TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

M.Ö. 6. VE 5. YÜZYILLARDA ACHAEMENİD/PERS İMPARATORLUĞU YÖNETİMİNDE ANADOLU'DA EKONOMİK DURUM

DOKTORA TEZİ

Fariz ÖNCÜ

ANKARA-2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

M.Ö. 6. VE 5. YÜZYILLARDA ACHAEMENİD/PERS İMPARATORLUĞU YÖNETİMİNDE ANADOLU'DA EKONOMİK DURUM

DOKTORA TEZİ

Fariz ÖNCÜ

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. AYŞE GÜL AKALIN ORBAY

EŞ DANIŞMAN
PROF. DR. ZEYNEP ÇİZMELİ ÖĞÜN

ANKARA-2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

Fariz ÖNCÜ

M.Ö. 6. VE 5. YÜZYILLARDA AKHAEMENİD/PERS İMPARATORLUĞU YÖNETİMİNDE ANADOLU'DA EKONOMİK DURUM

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Ayşe Gül Akalın Orbay
Eş Danışman : Prof. Dr. Zeynep Çizmeli Öğün

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	İmzası
Prof. Dr. Mehmet Ali Kaya	
Prof. Dr. İlhami Durmuş	
Prof. Dr. Murat Baskıcı	
Doç. Dr. Ayşe Gül Akalın Orbay	
Doç. Dr. Hülya Boyana	

Tez Sınavı Tarihi: 21. 09. 2018.

Tez Doğruluk Beyanı Belgesidir.

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Doç. Dr. Ayşe Gül AKALIN ORBAY'ın danışmanlığında hazırladığım *"M.Ö. 6. Ve 5. Yüzyıllarda Achaemenid/Pers İmparatorluğu Yönetiminde Anadolu'da Ekonomik Durum"* adlı doktora tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 21.09. 2018
Fariz ÖNCÜ

ÖNSÖZ

"M.Ö. 6. ve 5. Yüzyıllarda Achaemenid/Pers İmparatorluğu Yönetiminde Anadolu'da Ekonomik Durum" adlı tez çalışmamın tamamlanmasında birçok değerli insanın katkısı vardır. Özellikle, bu konuyu bana öneren, bu çalışmanın ilk evrelerinden itibaren benden yardım ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, bilimsel yaklaşımı ve yol gösterici eleştirileriyle bu çalışmada ilerlememi sağlayan değerli hocam ve danışmanım Doç. Dr. Ayşe Gül Akalın Orbay'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmam boyunca değerli bilgilerini ve önerilerini benimle paylaşan ve nümismatik verilerin değerlendirilesinde bilimsel bir bakış açısı kazanmamı sağlayan değerli hocam ve eş danışmanım Prof. Dr. Zeynep Çizmeli Öğün'e candan teşekkür ederim.

Ayrıca bu çalışmanın ekonomik alanıyla ilgili kısım ve değerlendirmelerinde bilgi ve önerilerini benimle paylaşan değerli hocam Prof. Dr. Murat Baskıcı'ya içten teşekkürlerimi sunarım.

Yine, tez çalışmamla ilgili birçok konuda değerli görüşlerinden yararlandığım ve beni her zaman sabırla dinleme nezaketinde bulunan değerli hocam Doç. Dr. Hülya Boyana'ya teşekkürü borç bilirim.

2015 yılında doktora çalışmam kapsamında University Of Colorado Boulder'da kendisiyle çalışma şansı bulduğum ve değerli bilgilerinden yararlandığım Prof. Elspeth R.M. Dusinberre'ye kalpten teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, doktora çalışmam boyunca büyük bir fedekarlık ve anlayışla beni desteklemekten hiçbir zaman vazgeçmeyen sevgili eşim Mukaddes Öncü'ye, ailemin diğer mensuplarına ve dostlarıma hep minnet duyacağım.

Ankara, 2018 Fariz ÖNCÜ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ i
İÇİNDEKİLER ii
KISALTMALAR iv
GİRİŞ 1
TEZİN KONUSU, AMACI VE METODU 1
I. BÖLÜM 14
ACHAEMENİD ÖNCESİ ANADOLU'DA GENEL EKONOMİK-POLİTİK DURUM 14
I.1. Lydia Krallığı 14
I.2. Lykia Bölgesi 16
I.3. Kilikia Bölgesi 19
I.4. Kappadokia Bölgesi 25
II. BÖLÜM 28
ACHAEMENİD İMPRATORLUK YÖNETİMİ 28
II.1. Achaemenid İmparatorluk Yönetiminin İdeolojik Programında Kral Ve Uyruklarının Birbirlerine Karşı Konumu 28
II. 2. Satraplık Sistemi ve Anadolu'daki Satraplık Bölgeleri 35
II. 3. Achaemenid İmparatorluğu'nun Ulaşım-İletişim Ağı ve Satraplık Bölgelerinin Merkezi İdare Tarafından Denetimi 52
III. BÖLÜM 58
ACHAEMENİD İMPARATORLUĞU DÖNEMİ ANADOLU'DA TOPRAK YÖNETİMİ 58
III. 1. "Kraliyet Topraklarının" Armağan Olarak Dağıtımı 60
III. 2. *Polis* ya da "Kasaba" Yönetimlerinin ve/veya Toprak Gelirlerinin Bağışlanması 61
III. 3. Satraplara Bağışlanan Kraliyet Toprakları 64
III. 4. Toprak Yönetimi ve Ekonominin Bir Parçası olarak Askerler 66
III. 5. Satrapların Yerelde Toprak Dağıtım ve Vergi Düzenleme Yetkisi: 76
Zenis ve Mania Örneği 76
III. 6. Yerel Hanedanların Yönettiği Bölgelerde Toprak Yönetimi 77
III. 7. Kappadokia'da Toprak Yönetimi 79
III. 8. Toprağın Vergilendirilmesi 81
IV. BÖLÜM 104
ACHAEMENİD İMPARATORLUK YÖNETİMİNİN SİKKE POLİTİKASI 104
IV. 1. Achaemenid Öncesi Anadolu'da Sikkenin Gelişim Süreci 104

IV. 2. Achaemenid Dönemi Sikke Kullanım Politikası 109
IV. 2.1. I. Dareios (=Darayavauš) Öncesi Achaemenid Krallarının Sikke Politikası: Mevcut Uygulamaların Devamlılığı 109
IV. 2.2. I. Dareios'un (=Darayavauš) Sikke Reformu: Büyük Kral'ın Sikkeleri ve Kral Sikkelerinin Ekonomik Değeri 113
IV. 2.3. Satrap Sikkeleri 130
V. BÖLÜM 156
ACHAEMENİDLER DÖNEMİNDE ANADOLU'DA TİCARİ HAYAT 156
V.1. M.Ö. 6. Yüzyıldaki Durum 156
V.1.1. Achaemenidlere Miras Kalan Ticaret Politikası ve Lydia Krallığı, Batı Anadolu, Lykia, Kilikia'da Ticaret 156
V.1.2. Bölgelerarası Ticari İlişkiler Bağlamında Ağırlık Sistemleri, Sikke Dolaşımı ve Defineler 211
V.1.3. Anadolu'da Bölgelerarası Ticari İlişkiler Kapsamında Achaemenidler'in Sikke Politikası 211
V. 2. Anadolu'da M.Ö. 5. Yüzyıldaki Durum 221
V. 2. 1. Delos Birliği, El Değiştiren Vergiler ve Achaemenidlerin Ekonomik Nüfuz Alanının Daralması 222
V. 2. 2. Achaemenidlerin Ekonomik Nüfuz Alanı ve Bölgelerarası Ticari İlişkiler Bağlamında *Polis* Sikkeleri 260
V. 2. 3. Ticari İlişkiler Bağlamında Defineler (M.Ö. 6. Yüzyılın Sonları ve 5. Yüzyıl) 274
V. 2. 4. M.Ö 5. Yüzyılda Batı Anadolu, Lykia ve Kilikia'da Ticaret 287
SONUÇ 296
KAYNAKÇA 312
ÖZET 351
ABSTRACT 354
EKLER 357

KISALTMALAR

AA	Archaologischer Anzeiger
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
AJA	American Journal of Archaeology
AM	Athenische Mitteilungen
AMI	Archaeologische Mitteilungen aus Iran
AR	Gümüş Sikke
AV	Altın Sikke
BASOR	Bulletin of the American Schools of Oriental Research
BCH	Bulletin de Cerrespondence Hellénique
Bkz. /bkz.	Bakınız
BSA	The Annual of British Schools at Athens
CHI	The Cambridge History of Iran
Çev.	Çeviren
dr.	drahmi
krş.	karşılaştırınız
EL.	Elektron Sikke
gr.	gram
İstMitt	İstanbuler Mitteilungen
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı
JNES	Journal of Near Eastern Studies
ob.	obol
octadr.	Octadrahmi
St.	Stater
TAD	Tarih Araştırmaları Dergisi
tetradr.	Tetradrahmi

GİRİŞ

TEZİN KONUSU, AMACI VE METODU

M.Ö. 559'da Med İmparatorluğu'na bağlı vassal bir Pers kralı olan II. Kyros[1], yaklaşık on yıl sonra bu imparatorluğun tarih sahnesinden silinmesine sebep olur. Bu durum aynı zamanda Kızılırmak Nehri'nin (Halys) doğusunda daha önce Med İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalan Anadolu topraklarının aşamalı bir şekilde II. Kyros'un egemenliğine girmesine yol açar[2]. Pers kralının Halys Irmağı'nın doğu sınırına kadar genişleyen egemenliği, onu dönemin güçlü devletlerinden ve Anadolu'nun önemli bir kesiminde hâkimiyet kuran Lydia'yla komşu yapar. Ancak bu komşuluk durumu kısa bir süre sonra (yak. M.Ö. 547) Pers ordusuyla Lydia ordusu arasında yaşanan bir dizi savaş sonrasında son bulur. II. Kyros, Lydia'nın zengin kralı Kroisos'u bu savaşlar sonucunda yenerek, neredeyse Anadolu coğrafyasının tamamında egemenliğini kurar. II. Kyros'la birlikte Anadolu'da başlayan Achaemenid/Pers egemenliği Makedonyalı Aleksandros'un III. Dareios'u (Kodomannos) yendiği tarihe (yaklaşık M.Ö. 330) kadar devam eder.

İki yüzyılı aşan bu süreçte Persler, Anadolu'da siyasal gelenekleri, kültürleri, yönetim tarzları, tarihsel geçmişleri, dinsel inanışları, dilleri ve ekonomik yapıları birbirine benzemeyen çok sayıda halk ve bölge üzerinde kontrol sağlarlar. Persler, egemenliklerinin süreklilik kazanması için Anadolu'daki bu heterojen yapıyı dikkate alan bir yerel yönetim modeli benimserler. Satraplık sistemi çerçevesinde vücut bulan bu yönetim modeli, çoğu zaman Achaemenid egemenliği öncesi dönemden kalma farklı sosyo-politik yapıların varlıklarını sürdürmelerine imkân verir. Sardeis = Sparda, Daskyleion = Hellespontine Phrygia ve Kappadokia satraplıkları Persler tarafından

[1] A. T. Olmstead, 1948, s. 34.
[2] Hdt. I. 123-128.

kurulur ve bu bölgeler Pers soyluları arasından seçilen satraplar tarafından yönetilir. Ancak bu durum, Anadolu'daki geleneksel sosyo-politik yapıların ortadan kalkmasına sebep olmaz.

Pers öncesi dönemde birbirlerinden bağımsız siyasal yapılar olarak örgütlenen Hellen *polis*leri, Pers krallarıyla işbirliği halinde oldukları sürece, yarı otonom yapılarını sürdürmeye devam ederler. Aynı durum Güney Anadolu'daki bölgeler için de geçerlidir. Kilikia bölgesinde, Tarsus'u merkez seçen "*Syennesis"* hanedanı güçlü bir şekilde varlıklarını korurlar. Pers soylusu satrapların atanmadığı bu bölgeyi Pers krallarının bir vasalı olarak *Syennesis*'ler yönetirler. Kilikia'dakine benzer bir durum Lykia bölgesi için de geçerlidir. Pers soylusu satrapların atanmadığı bu bölgede Ksanthhos'ta oturan hanedanların etkin olduğu bir siyasal yapının varlığı söz konusudur. Achaemenid İmparatorluğu'nun Anadolu'daki en önemli satraplık merkezlerinden Sardeis ve Daskyleion'da bile yerel sosyo-politik güçler Pers yönetimiyle iyi ilişkiler içinde oldukları sürece, pozisyonlarını koruma noktasında herhangi bir ciddi engelle karşılaşmazlar. Başka bir ifadeyle, Pers kralları, Anadolu'nun değişik bölgelerinde kök salmış biribirinden farklı sosyo-politik yapıları ortadan kaldırmak gibi bir yaklaşıma sahip değiller. Dolayısıyla, Perslerin Anadolu egemenliğinin anlaşılmasında bu mevcut yapılarla kurulan farklı düzeylerdeki ilişki biçimlerinin niteliği ve bunların farklı alanlardaki yansımalarının önemi büyüktür. Bunlardan en önemlisi ekonomi alanıdır.

M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısından M.Ö. 5. yüzyılın sonuna kadar olan dönemde, Achaemenid egemenliğiyle birlikte Anadolu'da ekonomik hayatın nasıl bir çehre kazandığını, tarihsel süreç içinde ne gibi değişiklikler geçirdiğini ve bunların sebeplerini belirlemek tezimizin temel problemidir. Tezimizin mekânsal sınırı ise, Sardeis, Daskyleion, Kappadokia satraplıklarının idari yetki alanları içinde kalan coğrafya ile Lykia ve Kilikia bölgelerini kapsar. Bu konu bağlamında orijinal temel kaynaklar olarak

klasik yazarların anlatıları, Pers kraliyet yazıtlarının da dâhil olduğu epigrafik kaynaklar, dönemle ilgili sikke buluntuları, belli bölgelerdeki ticari amforalar ve Attika Siyah Figürlü seramikleri değerlendirmeleri ele alınır. Bu veriler, M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısı ve 5. yüzyılda iktisadi hayatın Anadolu'nun farklı bölgelerinde nasıl bir rota izlediğini ve bu rotanın belirlenmesinde hangi politik, idari ve ekonomik faktörlerin rol oynadığını aydınlatma amacına hizmet edecek şekilde, özellikle modern ekomomi teoremi bakış açı ve methodu katkısıyla değerlendirilecektir. Bu yönüyle tezimiz Achaemenid egemenliğindeki Anadolu'yu siyasal, kültürel, idari gibi çeşitli başlıklarla belli bölgelere yoğunlaşarak anlatan çok sayıdaki bilimsel çalışmadan farklı, ekonomik değerlendirme ve hipotez ağırlıklı bir çalışmadır.

Konunun günümüzde eskiçağ tarihi bilim alanı içinde yeri ve geldiği noktayı kavramak açısından Achaemenidler dönemi Anadolu'nun belli bölgeleriyle ilgili doğrudan ya da dolaylı olarak öne çıkan bilimsel çalışmalardan da bahsetmek gerekir. Jack Martin Balcer'ın, ***Sparda by the Bitter Sea: Imperial Interaction in Western Anatolia*** adlı kitabı ve ***The Ancient Persian Satrapies and Satraps in Western Anatolia*** adlı makalesi Anadolu'da Pers yönetim sisteminin bölgesel bazda anlaşılması için önemli eserlerdir. Balcer, bu eserlerinde Pers yönetim sisteminin genel bir fotoğrafını verir, Anadolu satraplıklarının sınırları üzerinde çeşitli tartışmalar yapar ve Perslerin Atina ve Sparta ile olan ilişkilerini dönemin koşuları içinde değerlendirir. Balcer'ın M.Ö. 5. yüzyılda Batı Anadolu'daki Hellen *polis*lerinin politik sınırlarını, Atina emperyalizmi, Hellen *polis*lerindeki iç hizip savaşları ile Achaemenid ve Sparta müdahaleleri bağlamında ele aldığı ***Fifth Century B.C. Ionia: A Frontier Redifined*** adlı makalesi Perslerin M.Ö. 5. yüzyılda Batı Anadolu'daki politik etki alanlarıyla ilgili önemli bir perspektif sunar.

Achaemenid dönemiyle ilgili kapsamlı bir çalışma olan Pierre Briant'ın ***The History of Persian Empire: From Cyrus to Alexander*** adlı kitabı dönemin Anadolu'sunun politik ve ekonomik yapısıyla ilgili çok sayıda örnek ve değerlendirme içerir. Yine Briant'ın gerek ***Prélèvements tributaires et échanges en Asie Mineure achéménide et hellénistique*** gerekse ***Dons de terres et de villes: l'Asie mineure dans le contexte Achéménide*** adlı makaleleri dönemin toprak ve vergi sistemiyle ilgili önemli eserlerdir. Achaemenid döneminin toprak ve vergi sistemiyle ilgili bir diğer başarılı eser ise, R. Descat'ın ***Mnésimachos, Hérodote et le système tributaire achéménide*** adlı makalesidir. Bunlara C. Tuplin'in ***The Administration of the Achaemenid Empire*** adlı makalesi ve Amélie Kuhrt'un ***The Persian Empire*** kitabı da dâhil edilebilir.

E.R.M. Dusinberre'nin hem ***Aspects of Empire in Achaemenid Sardis*** hem de ***Empire, Authority, and Autonomy in Achaemenid Anatolia*** adlı kitapları, Achaemenidlerin Anadolu'da nasıl bir idari düzen kurduklarını ve farklı özellikteki sosyo-politik yapıları imparatorluğun genel idari yönetimi altına nasıl dâhil ettiklerini birçok yönüyle ortaya koyan değerli eserlerdir. Pierre Debord'un ***L'asie Mineure Au IVe Siècle (412-323 A.C.) : Pouvoirs et Jeux Politiques*** adlı eseri de, aynı şekilde, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde M.Ö. 4. yüzyılda Pers yönetim sisteminin nasıl uygulandığının genel bir tablosunu verir.

Yine, L. Georges Rider, ***La Naissance de la Monnaie. Pratiques Monétaires de I'Orient Ancien*** adlı çalışmasında nümizmatik buluntular ve sikke çalışmalarındaki mevcut eğilimler, metodolojiler ve problemleri özetleyerek, Persler döneminde ele geçen sikke buluntularının nasıl bir bağlam içinde işlenmesi gerektiği konusunda önemli katkılar sunar. C.L. Nimchuk'un, ***The 'Archers' of Darius: Coinage or Tokens of Royal Esteem?***, Michael Alram'ın ***The Coinage of the Persian Empire***, C. Tuplin'in, **The Changing Pattern of Achaemenid Persian Royal Coinage**, L. Mildenberg, ***On the So-Called***

Satrapal Coinage, Oliver Casabonne'un ***Conquete Perse et Phenomene Monetaire: L'Exemple Cilicien (Pl. IV-VIII)***, C.M. Harrison'ın ***Coins of the Persian Satraps,*** Jaroslav Bodzek'in, ***Achaemenid Asia Minor: Coins of the Satraps and of the Great King*** bu bağlamda sayılabilecek diğer başarılı çalışmalardır.

Kutalmış Görkay'ın ***Batı Anadolu'ya Korinth ve Attika Siyah Figür Seramiğinin İthali, Dağılımı ve Değerlendirmesi*** adlı doktora çalışması ile ***Attika Seramiğinin Değeri, Ticareti ve Dağılımı Üzerine Yeni Değerlendirmeler*** adlı makalesi Persler döneminde, özellikle Batı Anadolu'da seramik ticaretinin nasıl bir seyir izlediği konusunda önemli katkılar sunar. Aynı şekilde, Yasemin Tuna-Nörling'in Attic ***Pottery From Daskylium*** makalesi, bu açıdan önemli bir çalışmadır. Aylin Koçak Yaldır'ın doktora tezi olan ***İ.Ö. Yedinci ve Altıncı Yüzyıllarda Daskyleion'un Ticari İlişkileri*** adlı çalışması antik dönem ticaretinin tarihsel gelişim sürecini modern teori ve modeller çerçevesinde ele alarak, yedinci ve altıncı yüzyıllardaki Daskyleion'un ticari ilişkilerini ithal seramikler üzerinden konu edinir. Yine başarılı arkeolojik çalışmalar içinde sayılabilecek Handan Yıldızhan'ın ***Erken Akhaemenid Döneminde Daskyleion*** adlı doktora tezi bu dönemin anlaşılmasında önemli katkılar sunar. Handan Yıldızhan bu çalışmasında, Daskyleion'da bulunan mimari yapıları, seramikleri, ticari amphoraları, mühürleri sınıflandırarak tarihsel bağlamı içerisinde değerlendirmektedir. Yine Nagidos kazısının mimarisinin ve buluntularının değerlendirme sonuçlarını içeren ve Serra Durugönül'ün editörlüğünü yaptığı ***Dağlık Kilikia'da bir Antik Kent Kazısının Sonuçları: Nagidos*** adlı eser Achaemenid dönemiyle ilgili önemli veriler sunar. Bu çerçevede Achaemenid dönemi ticari ilişkierle ilgili önemli veriler içeren diğer başarılı eserler arasında Erkan Dündar'ın ***Transport Jars and Stamped Amphoras from Patara 7th to 1st Centuries BC. The Maritime Trade of a Harbor City in Lycia***, Emre Okan'ın ***Phokaia Arkaik Dönem Ticari Amforaları,*** Yusuf Sezgin'in ***Arkaik Dönem İonia***

Üretimi Ticari Amphoralar, Ersin Doğer'in ***Klazomenai Kazısındaki Arkaik Dönem Ticari Amphoraları*** adlı eserleri sayılabilir.

Günümüzde Achaemenid tarihiyle ilgili tarihsel, arkeolojik, nümismatik çalışmalar çeşitlenerek devam etmektedir. Kuşkusuz bu çalışmalar sonucunda ortaya çıkacak yeni belge ve bulgular, Achaemenid dönemi Anadolu tarihiyle ilgili karanlıkta kalan birçok noktayı aydılatacaktır. Dolayısıyla, M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısı ve 5. yüzyılda Achaemenidlerin egemenliğinde Anadolu'daki iktisadi hayatın ne yönde değiştiğini tarihsel bağlamı içinde açıklamaya çalışan tezimizin iddiası, bu konuda son sözü söylemek değildir.

Beş bölümden oluşan tezimizin birinci bölümünde, Anadolu coğrafyasının Achaemenid öncesi genel eko-politik durumu ele alınır. Bu çerçevede, Achaemenid öncesi dönemde Lydia Krallığı ile Lykia, Kilikia ve Kappadokia bölgelerinin coğrafik, tarihsel, ekonomik ve idari özelliklerine genel hatlarıyla değinilir. Böylece, Achaemenid yönetiminin Anadolu'nun değişik bölgelerinde nasıl bir eko-politik yapı devraldığı ve bunlarla nasıl bir ilişki kurduğunun ön bilgisi sunulmak istenir.

Tezin ikinci bölümü ise, Anadolu coğrafyasının farklı bölgelerinin de dâhil olduğu Achaemenid İmparatorluk yönetiminin genel idare biçimini ve bu idari yapının temel gövdesini oluşturan aktörlerin birbirleriyle olan ilişkilerini konu eder. Bu bölüm kendi içinde de başlıklara ayrılan iki temel başlık altında toplanır. Bu ana başlıklardan birincisi, Achaemenid krallarının yönetim anlayışlarını belirleyen ideolojik programlarını ve bu program dâhilinde uyruklarına olan yaklaşımlarının dayandığı temel ilkeleri, Achaemenid krallarının bakış açısıyla konu eder. Bu bağlamda, Pers krallarının ideolojik mesajlarını aynı paralellikte taşıyan kraliyet yazıtlarındaki anlatılar ile mühürler, anıt yapılar ve sikkeler üzerindeki tasvir örneklerine başvurulur. Burada Pers kralının tanrısal iradenin yeryüzündeki düzen ve adalet sağlayan temsilcisi pozisyonu, bu düzene

sadakatle tabi olanları ödüllendiren ve buna isyan edenleri cezalandıran yaklaşımı ortaya çıkar. Yine kralın ideolojik programına yansıyan unsurlardan biri, sadakatle Pers kralına bağlı olmalarının, uyrukların yararına olabileceği fikridir. Kendilerini "krallar kralı" olarak ifade eden Pers kralları, uyruklarının gönüllü desteğini arzularlar. Bu sadakatin parçalarından ve göstergelerinden biri de uyruklar tarafından verilen hediyeler ve ödenen vergilerdir. Öyleki, uyruklar kralın kurduğu düzene sadık kaldıkları sürece, yerel özellikleriyle imparatorluk yönetimi içinde kendilerine yer bulabilirler. Dolayısıyla, Pers krallarının uyruklarına yaklaşımını Achaemenid kaynakları üzerinden göstermeye çalışan bu bölüm, Anadolu'daki ekonomik hayatın farklı yönleriyle ilgili imparatorluk idaresinin politik-idari yaklaşım ve uygulamalarının (örneğin, ödül/armağan olarak toprakların dağıtımı, sikkelerin ekonomi politik değeri vb.) anlaşılmasında kolaylık sağlayacaktır.

İkinci bölümün diğer alt başlığı ise, satraplık sistemi, Anadolu'daki Pers satraplık bölgeleri ve satraplık idaresinin Anadolu'daki mevcut idari yapılarla (hanedanlık yönetimleri, *polis*ler, vb.) bölgesel dinamiklere göre farklı düzeylerde kurduğu ilişkileri ele alır. Yine bu çerçevede, satrapların başta yetki alanlarındaki ekonomik faaliyetleri olmak üzere, farklı alanlardaki sorumlulukları, dönemle ilgili eserler vermiş Hellen yazarlarının anlatıları doğrultusunda saptanır. Aynı şekilde, satrapların uyruklarla olan ilişkilerinin kralın çıkarlarına göre olup olmadığına ya da yetki alanında kralın gelir kaynaklarını etkin bir şekilde kullanılıp kullanılmadığına dair kral adına yapılan denetim sistemi de ele alınır. Böylece, Achaemenidler döneminde ekonomik hayatın, içinde şekillendiği idari yapının nasıl bir düzen içinde işlediği farklı yönleriyle bu bölümde ortaya konmaya çalışılır.

Anadolu'daki toprak yönetimi ise tezin üçüncü bölümünde ele alınır. Bu bölümde toprak sahipliği ve farklı toprak kategorileriyle ilgili bir ön bilgi verilir. Daha sonra, Anadolu'daki kraliyet toprakları ve bu toprakların kimlere dağıtıldığı ve yönetimine

ilişkin antik yazarların eserlerinde ve yazıtlarda saptanan bazı örnekler değerlendirilir. Bu bağlamda "kraliyet arazisi/ mülkü" kategorisinde yer alan toprakların Anadolu'daki satraplar, Pers soyluları, kralla yararı dokunan yerel unsurlar, kralla işbirliği içinde olan sürgün devlet adamları ve yabancı askeri garnizonlara armağan olarak hibe edildiği görülür. Bu durum gerek toprak yönetimi gerekse Pers krallarının Anadolu'da uyruklarıyla kurduğu eko-politik ve idari ilişki bakımından ele alınır. Yine, kraliyet arazilerinin dağıtımıyla ilgili örneklere doğrudan sahip olmadığımız Lykia, Kilikia ve Kappadokia bölgelerindeki toprak yönetim sistemi, o bölgelerin farklı idari yapıları göz önüne alınarak dolaylı bir değerlendirmeye tabi tutulur. Kappadokia'daki toprak sistemiyle ilgili değerlendirmede, arkeolojik çalışmaların Pers soylularının bölgedeki varlığıyla ilgili ortaya çıkardığı veriler de dikkate alınır. Dolayısıyla, bu bölümün genelinde ele alınan konu başlıkları Achaemenid krallarının Anadolu'daki toprakları, ekonomik ve politik olarak nasıl kullandıklarını ve geleneksel toprak sahipliğine nasıl yaklaştıklarını değişik boyutlarıyla görünür kılar.

Tezin üçüncü bölümünün bir diğer alt başlığı ise, Achaemenid dönemi Anadolu'nun vergi sistemi ele alınır. Bu bağlamda, kraliyet yazıtları, Persepolis arşivi ve antik yazarların anlatılarından elde edilen bilgilerin güvenirliği ve yeterliliği farklı açılardan eleştirilir. Yine de bu kaynaklardan elde edilen veriler ışığında, Achaemenid krallarının II. Kyros'tan itibaren vergiyle ilgili meselelere nasıl yaklaştıkları ve hangi düzenlemeler yaptıkları tartışma konusu yapılır. Bu bağlamda, I. Dareios'un yaklaşık M.Ö. 518/517'de imparatorluğu *νόμοι*/*nomoi* ya da *ἀρχάι*/*arkhai* denilen yirmi idari bölgeye (ya da vergi bölgesine) bölerek yaptığı idari ve ekonomik reformlarla, Anadolu'daki vergi sisteminin nasıl şekillendiği farklı açılardan değerlendirilir. Bunun yanı sıra, I. Dareios döneminde kurumsallaşan vergi sisteminin, sonraki dönemlerde bir değişime uğramadan devam edip etmediği, farklı dönemlerde yaşamış Hellen yazarlarının

eserlerinde geçen bazı anlatılar ve Hellenistik döneme tarihlenen Mnesimakhos Yazıtı üzerine yapılan çalışmalar üzerinden anlaşılmaya çalışılır. Vergi sisteminde bir devamlılığın olduğunu gösteren bu çalışmaların ortaya çıkardığı sonuçlara bağlı olarak, imparatorluğun en önemli gelir kaynakları ve bunlardan sağlanan vergi oranlarıyla ilgili genel bir çıkarım yapılır. Aynı zamanda, vergi miktarlarının uyruklarının ödeme gücünü aşan oranlar olup olmadığı, antik dönem yazarların eserlerinde geçen bazı anlatılar dikkate alınarak değerlendirilir. Vergilerin ayni, nakdi ya da işgücünün sağlayacağı hizmetle ödenebildiği bilinir. Bu noktada, Anadolu'nun farklı bölgelerinden Persia'ya değişik iş ve pozisyonlarda çalıştırılmak üzere götürülen işçi, usta ve zanaatkârın merkezi idare içindeki durumları, Persepolis idari arşivleri, kraliyet yazıtları, Pasargadai ve Persepolis'teki anıt yapılar üzerinde yapılan mimari ve sanatsal çalışmaların sağladığı veriler üzerinden değerlendirilir. Dolayısıyla, vergi sistemi bağlamında ele alınan konular, imparatorluk yönetiminin Anadolu'daki uyruklarıyla farklı düzey ve boyutlarda kurduğu ekonomik-politik ilişkinin birçok yönüyle tartışmaya açık hale gelmesini sağlar.

Tezin dördüncü bölümü ise, Achaemenid imparatorluk yönetiminin sikke politikasıyla ilgilidir. Öncellikle, Achaemenidlerin Anadolu'yu egemenlikleri altına aldıklarında sikkenin ekonomik işlemlerdeki kullanımıyla ilgili gösterdikleri yaklaşımın anlaşılması için, Lydia ve Hellen *polis*lerinin Achaemenid öncesi sikke faaliyetlerine kısaca değinilir. Daha sonra, Pers kralı II. Kyros'un, Lydia Krallığı'nın Anadolu'daki egemenliğine son vermesiyle, sikke üretim faaliyetleriyle ilgili herhangi bir değişime gitmemesi, Achaemenid krallarının yerel yönetim anlayışı, ekonomik etkenler ve siyasal gelişmeler çerçevesinde ele alınır. Aynı şekilde, Achaemenidlerin egemenliğinde üretimleri yaklaşık otuz yıl süren altın ve gümüş *kreseid*lerin, I. Dareios'un hükümdarlığında yerini, üzerinde okçu Pers kralının farklı versiyonlarının tasvir edildiği, altın *dareikos* ve gümüş *siglos*lara bırakması ve bu değişimde rol alan etmenler, değişik

boyutlarıyla tartışılır. Bu tartışma genellikle bu sikkelerin ekonomik ve politik değerleri çerçevesinde yürütülür. Bu yüzden, kral sikkelerinin darp edildikleri dönemin siyasal koşuları, hangi hedef kitleye yönelik üretildikleri, sikkelerin başka bölgelere dağılımında rol alan muhtemel etmenler ve bu sikkeler üzerinde yer alan tasvirlerin ekonomi-politik değerleri, bir bütün olarak tartışmaya açılır. Kral sikkeleri üzerinden yürütülen tartışma, Achaemenid krallarının ekonomiyle ilgili mevcut yerel uygulamaların devamını sağlayan esnek idari yaklaşımlarının farklı bir boyutlarıyla anlaşılmasını sağlar.

Bu bölümde politik ve ekonomik değerleri bağlamında tartışma konusu yapılan bir diğer sikke grubu satraplara atfedilenlerdir. Pers satrapları adına darp edilen ilk sikke örnekleri, M.Ö. 5. yüzyılın yaklaşık son on beş yılında görülür. Bu tarihten yaklaşık M.Ö. 370'lere kadar ise, satraplara atfedilen sikkeler çeşitlenerek yoğunluk kazanır. Bu tarihler arasında dönemin Anadolu'daki Pers satrapları Tissaphernes, Pharnabazos, Tiribazos ve Datames adına ya da onlara atfedilen sikkeler ortaya çıkar. Dolayısıyla, bu sikkelerin bu dönemde hangi siyasal ya da ekonomik ihtiyaçlardan ortaya çıktıkları, dönemin siyasal gelişmeleri çerçevesinde ele alınır.

Tezin beşinci bölümü, kendi içinde de başlıklara ayrılan iki temel başlık altında toplanır. Birinci başlığın altında, Achaemenid egemenliğinin yaklaşık ilk yarım yüzyılında Anadolu'daki ekonomik hayatın geçirdiği değişim ya da devamlılık, dönemin ticari faaliyetleri üzerinden ele alınır. Bu çerçevede, öncellikle, Anadolu'nun farklı bölgelerinde ticari faaliyetler açısından öne çıkan bazı merkezler örnek seçilir. Bu merkezler arasında, Achaemenid öncesi dönemde de gerek bölgelerarası gerekse denizaşırı ticari faaliyetler açısından öne çıkan Batı Anadolu'daki Hellen *polis*leri Klazomenai, Khios, Lesbos, Samos, Miletos, Daskyleion; Lykia bölgesinin iki önemli merkezi Ksanthos ve Patara ile Kilikia bölgesinden Nagidos yer alır. Bu merkezlerin seçiminde, arkeolojik çalışmalar sonucunda ele geçen buluntuların, söz konusu

merkezlerin bölgelerarası ve denizaşırı ticari ilişkilerini dönemsel olarak geçirdiği değişimi izleme olanağı vermesi etkili olmuştur. Yine, bu bölümde M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısındaki Hellen *polis* sikkelerinin üretim ve dolaşımı ile bu *polis*lerde kullanılan ağırlık sistemleri ticari ilişkiler bağlamında ele alınır. Dolayısıyla, ticari amforaların bölgelerarası ve denizaşırı bölgelerindeki dönemsel dağılım ve yoğunluğu, Attika Siyah Figürlü seramik ithalatının seçili merkezlerde önceki dönemlere göre değişimi ile sikke üretim ve dolaşımında görülen hareketlenmelerin birlikte ele alınması, M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında Achaemenidlerin Anadolu'daki ekonomi politikalarıyla ilgili geniş bir perspektif sunar. Bu veriler, Pers yönetiminin ilk dönemlerinde genellikle mevcut ticari yapıyı bozacak bir yaklaşım içine girmediğini gösterir.

Beşinci bölümün ikinci temel alt başlığı altında ise, M.Ö. 5. yüzyılın siyasal gelişmeleri (Ion İsyanı, Pers krallarının Hellas'a yaptıkları seferler, Delos Birliği ve Peloponessos Savaşı) çerçevesinde Achaemenid İmparatorluğu'nun ekonomik nüfuz alanlarında görülen değişimler ve bundan Anadolu'daki ticari faaliyetlerin nasıl etkilendiği ele alınır. Anadolu'nun batı ve güney kıyılarındaki bazı merkezlerde ele geçen ticari amfora ve ithal Attika Siyah Figürlü seramik buluntularının dönemsel olarak değişen miktarları bu açıdan değerlendirmeye tabi tutulur. M.Ö. 5. yüzyıl boyunca yaşanan siyasal gelişmelerin ekonomik ya da ticari faaliyetler üzerindeki etkileri, aynı zamanda farklı merkezlerin sikke üretim faaliyetleri ve sikkelerin bölgelerarası dolaşımları üzerinden de anlamaya çalışılır. M.Ö. 478/477'den sonraki süreçte, daha önce Perslerin egemenliğinde olan ve Pers krallarına vergi ödeyen Anadolu'nun kuzey-batı-güney kıyılarındaki yaklaşık 200 *polis*in bundan sonra Atina'nın liderliğindeki Delos Birliği'ne vergi ödemeleri, bu dönemle birlikte Anadolu'daki Pers nüfuz alanının ne kadar daraldığıyla ilgili bir tartışmayı beraberinde getirir. Dolayısıyla, tezimizin bu bölümünde, Atina'nın Hellen *polis*leri üzerindeki sıkı denetimi, otonom yapılarını

korumaya çalışan bazı *polis*lerin Atina'nın bu hegemonyasına direnç göstermeleri ve *polis*lerin iç huzursuzlukları (*stasis*), Perslerin Anadolu'nun kıyı bölgelerinde yer alan yerleşimler üzerindeki politik ve ekonomik nüfuz alanın daralması çerçevesinde ele alınır. Böylece, M.Ö. 5. yüzyılda, özellikle Anadolu'nun kıyı kesimleri üzerinde zayıflayan Pers kontrolüyle birlikte iktisadi hayatın nasıl değiştiği kısmen aydınlığa kavuşur.

Tezin bazı bölümlerinin daha iyi anlaşılması için Ekler bölümünde verileri görünür kılan tablolar oluşturulmuştur. Persia'ya Lykia, Sardeis, Karia, Ionia ve Kappadokia bölgelerinden işgücü olarak Anadolu'dan götürülen işçilerle ilgili tablolar (**Tablo 1-5**) ile bu işçilere tayınların verildiği ölçü birimleri (**Tablo 6**), G.G. Cameron'un ***Persepolis Treasury Tablets*** adlı kitabı ile R.T. Hallock'ın ***Persepolis Fortification Tablets*** adlı kitaplarındaki idari metinler dikkate alınarak oluşturulmuştur.

Yine Achaemenid dönemi sikke politikasının nasıl olduğunun ve farklı bölgelerde üretilen sikkelerin ekonomik ve politik işlevlerinin ne olduğunun izlenebilmesi için M. Thompson, O. Mørkholm ve C.M. Kraay'ın editörlğünü yaptıkları ***Inventory of Greek Coin Hoards (IGCH)*** adlı eserden yararlanarak tablolar (**Tablo 7-9**) hazırlanmıştır. Tablo 7 Pers krallarının altın sikkesi olan *dareikos*ların, Tablo 8 Pers krallarının gümüş sikkeleri olan *siglos*ların, Tablo 9 ise Akahaemenid dönemi (6. ve 5. Yüzyıl), Levant, Mısır, Anadolu, İtalya ve Yunanistan'da bulunan sikke defineleri ve bu define içeriklerinin bölgesel dağılımlarıyla ilgilidir.

Ayrıca *epigraphy.packhum.org* sitesindeki *IG* I^3 bölümündeki kayıtlardan yararlanılarak, Anadolu'nun Karadeniz kıyılarında, Propontik Thrakia'da, Thrakia Khersonessos'ta, Propontos kıyılarında, Troas bölgesinde, Ionia bölgesinde, Karia, Lykia ve Kilikia'da Delos Birliği'ne vergi ödeyen ve Atina Vergi Listelerinde (ATL) kayıtlı yaklaşık 200 yerleşim birimiyle ilgili tablolar **(Tablo 10-13)** oluşturulmuştur. Atina Vergi

Listelerinde geçen oranlar ödenen verginin 1/60'ına denk gelir. Dolayısıyla, bu çalışmada 1 talanton= 6000 Attika *drahmi*si ve 1 Attika *drahmi*si=6 obol üzerinden elde edilen oranlar 60 ile çarpılarak yıllık vergi oranları yeniden hesaplanmıştır. Dolayısıyla, vergi listeleriyle ilgili Ekler bölümünde sunulan tablolarda (bkz. Tablo 10-13) hem Atina Vergi Listelerinde (ATL) geçen 1/60'lık oranlar hem de yıllık vergi oranları birlikte verilir.

Bunların yanı sıra, Anadolu'daki ticari hayatın Persler döneminde nasıl bir değişim gösterdiğini daha anlaşılır kılmak için birçok arkeolojik çalışmadan ve eserden yararlanılarak Klazomenai, Khios, Lesbos, Samos ve Miletos üretimi ticari amforaların M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısındaki bölgesel ve denizaşırı dağılımlarının tabloları oluşturulmuş (Tablo A,B,C,D,E) ve bu tablolar V. Bölümde ilgili metin içinde sunulmuştur.

Ayrıca sikke katalogları taranarak, Akhaemenidlerin Anadolu'daki sikke politikalarınını daha kolay anlaşılmasını sağlayacak yeni bir sikke kataloğu Ekler bölümünde LEVHALAR başlığı altında oluşturulmuştur.

I. BÖLÜM

ACHAEMENİD ÖNCESİ ANADOLU'DA GENEL EKONOMİK-POLİTİK DURUM

Bu bölümde Achaemenid İmparatorluğu'nun hâkimiyet kurduğu Anadolu'nun farklı bölgelerinin, Achaemenid öncesi dönemde sahip oldukları siyasal ve ekonomik özellikleri genel bir bakışla ele alınır. Bu çerçevede, Lydia Krallığı, Kappadokia, Kilikia ve Lykia bölgelerinin Pers egemenliğinden önceki tarihsel, coğrafik, idari ve iktisadi özelliklerine genel hatlarıyla değinilecektir. Bu sayede, Achaemenidlerin Anadolu'da yönetmek durumunda kaldıkları siyasal ve ekonomik yapıların özellikleri kısmen görünür hale gelir.

I.1. Lydia Krallığı

Achaemenid Devleti'nin M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısının ilk yıllarında başlayan egemenliğinden önce, Anadolu'nun önemli bir bölümü, karmaşık sosyo-ekonomik ve sosyo-politik yapısıyla Lydia devletinin kontrolü altına girer. Yaklaşık M.Ö. 680 ile M.Ö. 547 dönemleri arasında Lydia devletini Sardeis'ten yöneten Mermnad hanedanı üyesi krallar, izledikleri politikalarla zamanla krallığın sınırlarını ve siyasal nüfuzlarını Anadolu'nun kuzeybatı, güneybatı ve doğusuna taşırlar[3]. Son kral Kroisos dönemine gelindiğinde, Anadolu'nun Halys Irmağı'nın (Kızılırmak) batısında kalan neredeyse bütün kesimleri Lydia devletinin egemenliğine geçer[4].

[3]Hdt. I. 6-78; C. H. Roosevelt, **The Archaeology of Lydia, From Gyges to Alexander**, Cambridge University Press, New York, 2009, s. 24-25; E.R. M. Dusinberre, **Empire, Authority and Autonomy in Achaemenid Anatolia**, Cambridge University Press, New York, 2013, s. 22.

[4]Hdt. I.72; VII. 30; M. Arslan, **Arrianus'un Karadeniz Seyahati (Arriani Periplus Ponti Euxini)**, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 117;E.R.M. Dusinberre, 2013, s. 23.

Doğal kaynakları ve tarımsal alanlarının zenginliğiyle bilinen başkent Sardeis'in[5], Lydia'nın siyasal ve ekonomik gücünün artması ve yaygınlaşmasında önemli bir yeri vardır. Sardeis bu dönemde, özellikle, altın madeni açısından zengin bir bölgedir. Tmolos (Bozdağlar) dağı ve bu dağdan çıkan Paktolos (Sart çayı) çayından elde edilen altın madeni[6], Lydia krallarının temel zenginlik kaynaklarındandır. Sardeis, aynı zamanda, gümüş, demir, bakır, antimon, sarı hardal ve arsenikin[7] de elde edildiği bir bölgedir. Hermos (Gediz) Irmağının alüvyonlu çökeltileri sayesinde verimliliği artan tarımsal alanlar[8] ve hayvancılık Sardeis/Lydia ekonomisinin diğer önemli unsurlarıdır. Hayvancılık alanında, özellikle, at[9] ve küçükbaş (keçi ve koyun) hayvan yetiştiriciliği öne çıkar[10]. Hayvancılık alanındaki gelişme beraberinde tekstilin gelişmesini de getirir; işlenip boyanan hayvan yünleri, Lydialılar için önemli bir ticari meta olur[11]. Boyayla işlenmiş duvar örtüleri, halılar ve giysiler Lydialıların önemli uğraşları arasındadır[12]. Lydia devleti ayrıca deniz üzerinde oldukça güçlü olan ve bir kısmı ticari faaliyetleriyle öne çıkan Anadolu'nun kıyı kesimlerine dağılmış Hellen *polis*lerinin önemli bir bölümünden vergi geliri elde eder[13].

---

[5]J.M. Balcer, **Sparda by the Bitter Sea: Imperial Interaction in Western Anatolia**, California, 1984, 1984, s. 3; C.H. Roosevelt, 2009, s. 1.

[6] Hdt. V. 101, 5.49; Strab. XIII.4.5; A. Ramage-A. H. Ramage, **Twenty-Five Years of Discovery at Sardis 1958-1983**, United States of America: The National Endowment fort he Humanities, 1983, s. 7; A. Ramage, "Golden Sardeis" içinde: A. Ramage-P.T. Craddock (ed.), **King Croesus' Gold**, 2000, s. 19; P.L. Koralp, **The Progress in Western Asia Minor from the 5th to the 3rd Centuries B.C.: The Impact of the Socio-Economic and Political Divergence on Sardis, Miletus, and Halicarnassus**, Ankara, 2002, s. 38-39; E.R. M. Dusinberre, **Aspects of Empire in Achaemenid Sardis**, Cambridge, Cambridge University Press, 2003 s. 34; E.R.M. Dusinberre, 2013, s. 23.

[7]M.A. Dandamaev, **A Political History of the Achaemenid Empire**, Transl. by W.J. Vogelsang, Leiden, 1989, s. 21; E.R.M. Dusinberre, 2003, s. 22; V. Sevin, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, s. 190.

[8]J.M. Balcer, 1984, s. 3; E.R.M. Dusinberre, 2003, s. 22-23; E.R.M. Dusinberre, 2013, s. 23.

[9]A. Ramage-A. H. Ramage, 1983, s. 7.

[10]P.L. Koralp, 2002, s. 39.

[11] Plin. N.H. VII. 196; P.G. Alfen, **Pant'agatha Commodities in Levantine-Aegean Trade During the Persian Period, 6-4th c.B.C.**, (Dissertation, The University of Texas), Austin, 2002, s. 383; E.R.M. Dusinberre, 2003, s. 22-23; F. Öncü, **M.Ö. 6. Yüzyıl ile M.Ö. 4. Yüzyıl Arasında Batı Anadolu'da Pers Satraplık Merkezleri Arasındaki Politik İlişkiler (Sardeis ve Daskyleion)**, YayımlanmamışYüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012, s. 40.

[12] P.G. Alfen, 2002, s. 383.

[13]M.A. Dandamaev, 1989, s.21-22.

I.2. Lykia Bölgesi

Eskiçağda Pamphylia ve Karia arasında kalan bölge Lykia olarak adlandırılır[14]. "Bu bölge günümüzde kabaca Antalya'nın batı kesimleri ile Muğla'nın güneydoğu kesimlerini içine alan Teke yarımadasına denk gelir[15]. Güney sınırının Akdeniz olduğu bölgenin, kuzey sınırı ise "Ksanthos Irmağı'nın küçük kollarıyla beslenen Kabalis bölgesi ve Milyas'ı içine alır ve Söğüt düzlüğüne dek uzanır…".[16]. Toros dağları silsilesinin tamamen kapladığı Lykia bölgesi, yükseklikleri yer yer 3000 metreyi (örneğin eskiçağdaki adı Massikytos olan Akdağ'ın yüksekliği 3. 024 metredir) geçen dağların bulunduğu oldukça engebeli bir coğrafik yapıya sahiptir. Yüksek alanların bol yağış alan yerlerinde, sedir ve selvi ağaçları yoğun olarak bulunur. Bölgenin coğrafi yapısının bir diğer özelliği ise genelde kuzey-güney yönünde akan Ksanthos (Eşençay), Myros (Demre Çayı), Arykandos (Aykırıçay) ve Limyros (Alakırçay) gibi ırmakların meydana getirdiği vadilerdir. Bu vadi boyları aynı zamanda önemli tarımsal alanlar olmaları sebebiyle, burada bulunan kentler daha yoğun bir nüfusa sahiptir. Telmessos (Fethiye), Ksanthos, Myra (Demre), Phoinikos (Fenike) ovaları bu şekilde nitelendirilebilecek önemli merkezlerdir[17].

Achaemenid öncesi dönemde Lykialılarla ilgili kısa bilgiler içeren sadece birkaç Hitit ve Mısır metni ve Homeros'un Ilias/Ilyada kitabı vardır. Gerek Homeros'un bu kitabında Ksanthos'tan gelen Lykialı komutanlardan, Troialıların önemli müttefikleri olarak söz etmesi[18] gerekse Hitit ve Mısır kaynaklarında geçen Lykialıların askeri

[14]A.G. Keen, **Dynastic Lycia: A political History of the Lycians and Their Relations with Foreign Powers C. 545-362 B.C.,** Brill, Leiden-Boston-Köln, 1998, s. 13.
[15]V. Sevin, 2007, s. 133.
[16]F. Işık, "Anadolu-Lykia Uygarlığı: Lykia'nın "Helenleşmesi" Görüşüne Eleştirel Bir Yaklaşım", **Anadolu/Anatolia 36, 2010**. s. 65.
[17]V. Sevin, 2007, s. 137-138. Lykia bölgesinin ayrıntılı fiziki coğrafyası ve tarihsel süreç içinde değişen sınırları üzerine yapılan tartışmalar için ayrıca bkz. O. Akşit, **Likya Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1967, s. 19-65; A.G. Keen, 1998, s. 13-21.
[18]Homer. İl. II. 876.

faaliyetleriyle ilgili bilgiler, Lykia'nın M.Ö. 2. binyılın ortalarından itibaren farklı coğrafyalarda etkinlik gösterebilecek kadar önemli bir askeri organizasyona sahip olduğunu gösterir[19]. M.Ö. 1400'lere tarihlendirilen bir Tell-el Amarna mektubunda, Kıbrıs (Alaşia) kralı, Lukka/Lykia halkından korsan bir halk olarak bahseder ve deniz üzerinden kendi toprağına verdikleri zarar karşısında elinden bir şey gelmediğini belirtir[20]. Yine, Ugarit ile Lykia arasındaki ticari aktiviteleri konu alan bir belgeye atıfla, Lykialıların denizdeki güçlerinin savaşla sınırlı bir güç olmadığını; aynı zamanda, Lykia'nın bir ticaret filosuna da sahip olduğu iddia edilir[21]. Bölgenin müsait coğrafik yapısı ve gemi yapımında kullanılacak ormanların varlığı, Lykialıların hem denizde hem de karada savaşçı bir halk olarak ortaya çıkmasını sağlar[22]. Lykia'nın M.Ö. 2. binyıldaki bu güçlü askeri ve denizci özelliğinin sayesinde, bölgenin M.Ö. 8. yüzyılda başlayan Hellen kolonizasyon hareketinden ve sonraki gelişmelerden olabildiğince az etkilemesinde de etkili olduğu düşünülür[23]. Lykia kıyılarında, Rodos'un kolonisi olduğu net olarak bilinen Phaselis (Tekirova) ile Rodos kolonileri olup olmadıkları tartışmalı olan Gagai (Aktaş), Korydalla (Kumluca) ve Rhodiapolis (Şeyhköy yakınında) dışında[24] Hellenlerin etkili oldukları başka önemli yerleşim merkezi neredeyse yoktur. Dolayısıyla, Rodos'un koloni hareketleri sonucunda kurulmuş Phaselis dışındaki kentler Lykia'nın eski yerleşimleridirler ve Lykia'nın idari, politik ve ekonomik yönetiminde merkezi rol üstlenirler.[25]

Lykia'nın Pers egemenliğine girmeden önce nasıl bir yönetim sistemine sahip olduğu konusunda net bir bilgiye sahip değiliz. Ancak Homeros'un, Troia Savaşı'nda yer

[19]O. Akşit, 1967, s. 75-79.
[20]a.g.e., s. 74.
[21]O. Akşit, 1967, s. 92-93.
[22] a.g.e., s. 92-93.
[23]F. Işık, 2010, s. 67; O. Akşit, 1967, s. 93-94.
[24]Lykia'daki koloni kentleri oldukları düşünülen merkezler ile ilgili geniş bir değerlendirme için bkz. O. Akşit, 1967, s. 95-100.
[25] a.g.e., s. 110.

alan Ksanthoslu Sarpedon'la ilgili anlatısı bu açıdan bazı ipuçları verir. Homeros, Troia'nın müttefikleri arasında Sarpedon'u ve onun önderliğindeki Lykialıları da gösterir. Troia'da Lykialıların önderliğini yapan Sarpedon ve muhtemelen onun yardımcısı pozisyonunda olan Glaukos, Ksanthos'tan (=Likçe arnna) gelirler.

"*Σαρπηδὼν δ' ἦρχεν Λυκίων καὶ Γλαῦκος ἀμύμων*

τηλόθεν ἐκ Λυκίης, Ξάνθου ἄπο δινήεντος" [26]

"Lykialılara, uzak Lykia'dan, anaforlu Ksanthos'tan gelen Sarpedon ile eşsiz Glaukos komuta eder".

Bazen Lykialılıların danışmanı ="*βουληφόρος*"[27]/ *Boulephoros* bazen onların kralı ya da efendisi= βασιλεύς*"*[28]/ *basileus* bazen de "*ἄναξ"*[29]/ *anaks = kral (efendi)* olarak[30] Homeros'un anlatısında kendisine yer bulan Sarpedon'nun Ksanthos'tan gelmesi, Achaemenid öncesi dönemde Lykia bölgesi kralının ikamet ettiği yer olan Ksanthos'un bölge yönetiminde merkezi bir pozisyona sahip olduğunu gösterir. Bu durum aynı zamnda, Lykialıların ülkelerini bir bütün olarak ilgilendiren konularda Ksanthos'taki kral ya da prensin etrafında politik bir birlik oluşturmada bir sakınca görmediklerine işaret eder. Ksanthos'un politik merkez olarak Lykia bölgesinde önemli bir yere sahip olduğunu, arkelojik çalışmaların sunduğu veriler de destekler. Ksanthos'taki Lykia Akropolü'nde M.Ö. 8. ve 7. yüzyıla tarihlendirilen çanak çömlek kalıntıları ile M.Ö. 540'ta Persler tarafından harap edildiği düşünülen hükümdar ya da hanedan sarayı buluntuları, Ksanthos'un Pers öncesi dönemdeki merkezi posizyononu gösterir[31].

[26] Homer. İl. II. 876-878.
[27] Homer. İl. V. 632.
[28] Homer. İl. XII. 317.
[29] Homer. İl. XVI. 464.
[30] Homer. İl. XVI. 464.
[31] A.G. Keen, 1998, s. 39; O. Akşit, 1969, s. 93-94, 100-101.

Bu itibarla, yönetim merkezinin Ksanthos olduğu anlaşılan Lykia kralı, aynı zamanda, Homeros tarafından dolaylı olarak bu bölgenin birleştirici politik önderi olarak da gösterilir. Ancak Homeros'un, Ksanthoslu komutan Glaukos'un, Sarpedon'un ölümü üzerine Lykialı önderleri savaşmaları konusunda motive etmesinden bahsetmesi, Lykia bölgesinde Ksanthos'ta ikamet edenler kadar güçlü olmasalar da başka etkili hanedanların ya da vassal prenslerin olduğuna da işaret eder.

"*Γλαῦκος…πρῶτα μὲν ὄτρυνεν Λυκίων ἡγήτορας ἄνδρας…*"

"Glaukos…önce Lykiaıların önderlerini cesaretlendirdi…"[32]

Bu noktada Herodotos'un, Persler ile Ksanthoslular arasında M.Ö. 540'ta geçen savaşta Ksantosluların yenilmesi ile Lykia'nın yenilmesini eşdeğer tutması[33], Ksanthos'un politik, idari ve askeri olarak öneminin, Achaemenidlerin Anadolu'daki egemenliğinden hemen öncesinde koruduğunu gösterir. Bu bağlamda, Homeros'un Lykialıların önderlerinden söz etmesi ile Herodotos'un Perslerle yapılan savaşta Ksanthos dışında başka bir Lykia *poli*sinden bahsetmemesi, Lykia bölgesinin Pers hâkimiyetinin hemen öncesinde birbirinden bağımsız ya da Ksanthos'un merkezi bir konumda olduğu ama birbirine gevşek bağlarla bağlı olan hanedanlık yapılarından meydana geldiğine işaret eder.

I.3. Kilikia Bölgesi

Güney Anadolu'da Perslerin hüküm sürdüğü bölgelerden bir diğeri de Kilikia bölgesidir. Herodotos'un, adını Fenikeli Agenor'un oğlu Kilik'ten aldığını belirtiği bölge[34], Strabon'un anlatısına göre, Soloi'un sınır olduğu ve topografyası birbirinden

[32] Homer. İl. XVI. 530-533.
[33] Hdt. I. 176.
[34] Hdt. VII.91. Kilikia isminin kökeniyle ilgili antik kaynaklarda geçen referanslara dair ayrıntılı bilgi için bkz. A. G. Keen-T. Fischer-Hansen, " The South Coast of Asia Minor (Pamphylia, Kilikia)", **An Inventory**

farklı iki kısımdan oluşur. Birinci kısım Soloi'un batısından Korakesion'a (Alanya) kadar uzanan Dağlık Kilikia (Kilikia Trakheia) bölgesidir. Kilikia'nın bu bölümü topografyasının engebeli olmasından dolayı dar bir sahile ve sınırlı tarımsal alanlara sahiptir[35]. Engebeli arazi, ulaşımı zorlaştırdığından, bu bölgedeki yerleşim birimlerinin dış dünyayla olan bağları oldukça kısıtlıdır. Bu yüzden, Kilikia Trakheia'da ticari faaliyetlerin geliştiği söylenemez. Küçük kentler arasında yapılan ticari faaliyetler ise, muhtemelen bölgenin ekonomik kalkınmasında rol oynayacak bir hacimde değildir. Yetiştirilen tarım ürünleri de ancak bölgenin ihtiyaçlarını karşılayacak sınırlılıktadır. Ancak hayvancılık açısından daha farklı bir durumdan bahsedilebilir. Bölgenin dağlık topografyası özellikle keçi yetiştiriciliğine uygundur. Kelenderis sikkelerinin üzerinde keçi tasvirlerinin yer alması (bkz. Levha VII, No. 136-139), bölgedeki keçi yetiştiriciliğinin bir işareti olarak değerlendirilir[36]. Asur döneminden (M.Ö. 7. yüzyıl) kalma yazıtların birine atfen, Kilikia'nın at yetiştiriciliğinde önemli bir merkez olduğu da düşünülür[37].

Soloi'un doğusunda kalan ve Issos'a kadar uzanan kısım ise, verimli tarımsal alanlara[38] ve önemli doğal kaynaklara sahip Ovalık Kilikia (Kilikia Pedias) bölgesidir. Kuzey sınırında, Phrygia ve Kapadokia bölgelerinin yer aldığı Kilikia bölgesi, Toros dağlarının güney eteklerinden doğuda Amanos dağlarına kadar uzanan bir coğrafyayı kapsar[39]. Kilikia bölgesinin kuzeyde Toros dağları ve doğuda Amanos dağlarıyla çevrili

of Archaic and Classical Poleis, M. H. Hansen-T.H.Nielsen (ed.), Oxford University Press, New York 2004, s. 1211.

[35]Strab. XIV.5.1-2.

[36]M. Durukan, "Antik Dönemde Mersin Coğrafyasının Jeostratejik ve Politik Önemi", **Tarih İçinde Mersin: Kolokyum ve Sergisi II, 22-24 Eylül 2005**, Mersin, 2005, s. 6-7.

[37]Asur annallerinde Kilikia'nın kentlerinden Sizzu'nun ismi "atlar ülkesi" olarak geçer. Bkz. O. Casabonne, **La Cilicie: à l'époque achéménide**, Persika 3, De Boccard, Paris, 2004, s. 34; M. Kurt, "M.Ö. VI.-V. Yüzyıllarda Kilikya Bölgesi: Küresel Güçler ve Syennesis Krallığı", **Tarihin Peşinde. Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 13, 2015, s. 306.

[38]Strab. XIV.5.1-2.

[39]Diod. XIV.20.1; A. Erzen, **Kilikien bis zum Ende der Perserherrshaft**, Leipzig, 1940, s. 114; V. Yıldız, **Akhaemenid Dönemde Kilikya Bölgesi ve Yakın Çevresinde Attika Seramiği**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2013, s. 56.

olması, bölgenin dış dünyayla olan ilişkisini ve stratejik önemini ortadan kaldırmaz. Güneyde Akdeniz'le olan sınırı[40] ile Gülek (Kilikia Pylai), Sertavul, Bahçe ve Belen (Pylai Syria) gibi geçitlerin varlığı, bölgeyi Kıbrıs, Ege, Mısır, Anadolu'nun iç orta ve batı kesimleri, İran, Suriye ve Kuzey Mezopotamya'yla politik ve ekonomik ilişki kurmasını sağlar[41]. Kilikia'nın Kuzey Suriye'yle olan ticari ve askeri bağlantısında Amanos dağlarının yol açtığı engeller Bahçe ve Bellen geçitleriyle aşılırken, bölgenin iç ve Batı Anadolu'yla olan bağlantısında Toros dağlarının yol açtığı engeller Tarsus'un kuzeyinde yer alan Gülek geçidiyle aşılır[42]. Bölgeyi Toroslar üzerinden Orta Anadolu'da Konya ve Kayseri'ye bağlayan farklı başka yolların da olabileceği düşünülür[43].

Kilikia'nın bölgeler arası bağlantıları sağlayan bu konumu, savunmaya elverişli topografyası, sahip olduğu doğal kaynaklar ya da doğal kaynaklara ulaşmada temel güzergâhlardan biri olması, onun stratejik önemini artıran unsurlardır. Gerek Toros, anti-Toros dağlarında (özellikle de Bolkar Dağı'nda) bulunan gümüş, kurşun, altın, demir, arsenik, krom, bakır madenleri, gerekse de Toros ve Amanos dağlarının gemi inşası için gerekli ağaç temininde zengin bir kaynak sunması, antik dönemlerde Kilikia bölgesini ekonomik ve askeri açıdan önemli bir merkez yapar[44].

---

[40]Kilikia'nın Akdeniz'le olan sınırı antik dönemlerde hem ticari ve ekonomik hem de bölgeye deniz üzerinden yönelecek tehditleri engellemek noktasında önemli avantajlar sağlar. Bkz. A. Lemaire, "Recherches de Topographie Historique sur le Pays de Qué (IXe-VIIe siècle av. J.-C.)", **Anatolia Antiaqua**, 1, Paris-İstanbul, 1991, s. 267.

[41]A. Erzen, 1940, s. 3-10; J. D. Bing, **A History of Kilikia During the Assyrian Period**, (Indiana University, Ph.D.), Michigan, 1968, s. 3-5; A. M. Jasink, "Hitite and Assyrian Routes to Cilicia" **Anatolia Antiaqua** 1, Paris-İstanbul, 1991, s. 253; E. Jean, "La Cilicie: Pluralité et Unité (Quelques remarques introductives)", La Cilicie: Escapes et Pouvoirs Locaux (2e millénaire av. J.-C.-4e siècle ap. J.-C.). Actes de la Table Ronde Internationale D'Istanbul, 2-5 novembre 1999, E. Jean, A.M. Dinçol et S. Durugönül (ed.), **Varia Anatolica XIII**, Paris, 2001, s. 5; O. Casabonne, 2004, s. 44-47; M. Durukan, 2005, s. 6; A. Ünal- K. S. Girginer, **Kilikya-Çukurova**, **İlkçağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 35-37; V. Yıldız, 2013, s. 57.

[42]Xen. Anab. I.4. 4-5; A. Erzen, 1940, s. 3-10. J. D. Bing, 1968, s. 3-5; R. Yağcı, " M.Ö. III.-II. Binde Kilikia'da Ticaret" **Olba** II/1 (Özel Sayı), Mersin, 1999, s. 20.

[43]J. D. Bing, 1968, s. 3-5.

[44]A. Erzen, 1940, s. 6-9; J.D. Bing, 1968, s. 6; R. Yağcı, 1999, s. 17; O. Casabonne, 2004, s. 41; A. Ünal-K. S. Girginer, 2007, s. 31-35. M. Kurt, 2015, s. 305. Kilikia bölgesinin gemi inşasında kullanılacak ağaçları sağlamadaki zenginliğiyle ilgili bkz. Strab. XIV.5.3, 6. Kilikia demiriyle ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. F. Joannès, "L'Asie Mineure Méridionale d'Apres de la Documentation Cunéiforme d' Époque Néo-Babylonienne", **Anatolia Antiaqua 1,** Paris-İstanbul, 1991, s. 263-264. Ayrıca bkz. A. Goetze,

Bunlara ilaveten, Kilikia bölgesi antik dönemin güçlü devletleri için önemli bir işgücü kaynağıdır. Yeni Babil döneminden kalma belgeler, hem Dağlık Kilikia'dan (Pirindu) hem de Ovalık Kilikia'dan (Hume) esir ve ganimet olarak getirilen insanların büyük yapıların inşasında çalıştırıldıklarını gösterir[45].

Kilikia'nın askeri ve ekonomik olarak sunduğu imkânlar, bölgeyi farklı dönemlerde yaşamış güçlü devletlerin mücadele alanı haline getirir. M.Ö. 1500'lere kadar Luwi dilinin baskın olarak kullanıldığı bilinen bölge[46], bu dönemde Kizzuwatna Krallığı'nın egemenliğindedir. Kizzuwatnalılar ile Hititler arasında yaklaşık üç yüz yıl süren siyasal rekabetle ilgili yazıtlar, Hitit devletinin M.Ö. 1500'lerden itibaren bölge üzerinde emellerinin olduğunu gösterir. Hititler muhtemelen II. Tuthaliya (M.Ö. 1460-1440) ya da I. Šuppiluliuma (M.Ö. 1440-1370) zamanında bölgeyi hâkimiyet altına alırlar[47].

Yaklaşık M.Ö. 1200'de Hitit Krallığı'nın yıkılışı sonrası yüzyılları bulan süreç, tarihi veriler bakımından Kilikia bölgesinin karanlık bir dönemidir. Ancak yaklaşık M.Ö. 9. yüzyılın ortalarından sonra, Asur krallarının yazıtlarında bölgeyle ilgili bilgiler yeniden ortaya çıkar. Asur kaynaklarında, III. Salmanasar'ın (yak. M.Ö. 859-827) Que (Doğu Kilikia) ve Hilakku'da (Batı Kilikia) savaştığı anlatılır[48]. Bölgenin M.Ö. 8. yüzyılın son dönemlerinde ise, Azatiwata adında bir Geç Hitit Dönemi kralının egemenliğine girdiği görülür[49]. Daha sonraki yıllarda bölgenin siyasal yapısı Asur egemenliğine girerek

---

Kizzuwatna and the Problem of Hittite Geography, Yale University Press, New Haven, 1940, s. 27,30; E. Jean, 2001, s. 5 dipnot 3; Bolkardağ'daki gümüş maden kaynağıyla ilgili bkz. A. Yener, "Bolkardağ, Aladağ ve Keban Madenlerinde 1984 Yılı İncelemeleri", **I. Arkeometri Sonuçları Toplantısı (20-24 Mayıs 1985- Ankara)**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1986, s. 469-472.

[45]Yeni Babil kralı Nabonidus M.Ö. 555'te Kilikia (Hume) üzerine yaptığı seferde 2. 850 kişiyi esir olarak alır. Bkz. F. Johannés, 1991, s. 264-265; O. Casabonne, 2004, s. 26; M. Kurt, 2015, s. 306.

[46] S. Alp**, Hitit Çağında Anadolu**, Ankara, 2001, 14-15.

[47]B.Tahberer, **Antik Kilikia Sikkeleri**, Adana, 2005, s. 8-9.

[48]D.J. Bing, 1968, s. 33-52.

[49]a.g.e., s. 75-77.

yeniden değişir[50]. Kilikia'nın Asur egemenliğinde olduğu M.Ö. 713-663 yılları arasında, içinde Nagidos, Kelenderis, Aphrodisias (Ovacık Adası), Holmoi (Taşucu) ve Soloi'un yer aldığı Hellen koloni merkezlerinin kurulduğu düşünülür[51]. M.Ö. 7. yüzyılın sonlarında (M.Ö. 612) Asur Krallığı'nın Med ve Yeni Babil Devletleri tarafından yıkılması, Anadolu ve Kilikia tarihinde yeni bir evreye işaret eder. Herodotos'un anlatısından anlaşıldığı kadarıyla Medler yaklaşık M.Ö. 590'da Halys Irmağı'nın (Kızılırmak) yakınlarında Lydialılarla altı yıl süren bir savaş yaparlar. M.Ö. 585'te ise, yenişemeyen iki devlet Halys Irmağı'nın doğu sınırında Med, batı sınırında Lydia krallıklarının kontrolünün tanındığı bir antlaşma yaparlar. Bu antlaşmanın dikkat çeken yönlerinden bir tanesi, Medlerle Lydialıların uzlaşmasında Kilikia kralı Syennesis ile Labynetus adlı Babylonia kralının önemli rol almalarıdır[52]. Kilikia krallının adının Lydia, Med ve Yeni Babil gibi dönemin önemli devletlerinin krallarıyla birlikte anılması, Asur devletinin yıkılışından sonra bölgede *Syennesis* hanedanından kralların[53] yönetimi altında toplanan güçlü bir politik yapının varlığına işaret eder. Hatta Kilikia'nın bundan sonra bu devletlerle eşit siyasal konuma erişme imkânına kavuştuğu düşünülür[54]. Mutafian'ın, dönemin imparatorlukları arasındaki "*bir çeşit bağımsız tampon devlet*" olarak bahsettiği

[50]A. Erzen, 1940, s. 63; F. Hild- H. Helenkemper, **Kilikien und Isaurien**, Tabula Imperii Byzantini 5, Teil 1, Verlag der Österreichhischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1990, s. 30.

[51]A. Erzen, 1940, s. 63-75; J. D. Bing, 1968, s. 157; F. Hild- H. Helenkemper, 1990, s. 30. Kilikia'daki Hellen kolonizasyonundan bahseden kaynaklar Hellenistik Dönem sonrası kaynaklardır. Bu yüzden, sikkelerdeki tasvirlerde olduğu gibi Hellen etkisi taşıyan birçok unsura rağmen, genel anlamda bölgenin Hellen kökeninin zayıf olduğu düşünülür. A. G. Keen-T. Fischer-Hansen, 2004, s. 1212. Hellen kolonizasyon kentlerinin Kilikia'da kurulduğu bu dönem, Hellenlerle Kuzey Suriye ve Kilikia arasındaki ticari faaliyetlerin giderek yoğunlaştığı bir döneme denk gelir. Kilikia bölgesinde Hellen seramikleri M.Ö. 750'lerden sonra artış gösterir. Bkz. T. Özaydın, " Iron Age Strata", **Yumuktepe. A Journey Through Nine Thousand Years**, Isabella Caneva-Gülgün Köroğlu (ed.), Efe Yayınları, 2010, s. 77-78.

[52]Hdt. I. 74.

[53]Bazı antik Yunan kaynakları Syennesis'lerden bahsederken, onlar için kral anlamına gelen *Basileus* unvanını kullanırlar. Basileus kullanımıyla ilgili örnekler için bkz. Hdt. V. 118; 9. 107;Xen. Anab. I.2. 12, 23; P. Briant, **From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire**, Transl. by Peter T.Daniels, Eisenbrauns 2002, s. 498.

[54]A. Erzen, 1940, 86, 90; F. Hild- H. Helenkemper, 1990, s. 30; O. Casabonne, " Local Powers and Persian Model in Achaemenid Cilicia: A Reassesment (Lev. 7-8)" **Olba II/1 (Özel Sayı)**, Mersin, 1999a, s. 59; M. Kurt, 2015, s. 306-307. Bing, Syennesis'in M.Ö. 585'teki görüşmede bağımsız bir kral olarak değil, Babylonia kralının bir uyruğu olarak katıldığını iddia eder. Ona göre, Kilikia antlaşmaya katılan üç devletin üzerinde konuşmaları gereken bir yerdir ve Anadolu'nun istikrarı bakımından Kilikia'ya tarafsız kalacak özel bir politik statü verilmiş olmalıdır. Bkz. J.D. Bing, 1968, s. 152-153.

Kilikia bölgesi, M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısında Mezopotamya ve Suriye'yi kontrol eden Yeni Babil Krallığı'nın hedefi haline gelir[55].

Yeni Babil Kralığı'nın ilk askeri seferi M.Ö. 593-591 yılları arasında II. Nabukhadnezzar (M.Ö. 605-562) tarafından Hume (Ovalık Kilikia) ve Pirinddu (Dağlık Kilikia) üzerine yapılır[56]. Nabukhadnezzar'ın yaptığı seferin Kilikia'nın siyasal konumunu değiştirmediği, M.Ö. 585'teki Medlerler ile Lydialılar arasında yapılan antlaşmada Kilikia kralının (*Syennesis*) diğer krallarla birlikte görülmesiyle anlaşılır[57]. Ancak Babil devletinin Kilikia'yı kontrol almaya dair ihtirasları son bulmaz. M.Ö. 557-556'da dönemin Babylonia kralı Neriglissar (M.Ö. 559-556) tarafından Pirindu (Dağlık Kilikia) kralı Appuaşu üzerine bir askeri harekât daha yapılır[58]. Bu seferi tetikleyen asıl nedenin ne olduğu net olarak bilinmez. Ancak bunun Kilikia kıyı şeridinde koloni kentleri kuran ve bu dönemde Babil devletinin çıkarları hilafına ticari ve askeri faaliyetler içinde bulunan Hellenlerle ilgili olduğu düşünülür. Hellenler, Babil devletiyle mücadele halinde olan Mısır kralı Amasis döneminde Naukratis'te bir ticaret kolonisi kurarlar ve aynı zamanda Amasis'e paralı asker olarak da hizmet ederler. Bunlara ilaveten, bu dönemde Kıbrıs kentlerinin Mısır tarafından ele geçirilmesi, Hellenlerle Mısır arasındaki ticari ve askeri ilişkiyi gelişmesine imkân sağlar. Öyle ki bu durum Babil Krallığı'nın Doğu Akdeniz'deki ticari kontrolünü sınırlandıran bir işlev görmüş olmalıdır. Dolayısıyla, Neriglissar, Kilikia'nın birçok ticari limana sahip kıyı kesimlerine saldırarak, Doğu

[55]C. Mutafian, **La Cilicie: Au Carrefour des Empires**, I, Les Belles Lettres, Paris, 1988, s. 121.
[56]Bing'e göre, Nebukhadnezzar'ın Kilikia üzerine sefere çıkmasında Hume'deki (Ovalık Kilikia) kaliteli demir kaynaklarının önemli bir rolü vardır. Bkz. J. D. Bing, 1968, s. 151; Ayrıca bkz. F. Joannès, 1991, s. 262-263; P. Briant, 2002, s. 45; M. Kurt, 2015, s. 307.
[57]Hdt. I. 74.
[58] L. Zoroğlu, **Kelenderis I: Kaynaklar, Kalıntılar, Buluntular**, Ankara, 1994, s. 15. Bu dönemde Pirindu'nun yerel bir kral tarafından yönetilen ayrı bir politik merkez olduğu görülür. Bing'e göre, Pirindu kralı Appuaşu'nun Lydia kralı Kroisos'a vergi veren bir kral olması ihtimal dâhilindedir. Bkz. J.D. Bing, 1968, s. 155. Dolayısıyla, Bing'in iddiası dikkate alındığında, Lydia'nın bölgedeki etkisini kırmak, Neriglissar'ın askeri harekâtının sebeplerinden biri olabilir. Ancak bölgenin Lydia'nın siyasal nüfuzu altında olduğunu gösteren herhangi bir kanıt yoktur.

Akdeniz'deki ticari faaliyetler üzerindeki etkisini artırmak istemiş olabilir[59]. Babylonia krallarının bu dönemde Suriye İsrail, Fenike, Kuzey Arap Yarımadası üzerine yaptıkları seferlerde de temel amaç Akdeniz ticaretinin kontrol altına alınmasıdır[60].

Yine, Kilikia bölgesine Babil devleti tarafından yapıldığı bilinen bir diğer askeri sefer, M.Ö. 556-555 yıllarında Nabonidus'un krallığında olur. Ancak Babil kralı bölgeyi kontrol etmede başarısız olur[61]. Lydia'nın da Kilikia'yı kontrol ettiğiyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmaz. Yukarıda sözü geçen M.Ö. 585'teki barış antlaşmasında Kilikia kralının *Syennesis* unvanıyla yer alması, bölgenin Achaemenid öncesi dönemde Lydia'nın idari kontrolünde olmadığı ve yerel hanedanlar tarafından yönetildiğini gösterir[62].

I.4. Kappadokia Bölgesi

Kappadokia bölgesi, Orta Anadolu'da kabaca güneyde Toros dağlarından başlayarak, kuzeyde Karadeniz'in kıyı kesimlerine kadar uzanan bir bölgeyi kapsar[63]. Bu bölgenin, M.Ö. 2. bin yılının başlarında Asur'dan gelen ticaret kervanlarının uğrak yerlerinden biri olduğu bilinir[64]. Ancak yaklaşık M.Ö. 1200'lerde Ege Göçleri'nin sebep olduğu tahribatla Hitit İmparatorluğu'nun yıkılması, bölgeyle ilgili herhangi bir yazılı kaynağın geride bırakılmadığı bir dönemi beraberinde getirir[65]. Hitit Devleti'nin ortadan kalkması, Anadolu'nun güneydoğu ve orta kesimlerinde Hititlerin ardılı oldukları

[59] J.D. Bing, 1968, s. 157-158. Aphrodisias sikkeleri, Aigina ağırlık sistemine uygun olarak darp edilmiştir. Bkz. Head, HN, s. 717. Aigina aynı zamanda Naukratis'i organize eden polisler arasında yer alır. Muhtemelen Aphrodias da bu dönemde Aigina ticari alanının içine dâhildir. J.D. Bing, 1968, s. 157.
[60] P. Briant, 2002, s. 45.
[61] J.D. Bing, 1968, s. 159.
[62] Hdt. I. 74; P. Briant, 2002, s. 64.
[63] Ş. Dönmez, "The Achaeamenid Impact on the Central Black Sea Region", içinde: **The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia (Sixth-Fourth Centuries B.C)**, Papers Presented at the International Workshop Istanbul 20-21 May 2005, İnci Delemen(ed.), Turkish Institute of Archaeology, İstanbul, 2007, s. 107.
[64] L. L. Orlin, **Assyrian Colonies in Cappadocia**, Paris, 1970, s. 1-35.
[65] H. H. Duymuş, "Asur Kaynaklarına Göre Demirçağı'ında Tabal Krallığı" **ODTÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3, Ankara, 2011, s. 35.

düşünülen halkların kurduğu küçük krallıkların ortaya çıkmasına sebep olur. Bu krallıklardan bir tanesi, Kappadokia bölgesinin önemli bir bölümünde hâkimiyet kuran Tabal Krallığı'dır[66]. Bu Geç Hitit devletinin M.Ö. 9. yüzyıldan M.Ö. 7. yüzyılın ortalarına kadar, modern Kayseri, Niğde, Nevşehir illerinin kapsadığı alanda hüküm sürdüğü, Asurluların bölgeye yaptıkları saldırıları anlatan yazıtlardan bilinir[67]. Bu yazıtların bölgeyle ilgili anlatıları, bölgenin ekonomik yapısını açıklayacak nitelikte değildir. Ancak Asur kralı Asurbanipal'in (Yaklaşık MÖ 668-627) yazıtlarında, Tabal'e şart koşulan verginin içinde atların olması[68], Kappadokia'nın at yetiştiriciliği açısından önemli bir merkez olduğunu gösterir. Yine de yazıtlardan yola çıkılarak, bölgede konfederasyon çatısı altında politik birlik oluşturan çok sayıda krallığın var olduğu söylenebilir[69].

Yaklaşık M.Ö. 7. yüzyılın sonları ve 6. yüzyılın başlarında, Kappadokia'nın da içinde yer aldığı Kızılırmak'ın doğu tarafı, Babylonia'yla birleşerek yaklaşık M.Ö. 610'da Asur Krallığı'na son veren Medlerin kontrolüne girer[70]. Daha önce Tabal Krallığı'nın hüküm sürdüğü bu bölgenin Medler dönemindeki durumuyla ilgili bilgi veren kaynaklar oldukça sınırlıdır. Herodotos'un verdiği bilgilere göre, Kızılırmak'ın doğusunda kalan Kappadokia bölgesi bir süreliğine Medlerle Lidyalılar arasında sorun olur. Bu iki devlet arasında yaklaşık altı yıl belirli aralıklarla süren savaş, M.Ö. 585'te Kilikia kralı Syennesis ve Babylonia kralı Labynetos'un da içinde yer aldığı bir devletlerarası antlaşmayla sona erer. Bu antlaşma sonucunda Kızılırmak Lydia ile Med

[66]Veli Sevin, **Anadolu Arkeolojisi**, Der Yayınları, İstanbul, 1997, s. 124.
[67]T. Yiğit, "Tabal", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 40, 3-4, Ankara, 2000, s. 177-189. O. Casabonne, 2004, s. 25-26.
[68]T. Yiğit, 2000, s. 185.
[69]Yaklaşık M.Ö. 858-824'te Asur Krallığı'nın hükümdarı olan III. Salmanssar'ın "Siyah Obilisk"inde geçen 24 "Tabal Krallığı"yla ilgili bilgi için bkz. Selim Pullu, **Tabal Bölgesi Tarihi (M.Ö. I.Binyılın İlk Yarısında Tabal Krallığının Siyasal ve Ekonomik Tarihi)**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2006, s. 19.
[70] I. M. Diakonoff, "Media", Ilya Gershevitch (ed.) içinde, **The Cambridge History of Iran, The Median and Achaemenian Periods**, , Vol.2, s. 119-125.

İmparatorluğu arasında sınır olur[71]. Yine Herodotos'un anlattıkları doğru kabul edildiğinde, Lydia'yla olan bu sınırın II. Kyros'un yaklaşık M.Ö. 547'de gerçekleştirdiği Anadolu fethine kadar devam ettiği söylenebilir. Ancak bu dönemde Kappadokia bölgesinin nasıl bir ekonomik ve politik sistem içinde yönetildiği net değildir.

[71] Hdt. I. 74.

II. BÖLÜM

ACHAEMENİD İMPRATORLUK YÖNETİMİ

II.1. Achaemenid İmparatorluk Yönetiminin İdeolojik Programında Kral Ve Uyruklarının Birbirlerine Karşı Konumu

Monarşik bir yapıya sahip olan Achaemenid İmparatorluğu'nun yönetim hiyerarşisinde Pers kralı merkezi bir konumdadır[72]. İmparatorluğun kurucusu sayılan II. Kyros'un döneminden itibaren ortaya çıkan kral yazıtları ve anıtlar üzerindeki rölyefler, sikke ve mühürler üzerinde yer alan tasvirler, Pers krallarının bu konumunu tüm açıklığıyla ortaya serer. Bu çerçevede, II. Kyros'un üzerinde Akad çivi yazısıyla yazılmış bir metnin yer aldığı silindir kil tableti oldukça önemlidir (bkz. Resim 1)[73]. Babylonia'nın fethinden sonraki döneme (M.Ö. 539) tarihlenen tablet, Pers krallarının ideolojik programlarına ve uyruklarını yönetme tarzına dair, Achaemenid bakış açısıyla bilgi sunan ilk yazılı örneklerdendir. Tablet metninde, Kyros'tan "Büyük Kral" olarak söz edilir. Metinde anlatılanlara göre, Kyros'un Babylonia'da olmasının sebebi, dönemin Babylonia kralı Nabinodos'un (M.Ö. 555-539) dinden uzak davranışları ve uyruklarına karşı sergilediği adaletsiz ve acımasız davranışlardır. Kyros Babylonia'daki bu duruma, bölgenin tanrısı Marduk'un isteğiyle dâhil olur ve bu tanrının yardımıyla Babylonia'nın kralı olur. Bundan sonra adalet ve düzen sağlanır. Marduk'un inayetiyle Babylonia'yı ele geçiren Büyük Kral sadece soyunun hüküm sürdüğü Anşan'nın kralı değil, aynı zamanda, içinde Babylonia, Sümer, Akad ve "dört bucağ"ın da yer aldığı dünyanın kralıdır.

[72] J. Borchhardt, "Likya Beyleri ve Tapınak Mezarları", **Lukka'dan Likya'ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi**, Havva İşkan-Erkan Dündar (ed) içinde, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016, s. 402; A. Kuhrt, "The Achaemenid Persian Empire (c.550-c.330 BCE): Continuities, Adaptations, Transformations", **Empires: Perspectives from Archaeology and History**, Susan E Alcock, Terence N. D'Altroy, Kathleen D. Morrison, Carla M. Sinopoli (ed.) içinde, Cambridge University Press, Cambridge, 2001, s. 103; A. Kuhrt, **Eskiçağ'da Yakındoğu (M.Ö 3000-330)**, Cilt II, İstanbul, 2010, s. 394.

[73] Kyros'un silindir tableti üzerindeki metnin İngilizce çevirisi için bkz. A. Kuhrt, **The Persian Empire: a Corpus of Sources from the Achaemenid Period, Vol. 1**, Routledge, New York, 2007, s. 70-72.

Kendilerini Nabonidos'un baskısından kurtaran uyruklar adaletli kral Kyros'un sağladığı düzen ve barış ortamından memnundurlar. Bütün Babylonia sakinleri, Sümer ve Akad ülkeleri, prensler ve yöneticiler, kökleri her daim kral olmuş Achaemenid soyuna dayanan Kyros'un önünde diz çökerler, ayaklarını öperler ve onun krallığına dâhil olurlar. Bundan sonra Babylonia'ya, Kyros'a vergilerini vermek üzere dünyanın her yerinden krallar gelir[74].

Kyros silindir tableti kralın Babylonia fethini ve krallığını meşru bir zemine oturtmak için başvurduğu yöntemi anlatır. Büyük Kral hükümranlığının meşruiyetini tanrı Marduk'un iradesi ve soyunun sürekli kral ailesinden gelmesine dayandırır. Kyros'un silindir tableti Pers kralının egemenliği altına aldığı uyruklarıyla nasıl bir ideolojik programla yaklaştığının da ipuçlarını verir. Kyros'un ilahi otoriteye dayalı hükümranlığı onu tanrının vekili kılıp, Babylonia tanrısı Marduk'un adil düzeninin yeryüzündeki temsilcisi haline getirir [75]. Onun krallığı, düzen ve adalet isteyen uyruklarının yararınadır. Uyruklar krala vergilerini ödeyerek bağlılıklarını gösterirler. Bu da onları bu adil düzenin bir parçası yapar.

Genel çerçevesi ve ideolojik mantığı bu şekilde özetlenebilecek Kyros'un silindir tabletindeki hâkim siyasal dilin bir benzeri I. Dareios'un diğer yazıtlarının da epik geleneğini yansıtan ve kralın ilk yazıtı olan Behistun/Bisitun'daki[76] anlatılarda görülür. Bu üç dilli (Eski Persçe, Babilce/Akadça, Elamca) yazıtta, I. Dareios, Kyros'un oğlu olduğunu iddia eden ve Kambyses'in (Eski Persçe, Kabujiya) yerine Achaemenid

[74]P. Briant, 2002, s. 40-44; A. Kuhrt, 2007, s. 70-72; A. Johandi, "Mesopotamian Influences on the Old Persian Royal Ideology and Religion: The Example of Achaemenid Royal Inscriptions", **ENDC Proceedings**, Vol. 16, 2012, s. 161-167; G.R. Garthwaite, **İran Tarihi: Pers İmparatorluğundan Günümüze**, Fethi Aytuna (çev.), İnkılap Yayınları, İstanbul, 2011, s. 37-39.

[75]A. Kuhrt, 2010, s. 394; Kyros'un silindir tabletiyle ilgili değerlendirme için ayrıca bkz. G. R. Garthwaite, 2011, s. 39.

[76]J. M. Balcer, "Ancient Epic Conventions in the Bisitun Texts" Heleen W. A. M. Sancisi-Weerdenburg, Amélie Kuhrt, and Margaret Cool Root (ed.) içinde, **Achaemenid History VIII: Continuity and Change: Proceedings of the Last Achaemenid History Workshop**, April 6–8, 1990, Ann Arbor, Michigan, Leiden. 1994, s. 257.

hükümdarlık tahtına oturan Bardiya'nın (Grek, Σμέρδις/Smerdis), Med'li Guamata olduğunu ve Kyros'un gerçek oğlu olmadığını iddia eder[77]. Gaumata, uzun zamandır I. Dareios'un ailesine ait olan krallığı ellerinden alır[78]. Gaumata bununla da kalmayarak, insanları öldürür, tapınakları yok eder, uyrukların otlaklarını, sürülerini, ev kölelerini ellerinden alır. I. Dareios bu duruma, yanına aldığı birkaç Pers soylusunun yardımıyla Gaumata'yı öldürerek son verir. Böylece Achaemenid tahtına da kendisi geçmiş olur. Bundan sonra I. Dareios, Gaumata'nın yıktığı tapınakları tekrar inşa eder, uyrukların elinden alınan otlakları, sürüleri ve ev kölelerini onlara geri verir[79]. Ancak I. Dareios'un tahta geçmesiyle, imparatorluk boyunca birçok bölgede kralın bastırmak zorunda kalacağı karşı isyanlar başlar[80]. Böyle bir siyasal ortamda Gaumata /Smerdis'i tahtan "darbeyle" indirerek yerine geçen I. Dareios, muhtemelen hükümranlığını yasal göstermek için Kyros'un Babylonia'da izlediği yöntemin neredeyse aynısına başvurur. Kral, Ahuramazda'nın bu kargaşa içindeki dünyayı kendisine bağışladığından ve onun lütfuyla kral olduğundan bahseder:

"Kral Darayavauš (=Eski Yunanca, Δαρεῖος/Dareios) der ki: Ahuramazda bu dünyayı (bumi) karışıklık (yaudati) içinde gördükten sonra onu bana bağışladı. Beni kral yaptı. Ben Ahuramazda'nın lütfuyla kralım…(=adam xšāyaθiya amiy vašnā Ahuramazdāha)…"[81].

Bu durum hem Bisitun'daki yazıta ve yazıtla birlikte yer alan I. Dareios'un rölyefine hem de Naqš-i Rustam'daki kral mezarları üzerinde yer alan tasvirlere yansır. Bisitun rölyefinde, I. Dareios'un Gaumata'nın üzerine sol ayağıyla bastığı ve kralın

[77]R. G. Kent, **Old Persian: Grammar, Texts, Lexion**, American Oriental Society, New Haven, 1953, s. 120 (DB I, 35-43).
[78]R. G. Kent, 1953, s. 120 (DB I, 43-48).
[79]a.g.e., s. 120, 132 (DB I, 48-71; DB IV, 80-86).
[80]a.g.e., 1953, s. 120-134 (DB I, 72-96; DB II, 1-98; DB III, 1-92; DB IV, 1-54; DB V, 1-75).
[81]a.g.e., 1953, s. 137-138 (DNa. 30-35)

karşısında, boyunlarında ip ve elleri arkadan bağlı dokuz isyancının tasvir edildiği bir sahne yer alır. Bu sahnenin üzerinde ise, Ahuramazda olduğu düşünülen ve vücudunun üst tarafı aşağıya doğru kanatlı bir diskle biten bir yarım figür görülür. Bu figür sol elinde tuttuğu ve muhtemelen krallığın sembolü olan bir halkayı I. Dareios'a doğru uzatır (bkz. Resim 2)[82]. Yazıtın ve diğer sahnelerin üzerinde yer alan Ahuramazda betimi, aynı zamanda, krallığı yukarıdan gözeten bir tanrının işareti olmalıdır[83]. Ahuramazda'nın krallık güç ve yetkisini krala verdiğinin göstergesi olan bu görsel sembolizm, I. Dareios'tan itibaren Naqš-i Rustam'daki kral mezarları üzerinde yer alan betimlerin de temel temalarından biridir. Ayakta duran kralın karşısında bir ateş sunağı, üzerinde ise, elinde krallık simgesi bir halkayı tutan ve kanatlı bir disk içinde vücudunun üst kısmı görülen Ahuramazda betimi yer alır[84]. Yine Persepolis'teki bir idari tabletin üzerinde, kahramanın iki kanatlı boğayla mücadele ettiği ve I. Dareios'un adıyla birlikte Ahuramazda olduğu düşünülen kanatlı bir disk içindeki yarım figürün betimlendiği bir silindir mühür ele geçer[85].

Hükümdarlığın Ahuramazda'nın lütfuyla (*vašnā Ahuramazdāha*) elde edilen bir mevki olduğu ve soyun Akhaemenes'e (Eski Persçe, *Hākāmaniš*) dayandığı söylemi, hem

[82]M. C. Root, **The King and Kingship in Achaemenid Art: Essays on the Creation of an Iconography of Empire**, Acta Iranica 19, Troisième Seriè, Textes et Memoirés Vol. IX, Leiden, 1979, s. 59-60; A. Kuhrt, 2001, s. 105; J. Wiesehöfer, **Antik Pers Tarihi**, (Çev. M.Ali İnci), Telos Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 33-39, s. 38, Tablo 2-3; Shahrokh Razmjou, " Religion and Burial Customs", **Forgotten Empire: The World of Ancient Persia**, John Curtis &Nigel Tallis (ed.) içinde, University of California Press, Berkeley/ Los Angeles, 2005, s. 151.

[83]S. S. M. Jashni-M. S. K., "Geopolitical Elements of Political Legitimacy in the Bisitun Inscription", **Geopolitics Quarterly**, Vol. 6, No 4, 2010, s. 145.

[84]A. Kuhrt, 2001, s. 105; Eran Almagor, "The Political and the Divine in Achaemenid Royal Inscriptions" **Ancient Historiography on War and Empire**, Timothy Howe, Sabine Müller, Richard Stoneman (ed.) içinde, Oxford&Philadelphia, 2017, s.34-35.

[85]115 tablet üzerinde baskısı olan bu silindir mühür, M.Ö. 503/502'ye tarihlendirilir. Mühür baskısında I. Dareios'un ismi hem Eski Persçe hem Elamice hem de Babil dilinde yazılıdır. Mührün krala yiyecek tedarik eden yüksek bir görevliye ait olduğu düşünülür. Bkz. M. Garrison- M. C. Root, **Seals on the Persepolis Fortification Tablets. Volume I. Images of Heroic Encounter, Part 1: Text**, Thomas A. Holland and Thomas G. Urban (ed.) Oriental Institute Publication, Vol. 117, Chicago/Illinois, 2001, s. 68 (PFS 7*, Cat. No. 4), s. 69-70.

I. Dareios'un Bisitun dışındaki diğer yazıtlarında hem de ondan sonraki kralların yazıtlarında işlemeye devam ettikleri bir temadır[86].

Zerdüşt dinine mensup oldukları anlaşılan Achaemenid krallarının, siyasal ve toplumsal alanda bu dini öğretinin genel yasalarından yararlandıkları ya da bunları kullandıkları görülür. Zerdüşt kendi öğretisini genel anlamda *Aşa/Aršta* (hakikat, adalet, düzen) ile bunun tersi bir ilkeyi temsil eden *Druj/Drauga*'ın (yalan, yanlışın, isyanın) oluşturduğu bir düalizm üzerine kurar. O, taraftarlarından, bu düalizmin ayaklarından biri olan doğruluğu, adaleti ve düzeni temsil eden *Aşa* ilkesinin takipçileri (*Aşavan*) olmalarını ister; yalanın, yanlışın, hilekârlığın, düzensizliğin, anarşinin temsil ettiği ilkeye (*druj*) ve onun takipçilerine (*drujvant/ draujana*'lara) karşı da Ahuramazda'nın emri üzerine insanların uyanık olmasını buyurur[87]. Zerdüştlüğün buyurduğu bu evrensel düzen ilkesinin yansımaları, Kral'ın tanrısal iradeyle uyrukları arasındaki konumu noktasında kendini Bisitun/Behistun yazıtında çeşitli yönleriyle gösterir. Yukarıda da bahsi geçtiği üzere, I. Dareios, krallığını Ahuramazda'nın iradesine bağlar:

"*…Ahuramazdā xšaçam manā frābara*" [88] = *"...Ahuramazda bana [Dareios'a] krallığı bağışladı/verdi*".

Ahuramazda'nın lütfuyla (*vašnā Ahuramazdāha*) kral olan I. Dareios (ve diğer krallar), tanrının kendisine yaptığı yardımın sebeplerinden biri olarak ne kendisinin ne de ailesinin yalanın takipçileri (*draujana*) olmadıklarıyla açıklar[89]. Öyle ki, isyanların

[86]Pers kral yazıtlarında Ahuramazda'nın kralların seçimiyle ilgili rolüne ve kralların soy zincirlerine yönelik örnekler için bkz. R. G. Kent, 1953, s. 116, AmH 1-9 (Ariaremnes=Ariyāramna); AsH 1-14 (Arsames=Aršāma); s. 119, DB I 1-12, 24-26, s. 134, DBa 1-18, s. 136 DPd 1-5, s. 137, DPh 3-10, s. 138, DNa 1-15, s. 141, DSa 1-5, DSe 1-14, s. 143-144 DSf 6-18, s. 144, DSi 1-4, s. 145, DSm 1-4, s. 147, DZc 3-7 (I. Dareios= Dārayavauš); s. 147-148, XPa 1-4, 9-11, s. 148, XPb 7-8, 19-21 (Kserkses=Kšāyāršā), s. 153, A1I. 2-3 (I. Artakserkses= Artaxšaçā), s. 154, D2Sb 2 (II. Dareios= Dārayavauš), A2Sa 1-4, s. 155, A2Hc 1-20 (II. Artakserkses= Artaxšaçā), s. 156 A3Pa 5-6, 13-21 (III. Artakserkses= Artaxšaçā).
[87]M. Alıcı, **Kadim İran'da Din: Monoteizm'den Düalizm'e Mecusi Tanrı Anlayışı**, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2012, s. 44-78.
[88] R. G. Kent, 1953, s. 117, 119 (DB I 12).
[89] a.g.e., s. 129, 132 (DB IV 63).

(*hamiçiyā*) temel sebebi yalandır (*drauga*). İnsanlar ancak yalancıların aldatmasıyla isyana kalkışırlar[90], yoksa kralın adaletsizliğinden değil. Bu noktada Ahuramazda'nın yardımını da alan kral, düzeni sağlamak için yalana (dolayısıyla isyana) karşı savaş halindedir. Yönetimini ise, adalet (*aršta)* çizgisinde gerçekleştirir[91]. Tanrısal düzenin yeryüzündeki koruyucusu olan kralın sadık uyrukları (*hya āgariya*) kral tarafından ödüllendirilirken, düşman olanlar *(hya arika)* en ağır cezalara çarptırılır[92]. Uyrukların, zayıf *(škauri*) ya da güçlü (*tunuvata*) olmalarına bakılmaksızın, adil bir muamele görmeleri ve ödüllendirilmeleri, ancak onların kralla işbirliği içinde olmalarıyla mümkündür[93]. Bu da uyrukların (*bandaka*) krala sadakatle (āgariya) bağlı olmalarını[94] ve ona vergi ödemelerini (*bājim abaratā*)[95] gerektirir. İmparatorluktaki bu düzen ancak savaşçı bir güce ve karaktere sahip olan bir kralın başarabileceği bir iştir[96]. I. Dareios'un Naqš-i Rustam yazıtında kralın kendini, savaşta iyi bir savaşçı (*ušhamaranakara*), iyi bir süvari (*uvāsabāra*), iyi bir okçu (*uθanuvaniya*) ve iyi bir mızrak kullanıcısı (*uvārštika*) olarak tanıtması[97], bu bağlamda değerlendirilebilecek açık bir örnektir. I. Dareios döneminde Batı Anadolu'da üretimleri başlayan ve sonraki krallar döneminde darp edilmeye devam eden kral sikkeleri üzerinde yer alan okçu kral ya da mızrak taşıyıcısı kral betimleri, imparatorluk ideolojik programının bu yönünün görsel olarak değişik araçlar üzerinden de yayıldığını gösterir (bkz. Levha 1, No. 3-6).

Kendilerini bu şekilde konumlandıran Achaemenid Büyük Kralları aynı zamanda, geniş coğrafyalara ve o coğrafyaları yöneten krallara hükmeden "Krallar Kralı"dırlar

[90] R.G. Kent, 1953, s. 129, 131 (DB IV 33-35).
[91] a.g.e., s. 129, 132 (DB IV 64).
[92]a.g.e., s. 117,119 (DB I 21-22).
[93]a.g.e., s. 129,132 (DB IV 64-66)
[94]a.g.e., s. 117,119 (DB I 21-22)
[95]a.g.e., s. 117,119 (DB I 19), s. 137-138 (DNa 19).
[96]Achaemenid krallarının uyruklarıyla kurdukları ilişkinin ideolojik temelini, Bisitun yazıtındaki veriler ışığında ele alan ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. J. M. Balcer, 1994, s. 257-264.
[97]R.G. Kent, 1953, s. 139, 140 (DNb 34, 41-44).

(Xšāyaθiya xšāyaθiyānām)[98]. Bu durum en net ifadesini I. Dareios'un Naqš-i Rustam'daki mezarı üzerinde yer alan yazıt ve kabartmalarda bulur:

"...Adam Darayavauš xšāyaθiya vazraka xšāyaθiya xšāyaθiyānām xšāyaθiya dahyūnām vispazanānām xšāyaθiya ahyāyā būmiyā vazrakāyā dūraiapiy[99]*...*

"...Ben Dareios, Büyük Kral, Krallar Kralı, her çeşit insanın içinde olduğu ülkelerin kralı, uzak ve geniş olan bu büyük dünyanın kralı..."

Aynı yazıtta, ele geçirdiği ülkeleri sayan I. Dareios, bu ülkelerin sayısını merak edenler için de anıt mezar üzerinde resmedilmiş insan figürlerine bakmayı önerir[100]. İmparatorluğun değişik bölgelerinin temsilcilerini gösteren bu tasvirlerde, uyruklar kendi yerel özellikleriyle kralın üzerinde ayakta durduğu taht benzeri bir platformu hep beraber el parmak uçları üzerinde taşırlar (bkz. Resim 3)[101]. Benzer bir sahne, Kserkses'in Naqš-i Rustam'daki anıt mezarı[102], II. ya da III. Artakserkses'in Persepolis'teki anıt mezarı[103], I. Dareios'un Merkezi Binası'ndaki doğu kapısı[104] ve Kserkses-Artakserkses'in Taht Salonu'nun belli kısımlarının[105] üzerinde de sergilenir. Kral yazıtlarının verdiği bilgiler ve kabartmaların bu bilgilere paralel olarak taşıdıkları sembol yüklü mesajlar, imparatorluk yönetim ideolojisinde farklı bölgesel güçlerin kendilerini, kendi yerel özellikleriyle temsil etme hakkına sahip olduklarını gösterir. Bunları bir araya getiren güç

[98] Pers krallarının yazıtlarda kendilerini "*Büyük Kral, Krallar Kralı*" olarak tanımladıkları bazı örnekler için bkz. R. G. Kent, 1953, s. 116, AmH 1-2 ((Ariaremnes=Ariyāramna), AsH 1-2 (Arsames=Aršāma), s. 116, 119, DB I 1-2 (I. Dareios= Dārayavauš), s.147, XPa 6-7 (Kserkses=Kšāyāršā), s. 153, A1I 1 (I. Artakserkses= Artaxšaçā), s. 154, D2Sb 1 (II. Dareios= Dārayavauš), A2Sa 1 (II. Artakserkses= Artaxšaçā), s. 155, A3Pa 8-10 (III. Artakserkses= Artaxšaçā).
[99] R.G. Kent, 1953, 137-138 (DNa 8-12); A. Kuhrt, 2007, s. 502.
[100] a.g.e., s. 137-138 (DNa 22-30, 39-46).
[101] A. Kuhrt, 2007, s. 500, Fig. 11.14.
[102] M.C. Root, 1979, s. 131, Pl. 14.
[103] A. Kuhrt, 2007, s. 484, Fig. 11.5.
[104] M.C. Root, 1979, s. 131, Pl. 25a.
[105] a.g.e., s. 131, Pl. 29a.

ise, hep beraber coşkulu bir şekilde el üstünde taşıdıkları Pers krallıdır[106]. Başka bir ifadeyle, kralı yüksekte tutma ve faklı özelliklere sahip uyrukları bir arada gösterme sahnesi, Pers krallarını, kontrol altına aldıkları uyruklarıyla işbirliğine dayalı ve onların gönüllü desteğini alan ve kralı bütün bu uyruklar üzerinde gösteren hiyerarşik bir düzenin işaretidir[107].

II. 2. Satraplık Sistemi ve Anadolu'daki Satraplık Bölgeleri

Achaemenid İmparatorluğu I. Dareios döneminde (M.Ö. 521-486) en geniş sınırlarına ulaşır. Bu dönemde "*Ege Denizi'nden İndus Irmağına, Mısır'dan Modern Orta Asya cumhuriyetlerine*" kadar uzayan coğrafya imparatorluğun egemenliği altına girer. Bundan sonraki dönemlerde imparatorluğun topraklarında büyük çaplı ve kalıcı kayıplar az görülür[108].

Achaemenid krallarının hegemonyasını kurdukları bu devasa büyüklükteki coğrafyanın içinde, birbirinden din, dil, kültür olarak farklı; değişik ekonomik-politik yapılara ve tarihsel arka plana sahip çok sayıda topluluk yer alır. Ancak Achaemenidliler, İmparatorluğu satraplık bölgeleri adı altında eyaletlere ayırmak ve buralara Satraplar ya da yerel hanedanlar atamak suretiyle, bütün bu toplulukları yaklaşık iki yüzyıl idare edecek bir idari sistem kurmayı başarırlar. Asurluların uyguladıkları eyalet sisteminden etkilenerek kurulan bu idari sistemin[109] temel dayanak noktası, daha önce de değinildiği gibi, mutlak güce sahip Pers krallarıdır. Satraplar ise (Eski Yunanca: *satrápēs/σατράπης*, Eski Persçe: *xšaçapāvā*) kendi yetki bölgelerinde "*krallığın koruyucuları*" (*xšaçapāvān)*

[106]Uyrukların el üstünde taht taşıdığı ("atlas posture") tasvir geleneğinin Mısır ve Mezopotamya'daki örnekleri ve bu geleneğin Achaemenid dönemindeki devamı ve anlamı üzerine ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. M.C. Root, 1979, s. 131-161.
[107]M.C. Root, 1979, s. 131.
[108]E. R. M. Dusinberre, 2003, s. 1.
[109]A. T. Olmstead, **History of The Persian Empire**, Chicago-London, 1948, s. 59; T. Petit 1990, s. 87 dipnot.296; H. Yıldızhan, **Erken Akhaemenid Döneminde Daskyleion**, İzmir, 2008, s. 33.

sıfatıyla Achaemenid hükümdarlarını temsilen satraplık bölgelerinin en üst yöneticileri olarak faaliyete bulunurlar[110].

Gerek Ksenophon'un verdiği bilgiler gerekse de Herodotos ve I. Dareios'un yazıtlarında geçen bazı anlatılar, satraplık sisteminin II. Kyros döneminden itibaren bölgesel bir yönetim modeli olarak uygulamada olduğunu gösterir[111]. I. Dareios döneminde yapılan idari ve ekonomik düzenlemeler çerçevesinde ise, satraplık bölgelerinin yeniden elden geçtiği görülür. Herodotos'un verdiği bilgilere göre, I. Dareios, Achaemenid İmparatorluğu'nu yirmi ayrı bölgeye =*nomoi ya da arkhai* ayırır. Her bölgenin yönetimi için de birer satrap görevlendirilir. Bu bölgeler krallın belirlediği oranlarda vergi= φόροϛ/*phoros* vermekle yükümlü olurlar[112]. Anadolu'daki halkların da ilk dört hükümetin (*nomoi*) içine dâhil edildiği bu düzenleme[113], bir kısım bilim insanı tarafından satraplık bölgeleri olarak kabul edilmez[114]. Satraplık bölgeleriyle ilgili, I. Dareios ve onun ardıllarının geride bıraktıkları yazıtlar da net bilgi vermezler. I.

[110]E.R. M. Dusinberre, 2013, s. 34; M. Waters, **Ancient Persia: A Concise History of the Achaemenid Empire**, 550-330 BCE, Cambridge University Press, New York, 2014, s. 100-101.

[111]Ksenophon, ilk satrapların II. Kyros'un Babylonia zaferi (M.Ö. 539) sonrasında atandıkları bilgisini verir. Yazara göre, satrapların gönderileceği bölgeler daha önce, kralın oralarda bıraktığı ve kendine sadık askeri komutanların sorumluluğundadır. Kral, bundan sonra bu bölgelerin yönetimini dostları (*φίλοι*) arasından seçtiği satraplara vermeye karar verir. II. Kyros'un satrap gönderdiği bölgeler arasında, Anadolu'nun çeşitli bölgeleri de yer alır. Bu bölgelerden Ionia ve Lydia'ya Khrysantos, Aiolia bölgesi ve Hellespontos'a Pharnukhos, Büyük Phrygia'ya Artakamas, Karia'ya Adisios ve Kappadokia'ya ise, Artabatos atanır. Bkz. Xen. Kyro. VIII.6.3-7. Yine Herodotos tarih kitabında, I. Dareios tahtta geçtiğinde, onun emirlerine uygun hareket etmeyen Sardeis satrapı/*hyparkhos*u =Σαρδίων ὕπαρχος/*Sardion hyparkhos* Oroites ve Oroites'in öldürdüğü Hellespontine Phrygia satrapı/*hyparkhos*u Mitrobates'i konu alır. Oroites'in Sardeis satrapı olarak ataması II. Kyros tarafından yapılır. Orotes, Sardeis *hyparkhos*u olarak hem Kambyses döneminde hem de I. Dareisos'un hükümdarlığının ilk dönemlerinde görevde kalmaya devam eder. Bkz. Hdt. III. 120, 125-128. Satraplık sisteminin I. Dareios öncesi Pers kralları tarafından uygulanan bir bölgesel yönetim modeli olduğu, I. Dareios'un yazıtlarından da anlaşılır. M.Ö. 522'de gerçekleşen isyanları ve bunların bastırılmasını konu edinen Besitun yazıtında, I. Dareios'un Margiana'daki isyanı ezmek için o dönem Baktria satrapı =*Baxtriyā xšaçapāvā* olan Dādaršiš'i görevlendirdiği görülür. Bkz. R. G. Kent, 1953, s. 125, 127 (DB III 10-14)). Kral, Arakhosia'daki isyanı bastırmak için de bölgenin satrapı (*Harauvatiyā/Arakhosia xšaçapāvā)* Vivāna'ya yardım eder. Bkz. a.g.e., 1953, s. 126-128 (DB III 54-75). I. Dareios'un tahtta geçmesiyle başlayan bu isyanlar sırasında bu iki ismin satrap =*xšaçapāvā* olarak görevde olmaları, bunların I. Dareios öncesi dönemde satrap olduklarına işaret eder. Bkz. P. Briant, 2002, s. 64.

[112]Hdt. III. 89.

[113]Hdt. III. 90.

[114]J.M. Balcer, The Ancient Persian Satrapies and Satraps in Western Anatolia", **AMI 26**, Berlin, 1993, s. 88; P. Briant, 2002, s. 393.

Dareios'un Bisitun[115], Susa[116], Persepolis[117], Naqš-i Rustam[118] yazıtları ile Kserkses'in Persepolis (Daiva Yazıtı) yazıtlarında[119], kralların hükmettikleri ülkelerin/halkların (ya da eyaletlerin= Eski Persçe, *dahyāva*) isimlerini saydıkları ve bunlardan vergi (Eski Persçe, *bāji*) aldıkları bilinir[120]. Ancak her yazıtta farklı sayıda (23-29 arası) *dahyu* (çoğ. *dahyāva*) isminin geçmesi ve bu yazıtların kralları övücü propagandist nitelikleri, bunların satraplık bölgeleri olarak kabul görmeyi mümkün kılmaz. Dolayısıyla, kraliyet yazıtlarının tümünde adı geçen Sparda (Sardeis), Yauna (Ionia), Katpatuka (Kappadokia), Tyaiy Drayahya/Deniz Kıyısında Oturanlar (Daskyleion), Armenia ve Skudra'nın (Thrake) tümünü bilinen anlamıyla satraplık bölgesi olarak adlandırmak doğru olmayacaktır (bkz. Harita 2)[121]. Bu noktada, Anadolu'nun satraplar eliyle tam olarak ne zaman yönetilmeye başlandığı, hangi bölgelerin satraplık bölgeleri sayılması gerektiği ve bu satraplık bölgelerinin siyasal ve ekonomik nüfuz alanlarının nerelerle sınırlı olduğu konusu tam olarak netlik kazanmaz.

Lydia'ya başkentlik yapmış ve Achaemenidler döneminde de önemli satraplık bölgelerinden biri olan **Sparda**'nın merkezi Sardeis'te bile ilk Pers yöneticisi Tabalos'un[122] bir satrap olmadığı, sadece Sardeis'le sınırlı bir bölgenin güvenliği ve

[115]Bisitun yazıtındaki *dahyāva* listesinde bulunan 23 bölge için bkz. R. G. Kent, 1953, s. 117, 119 (DB I 14-17).
[116] Susa yazıtındaki *dahyāva* listesinde bulunan 27 bölge için bkz. a.g.e., 1953, s. 141 (DSe 21-30).
[117] Persepolis yazıtındaki *dahyāva* listesinde bulunan 25 bölge için bkz. a.g.e., 1953, s. 136 (DPe 10-18).
[118] Naqš-i Rustam yazıtındaki *dahyāva* listesinde bulunan 29 bölge için bkz. a.g.e., s. 137-138 (DNa 22-30).
[119] Kserkses'in Daiva Yazıtı olarak da bilinen Persepolis yazıtındaki *dahyāva* listesinde bulunan 30 bölge için bkz. R. G. Kent, 1953, s. 151 (XPh 19-28).
[120]Farklı yazıtlardaki listelerde sayıları yirmi üç ile otuz arasında değişen *dahyu* isimlerinin (=Çoğ. *dahyāva*), satraplık bölgelerinin tamamını göstermekten çok krallar açısından bahse değer bölgeleri ve imparatorluğun etnik açıdan ne kadar geniş bir alana yayıldığını gösterir. Bkz. G. Cameron, " The Persian Satrapies and Related Matters", **JNES 32**, 1973, s. 47. ; C. Tuplin, "The Administration of the Achaemenid Empire". I. Carradice (ed.), içinde: **Coinage and Administration in the Athenian and Persian Empires, The Ninth Oxford Symposium on Coinage and Monetary History**, Oxford, 1987, s. 113; W.J. Vogelsang, **The Rise and Organization of the Achaemenid Empire: The Eastern Iranian Evidence**, Leiden, 1992, s. 96.
[121]M.A. Kaya, "Anadolu'da Pers Satraplıkları: Kuruluş, Yönetim ve Etnik Yapı" **CEDRUS: Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi**, Vol. VI, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2018, s. 162-163.
[122] Hdt. I. 153.

idaresinden sorumlu bir komutan ya da yönetici olduğu düşünülür[123]. II. Kyros'un, imparatorluğu satraplık sistemine göre idare etmeye başlaması ve Sardeis'e satrap ataması muhtemelen M.Ö. 539'daki Babylonia zaferinden sonra olur[124].

Aynı şekilde, Kuzeybatı Anadolu'daki **Daskyleion** merkezli Hellespontine Phrygia Satraplığının (Eski Persçe, *Tyaiy Drayahya/Denizin kıyısında oturanlar*) da yaklaşık M.Ö. 480'e kadar bir satraplık bölgesi olmadığı düşünülür[125]. Ksenophon'un, M.Ö. 539'da II. Kyros tarafından Aiolia ve Hellespontine Phrygia'ya satrap olarak gönderildiğini belirttiği Pharnukhos[126] dönemiyle ilgili satrap ikametgâhı olduğu düşünülen birkaç mimari buluntudan[127] başka somut bilgilere sahip değiliz. Herodotos ise, I. Dareios döneminde Daskyleion'un yöneticisi Mithrobates'i, o dönemin Sardeis satrapı Oroites'le[128] aynı sıfatla "ὕπαρχος" /*hyparkhos* olarak niteler[129]. Ancak *hyparkhos* teriminin satraplar dışındaki diğer görevliler için de kullanılması[130], Daskyleion yöneticisi Mithrobates'i satrap olarak kabul etmek için başka kanıtları gerektirir. Bu noktada, Daskyleion'un ilk dönemlerde satraplık merkezi olmadığını iddia edenlerden T. Petit, Daskyleion'un imparatorluğun önemli satraplık merkezleri olan ve korunaklı bir yapıya sahip Sardeis, Baktria, Memphis ve Babylon gibi merkezlerle benzer nitelikler göstermediğini öne sürer[131]. Achaemenid kraliyet yazıtlarını temel alarak[132] yapılan değerlendirmelere göre ise, Daskyleion ismi bir satraplık bölgesi için değil, bu

[123]T. Petit, 1990, s. 35.
[124] M. Ali Kaya, 2018, s. 161.
[125]J.M. Balcer, 1993, s. 81; D. Kaptan, "On The Satrapal Center In Northwestern Asia Minor: Some Evidence From The Seal İmpressions of Ergili/Daskyleion" in: Tomris Bakır (ed.), **Achaemenid Anatolia XCII** (Proceedings of the First International Symposium on Anatolia in the Achaemenid Period Bandırma 15-18 August 1997) , Leiden, 200, s. 59-62; A. Kuhrt, 2010, s. 386; H. Yıldızhan, 2008, s. 38.
[126] Xen. Kyro. VIII.6.7.
[127]Daskyleion'da Satraplık sarayına ait olduğu düşünülen ve Pharnukhos'a atfedilen mermer mimari buluntularla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. D. Ogan, 2007, s. 55-56.
[128] Oroites'in M.Ö. 530'da satrap olarak atandığı düşünülür. Bkz. T. Bakır, 2003, s. 15.
[129]Hdt. III. 120.
[130]Hyparkhos kavramının Herodotos'un tarih kitabında değişik görev tanımlamalarına karşılık geldiği farklı örnekler için bkz. Hdt. III. 120; 7105-106.
[131]Petit, Thierry, **Satrapes et satrapies dans l'empire achéménide de Cyrus le grand à Xerxès l[er]**, Paris, 1990, s. 181; H. Yıldızhan, 2008, s. 37; F. Öncü, 2012, s. 64.
[132]R.G. Kent, 1953, s. 117 (DB I. 15), s. 136 (DPe 12-14), s. 137 (DNa 28).

bölgedeki etnik grupları ve halkları belirtmek için kullanılır[133]. Dolayısıyla, M.Ö. 480'e kadar Daskyleion'un Sparda Satraplığı'nın bir alt idari birimi olduğu fikri, tartışmalı olsa da, genellikle kabul gören bir görüştür.

Ksenophon'a göre, II. Kyros'un Babylonia'yı ele geçirdikten sonra satrap atadığı bölgelerden bir tanesi de **Kappadokia'dır**[134]**.** Kral, Kappadokia'yı yönetmesi için Artabatos'u satrap olarak görevlendirir. Yukarıda da bahsi geçtiği üzere, Kappadokia kral yazıtlarındaki *dahyāva* listelerinde de "*Katpatuka*" olarak kendine yer bulur[135]. Ktesias'ın M.Ö. yaklaşık 513'te I. Dareios'un Skythia seferiyle ilgili bir anlatısından, o dönemde Kappadokia satrapı olarak Ariaramnes'in görev yaptığı anlaşılır. Bu anlatıda I. Dareios'un Kappadokia satrapı Ariaremnes'ten Skythia'ya geçip bazı erkek ve kadınları savaş tutsağı olarak ele geçirmesini ister[136]. Kappadokia bölgesi, M.Ö. 5. yüzyılın sonlarında Phrygia ve Lydia'yla birlikte, II. Dareios'un "*κάρανος"/karanos* olarak atadığı Genç Kyros'un yetki alanına girer[137]. Fakat Genç Kyros'un, II. Artakserkses'e karşı taht kavgasına girmesi ve bu girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması[138], Kappadokia'nın tekrar ayrı bir satraplık bölgesi olarak şekillenmesiyle sonuçlanır. Bu dönemden sonra ise, yönetim Mithradates ve onun soyundan gelen satrapların eline geçer[139]. M.Ö. 360 yılına gelindiğinde, Kappadokia'nın güney kesiminin "Büyük Kappadokia" ve kuzey bölümünün "Pontika Kappadokia" adlarıyla iki idari birime ayrıldığı görülür[140].

[133]G.G. Cameron, 1973, s. 47; F. Öncü, 2012, s. 64.
[134] Xen. Kyro. VIII.6.7.
[135] R.G. Kent, 1953, s.137 (DNa 28)
[136] L. Llewellyn-Jones & J. Robson**, Ctesias' History of Persia. Tales of the Orient**, Routledge, London-New York, 2010, s. 181, "Ctesias" Book 12-13, no. 20; P. Briant, 2002, s. 741; M. A. Kaya, 2018, s. 163. Skythia seferiyle ilgili ayrıca bkz. R. N. Frye, **The History of Ancient Iran**, München, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1984, s. 103; Cook, 1996, s. 219.
[137]Xen. Anab. I.9.7; Ş. Dönmez, 2007, s. 108-110.
[138] Diod. XIV. 19. 4; Xen. Hell. III. 1.1; Xen. Anab. I. 8. 1-29.
[139] Xen. Anab. VII.8.25.
[140] Strab. XII. 1.4; P. Briant, 2002, s. 741.

Her ne kadar yukarı da bahsedilen listelerde çok sayıda yer ismi geçse de, Anadolu da Pers kökenli aristokratların atandığı gerçek anlamda üç satraplık bölgesinden bahsedilebilir. Bunlar Sparda Satraplığı, Hellespontine Phrygia Satraplığı ve Kappadokia Satraplığı'dır. Bazı dönemlerde sınırları değiştiği bilinen[141] bu satraplık bölgelerinden Sardeis'in merkez olduğu Sparda Satraplığı, kabaca Ionia, Aiolis, Batı Troia ve Karia'yı kapsayan bir siyasal ve ekonomik nüfuz alanına sahiptir[142]. Daskyleion merkezli bir diğer satraplık bölgesi olan Hellespontine Phrygia Satraplığı'nın siyasal sınırları ise, Troia'nın doğusundan Halys Irmağı'ına (Kızılırmak) kadar olan bölgeleri kapsar[143]. Orta Anadolu'da kabaca güneyde Toros dağlarından başlayarak, kuzeyde Karadeniz'in kıyı kesimlerine kadar uzanan bölgeyi kapsayan Kappadokia bir diğer satraplık bölgesidir[144].

Anadolu'da Pers Satraplarının Atanmadığı İdari Bölgeler: Lykia ve Kilikia

Geniş coğrafyalara hükmeden Achaemenid kralları, yerel yönetim uygulamalarında çeşitlilik gösteren coğrafik, toplumsal, siyasal ve ekonomik yapıları dikkate alan bir yaklaşım sergilerler. Yerel ihtiyaçların belirlediği bir pragmatizmle işleyen bu idari sistem, her bölgenin kendine özgü sosyo-ekonomik-politik yapılarının[145] belli ölçülerde özerk bir şekilde devam etmesine imkân sağlar. Bu yerel yönetim modelinde, uyruklar kralın egemenliğini kabul ettikleri, krallara sadakati elden bırakmadıkları ve vergi ile imparatorluk yönetimi tarafından talep edilen, askerlik gibi, diğer yükümlülüklerini yerine getirdikleri sürece, yarı özerk bir şekilde her alanda kendilerine özgü değer ve yapıları koruma olanağına sahipler[146]. Bu noktada fethedilen

[141]O. Tekin, "Satraplar Anadolu'su", **Arkeo Atlas**, İstanbul, 2012, s. 229-230.
[142] Balcer'a göre, Lykia da Sparda Satraplığı'na gevşek bağlarla bağlı yarı-otonom bir bölgedir. J.M. Balcer, 1984, s. 170.
[143]J.M. Balcer, 1984, s. 170.
[144] Ş. Dönmez, 2007, s. 107.
[145]G. R. Garthwaite, 2011, s. 59.
[146]J.M. Balcer, 1984, s. 183, 192; P. Briant, 2002, s. 64; A. Kuhrt, 2012, s. 30.

bölgelerin ayrıcalıklı üyeleri ve yöneticileriyle girilen işbirliği önemlidir. İmparatorluğun merkezi yönetimi bazı bölgelerde, bu bölgelerin ileri gelenlerini doğrudan devlet aygıtına dâhil etmeden, onların imparatorluk yönetimiyle uyruklar arasında aracı bir rol üstlenmelerini sağladığı görülür. Dolaylı bir yönetime karşılık gelen bu durum, devletin alacağı vergileri garantiye almasını ve yereldeki ayrıcalıklı unsurların ise, buna karşılık, konumlarını muhafaza etmelerini sağlar. Bu çerçevede, bazı bölgelerde soyo-politik ve ekonomik olarak güçlü olan toprak sahipleri ya da soylu yerel unsurlar kralın vasalları olarak yönetimi elde tutabilmektedirler. Lykia'ın Ksanthos hanedanları tarafından yönetilmesi, Kilikia'nın Pers öncesi dönemden itibaren bölgenin yönetimini elinde bulunduran Syennesis hanedanı mensupları tarafından idare edilmesi, bu bağlamda, gösterilebilecek tipik örneklerdir.

Satraplık bölgelerinin siyasi nüfuz alanı içinde oldukları düşünülen[147], ancak Pers kökenli satrapların yerine yerel hanedanların yönettiği bu bölgelerin başında yer alan ve imparatorluk merkezi yönetimiyle işbirliği içinde olan yerel hanedanlar, vassal krallar olarak konumlarını güçlü bir şekilde devam ettirirler. Öyle ki, Kilikia'da Syennesis hanedanlığının üyeleri için bazı kaynaklar *βασιλεύς/ basileos* =kral unvanını kullanırlar[148]. Bu tarz bölgelerde, satraplık idaresi ya da merkezi idarenin müdahale düzeyi oldukça düşüktür. Persler muhtemelen bu bölgelerde askeri garnizonlar kurarak imparatorluğa yönelecek siyasal ve ekonomik tehditleri bertaraf etmeye çalışırlar. Herodotos'un Kilikia'da toplanan verginin nasıl pay edildiğiyle ilgili söylencesi, bu yönlü bir çıkarım yapmayı mümkün kılar. Herodotos'a göre, Kilikia'da toplanan verginin bir kısmı bu bölgede bulunan atlı birlikler garnizonu için ayrılır[149].

[147]J.M. Balcer, 1984, s. 170.
[148]Basileos kullanımıyla ilgili örnekler için bkz. Hdt. V. 118; 9. 107; Xen. Anab. I.2. 12, 23. L. LLewellyn-Jones-James Robson, 2010, s. 198, " Ctesias" Book 19-20, no. 63; P. Briant, 2002, s. 498.
[149] Hdt. III. 90.

Anadolu'daki Satraplık Bölgelerine Atanan Pers Soyluları

Atamaları ancak Pers "Büyük Kral"ları tarafından yapılabilen satraplar, kraliyet ailesi mensupları, soylu Pers ailelerinin üyeleri ya da yerelde Perslerle işbirliği içinde olan güçlü hanedanlar arasından seçilirler[150]. II. Kyros döneminden itibaren krala yakın ve en seçkin Pers soyluları satrap olarak İmparatorluğun değişik bölgelerine gönderilirler. Ksenophon'un satrapların bölgelerine gönderilmesiyle ilgili söylencesinde bu satraplar krallın dostları= "*φίλοι"/philoi* olarak geçer[151].

Yukarıda da bahsi geçtiği üzere, Pers soyluları Achaemenid imparatorluk idaresinin çok önemli bir parçasıdırlar. I. Dareios, Bisitun/Behistun yazıtında Guamata/ Smerdis'le olan taht mücadelesinde kendisiyle işbirliği içinde olan altı Pers soylusunun adını verir[152]. Bu kişilerin gücü ve kralla ilişkileri hakkında yazıt daha fazla ayrıntı vermez. Ancak kralın Gaumata/Smerdis'e yaptığı taht darbesinin başarısında bu altı Pers soylusunun sağladığı katkıyı onların isimlerini vererek vurgulaması, Pers soylularının kral nezdindeki önemini gösterir. Bu konuda Herodotos'un verdiği bilgiler, Pers soylularıyla Pers kralları arasındaki ilişkiyi detaylandırmak için daha fazla imkân sağlar. Herodotos'a göre, Smerdis'in tahttan indirilişinde I. Dareios'un da içinde yer aldığı yedi Pers ileri geleni =*πρώτῳ Περσέων*/ p*roto Perseon* rol oynar[153]. Ancak I. Dareios'un tahta geçişi Bisitun yazıtında farklı anlatılır. Daha önce de bahsi geçtiği üzere, I. Dareios, Bisitun yazıtında Smerdis/Bardiya'yla olan mücadelesini ve meşru bir kral olmasını,

[150]H. Klinkott, **Der Satrap ein Achaimenidischer Amtsträger und seine Handlungsspielräume**, Frankfurt, 2005, s. 47; S. Sarıkaya, "Daskyleion Dynastes'lik Sisteminde Artabazos'un Rolü" **OLBA XXIII**, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi, KAAM Yayınları, Mersin, 2015, s. 176; S. Sarıkaya, "Anadolu'da Pers Satraplık Sistemi" **CEDRUS: Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi**, Vol. IV, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Yayınları, Antalya, 2016, s. 76.

[151]Xen. Kyro. VIII.6.3.

[152]Besitun yazıtında adı geçen bu kişiler Vayaspara'nın oğlu Vidafarnā (Intaphernes), Thukhra oğlu Utāna (Otanes), Marduniya'nın oğlu Gaubaravu (Gobryas), Bagabigna'nın oğlu Vidarna (Hydarnes), Datuvahya'nın oğlu Bagabuxša (Megabyzus), Vahauka'nın oğlu Ardumaniš'tir. Bkz. R.G. Kent, 1953, s. 130, 132 (DB IV 80-86).

[153]Hdt. III. 68-87.

Ahuramazda'nın iradesine ve soyunun Akhaemenes'e dayanmasına bağlar. I. Dareios'un yazıtta ismini verdiği altı Pers soylusu ise, onun bu hakkını elde etmesinde ona yardımcı olurlar. Herodotos'un anlatısında ise, durum farklıdır; I. Dareios, kral olmadan önce diğer altı kişiyle (Otanes, Intaphernes, Gobryas, Megabyzos, Aspathines, Hydarnes) sosyo-politik statü bakımından daha üst bir konumda görünmez. "Yediler"den =οἱ ἑπτὰ/ *hoi epta* Otanes, en varlıklı ve soy bakımından en önde gelen Persler arasında gösterilir[154]. I. Dareios, o dönemde Parthia satrapı olan Vištāspa'nın =Hystaspes oğludur[155]. Geriye kalanlar ise, I. Dareios'la birlikte krallığa aday olabilecek kadar güçlü şahsiyetlerdir[156]. Herodotos devamla, I. Dareios'un da içinde yer aldığı Yediler arasında bir antlaşmanın yapıldığından bahseder. Bu antlaşmaya göre, I. Dareios'un ya da diğerlerinden birinin kral "seçilmesi" halinde, geriye kalanların kral nezdinde ayrıcalıklı pozisyonları olacaktır. Bu ayrıcalıklardan bir tanesi, kralın huzuruna izinsiz çıkma hakkıdır. Yine öne sürülen şartlardan bir diğeri, kralın sadece bu soylu ailelerinden gelen kızlarla evlenmesidir[157]. Öyle ki, I. Dareios'un evlendiği kadınlar arasında, Yediler'lerden Otanes'in kızı Phadyme[158] ve Gobryas'ın bir kızı yer alır[159]. Gobryas da aynı şekilde, I. Dareios'un kız kardeşiyle evlidir ve onun oğlu Mardonios Persler arasında sözü geçen en önemli insanlardan biridir[160]. Bu durumun I. Dareios döneminden sonra da devam ettiği görülür. Ktesias'ın verdiği bilgilere göre, Kral Artakserkses, Hydarnes'in kızıyla evlenir, kendi kızını da onun oğluyla evlendirir[161]. Aynı şekilde, Ksenophon ve Plutarkhos, II. Artakserkses'in kızlarından biri yani Apama'yı Hellespontine Phrygia satrapı

[154] Hdt. III.68.
[155] Hdt. III. 70-71; R.G. Kent, 1953, s. 122, 124 (DB II 93-94).
[156]Hdt. III. 83.
[157]Hdt. III. 84.
[158]Hdt. III. 88.
[159]Hdt. VII. 2, 97; M. A. Dandamaev, 1989, s. 104.
[160]Hdt. VII. 5.
[161]FGrHist III C 1 688 F 15 (55) 'Ktesias'; P. Briant, 2002, 136, s. 589-590; S. Sarıkaya, 2016, s. 77.

Pharnabazos'a, diğeri yani Rhodogune'i ise Armenia satrapı Orontes'le evlendirdiğini bildirirler[162].

Smerdis'in krallıktan düşüşünden sonra imparatorluk çapında ortaya çıkan isyanlar, I. Dareios'u yeni idari düzenlemeler yapmaya sevk eder. Bu düzenlemeler sonucunda, Kralın, gerek Smerdis'in tahttan indirilmesi sırasında gerekse de isyanları bastırma sürecinde kendisiyle işbirliği içinde olan kraliyet ailesi mensupları ve Pers aristokratlarını önemli pozisyonlara atadığı görülür. Dolayısıyla, I. Dareios döneminde yapılan idari reformlar sonucunda, Achaemenid imparatorluk yönetiminde kral ailesinin de dâhil olduğu yedi Pers soylu ailenin öne çıktığı görülür[163]. Muhtemelen, I. Dareios öncesi dönemde de bu Pers soylularının devlet yönetiminde önemli etkileri vardır[164]. I. Dareios'un krallığıyla bu soyluların belirgin olarak öne çıkması, bazı gelişmelerin onlar açısından rahatsız edici bir noktaya vardığını da düşündürür. Besitun Yazıtı ve Herodotos'ta görünürde sunulan gerekçe, Smerdis'in yasal olmayan konumuyla tahtta geçmesidir. Ancak gerek Herodotos'taki anlatının bazı Hellen merkezci[165] ve masalsı yönleri[166] gerekse de Bisitun yazıtının I. Dareios'un krallığını meşru göstermeye çalışan propagandist işlevi[167], soyluların I. Dareios'un krallığını desteklemede başka sebeplerin de olabileceğini akla getirir. Bu noktada, Dandamaev dikkat çekici bir değerlendirmede bulunur. Ona göre, I. Dareios'un tahta geçme sürecinde Pers soylularının verdikleri destek, bu soyluların Kyros'un hükümdarlığında sahip oldukları bazı imtiyazları,

[162]Xen. Anab. II. 4. 8-13; III. 4. 13; V. 17; Plut. Artak. 27. 4. Plutarkhos'a göre, kral önce kızlarından Amistris'i Batı Armenia'nın satrapı Tiribazos'a vereceğine söz verir, ancak daha sonra bu fikrinden vazgeçerek kendisi Amistris'le evlenir. Bkz. Plut. Artak. 27. 4.
[163] J.M. Balcer, 1984, s. 172; F. Öncü, 2012, s. 13-14.
[164]"Yediler"den Otanes, Intaphernes ve Megabyzos'un, II. Kyros döneminde bile önemli pozisyonlarda olan soylular olduğu düşünülür. bkz. M.A. Dandamaev, 1989, s. 104-105.
[165]Örneğin Otanes, Dareios ve Megabyzos'un devletin yönetim biçiminin ne olması (demokrasi, oligarşi, monarşi) gerektiği konusunda yaptıkları tartışma. Bkz. Hdt. III. 80-83.
[166]Herodotos'un kitabında, altı Pers soylusu arasında kimin kral olması gerektiği noktasında bir kıstasın belirlendiği anlatılır. Buna göre, krallık hakkı güneşin doğuşuyla birlikte atı ilk kişneyen kişiye verilir. Dolayısıyla, I. Dareios'un seçilmesi, atı ilk kişneyen kişinin o olmasındandır. Hdt. III. 84-87.
[167]R.N. Frye, 1984, s. 101; J. Wiesehöfer, 2003, s. 34-35.

Kambyses ve Smerdis/ Bardiya döneminde kaybetmeleriyle ilgilidir. I. Dareios, bir nevi onların haklarını ya da imtiyazlarını koruyacak bir kral olarak destek görür[168]. Herodotos'un anlattıkları doğru kabul edildiğinde, bu yönlü bir değerlendirmenin ihtimal dâhilinde olduğu düşünülebilir. Herodotos, Yediler'den Otanes'in ağzıyla anlattığı bir hikâyede, Otanes'in, Kambyses'i çılgın ve küstah, Smerdis'i de saygısız olarak nitelediği görülür[169]. Dolayısıyla, Pers krallarının Pers soyluları arasındaki konumu bir nevi *primus inter pares =eşitler arasında birinci* olarak tanımlanabilir[170]. Böylece, I. Dareios ve ondan sonraki krallar döneminde Yediler'in soyundan gelen Persler, imparatorluk yönetiminde etkin pozisyonlarda yer alırlar[171]. Bu pozisyonların en önemlisi ise, Anadolu'dakiler başta olmak üzere, eyaletlere satrap olarak atanmadır.

M.Ö. 6. yüzyılın sonlarından M.Ö. 4. yüzyılın ortalarına kadar Sardeis'te satrap olarak bulunan birçok Pers soylusunun, Pers krallarıyla ya da diğer altı Pers soylu aileleriyle akrabalık ilişkisi olduğu bilinir. Bunlar arasında I. Dareios'un kardeşi Artaphernes, II. Hystaspes'in oğlu ve I. Dareios'un torunu Pissouthnes, Yediler'den Hydarnes'in oğlu Tissaphernes sayılabilir[172]. Daskyleion Satraplığı'nı yöneten Artabasos ve onun ardılları ise, muhtemelen I. Dareios'un amcası Arsames'in soyundan gelirler[173]. Yine, Strabon, M.Ö. 4. yüzyılın Armenia satraplarından Orontes'in soyunu Yediler arasında yer alan Hydarnes'e dayandırır[174]. Ayrıca, II. Kyros, Kambyses ve I. Dareios'la evlilikler yoluyla akrabalık kurduğu bilinen ve Smerdis'e karşı verilen mücadelede I.

[168]M.A. Dandamaev, 1989, s. 106-109.
[169] Hdt. III. 80.
[170]J. Wiesehöfer, 2003, s. 57.
[171]Diod. XVI. 47.2; P. Briant, 2002, s. 128.
[172] J.M. Balcer, 1984, s. 176; J.M. Balcer, 1993, s. 85.
[173]Ayrıntılı bilgi için bkz. P. Briant, 2002, s. 339; F. Öncü, 2012, s. 20.
[174]Strab. XI.14. 15; S. Sarıkaya, 2016, s. 77. Armenia'nın yönetiminin, I. Dareios'un krallığından sonra, Hydarnes'in soyuna gelenlere miras yoluyla bırakıldığı düşünülür. Bkz. M.A. Dandamaev, 1989, s. 104.

Dareios'un yanında yer alan Otanes ve onun soyundan gelenlere, Pers kralları Kappadokia'da büyük araziler ve bölgenin yönetimini verirler[175].

Anadolu'da Pers Soylularının Atandığı Bölgelerde Yerel Alt Yönetim Birimlerinin Konumu ve İdaresi

Geniş coğrafyalara sahip satraplık bölgelerinin yönetim organizasyonuyla ilgili uygulamalardan biri, bölgeleri alt satraplık idari birimlere bölerek satrap yardımcıları vasıtasıyla idare etmektir. Bu tarz bölgelerin başında genellikle satrapın atadığı Pers kökenli ya da yerel soylu kişiler bulunur. Antik kaynaklarda alt satraplık bölgelerindeki bu yöneticiler genellikle *hyparkhos* sıfatıyla karşımıza çıkar. Ancak bu konuda genel geçer bir termilojinin varlığından bahsedilemez. Örneğin Herodotos, *hyparkhos* terimini hem satraplık bölgesinin genel valisi/satrapı için (Oroites ya da Artaphernes'te olduğu gibi)[176] hem de Kyme valisi Sandokes[177] ve Lemnos valisi Lykaretos'un[178] durumunda olduğu gibi alt-sartaplık birimlerinin başındaki yöneticiler için kullanır. Thukydides'te *hyparkhos* sıfatı, yine, hem Tamos örneğinde olduğu gibi satrapın (Sardeis satrapı Tissaphernes'in) yokluğunda vekâletten yerine bakan yardımcısı için[179] hem de Adramyttium/ Antandros bölgesinde faaliyet gösteren Arsakes[180] ve Teos/Kolphon bölgesinde görev yapan Stages[181] örneklerinin gösterdiği üzere, satrapın bir bölgeye atadığı (Tissaphernes) askeri birliklerin komutanları için kullanılır. Ksenophon, *Anabasis* adlı kitabında, Genç Kyros'un Kappadokia'dan Dana'ya giderken yanında götürdüğü ve kendine kurduğu tuzaktan dolayı öldürdüğü yüksek rütbeli memurlarından birinin unvanından da *hyparkhos* olarak söz eder[182]. Dolayısıyla, yukarıdaki seçili örneklerden

[175]M.A. Dandamaev, 1989, s. 104.
[176]Hdt. III. 120; VI.42.
[177] Hdt. VII. 194.
[178] Hdt. V. 27.
[179]Thuk. VIII.87.
[180]Thuk. VIII. 108. Ayrıca bkz. C. Tuplin, 1987b, s. 121, dipnot 51.
[181]Thuk. VIII. 16; Xen. Hell. I.2.5; C. Tuplin, 1987b, s. 121, dipnot 51.
[182] Xen. Anab. I.2.20.

de anlaşılacağı üzere, *hyparkhos* kavramı kral tarafından satraplık bölgelerine atanan valilere/satraplara karşılık gelebildiği gibi, satraplar tarafından farklı büyüklük ve özellikte olan değişik alt bölgelere atanan satrap yardımcılarına da karşılık gelir[183].

Antik kaynaklarda *hyparkhos* teriminin kullanımda görülen belirsizlik, aynı yoğunlukta olmasa da, satrap teriminin kullanımında da kendini gösterir. Ksenophon, eserlerinde satrap terimini sadece yaygın anlamıyla satraplık bölgesinin valisi[184] için kullanmaz, aynı zamanda bu terim onun tarafından satrapların atadıkları yerel bölge yöneticiler[185] ve garnizon komutanları[186] gibi daha alt düzeydeki görevliler için de kullanılır. Başka kaynaklarda farklı terimlerin kullanıldığı da görülür. I. Dareios'un Batı Anadolu'daki satraplardan ya da bölgesel Pers yöneticilerinden Gadatas'a gönderdiği ve Grekçe yazılmış mektupta ise, Kral, Gadatas'a "*δοῦλωι"/ douloi* =köle ya da hizmetkâr olarak seslenir[187]. Eski Ahit'in Ezra bölümünde ise, Tattenay isimli bir yönetici "[Fırat] Nehri'nin Öte Tarafı"nın valisi "*syndouloi*" olarak geçer[188]. "ἄρχων"/*Arkhon*[189] ve "*basileios"*[190] bölge yöneticileri tanımlamak amacıyla antik kaynaklarda ve yazıtlarda kullanılan diğer sıfatlardır.

Kullanılan terimler ne olursa olsun, geniş coğrafyaları yöneten satrapların kendi yetki alanındaki bölgeleri daha küçük idari birimlere bölüp ya da kendileri açısından sorun yaratmayan bazı bölgelerdeki mevcut yerel uygulamaları devamını sağlayıp, bu bölgelerin başına belli ekonomik ve askeri yükümlülükler karşılığında yöneticiler

[183]C. Tuplin, 1987, s. 121.
[184] Xen. Kyro. VIII.6.3.
[185]Ksenophon'un, Daskyleion satrapı Pharnabazos'un Aiolis bölgesine Zenis ve Mania'yı yönetici olarak atadığıyla ilgili anlatısında bu kişilerden *Satrap* olarak bahseder. Xen. Hell. III.1.10.
[186]Xen. Oik. IV.7.
[187]"βασιλευς [βα]σιλεων Δαρειος ο ΄γστασπεω Γαδαται δουλοι ταδε λεγε[ι].= *Krallar Kralı, Dareios, Hystaspes'in oğlu, hizmetkârı/kölesi Gadatas'a şu şekilde söyler ki…":* bkz. ML 12, 1-5; C. Tuplin, " The Gadatas Letter" L.Mitchell &L.Rubinstein (ed.), **Greek History and Epigraphy. Essays in honour of P.J.Rhodes**, Swansea, 2009, s. 155-156.
[188]Ezra 5: 3,6; 7: 13; J.M. Balcer, 1984, s. 175.
[189]Xen. Hell. III.1.1; C. Tuplin, 1987b, s. 121.
[190]Basileus kullanımıyla ilgili örnekler için bkz. Hdt. V. 118; 9. 107;Xen. Anab. I.2. 12, 23; P. Briant, 2002, s. 498.

atadıkları söylenebilir[191]. *Satrap* ve *hyparkhos* pozisyonlarına genellikle Persler getirilirken, daha alt bölgesel idari birimlerin başına ise, genellikle yerel halktan ileri gelenler getirilir[192].

Heredotos'un Kserkses'in Yunanistan'a yaptığı seferle ilgili anlatısının bir yerinde, Sestos'un Pers *hyparkhos*u Artayktes'in Atinalılar tarafından öldürülmesinden söz eder[193]. Thukydides'in tarih kitabında Sardeis satrapı Tissaphernes'in atadığı yöneticilerden biri olan Tamos'tan *Ionia hyparkhosu* ="*Τάμως Ἰωνίας ὕπαρχος/ Tamos Ionias hyparkhos*" olarak bahsedilir[194]. Yine, yerel nüfuzlu kişilerin alt satraplık bölgelerine atanmasıyla ilgili bilinen en tipik örneklerden biri, Daskyleion satrapı Pharnabazos'un Aiolis bölgesinin yönetimini belli ekonomik ve askeri yükümlükler karşılığında bölgenin ileri gelenlerinden Dardanoslu Zenis ile daha sonra onun karısı Mania'a bırakmasıdır[195].

Satraplık bölge idaresinin bir diğer yönü, kent, kasaba ve köy gibi bölge-altı idari birimlerin yönetimiyle bağlantılıdır. Ksenophon'un *Anabasis* adlı kitabında Armenia'nın bir köyünde = "*κωμη"/kome* Hellen paralı askerlerin köy reisiyle "*κωμαρχ"/ komarkh* görüştüğünden söz eder. Persçe bilen bir çevirmen aracılığıyla gerçekleşen bu görüşmede, köy reisinin krala ödenecek vergi için = "*βασιλει δασμος"*/ *Basilei dasmos* atlar yetiştirdiği görülür[196]. Ayrıca çevrede başka köylerin var olduğu, Ksenophon'un, Hellen askerlerinin emniyet açısından bu köylere de dağıldıklarını bildirmesiyle anlaşılır[197].

[191]P. Briant, 2002, s. 64; Amelie, Kuhrt, "Pers İmparatorluğu: Anadolu'da Persler" **Aktüel Arkeoloji**, İstanbul, 2012, s. 30.
[192]H. Klinkott, 2005, s. 206.
[193] Hdt. VII. 33.
[194] Thuk. VIII. 31.
[195]Xen. Hell. III. 1. 10-13.
[196]Xen. Anab. IV.5.10, 24, 34.
[197]Xen. Anab. IV.5.23.

Muhtemelen yerel halktan kişiler bu köylerde de *komarkh* unvanıyla Pers merkezi idaresinin temsilcileri olarak görev yaparlar[198].

Anadolu özelinde bakıldığında, Hellen *polis*leriyle Pers satrapları arasındaki politik ve ekonomik ilişkinin, Pers yerel idare sisteminin bir başka özelliğini de yansıttığı görülür. Genel anlamda Hellen *polis*lerinin Achaemenid öncesi dönemin politik ve ekonomik yapıları Achaemenid egemenliğinde de çok fazla değişime uğramadan varlığını devam ettirirler. *Polis*lerin, sikke darbı gibi ekonomik ve politik özerkliği gösteren faaliyetlerini Pers öncesi dönemde olduğu gibi sürdürmeye devam etmeleri, bu bağlamda, gösterilebilecek önemli örnekler arasında yer alır. Pers idaresi bu tarz bölgelere daha çok dolaylı bir yönetim anlayışıyla yaklaşır. Başka bir ifadeyle, Persler genellikle Hellen *polis*lerine satrap atamak yerine, bu bölgeleri Pers satraplarıyla işbirliği içinde olan tiranlar ya da oligarklar üzerinden yönetmeye çalışırlar. Siyasal olarak Pers krallarının egemenliğini kabul eden yerel işbirlikçilerin, özellikle ekonomik alanda satrapların yaptıkları düzenlemelere uygun davranmak zorunda kaldıkları söylenebilir. Bu noktada gösterilebilecek en önemli örneklerden bir tanesi, M.Ö. 493/92'de Sardeis satrapı Artaphernes'in Ionia *polis*lerinde yaptırdığı kadastro çalışması ve vergi düzenlemesidir. Herodotos'un bu konuyla ilgili anlatısında, Artaphernes'in aralarında husumet olan Ionia *polis*lerinin delegelerini topladığı ve bunlar arasındaki anlaşmazlıkların sona ermesi ile İmparatorluğa ödenecek vergiler/*phoroi* noktasında bu delegelerle anlaştığı görülür. Ödenecek vergiler Artaphernes'in Ionia toprakları üzerinde yaptığı kadastro çalışmaları sonucunda belirlenir[199]. Diodoros'a göre ise, Artaphernes'in bu vergi düzenlemesinde Ion polislerinin vergiyi ödeme güçleri göz önüne alınmıştır[200]. O günden itibaren vergiler Artaphernes'in yaptığı düzenlemeye göre toplanır[201].

[198] Daha ayrıntılı bilgi ve farklı örnekler için bkz. C. Tuplin, 1987b, s. 127.
[199] Hdt. VI. 42.
[200] Diod. X.25.4.
[201] Hdt. VI. 42.

Dolayısıyla, satrapın, *polis* delegelerine yükümlülüklerini bildirmeden önce emrindeki ilgili memur kadrosuyla bu merkezlerde vergiye konu olabilecek arazileri ölçtürttüğü ve denettiği çıkarımı yapılabilir. Bu uygulamalarından da anlaşılacağı üzere, Perslerin Hellen *polis*lerini, o *polis*leri temsil eden delegeler üzerinden muhatap aldığı görülür.

Bunun yanı sıra, krallar kendilerine yararı dokunan kişilere "εὐεργέτης"/e*uergetes*= hami unvanı vererek, onların *polis* yönetimlerinde ayrıcalıklı bir konum elde etmelerini sağlarlar. Hizmetleri takdirle karşılanan ve Pers kökenli olmayan birçok kişinin, Pers krallarına yaptıkları hizmetler karşılığında, bazı bölgelere yönetici olarak atandıkları bilinir. Koes'in Mytile'nin tiranı olması[202] ve Strymon kıyılarındaki Myrkinos bölgesinin Histiaios'a verilmesi[203], her ikisinin de I. Dareios'un Skythia seferinde gösterdikleri yararlılıklar sayesinde olur. Yine Samos'un güçlü tiranlarından Polykrates'in, Sardeis'in Pers satrapı Oroites tarafından öldürülmesinden sonra, Samos'tan sürülen Polykrates'in kardeşi Syloson, I. Dareios'un tahta geçmesiyle Samos'un tiranı olur. Syloson'un Samos tiranı olmasında, Kambyses döneminde gerçekleşen Mısır seferi ve I. Dareios'un hükümdarlığının ilk dönemlerinde Otanes'in komutanlığında Samos üzerine sefere çıkan Pers güçlerine rehberlik etmesi etkili olmuş olmalıdır[204]. Herodotos'a göre, Pers kralı Kserkses'in başında yer aldığı Salamis Deniz Savaşı'nda Pers ordusu lehine Hellen gemilerini ele geçiren ve Persleri Samos'a yerleştiren Theomester, Samos tiranı olarak görev yapar[205]. Yine, Atinalı komutanlardan ve bir zamanlar Perslere karşı önemli başarılar kazanan Themistokles de, zamanla Pers kralı Artakserkses'le Hellenleri boyunduruk altına alma konusunda yaptığı işbirliği sayesinde Magnesia, Lampsakos ve Mysos'un yönetimini ve gelirlerini elde tutma hakkı

[202] Hdt. V. 11.
[203] Hdt. IV. 139-141, 5. 11-12, 23.
[204] Hdt. III. 139-149; F. Öncü, 2012, s. 32.
[205] Hdt. VIII. 85.

kazanır[206]. Herodotos'un Ionia tiranlarından Histiaos'un ağzından aktardığı bir anlatıya göre, tiranların bu pozisyonlarını koruyabilmeleri ancak, I. Dareios'un kendilerine vereceği destekle mümkündür. Çünkü bütün *polis*lerde tiranlığı kaldırıp, yerine demokrasiyi getirme eğilimi vardır[207].

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere, yerel iktidar sahipleri açısından belli bir bölgenin yönetimi elde etmede ya da mevcut pozisyonlarını korumada, Pers krallarının vereceği desteğin hayati önemi vardır[208]. Dolayısıyla, bu kişilerin bir bölgenin yönetimiyle ilgili sahip oldukları ayrıcalıkları sürdürmeleri, ancak onların Pers krallarına gösterecekleri sadakat ve işbirliğiyle mümkündür[209]. Pers krallarına sadakatin ortadan kalkması ve isyanların ortaya çıkması, buna sebep olan bölgesel aktörlerin ortadan kaldırılmasına ya da değişimine sebep olur. Miletos tiranı Aristagoras'ın M.Ö. 499'da sebep olduğu isyanın M.Ö. 493'te bastırılmasından sonra, Achaemenid komutanlarından Mardonios'un yaptığı ilk işlerden biri, kralın, onun satraplarının, komutanlarının ve ordusunun dayattığı tiranlıkları ortadan kaldırmak olur[210].

Satrapların Sorumlulukları

Her şeyden önce Pers krallarının temsilcileri olan satraplar[211], yalnızca krallara karşı sorumludurlar[212]. Satrapların temel görevlerinden biri yetki alanlarında bulunan bölgelerin düzen ve istikrarı ile yolların güvenliğini sağlamaktır. Yine Pers hâkimiyetini yaygınlaştırmak satrapların bir diğer önemli görevidir[213]. Bunun için de satraplar gerektiğinde kullanabilecekleri daimi ve iyi eğitilmiş bir orduyu beslemek

[206] Thuk. I. 135-138.
[207] Hdt. IV. 137.
[208] M. Waters, 2014, s. 101-102.
[209] V.B. Gorman, **Miletos, the Ornament of Ionia: A History of the City to 400 B.C.E.**, Michigan, 2001, s. 132-133.
[210]Hdt. VI.43; J.M. Balcer, 1984, s. 208-209. Ayrıca bkz. A. T. Olmstead, "Persia and the Greek Frontier Problem", **Classical Philology**, Vol. 34, No. 4, The University of Chicago Press, 1939, s. 311; F. Öncü, 2012, s. 74.
[211]P. Briant, 2002, s. 65.
[212]M. Waters, 2014, s. 102.
[213]P. Briant, 2002, s. 65; E. R. M. Dusinberre, 2013, s. 34-35.

durumundalar[214]. Satrapların bunlar dışındaki en önemli sorumlulukları kendi yetki alanlarındaki ekonomik faaliyetlerin idaresiyle ilgilidir. Daha açık bir ifadeyle, satraplar imparatorluk vergi kaynaklarını geliştirme, tarımsal üretimin verimliliğini artırma[215], vergiye tabi tutulacak toprakları ölçme, vergi miktarının uyrukların ödeme gücüne göre belirlenme[216] gibi birçok konuyla ilgilenmek durumundadırlar[217].

Bu görevler yerine getirilirken oldukça gelişkin ve karmaşık bir bürokratik yapıdan yararlanılır. Satrap sarayında, satraplık bölgesinin idari ve politik işlemlerinin kaydının tutulduğu arşiv odalarında, garnizon ve kalelerde, hediye ve vergi gelirlerinin toplandığı hazine dairelerinde, dini kurumlarda, çiftlik ve ambarlarda ve kraliyet yazmanlarının başında olduğu kalem odalarında, satrapların emrinde hareket eden geniş bir memur kadrosu vardır[218].

II. 3. Achaemenid İmparatorluğu'nun Ulaşım-İletişim Ağı ve Satraplık Bölgelerinin Merkezi İdare Tarafından Denetimi

Achaemenid İmparatorluğu'nun sınırlarının genişlemesi, aynı zamanda, imparatorluk çatısı altındaki bölgelerarası ulaşım ve haberleşme sisteminin gelişmesine de yol açar. Başka bir ifadeyle, Akahaemenid kralları ele geçirilen toprakların ekonomik, siyasi ve askeri kontrolünü sağlamak adına oldukça iyi organize edilmiş gelişkin bir iletişim ve ulaşım ağı kurarlar[219].

---

[214] E. R. M. Dusinberre, 2013, s. 34-35.
[215]Xen. Oik. IV. 8-9.
[216] Diod. X.25.4.
[217]P. Debord, **L'Asie Mineure au IVe Siècle (412-323 a.C.) : Pouvoirs et Jeux Politiques**, Ausonius, Paris, 1999, s. 41; E. R. M. Dusinberre, 2013, s. 35.
[218]A. Asher, A. Lloyd – A. Corcella, **A Commentary on Herodotus Books I-IV.** Oxford, 2007, s. 481; S. Sarıkaya, 2016, s. 79.
[219]Xen. Kyro. VIII.6.17; A. Kuhrt, 2007, s. 2, 730-62; D. F. Graf, "The Persian Royal Road System", içinde: Heleen Sancisi-Weerdenburg, Amélie Kuhrt, and Margaret Cool Root (ed.), **Achaemenid History VIII. Continuity and Change. Proceedings of the Last Achaemenid History Workshop, April 6-8 1990**, Ann Arbor, Michigan, Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, Leiden 1994, s. 175-180; P. Briant, 2002, 927-30; P. Briant, " From the Indus to the Mediterranean: The Administrative Organization and Logistics of the Great Roads of the Achaemenid Empire", Susan E. Alcock- John Bodel-Richard J. A. Talbert (ed.) içinde, **Highways, Byways, and Road Systems in the Pre-Modern World**, First Edition, Published by

Bu noktada, hem antik Yunan yazarlarının dönemle ilgili anlatıları hem de Persepolis Tahkimat arşivinin yolcu tayınlarıyla ilgili kayıtları önemli veriler sunar. Ksenophon'a göre, II. Kyros döneminde bir atın bir günde yol alabileceği aralıklarla kurulan yol istasyonları ve bu istasyonlarda görev yapan memurlar sayesinde gece gündüz durmaksızın Pers krallarına satraplık bölgeleriyle ilgili bilgi akışı sağlanır[220]. Herodotos da, aynı şekilde, Susa ile Sardeis arasında, "Kral Yolu" olarak da bilinen oldukça organize bir ulaşım ve haberleşme sisteminin varlığına değinir. Ona göre, atla bir günde ulaşılabilecek mesafelerde kurulan yol istasyonlarında ulaklar haberleri elden ele istenilen yerlere hızlı bir şekilde ulaştırırlar. Öyle ki, Herodotos, Persler tarafından "*ἀγγαρήιον"/ aggareion* olarak adlandırılan atlı posta sistemiyle yarışacak daha hızlı bir posta teşkilatının olmadığını vurgulamak durumunda kalır[221].

Achaemenid Krallığı'nın sınırları içinde, kralların satraplık bölgeleriyle iletişimini sağlayan "Kral Yolu"na benzer birçok yol daha vardır. Persepolis tahkimat tabletlerinin üzerindeki kayıtlar bu yönde önemli veriler sunar. Yol üzerindeki istasyonlarda, yolculara dağıtılan tayın kaydını tutan Persepolis tablet metinleri, uyrukların Hindistan, Kandahar, Arakhosia, Baktria, Areia, Mısır, Babylonia, Sardeis, Ionia, Lykia, Karia, Kappadokia, Skudra, Kerman, Baktria ve daha birçok yerden Persepolis'e ve onun yakın çevresine, ya da Persia'dan bu bölgelere yolculuk ettiklerini

John Wiley&Sons Inc., 2012, s. 186. H. P. Colburn, "Connectivity and Communication in the Achaemenid Empire", **Journal of the Economic and Social History of the Orient 56**, Koninklijke Brill NV, Leiden 2013, s. 29-49.

[220] Hdt. VIII. 98; Xen. Kyro. VIII.6.17.

[221] Hdt. VIII.98; F. Öncü, 2012, s. 23-24.

gösterir[222]. Bu yolcuların bir kısmı Elamca "*hutlak"*[223] olarak adlandırılan haberciler ve "*pirradaziš"*[224] olarak adlandırılan hızlı kuryelerden oluşur[225]. Yine, Ktesias'ın M.Ö. 4. yüzyılın başlarında yazdığı düşünülen ve fragmanlar halinde günümüze ulaşan *Persika* adlı eserinde, Ephesos'tan Orta Asya içlerinde Baktria'a uzanan bir yoldan ve yol üzerinde yer alan istasyonlardan söz edilir[226].

Antik yazarların ve Persepolis arşivlerinin sunduğu bu bilgiler, II. Kyros döneminden imparatorluğun son dönemlerine kadar, Achaemenid krallarının fethedilen topraklardan bilgi alabilmelerini ve bu bilgilere dayanarak uyrukları üzerinde kontrol sağlayabilecekleri gelişkin bir yol ağına ve organize bir iletişim ağına sahip olduklarını gösterir. Bu yol ve iletişim ağının sağladığı olanakla, satrapların ve satraplık bölgelerinin, merkezi yönetimin politik ve ekonomik çıkarları hilafına eylemlerde bulunması engellenmeye çalışılır. Dolayısıyla, neredeyse her biri güçlü bir krallığa denk gelen

[222]Persepolis arşivi, yolların üzerinde yolcuların ve onlarla birlikte hareket eden hayvanların besin ihtiyaçlarını karşılayacak çok sayıda mola yerlerinin varlığını da gösterir. Yol üzerindeki bu istasyonlarda yiyecek depoları ve bunlardan sorumlu imparatorluk görevlileri bulunur. Yolcuların yol üzerindeki imkânlardan yararlanması, ancak kralın, Persepolis'teki üst düzey Pers yetkililerinin ya da, eyaletlerde başlayan yolculuklar için, Satrapların resmi yetki vermeleriyle mümkündür. Bu yetkinin verildiği ise, yolculardan sorumlu şeflerin yanlarında "mühürlü bir yetki belgesi" (Elamca, *halmi*) taşımalarıyla anlaşılır. Örnekler için bkz. R. T. Hallock, 1969, s. 365-440, 634-636 (PF 1285-1579, 2049-2057). Satraplar, hizmetkârlarını Kral yerine başka bir bölgeye gönderdiklerinde de "mühürlü belgelerini" kullanırlar. Bu durumun en açık örneklerinden biri, Babylonia satrapı Arsham'ın Aramice yazılmış ve hizmetkârlarından Nakhtor'un Mısır yolu üzerindeki istasyonlarda kullandığı şu kayıtta geçer: *"Arsham'dan Marduk'a, G.KD/R'de memur; Nabudalani'ye, Lahiru'da memur; Zatuvahya'ya, Arzuhina'da memur; Upastabara'ya, Arbela, HL. ve Matalubash'ta memur; Bagafarna'ya, Salam'da memur; Fradafarna ve HW[..]T'ye Damascus'ta memur. Şimdi, Nakhtor adlı hizmetkârım Mısır'a gidiyor. Siz kendi bölgenizde benim mülküme tabi (kılınmış) erzaktan ona günlük olarak tayın vereceksiniz. Beyaz un, 2 'avuç dolusu'; rami un, 3 'avuç dolusu'; şarap ya da bira, 2 'avuç dolusu'; koyun (?), bir. Aynı zamanda, onun 10 hizmetkârının her birine günlük: un, 1 'avuç dolusu'; atları için saman. İki Kilikialıya ve bir zanaatçıya – onunla Mısır'a giden her üçü de hizmetkârımdır- tayın veriniz. Adam başı günlük: un, 1 'avuç dolusu'. Her memur sırasıyla, Mısır'a ulaşana kadar bölgeden bölgeye giden güzergâhta, ona bu tayını verecek. Eğer o bir yerde bir günden fazla kalmak durumunda kalırsa, o zaman bu günler için onlara herhangi bir tayın vermeyin. Bagasrava bu emri bilir. Yazman Rashta'dır".* Bu metin İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir. İngilizce çevirisi için bkz. A. Kuhrt, 2007, s. 740-741. Ayrıca, yol üzerindeki yerleşim birimlerinde depolanan un, şarap ve arpanın bölge satrapları tarafından toplandığına dair bir anlatı için bkz. Xen. Anab. III. 4. 31.

[223]R.T. Hallock, 1969, s. 94 (PF 45), s. 369 (PF 1301-PF 1303), s. 435 (PF 1559).
[224] R.T. Hallock, 1969, s. 6.
[225] R.T. Hallock, 1969, s. 144 (PF 300), s. 365 (PF 1285), s. 372 (1315), s. 373 (PF 1319), s. 374 (PF 1320-PF 1321), s. 376 (PF 1329), s. 377 (PF 1334-1335), s. 635 (PF 2052).
[226]Ktesias, Pers. (=FGrHist 688 F33); A. Kuhrt, 2007, s. 730, 737.

satraplık bölgelerini Pers krallarının adına yöneten satraplar, görev ve sorumlulukları çerçevesinde yaptıkları bütün siyasi, ekonomik ve idari eylemlerle merkezi idarenin denetimine tabidirler. Kralın onayı olmadığı hiçbir önemli eyleme de girişemezler.

II. Kyros döneminden itibaren satraplık bölgelerindeki denetimi, satraplık bölgelerine doğrudan kral adına görev yapan denetçiler yürüttür. Denetçilerin yaptıkları denetimlerin sonucu mektuplar/raporlar halinde Pers krallarına ulaştırılır[227]. Bu bağlamda bilgi veren kaynaklardan biri, Ksenophon'un *Kyropaedia* adlı eseridir. Ksenophon'un bu kitaptaki anlatılarından birine göre, Kyros'un denetçileri bir orduyla birlikte her sene kral adına satraplık bölgelerine giderek, çeşitli alanlarda denetim yapar ve bu denetim sonucunda kral bir raporla bilgilendirilir. Ksenophon, bunların kralın gözü = "*βασιλέως ὀφθαλμός"/ basileos ophthalmos* olarak kabul edildiklerini ifade eder[228]. Bu "gözler" ihtiyaç halinde satraplara yardım ederler ve isyana başvurma eğiliminde olan birini uysallaştırma ya da itaat altına alma çabası içine girerler. Buna ilaveten, kralın bu denetçileri ödenen vergilerle ilgili sorumsuz davranışları düzeltmeye çalışırlar. Haksız uygulamalara karşı uyrukları korurlar. Toprakların verimli bir şekilde işlenip işlenmediği konusunda denetim yaparlar. Bu ve benzeri konularda kendileri tarafından düzeltilmesi hususunda emredilenlerin göz ardı edilip edilmediğini de gözden geçirirler. Bu denetçilerin düzeltmeleri noktasında yaptıkları uyarıları dikkate almayan yöneticilerle ilgili kral bir raporla bilgilendirilir. Dolayısıyla, kral aldığı rapora göre, suçluya karşı önlemlerini alır[229].

[227] J.M. Balcer, 1984, s. 178.
[228]Ksenophon, bunların aynı zamanda kralın oğlu= "*βασιλέως υἱὸς"/ basileos uios* ya da kralın kardeşi ="*βασιλέως ἀδελφός"/basileios adelphos* olarak da adlandırıldığını bildirir. Bkz. Xen. Kyro. VIII.6.16.
[229] Xen. Kyro. VIII. 6. 16; F. Öncü, 2012, s. 22-26.

"Kralın gözleri"yle ilgili anlatılar başka bağlamlarda farklı Hellen yazarlarının eserlerinde de yer bulur[230]. M.Ö. 4. yüzyıla kadar varlığını devam ettiren bu denetleme kurumunun izlerine, kralların yerel temsilcilerine kendi yetki bölgelerinde yapmaları ya da yapmamaları noktasında talimatlar verdiği yazıtlarda da rastlanır. Bunun en önemli örneklerinden biri, M.Ö. 494-486 yıllarına tarihlenen ve üzerinde Pers kralı I. Dareios'un, Magnesia Maeander'in yerel yöneticisi ya da Magnesia'da oturan ama Ionia'nın satrapı (!) olan Gadatas'a talimat verdiği mermer blok üzerindeki yazıttır. Bu yazıt muhtemelen kralın bölgedeki denetçilerinin hazırladıkları raporlar üzerine kral tarafından kaleme alınır. Hellence kayda geçen bu yazıtta, I. Dareios, Gadatas'ı Suriye'den, yani "*περαν Ευφρατου"/Peran Euphratou= Fırat'ın Ötesinden* getirdiği meyve ağaçlarını, kralın Küçük Asya'da kendisine verdiği topraklarda yetiştirdiği için takdir eder ve bunun için de "Kral evinde" kendisine büyük bir hüsniyetin gösterildiğini belirtir. Ancak kral, Gadatas'ın kendi emirlerine tamamen uymadığı noktasında da bilgi aldığını yazar. Kral'ın aldığı bu bilgiye göre, Gadatas, Apollon Tapınağı'nın kutsal bahçıvanlarından vergi toplamakta ve onlara dinle alakası olmayan topraklarda çalışmaları için emirler vermektedir. Bu noktada I. Dareios babasının tanrılara karşı yaklaşımını hatırlatarak, Gadatas'ı bu uygulamalardan vazgeçmesi için uyarıp, bunun tersi bir durumda, onu bundan sonra işlemesi için kendisine toprak vermemekle tehdit eder[231]. I. Dareios tarafından Gatatas'a gönderilen bu mektuptan da anlaşılacağı üzere, satraplık bölgeleri ve yerel yöneticiler yaptıkları eylemlerde kralın onayını dikkate almak durumdadırlar. Kralın çıkarlarına uygun davranmaları, aynı zamanda, kendi çıkarlarınadır. Yazıtta da

[230]Aiskhylos'un Achaemenid kralı Ksekses'in Hellas'a yaptığı seferi konu edindiği edebi eserinde, kralın binlerce askerini sayan ve onu hiç aldatmayan Botanokhos oğlu Alpistos adında bir "göz"den bahseder. Bkz. Aiskh. Pers. 978-981. Yine, Herodotos, II. Kyros'un çocukluğunda arkadaşlarıyla oynadığı bir oyunda kral rolüyle görev dağılımını yaptığını belirtir. Ona göre, II. Kyros bu oyunda çocuklardan birini kralın "gözü" olarak seçer. Bkz. Hdt. I. 114.

[231]"Gadatas Mektubu"yla ilgili ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için bkz. M.N. Tod, **A Selection of Greek Historical Inscriptions to the End of the Fifth Century B.**C., Clarendon Press, Oxford, 1946, s. 12-13; J.M. Balcer, 1984, s. 178-179; C. Tuplin, 2009, s. 155-184.

geçtiği gibi, emirlerin yerine getirilmemesi satrapın işleyeceği toprakların elinden alınmasına sebep olabilir. Ksenophon'un II. Kyros'la ilgili bir anlatısında, kralın, görevini layıkıyla yapan garnizon komutanlarını ya da kraliyet topraklarının iyi işlemesini sağlayan yöneticileri ödüllendirdiğinden, bunun tersi davrananlarıysa cezalandırdığından bahsetmesi[232], bu yönlü bir denetim mekanizmasının imparatorluğun ilk dönemlerinden itibaren işlediğini gösterir.

[232] Xen. Oik. IV. 5-9.

III. BÖLÜM

ACHAEMENİD İMPARATORLUĞU DÖNEMİ ANADOLU'DA TOPRAK YÖNETİMİ

Toprak yönetimi ve bundan sağlanan vergi/*phoros,* Achaemenid idari sisteminin uyruklarıyla olan ilişkisinde en belirleyici unsurlarından biridir. Teorik olarak Pers kralları Achaemenid İmparatorluğu'nun bütün topraklarının yasal sahipleri olduklarından[233], krallar istediği kişiye toprakları bağışlayabilir ya da bağışladığı toprakları geri alarak yeniden dağıtabilir[234]. Fakat uygulamada durum daha farklıdır; özel şahıslara ait toprakların kraliyet yönetiminin izni olmadan alınıp satıldığı, hediye olarak bağışlandığı ve daha farklı işlemlerde (ipotek verme v.b.) kullanıldığı bilinir[235]. Dolayısıyla, Achaemenid yönetimi altına giren toprakların tamamının, bu anlamda, kraliyet arazisi/mülkü = "*khôra basilikê"* olduğu düşünülemez. Briant'ın deyişiyle, yeni yerlerin fethinden sonra çoğu zaman insanlar kendi topraklarına, geleneksel standartlarına bağlı olarak sahip olmaya devam ederler[236]. Ancak fethedilen her yeni bölgede Pers idaresi, aynı zamanda, toprakların en verimli parçalarından birini kraliyet mülkü olarak ayırır[237]. Dolayısıyla, Pers idaresinde, kraliyet arazisi/ *khôra basilikê* ve onun dışında kalan farklı toprak kategorilerinden söz edilebilir. I. Dareios'un Magnesia'daki idarecilerinden Gadatas'a gönderdiği mektupta, onu kendi toprağındaki faaliyetlerinden dolayı överken, Apollon Tapınağı'nın kutsal bahçıvanlarını= *phytourgoi hieroi* tapınakla

[233]M. A. Dandamaev-V. G. Lukonin, **The Culture and Social Institutions of Ancient Iran**, Cambridge University Press, Cambridge, 1989, s. 133; F. Joannès, "Private Commerce and Banking in Achaemenid Babylon" Jack Sasson (ed.), **Civilizations of the Ancient Near East**, Peabody, Hendrickson Publishers, Massachusetts, 1995, s. 1480-1482; P. Briant, 2002, s. 415; Kral mülkleriyle ilgili İmparatorluk içindeki değişik örnekler ve ayrıntılı bilgi için bkz. C. Tuplin, 1987b, s. 133-134.

[234]W.M. Stolper, **Entrepreneurs and Empire: The MuraŠu Archive, the MuraŠu Firm and Persian Rule in Babylonia**, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te İstanbul, Leiden, 1985, s. 26; Joannès, 1995, s. 1483; P. Briant, 2002, s. 419.

[235] Örnekler için bkz. M. A. Dandamaev-V. G. Lukonin, 1989, s. 133.

[236] P. Briant, 2002, s. 419.

[237] M. A. Dandamaev-V. G. Lukonin, 1989, s. 133.

ilgili olmayan topraklarda çalıştırdığı ve onlardan vergi aldığı için uyarması, imparatorluk idaresinin toprakları farklı kategorilerde değerlendirdiğine dair ilginç bir örnektir[238]. Dolayısıyla, Pers kralları kraliyet arazisi/ *khôra basilikê* olarak adlandırılan ve muhtemelen vergi sağlanan diğer imparatorluk topraklarından farklı bir kategoride yer alan arazilere sahiptirler[239]. Pers kralları, bu toprakları kraliyet ailesinin mensuplarına[240], satraplara, Pers soylularına, krala yararı dokunan uyruklara, askeri garnizonlara ve imparatorluk yönetimiyle işbirliği içinde olan sürgün devlet adamlarına, onların miras olarak çocuklarına bırakabilecekleri şekilde armağan olarak verebilir. Ancak isyan gibi kralın çıkarının tersine gelişen olay ve eylemlerde, kral bu topraklar üzerindeki hakkını kullanarak müsadere eder ve istediğine ödül olarak verir[241].

Hellen yazarlarının eserlerine yansıdığı kadarıyla, Pers krallarının Anadolu'da kendilerine yararı dokunacak (*euergetes*) olanlara armağan olarak vermek ya da değişik amaçlarla kullanmak üzere, ayırdıkları toprakları vardır. Gelirleri ve kullanım hakkı, kral tarafından bağışlanan bu araziler, bir toprak parçası olabileceği gibi, köyleri ya da kentleri kapsayan daha büyük topraklar da olabilir[242].

[238] M.N. Tod, 1946, s. 12-13; J.M. Balcer, 1984, s. 178-179; C. Tuplin, 2009, s. 155-184; P. Briant, 2002, s. 418-419.

[239]Kapsamı ve niteliği tam olarak belli olmayan bu topraklarla ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. P. Briant, 2002, s. 415-421.

[240]Kraliyet ailesine mensup kişilerin mülk ve gelirleriyle ilgili bazı örnekler için bkz. A.T. Olmstead, 1948, 177; G.G. Cameron, 1948, s. 13, 32; J. Wiesehöfer, 2003, s. 118-119; W.F.M. Henkelman, W. F. M.,"Xerxes, Atossa, and the Persepolis Fortification Archive", **The Netherlands Institute in Turkey**, İstanbul 2010a, s. 29; W.F.M. Henkelman," 'Consumed by the King'. The Table of Darius, that of Irdabama and Irtaštuna, and that of his Satrap, Karkiš", içinde: B. Jacobs-R. Rollinger (ed.), **Der Achämenidenhof. The Achaemenid Court Akten des 2. Internationalen Kolloquiums zum Thema »Vorderasien im Spannungsfeld klassischer und altorientalischer Überlieferungen« Landgut Castelen bei Basel, 23.–25. Mai 2007**, Wiesbaden, 2010b, s. 668-672.

[241]P. Briant, 2002, 419.

[242]P. Briant, "Dons de terres et de villes: l'Asie mineure dans le contexte Achéménide", In: **Revue des Études Anciennes,** Tome 87, 1985, n°1-2. Journées d'Etudes sur l'Asie Mineure, Bordeaux, 1986a, s. 53-70.

III. 1. "Kraliyet Topraklarının" Armağan Olarak Dağıtımı

I. Dareios'un Metiokhos'a Ev ve Mülk Armağanı

Herodotos'un Achaemenid İmparatorluğu'nun Ionia İsyanı'nı bastırma sürecini anlattığı bir hikâyede söz ettiği Metiokhos, Atina'nın Khersonesos'taki eski tiranlarından Kypselos oğlu Miltiades'in oğludur ve Perslerin Hellenlerle yaptıkları mücadele sırasında Fenike donanmasının eline geçer. Miltiades'in oğlu olduğu anlaşılınca da, I. Dareios'a gönderilir. Ancak "Büyük Kral" onu cezalandırmadığı gibi, kendisine bir ev = οἶκος/*oikos*[243], mülk= *κτῆσις/ktêsis* ve bir de Pers kadın verir[244]. Herodotos, I. Dareios'un Metiokhos'a karşı gösterdiği bu olumlu yaklaşımın sebebini belirtmez. Aynı zamanda, yazar, kral tarafından verilen *oikos*un ve *ktêsis*in niteliği ve yeri hakkında da herhangi bir ayrıntıya girmez[245]. Ama Metiokhos'un Atina'da hatırı sayılır bir babanın oğlu olması[246], muhtemelen onu kralın gözünde siyasi amaçları için kullanabileceği önemli bir kişi haline getirmiştir.

Kserkses'in Samoslu General Phylakos'a Toprak Armağanı

Herodotos'un çok iyi savaşan generaller arasında saydığı Samoslu Phylakos, Kserkses'in M.Ö. 480 yılında Hellas'a karşı yaptığı Salamis Savaşı'na katılanlar arasında yer alır. Herodotos'a göre Phylakos krala yararı dokunan =εὐεργέτης

[243]Yunancada *oikos*/οικος kelimesi ev anlamına gelse de, kapsamı yaşanılan konutla sınırlı değildir. Evin kendisi, burada yaşayan insan ve hayvanlar, evin içinde inşa olduğu tarımsal topraklar ve bu topraklar üzerinde yetişen her ürün *oikos'un* kapsamı içinde yer alır. Bkz. S. Pomeroy, **Xenophon Oeconomicus: A Social and Historical Commentary**, Oxford-New York, 1994, s. 31.

[244]Hdt. VI. 41.

[245]Kral hizmetinde faydalı işler yapana sadece geldikleri bölgelerden değil, aynı zamanda, başta Susa gibi kraliyet merkezleri olmak üzere, başka yerlerde de ev ya da toprak bağışlayabilir. Kral I. Dareios, burkulan ayağını iyileştirmeyi başaran Krotonlu Demokedes'e, Susa'da büyük bir ev = *oikos megistos* bağışlar. Bkz. Hdt. III. 132.

[246] Hdt. VI.35.

βασιλέος/*Euergetes basileos* bir kişidir ve bunun karşılığında kral kendisine oldukça fazla toprak =χώρα/ *khora* bağışlar:

"Φύλακος δὲ εὐεργέτης βασιλέος ἀνεγράφη καὶ χώρῃ ἐδωρήθη πολλῇ"[247]

"Phylakos'un ismi krala yararı dokunanlar arasına kaydedildi ve kendisine çok miktarda toprak bağışlandı".

Metiokhos'tan farklı olarak, Phylakos'un krala yararı dokunanlar içinde yer aldığı açık bir şekilde belirtilir. Ancak Phylakhos'a verilen toprakların da niteliği ve yeri hakkında herhangi bir bilgi verilmez.

III. 2. *Polis* ya da "Kasaba" Yönetimlerinin ve/veya Toprak Gelirlerinin Bağışlanması

II. Kyros'un Kyzikoslu Pytharkos'a *Polis*leri Bağışlaması

II. Kyros döneminden itibaren Pers krallarına yararı dokunanlara/*euergetes basileos,* kent düzeyinde toprakların yönetiminin ve bu topraklardan elde edilen gelirlerin bağışlandığıyla ilgili çok sayıda örnek Hellen yazarının eserlerinde kendine yer bulur. Bunlardan bir tanesi, II. Kyros'un büyük saygı duyduğu ve dostu Kyzikoslu Pytharkos'a gelirinden yararlanması için yedi kent/kasabayı armağan olarak vermesidir[248]. Kral tarafından armağan olarak verilen bu yerleşim birimlerinin yer ve gelirleriyle, Pytharkos'un hangi eylemi sonucu buna uygun görüldüğü net değildir. Muhtemelen Pytharkos'un, krala katkısı, II. Kyros'un Küçük Asya'yı ele geçirdiği dönemde olmuştur[249].

[247]Hdt. 8. 85.
[248]C. Rollin, **The Ancient History of the Egyptians, Carthaginians, Assyrians, Babylonians, Medes&Persians, Macedonians, and Grecians**, Vol. II., Philadelphia- Boston-Portland, 1805, s. 167; P. Briant, 1986, s. 58; L. Scott, **Historical Commentary on Herodotus Book 6**, Brill, Leiden-Boston, 2005, s. 50.
[249]P. Briant, 2002, s. 562.

I. Dareios ve Kserkses'in Demaratos'a Bağışladığı *Polis*ler ve Topraklar

Yaklaşık M.Ö. 510 ile 490 yılları arasındaki dönemde Sparta krallarından biri olan Demaratos, diğer Sparta kralı Kleomenes'le yaşadığı anlaşmazlık sonucunda I. Dareios'a sığınır[250]. Herodotos'a göre, I. Dareios, Demaratos'u çok iyi karşılar ve ona toprak ile *polis*ler bağışlar ("*γῆν τε καὶ πόλιας ἔδωκε"/ gen te kai polias edoke*)[251]. Demaratos'un sadece I. Dareios döneminde değil aynı zamanda Kserkses döneminde de *euergetes basileos* olduğu görülür. Kserkses M.Ö. 480'de Hellas'a karşı sefere çıkarken, Demaratos'un ona eşlik ettiği görülür. Ksenophon, *Hellenika* adlı eserinde Kserkses'in kendisine eşlik etmesinin ödülü olarak Demaratos'a topraklar/khora bağışladığını belirtir[252]. Bu toprakların nereleri kapsadığı, yine *Hellenika*'daki aynı pasajda anlatılan hikâyeyle anlaşılır. Ksenophon'a göre, M.Ö. 399'da Perslere karşı harekete geçen Spartalı komutanlardan Thibron, Aiolis bölgesinde Demaratos'un soyundan gelen Eurysthenes ve Prokles'in yönettikleri ve Kserkses tarafından Demaratos'a bağışlanan Teuthrania ve Halisarna *polis*lerini ele geçirir[253]. Herodotos ve Ksenophon'un verdiği bu bilgiler, aynı zamanda, Pers krallarının kendilerine sadık olan uyruklarına bağışlanan toprakların, miras yoluyla onlarca yıl el değiştirebileceğini göstermesi açısından da ilginç bir örnektir.

Kserkses'in Gongylos'a Bağışladığı *Polis*ler

Ksenophon, Spartalı Thibron'un M.Ö. 399'da Aiolis üzerine yaptığı seferde Gorgion ve Gongylos adında iki kişiyle ittifak kurduğundan bahseder. Bunlardan Gorgion, Gambrium ve Palaegambrium adında iki *polis*i yönetir. Gongylos ise, Myrina ve Grynium adında başka iki *polis*in yöneticisidir. Ksenophon'a göre, bu yerleşim

[250]Hdt. VI. 61-67.
[251]Hdt. VI. 70.
[252] Xen. Hell. III.1.6.
[253] Xen. Hell. III.1.5-6. Xen Anab. VII.8.17-18; Ayrıca bkz. C. Tuplin, 1987b, s. 137; P. Briant, 2002, s. 562.

birimleri Kserkses döneminde, Eretrialılar arasında kralın davasını savunan tek kişi olması hasebiyle armağan olarak Gongylos'a verilir[254]. Demaratos'un durumunda görüldüğü gibi, Gongylos'un soyundan gelenler de, kral tarafından kendilerine bağışlanan mülkleri nesilden nesile aktarırlar.

I. Artakserkses'in Themistokles'e Bağışladığı *Polis*ler

Kserkses'in M.Ö. 480 yılında Hellas'a yaptığı sefer sırasında Perslere karşı savaşan Atinalı komutan ve devlet adamı Themistokles için, Atina'da M.Ö. 460'ların başlarından itibaren işler yolunda gitmez[255]. Bu yüzden Themistokles, Kserkses'ten sonra Achaemenid İmparatorluğu'nun tahtına geçen I. Artakserkses'e bir mektup yazarak, ona sığınmaya çalışır[256]. Themistokles'in bu çağrısı Artakserkes tarafından kabul görür. Themistokles bundan sonra Hellenleri Pers egemenliğine katmak için krala danışmanlık yapmaya başlar. Kral bunun karşılığında oldukça önemli bir gelire sahip üç yerleşim birimini Themistokles'in idaresine bırakır[257]. Bu yerleşim birimlerinden Magnesia, Themistokles'e ekmek/tahıl ihtiyacını karşılamak için verilirken, bağlarıyla ünlü Lampsakos şarap ihtiyacını karşılamak ve Myos ise, onun yemek ihtiyacını karşılamak için verilir[258]. Magnesia'nın yıllık geliri 50[259] *talanton*dur[260]. Themistokletes'in bahsi geçen toprakları, muhtemelen kral tarafından bağışlanan toprakların kullanım hakkını elinde tutan diğer örneklerle benzer bir işlevi yerine getirir. İşin kral açısından politik ve stratejik yönü bir kenara bırakıldığında, bu toprakların *euergetes basileos*un ihtiyaçlarını

[254]Xen. Hell. III.1.6; Xen. Anab. VII.8.17-18. Thukydides'in tarih kitabında Gongylos'un, Spartalı Pausanias ile Pers kralı Kserkses arasında M.Ö. 470'lerin başında mektupla yapılan görüşmelerde aracı olarak görev yaptığı görülür. Thuk. I. 128. Ayrıca bkz. P. Briant, 2002, s. 562.
[255]Plut. Them. 26.1.
[256]Thuk. I. 137.
[257]Thuk. I. 138. Themistokles'in bu toprakları yaklaşık 454-450 arası dönemde yönettiği düşünülür. Bkz. H.A. Cahn-D. Gerin, "Themistocles at Magnesia", **The Numismatic Chronicle (1966-),** Vol. 148, 1988, s. 17-18; J.M. Balcer, 1991, s. 63; Kraay'a göre, Themistokles'in ölüm tarihi muhtemelen M.Ö. 559'dur.bkz. C.M. Kraay, **Archaic and Classical Greek Coins**, New York, 1976, s. 244.
[258] Thuk. I. 138; Nepos Them. 10; Diod. 11.57.7.
[259] Thuk. I. 138; Nepos Them. 10.
[260] Talanton en büyük Yunan ağırlığıdır ve teorik ağırlığının 26. 196 kg olduğu düşünülür. Bkz. O. Tekin, 2008, s. 35.

karşılamak için önemli bir gelir kaynağı olduğu görülür. Bu ihtiyaçların toprağın sağladığı ürünler üzerinden ifade edilmesi de dikkat çekicidir. Magnesia'nın muhtemelen bu toprak üzerinden elde edilen tarımsal ürünlerle yıllık 50 *talanton*luk bir gelire sahip olduğunun Thukydides ve Cornelius Nepos tarafından belirtilmesi[261], aynı zamanda bu toprakların kraliyet idaresi tarafından gelirlerinin hesaplanıp vergiye tabi tutulduklarının da göstergesidir[262]. M.Ö. 460'larda Perslerin Atina'ya karşı gerileyişi göz önüne alındığında, Pers kralının Anadolu sahillerinde halen armağan olarak kendilerine yararı dokunanlara iyi topraklar verebilecek durumda olduklarına işaret eder[263].

II. Dareios'un Lycon'a *Polis* ve Toprak Bağışı

Sardeis sartapı Pissouthnes ve oğlu Amorges'in M.Ö. 410'larda Kral II. Dareios'a karşı isyan halinde oldukları ve kralın Tissaphernes'i göndererek bu isyanı bastırdığı, Thukydides[264] ve Ktesias'ın verdiği bilgilerden bilinir. Ktesias, Thukydides'ten farklı olarak, Tissaphernes'in bu isyanı bastırma sürecinde Lykon adlı bir Atinalıdan ve Hellen askerlerinden, rüşvet yoluyla da olsa, yardım aldığını anlatır. Ona göre, isyan bastırıldıktan sonra, Pissouthnes'e ihanet ettiği için Lykon'a kral tarafından *Polisler* ve topraklar verilir[265]. Bu *Polis*ler ve topraklarla ilgili başka herhangi bir bilgi ise verilmez.

III. 3. Satraplara Bağışlanan Kraliyet Toprakları

Tissaphernes'in Sardeis ve Karia'daki Toprakları

Ksenophon, *Kyroupaideia* adlı kitabında II. Kyros'un satraplardan, onların gittikleri yerlerde ev ve toprak sahibi olmalarını istediğini belirtir[266]. Kral, aynı zamanda, satraplara hâkimiyet altına aldığı değişik yerlerden evler ve hizmetkârlar verir[267].

[261]Thuk. I. 138; Nepos Them. 10.
[262]Debord'a göre, Themistokles bu toprakların vergisini krala ya da onun yereldeki temsilcisi olan satrapa vermek zorundadır. P. Debord, 1999, s. 41.
[263]P. Briant, 2002, s. 563.
[264]Thuk. VIII. 28.
[265]Ktesias 688 F15 (53); L. Llewellyn-Jones & J. Robson, 2010, s. 194-195.
[266]Xen. Kyro. VIII.6.4.
[267] "…ἔδωκε… οἴκους καὶ ὑπηκόους…"/… edoke…oikous kai hypekous… Bkz. Xen. Kyro. VIII.6.5.

Achaemenid İmparatorluğu'nun Mısır, Babylonia ve Arakhosia gibi bölgelerinde, Pers kralları tarafından satraplara toprak bağışlandığı bilinen bir olgudur[268]. Anadolu'da ise, satraplara kralın armağanı olarak verilen topraklara doğrudan referans veren bir kaynak olmamasına rağmen, farklı Hellen kaynaklarında anlatılan hikâyeler Sardeis satrapı Tissaphernes'in Karia ve Sardeis'te böyle bir toprağa sahip olabileceğini düşündürür. Ksenophon, Perslerin Spartalılarla M.Ö. 397'deki ilişkileri bağlamında anlattığı bir hikâyede, Sardeis Satrapı Tissaphernes'in Karia'da bir meskeni olduğundan bahseder[269]. Yine, Cornelius Nepos, Sparta kralı Agesilaus'un yaklaşık olarak M.Ö. 395'te gerçekleştirdiği Asya seferiyle ilgili anlatısında Tissaphernes'in hazırlıklarından bahsederken, "barbarların" Karia'da çok sayıda evlerinin/saraylarının =*plurima domicilia* olduğunu belirtir[270]. Bu konuyla ilgili bilgi sunan bir diğer kaynak, M.Ö. 5. yüzyılın sonu ile 4. yüzyılın başına tarihlendirilen ve yazarı belli olmayan *Hellenica Oxyrhynchia* adlı eserdir. Bu kitap M.Ö. 395/4 tarihinde Tissaphernes yerine Sardeis satrapı olan Tithraustes'in, aynı dönemlerde Spartalılarla mücadelesini anlattığı bir pasajda, Tithraustes'in asker maaşını ödemek için Tissaphernes'in kaynaklarından 220 *talanton* gümüş edindiğini belirtir[271]. Tissaphernes'e atfedilen bu bilgiler, Anadolu'daki bazı toprakların kral hediyesi olarak satraplara verilmiş olabileceğini güçlü bir ihtimal haline getirir. Tissaphernes'in isyancı satrap Pissouthnes ve oğlu Amorges'in isyanlarını bastırması, bunun yanı sıra Genç Kyros'un II. Artakserkses'e karşı giriştiği taht kavgasında kralın yanında yer alması[272], onun gerek II. Dareios gerekse II. Artakserkses tarafından toprakla ödüllendirilmiş olma olasılığını daha da güçlendirir.

[268]Ayrıntılı bilgi ve değerlendirme için bkz. C. Tuplin, 1987b, s. 134-135.
[269]Xen. Hell. III.2.12.
[270]Nepos. Ages. II. 3.
[271]Hell. Oxy. 19.3. Tissaphernes'e ait bahçe ve parklar =*παράδεισοι/ paradeisoi* için ayrıca bkz. Diod. XIV. 80. 2; Plut. Alk. XXIV.5.
[272]Xen. Hell. III.1.3.

III. 4. Toprak Yönetimi ve Ekonominin Bir Parçası olarak Askerler

Gerek yazılı kaynakların referanslarını gerekse de arkeolojik çalışmaların verilerini dikkate alarak yapılan çalışmalar sonucunda, Hellespontine Phrygia, Troia, Aiolis, Phrygia, Lydia, Ionia, Karia, Lykia, Kilikia ve Kappadokia'da Achaemenid İmparatorluğu'nun önemli bir askeri varlığa sahip olduğu tespit edilir[273]. Achaemenid imparatorluk idaresinin temel olarak iki noktada daimi bir ordunun varlığına ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Bunlardan bir tanesi güvenlik, diğeri ise ekonomiyle ilgilidir. Başka bir ifadeyle, daimi bir orduya, hem ortaya çıkabilecek isyanları önlemek ve bastırmak, uyrukları kontrol altında tutmak ve imparatorluğu dış işgallere karşı korumak hem de uyruklardan talep edilen vergilerin toplanmasında ortaya çıkabilecek sıkıntıları gerektiğinde güç yoluyla halletmek için ihtiyaç duyulur[274]. Bu ihtiyaçlar arasında ekonomik alanların (özellikle tarımsal alanların) güven içinde işlemesini sağlamak da sayılabilir. Bu gerekçeler, orduyu ekonomik idarenin bir parçası haline getirir. Ancak orduyu imparatorluk ekonomisinin ve idaresinin öznesi haline getiren asıl konu, onun bakımı ve organizasyonuyla ilgilidir[275]. Her ne kadar arkeolojik ve yazılı kaynaklar Anadolu'nun birçok yerinde imparatorluk ordusunun varlığına işaret eden veriler sunsa da, bu kaynakların, orduyu oluşturan unsurları, bu unsurların merkezi yönetimle ilişkileri ve ekonomik geçimleriyle ilgili verdikleri bilgiler oldukça sınırlıdır. Bu noktada,

[273]Yazılı kaynaklar ve arkeolojik verilere referansla şimdiye kadar Anadolu'nun değişik bölgelerinde isimleri tespit edilen Achaemenid askeri garnizonları şunlardır: Hellespontine Phrygia'da Daskylium, Miletouteikhos; Troia'da Kebren, Kokylium, Kolonai, Gergis, Hamakhitos, Ilium, Larissa, Neandria, Skepsis; Aiolis/Mysia'da Antandros, Apollonia, Komania, Parthenion; Phrygia'da Kalainai, Gordion, Leonton Kephalai; Lydia'da Blaunda, Kayapınar, Sardis, Şahankaya, Yılan Kalesi, Kel Dağ, Yarıkkaya; Ionia'da Kolophon, Miletos, Notion, Phokaia; Karia/Lykia'da Kaunos, Knidos, Halikarnassos, Hyparnai, Iasos, Latmos, Limyra, Trysa, Ksanthos; Psidia'da Syllion; Kilikia'da Kilikia Kapıları, Kinet Höyük, Meydanckkale; Armenia'da Altıntepe, Sultantepe, Tigra, Uyama. Sadece isimleri belli olan askeri garnizonların sıralandığı bu Achaemenid garnizon listesinin referanslarıyla birlikte hazırlanmış katalogları ve daha ayrıntılı bilgi için bkz. C. Tuplin, " Xenophon and the Garrisons of the Achaemenid Empire", **AMI** 20, 1987a, s. 235-238; E.R.M. Dusinberre, 2013, s. 108-113.

[274]Xen. Oik. IV.5-6; E.R.M. Dusinberre, 2013, s. 83-84.

[275]Achaemenid daimi ordusunun bakımıyla ilgili genel ve ayrıntılı bir değerlendirme için ayrıca bkz. P. Briant, "Guerre, tribut et forces productives dans l'Empire achéménide", In: **Dialogues d'histoire ancienne**, vol. 12, 1986b, s. 35-45.

Ksenophon'un *Kyroupaideia*, *Oikonomikos* ve *Anabasis* adlı kitaplarının bazı bölümleri, Achaemenid askerlerinin ve garnizonlarının yönetim şekli ve bu bağlamda, askerlerin kral ve satraplarla olan idari ve ekonomik ilişkileri, askerlerin etnik yapıları ve benzeri konularda verdikleri ayrıntılarla ayrı bir öneme sahipler. Ksenophon'un anlatıları üzerinden bir değerlendirmeye geçmeden önce, onun M.Ö. 401'de Genç Kyros'un Achaemenid tahtını ele geçirmek için topladığı Hellen askerlerine komutanlık edenlerden biri olduğunu belirtmek gerekir. Ksenophon, aynı zamanda, Genç Kyros'un yenilgisi üzerine kendi topraklarına geri dönmek için Anadolu'nun önemli bir kısmını dolaşmak zorunda kalan Hellen askerlerine komutanlık eden de birisidir[276]. Bu yönüyle, Ksenophon'un Achaemenid ordusunu doğrudan gözlemleme imkânına sahip olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, Ksenophon'un Achaemenid askeri sistemiyle ilgili anlatılarının dikkate değer olduğunu vurgulamak gerekir. Hatta kendisi *Anabasis*'in bir bölümünde, II. Kyros döneminden kalma askeri ve idari devamlılığı yönünde gözlemini aktarır[277].

Ksenophon, *Kyroupaideia*'nın bir bölümünde, II. Kyros'un M.Ö. 539 Babylonia zaferinden sonra eyaletlerde yapacağı satrap atamalarından bahsederken, bu bölgelerde bulunan askeri sistemle ilgili bazı bilgilere de yer verir. Ksenophon'un anlatısına göre, II. Kyros'un satrap göndereceği bölgelerde, doğrudan ve sadece krala karşı sorumlu olan iki farklı askeri komutanlık vardır. Bunlardan ilki, yüksek yerlerdeki askeri komutanlar (*ἐν ταῖς ἄκραις φρουράρχοι / en tais akrais phrourarkhoi*), diğeri ise çevre bölgelerdeki (*κατά khoran*) askerlerin *(φυλακαι/phylakai)* liderleridir (*χιλίαρχοι/ khiliarkhoi*)[278]. Ksenophon, kendi döneminde bile, Kyros'un altyapısını oluşturduğu bu sistemin devam ettiğini bir gözlem olarak paylaşır[279]. Aynı pasajın başka bir bölümünde bu askerlerin herhangi bir çatışmaya yol vermeden birlikte hareket etmeleri ve kralın talimatlarına sadakatle

[276]Xen. Anabasis
[277]Xen. Kyro. VIII.6.14; C. Tuplin, 1987b, s. 170; P. Briant, 2002, s. 67; E.R.M. Dusinberre, 2013, s. 86.
[278] Xen. Kyro. VIII.6.1.
[279]Xen. Kyro. VIII.6.9.

uymaları ve sadece surları korumayı amaçlamaları beklentisine yer verilir. Fakat sadece krala tabi olan ve kral tarafından liderlerinin tayin edildiği bu askerlerin maaşlarını =*μισθός/ misthos* ödemek satrapların görevleri içinde gösterilir[280]. Satraplardan, ayrıca, kendileriyle birlikte görev yerlerine giden Perslerden ve müttefiklerinden süvariler ve savaş arabacılarının organize edilmesi istenir[281]. Müttefiklerden oluşan birliklerin kurulmasına yönelik talimat aynı zamanda Pers ordusunun bünyesinde farklı etnik gruplardan askerlerin olduğunu da ima eder. Bu durum Ksenophon'un *Anabasis'*te Asidates'le ilgili anlattığı hikâyede kendini net olarak ortaya koyar; yaklaşık M.Ö. 400'de Pers soylusu Asidates'e Hellenlerin saldırmasından sonra, çevre bölgelerden Asidates'in yardımına gelenler arasında Asurlu ve Hyrkanialı askerler de yer alır[282].

Ksenophon'un *Oikonomikos* adlı kitabında ise, Pers ordusuyla ilgili bilgiler, daha çok ekonomik-güvenlik etmenlerinin birbirini tamamlayıcı bütünlüğü içinde verilir. Bu kitabın dördüncü bölümündeki uzun bir anlatıya göre, Pers kralı uyruklarını güçlü bir şekilde kontrol altına almak ve bir istila esnasında ülkeyi koruyabilmek için her bölge yöneticisine =*arkhon*, içinde süvarilerin, okçuların, sapancıların ve hafif piyadelerin olduğu birliklerin bakımını üstlenmesini her daim emreder. Askerlerin bakımıyla ilgili bu talimatın kapsamında merkezdeki askerler de dâhildir. Dolayısıyla, bunların bakımından bu işle görevlendirilen *arkhon* sorumludur. Bu sorumluluğun yerine getirilip getirilmediği de kralın yıllık olarak görevlendirdiği denetçilerin teftişiyle anlaşılır. Bu teftiş ayrı iki kategori olarak ele alınan paralı askerler =*misthophoroi* ile silahaltına girmeleri emredilen diğerleri üzerinde olur. Satraplar, *phrourarkhoi* ve *khiliarkhoi* gibi yerel görevlilerin denetimden geçtiği bu sistemde, yöneticiler kralın istediklerini yerine getirip getirmediklerine göre ya ödüllendirilir ya da ağır cezalara çarptırılır. Askerlik için yeteri

[280]Xen. Kyro. VIII.6.3.
[281]Xen. Kyro. VIII.6.10.
[282]Xen. Anab. VII.8.12-16.

derecede adam toplayan ve onları iyi atlar ve silahlarla donatan görevliler kralın onur payesine layık olur ve büyük miktarda bir parayla ödüllendirilir. Askerlikle ilgili yükümlülüklerini yerine getirmede ihmalkâr davranan yöneticiler ise, ağır bir şekilde cezalandırılır ve yerleri başkalarıyla değiştirilir. Aynı işlemler kırsalın yönetiminden sorumlu kişiler içinde geçerlidir. Kralın aldığı raporlarda dikkat ettiği şeyler, toprak üzerinde o toprağı işleyebilecek yeterli nüfusun olup olmadığı, bu toprağın ekilip ekilmediği ve toprağın bölgedeki ağaçlar ve tahıllarla iyi stoklanıp stoklanmadığıdır. Sorumluluğundaki toprakları bu yönde işlemeyi başaran yöneticiler daha fazla toprak, armağan, ödül ve onur payesi elde eder. Bu sorumluluklarını yerine getirmede ihmalkâr olanlar ise, ağır cezalar ve yerini başkalarıyla değiştirme gibi yaptırımlara maruz kalırlar. Askeri yönetimle toprak yönetimi farklı memur sınıflarının sorumluluğunda olsa da, bu kesimlerden herhangi birisinin sorumluluğunu olumlu ya da olumsuz bir şekilde yerine getirmede gösterdiği performans, yarattığı sonuç itibariyle diğer kesimi de etkiler. Çünkü askeri yöneticinin sorumluluğunu yerine getirmemesi, insanların korunmaya ihtiyaç duydukları toprakların işlenmemesine sebep olur. Tarım alanlarının işlenmesinden sorumlu yöneticinin sorumluluğunu tam olarak yerine getirmemesi ise, bu defa, asker bakımının yapılamaması ve vergilerin toplanmamasına yol açar. Dolayısıyla, herhangi bir grubun başındaki yöneticinin görevini yerine getirmede gösterdiği ihmalkârlık, diğer gruptan yöneticilerin ve denetçilerin onu kınamasına sebep olur[283].

Ksenophon ve diğer Hellen yazarları, asker bakımını sağlayacak toprak dağıtımının kimlere ve nasıl bir idari yöntem içinde yapıldığı konusunda bilgi vermezler. Ancak imparatorluğun Babylonia ve Mısır gibi bölgelerinde asker bakımı ve toprak kullanım hakkıyla ilgili ortaya çıkan bazı kayıtlar, bu bölgelerde Pers soylularına bağışlanan toprakların bu açıdan önemli bir role sahip olduğunu gösterir. Özellikle, I.

[283] Xen. Oik. IV.5-11; F. Öncü, s. 17-19.

Artakserkses, II. Dareios ve II. Artakserkses dönemlerinde, yaklaşık 50 yıllık bir zamanı kapsayan (M.Ö. 454-404) ve Nippur'lu Murašu ailesinin Pers soylularıyla ve merkezi yönetimle girdiği çeşitli ekonomik faaliyetler hakkında bilgi veren arşiv belgeleri[284], bu noktada önemli veriler sunar.

Murašu arşivine yansıdığı kadarıyla, Achaemenid kralları Babylonia kontrol altına alındıktan sonra (M.Ö. 539), bölgedeki toprakların bir kısmını kraliyet ailesinin üyeleri[285] ile Pers soylularına belirli ekonomik ve askeri yükümlülükler karşılığında dağıtırlar[286]. Stolper'in "feodal" olarak adlandırdığı bu sistemin içinde[287], Pers soyluları, aslında, toprağın yasal sahipleri olmamalarına rağmen, toprakları işleme ve kiralama gibi haklara sahipler[288]. Ancak bunun karşılığında kral için devamlı bir ordunun bakım ve donanımını sağlamak[289] ve kraliyet memurları tarafından genelde gümüş olarak istenen yıllık vergilerini =*ilku* ödemekle yükümlüdürler[290]. *"Hatru"* adı altında gruplandırılan ve bünyesinde belli halklardan askerleri barındıran yerleşim yerleri her yıl kraliyet memurları =*Šaknu* tarafından denetlenir[291]. *Šaknu*'ların bu topraklardaki insan gücü ve üretimle ilgili herhangi bir olumsuz tespiti, buradaki toprakların el değiştirmesine neden

[284]M. W. Stolper, 1985, s.1, 23; Murašu arşivinin çok sayıda seçili metinleri ve bunların transliterasyonu için ayrıca bkz. a.g.e, s. 169-283.
[285]Murašu ailesine topraklarını kiralayanlar arasında II. Dareios'un karısı Parysatis, Mısır satrapı Aršam (Arsames) ve prens = "mar biti" olarak geçen on bir kraliyet ailesi mensubu yer alır. Kayıtlarda prens olarak geçen Arsames'in Murašu'larla ilişkisi olduğu M.Ö. 425-404 arası tarihler, aynı zamanda onun Mısır satrapı olduğu döneme denk gelir. Bu durum, satrap olarak bir yere atanan Pers soylularının başka yerlerde de mülk sahibi olabileceklerini gösterir. Arsames'in Mısır'da da önemli topraklara sahip olduğunu belirten Stolper, buradaki uygulamaların Babylonia'daki uygulamalarla benzeştiğini iddia eder. Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. M.W. Stolper, 1985, s. 54-55, 62-68.
[286]a.g.e., s. 25-26, 53- 54.
[287]a.g.e., s. 54.
[288]a.g.e., s. 36; F. Joannés, 1995, s. 1480-1482.
[289] M.W. Stolper, 1985, s. 25-26, 53- 54, 70-88; D. Head, 1992, s. 13-14; F. Joannés, 1995, s. 1480-1482; E.R.M. Dusinberre, 2013, s. 88.
[290]M.W. Stolper, 1985, s. 25-26. Öyle ki, genel olarak toprakların yönetim organizasyonu, Pers soylularının bakımından sorumlu oldukları askeri sınıfın niteliğine göre yapılır (okçular için "bit qašti" , atlılar için " bit sisi" ve savaş arabacıları için " bit narkabti"). Bkz. M.W. Stolper, 1985, s. 25; D. Head, **The Achaemenid Persian Army**, Stockport, 1992, s. 13-14; A. Kuhrt, 2007, s. 671. *Hatru* sisteminin işleyişiyle ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Stolper, 1985, s. 70-88.
[291]Šaknu, "tımar"ların dağıtımı ve onlardan sağlanacak verginin toplanmasında sorumludur. Bkz. M.W. Stolper, 1985, s. 25. Hatru sisteminin işleyişiyle ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. a.g.e., s. 70-88.

olur[292]. Dolayısıyla, etkin bir şekilde işleyen bu sistemde, kraliyet topraklarının kullanım hakkını elinde bulunduranların sorumluluklarından kaçma girişimleri hoş karşılanmaz. P. Briant'ın, I. Dareios dönemi Babylonia kaynaklarına[293] dayanarak ifade ettiği gibi, "*kiracı bir çiftçi kraliyetten emir aldığında, yola çıkmak, tam donanımla silahlanmak ve erzak ile para sağlamak zorundadır*"[294]. Yine, I. Artakserkses'in hükümdarlığının 24'ü yılına tarihlendirilen papirüs parçası üzerindeki bir Aramice yazıtına dayanılarak, Mısır'ın Elephantine bölgesinde de benzer uygulamaların olduğu iddia edilir[295]. İmparatorluk çapında oldukça yaygın olduğu gözlenen bu uygulamalar muhtemelen Anadolu'da da hayata geçer[296]. Gerek Ksenophon'un yukarıda ayrıntılarıyla değinilen anlatıları gerekse de, yine, Ksenophon'un *Anabasis*'te konu ettiği Pers soylusu Asidates'in durumu, bu bölgeler arasındaki asker bakım ve toprak dağıtım sisteminin benzer olabileceğini gösterir.

Anadolu'da Toprak Sahibi Bir Pers Soylusu: Asidates

Achaemenid krallarının fethettikleri bölgelerde geniş toprakların dağıtımından faydalanan bir diğer grup, Pers soylularıdır. Başta Babylonia ve Mısır olmak üzere imparatorluğun birçok yerinde Pers soylularına ait mülklerin varlığını gösteren çok sayıda kaynak var. Özellikle, I. Artakserkses, II. Dareios ve II. Artakserkses dönemlerinde, yaklaşık 50 yıllık bir zamanı kapsayan (M.Ö. 454-404) ve Nippur'lu Murašu ailesinin Pers soylularıyla ve merkezi yönetimle girdikleri çeşitli ekonomik faaliyetler hakkında bilgi veren arşiv belgelerinin[297] genel içeriğinden yukarıda bahsedildi.

[292]F. Joannés, 1995, s. 1483.
[293]Babylonian tablet, Dar. 253; F. Joannès, 1982, s. 18; A. Kuhrt, 2007, s. 715; E.R.M. Dusinberre, 2013, s. 88.
[294]P. Briant, 2002, s. 405.
[295] A. Kuhrt, 2007, s. 716, Notes 5, s. 720, no. 36; E.R.M. Dusinberre, 2013, s. 88.
[296] E.R.M. Dusinberre, 2013, s. 88.
[297]M.W. Stolper, 1985, s.1, 23; Murašu arşivinin çok sayıda seçili metinleri ve bunların transliterasyonu için ayrıca bkz. a.g.e, s. 169-283.

Pers aristokrasisinin Anadolu'daki toprak edinimi ve yönetimiyle ilgili, bu derecede ayrıntı veren bir kaynak yoktur. Ancak Anadolu'daki Pers soylularının mülk edindiğiyle ilgili Ksenophon'un *Anabasis'*inde önemli bir anlatı yer alır. Bu anlatıya göre, Hellen askerleri Mysia'daki Pergamon'da bulunan Kaikos ovasına vardıklarında, burada Asidates adlı bir Perslinin ikamet ettiğini haber alırlar ve onun sahip olduğu serveti ele geçirmeye çalışırlar. Ancak Asidates, 300 Hellen askerinin kuşatmasına rağmen ele geçiremediği etrafı duvarla çevrili korunaklı bir malikânede ya da kalede =*τύρσις/ tyrsis*[298] yaşar. Başka bir ifadeyle, bir kuleye de sahip olan kalenin yüksek ve büyük olması ile kalede mazgallı siperlerin ve çok sayıda savaşçının varlığı ve yoğun ok atışları, Hellenlerin burayı ele geçirmesini engeller. Hellenlerin gelişiyle beraber malikânenin etrafında bulunan çok sayıda kölenin kaçtığı da görülür. Daha sonrasında ise, Perslerden Asidates'e gelen yardım nedeniyle geri çekilmek zorunda kalan Hellenler, yine de, yanlarında 200 civarında köle ile çok sayıda sığır ve küçükbaş hayvan götürürler[299].

Ksenophon'un anlattığı bu hikâyenin, aslında, Murašu arşivinde Pers aristokratlarıyla ilgili bilgilerle bir bütünlük sağladığını söylemek mümkündür. Asidates'in içinde ok atmak suretiyle savaşanların yer aldığı, korunaklı ve muhtemelen gözetleme kulesinin olduğu bir malikâne ya da kalede yaşaması, toprak sahibi Pers soylularının asker bakımını üstlenmeleri karşılığında işleme hakkına sahip olabildikleri mülkiyet örneklerinden biri olmalıdır.

Hellenlerin gelişiyle malikânenin etrafında kaçan köleler göz önüne alındığında ise, bu 200 kölenin Asidates'in sahip olduğu kölelerin ancak bir kısmı olduğu söylenebilir. Bu köleler muhtemelen malikâne içindeki işlerin yanı sıra, Asidates'in

[298]*Tyrsis*'in gerek korunaklı bir malikâne olarak gerekse diğer anlamlarda kullanımıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. M. Silver, **Taking Ancient Mythology Economically**, E.J. Brill, Leiden-New York-Köln, 1992, s. 216.
[299] Xen. Anab. VII. 8.8-19.

mülküne dâhil olan bahçelerde ya da tarlalarda çalışırlar[300]. Köle sayısının bu kadar yüksek olması, Asidates'in Pergamon yakınında oldukça büyük bir toprağı elinde tuttuğunun göstergesidir[301]. Ancak bu toprağın yönetimiyle ilgili Ksenophon'un sessiz kalması, bunun ötesinde yapılacak bir değerlendirmeyi temelsiz bırakacaktır.

II. Kyros'un Aiolis'teki Mısırlı Garnizona Toprak Bağışı

Achaemenid krallarının kraliyet topraklarından faydalandırdıkları kesimlerden bir tanesi yabancı askerleri barındıran garnizonlardır. Krallar kendi çıkarlarına uygun gördüklerinde bazı bölgelerde toprak bağışlama suretiyle askeri kolonizasyonların oluşmasına izin verirler. Bunun Anadolu özelinde bilinen en iyi örneğine, Ksenophon'un *Kyroupaideia* ve *Hellenika* adlı kitaplarındaki bilgiler kaynaklık eder. Ksenophon'a göre, Mısırlılar, II. Kyros'un Lydia kralı Kroisos'la yaptığı savaşta, Lydialıların müttefikidirler ve Perslere karşı en çok direnci onlar gösterirler. Ancak savaşın Perslerin lehine dönmesiyle, II. Kyros, Mısır askerleriyle antlaşma yapar. Bu antlaşmayla, Mısırlılar kralın egemenliğini kabul ederler. Kral da onlara *polis*ler ve kıyı kesiminde Kyme yakınındaki Larissa ve Kyllene'yi bağışlar[302]. Mısırlıların *polis*leri olarak çağrılan = πόλεις Αἰγυπτίων καλοῦνται/ *Poleis Aigyptiôn kalountai* bu yerleşimler, Spartalı Thibron'un M.Ö. 400/399'da Kuzeybatı Anadolu'da yaptığı seferler sırasında, halen bu Mısırlıların torunlarının elindedir[303].

I. Dareios ve Kserkses Dönemlerinde Yerel Bir Toprak Sahibi: Pythios

Daha önce bahsi geçtiği üzere, Achaemenid Büyük Kralları kontrol altına aldıkları toprakların bir kısmını, armağan olarak kraliyet ailesi mensuplarına ve diğer Pers soylularına dağıtırlar. Bu soylular, merkezi hükümete karşı yükümlülüklerini yerine

[300] M. A. Dandamaev-V. G. Lukonin, 1989, s. 134.
[301] N. Sekunda, "Achaemenid Settlement in Caria, Lycia and Greater Phrygia", in: **Achaemenid History VI**, H. Sancisi-Weederdenburg& A. Kuhrt (ed.), Leiden, 1991, s. 83.
[302]Xen. Kyro. VII.1.30-45.
[303]Xen. Kyro. VII.1.30-45; Hell. III.1.7.

getirdikleri sürece de, toprağı işleme, kiralama ve miras bırakma hakkına sahipler. Ancak bu durum sadece Pers soyluları için değil, aynı zamanda yerel toprak sahipleri için de geçerlidir. Perslerin yeni bir yeri ele geçirmeleri, o yerin geleneksel toprak sahipliğinin mutlaka değişeceği anlamına gelmez[304]. Öyle ki, Babylonia'daki Nippurlu Murašu ailesi örneğinde olduğu gibi, yerel soylu ailelerin ya da bireylerin zenginliği ve sahip oldukları olanaklar, bazen Pers soylularınınkinden daha fazla olabilmektedir. Murašu arşivi, Nippur çevresindeki Pers "feodal" toprak sahiplerinin merkezi hükümete karşı yükümlülüklerini yerine getirmede sıkıntı içinde olduklarını ve bu yüzden, topraklarının kullanım hakkını Murašu ailesine sözleşmelerle *=u'iltu* kiraladıklarını gösterir[305]. Arşivden, Murašu ailesinin, hem topraklarını kiraladıkları Pers toprak sahiplerine hem de merkezi hükümete karşı yükümlülüklerini sorunsuz bir şekilde yerine getirecek insan gücüne ve diğer olanaklara sahip olduğu anlaşılır[306]. Hatta elindeki zenginliği bu şekilde kullanan aile, ödenen verginin ve kira miktarlarının sabit kalması, buna karşın, üretimdeki verimin artmasından dolayı kazancını maksimize eder[307]. Ayrıca, Murašu ailesinin toprakla ilgili bu tarz aktivitelerinin kayıtları M.Ö. 454-404 arasında geniş bir zaman aralığına yayılır. Dolayısıyla, Murašu ailesinin toprakla ilgili aktiviteleri üzerinden bakıldığında, Babylonia'da Pers egemenliği altındaki yerel güçlerin, kralın çıkarlarına ters düşmedikleri sürece, mevcut konumlarını koruma, hatta zenginliklerini daha da artırma imkân ve hakkına sahip oldukları görülür. Anadolu'da bu bağlamda ve Murašu arşivinin sağladığı nitelikte doğrudan kanıt sunan kaynaklara henüz ulaşılmamıştır. Hellen yazarlarının siyasal gelişmeler çerçevesinde değindikleri bazı hikâyeler ise, ancak sınırlı çıkarım ve karşılaştırmaları yapmayı sağlayabilecek dolaylı bilgiler sunar. Bu hikâyelerden birine Herodotos'un kitabında rastlanır. Herodotos'un Lydia'nın ileri

[304]P. Briant, 2002, s. 419.
[305]M.W. Stolper, 1985, s. 27; F. Joannés, 1995, s. 1476.
[306] M.W. Stolper, 1985, s. 28; F. Joannés, 1995, s. 1483.
[307]F. Joannés, 1995, s. 1483.

gelenlerinden Pythios'la ilgili anlatısı, Pers idari sisteminin yerel toprak sahiplerine yaklaşımının Babylonia'daki örneklere benzer olduğunu düşündürmesi bakımından dikkat çekicidir. Herodotos'a göre, Kserkses Atina üzerine sefer hazırlıkları yaptığı sırada, Lydialı Atys oğlu Pythios, kralın yapacağı sefere finansal yardımda bulunmak ister. Bu Lydialının kralın emrine vermeyi düşündüğü serveti, iki milyon gümüş ve üç milyon dokuz yüz doksan üç bin *dareikos*tan oluşur. Fakat Pythios'un serveti bununla da sınırlı değildir; Onun bundan sonra da kendisine yetecek kadar geride mülkleri ve köleleri vardır[308]. Zaten kendisinden kraldan sonra gelen en zengin kişi olarak bahsedilir[309]. Muhtemelen Lydia hanedanlarının soyundan gelen Pythios'un, Lydia'nın kırsal kesimlerinde madenlere sahip olduğu ve bunları işlettiği de bilinir[310]. Ayrıca, bu Lydialı, I. Dareios'a da altın bir çınar ve altın bir asma dalını armağan eden kişidir[311].

Herodotos'un anlattığı bu hikâyeye bakıldığında, Pers krallarının tıpkı Baybylonia'daki Murašu'lar gibi, Lydia'lı Pythios'un da topraklarına dokunmadıkları görülür. Pythios da mülkiyetini ve zenginliğini, Murašu ailesinin ekonomik faaliyetlerini en az eli yıl devam ettirdikleri gibi devam ettirir; I. Dareios'a armağanlar sunan bu kişi, şimdi de Kserkses'in ordusuna katkı sunmak ister. Pythios'la ilgili anlatının Murašu'ların durumuyla benzerlik gösteren başka bir özelliği daha vardır. Toprakları işlemede ve Pers feodal beylerine karşı avantaj sağlamada Murašu'nun sahip olduğu olanaklara (insan gücü, hayvan, tarım aletleri v.b.) [312], Herodotos'un anlatısını doğru kabul ettiğimiz de, Pythios'un da sahip olduğunu söylemek güçlü bir olasılıktır. Çünkü Herodotos'a göre, Pythios'un zenginliğinin kaynağı, kendisini bundan sonra da rahat geçindireceğini belirttiği mülkleri ve köleleridir[313]. Pythios'la ilgili bu anlatı Anadolu'da Satraplık

[308] Hdt. VII. 28.
[309] Hdt. VII. 27.
[310]P. Briant, 2002, s. 401.
[311] Hdt. VII. 27.
[312]M.W. Stolper, 1985, s. 28;F. Joannés, 1995, s. 1483.
[313] Hdt. VII. 28.

bölgesi içinde yer alan merkezlerde yerel mülk sahiplerinin Achaemenid genel idaresi içinde ekonomik pozisyonlarını uzun süre koruyabildiğini gösteren önemli örneklerdendir.

III. 5. Satrapların Yerelde Toprak Dağıtım ve Vergi Düzenleme Yetkisi: Zenis ve Mania Örneği

Büyük Kralların imparatorluğun farklı bölgelerindeki temsilcileri olan satraplar, bulundukları bölgelerin vergilerinin toplanmasında birinci dereceden sorumludurlar[314]. Satrapların toprak yönetimi ve vergilerin toplanmasıyla ilgili öncül rolleri, antik yazarların çeşitli eserlerinde doğrudan ya da dolaylı olarak dile getirilir. Ksenophon, satrapların görevlerinden bir tanesinin vergi toplamak olduğunu belirtir[315]. Herodotos ise, M.Ö. 494'te Ionia İsyanı'ndan sonra, Sardeis satrapı Artaphernes'in Ionia topraklarını ölçtürüp vergiye bağladığından bahseder[316].

Ancak Anadolu'da Pers satraplarının vergi düzenlemeleri yaptıklarının ve kendi yetki alanında bulunan bazı yerlerin yönetim ve vergi toplama yetkisini, istenilen yükümlülüklerin yerine getirilmesi karşılığında, bir alt satraplık birimi olarak yerel bir hanedana verebildiklerinin en açık örneklerinden biri Ksenophon'un *Hellenika* kitabında geçer. M.Ö. 4. yüzyılın başlarında Kuzeybatı Anadolu'da Daskyleion satrapı Pharnabazos'a sadık bir hanedan olduğu görülen Zenis, Ksenophon'a göre, yaşadığı sürece Pharnabazos'a yönettiği bölgenin vergisini sorunsuz bir şekilde öder[317]. Fakat Zenis'in ölümü, Pharnabazos'un bu toprakların yeniden dağıtımını gündemine almasına sebep olur[318]. Pharnabazos, bu bölgenin yönetimi için başka birini düşünür. Zenis'in

[314]P. Debord, 1999, s. 41; E. R. M. Dusinberre, 2013, s. 35.
[315]Xen. Kyro. VIII.6.3.
[316] Hdt. IV. 42.
[317] Xen. Hell. III. 1. 11.
[318] Xen. Hell. III. 1. 10.

karısı Mania, ancak, kocası dönemindeki vergi miktarını bundan sonra da ödemeyi kabul ettikten sonra bölgenin yönetimini elinde tutabilmiştir[319].

Ksenophon'un anlatısından, Zenis ve Mania'nın kontrol ettikleri bu bölgenin oldukça yüksek bir gelire sahip olduğu görülür; Spartalı komutan Derkylidas, Mania'nın hazinesini ele geçirdiğinde, hazinenin içinde sekiz bin kişilik bir ordunun bir senelik ücretini karşılayabilecek bir zenginlikle karşılaşır[320]. Dolayısıyla, yerel bir hanedanın kontrolünde, bir alt sataraplık yönetim birimi olarak faaliyet gösteren Zenis ve Mania'nın bölgesi, Daskyleion satrapı Pharnabazos'un toprak organizasyonuna doğrudan müdahale edebileceği bir statüye sahiptir.

III. 6. Yerel Hanedanların Yönettiği Bölgelerde Toprak Yönetimi

Achaemenid İmparatorluğu Sardeis, Daskyleion ve Kappadokia'ya Pers etnosundan satraplar atayarak daha doğrudan ve müdahaleci bir yönetim sergilerken, Lykia ve Kylikia gibi doğrudan müdahaleyi zorlaştıran güçlü sosyo-politik ve coğrafi yapılara sahip olan bölgelere yerel hanedanlar üzerinden daha dolaylı bir yönetim mekanizmasına başvurur[321]. Dolayısıyla, bölgelerin idari yapılarının şekillenmesinde etkili olan koşullar, aynı zamanda o bölgelerin toprak yönetimi ve vergilerin toplanmasında da belirleyici faktörler olurlar.

Lykia'da Toprak Yönetimi

Akahemenid merkezi yönetiminin idari bakımdan müdahalesinin görece daha az olduğu bölgelerden birisi de Lykia'dır[322]. Hem coğrafik yapısının bölgeye doğrudan müdahaleyi zorlaştıran niteliği hem de sahip olduğu kaynakların kendini korumaya

[319]Xen. Hell. III.1. 11-12; F. Öncü, 2012, s. 31.
[320]Xen. Hell. III. 1. 26-28.
[321]Lydia ve Kilikia'ya merkezi yönetimin müdahalesinin ayrıntılı bir karşılaştırması için bkz. Dusinberre, 2013, s. 42-47.
[322]W.A.P, Childs, "Lycian Relations with Persians and Greeks in the Fifth and Fourth Centuries Re-examined" **Anatolian Studies**, Vol. 31, Cambridge University Press, 1981, s. 79.

elverişli bir zenginlikte olması, Lykia'nın tarihinin ilk dönemlerinden itibaren dış etkenlere karşı ekonomik, askeri ve politik alanlarda görece olarak bağımsız bir pozisyon almasını sağlar[323]. Lykia'nın bu konumu, idari konularla ilgili politikalarını yerel ihtiyaçları ve şartları göz önüne alarak geliştiren Achaemenid İmparatorluğu'nun bu bölgeye olan yaklaşımını da etkiler. Achaemenidler bölgeye satraplar göndermeyerek, Lykia'nın yarı-otonom idari yapısının devamını sağlarlar. Bu durumda imparatorluğun, bölgedeki Ksanthos hanedanları üzerinden gerçekleşen dolaylı bir yönetiminden söz edilebilir. Ancak Achaemenidler döneminde Lykia bölgesinin topraklarının nasıl yönetildiği ve vergilerin nasıl toplandığıyla ilgili henüz ortaya çıkarılmış bir kanıt yoktur. Yine de bölgenin yarı-otonom yapısı göz önüne alındığında, toprak yönetimi ve vergilerle ilgili düzenlemeler yapma hakkının, Debord'un ifadesiyle, Ksanthos'taki bağımlı hanedanlara verildiği düşünülebilir[324].

Kilikia'da Toprak Yönetimi

Herodotos'un ayrı bir bölge =*nomos* olarak yılda 360 beyaz at ve 500 *talanton* gümüş değerinde vergi ödediğinden söz ettiği Kilikia[325], Lykia da olduğu gibi, yerel bir hanedanın mensupları olan *Syennesis*'ler tarafından yönetilir[326]. Varlıkları Pers öncesi dönemden itibaren bilinen[327] bu hanedanın Tarsus merkezli yönetiminin, M.Ö. 4. yüzyılın başlarına kadar devam ettiği görülür. Kilikia'nın topraklarının nasıl yönetildiği ve vergilerin nasıl toplandığı konusunda bizi bütüncül bir yargıya ulaştıracak kaynaklara sahip değiliz. Ancak *Syennesis* hanedanından gelen kişilerin bu konuda Büyük Kralların çıkarları doğrultusunda bir yönetim sergiledikleri, uzun süre bölgenin yönetimini ellerinde tutmasından anlaşılabilir. Dolayısıyla, Lykia'da olduğu gibi, Persler dolaylı bir

[323]O. Akşit, 1967, s. 92-94; F. Işık, 2010. s. 67.
[324]P. Debord, 1999, s. 41.
[325]Hdt. III. 90.
[326] Xen. Anab. I.2.23.
[327]H. Güney, **Soloi-Pompeiopolis Sikkeleri**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006, s. 39.

yönetim sistemiyle, bölgenin topraklarının yönetim ve vergi toplama hakkını Tarsus merkezli *Syennesis* hanedanının mensuplarına vermiş olmalıdır.

III. 7. Kappadokia'da Toprak Yönetimi

Anadolu coğrafyasının Achaemenid imparatorluk idaresi altındaki bir diğer parçası olan Kappadokia'nın ekonomik işleyişinin nasıl gerçekleştiğiyle ilgili bilgiler oldukça az ve yüzeyseldir. Kappadokia[328], Herodotos'a göre, Perslere, Phrygialılar, Paphlagonialılar, Asya Thrakları, Mariandynlarla birlikte yılda 360 talanton vergi öder[329]. Bu konuda Strabon, ek olarak her yıl 1500 at, 2000 katır ve 5000 koyunun da Perslere vergi olarak ödendiğini belirtir[330]. Ancak Kappadokia'nın toprak yönetiminin işleyişiyle ilgili şu ana kadar herhangi bir veriye ulaşılmamıştır. Buna rağmen, Radista'nın Kappadokia yerleşimleriyle ilgili yorumları ve son dönemlerde bölgede yapılan bazı arkeolojik çalışmalar, bölgenin toprak yönetimiyle ilgili bir değerlendirme yapmayı sınırlı da olsa mümkün kılar. Radista, Strabon ve Ksenophon'a atfen, Kappadokia'da imparatorluğun genelinde olduğu gibi, kıyı kesimleri dışında çok az sayıda kentin olduğunu iddia eder. Ona göre, Kappadokia'nın iç bölgelerinde Tyana, Mazaka ve Hanisa dışında kalan yerler, binlerce köyden oluşan yapılar olarak Hellenistik Döneme kadar varlıklarını devam ettirirler[331]. Radista'nın, Achaemenid İmparatorluğu boyunca temel yerleşim biriminin, ödenecek vergilere göre gruplandırılan köyler olduğunu öne sürmesi[332], satraplık, alt satraplık ve köylere kadar uzanan bir idari hiyerarşinin mümkün olduğunu düşündürür.

[328] Ş. Dönmez, 2007, s. 107.
[329] Hdt. III.90.
[330] Strab. XI. 13. 8.
[331] L. Radista, " Iranians in Asia Minor", **CHI**, Vol. 3(1), Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 110-111; Strab. XI.9.1; Xen. Hell. IV. 1. 15-16.
[332] L. Radista, 1983, s. 110.

Bunun yanı sıra bugünki Karabük, Sinop, Kastamonu, Çorum, Çankırı, Amasya ve Tokat sınırları içinde yer alan çok sayıda yerleşim biriminde yapılan arkeolojik çalışmalardan elde edilen veriler ile antik yazarların verdiği bilgiler, bu bölgede Roma döneminde bile izlerine rastlanabilecek yoğun bir Pers nüfusunun ve Pers kültür unsurlarının varlığını gösterir[333]. Bu bağlamda, dönemin sosyo-politik yapısının farklı bir yönünü gösteren en önemli arkeolojik çalışmalardan birisi, Amasya'nın 25 km güneybatısında yapılan Oluz Höyük kazısıdır[334]. Özellikle, M.Ö. 425-300 arası döneme tarihlendirilen ve "*güçlü bir Achaemenid yani Pers kültürü yansıtan 2B Mimari Tabakası*", bir saraya ya da malikâneye ait olduğu düşünülen yapı kalıntılarının ortaya çıkmasını sağlar[335]. Pers yöneticileri ve soyluları için *paradeisos* oluşturmaya uygun olan bir ekosisteme sahip Oluz Höyük, Dönmez'e göre, Turhal/Gazioura'da ikamet eden satrap ailesine ya da belirli bir Pers zümresine hizmet etmiş olmalıdır. Bir diğer ihtimal ise, bu yerleşim biriminin bir alt satraplık birimi olarak faaliyet göstermiş olabileceğidir[336].

Aynı zamanda,"Pontika Kappadokia"nın önemli merkezlerinden biri olan Amasia'da doğan Strabon, Kappadokia bölgesinde, Pers tanrıçası Anahita'ya ait çok sayıda tapınak ve tapınak hizmetlilerinin = *ἱερόδουλοι*/*hierodouloi* varlığından bahseder[337]. Muhtemelen hem coğrafi yakınlık hem de fiziki coğrafyasının Persia'ya benzemesi, Kappadokia bölgesinin, Batı ve Güney Anadolu'daki merkezlere göre Akahemenid yönetiminin ve kültürünün etkisini daha fazla hissetmesine ve Pers soylularının daha çok bu bölgeye yerleşmesine olanak sağlamıştır[338].

---

[333] Strab. XV.3. 15.
[334]Ş. Dönmez, "Oluz Höyük: Kuzey-Orta Anadolu'nun Krali Pers Merkezi", **Güneş Karadenizden Doğar: Sümer Atasoy'a Armağan Yazılar**, Hell Yayıncılık, 2013, s. 103.
[335]Ş. Dönmez, 2013, s. 106-107.
[336]a.g.m., s. 109, 112.
[337]Strab. XI.8.4; XI.14.16; XII.2.3; XII.3.32, 37. Ayrıca bkz. L. Radista, 1983, s. 106-109.
[338] Ş. Dönmez, 2013, 109-111.

Yukarıda bahsi geçen veriler göz önüne alındığında, Kappadokia bölgesine gelen Pers soylularının, yerli halkla birlikte, Pers Büyük Krallarının hediyesi olarak verilen topraklarda bölge satrapının belirlediği oranlarda vergilerini ödedikleri ve bunun karşılığında köylerdeki mülkleri işleme ve gelirinden faydalanma hakkını elde ettikleri düşünülebilir.

III. 8. Toprağın Vergilendirilmesi

Kaynakların Niteliği Hakkında

Achaemenid dönemindeki Anadolu'nun vergi sistemine dair bütüncül bir resim sunan ve bununla ilgili ayrıntılı bilgi veren kaynakların varlığından söz edilemez. Herodotos ve Ksenophon gibi Hellen yazarlarının toprak yönetimi ve vergi sistemiyle ilgili anlatıları, imparatorluğun finansal sistemini açıklamada ortaya çıkan eksikliği tamamlayacak nitelikte değildir. Bunun temel sebeplerinden bir tanesi, bahsi geçen yazarların politik meseleleri odaklanan bir anlatıyı tercih etmeleridir. Bir diğer sebep ise, Achaemenid imparatorluk yönetimine olan Hellen merkezci yaklaşımdır. Herodotos'ta ifadesini bulan bu yaklaşımda, Pers egemenliğiyle Hellenlerin "köle" durumuna geldikleri düşünülür. Bu yaklaşıma göre, Hellenlerin köleleşmesinde Persler tarafından toplanan verginin de dolaylı etkisi vardır[339]. Kraliyet yazıtları ise, Pers krallarının ideolojisini yansıtmak için başvurulan politik aygıtlar niteliğindedirler. Bu yüzden, yazıtlarda vergi ödeyen uyrukların adı geçse de, bunlar Hellen yazarlarının imparatorluğun ekonomik ve idari düzenini açıklamada bıraktıkları boşluğu kapatmakta yetersiz kalırlar[340]. Ancak, özellikle, idari kayıtların daha iyi belgelendiği Persepolis,

[339]P. Briant, 2002, s. 388; P. Briant- C. Herrenschmidt," Introduction" **Le Tribut Dans L'Empire Perse: Actes de la Table ronde de Paris 12-13 Decembre 1986**, Travaux de L'institut D'études Iraniennes de L'Université de la Sorbonne Nouvelle 13, Paris 1989, s. X.
[340]P. Briant, 2002, s. 388.

Babylonia ve Mısır gibi bölgelerde ele geçen kayıtlar, Hellen yazarlarının verdiği bilgilerle belli düzeylerde bir karşılaştırma yapma imkânı verir.

I. Dareios ve Kserkses döneminden sonra vergi sisteminde köklü bir değişimin yaşandığına dair kanıtların olmaması (yerel düzeydeki bazı idari ve ekonomik değişiklikler dışında) ise, toprak yönetimi ve vergi sisteminde imparatorluk çapında bir devamlılığın işareti olarak görülür[341]. Bu durum özellikle M.Ö. 4. yüzyılın son dönemleri ile Hellenistik Dönemden kalma kaynakların, imparatorluğun Anadolu'daki toprak yönetimi ve vergi sisteminin genel işleyişi bağlamında kullanımını mümkün kılar. Bu noktada, ileride ayrıntılarıyla değinileceği üzere, M.Ö. 4. yüzyılın Hellen yazarlarından Pseudo-Aristoteles'in *Oikonomika* adlı eserindeki Pers kralı, satraplıklar ve ekonomik gelirlerle ilgili anlatısı ve Mnesimakhos Yazıtı gibi Pers toprak yönetim sisteminin devamı niteliğinde olan Hellenistik Dönem yazıtları önem kazanır.

Achaemenid Egemenliğinin İlk Dönemlerinde Anadolu'da Vergiyle İlgili Uygulamalar

II. Kyros Döneminden I. Dareios Dönemine Kadar (M.Ö. 547-518/17)

Vergi/ phoros toplamak II. Kyros'tan itibaren Achaemenid krallarının uyruklarıyla olan ilişkisinde temel belirleyici faktörlerden biri olur. Ksenophon ve Herotodotos'un tarih kitapları ile kraliyet yazıtlarının doğrudan ve/veya dolaylı olarak verdiği bilgiler, II. Kyros, Kambyses ve Smerdis dönemlerinden itibaren Achaemenid İmparatorluğu'nun vergiyle ilgili konularda ihmalkâr davranmadığını gösterir. Ancak bu kaynakların vergi sistemiyle ilgili verdiği bilgiler oldukça yüzeysel ve sınırlıdır. Dolayısıyla, bu kaynakların sağladığı verilere dayanarak yapılacak bir değerlendirme de, aynı ölçüde sınırlı ve yüzeysel olacaktır.

[341]P. Briant, 2002, s. 389.

Ksenophon'un *Kyropaidia* adlı eserindeki II. Kyros'la ilgili anlatıları dikkate alındığında, vergi toplamanın kral için temel idari meselelerden biri olduğu anlaşılır. Ona göre, II. Kyros'un Anadolu'daki eyaletlerin de dâhil olduğu bölgelere satrap atamasındaki ana amaçlardan biri vergi toplamaktır[342]. Satraplık bölgelerinden gelecek gelirlerden mahrum kalmamak için, II. Kyros döneminde toprakların verimli bir şekilde işlenmesine dikkat edildiği görülür. Ksenophon *Oikonomikos* adlı kitabında ise, toprakların istenilen düzeyde işlemenin, bu toprakların işlemesinden sorumlu yetkililer açısından kral nezdinde çeşitli avantajlar sağlayacağından bahseder. Kralın çıkarlarına göre sorumluluğunu yerine getiren yöneticiler, hem pozisyonlarını devam ettirme ya da yükseltme şansı elde ederler hem de kraldan onur payesi sayılabilecek hediyeler alırlar. Tersi bir durum, söz konusu yöneticilerin bu avantajlardan mahrum kalması anlamına gelir[343]. Bu bağlamda dikkat çeken bir diğer veriyi Herodotos sağlar. Herodotos'a göre, Pers egemenliğinden önce, Ioania *polis*leri Lydia kralı Kroisos'a vergi ödemekle yükümlüydüler[344]. Bu durumun II. Kyros'un egemenliğinde de devam ettiği, Heredotos'un kitabının bir başka yerinde Batı Anadolu'daki *polis*lerle ilgili söylencesinden anlaşılır. Yazara göre, II. Kyros'un Lydia'yı egemenliği altına almasından sonra, Batı Anadolu'daki *polis*ler ona elçiler yoluyla haber göndererek, Lydia'ya karşı olan yükümlülüklerini kendisi için de yerine getirmeye hazır olduklarını bildirirler[345].

II. Kyros'un Babylonia seferini anlattığı Akadça belgede (Kyros Silindiri) de, dünyanın her yerinden kralla vergilerin geldiği belirtilir[346]. Krala övgünün ve kralın Babylonia'daki eylemlerini meşrulaştırmanın ön plana çıktığı bu metinde, vergilere bu

[342] Xen. Kyro. VIII.6.1-4.
[343]Xen. Oik. IV.8-9.
[344] Hdt. 1. 27.
[345] Hdt. I. 141.
[346]A. Kuhrt, 2007, s. 70-72.

şekilde değinilmesi muhtemelen uyrukların bağlılığını vergiler yoluyla da sağlamayı amaçlayan ya da talep eden sembolik bir durumun ortaya koyulmasıdır. Yine de, bu belge II. Kyros'un vergiyle ilgili hassasiyetini göstermesi açısından önemlidir.

II. Kyros'tan sonraki kral Kambyses'in ise, Anadolu'da nasıl bir vergi politikası izlediğini gösterecek herhangi bir kanıta ulaşılmamıştır. Ancak Herodotos'un Kambyses'ten sonra tahtta geçen Smerdis/Bardiya'yla ilgili hikâyesinde vurguladığı bir nokta (her ne kadar gerçekliği tartışmalı olsa da), uyruklardan alınan verginin Kambyses dönemindeki önemini ortaya koyan dolaylı bir bilgi verir. Herodotos'un anlatısına göre, Smerdis tahtta kaldığı süre içerisinde uyruklarının yararına iyi eylemlerde bulunur. Öyle ki, onun ölümü bütün Asyalı halklar tarafından matemle karşılanır. Smerdis/Bardiya'ya duyulan bu sevginin en önemli sebeplerinden birisi, onun tahtta çıktıktan sonra üç yıl süreyle kimseden vergi almayacağını söylemesidir[347]. Bu anlatı, aynı zamanda, Kambyses döneminde uyrukları zorlayan bir vergi gelirinin varlığını ima eder. Dolayısıyla, sürekli sefer halinde olan gerek II. Kyros'un gerekse Kambyses'in askeri giderler başta olmak üzere, devlet harcamaları için önemli gelirlere ihtiyaç duymaları uyrukları zorlayan yüksek oranlı vergileri gerektirmiş olabilir. Bu çerçevede, hâkimiyet altına alınan bölgelerin hazinelerinin imparatorluğun merkezine gönderilerek, bu hazinelerin yönetiminin *ganzabara*ların (haznedar) kontrolüne verildiği bilinir[348]. Bunun Anadolu özelinde bilinen en önemli örneği, II. Kyros'un Lydia'yı egemenliği altına almasından sonra Kroisos'un hazinesinin taşınması görevini Lydialı Paktyas'a verdiğini Herodotos'tan öğrendiğimiz hikâyedir[349].

[347] "…διαπέμψας γὰρ ὁ Μάγος ἐς πᾶν ἔθνος τῶν ἦρχε προεῖπε ἀτελείην εἶναι στρατηίης καὶ φόρου ἐπ᾽ ἔτεα τρία." = *…Çünkü bu Magos hükmettiği her halka adamlar gönderdi ve üç yıl boyunca onların askerlikten ve haraçtan muaf olduklarını bildirdi*. Bkz. Hdt. III. 67.
[348] P. Briant, 2002, s. 67.
[349]Hdt. I. 153.

Gerek II. Kyros gerekse de Kambyses döneminde hazinedeki birikimin hem ayni hem de nakdi olarak uyruklar tarafından verilen hediyelerden[350] ve ödenen vergilerden sağlandığı düşünülür[351]. Herodotos da bu yönde açık bir bilgi verir. Ona göre, her iki kral döneminde de vergiyle ilgili oturmuş bir sistemin varlığından bahsedilemez. Uyruklar kralın hazinesine vergiyle katkıda bulundukları gibi, bu katkıyı krala armağanlar sunmak suretiyle de yapabilirler:

"…ἐπὶ γὰρ Κύρου ἄρχοντος καὶ αὖτις Καμβύσεω ἦν κατεστηκὸς οὐδὲν φόρου πέρι, ἀλλὰ δῶρα ἀγίνεον."

"Kyros ve Kambyses zamanında vergi konusunda belli değişmez bir kural yoktu. Krala armağanlar sunulurdu…"[352]

Herodotos'un bakış açısından bakıldığında, Pers krallarına sunulan armağanlarla ödenen vergiler arasındaki farkı ayırt etmede karmaşık bir durum gözlenir. Bu karmaşıklığın temel sebebi, bazı anlatılarda armağanların miktar ve niteliğinin belirlenmesinde kralın onayının önemli olduğunun görülmesidir. Özellikle, Kambyses'in, Libyalılar ve Barkalılardan gelen armağanları gönül rahatlığıyla kabul etmesine rağmen, Kyrenelilerin kendisine sundukları beş yüz *mina*lık gümüşü az olduğunu düşünerek hor görmesi, bu durum için iyi bir örnektir[353]. Dolayısıyla, uyrukların krala armağan sunması her ne kadar "gönüllülük" esasına dayalı bir eylem gibi görülse de, bunun miktarının ne olacağı muhtemelen kralla yapılan müzakereler sonucunda belirlenir[354].

---

[350]Ksenophon, her milletten tebaanın hediye olarak ülkelerinin en değerli varlıklarını II. Kyros'a gönderdiklerini belirtir; bu hediyeler meyve, hayvan ya da kendi üretimleri olan zanaat ürünleri olabilir. Bkz. Xen. Kyro. VIII. 6.6, 6.23. Bu hediyelerin alımından *apodekretes doron* olarak adlandırılan saray memurları sorumludur. Bkz. P. Briant, 2002, s. 396.

[351]P. Briant, 2002, 67.

[352] Hdt. III. 89. Metnin Türkçe çevirisi için bkz. M. Ökmen, **Herodotos/ Herodot Tarihi**, İstanbul, 2002, s. 180.

[353] Hdt. III. 13. Ethiopialılar, Kolkhisliler ve Arapların krala sundukları armağanlar için ayrıca bkz. Hdt. III. 97.

[354] P. Briant, 2002, 69.

Herodotos'un yukarıda bahsi geçen anlatısından, II. Kyros ve Kambyses dönemlerinde imparatorluk idaresinin Anadolu'daki gelirlerini vergi ya da armağan formunda topladığı düşünülebilir. Ancak bu vergi ve armağanların oranlarıyla, bölgesel ve dönemsel değişimleri hakkında doğrudan bir bilgi yoktur. Yine de, söz konusu kralların Ksenophon ve Herodotos'un kafasındaki algıları ya da büyük olasılıkla Hellenlerin kafasındaki algıları, bu yönde bir çıkarım yapmayı mümkün kılabilir. Ksenophon, II. Kyros'u emri altında yaşayan halklara karşı iyi davrandığını ve insanların onun hâkimiyeti altında olmaktan memnun olduklarını belirtir[355]. Herodotos da, aynı şekilde, II. Kyros'a pozitif bir bakış açısıyla yaklaşır. Herodotos'a göre, Kyros insani yaklaşımından ve uyruklarının iyiliği için çalışmasından dolayı, Persler tarafından baba = "*πατήρ"/pater* olarak adlandırılır. Ancak Herodotos, Kambyses'in II. Kyros'tan farklı olarak sert ve acımaz olduğunu, bu yüzden de Persler tarafından despot= "*δεσπότης"/despotes* olarak adlandırdığını belirtir. Yazar, I. Dareios'un bu iki kraldan farklı özelliği olarak ise, onun yaptığı idari ve ekonomik düzenlemeleri ve her şeyde bir kazanç aramasını gösterir[356]. Bütün bu veriler, II. Kyros döneminde Anadolu'dan sağlanan gelirlerin daha çok armağan formunda sunulmuş olabileceğini akla getirir. Kambyses ise, muhtemelen Mısır seferine kaynak bulmak için armağan ya da armağan formunda toplanan gelirin artışını sağlayacak sert uygulamalara giriştiği için, despot olarak sıfatlandırmaya maruz kalır[357].

I. Dareios'un Vergi Reformu ve Sonrasında Kurumsallaşan Vergi Sistemi

I. Dareios gerek tahtı bir "darbe" yoluyla ele geçirmesiyle gerekse yaptığı idari ve ekonomik reformlarla Achaemenid kralları arasında belki de en dikkat çekici olanıdır. I.

[355]Xen. Kyro. I.1.
[356] Hdt. III. 89.
[357] P. Briant, 2002, 70.

Dareios, daha önce de bahsi geçtiği üzere, II. Kyros ve Kambyses döneminde belli bir standarda göre düzenlenmemiş imparatorluk gelirlerini, yaklaşık M.Ö. 518/17'de yaptığı idari ve ekonomik düzenlemelerle sistemli bir hale getirir. Bu reformların varlığını ve ayrıntılarını bildiren temel kaynak ise[358], Herodotos'un tarih kitabıdır. Herodotos'un verdiği bilgiye göre, I. Dareios, Achaemenid İmparatorluğu'nu *nomoi* ya da *arkhai* denen bölgelere ayırır ve her bölgenin başına birer *arkhon* atar. Farklı etnik kökenlere sahip komşu halkların bir araya getirilmesiyle oluşturulan bu idari düzenlemenin kapsamında yirmi *nomoi* yer alır. *Nomos*lar I. Dareios'un Euboia ağırlık sistemini ölçü alarak belirlediği oranlarda her yıl imparatorluk hazinesine sabit bir vergi ödemek zorundalar[359]. Yıllık toplam 380,799 kg gümüş değerinde verginin toplandığı bu yirmi bölgenin içinde etnisite (*ethnos*) bakımından farklı olan Anadolu'nun değişik bölgelerindeki halklar da yer alır. Herodotos, vergi vermekle mükellef Anadolulları ilk dört bölgeye dâhil eder:

Ionialılar, Asya Magnesialıları, Aiolialılar, Karialılar, Lykialılar, Milialılar ve Pamphylialılar birinci vergi bölgesinde *=πρῶτος νομὸς/protos nomos*'ta yer alırlar. Bunların yıllık olarak ödedikleri vergi miktarı 400 *talanton* gümüştür. İkinci vergi bölgesinde *=δεύτερος νομὸς/ deuteros nomos* yer alan Mysia, Lydia, Lasonia, Kabalia ve Hytenneia ise, yıllık olarak 500 *talanton* gümüş vergi öderler. Phrygia, Asya Thrakları, Paphlagonia, Mariandynia ve Kappadokia üçüncü vergi bölgesini *=νομὸς τρίτος*/*nomos tritos* oluştururlar ve 360 *talanton* gümüş vergi öderler. Dördüncü bölgede *=νομὸς τέταρτος*/ *nomos tetartos* tek başına yer alan Kilikialılar ise, yıllık 360 beyaz at ve 500

[358] Her ne kadar I. Dareios'a atfedilen kraliyet yazıtlarında da belli bölgelerin ya da halkların krala vergi ödedikleri (Eski Persçe, *bājim abaratā*) hususunda bilgiler yer alsa da, bunlar daha çok ideal Pers kralının özelliklerini yansıtmaya çalışan ideolojik ve politik kaynaklardır. P. Briant, 2002, s. 388, 391. Aynı zamanda, bu yazıtlar uyrukların I. Dareios'a ödedikleri verginin miktarıyla ilgili herhangi bir bilgi de vermezler. I. Dareios'un Bisitun yazıtında krala vergi ödeyen yirmi üç bölgenin (*dahyāva*) (bkz. R.G. Kent, 1953, s. 117,119, DB I 14-19), I. Dareios'un Naqš-i Rustam yazıtında 29 bölgenin (bkz a.g.e., s. 137-138, DNa 15-30), Persepolis yazıtında 25 bölgenin (bkz. a.g.e., s. 136, DPe 5-18) ve Susa yazıtında 27 bölgenin (bkz. a.g.e., s. 141, DSe 14-30) adı geçer.
[359]Hdt. III. 89.

talanton gümüş vergi ödemekle yükümlüdür. Bu 500 *talanton* gümüşün 146 *talanton*u Kilikia'daki atlı birlikler garnizonu için, geriye kalan 360 *talanton*u ise I. Dareios'a gönderilir[360].

Herotdotos'un *nomos* listesinin kral yazıtlarındaki *dahyu* listelerine birebir uymaması bu listenin ve vergi düzenlemesinin gerçekçiliğiyle ilgili şüphelere yol açar. Ancak kral yazıtlarında adı geçen *dahyu*ların ya da Persepolis'teki kabartmalarda vergi ödeyen uyrukları yansıtan tasvirlerin, idari bölgeleri gösteren kaynaklardan ziyade Pers kralının birer propaganda unsurları oldukları bilinir. Bu yazıt ve tasvirlerde kralın hâkimiyetine girdikleri ve krala vergi ödedikleri belirtilen halkların ya da ülkelerin isimlerinin sayılması muhtemelen kralın genişleyen gücünü göstermenin sembolik bir karşılığıdır[361]. Dolayısıyla, Herodotos'un listesinin kraliyet kaynaklarıyla tamamen paralel bir nitelikte olması beklenemez. Bunun yanı sıra, Herodotos'un anlatısında Peslerin satraplık olarak bahsettiklerini belirttiği *nomos*ların, satraplık bölgelerinin mi yoksa vergi bölgelerinin mi karşılığı olduğu net değildir. Satraplık bölgelerini gösteren bir listenin bu güne kadar ele geçmemesi, bu belirsizliğin sürmesine sebep olur[362]. Ancak, komşu bölgelerde yaşayan *ethnos*ların Aleksandros döneminden sonra bile bağlı oldukları satraplığın dışında başka bir komşu satraplığa vergilerini ödeme hakkına sahip olmaları[363], Herodotos'un listeleri verme biçiminin devam eden bir geleneğin ilk örneklerinden biri olabileceğini gösterir. I. Dareios muhtemelen idari bakımdan komşu *ethnos*ları aynı vergi bölgeleri altında toplayarak, onlarla ilgili vergi toplama faaliyetlerini belli bir satrapın yetkisi altına vermeyi amaçlar[364]. Dolayısıyla, Anadolu *ethnos*larının dâhil edildiği ilk dört *nomoi*'un, oralara atanan *arkhon*lar üzerinden vergilerini

[360]Hdt. III. 90.
[361]P. Briant, 2002, s. 388, 391, 396.
[362]a.g.e., 2002, s. 392.
[363]Arr. I. 24. 5.
[364] P. Briant, 2002, s. 393.

imparatorluğun finans merkezlerinden biri olan Sardeis'teki satraplık hazinesine ve oradan da krala gönderdikleri ihtimal dâhilindedir.

Herodotos'un verilerini yeterince açık bir şekilde ortaya koymaması, onun vergi miktarlarıyla ilgili verdiği rakamlara da ihtiyatlı bir yaklaşımı gerektirir. Ancak, son dönemde Pers toprak sisteminin bir devamı olarak kabul edilen kayıtları içeren Hellenistik Dönem yazıtları üzerinde yapılan çalışmalar, Herodotos'un verdiği rakamların güvenilir[365] ve sonraki yüzyıllardaki uygulamaların bunun bir devamı olabileceğini gösterir[366]. Bu bağlamda çok önemli veriler sunan kaynakların başında Mnesimakhos Yazıtı gelir. Bu yazıttan, Aleksandros'un ardıllarından Kral Antigonus'un Sardeis yakınlarındaki kraliyet arazisinin yani *khora basilike*'nin bir parçasını Mnesimakhos adlı bir kişiye işlemesi için *dorea* olarak bağışladığı anlaşılır. Yazıtta Mnesimakhos'un Artemis Tapanığı'ndan yüklü miktarda bir borç aldığı ve tapınak yöneticilerinin bu borcun geri ödenmesini garantiye almak için Mnesimakhos'la bir sözleşme yaptıkları görülür. Bu sözleşme, kral tarafından Mnesimakhos'a verilen toprağın yıllık hasat geliri üzerinden gerçekleşir[367]. Yazıtta verilen rakamlara göre, Mnesimakhos'un toprağının yıllık geliri 1, 325 altın *krysoi*dur[368]. Bu topraktan sağlanan yıllık vergi ise, yıllık gelirin 1/12'sine denk gelen 116 altın *khrysoi* ve 7 altın *obol*dur. Mnesimakhos yazıtıyla ilgili çalışma yapan ve yazıttaki 116 *kyrysoi 7 obol*un, 116 *dareikos* 8 *obol*e eşit olduğunu tespit eden Descat, bu noktadan yola çıkarak, Mnesimakhos *oikos*unun vergi değerinin, Pers dönemindeki Sardeis'in kayıtlarında da

[365]P. Briant, 2002, s. 392.
[366]P. Briant- C. Herrenschmidt, 1989, s. X-XI; P. Briant," Prélèvements tributaires et échanges en Asie Mineure achéménide et hellénistique", **Entretiens d'archéologie et d'histoire. Économie antique. Le rôle de l'État, (6/7 mai 1994)**, 1995, s. 72.
[367]P. Briant, 2002, s. 417.
[368] Descat, *khrysoi*'un Atina ağırlık sisteminde 12 *obol*'e bölünen 8.60 gr'lık Makedon staterleri olduğunu öne sürer. Bkz R. Descat, "Mnésimachos, Hérodote et le Système Tributaire Achéménide", in: **Revue des Études Anciennes**. Tome 87, 1985, n°1-2. Journées d'Etudes sur l'Asie Mineure, Bordeaux, 1986, s. 99.

aynı olabileceğini ileri sürer. Yine, Descat, Pers ölçüm birimi *parasang*ı[369] (her *parasang* yaklaşık 1,5 km^2'lik bir alana denk gelir[370]) dikkate alarak yaptığı hesaba göre, Mnesimakhos'un yaklaşık 3500 hektarlık arazisinin yıllık gelirinin *parasang* başına 60 *dareikos* ya da 1 Babylonia altın *mina*sı değerinde olduğunu iddia eder[371]. Dolayısıyla, ona göre, kilometrekareye 40 *dareikos* değer biçilmiş ve bunun 1/12'si (=3 *dareikos* 1/3) vergi olarak düşünülmüştür[372].

Descat devamla, I. Dareios dönemindeki altın/gümüş paritesi, *dareikos, siglos* ve Euboia-Atina ağırlık sistemi ile Babylonia ağırlık sistemi arasındaki değer ilişkisini analiz eder ve bu analiz sonucunda Herodotos'un kitabına konu olan vergi listesindeki değerlerin Mnesimakhos Yazıtı'na yansıyan sitemin öncülü olabileceği çıkarımını elde eder. Başka bir ifadeyle, I. Dareios döneminde vergilerin Euboia ağırlık sistemi üzerinden belirlenmesi, Descat'a göre, bu bağlamda uygun bir seçenektir[373]. Descat'ın yorumu doğru kabul edildiğinde, Anadolu'daki Pers toprak ve vergi sisteminin değişen siyasal koşullara rağmen, yaklaşık iki yüzyıl neredeyse değişmeden varlığını devam ettirdiği söylenebilir. Descat'ın bu değerlendirmelerini tamamen geçersiz kılacak net verilere henüz ulaşılmamıştır. Tam tersine, Herodotos'un vergi listesiyle ile Mnesimakhos'un yazıtına yansıyan veriler arasındaki sistemik devamlılığın tutarlı olabileceği, bazı antik dönem yazarların farklı dönem ve olaylarla ilgili destekleyici nitelikteki anlatılarından da

[369]Herodotos *parasang*dan, toprakları çok olan halkların kullandığını bir ölçü olarak söz eder. Bkz. Hdt. II. 6.
[370]R. Descat, 1986, s. 99.
[371]a.g.e., s. 106.
[372] a.g.e., s. 106.
[373]a.g.e.,s. 103-104. R. Descat analizini şu değerler üzerinden yapar: Babylonia'nın 1 altın *mina*'sı, 1 tanesi 8,4 gram olan 60 *dareikos*a eşittir. 1 altın *dareikos* ise, 20 gümüş *siglos*a denktir; burada altın gümüş paritesi 1/13'tür. Bu hesaba göre, Hindistan dışında kalan 19 *nomoi*'un ödemesi gereken vergi 2. 280.000 *dareikos* X 20 = 45, 600, 000 *sigloi*'dur. Descat devamla, Babylonia talantonu üzerinden yapılan ödemelerin bir Yakındoğu geleneği olan 60 x 60 ile değil, muhtemelen, Hellen sikkeleriyle değişimin kolaylaşması için 60 x 100 olarak kullanıldığını belirtir. Başka bir ifadeyle, Babylonia talantonu Atina sikkesinin eşdeğerini hesaplamak için kullanılır. Böylece *siglos* =7.5 Atina obol'ü eşitliği sağlanır. Descat'ın, Herodotos'un vergi listesini *dareikos, siglos,* Euboi-Atina ve Babylonia ağırlık sistemlerini göz önüne alarak yaptığı değerlendirmeyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. a.g.e., s. 104-106.

anlaşılabilir. Herodotos'un M.Ö. 493/92'deki Ionia İsyanı sonrasındaki süreçte Artaphernes'in Ionia *polis*lerinde yaptırdığı kadastro çalışmasıyla ilgili anlatısı bu açıdan bakılabilecek örneklerden biridir. Bu anlatıya göre, Ionia *polis*lerinin arazileri Pers ölçüsü *parasang*la ölçülür ve buna göre de vergilendirilir. Ancak anlatının konu bağlamında dikkat çekici tarafı, bu vergilendirmenin öncekilerden pek farklı olmadığını ve bundan sonra da Ionialıların Artaphernes'in belirlediği oranlar üzerinden vergilerini ödemeye devam ettiklerini belirtmesidir[374]. Plutarkhos'un M.Ö. 478/477'de kurulan ve yaklaşık M.Ö. 404'te son bulan Delos Birliği'nin ilk dönemleriyle ilgili anlattığı bir hikâyede, Delos Birliği üyelerinin Atinalı Aristides'ten topraklarının ve gelirlerinin üzerine bir araştırma yapmasını ve Birlik'e ödenecek vergi miktarının buna göre düzenlemesini istedikleri görülür[375]. Üyelerin talebi üzerine Aristides'in yaptığı araştırmanın ve belirlediği oranların, büyük olasılıkla Artaphernes'in kadastro çalışmasına dayandığı düşünülür[376]. Aynı şekilde, Kral Artakserkses'in Magnesia'da Themistokles'e bağışladığı toprağın 50 *talanton*luk gelirinin[377] de bu sistemle belirlenmiş olabileceği iddia edilir[378].

Pers vergi ve toprak sisteminin Hellenistik Dönemde de Anadolu'da devam ettiğinin bilgisi, Flavius Arrianos'un *Aleksandrou Anabasis* adlı eserinde geçen bazı hikâyelerden edinilir. Arrianos kitabının bir yerinde Makedonya kralı Aleksandros'un, daha önce Aristes'in yönettiği Hellespontine Phrygia'yı Perslerden aldığından ve bu bölgeye Kalas'ı satrap olarak atadığından bahseder. Kalas'ı satarap olarak görevlendiren Makedonya kralı vergi konusunda herhangi bir değişikliğe gitmez; sadece daha önce Pers

[374]Hdt. VI. 42.
[375]Plut. Arist. XXIV.1.
[376]P. Briant, 2002, s. 394.
[377] Thuk. 1. 138.
[378]Descat, Magnesia'nın 50 *talanton*luk gelirini, aynı hesapla ele alır ve bunun 40 Babylonia talantonuna (= Atina 1/1 ¼) denk geldiğini belirtir. Bu da bu arazinin 12,000 *dareikos* vergi (*phoros*) gelirine (=40 x 6000/20) sahip olduğu anlamına gelir. Descat'a göre, Themistokles'in arazisi yaklaşık 3600 kilometrekarelik bir alanı kapsıyor olmalıdır. Bkz. R. Descat, 1986, s. 107.

kralına ödenen vergilerin, bundan sonra kendisine ödenmesini emreder[379]. Hellespontine Phrygia'dan sonra Sardeis'i de ele geçiren Aleksandros, Sardeislilerin ve bütün Lydialıların kendilerini eski yasalara göre yönetmelerine izin verir[380]. Aynı şekilde, Aleksandros Ephesos'a vardığında ve oligarşiyi yıkıp yerine demokrasiyi kurduğunda, bu bölgede daha önce Perslere ödenen vergilerin Artemis Tapınağı'na ödenmesini ister[381]. Arrianos'tan edilen bilgiler doğru kabul edildiğinde, Makedonyalı Aleksandros'un Pers egemenliği döneminden kalma ekonomik yapının devamında karar kıldığı söylenebilir. Dolayısıyla, Achaemenidlerin Anadolu'daki toprak ve vergi sisteminin, Mnesimakhos Yazıtı gibi Hellenistik Döneme tarihlendirilen bir kaynakta yansımalarının görülmesi şaşırtıcı değildir. Yukarıda tartışılan verilere bir bütün olarak bakıldığında, Herodotos'un vergi listesiyle ilgili rakamların güvenilir olabileceği ve bu vergi sisteminin siyasal değişimlere rağmen yüzyılları bulan bir devamlılık gösterdiği söylenebilir. Bu perspektifle konu ele alındığında, I. Dareios ve sonrası dönemde Anadolu halklarının düzenli olarak vergi vermelerini sağlayacak bir toprak sistemi içinde hareket ettikleri düşünülebilir.

Vergi Kalemleri ve Vergi Miktarının Belirlenme Süreci

Herodotos'un vergi listesi, I. Dareios döneminde yapılan düzenlemelerin rakamsal oranlarını vermesine rağmen, verginin hangi kalemlerden ne oranda alındığının ve bu vergi düzenlemelerinde nasıl bir yol izlendiğinin bilgisini vermez. Bu yöndeki az ve sınırlı nitelikteki bilgiye, I. Dareios döneminden sonraki yüzyıllara tarihli birkaç kaynaktan ulaşılır. M.Ö. 4. yüzyıla tarihlendirilen Pseudo-Aristoteles'in *Oikonomika* adlı eseri bu kaynaklardan bir tanesidir. Pseudo-Aristoteles, *Oikonomika*'da satrapların altı

[379]Arr. An. I.17.1.
[380]Arr. An. I. 17. 4.
[381]Arr. An. I. 17. 10; P. Briant- C. Herrenschmidt, 1989, s. XI.

gelir kaleminden söz ederken, bunlar arasında en önemli olanının topraktan gelen gelir olduğunu belirtir[382]. Bu gelir, hasat = *"εκφοριον"/ekphorion* ve/veya ondalık vergi = *"δεκατη"/dekate* şeklinde elde edilir[383]. Pseudo-Aristoteles'e göre, bir diğer gelir kaynağı özel ürünlerden sağlanır. Başka bir ifadeyle, her yerin kendine özgü değerli metallerinden sağlanan gelirdir; bu metal, bazı yerlerde altın, bazı yerlerde gümüş, bazı yerlerde bakır ve bazı yerlerde daha farklı bir şey olabilir. Üçüncü gelir kaynağı olarak ticaret limanlarından gelen gelir gösterilirken, dördüncü sırada toprak ve pazar vergileri yer alır. "*Επικαρπια"/Epikarpia* ya da ondalık *dekate* olarak isimlendirilen ve hayvanlardan alınan vergi beşinci kalemi oluşturur[384]. Son olarak ise, Aristoteles, kişilerden alınan varlık vergisi = "επικεφαλαιον"/*epikefalaion* ve esnaf = *"χειρωναξιον"/kheironaksion* vergisi olarak adlandırılan vergi kaleminden söz eder[385]. Pseudo-Aristoteles'in satrap gelirleriyle ilgili verdiği bu listede tarımsal ürünlerle ilgili gelirlerin temel önemde oldukları anlaşılır. Yazar kırsaldaki özel ürünlerin ve topraktan elde edilen gelirin kent ve şahıs ekonomisinin de en önemli geçim kaynağı olduğunu vurgular[386]. Dolayısıyla, Pseudo-Aristoteles dikkate alındığında, tarımsal faaliyetler sonucunda elde edilen gelirin 1/10'unun (*dekate*) imparatorluk idaresine vergi olarak ayrıldığı söylenebilir. Yine, I. Dareios dönemiyle başlayan ve Achaemenid döneminin toprak yönetimi ve vergi sisteminin bir devamı olduğu anlaşılan ve tarımsal hasat üzerinden bir vergilendirmeyi yansıtan Mnesimachos Yazıtı'nda, yukarıda da değinildiği üzere, Sardeis yakınlarındaki toprağın kilometrekaresine 40 *dareikos* değer biçilir ve bunun 1/12'si (=3 *dareikos* 1/3) vergi olarak ayrılır[387]. Değişik dönemlere tarihlenen bu kaynaklar, imparatorluğun en

[382] Ps. Arist. Oik. II. 1.4.
[383] Ps. Arist. Oik. II. 1.4
[384]Vergilerin sadece gümüş ve altın üzerinden değil, aynı zamanda hayvanlar üzerinden de ödendiğinin bir başka örneğini Strabon'un Kappadokia'yla ilgili verdiği bilgilerden öğreniriz; Strabon, Kappadokia'nın her yıl 1500 at, 2000 katır ve 5000 koyunun Perslere vergi olarak verildiğini belirtir. Bkz. Strab. XI. 13. 8.
[385] Ps. Arist. Oik. II. 1.4.
[386] Ps. Arist. Oik. II. 1.5-6.
[387]R. Descat, 1986, s. 106.

önemli gelir kaynağının tarımsal üretimle ilgili unsurlardan sağladığını ortaya koymanın yanı sıra, buradan vergi olarak elde edilen gelirin % 10 civarında bir orana sabitlendiğini de gösterir. Tabi ki önceki dönemlerden ve Anadolu'nun farklı bölgelerinden, benzer bir tabloyu gösterecek ya da karşılaştırma yapmayı sağlayacak farklı verilerin ortaya çıkmaması, bu konuda yapılacak her değerlendirme için bir ihtiyat payı bırakmayı da zorunlu kılar.

Vergi oranları belirlenirken Achaemenid krallarının vergiye tabi olan uyrukların ödeme gücünü dikkate aldıkları görülür. Bu yönde doğrudan bilgi veren kaynaklar, I. Dareios'un vergi düzenlemesini de konu edinen Plutarkhos'un *Moralia* ve Polyaenus'un *Strategemata* adlı eserleridir. Plutarkhos, I. Dareios'un uyruklarının ödemek zorunda oldukları vergi oranlarını belirlemesinden sonra, kralın uyruklarına, eyaletlerin önde gelenlerini göndererek, verginin onlar için çok ağır olup olmadığını sordurur. Bu sorunun karşılığında uyrukların verdiği cevap eğer vergilerin ağır olmadığı yönündeyse, o zaman kral, onların belirlenen oranın yarısı kadar bir vergi ödemeleri emreder[388]. Polyaenus'un benzer içeriğe sahip bir anlatısından ise, I. Dareios'un vergi oranlarında yaptığı indirimin, kralın halk nezdindeki imajını olumlayan bilinçli bir yönetim stratejisinin sonucu olduğu anlaşılır. Polyaenus'a göre, halkı için vergi düzenlemesi yapan ilk kral I. Dareios, ödenecek miktarı kendisi belirlemez. Bunun yerine bu görevi satraplarına verir. Satraplar da vergi oranlarını fahiş bir fiyat üzerinden belirlerler. Bu noktada I. Dareios, uyruklarının yararına olacak şekilde duruma müdahale eder ve vergi oranlarını yarıya düşürür. Böylece, halkın, bu indirimin kralın sağladığı bir bağıştan kaynaklandığını düşünmesi ve geri kalan kısmı memnun bir şekilde ödenmesi sağlanır[389]. Diodoros'un, Sardeis satrapı

[388] Plut. Mor. 172F.
[389] Polyain. Strat. VII.11.3.

Artaphernes'in M.Ö. 493/92'de yaptığı vergi düzenlemesinde Ion *polis*lerinin ödeme güçleri göz önüne alındığını belirtmesi, böyle bir yaklaşımın sonucu olmalıdır[390].

Ödemesi kolay olmayan ağır bir vergi yükünün sebebi olarak satrapların gösterilmesi, yardımsever kral imajını veren bir propaganda unsuru olduğu gibi, toplulukların önde gelen liderlerini kralın belirlediği vergiyi ödemeye ikna etmek için de bir yoldur[391]. Plutarkhos ve Polyaenus'un verdiği bu bilgiler dikkate alındığında, tarımsal hasat üzerinde alınan yaklaşık % 10'luk vergi oranıyla, diğer kalemlerden sağlanan vergilerin uyrukların ödeme gücünün üzerinde olmayan rakamlar olduğu iddia edilebilir.

İmparatorluk Gelirleri Bağlamında İşgücü Hareketleri: Persia'daki "Anadolulu" İşçiler (*Kurtaš*'lar), Ustalar ve Zanaatkârlar

Achaemenid ekonomi idaresinde verginin gümüş, tahıl ürünleri ya da işgücünün sağlayacağı hizmet üzerinden ödendiği bilinir[392]. Dolayısıyla, ekonomi bürokrasisi için insan kaynakları yönetimi önemli konuların başında gelir[393]. Başka bir ifadeyle, imparatorluk yönetiminin ihtiyaç duyduğu işgücünün temini ve mobilizasyonu, insan kaynakları yönetiminin en önemli uğraşları arasında yer alır. Gerek arkeolojik çalışmaların ortaya koyduğu veriler gerek Hellen yazarlarının ve kraliyet yazıtlarının anlatıları gerekse Persepolis'te bulunan idari kayıtların verdiği bilgiler, imparatorluk çapında büyük çaplı işgücü hareketlerinin olduğunu gösterir. Özellikle, Persepolis

[390] Diod. X.25.4.
[391] P. Briant, 2002, 393- 394; A. Kuhrt, 2007, s. 677.
[392] E.R.M. Dusinberre, 2013, s. 39.
[393] a.g.e., s. 35.

tabletleri[394] yani Persepolis Tahkimat Tabletleri ve Persepolis Hazine Tabletleri[395], İmparatorluğun nerdeyse her tarafından Persepolis'e ve ona yakın bölgelere gelen ya da getirilen farklı vasıflardaki çok sayıda işçinin kaydını tutar. Elam dilinde yazılmış Persepolis arşivi kayıtlarında *kurtaš*[396] olarak geçen bu kişilerin önemli bir kısmının[397] Anadolu'nun Sardeis=Išpartiyap/Sparda[398], Ionia =Yauna[399], Karia =Kurka(š)/Karka[400],

[394]Persepolis kil tablet arşivi, 1933'te Ernst Herzfeld'in Persepolis'teki kral sarayında başkanlığını yürüttüğü kazı çalışmalarıyla ortaya çıkar. Bkz. R.T. Hallock**, Persepolis Fortification Tablets**, The University of Chicago Press, Chicago 1969, s. 1. Otuz bin civarında olan bu tabletlerin ezici çoğunluğunun üzerindeki idari kayıtlar Elam dilinde yazılıdır. Ancak önemli oranda Arami (yak. 1000 adet) ve sayıları çok olmamakla birlikte, Eski Pers, Phyriagia, Hellen ve Akad dillerinde metinlerin yazıldığı tabletler de vardır. Bkz. Bkz. Ernst E. Herzfeld, **Iran in the Ancient East**, Oxford University Press, London-New York 1941, s. 226; Henkelman, 2010a, s. 27; M. Waters, 2014, s. 104. Daha ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. M. B. Garrison - M. C. Root, 1984, s. 3-7; M. W. Stolper- Jan Tavernier, "From the Persepolis Fortification Archive Project, 1: An Old Persian Administrative Tablet from the Persepolis Fortification", ***ARTA 2007.001***, 2007, s. 1-11; Jan Tavernier, " Multilingualism in the Fortification and Treasury archives**" in**: P. Briant, W.F.M. Henkelman, M. W. Stolper (ed.), **L'archaive des Fortifications de Persépolis. État des questions et perspectives de recherches. Actes du colloque organisé au Collège de Francepar la <Chaire d'histoire et civilisation du monde achéménide et de l'empire d'Alexandre> et le <Réseau international d'études et de recherches achéménides> (GDR 2538 CNRS), 3-4 novembre 2006, Persika 12**, Paris 2008, s. 62-74. F. Öncü, "Persepolis ve Çevresinin "Anadolulu" Kadın ve Çocuk İşçileri (Kurtaš'lar): M.Ö. 509-458", **TAD, C.37/S.63**, Ankara, 2018, s. 18-19, dipnot 3. Bu tabletlerin bir kısmı 1948 yılında George C. Cameron tarafından kitap olarak yayımlanır. Bkz. G. G. Cameron, **Persepolis Treasury Tablets, The University of Chicago Press**, Chicago, 1948. 1969'da ise, R.T. Hallock, Elam dilinde yazılı 2087 tablet metninin ayrıntılı analiz, transliterasyon ve çevirilerinin yer aldığı bir kitap yayımlar. Bkz. R.T. Hallock, 1969.

[395]Bu çalışmada, Hallock'ın "Persepolis Fortification Tablets" adlı kitabındaki metinlere atıf yapılırken, kitapta geçtiği gibi numaralarıyla birlikte PF kısaltması, Cameron'un "Persepolis Treasury Tablets" adlı kitabındaki metinlere yapılan atıflarda ise, yine kitapta geçtiği gibi numarasıyla birlikte PT kısaltması kullanılacaktır.

[396]Briant'a göre, *kurtaš*ların önemli bir kısmı vasıfsız insanlardan meydana gelir. Ona göre, büyük projelere katkı sağlamak için imparatorluğun değişik bölgelerinden gelen ve belli mesleki yetenek ve vasıflara sahip zanaatkârların oranı ise oldukça düşüktür. Bkz. P. Briant, 2002, s. 435.

[397]Bu bölümde Anadolu'dan Persia'ya giden/götürülen kadın, kız çocuk ve erkek çocuk *kurtaš*larla ilgili verilerin tamamı, daha önce tarafımca yayıma verilen "Persepolis ve Çevresinin 'Anadolulu' Kadın ve Çocuk İşçileri (Kurtaš'lar): M.Ö. 509-458" adlı makalede kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. F. Öncü, 2018, s. 17-47.

[398]R.T. Hallock, 1969, s. 252 (PF 873), s. 396 (PF 1404), s. 397 (PF 1409), s. 409 (PF 1455). Ayrıntılı bilgi için bkz. Tablo 2.

[399]a.g.e., s. 349 (PF 1224), s. 643-644 [PF 2072 (84-85)], s. 644 [PF 2072 (86-87)] G.G. Cameron, 1948, s. 11,14, 20, 110 (PT 15). Bkz. Tablo 4.

[400]R.T. Hallock, 1969, s. 109 (PF 123), s. 326 (PF 1123); G.G. Cameron, 1948, s. 11, 14, 142-143 (PT 37). Bkz. Tablo 3.

Lykia=Turmiriya[401] ve Kappadokia=Katpatuka/Kat-ba-du-kaš[402] gibi farklı bölgelerinden geldikleri anlaşılır.

En kalabalık grubun Lykialıların[403] oluşturduğu Anadolulu *kurtaš*lar, yetişkin erkeklerden, kadınlardan, erkek ve kız çocuklardan oluşurlar[404] ve daha çok Persepolis ve ona yakın farklı bölgelere seyahat ederler (bkz. Tablo 1)[405]. *Kurtaš*lar bu seyahatleri sırasında, Persepolis bürokrasisinin belirlediği standart uygulamalar çerçevesinde farklı istasyonlardaki depolardan[406] günlük ve aylık tayınlar alırlar[407]. Persepolis arşivine yansıdığı kadarıyla, *kurtaš*ların kil tabletlerin üzerindeki yazılı metinlerde yer almalarının

[401]R.T. Hallock, 1969, s. 174 (PF 463), s. 177 (PF 484), s. 246-247 (PF 857- PF 860), s. 249 (PF 861-PF 862), s. 289-291 (PF 1000-PF 1006), s. 303-304 (PF 1047-1050), s. 320 (PF 1100), s. 331 (PF 1141-PF 1142), s. 337 (PF 1171), s. 337 (PF 1172), s. 437 (PF 1565), s. 500 (PF 1823), PF 1946 (13-14), s. 541, PF 1947 (59), PF 1947 (64-66), PF 1947 (72). Bkz. Tablo 1.

[402]a.g.e., s. 334 (PF 1156), s. 364 (PF 1281), s. 244 (PF 850), s. 630-631 (PF 2039), s. 294 (PF 1016), s. 440 (PF 1577). Bkz. Tablo 5.

[403]Lykialı *kurtaš*larla ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. J. Tavernier, "Des Lyciens à Persépolis et en Mésopotamie durant la période achéménide (ca 521-331 avant J.-C.)", İçinde: R. Lebrun, É. Raimond, J. Vos (ed), **Bibliothèque des Cahiers de Linguistique de Louvain 136, Hethitica XVII, Studia de Lycia antiqua**, Leuven- Paris – Bristol 2015, s. 149-173.

[404]Lykia'dan gelen işçi sayısının toplamı en az 1313'tür. Bunlardan 391'i yetişkin erkek, 268'i erkek çocuk, 178'i kadın, 286'sı ise, kız çocuğudur. Geriye kalan 190 kişi ise, sadece işçi olarak geçer. Bkz. Tablo 1. Sardeis'ten gelen işçi sayısının toplamı en az 59'dur. Bunlardan 42'si yetişkin erkek, 17'si ise, erkek çocuktur. Bkz. Bkz. Tablo 2. Karia'dan gelen işçi sayısının toplamı en az 149'dur. Bunlardan 27'si yetişkin erkektir. Geriye kalan 122'den fazla işçinin hangi kategoriye dâhil olduğu belirtilmez Bkz. Tablo 3. Ionia'dan gelen işçi sayısının toplamı en az 228'dir. Bunlardan 2'i erkek çocuk, 23'ü ise kadındır. Geriye kalan 203 kişinin hangi kategoride yer aldıkları belirtilmez Bkz. Tablo 4. Kappadokia'dan gelen işçi sayısının toplamı ise, 394'tür. Bunlardan 75'i yetişkin erkek, 18'i erkek çocuk, 73'ü kadın, 12'si ise, kız çocuğudur. Geriye kalan 215 kişi ise, sadece işçi olarak geçer. Bkz. Tablo 5.

[405]Lykialı *kurtaš*ların gönderildikleri yerler: PF 1565'te Lykialıların Elam'a gittikleri belirtilir. Bkz. R.T. Hallock, 1969, s. 437. Lykialılarla ilgili diğer metinlerde ise, varılacak hedefle ilgili herhangi bir bilgi yer almaz. PF 860'ta Lykialı *kurtaš*ların Tiraziš'ten (modern Şiraz) hareket ettikleri görülür. Bkz. R.T. Hallock, 1969, s. 247. Sardeisli *kurtaš*ların gönderildikleri yerler: PF 1404 Sardeislilerin Persepolis'e, PF 1455 krala, PF 1409 ise, Maknan Šandupirzana'ya gittiklerini kaydeder. Bkz. Tablo 1. PF 873'te Sadeislilerin gittikleri yer belirtilmez. Bkz. Tablo 2. Karialı *kurtaš*ların gönderildikleri yerler tabletlerde belirtilmez. Bkz. Tablo 3. Ionialı *kurtaš*ların gönderildikleri yerler: PF 1577'de Ionialıların Elam'a gönderildiği görülür. Bkz. Tablo 4. Diğer metinlerde ise, *kurtaš*ların gitmeleri gereken son varış yerleri belirtilmez. Kappadokialı *kurtaš*ların gönderildikleri yerler: PF 1577'te Kappadokialıların Elam'a gönderildiğinin kaydı vardır. Diğer metinlerde ise, *kurtaš*ların gitmeleri gereken son varış yerleri belirtilmez. Bkz. Tablo 5.

[406]Lykialı *kurtaš*ların tayın aldıkları yerler: Memaš (PF 857), Uranduš (PF 859), Nakusantiš (PF 1002), Tiraziš (PF 1003), Kurra (PF 1142), Barniš (PF 1823), Rakkan [PF 1946(13-14) ve PF 1947(59)], Midazanaš [PF 1947 (64-66) ve PF 1947 (72)], Tukraš (PF 1006). Bkz. Tablo 1. Sardeisli *kurtaš*ların tayın aldıkları yerler: Hidali (PF 1404), Kurra (PF 873), Susa (PF 1409). Bkz. Tablo 2. Karialı *kurtaš*ların tayın aldıkları yerler: Parsa (?) (PT 37), Šurkutur (PF 123), Karikmasdan (PF 1123). Bkz. Tablo 3. Ionialı *kurtaš*ların tayın aldıkları yerler: Parsa (PT 15), Persepolis (PF 1224). Bkz. Tablo 4. Kappadokialı *kurtaš*ların tayın aldıkları yerler: Baktiš (PF 850), Kaupirriš (PF 2039, PF 1016). Bkz. Tablo 5.

[407]Bu çalışmada, Persepolis Tahkimat ve Hazine Tabletlerinde *kurtaš*lara ve diğer sosyal gruplarda yer alan insanlara, kraliyet depolarından, yetkili memurlar aracılığıyla gıda ürünleri, hayvanlar ve gümüş üzerinden yapılan günlük ve aylık ödeme oranlarının karşılığı olarak "tayın" terimi kullanılacaktır.

sebebi de bu tayınların teslimatı ve dağıtımıyla ilgilidir. Başka bir ifadeyle, *kurtaš*ların gönderildikleri yerlerde kraliyet depolarından alacakları tayının teslimatı ve dağıtımıyla ilgili işlemler[408], bu işlerle yetkilendirilmiş= *halmi/miyatukkaš* imparatorluk memurlarının kayıt altına almak zorunda oldukları bir uygulamadır. İsimleriyle de anılamayan bu insanların işlemleri, bağımlı oldukları ve adları kayıtlarda geçen devlet memurları tarafından gerçekleştirilir. Anadolulu *kurtaš*ların da dâhil oldukları bu işlemlerin kayda geçiş şekli ve kişilerin özelliklerine göre dağılımı, genellikle, aşağıda çevirileri[409] sırasıyla verilen PF 1557, PF 1455, PF 852 ve PF 1224 örneklerde olduğu gibidir[410]:

"18 marriš[411] şarap (w.Geštin.lg), Ušaya tarafından tedarik edildi, seçkinlerin rehberi Bakabaduš (bu şarabı) aldı, 547 Mısırlı işçiye (m.kurtaš) verdi. Onlar Tamukkan'a gittiler. O, Bakabana'nın mühürlü bir belgesini (halmi) taşıyordu. 21. Yıl"[412].

"1.7 (BAR) unu Dadumanya aldı ve 8 yetişkin erkek kişi başı (günlük) 1$\frac{1}{2}$ quart, 5 erkek çocuk kişi başı (günlük) 1quart aldılar. O (Dadumanya) Artaphernes'in (Irdapirna) mühürlü belgesini (halmi) taşıyordu. Onlar krala gittiler. 9. ay" [413].

"164 (BAR) tahıl (še.bar.lg), Kurištiš'li Turpiš tarafından tedarik edildi, tayınla geçimini sağlayan Skudrialı işçiler (m.kurtaš) Baktiš'te (bu tahılı) tayın olarak aldılar.

[408]D. M. Lewis, "The Persepolis Fortification Texts", **Achaemenid History IV: Centre and Periphery**, Leiden 1990, s. 1-2; A. Kuhrt, 2007, s. 765-767; W. F. M. Henkelman, "Administrative Realities: The Persepolis Archives and the Archaeology of the Achaemenid Heartland." **Oxford Handbook of Ancient Iran**, Oxford University Press, New York 2013, s. 528-529.
[409]Orijinalleri Elam dilinde yazılmış bu metinlerin Türkçe çevirisi için, metinlerin Hallock (1969) tarafından yayınlanan İngilizce çevirileri kullanılmıştır.
[410]Tablet metinleri üzerinde yıl ile belirtilen tarihler, metindeki işlemlerin Pers krallarının tahtta oturuşlarının kaçıncı senesinde işlem gördüğüne işaret eder. Yukarıdaki örneklerdeki tarihler, I. Dareios'un hükümdarlık döneminin tarihleridir.
[411]PF ve PT metinlerinde geçen ölçü birimleri ve mübadele değerleri için bkz. Tablo 6.
[412]R.T. Hallock, 1969, s. 435 (PF 1557); F. Öncü, 2018, s. 23.
[413]a.g.e., s. 409 (PF 1455); F. Öncü, 2018, s. 24-25, dipnot 33.

İkinci (ve) üçüncü aylar, toplam 2 ay, 23. Yıl.16 yetişkin erkek (kişi başı) 3 (BAR),1erkek çocuk 1(BAR) 16 kadın (kişi başı) 2 (BAR),1 kız çocuk 1(BAR). Toplam 34. Onlara aylık 82 (BAR) tahıl verilir" [414].

"32 BAR tahıl (še.bar.lg), Ašbašuptiš tarafından tedarik edildi. hatarmabattiš Šedda, Persepolis'te. Abbateya paylaşımı yaptı, (tahılı) teslim aldı ve (bu tahılı) kamakaš (olarak) Persepolis'teki doğum yapan Ionialı kadınlara verdi. Sulama (!) işçileri. (tahılın) bölüşümü Abbateya ve Miššabada tarafından yapıldı. Erkek çocuk doğuran dokuz kadının (her biri) 2 (BAR) ve kız çocuk doğuran 14 kadının (her biri) 1 BAR (tahıl) aldı. On ikinci ay, 22. Yıl"[415].

Yukarıdaki metinlerden de anlaşılacağı üzere, *kurtaš*lara tayın sağlamak için öncellikle devlet bürokrasisi içindeki bir üst merciin mühürlü belgesine=*halmi*ye ihtiyaç duyulur. Bu üst mercii Persepolis idari bürokrasisinin önemli bir şahsiyeti (Bakabana örneği, PF 1557) olabileceği gibi, "eyalet"lerdeki bir satrap da olabilir (Sardeis satrapı Artaphernes/ Irdapirna örneği, PF 1455). *Halmi*yi veren kişinin yanı sıra, ürünü tedarik eden, teslim alan ve ilgili kişilere dağıtan memurların da isimleri belirtilir ve bu memurların işlemleri kayıt altına alınır. Tayını alan *kurtaš*ların ise, bazen sadece etnik kökenleri ve sayıları, bazen de etnik kökenleriyle birlikte cinsiyet ve yaş kategorileri belirtilir (Bkz. Tablo 1-5).

Özellikle, Artaphernes'in mühürlü belgesini taşıyan memurların, Persepolis arşivine yansıyan diğer örneklere benzer uygulamalarla imparatorluk depolarından tayın alma hakkı elde etmeleri (PF 1455), eyalet yönetimlerini de içine alan oldukça gelişkin ve belli standartlar üzerinden işleyen bir bürokrasiye işaret eder. Muhtemelen

[414]R.T. Hallock, 1969, s. 245 (PF 852); F. Öncü, 2018, s. 23.
[415]a.g.e., 1969, s. 349 (PF 1224).

Anadolu'nun farklı bölgelerinden gelen diğer *kurtaš*ların sevk ve idaresinde de bölge satraplarının başat katkısı olmuştur.

Anadolulu *kurtaš*ların aldıkları tayın oranlarına bakıldığında ise, bu oranların kişilerin yaş, cinsiyet, yetenek ve daha farklı özelliklerine, örneğin, erkek ve kız çocuk doğuran Ionialı anneler olmaları gibi[416] nedenlere bağlı olarak değişebildiği görülür[417]. Ancak yer ve dönemin değişmesine rağmen, aynı kategoride yer alan Anadolulu *kurtaš*ların, geldikleri ya da gönderildikleri bölgelere bakılmaksızın, tayınlarının sıklıkla belli bir standarda göre ödendiği de görülür. Bu *kurtaš*lardan yetişkin erkeklerin aylık 3

[416]R.T. Hallock, 1969,s. 349 (PF 1224).

[417]Aynı ya da farklı kategorilerde yer alan Anadolulu *kurtaš*ların, muhtemelen yaş, meslek, yetenek ve özel durumlarından kaynaklı olarak farklı oranlarda tayın aldıkları da görülür. Kişi başı aylık $4\frac{1}{2}$ BAR unu tayın olarak alan Sardeisli yetişkin erkek demir işçileri için bkz. a.g.e., s. 252 (PF 873). Kişi başı aylık 3 BAR tahıl ve unu tayın olarak alan Kappadokialı yetişkin erkek işçiler için bkz. a.g.e., s. (PF 850), s. (PF 2039), s. (PF 1016). Kişi başı aylık 2 BAR tahıl ve unu tayın olarak alan Kappadokialı yetişkin kadın işçiler için bkz. a.g.e., PF 850, PF 2039, PF 1016. Kişi başı aylık $1\frac{1}{2}$ BAR tahıl ve unu tayın olarak alan Kappadokialı erkek çocuk işçiler için bkz. R.T. Hallock, a.g.e., PF 2039, PF 1016. Kişi başı aylık 1 BAR tahılı tayın olarak alan Kappadokialı erkek çocuk işçiler için bkz. a.g.e., PF 850. Kişi başı aylık $1\frac{1}{2}$ BAR unu tayın olarak alan Kappadokialı kız çocuk işçiler için bkz. a.g.e., PF 1016. Kişi başı aylık 1 BAR tahıl ve unu tayın olarak alan Kappadokialı kız çocuk işçiler için bkz. a.g.e., PF 2039, PF 850. Kişi başı aylık 5 BAR tahılı tayın olarak alan Ionialı yetişkin erkek işçiler (!) için bkz. a.g.e., s. 644, (PF 2072 (86-87)). Kişi başı aylık $1\frac{1}{2}$ BAR tahılı tayın olarak alan Lykialı kadın işçi için bkz. a.g.e., s. 247, (PF 859). Kişi başı aylık 3 BAR tahılı tayın olarak alan Lykialı kadın işçiler için bkz. a.g.e., s. 289 (PF 1000), s. 303-304 (PF 1047-1050). Kişi başı aylık $\frac{1}{2}$ BAR tahılı tayın olarak alan Lykialı kız çocuk işçiler için bkz. a.g.e., s. 246-247, (PF 857-PF 858), s. 290-291 (PF 1003-5). Kişi başı aylık $\frac{1}{2}$ BAR tahılı tayın olarak alan Lykialı erkek çocuk işçiler için bkz. a.g.e., PF 1003-PF 1005, s. 303, (PF 1047). Kişi başı aylık 2 BAR tahılı tayın olarak alan Lykialı erkek çocuk işçiler için bkz. a.g.e., PF 857-PF 862, PF 1002-PF 1005, PF 1047-PF 1048, s. 304, (PF 1050), s. 500, (PF 1823), s. 541, PF 1947(59). Kişi başı aylık 2 BAR tahılı tayın olarak alan Lykialı kız çocuk işçiler için bkz. R.T. Hallock, 1969, s. 289, (PF 1000-PF 1001), PF 1047, PF 1050. Kişi başı aylık $2\frac{1}{2}$ BAR tahılı tayın olarak alan Lykialı erkek çocuk işçiler için bkz. a.g.e., s. 247, (PF 860), s. 289-291,(PF 1001-1005), PF 1047. Kişi başı aylık $2\frac{1}{2}$ BAR tahılı tayın olarak alan Lykialı kız çocuk işçiler için bkz. a.g.e., PF 1001, PF 1047. Ödemelerdeki bu farklılık, PT 37'de gümüş üzerinden verilen tayınlarda da görülür. Karialı işçilerle ilgili olan ve Kserkses'in tahtta çıkışının 19'uncu senesinin 9'uncu ayına tarihlendirilen PT 37'deki kayda göre, yetişkin erkeklerden 1'i aylık 4.10 şekel tayın alırken, 26'sı 2.30 (her biri) şekel alır. 27 kadının (her birinin) aldığı tayın oranı ise, 1.40 şekeldir. Yine, kız çocuklarından 5'i 1.15 şekel, 4'ü 0.50 şekel tayın alırken, 4'ü de 0.25 şekel tayın alır. Aynı şekilde, 4 erkek çocuk 0.50 şekel, 1 erkek çocuk ise, 0.25 şekel tayın alır. Bkz. G.G. Cameron, 1948, s. 11, 14, 142-143; F. Öncü, 2018, s. 24-34. Ayrıca bkz. Tablo 1-5.

BAR[418], kadınların 2 BAR[419], erkek ve kız çocukların 1 BAR[420] ya da $1\frac{1}{2}$ BAR[421] gibi oranlardaki tahılı ya da unu tayın aldıklarını gösteren kayıtların çoğunlukta olması (bkz. Tablo 1-5), benzer vasıflara sahip işçilere aynı oranlarda tayın ödenmiş olabileceğini gösterir. Yine, Persepolis arşivinin bütününe dayanılarak, *kurtaš*lara yapılan kişi başı günlük $1\frac{1}{2}$ ve 1 quartlık tayın miktarının genel standarda uygun bir ödeme olduğu düşünülür[422]. Anadolulu *kurtaš*ların, farklı bölgelerde ve dönemlerde günlük olarak aynı oranlarda aldıkları tayınlarla ilgili kayıtlar, standartlaşan bu ödeme sistemine onların da dâhil olduğunu gösteren bir diğer örnektir[423]. Dolayısıyla, Persepolis arşivindeki veriler, imparatorluk idaresinin Anadolu'nun değişik bölgelerinden kullanabileceği önemli oranda bir işgücünden yararlanabildiğini ve bu işgücünün sevk ve idaresini sağlayacak gelişkin bir bürokratik yapıya sahip olduğunu net olarak gösterir. Yukarıda bahsi geçen metinde (PF 1455) Artaphernes'in mühürlü belgesiyle yapılan işlemler, Anadolu'daki

[418]Farklı yıllarda ve yerlerde Lykialı yetişkin erkeklere tayın olarak kişi başı aylık 3 BAR oranında ödenen tayın kayıtları için bkz. R.T. Hallock, 1969, s. 246- 249 (PF 857-PF 862), s. 289-291 (PF 1000-PF 1006), s. 303-304 (PF 1047-1050), s. 541, [PF 1947 (59)], [PF 1947 (64-66)], [PF 1947 (72)].

[419]Farklı yıllarda ve yerlerde Lykialı kadınlara tayın olarak kişi başı aylık 2 BAR oranında ödenen tayın kayıtları için bkz. a.g.e., s. 246-249 (PF 857-862), s. 290-291 (PF 1002-1006), s. 541, [PF 1947 (59)], [PF 1947 (64-66)].

[420]Farklı yıllarda ve yerlerde Lykialı erkek çocuklarına tayın olarak kişi başı aylık 1 BAR oranında ödenen tayın kayıtları için bkz. R.T. Hallock, 1969, s. 246-249 (PF 857-861), s. 290-291 (PF 1003-1005), s. 303 (PF 1047), s. 500, (PF 1823), s. 541, [PF 1947 (64-66)]. Farklı yıllarda ve yerlerde Lykialı kız çocuklarına tayın olarak kişi başı aylık 1 BAR oranında ödenen tayın kayıtları için bkz. a.g.e., s. 246-249 (PF 857-PF 858, PF 860-PF 862), s. (PF 1002-1005), s. [PF 1947 (59)], s. [PF 1947 (72)].

[421]Farklı yıllarda ve yerlerde Lykialı erkek çocuklarına tayın olarak kişi başı aylık $1\frac{1}{2}$ BAR oranında ödenen tayın kayıtları için bkz. R.T. Hallock, 1969, s. 246-249, (PF 857-860, PF 862), s. 290-291 (PF 1002-1005), s. 303, (PF 1047), s. 304, (PF 1050), s. 541, [PF 1947 (59)], [PF 1947 (64-66)],)], [PF 1947 (72)]. Farklı yıllarda ve yerlerde Lykialı kız çocuklarına tayın olarak kişi başı aylık $1\frac{1}{2}$ BAR oranında ödenen tayın kayıtları için bkz. R.T. Hallock, 1969, PF 857-PF 858, PF 861-PF 862, PF 1002-1005, PF 1050, s. 500, (PF 1823), s. 541, [PF 1947 (59)],)], s. [PF 1947 (64-66)]. Farklı yıllarda ve yerlerde Kappadokialı kurtašların değişik oranlarda aldıkları tayın oranları için ayrıca bkz. Tablo 5.

[422] D.M. Lewis, 1990, s. 2.

[423]Farklı yıllarda ve yerlerde Sardeisli yetişkin erkeklere tayın olarak kişi başı günlük $1\frac{1}{2}$ quart oranında ödenen tayın kayıtları için bkz. R.T. Hallock, 1969, s. 396 (PF 1404), s. 409 (PF 1455), s. 397 (PF 1409). Lykialı yetişkin erkek, kadın ve çocuklara tayın olarak kişi başı günlük $1\frac{1}{2}$ quart oranında ödenen tayın kaydı için bkz. R.T. Hallock, 1969, s. 533 [PF 1946 (13-14)]. Sardeisli erkek çocuklara tayın olarak kişi başı günlük 1 quart oranında ödenen tayın kayıtları için bkz. a.g.e., PF 1404, PF 1455

Achaemenid satraplarının bu bürokratik yapının önemli bir parçası olduğunun göstergesidir.

Persepolis arşivindeki idari kayıtlar dışında, Achaemenid krallarının II. Kyros döneminden itibaren, Anadolu'daki işgücünden yararlandığını gösteren başka kanıtlar da vardır. İmparatorluğun başkentlerinden Pasargadai ve Persepolis'te (Eski Persçe, *Pārsa*) bulunan kral sarayları ile diğer anıtsal yapılar üzerinde yapılan mimari ve sanatsal çalışmalar, bu bölgelerde gerçekleşen inşa faaliyetlerinde, II. Kyros'un hükümranlık döneminden itibaren Lydialı ve Ionialı ustaların da katkı sağladığını gösterir. Bu katkının daha çok yapı teknikleri ve taş işlemeciliği alanında olduğu tespit edilmiştir[424]. Aynı şekilde, Anadolu'nun farklı bölgelerinden Persia'ya işçi olarak giden insanların kaydına kraliyet yazıtlarında da rastlanır[425]. I. Dareios, yazıtlarından birinde, Susa'da yapacağı saray için Lübnan'dan getirilen sedir ağaçlarından bahseder. Ona göre, bu ağaçları Babylonia'ya kadar Asurlular taşırlar. Babylonia'dan Susa'ya ise, bu ağaçları getirenler Karialılar =*Karkā* ve Ionialılardır =*Yaunā*. Aynı zamanda, Sardeis'ten altın, Ionia'dan duvar süslemeleri getirilir. Yine, sarayın taş işlemeciliğini Ionialılar ve Sardeisliler yapar. Sardeisliler, ayrıca, Mısırlılarla birlikte saray için kullanılacak keresteleri de işlerler[426].

Persepolis Tahkimat (PF) ve Hazine (PT) tabletlerinin bir kısmında da, Anadolu'dan gelen işçilerin meslekleri belirtilir. PF 873'te Sardeisli demircilere[427], PF 1409'da ise Sardeisli "halapsi"(!) yapıcılarına ödenen tayınların kaydı tutulur (bkz. Tablo 2)[428]. Yine, PT 15'te Ionialıların, Babylonia'daki sedir kerestelerini Susa'ya taşıdıkları ve Kserkses'in sarayında taş işlemeciliği yaptıkları kayıtlıdır (bkz. Tablo 4)[429]. PF 1224 ise,

[424]C. Nylander, 1970, s. 15-21, 73-101, 144-149. Persepolis sarayıyla ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. E. F. Schmidt, **Persepolis I: Structures, Reliefs, Inscriptions**, The University of Chicago Oriental Institute Publications, Vol. LXVIII, Chicago/Illinois 1953.
[425]R.G. Kent, 1953, s. 143- 144 (DSf 28-53).
[426]a.g.e., s. 143- 144 (DSf 28-53).
[427]R.T. Hallock, 1969, s. 252.
[428] a.g.e., s. 397.
[429]G.G. Cameron, 1948, s. 11,14, 20, 110.

Ionialıların sulama işçileri olarak çalıştıklarını gösterir[430]. Persepolis arşivine yansıdığı kadarıyla, Lykialıların da bir kısmı sulama işçisi[431], ağıl işçisi[432] ve zanaatçı[433] olarak krala hizmet eder (bkz. Tablo 1). Karialı işçilerle ilgili PT 37 ise, Persepolis'te çalışan altın işçilerinin kaydını tutar (bkz. Tablo 3)[434].

Özetle, gerek modern İran coğrafyasında Achaemenid dönemi kral sarayları ve anıtlar üzerinde yapılan mimari ve sanatsal çalışmalar gerek tarihsel ve arkeolojik çalışmalar sonucunda ortaya çıkan yazılı belgeler gerekse Pers kraliyet yazıtları, Anadolu'nun işgücü sağlama noktasında Achaemenid kralları için oldukça önemli bir bölge olduğunu gösterirler. Ayrıca, Persia'da Anadolu'dan gelen çok sayıda değişik vasıf, yaş ve cinsiyetteki işçinin, ustanın, kuyumcunun, zanaatkârın izine rastlanılması[435], aynı zamanda, imparatorluk "eyalet"lerinin de dâhil olduğu etkin bir bürokratik yapının ve gelişkin bir ulaşım ve iletişim ağının var olduğunun göstergesidir.

[430] R.T. Hallock, 1969, s. 349.
[431]a.g.e., s. 533, PF 1946 (13-14), s. 541, PF 1947 (59), PF 1947 (72).
[432]a.g.e., s. 331, PF 1142.
[433]a.g.e., s. 304, PF 1049.
[434]G.G. Cameron, 1948, s. 11, 14, 142-143.
[435]a.g.e., s. 11, 14, 27; R. G. Kent, 1953, s. 144 (DSf 28-55); Carl Nylander, **Ionians in Pasargadae. Studies in Old Persian Architecture**, Acta Universitatis Upsaliensis Boreas. Upsela Studies in Ancient Mediterranean Civilizations.1, Upsala 1970, s. 15-21, 73-101, 144-149; M. Waters, 2014 s. 105; F. Öncü, 2018, s. 23.

IV. BÖLÜM

ACHAEMENİD İMPARATORLUK YÖNETİMİNİN SİKKE POLİTİKASI

IV. 1. Achaemenid Öncesi Anadolu'da Sikkenin Gelişim Süreci

Sikkenin Ortaya Çıkışı ve İşlevi: Genel Bir Bakış

" İş bölümü bir kez iyice yer edindikten sonra, insanın kendi emeği(nin) ürünü ile karşılayabileceği, gereksinmelerinin pek azıdır. İhtiyaçlarının pek çoğunu, insan, kendi tüketiminden artan emek ürünün fazlasını başka insanların emek ürününden gereksindikleri ile değiş etmekle giderir. Böylece, her insan değiş etme ile geçinir ya da, bir dereceye kadar tacir durumuna girer. Topluluğun kendisi de, tam bir alışverişçi toplum olma yolunu tutar"[436].

Adam Smith'in, Milletlerin Zenginliği adlı kitabında paranın ortaya çıkışının ve işlevsel yönünün gerekçesi olarak sunduğu bu pasajdaki etkenler, aynı zamanda sikkelerin darbına doğru ilerleyen tarihsel sürecin yönünü de büyük ölçüde tayin eden faktörlerdendir[437]. Değiş etme faaliyetlerinin gerçekleştiği ilk dönemlerden itibaren, bir tarafta elinde ihtiyacından fazla ürün bulunduranlar diğer tarafta ise farklı gereksinimlerini başka insanların ürettikleri üzerinden karşılamak zorunda olanlar, ellerindeki malları belli bir değer ölçüsünü temel alarak takas etmek durumundadır. Bunun için de ortak ya da standart değer ölçüsü olan paraya ihtiyaç duyulur. İstiridye kabukları, tunç aletler, altın yüzükler, kurutulmuş balık, sığır, tütün, şeker, tabaklanmış deri, hububat taneleri ve benzeri birçok mal ve nesne bu amaçla kullanılır[438]. Ancak

[436]A. Smith, **Milletlerin Zenginliği**, Çev., Haldun Derin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s.24.

[437]Sikkenin oratya çıkmasında ticaretin yanı sıra, paralı asker ücretlerini ödeme, savaş ve kamu harcamaları karşılama, vergi toplama, günlük ihtiyaçlar ve benzeri birçok etkenin rol almış olabileceği düşünülür. Bkz. O. Tekin, 2010, s. 88.

[438]A. Smith, 2014, s. 24-25; G. Rider, **La Naissance de la Monnaie: Pratiques Monétaires de I'Orient Ancien**, Presses Universitaires de France, Paris 2001, s. XIII, 1-40; I. Carradice-M. Price, 2001, s. 14.

metallerin sahip oldukları çeşitli özellikler, zamanla onların para olarak kullanımda daha çok tercih edilmelerine sebep olur. Özellikle, altın ve gümüşün daha az yıpranmaları, diğer nesnelere oranla daha az fire vermeleri, saklanmalarının daha kolay olması ve istenildiğinde kolayca bölünebilmeleri, onların para olarak öne çıkmasını sağlar. Burada önemli olan metalin boyutu ve ağırlığıdır[439].

Görece avantajlarına rağmen, metallerin para olarak bu haliyle kullanımı yine de zahmetli bir iştir; çünkü her alış-veriş faaliyeti aynı zamanda metalin ağırlık ve boyutunu yeniden belirlemeyi gerektirir. Bu yüzden, ağırlıkları belirlenmiş metaller üzerine onların değerini gösteren armaları darp etme, yani sikkeleri üretme, ihtiyacı ortaya çıkar[440]. Böyle bir uygulamayı hayata geçirmeye ilk girişenler ve yaygınlaştıranlar ise, M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısınının Batı Anadolu halkları ve devletleridir.

Lydia Sikkeleri: Genel Bir Bakış

İşlevselliğini[441] bu şekilde ortaya koyduğumuz sikkenin, " *belirli bir ölçü ve ayara göre metalden yapılmış ve üzerinde tasvir olan bir para*"[442] olarak ilk ortaya çıktığı yer ve zamanla ilgili bilim adamları tam bir fikir birliği içinde değiller. Yine de sikkenin (*elektron* sikke olarak) ilk defa Alyattes döneminde (M.Ö. 610-560) Lydia'da darp edildiği önerisi genel bir kabul görür[443].

[439]O. Tekin, **Antik Nümismatik ve Anadolu (Arkaik ve Klasik Çağlar)**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Çev. Oğuz Tekin, İstanbul, 2008, s. 13-14.
[440] a.g.e., s. 14-15.
[441]Sikkenin ticari kullanımı dışındaki diğer işlevlerine ileriki satırlarda konunun bağlamı çerçevesinde değinilecektir.
[442]C. Howgego, **Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi**, çev. Oğuz Tekin, Homer Kitabevi, İstanbul, 2013, s.17.
[443]C. M. Kraay,1976, s. 24; G.K. Jenkins, **Ancient Greek Coins**, London, 1990, s. 13; J.M. Balcer, "The East Greeks Under Persian Rule: A Reassessment", **Achaemenid History VI**, Leiden, 1991, s. 58; G. Rider, 2001, s. XIII, 41; O. Tekin, 2010, s. 87-88. Sikkenin bir Lydia icadı olup olmadığıyla ilgili tartışma için bkz. C. Howgego, 2013, s. 17. Konuk'a göre, elektronlar büyük ölçüde Lydia krallarının tekelindeydiler. Bkz. K. Konuk, **Karun'dan Karia'ya. Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri**, Ege Yayınları, İstanbul, 2003, s. 18.

Lydia-Miletos ağırlık sistemine[444] göre darp edilen eletron sikkeler[445], stater, "*yarım stater, üçte bir, altıda bir, onikide bir, yirmidörtte bir, kırksekizde bir, doksanaltıda bir ve yüzdoksanikide bir (yak. 0,08 g)*" gibi değişik birimler şeklinde bulunur[446]. Lydia hanedanını simgeleyen aslan betimi bu sikkelerin tanıtıcı tasviridir[447]. Yine, aynı ağırlıkta olan elektron sikkeler, içerdikleri altın-gümüş oranına bağlı olarak farklı külçe değerine sahip olabilirler[448]. Bunların yanı sıra, sikkenin üzerine darp edilmiş tasvir, ona bir resmiyet kazandırıp "h*erkesin kabul ettiği bir kurdan el*" değiştirebilmesini sağlar. Başka bir ifadeyle, bu sikkelerin gerçek değerleri yanında bir de nominal (itibari) değerleri vardır[449].

Lydia'nın Persler tarafından yenilen ünlü kralı Kroisos'un (M.Ö.561-M.Ö.547/6) dönemine kadar *elektron* sikkeler üzerinden şekillenen bu para sistemi devam eder. *Elektron* doğal kaynağının her yerde bulunmaması[450] ve *elektron* sikkenin alıcısı tarafından gerçek değerinin anlaşılmasında yarattığı zorluk, Kroisos'u yeni çareler bulmaya sevk eder[451]. Dolayısıyla, Kroisos, Konuk'un "*sikke basımının bütün eski dünyaya yayılmasında önemli bir etkisi*" olduğunu belirttiği yeni bir uygulamayı başlatır. Lydia kralı, *elektron* sikkelerin yerine, sadece saf altın ya da sadece saf gümüş olarak

[444] Miletos sikkelerinin ağırlık ölçüsü ve esas birimi 14. gr'lık staterdir. Bkz. O. Tekin, 2008, s. 36.
[445]Bu elektron staterlerin ağırlığını Konuk 14.15 g olarak, M. Alram ise, 14.33 olarak verir. Bkz. K. Konuk, 2003, s. 22; M. Alram, " The Coinage of the Persian Empire", **The Oxford Handbook of Greek and Roman Coinage**, William E. Metcalf (ed.), Oxford University Press, Oxford, 2012, s. 62.
[446]K. Konuk, 2003, s. 22; O. Tekin, 2008, s. 56. Konuk'a göre, aynı ağırlıktaki sikkelerdeki daha değerli olan altın ve gümüş oranlarının değişebilme olasılığından dolayı külçe değerleri farklılaşabilse de, bu para birimlerinin belirli ve tutarlı bir ağırlıkta darp edilmeleri, onların sabit bir değerde olduklarını düşündürür. Bkz. K. Konuk, a.g.e., s. 22.
[447]M. Alram, 2012, s. 62; K. Konuk, 2003, s. 18-21.
[448]Paktolos ve Hermos'tan elde edilen altın tozundaki doğal altın ve gümüş oranıyla, Lydia sikkelerindeki altın ve gümüş oranı arasında farklılık söz konusudur. Paktolos'tan elde edilen altın tozundaki gümüş oranı doğal haliyle %17-30 arasında bir orana denk geldiği halde, bu oran Lydia elektron sikkelerinde % 45'tir. Bkz. K. Konuk, a.g.e., s. 34.
[449]Lydia elektron sikkelerinin %55 altın içeriğine sahip olmalarına rağmen, bu sikkelerin değişim değerinin % 70 oranındaki bir altın değerine eşit olduğu bulguların varlığına vurgu yapan Konuk, bu durumun sikke darp eden kişinin darp ettiği sikkenin değerini bu şekilde yükselterek kazanç temin ettiğini öne sürer. Bkz., a.g.e, s. 34.
[450]a.g.e., s. 41.
[451] M. Alram, 2012, s. 62.

darp edilen ve üzerinde *elektron* sikkelerin taşıdıkları farklı tiplerin tersine, bütün sikke birimlerinde tek bir tip kullanan bimetalik sikkeleri darp eder (bkz. Levha I, No. 1-2)[452]. Önyüzünde karşılıklı aslan ve boğa protomlarının yer aldığı bu bimetalik sikkelerle, Lydia devleti altın ve gümüş arasındaki pariteyi belirleyen (1/13) bir para sistemini uygulamaya koyar[453].

Achaemenid Öncesi dönemde *Polis* Sikkeleri

Anadolu'nun kıyı şeridinde yer alan Hellen *polis*leri antik dönemin ilk ve en önemli sikke kullanıcıları arasında yer alır. 1904-5 tarihlerinde D. G. Hogarth'ın başkanlığında British Museum'un desteğiyle Ephesos'taki Artemis Tapınağı'nda yürütülen kazı çalışmaları, bazı Hellen *polis*lerinin Lydia döneminden itibaren sikke üretim faaliyetleri içinde olduğunu gösterir[454]. Kazı çalışmasıyla, çoğunluğu Artemis Tapınağı'nın Merkezi Kaide denilen eski yapı katının altında ve çevresinde yaklaşık 93 adet küçük birimlerde *elektron* sikkeye ulaşılır. 19 adet elektron sikke ise, tapınak temelinin başka bir yerinde bir kabın içinde bulunur ve çömlek definesi olarak adlandırılır[455].

M.Ö. 600 dolaylarına tarihlendirilen[456] ve Tanrıça Artemis'e adak olarak sunuldukları düşünülen bu buluntuların kimler tarafından darp edildikleri ve hangi *polis*lere ya da otoriteye ait oldukları tam olarak çözülmüş bir problem değildir. Buna sebep olan temel faktörler arasında sikkelerin tip olarak fazla çeşitlilik göstermesi, bir kısmının üzerinde işaret, yazı ya da tasvir taşımaması ile bir kısmında damga çukurlarının

[452] K. Konuk, 2003, s. 41. Ayrıca bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 30-31; G.K. Jenkins, 1990, s. 20.
[453] K. Konuk, 2003, s. 47.
[454] D. G. Hogarth, **Excavations at Ephesus**, London, 1908.
[455] C.M. Kraay, 1976, s. 21-22; G.K. Jenkins, 1990, s. 13; I. Carradice-M. Price, **Helen Dünyasında Sikke**, Homer Kitabevi, Çev. Oğuz Tekin, İstanbul, 2001, s. 18-19; O. Tekin, 2008, s. 54-55; C. Howgego, 2013, s. 18-21.
[456]Ephesos buluntularının gömü tarihiyle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. O. Tekin, 2008, s. 54-56; C. Howgego, 2013, s. 18-19. Ayrıca bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 21; G.K. Jenkins, 1990, s. 13; I. Carradice-M. Price, 2001, s. 21.

ve ufak çiziklerin görülmesi sayılabilir. Ancak bu sikkelerden bazılarının taşıdığı tasvirler, onların nereye ve kime ait oldukları yönünde yorum yapmayı mümkün kılar. Artemis Tapınağı buluntuları arasında 19 örnekle temsil edilen aslan başı tasvirli sikkeler Lydia kralı Alyattes'e atfedilir. Yine, iki örnekle temsil edilen fok başı tasvirli sikkeler Phokai'ya[457], başı geriye dönükken yatış pozisyonunda olan aslan tasvirli sikke Miletos'a[458], Grifon başlı tip Phokaia ya da Teos'a, otlayan geyik tasvirli tip Ephesos'a atfedilir. Bunlar arasında geyik protomlu tip, üzerinde taşıdığı "*Ben Phanes'in armasıyım*" yazısıyla ilgi çekicidir (bkz. Levha IV, No. 48). Geyiğin Artemis'in kutsal hayvanı olması, bu sikkenin Ephososlu bir yönetici ya da ileri gelen bir kişiye ait olabileceğini düşündürür. Ancak Herodotos'un Phanes'le ilgili anlattığı bir hikâye, sikkenin Halikarnassos'taki bir hanedana ait olabileceği şüphesini uyandırır. Herodotos, M.Ö. 530'larda Mısır'da Amasis'in yabancı askerler birliği içinde yer alan Phanes adında Halikarnassoslu iyi bir komutandan söz eder[459]. Bilim insanları sikke üzerinde adı geçen Phanes'in, Herodotos'ta geçen kişinin dedesi olabileceğini öne sürerler[460].

İlk elektron sikke tasvirlerinde görülen yoğun çeşitlilik, bilim adamlarını bu sembollerin önemli bir kısmının *polis*lerle ilgili olmayabileceği düşüncesine sevk eder. Bu simgelerin daha çok, *polis*lerin ileri gelenleri, yöneticiler, tiranlar, tüccarlar, bankerler ya da sikke üretiminde görevli memurlar tarafından kullanılmış olabileceği varsayılır[461]. Dolayısıyla, çok sayıda sikkenin atribüsyonunda tasvirlerin yetersiz kalması, sikkelerin darp edildikleri ağırlık sistemine göre sınıflandırılmasına sebep olur. Ele geçen 93 sikke arasında sadece ikisi Phokaia ağırlık sistemine uygun olarak darp edilmiştir; geri

[457]Phokai'a üretimi yaklaşık M.Ö. 600 ve öncesine tarihlendirilen bir *elektron stater* örnekleri için bkz. E. Babelon, Traité, Pl. IV. 3; Head, HN, s. 587. Ayrıca bkz. Levha IV, No. 72.
[458]krş. Levha IV, No. 68.
[459] Hdt. IV. 4, 11.
[460]Ephesos Artemis Tapınağı sikke buluntularıyla ilgili ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 21-25; G.K. Jenkins, 1990, s. 13-16; I. Carradice-M. Price, 2001, s. 20-22; O. Tekin, 2008, s. 55-60; C. Howgego, 2013, s. 19-20.
[461]C.M. Kraay, 1976, s. 22-23.

kalanların tamamı Miletos ya da Miletos-Lydia ağırlık sistemine göre üretilmiştir. Miletos ağırlık sistemine uygun darp edilen sikkelerin, başta Miletos olmak üzere, Ionia'nın güney kesiminde yer alan merkezlerden ve Lydia'dan gelmiş olabileceği düşünülür. Phokaia ağırlık sistemine uygun darp edilen sikkelerin ise, yine Phokai, Lesbos, Kyzikos gibi Kuzey Batı Anadolu bölgelerinden gelmiş olabilecekleri varsayılır[462]. Ephesos Artemis Tapınağı buluntuları arasında Samos'u temsil eden herhangi bir örneğe rastlanmaz. Ancak Samos Adası'nda bulunan define buluntuları Samos'un da M.Ö. 600 dolaylarında Euboia ağırlık sistemine uygun sikke darp ettiğini gösterir[463].

Yukarıda mevzu bahis edilen bulgular, Kraay'ın da işaret ettiği gibi, yaklaşık M.Ö. 600'lerin başından itibaren, kuzeyde Kzikos'tan güneyde Halikarnassos'a, iç kesimlerde Sardeis'e kadar birçok merkezin *elektron* sikkelerin darp etme faaliyetleri içinde yer aldığını gösterir[464].

IV. 2. Achaemenid Dönemi Sikke Kullanım Politikası

IV. 2.1. I. Dareios (=Darayavauš) Öncesi Achaemenid Krallarının Sikke Politikası: Mevcut Uygulamaların Devamlılığı

Achaemenid Pers İmparatorluğu'nun gerçek kurucusu Büyük Kyros (M.Ö. 559-530), Lydia kralı Kroisos'u Sardeis'te yendiğinde, imparatorluğun diğer bölgeleriyle birlikte Anadolu'yu da Perslerin egemenliği altına alır. Pers fethi Anadolu'yu iki yüz yıldan fazla sürecek "yeni" bir sosyo-politik ve sosyo- ekonomik sürecin içine dâhil eder. Bu yeni dönemin genel çerçevede birbirine bağlantılı ve/veya birbirini tamamlayan iki yönü vardır; Persler, idari, siyasi ve ekonomik alanlarda konjonktüre bağlı olarak

[462]C.M. Kraay, 1976, s. 24-27; G.K. Jenkins, 1990, s. 15; I. Carradice-M. Price, 2001, s. 23; O. Tekin, 2008, s. 57-58; C. Howgego, 2013, s. 19-20.
[463] C.M. Kraay, 1976, s. 26; G.K. Jenkins, 1990, s. 15; I. Carradice-M. Price, 2001, s. 22; O. Tekin, 2008, s. 58.
[464] C. M. Kraay, 1976, s. 27.

kendinden önceki dönemin uygulamalarını devam ettirme ya da gerektiğinde bu uygulamaları kendi imparatorluk anlayışlarına ve yerel ihtiyaçlara göre yeniden değiştirme yoluna gidebilmişlerdir. İdari ve ekonomik aktivitelerin miras alınan yapıyla devamlılık arz edip etmeyeceğinde, diğer etkenlerin yanı sıra, dönemin siyasal gelişmelerinin önemli bir etkisi olduğu düşünülebilir.

Sardeis'in düşüşünden (M.Ö. 547/46) sonraki dönemin ilk yılları hakkında çok net ve güvenilir bilgilere sahip olmasak da, antik kaynakların verdiği sınırlı bilgiler, bu dönemde Perslerin siyasal otoritelerini hâkim kılmada oldukça zorlandıklarını gösterir. Herodotos'un anlatısından, Perslerin ilk kez Sardeis'e satrap olarak atadıkları Tabalos'a karşı bir ayaklamanın baş gösterdiği ve bu isyanın ancak sonradan gönderilen Med'li komutanlar aracılığıyla sert bir şekilde bastırıldığını öğreniriz[465]. İsyan sonrası dönemle ilgili yazılı kaynakların verdiği bilgiler, dönemin siyasi, ekonomik ve idari gelişmelerini gösterecek yetkinlikten uzaktır. Ancak, M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğine kadar, Anadolu'da Perslere karşı girişilen ve ciddi sayılabilecek olumsuz bir siyasal gelişmenin de izine rastlanılmaz. Öyleki, yaklaşık M.Ö. 540-525 arası dönem, Perslerin Anadolu'da siyasal egemenliklerini büyük ölçüde gerçekleştirdikleri ve istikrarı sağladıkları bir dönem olarak önerilebilir. Anadolu'da durum bu şekilde olsa da, gerek M.Ö. 539'da Kyros'un Babylonia seferi, gerekse de M.Ö. 525'te Kambyses'in Mısır seferi, Achaemenid krallarının Anadolu'nun dışında kalan bölgelerde oldukça önemli problemlerle uğraştıklarını gösterir. M.Ö. 525'ten sonraki süreçte ise, Achaemenid Devleti'nin imparatorluk çapında çeşitli sosyal ve siyasal karışıklıklarla meşgul olduğu görülür. Kyros'un oğlu ve ondan sonraki Pers hükümdarı Kambyses =Kambuja döneminin (M.Ö. 530-522) son yıllarında, imparatorluğun merkezinde taht mücadelesinin yaşandığı bir süreç yaşanır. Kyros'un oğlu olduğunu iddia eden Smerdis adında bir Medli (?),

[465]Hdt. I. 154-177.

Kambyses'in Mısır'da olduğu bir dönemde kendini kral ilan eder. Bu olay, Kambyses'in Mısır seferi dönüşü ölümüne ve sonrasında I. Dareios'un Smerdis'i tahttan indirerek imparator olmasına yol açar[466]. Ancak I. Dareios'un Smerdis'i öldürerek tahtta oturduğu ilk yıllarda, kralın yazıtlarında söz ettiği ve bastırmak zorunda kaldığı isyanlar ortaya çıkar[467].

Genel siyasal tablonun bu şekilde özetlenebileceği imparatorluğun bu ilk dönemleri, I. Dareios'un ilk yılları da dâhil olmak üzere, aslında Achaemenid İmparatorluğu'nun "kendi sistemini" uygulatmak için, siyasal ve toplumsal karışıklıklardan kaynaklı olarak yeterince fırsat bulamadığı dönemler olarak düşünebilir. Anadolu'nun yeni egemenleri olan Perslerin böyle bir siyasal ortamda mevcut yapıları değiştirmeden idari ve ekonomik aktivitelerini sürdürmeleri akla uygun gelmektedir. Bu değerlendirme, imparatorluk yönetiminin en karakteristik özelliklerinden biri olarak kabul edilen, fethedilen topraklardaki mevcut siyasal, sosyal ve ekonomik yapılarla kurulan ilişkinin esnek niteliğiyle[468] birleştiğinde daha açıklayıcı bir görünüm kazanır. Pers krallarının sikke politikası da, bu çerçevede, zamanın ruhuna uygun olarak bazen yeniliklere yol açan bazen de devamlılık arz eden dönemsel farklılıklar gösterir.

Daha önce de söz konusu edildiği gibi, Lydia devleti, Perslerin hâkimiyetine girmeden önce Sardeis'teki atölyede altın ve gümüş *kreseid*leri darp eder (bkz. Levha I, No. 1-2)[469]. Batı ve Güneybatı Anadolu'nun kıyı şeridindeki Heklenler de aynı dönemlerde sikkelerin kullanımını aşamalı olarak benimseyerek, bunların ekonomik

[466]Hdt. III. 61-88.
[467]R.G. Kent, 1953, s. 120-134 (DB I, 72-96; DB II, 1-98; DB III, 1-92; DB IV, 1-54; DB V, 1-75).
[468] E.R.M. Dusinberre, 2003, s. 1.
[469] J. M. Balcer,1991, s. 59.

alanda yaygınlaşmasında kilit rol oynarlar[470]. Bu yüzden, Tuplin'in de belirttiği üzere sikke aslında "*Perslerin bilincine yabancı bir uygulama olarak"* girer[471].

Kyros Anadolu'yu kontrolü altına aldığında bu mevcut duruma müdahale etmeyerek, Sardeis'te altın ve gümüş *kreseid*lerin üretimini devam ettirir. Yine Anadolu'nun kıyı şeridindeki Hellen *polis*leri de Perslerin hâkimiyetinde, üzerinde kendi bölgelerini tanıtan işaretlerin ve betimlerin yer aldığı sikkeleri darp etmeye devam ederler[472]. Bu durum Kambyses'in hükümdarlık zamanında (M.Ö. 530-522) da değişmez. Böylece Lydia tipinde altın ve gümüş sikke darp etme faaliyetleri yaklaşık otuz yıl kadar devam eder[473].

M.Ö. 522/521 tarihinde tahtta geçen I. Dareios, altın *dareikos*lar ve gümüş *siglos*lar darp ettirerek, Anadolu'daki sikke üretim faaliyetlerine doğrudan müdahil olan ilk Achaemenid kralı olur. Bu dönemde Persler *dareikos*ların ağırlığını bir miktar düşürerek, 10.90 gram yerine 8. 10 gramlık ağırlık sistemini temel alırlar. Gümüş olarak darp edilen *siglos*ların ağırlığı ise 5.40 gram civarındadır[474].

[470]J. M. Balcer, 1991, s. 59

[471]C. Tuplin, "The Changing Pattern of Achaemenid Persian Royal Coinage" P. Bernholz and R. Vaubel (ed.), **Explaining Monetary and Financial Innovation, Financial and Monetary Policy Studies 39**, DOI: 10.1007/978-3-319-06109-2-6, © Springer International Publishing Switzerland, 2014, s. 127; O. Tekin, " Pers Döneminde Anadolu'da Para ve Ticaret", içinde: **Persler. Anadolu'da Kudret ve Görkem**, K. İren-Ç. Karaöz-Ö. Kasar (ed.), Yapı Kredi Yayınları, 2017, s.102.

[472]J.M. Balcer, 1991, s. 59.

[473]C. M. Kraay, 1976, s. 31; G. Rider, 2001, s. 123; O. Tekin, 2008, s. 71; C. Tuplin, 2014, s.135.

[474]K. Konuk, 2003, s. 49; O. Tekin, 2008, s. 72. Sikke definelerinden yola çıkan Konuk, "Kroisos sikkeleriyle Pers basımı sikkelerin aynı zamanda tedavülde olmadığına" ve Anadolu'nun batısındaki kıyı kesimlerindeki küçük gümüş sikkelerin bu dönemde gelişim gösterdiğine işaret eder. Bkz. K. Konuk, a.g.e., s. 51.

IV. 2.2. I. Dareios'un (=Darayavauš) Sikke Reformu: Büyük Kral'ın Sikkeleri ve Kral Sikkelerinin Ekonomik Değeri

Kral Sikkelerinin Genel Özellikleri

I. Dareios (521-486) meşru bir hükümdar olmadığını iddia ettiği "Smerdis-Bardiya"ya bir yönetim darbesi yapıp, onu tahttan indirdikten sonra[475] siyasal ve ekonomik alanlarda reformcu bir kral olarak politik sahnede yerini alır. Başta çok geniş alanlara yayılmış olan imparatorluk topraklarını Pers yönetim sistemine uygun olarak satraplıklara yeniden bölen I. Dareios[476], reformculuğunu kendisinden önceki Pers krallarının Batı Anadolu'da kullandıkları sikke sisteminde değişiklikler yaparak da gösterir. Kyros ve Kambyses dönemlerinde Achaemenidlerin Batı Anadolu'da sikke darbında kullanmayı benimsedikleri Lydia ağırlık sistemi ve tipi, I. Dareios'un tahta geçmesiyle birlikte yerini Hellen yazarlarının "τοξοται"/ toksotai= Okçular olarak söz ettikleri[477] altın *dareikos* ile gümüş *siglos*lara bırakır. *Siglos* ve *dareikos*ları bağlayan en önemli unsur ortak bir ikonografiye sahip olmalarıdır[478]. I. Dareios, sikke tipinde yenilik yaparken, Persler için önemli bir sembol olan okçu kral betimini kulanır[479]. Artık aslan-boğa protomları (bkz. Levha I, No. 1-2) yerine, Pers Büyük Kralının betimleri sikkelerin üzerinde yer almaya başlar. Yaklaşık iki yüzyıl kullanılan bu sikkelerin önyüzünde genellikle Pers saray giyimine uygun olarak mazgallı taç giymiş sakallı bir kral betimi yer alır. Tuplin'in *kreseid*lerle yer değiştirmelerini "*aktif bir müdahalenin ve yeniliğin*" göstergesi olarak sunduğu bu sikkeler[480], zaman içinde betimsel olarak küçük değişimler geçirir. Bilim insanları tasvirlerdeki bu değişimleri göz önüne alarak kral sikkelerini farklı

[475]Hdt. III. 68-87.
[476]Hdt. III. 89-90.
[477]Plut. Artak. XX. 4; G. Rider, 2001, s. 123.
[478] C. Tuplin, 2014, s.139.
[479] M. C. Root, 1979, s. 165.
[480]C. Tuplin, 2014, s.136.

tiplere ve dönemlere ayırırlar. Bunlar Tip I: M.Ö. 520-510, Tip II: M.Ö. 510-505, Tip III: M.Ö. 490-480, Tip IV: M.Ö. 450 olmak üzere dört farklı kategoride ele alınırlar[481]. Pers kral sikkelerinden, Büyük Kralın belden yukarısının tasvir edildiği ve kralın sol elinde bir yay ile sağ elinde iki ya da üç ok tuttuğu sikke tipi, M.Ö. 520'lerde darp edildiği düşünülen Tip I sikkeleridir (bkz. Levha I, No. 3). Tip I kategorisindeki sikkeler sadece gümüş *siglos*lardan oluşur[482]. Daha sonra ise, kralı bir okçu olarak gösteren ve Helllenlerin *dareikos* olarak isimlendirdikleri altın sikkeler darp edilir. Sadece birkaç tanesinin bilindiği ve M.Ö. 515'ten[483] sonrasına tarihlendirilen Tip II (bkz. Levha I, No. 4) serisine kadar *dareikos*ların darp edilmediği düşünülür[484]. Alram'ın, Kroisos staterlerin mirasçıları olarak bahsettiği[485] Tip II kategorisine giren bu sikkeleri, Pers Kralı'nın sol elinde bir yay ve sağ elinde bir mızrak tuttuğunu ve diz çökerek ilerlediğini gösteren Tip III (bkz. Levha I, No. 5) serisi takip eder. I. Dareios'un hükümdarlığının sonuna ya da Kserkses'in hükümdarlığının ilk dönemlerine tarihlendirilen Tip III kategorisindeki kral sikkeleri hem altın hem de gümüş olarak darp edilir[486]. Tip IV serisi (bkz. Levha I, No. 6) ise, Kserkses'in geç dönemi ile Artakserkses'in ilk dönemine tarihlendirilir (465-425)[487].

[481]C. Tuplin, 2014, s.137-38; Bu farklı tiplerle ilgili bir değerlendirme için ayrıca bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 32-33. Kral sikkelerinin tarihlendirmesiyle ilgili tartışmalar için bkz. G. Rider, 2001, s. 128-133. *Siglos* ve *dareikos* tiplerinin ortaya çıkış tarihlerine ve bu sikkelerin taşıdığı ikonografinin Herakles ve Athena'yı çağrıştırdığına dair görüşlere karşı eleştirel bir değerlendirme için bkz. P. Vargyas, "Darius I and the Daric Reconsidered", **Iranica Antiqua,** Vol. XXXV, 2000, s. 37-43.
[482]K. Konuk, 2003, s. 53.
[483]Persepolis'teki Apadana'nın yapım tarihinin M.Ö. 515'te olduğu düşünülür. Apadana'nın buluntuları arasında bir altın ve gümüş plaka, dört altın *kreseid* ve iki de Hellen gümüş sikkesinin bulunmasına rağmen hiçbir *Okçu*'nun bulunmaması, ilk *dareikos*ların bu dönemde daha basılmadıkları görüşünün öne sürülmesine sebep olmuştur. Bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 32; G. Rider, 2001, s. 129; C.L. Nimchuk, "The 'Archers' of Darius: Coinage or Tokens of Royal Esteem?", **Ars Orientalis, Vol. 32, Medes and Persians: Reflections on Elusive Empires (2002),** S. Freer Gallery of Art, The Smithsonian Institution and Department of the Historyof Art, University of Michigan, 2002, s. 59-60.
[484] C.L. Nimchuk, 2002, s. 59-60.
[485] M. Alram, 2012, s. 64.
[486]a.g.m., s. 64; Nimchuk, ., s. 60.
[487] C.L. Nimchuk, 2002, s. 60.

Dareikos ve *siglos*ların tipleri ve ağırlık sistemleri, daha önceki dönemlerde darp edilen *kreseid*lerinkinden farklılık gösterir. Yaklaşık olarak 8,40 gram ağırlığında olan *dareikos*ların saf altın oranlarının % 98'in altına düştüğü örnekler olsa da bunların sayıları çok fazla değildir; genelde bu oran % 99'dur. Yaklaşık olarak 5.40 gram olan *siglos*ların da saflık oranı *dareikos*larda olduğu gibi yüksektir; bazı örneklerde *siglos*lardaki saf gümüş oranı %94-95'lere düşse de, bu oran genelde %97-98'dir[488]. Okçulardan önce kullanılan ve antik yazarların *kreseid* olarak adlandırdıkları sikkelerin ağırlığı ise, önce 10.90 gramlık bir altın stater olarak belirlenir, daha sonra da bu ağırlık 8.10 grama düşürülür. Yine gümüş stater için ise, 10.90 gramlık bir sistem kabul edililir. O dönemdeki altın ve gümüş arasındaki parite ise 1:13'tür[489]. *Kreseid*lerin % 97 ile %100 arasında değişen yüksek saflık oranları, diğer sikkelerden ayırt edilebilecek bir kalınlıkta olmaları ve ön yüzlerinde temsili bir betim yani *kreseid*lerde aslan-boğa protomu; Okçularda insan figürü ile arka yüzlerinde bir çukurun (*incuse*) yer alması, onların temel fiziksel karakterlerinin Pers Okçularına benzetilmelerine sebep olur[490].

Aynı zamanda *siglos*ların ağırlığı (yaklaşık olarak 5,40 gram) yarım stater gümüş *kreiseid*lerin ağırlıklarıyla (yaklaşık olarak 5, 35 gram) neredeyse aynıdır[491]. Bu durum, *dareikos* ve *siglos*ların, *kreseid*lerin devamı olacak bir ekonomik amaçla rasyonel bir değer değişimini kolaylaştırmak için darp edildikleri düşüncesini akla getirir. Ancak, *dareikos*ların ilk dönemlerde Babylonia ağırlık sistemi olan 8, 40 gramlık şekel ağırlığında darp edilmeleri, onların sadece para değişimini kolaylaştıran bir uygulama

[488]K. Konuk, 2003, s. 52-53.
[489]a.g.e., s. 47. *Kreseid*lerin literatürde yaygın olarak "ağır" ve "hafif" olmak üzere iki ağırlık sistemiyle üretildiklerini varsayan Nimchuk, Konuk'tan farklı olarak "ağır" altın stater ile gümüş staterin ağırlıklıklarını 10, 70 gram olarak, "hafif" altın staterin ağırlığını ise 8.05 gram olarak verir. Yine Nimchuk, *kreseid*lerin altın ve gümüş oranını 1:12 olduğunu iddia eder. Bkz. C. L. Nimchuk, 2002, s. 60-61.
[490]C.L. Nimchuk, 2002, s. 60.
[491]Lydia Krallığı'nın bimetalik *kreseid*lerinin M.Ö. 520'lere kadar Achaemenid'ler tarfından kullanılmasının devam etmesi, erken dönem *siglos*ların geç dönem gümüş *kreseid*lerle taşıdıkları ortak ağırlık sistemi ve % 3,2'nin Batı Anadolu'nun dışında bulunan *kreseid* defineleri ile siglos defineleri arasındaki benzerlik, Tuplin'e göre, parasal geleneğin "devamlılık" yönünü gösterir. Bkz. C. Tuplin, 2014, s.135; C.L. Nimchuk, 2002, s. 62.

olarak algılanmamaları gerektiği yönünde değerlendirmelere de neden olur[492]. Çünkü bu sistemin uygulanması daha çok I. Dareios'un kendi politik programını kraliyet ağırlık sistemiyle ifade etme isteğinden kaynaklanıyor olmalıdır[493]. Tuplin'nin deyişiyle, "*metrolojik olarak bakıldığında, sikke ağırlık standardının tamamen imparatorluğun merkezinden dikte edildiği görülür*"[494]. Dolayısıyla, ağırlık sisteminde ortaya çıkan bu değişim, altın *dareikos*larla gümüş *siglos*ların ekonomik işlevinin yanında politik bir yönünün de olduğunu gösterir. *Kreseid*lerin öncelikle kraliyet sikkeleri olma nitelikleri ve kralın gücünü göstermenin etkili bir aracı olarak Lydialılar tarafından kullanılmaları da, I. Dareios'un böyle bir yöntemi kendi siyasal amaçları doğrultusunda benimsemesini etkilemiş olmalıdır[495].

Kral Sikkelerinin Dağlım Coğrafyası

Altın *dareikos*larla gümüş *siglos*ların dağılım coğrafyası, bu sikkelerin üretim amaçlarının ve dolayısıyla kimlere hitaben basıldıklarının anlaşılmasında önemli katkılar sağlar. Sikkenin ticari ve idari işlemler için bir değişim aracı olarak kullanılması Akahaemenid İmparatorluğu'nun doğu kısmının aşina olduğu bir uygulama değildir[496]. Fakat üzerinde tasvir bulunmayan değerli metallerin tartılması Yakındoğu'da para kullanımının bilinen bir türüdür[497]. Değerli metallerin yanı sıra bu coğrafyada tahıl ürünlerinin de ödeme aracı olarak kullanıldığı bilinir. Bu açıdan, Persepolis'te M.Ö. 509 ile M.Ö 458 arası bir dönemi kapsayan idari belgeler önemli veriler sunar. Hem Persepolis Tahkimat Tabletleri (=PF) ve hem de Persepolis Hazine Tabletleri (=PT),

[492]C.L. Nimchuk, a.g.m., s. 62. İlk dönemlerde, yaklaşık 5, 40 gram olan *siglos*un yaklaşık 8, 40 gram olan *dareikos* ağırlık oranının 9:14 olduğunu belirten Nimchuk (2002: 62), bunun değişimi kolaylaştıran bir ilişki olamayacağını vurgular. Ona göre, bu "değişim denkliği" ilişkisini kurmak ancak *siglos*ların ağırlığının 5, 60 grama yükseltildiği Tip IIIb'nin kullanılmasından sonra olur. *Siglos*un ağırlığının bu şekilde artırılması 1 *dareikos*un 20 *siglos* değerinde olmasını sağlar. Bkz. M. Alram, 2012, s. 66. Bu konuda yapılan değerlendirmeler için ayrıca bkz. C. M. Kraay, 1976, s. 32-33; C. Tuplin, 2014, s.139.
[493]C.L. Nimchuk, 2002, s. 62.
[494]C. Tuplin, 2014, s. 140.
[495]C. Tuplin, 2014, s. 136. Ayrıca bkz. G. Rider, 2001, s. 126-127.
[496] G. Rider, 2001, s. 180.
[497] C.L. Nimchuk, 2002, s. 57-58.

Achaemenid'lerin sikke kullanımından ziyade Yakındoğu'nun bu geleneğini benimsediklerini gösterir. Persepolis'teki buluntulardan ödemelerin veya tayınların buğday, arpa, un, şarap gibi tahıl ya da içecekler yoluyla *BAR, karšha* ya da *marriš* gibi ölçü birimlerinin[498] kullanılması suretiyle yapıldığını görürüz[499]. Bu tabletlerde sikkelerin ekonomik işlemlerde bir değişim aracı olarak kullanıldığıyla ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Yine de, ileriki satırlarda değinileceği üzere, çeşitli yazılı metinler ve arkeolojik bulgular, imparatorluğun merkezinde sikkelerin var olduğuna ve ödemelerin gümüş hesabıyla yapıldığına dair bazı örnekler sunar. Ancak, bu olgunun varlığı gümüşün sikke formunda kullanıldığı anlamına gelmez. Gümüş değeri üzerinden ödemelerin yapıldığıyla ilgili bilgilere Persepolis'teki Hazine Tabletleri'nin bazı örneklerinde rastlarız[500]. Bu tabletlerde çeşitli meslek gruplarına mensup ve İmparatorluğun çeşitli bölgelerinden gelen insanlara ödemelerin gümüş üzerinden *karšha* denilen ağırlık sistemiyle yapıldığı görülür[501]. Burada gümüş, sikke olarak değil, külçe halinde belli bir ağırlık sistemiyle gerçek değeri üzerinden işlem görür. İmparatorluğun doğusundaki ticari faaliyetlerde metal gümüşün kullanımı önemlidir. Öyle ki, sikkeler sadece birer metal parçası olarak anlaşılır[502]. Dolayısıyla, ödemelerin *karšha* ölçüsü üzerinden ifade edilmesi, bu durumun ağırlık sistemiyle bağlantılı olduğuna ve bunun "*Mezopotamya ekonomik faaliyetlerinin külçe halindeki gümüş karakteriyle*" aynı paralellikte işlem gördüğüne işaret eder[503]. İmparatorluğun merkezinde sikkelerin ticari ve idari işlerde kullanılmış olabileceği ihtimalini akla getirecek başka örnekler de vardır. Bunlar Persepolis'teki Apadana

[498]Ölçü Birimleri ve Mübadele Değerleri için bkz. Tablo 6.
[499]G.G. Cameron, 1948; R.T. Hallock, 1969.
[500]G.G. Cameron, 1948, s. 11, 14, 142-143.
[501]Babylonia şekeline bağlı olan Persepolis'teki Pers ağırlık sisteminde bir karšha 84 g ya da 10 şekele eşitti. Bkz. C. Tuplin, 2014, s.139; Karšha ağırlık sistemiyle yapılan ödemelere örnek olarak bkz. G.G. Cameron, 1948, s. 83, 85-88, 92.
[502]G. Rider, 2001, s.171.
[503]Tuplin'in de belirttiği üzere sikke kullanan bölgelerde bu dönemle ilgili yüz civarı define bulunurken, imparartorluğun merkezinde rastlanılan bu seyrek örneklerin sembolik olmalarından öte anlamları yok gibidir. Bkz. C. Tuplin, 2014, s.129.

temelinde gömülü olarak bulunan sikke grubu[504], Persepolis Tahkimat Tabletleri'nin (=PF) birkaçı üzerine mühür olarak basılmış birkaç sikke[505] ile antik yazarların Makedonya kralı Aleksandros'un Susa'da bulduğunu iddia ettikleri *dareikos*lardır[506].

Apadana'da, içinde *kreseid*ler ile Abdera, Aigina ve Kıbrıs'tan gelen sikkelerin yer aldığı bir definenin bulunması (IGCH 1789), sikkelerin imparatorluğun doğusunda da para olarak kullanım görüp görmediğine dair soru işaretlerine neden olur. Ancak İmparatorluğun doğu yakasında, yukarıda da bahsi geçtiği üzere, sikke bir metal parçası olarak görülür. Öyleki Achaemenid devletinin bu bölgesinde define sayısı neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu yüzden, bu sikkelerin ancak özel bir yolla Apadana'ya geldikleri ve varlıklarının sembolik bir nitelik taşıdığı düşünülür[507].

Benzer bir değerlendirme PF tabletlerinde mühür olarak basılan sikkeler için de geçerlidir. PF 1495'te (I. Dareios'un hükümdarlığının 22. yılında) Miššabadda adlı resmi bir görevli Susa'ya götüreceği vergi için 3,2 BAR unu tayın olarak alırken[508], işlemlerin yapıldığı tabletin üzerine Tip II okçusunun (bkz. Levha I, No. 4) yer aldığı bir sikkeyi mühür olarak kullanır. Dolayısıyla, mühür olarak kullanılmaları, dolaşımda olmalarına rağmen, kral sikkelerinin imparatorluğun bu bölümünde sikke olarak görülmedikleri anlamına gelir. Persepolis'te kişilerin taşıdıkları mühürlerle, sahip oldukları statü arasında çok yakın bir ilişki vardır. Muhtemelen, önemli bir statüye sahip olan

[504]1933'te Apadana'da kazılan iki temelde elde edilen buluntular arasında, oldukça sağlam bir durumda olan dört altın *kreseid* stater, Aegina ve Abdera'dan gelen iki Hellen gümüş sikke (Kuzey-Doğu temelinde) ve iki Kıbrıs stateri (Güneydoğu temelinde) bulunur. Bkz. IGCH 1789; M. C. Root, "Evidence From Persepolis for the Dating of Persian and Archaic Greek Coinage", **NC, Vol. 148**, The Royal Numismatic Society, London 1988, s. 2; G. Rider, 2001, s. 32; M. Alram, 2012, s. 65.
[505] R. T. Hallock, 1969, s. 419. M. C. Root, 1988, s.10-11; C. Tuplin, 2014, s. 129.
[506] Diod. XVII. 66.1-2; G. Rider, 2001, s. 172.
[507] C. Tuplin, 2014, s.128.
[508] R. T. Hallock, 1969, s. 419.

Miššabadda da, kendisine hediye olarak verilen ya da başka özel bir yolla elde ettiği bu sikkeyi, taşıdığı prestij dolayısıyla mühür olarak kullanmayı tercih etmiştir[509].

Diodoros'un verdiği bilgilerden Aleksandros'un M.Ö. 331'de Susa'yı ele geçirdiğinde çok büyük miktarda *dareikos* elde ettiğini öğreniriz. Diodoros'un 9000 *talanton* olarak ifade ettiği bu miktar[510], ilk bakışta kral sikkelerinin imparatorluğun merkezinde para olarak kullanıldığını düşündürebilir. Fakat Doğu definelerinde *siglos* ve *dareikos*ların yokluğuyla, başka antik yazarların külçe halindeki gümüşler olarak Aleksandros'un buradaki keşfinden bahsetmeleri, bu sikkeleri külçe halindeki gümüşlerden bir farklarının olmadığına işaret eder. Bunlar muhtemelen külçe halindeki gümüşlerde olduğu gibi zenginliğin stoklanmasında bir araç olarak görülürler[511].

Herodotos'un, I. Dareios'un hazineye ödenen paraları saklama yöntemine yönelik verdiği bilgi, bu bağlamda, paralellik gösteren açıklayıcı bir niteliktedir. Herodostos'a göre, Büyük Kral hazineye ödenen sikkeyi eriterek ve toprak kaplara doldurtarak saklar. Ancak sikkeye ihtiyacı olduğunda, bunları kesip kullanabilmektedir[512]. I. Dareios, imparatorluğun değişik bölgelerinden gelen diğer değerli metallerle birlikte sikkeleri de külçeye dönüştürüyor olmalıdır[513]. Strabon'dan[514] yola çıkarak, Rider, kralın, sahip olduğu altın ve gümüşlerin büyük bir kısmını oymalı, işlemeli eserler olarak ayırdığını, ancak küçük bir kısmını sikke olarak kullandığını belirtir. Ona göre, bu şekilde stoklanan bu metaller acil bir ihtiyaç halinde ya da yeni masraflar ortaya çıktığında paraya dönüştürülebiliyordu[515]. Bunların ihtiyaç halinde sikke olarak darp edilmeleri de

[509]C. L. Nimchuk, 2002, s. 69. Achaemenid kralları sadık dostlarına ya da yöneticilere, onları onurlandırmak ve krallık ile ilişkilendirmek için onlara hediye olarak üzerinde taç motifi olan mühürleri verebiliyorlardı. Bkz. M. Garrison – M.C. Root, 2001, 54-56.
[510] Diod. XVII. 66.1.
[511] C. Tuplin, 2014, s. 128.
[512] Hdt. III. 96.
[513] C. L. Nimchuk, 2002, s. 62.
[514] Strab. XV, 3.21.
[515]G. Rider, s. 166-167.

kesintisiz bir sikke darp geleneğinin olmadığını gösterir[516]. Dolayısıyla, *dareikos* ve *siglos*ları imparatorluğun merkezinde üreten ve bunların imparatorluk boyunca dolaşımını sağlayan merkezi bir yapıdan bahsetmek söz konusu değildir. Bu kral sikkelerinin üretimi, muhtemelen sikke kullanım geleneğinin Perslerin gelişinden çok öncesine dayanan Sardeis ve Daskyleion gibi birkaç önemli idari merkez ve çevresiyle sınırlıdır (bkz. Tablo 7-8)[517]. Yine de *siglos*lar ile *dareikos*ların coğrafi dağılımlarının, arkeolojik buluntuların sağladığı veriler göz önüne alındığında farklılık gösterdiği görülür. *Dareikos*lar, *siglos*lara göre çok daha geniş bir coğrafyaya yayılır. Mudanya'da (IGCH 1241), Klazomenai'ın yakınındaki Vourla'da (IGCH 1194), Karia'da (Pirlibey, Aydın; IGCH 1222), Kıbrıs Vouni'de (IGCH 1278) Sicilya'daki Avola'da (IGCH 2122, 2124), Atina'da (IGCH 32), Elis'te (IGCH 43), Erethria'da (IGCH 63) ve Makedonya'da (IGCH 362) *dareikos*ların içinde bulundukları definelere ulaşılır (bkz. Tablo 7)[518]. Bu definelerde hiçbir *siglos*a rastlanmaz[519]. *Siglos*lar da, çok az sayıda da olsa, başka bölgelerde bulunur. Düzensiz bir şekilde, Karadeniz, Hellas, Mısır, Mezopotamya, Baktria ve Hindistan'da *siglos*lar Hellen sikkeleriyle birlikte çok az sayıda elde edilir[520]. Yine aynı şekilde, Kilikia'da bir miktar *siglos* elde edilmişse de, Karia'da, Kıbrıs'ta ve kıyıdan uzak önemli adalarda hiç bulunmamışlardır; bunların neredeyse tamamına yakını bol miktarda Batı Anadolu'daki definelerde görülür (bkz. Tablo 8)[521].

[516]C. Tuplin, 2014, s.133.
[517] K. Konuk, 2003, s. 52; J. Bodzek, 2014, s. 61.
[518]G. Rider, 2001, s. 192-193.
[519] C. Tuplin, 2014, s. 132.
[520]M. Alram, 2012, s. 70. Sinope definesinde bulunan 83 *sigloi* ve Batı Anadolu dışında M.Ö. 475 yılına tarihlendirilen Nil Nehri üzerindeki Asyut definesindeki 873 Hellen gümüşü ile birlikte elde edilen 18 *sigloi*un Alram'a göre külçe olarak ağırlıkları oranında ticari işlem görürler. Dolayısıyla bunların nominal bir değerleri yoktur.
[521] C. Tuplin, 2014, s. 132, Dipnot 21; Siglosların Mezopotamya'da bulunduğu defineler için ayrıca bkz. IGCH 1747–1748, 1790-1791, 1830; C. Tuplin, 2014, s. 132 dipnot 22.

Kral Sikkelerinin Anadolu Ekonomisindeki Yeri

Sikkelerin dağıldığı coğrafyalar göz önüne alındığında, gümüş *siglos*ların altın *dareikos*lardan daha dar bir alanda elde edildikleri görülür. *Siglos*ların Batı Anadolu'nun Karia dışındaki bölgeleriyle sınırlı lokal bir kullanım ve dağılım alanına sahip olduğu define buluntularından anlaşılır (bkz. Tablo 8)[522]. Bu dağılımın nasıl bir tarihsel bağlam içinde ele alınması gerektiği konusunda bilim adamları tarafından öne sürülen görüşler farklıdır. Özellikle, gümüş *siglos*larla ilgili öne çıkan görüş, bu sikkelerin paralı askerlerin ödemelerini yapmak ve I. Dareios ile Kserkses döneminde yapılan askeri operasyonları finanse etmek için üretildikleri yönündedir[523]. Bu görüş doğru kabul edildiğinde, *siglos*ların dağılımında paralı askerlerin temel bir role sahip olduklarını kabul etmek gerekir. Ancak *siglos*ların neredeyse tamamının Batı Anadolu'da elde edilmesi, Karia'da bulunmaması, Kilikia gibi Hellen paralı askerlerinin bulunduğu yerlerde seyrek rastlanması ve *siglos* kelimesinin Ksenophon'un *Anabasis* kitabı dışındaki klasik metinlerde neredeyse hiç geçmemesi, bu sikkelerin dolaşımında paralı askerlerin tek etken olmayabileceğini düşündürür[524]. Aynı şekilde, gerek sikke kullanım geleneğine sahip olmayan bölgelerden gelen askerlerin ücret olarak sikke talep etme ihtimalinin düşük olması, gerekse de Pers krallarının ihtiyaç duydukları anda farklı araçlarla askerlerin ihtiyaçlarını karşılama imkânına sahip olmaları, asker ücretleri için *siglos* darbının her zaman zorunlu olamayacağını gösterir. Nimchuk'un da vurguladığı üzere, eğer *siglos*ların üretiminde temel amaç askeri ödemeler olsaydı, I. Dareios, pekâlâ *kreseid*leri ya da külçeleri kullanabilirdi. Yine, çoğunun Pers elitlerinden oluştuğu askeri birliklerin, savaşın kazanıldığı yerde Yakındoğu geleneğinin bir devamı olarak alışık oldukları bir yolla ganimet almaları veya kendilerine hizmetleri karşılığında toprak tahsis

[522]C. Tuplin, 2014, s. 132, 134-135.
[523]M. C. Root, 1979, s. 117-118; I. Carradice-M. Price, 2001, s. 32; P. Briant, 2002, 409; C.L. Nimchuk, 2002, s. 69; K. Konuk, 2003, s. 53.
[524]C.Tuplin, 2014, s. 133-135; Xen. Anab. I.5.6.

edilmesi, sikkeyi ücret olarak almaya yabancı olan bu askerler için daha uygun bir seçenek olabilirdi[525]. Fakat bu akıl yürütmeler, *siglos*un, her zaman olmasa da, paralı askerlerin ödemelerini yapmada başvurulan araçlardan biri olduğu gerçeğini reddetmeyi gerektirmez[526].

Kral sikkelerinin üretimini I. Dareios'un vergi düzenlemesiyle ilişkilendirilen görüşler de mevcuttur. Bu bağlantının kurulması, Herodotos'un gümüş olarak toplanan düzenli vergi sisteminin I. Dareios'la birlikte kurumsallaştığını bildirmesinden kaynaklanır[527]. Ancak Howgego'nun da vurguladığı gibi, I. Dareios döneminde vergiler ayni olarak ya da sikke dışındaki başka metallerle de ödenmeye devam eder. Yine *siglos*ların dolaşımı, yukarıda da bahsi geçtiği üzere, imparatorluk içinde neredeyse sadece Batı Anadolu'daki belli merkezlerle sınırlıdır. Dolayısıyla, toplanan vergilerle, bu sikkelerin üretim ve dolaşımı arasında doğrudan bir bağlantı kurmak zordur[528].

*Siglos*ların ekonomik işlevleriyle ilgili belirsizliğin bir benzeri Büyük Kralın altın parası olan *dareikos*lar için de geçerlidir. *Siglos*lardan farklı olarak, *dareikos*un içinde geçtiği çok sayıda klasik metin mevcuttur[529]. Konu bağlamında dikkate değer olanı ise, paralı askerlerin ücretlerinin aylık 1 *dareikos* olarak ödendiğine dair Ksenophon'un verdiği bilgidir[530]. Spartalı Thibron, Genç Kyros'un başarısız seferinden dönen askerleri kiralamak için vermeyi önerdiği aylık ücret miktarı 1 *dareikos*tur[531]. Bu bilgi, ilk bakışta *dareikos*ların ödeme aracı olarak Batı Anadolu'daki Pers idaresinin işleyişini

[525]C. L. Nimchuk, 2002, s. 69. *Siglos*ların, en başından itibaren, özellikle Anadolu'daki ihtiyaçlar için kullanıldığını iddia eden Alram da benzer bir değerlendirme yapar. Ona göre, *siglos*lar uluslararası ticarette Hellenli rakiplerine karşı neredeyse şansı olmayan ve hatta Perslerin hizmetinde olan Hellen paralı askerlerinin de giderek kabul etmeyi reddettikleri önemsiz bir paradır. Bkz. Alram, 2012, s. 69.
[526]Bu bağlamda Ksenophon'un verdiği bilgi önemli bir dayanak noktasıdır. Ksenophon, paralı askerlerin Fırat vadisinde tahıl almak için *siglos* kullanmak istediğinden, fakat tahıl fiyatlarının oldukça yüksek olduğundan söz eder. Xen. Anab. I.5.6.
[527] Hdt. III. 89.
[528] C. Howgego, 2013, s. 66. Ayrıca bkz. P. Briant, 2002, s. 409.
[529] C. Tuplin, 2014, s. 133.
[530] Xen. Anab. VII.6.1.
[531] Xen. Anab. VII.6.1.

kolaylaştıran bir unsur olduğunu düşündürebilir. Ancak Thibron'un Perslerle savaş halinde olduğu dikkate alındığında, onun bu sikkeleri nasıl edindiği sorusuna cevap aramak gerekir. Dolayısıyla, Ksenophon'un anlatısı, dönemin siyasal gelişmeleriyle birlikte ele alındığında, ücretlerin *dareikos*la değil de, bu sikkenin eşdeğeri başka bir sikkeyle ödenmiş olabileceği ihtimalini ortaya çıkarır[532]. Daimi paralı askerlerin ücretlerinin her zaman *dareikos*larla ödenip ödenmediğine dair net kanıtlara sahip değiliz. Ancak *dareikos*un kralın sikkesi olarak yüksek bir politik değere sahip olduğu ve bundan dolayı sıradan alış-verişler için kullanılmasının çok uygun olmadığı bilinir[533]. Bu yüzden, ücretler *dareikos* değeri üzerinden belirlenen başka bir metal ya da sikkeyle ödeniyor olmalıdır.

Bu belirsizlik *dareikos*ların günlük sıradan ekonomik faaliyetler veya ticari işlemler için kullanılıp kullanılmadığı konusunda da geçerlidir. Ksenophon'un *Anabasis*'te anlattığı bir hikâye, *dareikos*ların sıradan ticari işlemlerde kullanıldığının bir örneğini sunar. Anlatıda, Ksenophon'un, Lampsakos'ta 50 *dareikos* karşılığında atını sattığının bilgisi yer alır[534]. Nitekim altın *dareikos*lara gerek imparatorluğun sınırları içerisindeki farklı bölgelerde gerekse Sicilya, Hellas gibi imparatorluğun sınırları dışındaki topraklarda rastlanılması (bkz. Tablo 7), bunların dağılımında ticari faaliyetlerin de etkili olmuş olabileceği ihtimalini akla getirir[535]. Ancak ticari faaliyetlerin bu anlamda ana belirleyici etken olduğu da söylenemez. Yaygın görüş bu sikkelerin, özellikle de *dareikos*ların, politik bir amaçla Büyük Kralın gücünü ve Achaemenid İmparatorluğu'nun ideolojik programını temsil eden ve bu programı yaygınlaştıran bir

[532]C. M. Harrison, **Coins of the Persian Satraps**, Dissertation in Classical Archaeology, University of Pennsyivania, 1982, s. 119-120.
[533]C. Tuplin, 2014, s. 134-135.
[534]Xen. Anab. VII.8.6.
[535]G. Rider, 2001, s. 194-195.

araç olarak üretildikleri yönündedir[536]. Fakat bu noktada sorun *dareikos*ların prestij paraları olmalarına rağmen, bunların imparatorluğun sınırlarını aşacak şekilde yaygınlaşmasında ekonomik ve idari faaliyetlerin de etkisinin olduğuna dair işaretlerdir. Rider'in, bu bağlamda, Küçük Asya, Yunanistan ve Sicilya'daki kamu hazinelerinde, tapınaklarda ve özel evlerde *dareikos*lerin bulunma sebepleriyle ilgili öne sürdüğü görüşler, bu sikkelerin üretim amaçları ve dağılımlarındaki ana etkenlerin biraz daha belirginleşmesine katkı sağlar. Rider, *dareikos*ların dağılımında muhtemel dört ana etmenin rol oynadığına vurgu yapar: Ona göre, 1- her ne kadar her zaman ödemeleri *dareikos*la yapılmasa da, paralı askerler ile krala hizmet eden yabancı uzmanlar bu altın sikkelerin dolaşımında önemli bir paya sahipler, 2- dışarıdan süs eşyaları, özel malzemeler ve değerli metalleri alan Pers ileri gelenlerinin, nakit ödemelerinin bir kısmını muhtemelen altınla yaparlar ve yabancı tüccarlar da mümkün olduğunca bu ödemelerin *dareikos*la yapılmasını tercih etmiş olmalılar, 3- altın fiyatının Achaemenid İmparatorluğu'nun dışında 5.yy'lın sonlarına kadar imparatorluğun içinden daha yüksek olması, tüccarların Hellen ve Batı ticaretinde altın *dareikos*lara sahip olup, onlar üzerinden kazanç sağlamaya itmiş olmalıdır, 4- Achaemenid krallarının değerli nesneler olarak verdikleri hediyeler arasında, hem gerçek hem de nominal değeri yüksek bir sikke olan *dareikos* da yer alır. Kral bu hediyeleri hem başka ülkelerden gelen hem de başka ülkelere gönderdiği elçilere, devlet adamlarına ve politikacılara verir. Yüksek bir kaliteye sahip olan *dareikos*, bu anlamda, kralın imajının yaygınlaşmasında önemli bir rol oynar[537]. Rider'in *dareikos*ların dağılımıyla ilgili sıraladığı bu muhtemel nedenler dikkate

[536]P. Briant, 2002, 409; C.L. Nimchuk, 2002, s. 69; J. Bodzek, "Achaemenid Asia Minor: Coins of the Satraps and of the Great King", **Birinci uluslararası Anadolu Para Tarihi ve Numismatik Kongresi-Bildiriler 25-28 Şubat 2013**, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2014a. s. 61.
[537]G. Rider, 2001, 194-195.

alındığında, bu sikkelerin ödeme aracı ya da ticari bir araç olarak kullanıldığı durumlarda bile önemini sahip olduğu itibari değerinden aldığı görülür.

Kral Sikkelerinin İkonografik Özelliklerinin Ekonomi-Politik Karşılığı

Büyük Kral sikkelerinin üretilmesindeki asıl amacın ne ölçüde ekonomik bir gereklilikten kaynaklanıp kaynaklanmadığını belirlemek, bu sikkelerin üzerinde yer alan kral tasvirlerinin politik anlamını ele almayı da gerektirir.

"*Kreseidlerden radikal bir kopuş*"un[538]göstergesi olarak düşünülebilecek bu yeni Pers sikkelerinin üzerindeki okçu kral betimleri, Achaemenid kralının gücünü temsil eden sembolik bir niteliğe sahiptir[539]. Achaemenid krallarının anıtsal kabartmalarında[540] ve mühür baskılarında okçu adam motifi bilinen bir tasvirdir. Okçu tasviri, Persepolis'teki mühür baskılarında "Saray Stili" olarak adlandırılan ve özellikle seçkin bir kitlenin kullandığı düşünülen mühürler arasında önemli bir yer tutar[541]. Saray Stili'nin, özellikle, M.Ö. 510'larda sembolik ve resmi bir hüviyet kazandığına yönelik değerlendirmelerle, *dareikos* ve *siglos* sikkelerinin üzerindeki okçu betimlerinin ortaya çıkış tarihleri bir arada düşünüldüğünde, bunların benzer bir mesajı taşıma güdüsüyle ortaya çıktıkları iddia edilebilir[542]. Anadolu'nun batı ve kuzeybatısında yer alan ve aynı zamanda önemli Pers satraplık merkezleri olan Sardeis[543] ve Daskyleion'da[544] da üzerinde Persepolis'tekilere

[538] C. L. Nimchuk, 2002, s. 60.
[539] C. Tuplin, 2014, s. 131; C.L. Nimchuk, 2002, s. 63.
[540]Hem I. Dareios'un Naksh-i Rustam'daki mezarında hem de Bisitun kabartmalarında kral elinde yayıyla resmedilir. M. C. Root, 1979, s. 76 dipnot 98, s. 164; C. L. Nimchuk, 2002, s. 64; M. Alram, 2012, s. 66.
[541]Persepolis tabletleri üzerinde yer alan okçu tasvirli bazı örnekler için bkz. M.B. Garrison- M. C. Root, 2001, s. 95, PFS 49 (Cat. No. 23), s. 299, PFS 859* (Cat. No. 205), s. 339,340, PFS 1466 (Cat. No. 234). C.L. Nimchuk, 2014, s. 64-65.
[542] C. L.Nimchuk, 2002, 64.
[543]Sardeis'te, Pers askeri ve avcı kıyafetleri içinde akik taşı üzerine aslanı vurur şekilde resmedilmiş damgalı mühür için bkz. E. R. M. Dusinberre, 2003, s. 274, 276, IAM 4591 (Fig. 91).
[544]Daskyleion'da bulunan bullalar üzerine resmedilmiş okçu tasvirlerinin örnekleri ve bu tasvirlerin Perslerle olan bağlantısıyla ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. D. Kaptan, **The Daskyleion Bullae: Seal Images from the Western Achaemenid Empire, Volume I: Text**., Achaemenid History XII, Leiden, s. 71-73.

benzer okçu tasvirleri taşıyan mühürler ortaya çıkar. Bu durum, okçu betimlerinin taşıdıkları mesajın imparatorluğun ana yönetim merkeziyle sınırlı kalmadığını gösterir.

Peki, Pers krallarının sikkeler üzerinden yaygınlaşmasını istediği bu politik mesaj nedir? Öncelikle, kralın Pers tacı ve Pers saray elbiseleriyle tasvir edilmesi, imparatorluğu yönetenin Pers kökenli bir kral olduğuna yönelik bir vurgudur. Ancak mesaj bu haliyle Persli olmayan uyrukları arasında dışlayıcı bir karakter kazanacağından, kralın bütün uyruklarını kapsayacak bir "dil"e de ihtiyacı vardır. Bu da kralın koruyucu yönüne vurgu yapmasını gerektirir[545]. Bu bağlamda, I. Dareios'un metinlerinde kendisinden çok iyi bir süvari ve aynı zamanda çok iyi bir okçu olarak bahsetmesi[546], onun kendisinin sadece bireysel becerilerini gösterme isteğinden öte bir anlam taşır; sahip olduğu bu özelliklerle, I. Dareios yetenekli bir kral olarak, aynı zamanda, kendi imparatorluğunu ve uyruklarını korur[547].

Tip I *siglos*lar üzerinde Pers kralı vücudunun belden yukarı olan kısmıyla durgun bir şekilde elinde yay ve oklarla betimlenir (bkz. Levha I, No. 3). Buradaki yarım kral betimi, Pers ikonografisinde kanatlı bir diskten çıkan Ahuramazda'nın yarım figürünü çağrıştırır[548]. I. Dareios, yazıtlarında, Ahuramazda'nın kendisine krallığı bahşettiği, dolayısıyla adalet, doğruluk ve dünya düzeninin sağlayıcısının, Ahuramazda'nın seçtiği meşru kişi olarak kendisinin görevi olduğundan bahseder[549]. Bu anlatı bir yanıyla imparatorluğun siyasal ve toplumsal istikrarsızlık içinde olduğu ve I. Dareios'un tartışmalı bir şekilde tahtta çıkışına karşı isyanların baş gösterdiği bir dönemde kralın kendi yönetimini ve gücünü ilahi bir kudrete dayandırma ihtiyacından kaynaklanır[550]. Tip

[545]C. L. Nimchuk, 2002, s. 66.
[546] R. G. Kent, 1953, s. 140 (DNb 42)
[547]C. L. Nimchuk, 2002, s. 65.
[548] C.L. Nimchuk, a.g.m., s. 65-66. Kanatlı disk içinde Ahuramazda betiminin en önemli örneklerinden biri I. Dareios'un mezarı üzerinde görülür. Bkz. M. C. Root, 1979, s. 164, 174, Pl. 13b.
[549]R. G. Kent, 1953, s. 132 (DB IV 61-67), s. 140 (DNb 1-11).
[550]C. Tuplin, 2014, s.141.

I kral sikkelerinin üzerindeki betimler de bu yönde paralel bir mesaj taşır. Öncelikle, I. Dareios, Aharamazda'yı çağrıştıran yarım figür betimiyle ilahi bir güç tarafından seçilmiş meşru bir kral olduğunu ima eder. Dingin duruşuyla da kral, hareketlenmenin ancak başkaları tarafından kendisine doğru olabileceğine ve kendisinin merkezi bir konumda bulunduğu bir düzene dolaylı bir şekilde işaret eder[551].

Tip II olarak adlandırılan kral sikkeleriyle birlikte kralın betimi biraz değişir. Achaemenid mühürleri üzerindeki avcılıkla ilgili portrelerden alındığı düşünülen bu tasvirde, ok atmaya hazır ve sağ dizi üzerine çöken bir kral görülür (bkz. Levha I, No. 4). Kral figürünün hareketli olduğu bu betim, Tip I'de olduğu gibi, daha seküler bir formda olsa da, kralın gücünü ve imparatorluğun düzenini gösteren bir mesaj içerir. "*Yakındoğu'nun avcı/koruyucu geleneğinin bir devamı olarak*" kral avcı haliyle aktif bir şekilde dış tehditlere karşı imparatorluğunu ve güçsüzleri korumakta ve aynı zamanda sağlanan düzenle de hem imparatorluğunun ve hem de uyruklarının zenginliği artırır[552]. Dolayısıyla, Tip I'deki kral betiminin dinginliği, hâkim olan düzen ve gücü gösteren bir mesaj taşırken, yay ve oklar kralın düzeni kurup koruduğu askeri bir mesaj taşır[553]. Başka bir deyişle Pers kralları, I. Dareios'tan başlayarak, Achaemenid imparatorluk ideolojisinin çok katmanlı mesajlarını, bu ideolojik programın bir parçası olan sikkeler üzerinden belli bir hedef kitleye ulaştırmaya çalışırlar[554].

Kral Sikkelerinin Hedef Kitlesi

Achaemenid İmparatorluğu'nun sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda farklı özelliklere sahip uyrukları yönetmesi ve politik olarak değişik kesimlerle ilişki içinde bulunması bu mesajların muhatabı olan kitleyi çeşitlendirse de, asıl hedef kitle Pers

[551]C. L. Nimchuk, 2002, s. 65.
[552] C.L. Nimchuk, 2002, s. 66. Okçu figürünün sembolik değeri ve Yakındoğu kültürleriyle ilişkisine dair ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. M. C. Root, 1979, s. 165-169.
[553]M. C. Root, 1979, s. 164; Nimchuk, 2002, s. 65-66; M. Alram, 2012, s. 66.
[554]C. L. Nimchuk, 2002, s. 66.

seçkinleridir[555]. Bu mesajlar yoluyla, meşru bir yönetimi elinde tutan kral, Pers elitlerini imparatorluğun zenginliğine ve yönetimine ortak eder: Ahuramazda'nın yardımı ve onayıyla tahta geçmiş bir kralın kurduğu düzen içerisinde yarattığı zenginlikten faydalanmayı sürdürmek, Pers elitlerinin ancak Büyük Kralla yapacakları işbirliğine bağlıdır[556]. Yine sikkelerin kullanımı Pers kültürüne ait bir uygulama değildir[557]. Dolayısıyla, imparatorluğun ideolojik programının görsel mesajını sikkeler üzerinden taşınması, aynı zamanda, Pers elitleri yoluyla Pers kültürüne ait olmayan bir formun üzerinde, Pers kralının çıkarlarına uyarlanmış şekilde kontrol sağlamayı da ima eder. Öyleki, Pers elitleri Büyük Kralın dünya görüşünün destekçileri ve temsilcileri olarak, bu yolla, hem onları birbirine bağlayan ortak bir ideolojik programa sahip olurlar ve hem de imtiyazlı konumlarını sağlam bir zemine oturturlar[558]. Nimchuk, kral sikkelerinin, ikincil bir düzeyde de olsa, hedef kitlesi arasında yerel elitlerin de olabilme ihtimalinden bahseder. Ona göre, kral sikkelerini ya bir Persliden ya da hediye olarak kralın kendisinden alan yabancı yerel seçkin, bu sayede, "*düzen ve zenginliğin genel mesajını*" alarak, Pers kralını destekleyecek şekilde sorumluluklarını yerine getirir[559].

Achaemenid ikonografik geleneği üzerinden böyle bir okuma yapıldığında, *dareikos*ların ve *siglos*ların üzerinde taşıdıkları mesajlarla kralın metaforik varlığını yerel düzeyde görünür kılmakta oldukça işlevsel oldukları görülür. Yakındoğu geleneğinde altın ve gümüşün çeşitli şekillerde hediye olarak kullanımı ise, yine başka bir açıdan, gümüş *siglos*ların ve altın *dareikos*ların imparatorluğun Batı Anadolu kısmında bu geleneğin bir uzantısı olarak, yerel bir formda benzer bir işlevi yerine getirdiğine güçlü bir şekilde işaret eder. Gümüş ve altın Yakındoğu ekonomisinde her ne kadar alış

[555] C.L. Nimchuk, 2002, s. 67.
[556] H. Sancisi-Weerdenburg, "The Quest for an Elusive Empire", **Achaemenid History IV**, Heleen Sancisi-Weerdenburg and Amélie Kuhrt (ed.), Nederlands Instituut voor Het Nabije Oosten, Leiden, 1990, s. 269.
[557] C. Tuplin, 2014, s. 127.
[558]C.L. Nimchuk, 2002, s. 67.
[559]a.g.m., s. 67.

verişlerde yaygın olarak kullanılan bir değer ölçüsü olsalar da[560], hediye ya da değişik amaçlarla üretilen çeşitli nesnelerin değerini artırıcı metaller olarak da kullanılırlar[561]. Özellikle, Babylonia kralı Hammurabi'nin, daha sonra I. Dareios'un da *dareikos*lar için kullanacağı yaklaşık olarak 8,40 gramlık ağırlık sisteminde gümüş medallionları hediye vermek için üretmesi, kral sikkelerinin bu geleneğin bir devamı olarak benzer bir amaçla üretildikleri fikrini perçinleştirir[562].

Belirli değer aralıklarıyla darpedilen kral sikkeleri gümüş ve altın olarak gerçek bir değere sahip olmalarının yanı sıra, üzerinde taşıdıkları betimlerle gerçek değerlerinin çok ötesinde sembolik bir değere sahiptiler. Dolayısıyla kral hediyelerinin alıcısına sağlayabileceği toplumsal ve politik itibarı da göz önüne aldığımızda, *dareikos*ların ekonomik işlevinin mevcut sosyo-politik yapılarla yakından ilişkili olduğu görülür. Başka bir deyişle, *dareikos*ların içinde yer aldığı faaliyet alanında bir alış- veriş ilişkisi söz konusu olsa da, bu ilişki kişisel çıkarlarını maksimize etmeye çalışan "anonim bireylerin" birbirleriyle olan alış verişlerinden öte bir anlam ifade eder. Bu durum, özellikle, hediye verme noktasında Karl Polanyi'nin karşılıklılık = "reciprocity" davranış ilkesine uygun bir resim sunar. Karşılıklılık ilkesinde bir alış veriş ilişkisi vardır, ancak buradaki alış veriş sosyal konumları tanımlı olan ve konumlarına uygun bir şekilde ilişkiler kuran insanlar arasında gerçekleşir. Bu ilişki ağı içinde olan insanların ilişkileri sahip oldukları sosyal statülerinden dolayı her zaman eşit ilişkiler değildir. Bazen hiyerarşik bazen de yatay bir nitelik arz eden böyle bir ilişki biçiminde insanlar arasındaki dayanışma, güven ve sadakat önemlidir. Dolayısıyla, alış verişte bir malın karşılığı onun mübadele değerinin karşılığı olan başka bir mal değildir; kişilerin sosyal konumuna göre hareket etmesi alış

[560]I. Carradice-M. Price, 2001, s. 15-16; G. Rider, 2001, s. 1-4.
[561] C.L. Nimchuk, 2002, s. 67.
[562] C.L. Nimchuk, 2002, s. 68.

verişteki bu dengeyi kurar[563]. Bu çerçevede, *dareikos*ların prestij sikkeleri olarak dolaşımda olmasının ekonomik nitelikli olduğunu net olarak söyleyemeyiz.

Bu anlamda, kral sikkelerinin çift yönlü bir niteliğe sahip oldukları görülür: bu sikkeler 1- hem değişik toplumsal katmanlardaki alıcıları açısından politik ve sosyal statü kazanmanın bir göstergesi, 2- hem de, hediye eden açısından, kralın ideolojisinin yaygınlaşmasının önemli bir aracıdır[564]. Bu durum, kralın doğrudan izni ile üretilen altın ve gümüş sikkelerin ekonomik yönünün daha ikincil bir önemde olduğunu düşündürür.

IV. 2.3. Satrap Sikkeleri

"Atina Emperyalizmi", Güçlenen Satraplar ve Satrap Sikkelerinin Ortaya Çıkışı

Tarihsel Arka Plan

II. Kyros'un Lydia'yı yenip Batı Anadolu'ya egemen olduğu dönemden I. Dareios'un dönemine kadar Anadolu'da herhangi bir Pers satrapının merkezi yönetime karşı isyan hareketine dâhil olduğunu söylenemez. M.Ö. 520'lerde Sardeis satrapı Oroites'in imparatorluk boyunca meydana gelen siyasal kargaşadan yararlanarak elde ettiği güçle I. Dareios'un onaylamadığı eylemler içine girmesi, bu dönemin Anadolu'daki istisnai bir olayıdır. Sardeis Satrapı Oroites, Büyük Kraldan bağımsız hareket etmenin bedelini canıyla öder[565]. Daha sonraki süreçte ise I. Dareios, Sardeis'e kardeşi Artaphernes'i göndererek bu bölgedeki kontrolünü güçlendirmeye çalışır[566].

M.Ö. 5. yüzyıl ise, Batı Anadolu'da Ionia'lıların Perslere karşı giriştiği isyanla başlar. Miletos tiranı Aristagoras'ın kışkırtmasıyla Atina ve Eretria'nın da destek verdiği bu isyan[567] neredeyse bütün Batı Anadolu'yu, Karia'yı ve Kıbrıs'ı kapsayacak kadar

[563] K. Polanyi, **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri,** Çev. Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 19, 88-90.
[564] C. L. Nimchuk, 2002, s. 68.
[565] Hdt. III. 126-128.
[566] Hdt. V. 25
[567] Hdt. V. 97.

genişler[568]. Ancak M.Ö. 499'da başlayan kalkışma M.Ö. 493/92'de Lade Savaşı'nda Persler tarafından bastırılır[569]. Bu olaylar sırasında Atina'nın Ionialılara destek olması için gönderdiği yirmi gemi I. Dareios'un öfkelenmesine ve Atina'dan intikam almak için hazırlıklar yapmasına sebep olur. I. Dareios Atina'yı cezalandırmak ve egemenliği altına almak için Datis ve Artaphernes'in komuta ettiği Pers ordusunu Atina'nın üzerine gönderir. Fakat M.Ö. 490'da yapılan Marathon Savaşı'nda Pers ordusu başarılı olmaz[570]. I. Dareios, bunun üzerine tekrar ve daha güçlü bir şekilde Atina'ya karşı sefer yapmak için hazırlıklar yapmaya başlar. Ancak M.Ö. 486'da ölümü I. Dareios'un bu niyetini gerçekleştiremesine imkân vermez[571]. I. Dareios'un yerine tahta geçen oğlu Kserkses babasının Atina'ya yönelik olan politikasını sürdürerek, M.Ö. 480'de Hellas üzerine sefere çıkar[572]. Bu seferin başlarında Artemision ve Thermopylai'da Pers güçleri kısmi başarılar elde ederler[573]. Bundan sonraki süreç ise, Perslerin istediği yönde gelişmez ve Persler Hellen güçlerine yenilirler. Kserkses döneminde Salamis (M.Ö. 480)[574], Platea (M.Ö. 479) ve Mykale (M.Ö. 479)[575] savaşlarında Perslerin Hellen güçlerine karşı aldığı yenilgiler, Atina'nın çok sayıda Hellen *polis*inin katılımıyla M.Ö. 478/77'de oluşan birliğin lideri olmasına neden olur. Atina- Delos Deniz Birliği olarak bilinen bu siyasal ve ekonomik yapı Perslerden Ege adalarının ve Batı Anadolu'daki Hellen *polis*lerinin intikamını almayı ve Hellenler üzerindeki Pers hâkimiyetine son vermeyi amaç edinir[576]. Bu amaçla ve eşit statülü devletlerin katılımıyla faaliyet gösteren Birlik, zamanla Atina yayılmacılığının dayanağı haline gelir. Özellikle, M.Ö. 476'dan başlayarak Atinalı komutan Kimon Perslerin elinde bulunan çok sayıda *polis*in kontrolünü ele geçirir. Önce

[568] Hdt. V. 98-104.
[569] Hdt. VI. 18-25.
[570] Hdt. VI. 94-119; VII. 1.
[571] Hdt. VI. 1-4.
[572] Hdt. VI. 20-44, 54-138.
[573] Hdt. VI. 233; 8. 1-16.
[574] Hdt. VIII. 86.
[575] Hdt. IX.100
[576] Thuk. I. 96.

Trakya'da Eion'u Perslerden alan Kimon[577], M.Ö. 470'ten sonraki yıllarda ise Batı ve Güney Batı Anadolu'nun çok önemli bir bölümünde Perslere üstünlük sağlar[578].

Libyalı Inaros'un Büyük Krala karşı giriştiği isyan hareketinden dolayı Kimon'dan yardım istemesi, M.Ö. 459'da Kıbrıs'ta savaşan Atinalı komutanın bu savaşı bırakıp, Libya ve Mısır'a başarısızlıkla sonuçlanacak bir sefere çıkmasına sebep olur.[579] M.Ö. 450'ye gelindiğinde Kimon, Kıbrıs'la savaş halindeyken, askerlerinin belli bir kısmıyla Mısır'a ikinci bir sefer düzenlediği bir sırada ölür[580]. M.Ö. 453 yılında sayısı 212'e varan üyenin dâhil olduğu Delos Birliği'nin[581] sağladığı finansal ve askeri katkılar[582] Atinalı Kimon'un Perslere karşı sağladığı bu başarılarda hayati bir rol oynar. Kimon'un ölümünden sonra Pers kralı Artakserkses M.Ö. 449'da Atinalılarla anlaşma yoluna gider. Antlaşmanın bir tarafı olan Atinalı komutanın adının verildiği Kallias Barış Antlaşması[583] ile M.Ö. 5. yüzyılın başlarından itibaren süre gelen Pers-Atina savaşları bir süreliğine son bulur.

Atina'nın bu yayılmacı politikası sadece Persler için rahatsızlık yaratmaz. Hem birlik içindeki bazı *polis*ler[584] hem de Atina'nın Hellas'taki en büyük rakibi Sparta da Atina'nın güçlenmesini kendi varlıklarına tehdit olarak görürler[585]. Atina ile Sparta arasındaki anlaşmazlıklar bu iki devlet arasında yaklaşık olarak M.Ö. 430'da başlayıp[586] M.Ö. 404'de kadar devam eden bir savaşın yaşanmasına sebep olur. Thukydides'in

[577] Plut. Kim. VII.1-3; Diod. XI. 60.2-6; Nepos Kim. II.2.
[578] Plut. Kim. 12.1-6; 13.1-2.
[579] Thuk. I. 104, 109-110; Plut. Them. XXXI.3.
[580]Plut. Kim. XVIII.1-6; XIX.1-2. Thuk. I. 112.
[581] İ. Gezgin, 1997, s.49.
[582] Thukydides'e göre üyeler gemi, asker ya da para vererek Delos Birliği'ne katkıda bulunurlar. Bkz. Thuk. I. 96-99.
[583] Diod. XII. 4.4-5.
[584] Thuk. I. 97. Atina'nın birlik içinde üstünlüğünü kabul ettirmesi, bazı *polis*lerin birlikten çekilmelerine ya da Atina'ya karşı Sparta'ya yaklaşmalarına sebep olur. Atina böyle bir durumla karşılaştığında genelde, kendisine karşı tavır alan tarafı cezalandırma yoluna gider. Atina'nın Birlik'ten ayrılmak isteyen Naksos'un bağımsızlığını kaybetmesi, yine birlikten ayrılmak isteyen Thasos'u iki sene kuşatıp ağır vergilerle cezalandırması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bkz. Thuk. I. 98-101.
[585] Thuk. I. 23; Plut. Per. XVII.1.
[586] Thuk. I. XXIV-LXV.

ayrıntılarıyla anlattığı ve literatürde Peloponnesos Savaşı olarak bilinen bu savaşın galibi Sparta olur. Sparta'nın bu galibiyetinde ise, Pers yardımlarının kilit önemde rolü vardır. Başka bir deyişle, M.Ö. 5. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Achaemenid İmparatorluğu'nun Atina'dan gelen saldırılar karşısında savunmacı bir pozisyonda kaldığını söyleyebiliriz. Bu savunmacı pozisyon Persleri Atina üzerine yapılacak doğrudan bir savaştan alıkoysa da, onları bölgenin en önemli güçlerinden biri olmasını engellemez.

Pers Büyük Kralları, özellikle, Batı Anadolu'daki satrapları eliyle Atina ile Sparta arasındaki rekabete müdahil olurlar ve izledikleri denge politikasıyla çoğu zaman olayların kendi lehlerine gelişmesini sağlarlar. I. Dareios döneminden itibaren uygulandığı bilinen bu Pers politikası, özellikle, M.Ö. 5. yüzyılın son çeyreğinde yoğun bir şekilde kullanılır. Achaemenid İmparatorluğu hem Atina ve Sparta'dan sürgün edilmiş ya da gözden düşmüş etkili figürleri politik bir araç olarak kullanır hem de taraflardan birinin diğerine üstünlük sağladığı durumlarda zayıf olan tarafa finansal destek vererek siyasal ve ekonomik avantajlar elde eder. I. Dareios döneminde Sardeis satrapı Artaphernes, sürgün tiran Hippias'ı Atina'ya karşı kullanma niyeti bu çerçevede örnek verilebilir.[587] Bundan başka, Kserkses döneminde, Spartalı Pausanias'ın Kuzey Batı Anadolu'da Hellenlere karşı mücadele edeceği konusunda Perslerle anlaşması, Pers Büyük Kralının ona finansman desteği vermesine sebep olur. Bu finansman destek Daskyleion satrapı Artabazos aracılığıyla yapılır[588]. Yine Artakserkses döneminde, Sardeis satrapının yetki alanındaki Magnesia'da Atinalı sürgün devlet adamı Themistokles'e hizmetleri karşılığında toprak bağışlanır[589].

[587] Hdt. V. 96.
[588] Diod. XI.43.1-44.2; 44.3-6.
[589] Plut. Them. XXXI.1-2; Nepos Them. I.1; Diod. XI. 56.8-57.5; 57.6-58.3; Thuk. I. 137-138. Perslerin denge politikasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. F. Öncü, 2012, s. 84-91.

M.Ö. 6. yüzyıldan bu yana Batı Anadolu'daki satraplar eliyle süre gelen bu politik geleneğin, Peloponessos Savaşı'nın ikinci yarısından sonra daha yoğun bir şekilde uygulandığı görülür. M.Ö. 441'de Samos ve Miletos arasında meydana gelen bir çatışmada Samos'taki demokrasi karşıtlarının yardım istemesi üzerine onlara destek verdiği ile bilinen Sardeis satrapı Pissouthnes'in[590] ve onun oğlu Amorges'in yaklaşık M.Ö. 420'lerden sonra merkezi idareye karşı olumsuz bir tutum içinde olurlar. Bunun üzerine *karanos* olarak M.Ö. 413'te Sardeis'e gönderilen Tissaphernes, Amorges'i yenip[591] bundan sonraki süreçte Daskyleion satrapı Pharnabazos ile birlikte Anadolu'daki Pers siyaseti üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olur. M.Ö. 411'de Spartalıların ekonomik destek almadan Atinalılar karşısında tutunamayacağını gören Tissaphernes'in, Spartalılar ile anlaşma yaparak onlara para yardımı yaptığı görülür[592]. Yine M.Ö. 410 yılında Daskyleion satrapı Pharnabazos da aynı amaçla Spartalılara yardımda bulunur[593]. Ksenophon'un Spartalı komutan Klearkhos hakkında anlattıklarını doğru kabul ettiğimizde, M.Ö. 408'de Spartalı askerlerin ücretlerinin bile Daskyleion satrapı Pharnabazos tarafından ödendiğine şahit oluruz[594]. Genç Kyros'un *karanos* olarak M.Ö. 407'de Batı Anadolu'ya gönderildiğinde Spartalı gemicilerin ücretlerini artıracağına yönelik vaadi, bu bağlamda, verilecek başka bir çarpıcı örnektir[595].

Atina ise, Delos Birliği'ne dâhil ettiği *polis*ler vasıtasıyla sadece siyasi hegemonyasını genişlemekle kalmaz, aynı zamanda bu *polis*lerden sağladığı vergilerle ekonomik bir kazanç da elde eder. Vergi toplamanın Pers idari sistemi içerisindeki temel önemi göz önüne alındığında[596], Anadolu'daki satrapların bu yönde de etkin bir siyaset

[590] Thuk. I. 115; Diod. XII. 27.1-4, 27.4-28.4; Plut. Per. XXV.2-3.
[591] Thuk. VIII. 28.
[592] Thuk. VIII. 57-58.
[593] Xen. Hell. I.1.24-26.
[594] Xen. Hell. I.3.5.
[595] Xen. Hell. I.5.3-5.
[596] A. R. Meadows, "The Administration of the Achaemenid Empire", in: J. Curtis and Nigel Tallis (ed.), **Forgotten Empire: The World of Ancient Persia**, London, The British Museum Press, 2006, s. 183.

izlemeleri zorunluluk haline gelir. Sardeis satrapı Tissaphernes'in Spartalılar ile yaptığı bir antlaşmada bu husus özellikle öne çıkar:

"Kral, Spartalılar ve müttefikleri, Atinalıların bu bölgeden her türlü vergiyi almalarını engellemek için mücadale edeceklerdir"[597].

Yeniden güncelenen başka bir antlaşmada ise, Sparta ve müttefiklerinin antlaşmaya konu olan kentlerden vergi toplama haklarının bulunmamasından bahsedilir[598]. Dolayısıyla, Atina'lıların Anadolu'daki, özellikle, Hellen *polis*leri üzerindeki etkisinin artması, hem siyasetten hem de vergileri toplama noktasında Achaemenidleri kaygılandırır ve satrapları daha etkin bir siyaset izlemelerine sebep olur.

Değerlendirme

Genel hatlarıyla verilen bu siyasal tablo dikkate alındığında, M.Ö. 5. yüzyıl boyunca Anadolu'da, Bodzek'in de isabetle iddia ettiği üzere, satrapların siyasal gelişmelerin yarattığı baskıdan dolayı merkezi idareden bağımsız hareket etme noktasında gittikçe daha fazla insiyatif almak durumunda kaldıklarını söyleyebiliriz[599]. Özellikle, Atina ile Sparta arasında yaşanan savaşın rotasının belirlemesinde Sardeis satrapı Tissaphernes ile Daskyleion satrapı Pharnabazos'un oynadıkları rol[600], bu bağlamda, önemli örnekler barındırır. Bu iki satrapın etkinlikleri Achaemenid İmparartorluğu'nun yönetim anlayışıyla ilgili farklı bir yönü göstermesinden dolayı da önemlidir. Çünkü satrap isimlerinin ya da simgelerinin üzerinde yer aldığı ilk sikkeler Batı Anadolu'lunun bu iki yöneticisine aittir. İlk satrap sikkelerinin Tissaphernes'e ait

[597]Thuk. VIII. 18.
[598]Thuk. VIII. 37.
[599]J. Bodzek, " Achaemenid Asia Minor: Coins of the Satraps and of the Great King", **Birinci uluslararası Anadolu Para Tarihi ve Numismatik Kongresi-Bildiriler 25-28 Şubat 2013,** Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2014a, s. 69.
[600]Sardeis satrapı Tissaphernes ile Daskyleion satrapı Pharnabazos'un Peloponnesos Savaşı'nda aldıkları rol ve bu iki Pers satrapının birbirleriyle olan ilişkisi hakkında detaylı bir değerlendirme için bkz.F. Öncü, 2012, s. 83-91.

olduğu göz önüne alındığında ise[601], bunların tarihinin Tissaphernes'in ilk göreve başladığı tarih olan M.Ö. 412/413'ü geçmediği görülür. Bundan önceki dönemlerde satrapların neden sikke darp etmedikleri ise önemli bir soru olarak karşımızda durur.

Aslında Herodotos'un Mısır satrapı Aryandes'le ilgili anlattıkları, ilk bakışta bizi satrapların ilk sikke darp etme faaliyeleri konusunda şüpheye düşürür. Herodotos, kitabının bir bölümünde Mısır satrapı Aryandes'in saf gümüş içeren bir sikkeyi darp ettiğinden ve I. Dareios'un bu durumdan rahatsız olup onu öldürdüğünden söz eder[602]. Bu anlatı dikkate alındığında, Pers satraplarının ilk kez olarak I. Dareios döneminde (M.Ö. 522-486) sikke darp ettikleri düşünülebilir[603]. Fakat bugüne kadar söz konusu anlatıyı destekleyecek herhangi bir sikke buluntusuna ulaşılmamıştır.[604] Yine, bu dönemde Achaemenid İmparatorluğu'nun içinden geçtiği süreç Büyük Kralın kendisine meydan okuma anlamına gelebilecek böyle bir girişim karşısında tepkisiz kalmayacağının da güçlü işaretlerini verir. I. Dareios'un hem bir yönetim darbesiyle tahta geçmesi hem de tahta geçtikten sonraki süreçte imparatorluğun değişik bölgelerinde ortaya çıkan çesitli isyanlarla mücadele etmesi, onu daha merkeziyetçi kararlar almaya iter[605]. İmparatorluğun idari ve ekonomik yapısını yeniden elden geçiren Büyük Kral, kendisine rakip olabilecek temsilcilerini rahatlıkla ortadan kaldırabilmektedir; bunların yerine ise sadakatlerinden emin olduğu kişileri atar.

Herodotos'un, Sardeis satrapı Oroites'in güçlenerek başına buyruk hareket ettiği için Büyük Kralın zamanı geldiğinde onu nasıl ortadan kaldırdığından bahsetmesi, bu

[601]J. Bodzek, 2014a, s. 68.
[602] Hdt. IV. 166.
[603]Colburn'a göre, Aryandes'in görevden uzaklaştırmanın muhtemel tarihi I. Dareios'un Mısır'a geri döndüğü tarih olarak varsayılan M.Ö. 518'dir. Bkz. H. P. Colburn, **The Archaeology of Achaemenid Rule in Egypt**, Doctoral Dissertation, Department of Classical Art and Archaeology in the University of Michigan, 2014, s. 368.
[604] "Aryandic Gümüş Sikkeler" ve Aryandes'in sikke basımı ile ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. H. P. Colburn, 2014, s. 368-371.
[605]J. Bodzek,"Remarks on the Origins Of Achaemenid Satrapic Coinages", **Folia Numismatica 28/1: Supplementum Ad Acta Musei Moraviae**, Scientiae Sociales XCIX 2014b/Studie, s. 5.

açıdan çarpıcı bir örnektir. Sardeis Satrapı Oroites, Büyük Kraldan bağımsız hareket etmenin bedelini canıyla öder.[606] Daha sonraki süreçte ise Dareios, Sardeis'e kardeşi Artaphernes'i göndererek bu bölgedeki kontrolünü güçlendirmeye çalışır[607]. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, I. Dareios'un politik sahneye çıkış süreci ve imparatorluğun kontrolünü sağlama çabası satrapların faaliyet alanlarını sınırlar. Sikkenin işlevinin farkında olan Büyük Kral, muhtemelen, satrapların kendi sikkelerini darp etme faaliyetlerine de iyi gözle bakmamaktadır. Dolayısıyla, söz konusu dönem, Bozdek'in de işaret ettiği üzere, satrapların kendi paralarını darp etmeleri için uygun bir politik ortama sahip değildir[608] ya da satraplar bu yönde bir ihtiyaç hissetmezler.

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere Atina-Delos Deniz Birliği'nin kurulmasından (M.Ö. 478/77) önceki dönemde Achaemenid idari sistemi I. Dareios eliyle daha merkeziyetçi bir hüviyette bürünür. Bu merkeziyetçi yapı eğer, bir yönüyle, yerel idari güçlerin çeşitli alanlardaki faaliyetlerine müdahale etme anlamına geliyorsa, bunun sadece satraplarla sınırlı kaldığı görülür. Başka bir ifadeyle, I. Dareios'un altın ve gümüş *kreseid*lerin yerine altın *dareikos* ve gümüş *siglos*ları ikame etmesi, Anadolu'da yerel düzeyde başka sikke türlerinin ortaya çıkıp gelişmesine engel olmaz. Fakat bunlar satrapların darp ettikleri ya da onların adına darp edilen sikkeler değildir. Söz konusu sikkelerin bir bölümü hanedanlar, tiranlar ya da Perslere sığınan etkili kişiler tarafından darp edilir.

Lykia hanedanları M.Ö. 510/500'lerde kendi sikkelerini darp etmeye başlarlar. M.Ö. 5. yüzyılın ilk dönemlerinden başlayarak bu yerel hanedanlar kendi adlarına sikke darp etmeye devam ederler (bkz. Levha VIII, No. 158-191). Yine Kilikia'da (5. yüzyılın ikinci yarısında) da yerel sikkeler darp edilmeye başlanır (bkz. Levha). Bunun yanı sıra,

[606]Hdt. IV. 126-128.
[607]Hdt. V. 25.
[608]J. Bodzek, 2014b, s. 5.

Atinalı Themistokles gibi I. Artakserkses'e sığınmış kişiler de krala karşı belli yükümlülükleri yerine getirmeleri karşılığında kendi adlarına sikke darpedebilmişlerdir (bkz. Levha II, No. 7-8)[609].

Yani, ikonografik açıdan Hellen geleneğine ait unsurların yoğun olduğu Themistokles'in sikkeleri Bodzek'in iddia ettiği gibi "Proto-Satrapal" emisyonlar olarak kabul edilse de[610], doğrudan Pers satraplarına atfedilecek sikkelerin ortaya çıkması için birkaç on yılın daha geçmesi gerekecektir.

Atina-Delos Birliği'nin kurulması ve Atina'nın bu birliği araçsallaştırak güçlenmesi, Achaemenidlerin özellikle Batı ve Güney Batı Anadolu'daki Hellen *polis*leri üzerindeki etkisinin gittikçe daha çok zayıflamasına sebep olur. Atina'nın saldırgan tutumu uzun bir süre Achaemenidleri savunma pozisyonunda bırakır. Fakat M.Ö. 430'ların başında Sparta ile Atina arasında yaklaşık otuz yıl sürecek Peloponnesos Savaşı'nın patlak vermesi, Persler için yeni bir kapı aralar. Bu savaşın özellikle ikinci yarısında Achaemenid İmparatorluğu Batı Anadolu'daki satraplar marifetiyle Sparta ile Atina arasında bir denge politikası izler. Sparta'nın zaferiyle son bulan savaşın kazanılmasında Sardeis satrapı Tissaphernes ve Daskyleion satrapı Pharnabazos'un ekonomik ve askeri katkılarının çok önemli bir rolü vardır. M.Ö. 5. yüzüncı yüzyıl boyunca, Atina tehlikesine karşı satrapların daha çok sorumluluk ve daha fazla bağımsız kararlar aldıkları görülür. Dolayısıyla, ilk bakışta, bu dönemde Tissaphernes adına darp edilen satrap sikkelerinin, satrapların bağımsız karar alabilme pozisyonlarından kaynaklanmış olabileceği akla gelebilir. Bu yargı bizi ilk satrap sikkelerinin[611], kraldan

[609]J. Bodzek, 2014b, s.6.
[610]P. Debord, Themistokles'e atfedilen sikkelerin arka yüzlerinde ΘE monogramını taşımalarını, bir güç gösterisinin ve hatta "megalomania"nın bir yansıması olarak okur. Ona göre, kendilerini sikkeler üzerinden göstermek isteyen satraplar da, bunu bir model olarak benimsemiş olmalıydılar. P. Debord, 1999, s. 58. Ayrıca bkz. Bodzek, 2014a, s.68-69;Bodzek, 2014 b, s. 7.
[611]Anadolu'da hem Sardeis Satrapı hem de karanos olarak görev yapmış olan Tissaphernes'in bronz sikkeleri, satrap isminin üzerinde yazılı olduğu ilk sikkelerdir.

siyasal olarak bağımsız davranmanın bir simgesi olarak ortaya çıktıkları sonucuna götürebilir. Fakat Tissaphernes'in Pers Büyük Kralıyla olan ilişkisine bakıldığında, böyle bir sonuç çok mümkün görünmez.

Daha önce de değinildiği gibi Tissaphernes Anadolu'ya, Sardeis satrapı Pissouthenes ve oğlu Amorges'in merkezi yönetime karşı isyanını bastırmakla görevlendirilir ve bu isyanları bastırdıktan sonra Sardeis satrapı olur[612]. Yine, M.Ö. 407'de *karanos* olarak Anadolu'ya gelen Genç Kyros, M.Ö. 401'de kardeşi Kral II. Artakserkses'e karşı taht kavgasına giriştiğinde, o dönem yetki alanı Karia'yla sınırlı olduğu düşünülen Tissaphernes kraldan yana tavır alır. Tissaphernes'in Genç Kyros'un girişiminin boşa çıkmasındaki katkısı, onun Batı Anadolu'ya *karanos* olarak atanmasını sağlar[613]. Yine, Achaemenid Büyük Krallarına karşı isyan ettikleri net olarak bilinen Oroites ve Pissouthes gibi Tissaphernes öncesi satrapların bağımsızlık simgesi olarak sikke darp etmemeleri, sikkenin Achaemenid satrapları açısından böyle bir işlevinin olduğu noktasında şüphe uyandırır. Bu yüzden, satrap sikkelerin ortaya çıkış amaçlarını ya da işlevlerini açıklamak için, bu sikkelerin çeşitlendiği ve Anadolu'nun farklı bölgelerinden elde edildiği M.Ö. 4. yüzyıldaki genel tabloya bakmak gerekir.

Peloponnesos Savaşı sonrası: Askeri Seferler ve Satrap Sikkeleri

Tarihsel Arka Plan

Peloponnesos Savaşı'ndan sonra Atina'nın etkinliğinin zayıflaması Persler lehine uzun erimli bir rahatlama dönemi getirmez. Bunun sebebi, Sparta'nın Pers çıkarlarına karşı konumlandığı tarihsel bir sürecin bu savaştan kısa bir süre sonra başlamasıdır. Sparta M.Ö. 400'lerin başlarından itibaren Achaemenid merkezi idaresinin rahatsız olacağı çeşitli eylemler içinde yer alır. M.Ö 401'de Batı Anadolu'da *karanos* olarak

[612]Thuk. VIII. 23.
[613]Xen. Hell. III.1.3.

bulunurken topladığı paralı askerlerle kardeşi Kral Artakserkses'e karşı taht kavgası başlatan Genç Kyros, Batı Anadolu'daki *polis*lerin yanı sıra Sparta'dan da destek alır. Sardeis satrapı Tissaphernes'in çabalarıyla başarısızlığa uğrayan bu girişim, Persler ile Sparta devletinin doğrudan karşı karşıya getirecek yeni bir sürecin de kapısını aralar[614]. Çünkü Tissaphernes'in Genç Kyros'a karşı kralın yanında yer alması, onun Batı Anadolu'ya *karanos* olarak atanmasına yol açar[615]. Böylece, Batı Anadolu'daki pozisyonunu güçlendiren Tissaphernes'in, Genç Kyros'a destek veren bütün Ionia *polis*lerini kendine tabi olmaya zorladığı görülür. Dolayısıyla, Hellen *polis*leri için kaygı verici olan bu durum, onları Sparta'dan destek istemek zorunda bırakır[616].

Ionia *polis*lerinin yardım talebini geri çevirmeyen Sparta, Derkylidas'ın komutanlığında M.Ö. 400'de, öncellikle, Pers satrapı Pharnabazos'un yetki alanındaki Aiolis'in kuzey bölümünü kontrol altına alır[617]. M.Ö. 396'ya gelindiğinde ise, bu defa Sparta'nın Agesilaos'un komutanlığında, önce Phrygia'ya daha sonra da Sardeis'e saldırdığı görülür[618]. Agesilaos'un bu saldırılarının ne kadar etkili olduğu, bu saldırılara karşı yeterince etkin olmadığı için ihanetle suçlanan Tissaphernes'in, onun yerine Sardeis satrapı olarak atanan Tithraustes tarafından öldürülmesiyle anlaşılır[619].

Sparta'nın bu saldırgan tutumunun M.Ö. 395/94'te Hellas'taki çok sayıda *polis*in Perslerden aldıkları para yardımıyla Spartaya karşı birleşmeleri[620] ve bu yüzden, kral Agesilaos'un Sparta'ya geri dönmesiyle son bulduğu görülür. Bundan sonraki süreçte Hellespontine Phrygia satrapı Pharnabazos harekete geçerek, önce Knidos'ta Sparta donanmasını yener, daha sonra da bir iki yıl içerisinde kıyıdaki yerleşimlerden Spartalı

[614] Xen. Anab. I.8.1-29; Xen. Hell. III.1.1; Diod. XIV. 19.6.
[615] Xen. Hell. III.1.3.
[616] Diod. XIV. 35.2-3, 35.6-7; Xen. Hell. III.1.3.
[617] Xen. Hell. III.1.9-10.
[618] Xen. Hell. IV.1.1.
[619] Nepos. Kon. 3.1; Xen. Hell. III.4.12-14, 21-26; Polyain, Strat. VII.16.1; Diod. XIV.80.8.
[620]Ksenophon, Sardeis satrapı Titraustes'in Thebai, Korinthos ve Argos'u Agesilaos'a karşı kışkırtmak için 50 talanton gümüş değerinde altın gönderdiğinden bahseder. Bkz. Xen. Hell. III.5.1.

güçleri sürer. Pharnabazos'un bu askeri seferlerinde Atinalı Konon'un da yer alması, Perslerin bu defa Atinalılar ile ittifak halinde olduklarını gösterir[621]. Perslerin Atina ile olan bu ittifakları, görünüşe göre, Hellas'ta Atina, Korinthos, Thebai ve Argos ile mücadele eden Sparta'yı Perslerle anlaşmaya zorlamıştır. M.Ö. 392'ye gelindiğinde Spartalıların kralla anlaşmanın yollarını aramak için Antalkidas'ı dönemin Sardeis satrapı Tiribazos'a gönderdikleri görülür. Atina'nın giderek güçlenmesi, Perslerin de böyle bir antlaşmaya sıcak baktığını gösterir. Bu girişimler M.Ö. 386'da Sparta ile Persler arasında yapılan bir antlaşmayla sonuca ulaşır. Kral Barışı olarak bilinen bu antlaşmayla birlikte Perslerin Batı Anadolu'daki Hellen *polis*leri üzerindeki hâkimiyeti tekrar sağlanır[622].

Bu arada, Kıbrıs'taki Salamis kralı Evagoras'ın adadaki *polis*leri tamamıyla kontrolü altına almak istemesi, Persleri M.Ö. 390'da başlayıp M.Ö. 380'e kadar sürecek başka bir sorunla baş başa bırakır[623]. Kral Evagoras'ın başkaldırısını bastırmak için önce Karia satrapı Hekatomnos (M.Ö. 390) ve daha sonra da (M.Ö. 386/85) Tiribazos ve Orontes görevlendirilir. Mısır'a karşı ise, biri M.Ö. 385-383'te Pharnabazos, Abrokomas ve Tithraustes'in komutanlığında[624] diğeri Pharnabazos komutanlığında M.Ö. 370'lerin başlarında yapılan iki başarısız sefer yapılır. Bu son sefere Nepos'a göre daha sonra Datames de katılır[625].

M.Ö. 360'larda ise, Anadolu Satraplar İsyanı'nından dolayı tam bir kargaşa içindedir. Kesin olarak ne zaman başladığı ve Pers kralına karşı birleşik bir hareket olup olmadığı noktasında tam bir fikir birliğinin olmadığı bu isyanlar, M.Ö. 360'lar boyunca imparatorluğu meşgul eder. Sparta ve Mısırlı Tachos tarafından da desteklenen bu isyan hareketine Hellespontine Phrygia satrapı Ariobarzanes, Lydia satrapı Autophradates,

[621] Nepos, Kon. II.2, 4.2-5; Xen. Hell. IV.3.11-12, IV.8.1, IV.8.7.
[622] Xen. Hell. IV.8.14.
[623] Diod. XV.2.2, XV.3-4.1, XV. 9.1-2.
[624] Isoc. Paneg. 140.
[625]Diod. XV.41.1; Plut. Artak XXIV.1 Nepos Datam. III.5.

Mysia satrapı Orontes, Kappadokia satrapı Datames ve Karia satrapı Mausolos da katılır[626]. M.Ö. 362'de zirve noktasına ulaşan bu hareket, ancak M.Ö. 358'de bastırılır.

Değerlendirme

M.Ö. 5. yüzyılın son çeyreğinde Tissaphernes'in adına darp edilen sikkelerle başlayan satrap sikkelerinin üretimi[627] M.Ö. 4. yüzyılın başlarından itibaren çeşitlenerek devam eder. Yukarıda genel hatlarıyla bahsi geçen siyasal gelişmelerin dinamik yapısı içinde Perslerin Anadolu'daki yöneticileri olan Tissaphernes (bkz. Levha III, No. 12-13), Pharnabazos (bkz. Levha III, No. 18-25), Tiribazos (bkz. Levha III, No. 14-17), Datames/Tarkumuwa? (bkz. Levha III, No. 26-32), Orontes (bkz. Levha III, No. 38-39) Autohradates[628], Mazaios (Levha III, No. 33-37) ve Spithridates[629] adına Anadolu'nun farklı bölgelerinde sikkelerin darp edildiği görülür[630]. Ancak bu sikkelerin işlevlerini belirlemek birçok etkenden dolayı kolay değildir. Bu etkenlerden birincisi, satrap sikkelerinin değişik ağırlık standartlarında ve farklı ikonografik betimler ile değişik bölgelerde darp edilmiş olmalarıdır. Yine bu sikkelerin darp ediliş tarihlerinin belirlenmesinde kaynaklar her zaman açıklayıcı bir nitelikte değildir. Bunların yanı sıra, adına sikke darp edilen kişilerin Pers yöneticileri olarak sahip oldukları pozisyonlarının tam olarak nasıl tanımlanması gerektiği konusundaki zorluklar ve belirsizlikler de söz konusudur. Satrap sikkelerinin neden bu dönemden itibaren yoğun bir şekilde üretildikleri ise başka bir soru işaretidir. Bütün bu etkenlerin bir araya gelmesi ise, satrap sikkelerini

[626]M. Waters, 2014, s. 192.
[627]Bkz. Levha III, No. 12-13; Tissaphernes'in, M.Ö. 413-407 arası dönemde darp edildikleri düşünülen ve adınının değişik versiyonlarının Yunanca alfabesiyle üzerinde yer aldığı sikkeler ele geçer. Adramytteion ve Astyra'a atfedilen bu sikkeler, aynı zamanda satrap adına darp edilen ilk sikkeler olarak kabul edilir. Bkz. J. Bodzek, "On the Dating of The Bronze Issues of Tissaphernes", **Studies in Ancient Art and Civilization 16**, Edited By Ewdoksia Papuci-Władyka, Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego & Authors, Krakow, 2012, s. 107-, Fig. 1-3. Tissaphernes'in Ksanthos'ta da arka yüzünde Lykia alfabesiyle adının (*Zis [aprn]na*) yazılı olduğu ve M.Ö. 400-395 arası döneme tarihlendirilen bir sikkesi ortaya çıkmıştır. Bkz. C. M. Harrison, 1982, s. 184.
[628]C. M. Harrison, 1982, s. 188.
[629]a.g.e., s. 187.
[630]J. Bodzek, 2014a, s.64.

sınıflandırmayı ve bu sikkeleri tekdüze bir değerlendirmeyle ele almayı zorlaştırır[631]. Dolayısıyla, M.Ö. 5. ve 4. yüzyılın sürekli değişen siyasal koşuları içinde satrapların, sikkelerin bulunduğu bölgelerde bulunma sebepleri ve olaylara karşı gösterdikleri reaksiyon, bu bağlamda, önem kazanır. Bu da satrapların Pers Büyük Krallarıyla olan ilişkilerinin bazı yönlerini ortaya koymayı zorunlu kılar.

Akahemenid krallarının gerekli gördüklerinde, bir bölgede görev yapan bir satrapı ya da Pers seçkinlerinden birini hiyerarşik bakımdan daha üst bir rütbe olan *karanos* unvanıyla daha geniş coğrafyada yetkilendirdikleri bilinen bir olgudur. Bazen de bunun tam tersi uygulamalar da görülür; *karanos*ların görevlendirildiği bir bölgenin mevcut satrapı daha sınırlı bir bölgenin yönetimiyle yetinmek zorunda kalabilir. Sardeis satrapı Tissaphernes ile Genç Kyros'un Batı Anadolu'daki konumları bu bakımdan önemli bir örnektir. II. Dareios, M.Ö. 407'de küçük oğlu Genç Kyros'u Batı Anadolu'ya *karanos* sıfatıyla gönderir[632]. Kyros'un *karanos* olarak Anadolu'nun önemli bir bölümünde yetkileri elle alması, dönemin Sardeis satrapı Tissaphernes'in daha çok Karia'yla sınırlı bir bölgede faaliyet göstermek zorunda bırakır[633]. II. Dareios'un ölümünden (M.Ö. 404) birkaç yıl sonra (M.Ö. 401) Genç Kyros mevcut kral olan kardeşi II. Artakserkses'le (M.Ö. 404-359) taht kavgasına girer[634]. Bu süreçte Tissaphernes kralın yanında yer alır. Genç Kyros'la yapılan Kunaksa Savaşı'ında Tissaphernes'in kral lehine sağladığı katkı[635], onun Batı Anadolu'da *karanos* yetkisiyle tekrar görevlendirilmesiyle sonuçlanır[636].

[631]J.Bodzek, 2014a, s. 63.
[632]Xen. Anab. I.1.2; I.9.7; Xen. Hell. I.4.3-4.
[633]J. Bodzek, 2012, s. 106.
[634]Xen. Anab. 1.1.1-6.
[635]Xen. Anab. I.2.4; I.7.12; I. 8.9; I.10.5-8
[636]Diod. XIV. 26. 4; Xen. Hell. III.1.3; III.2.13.

Satraplar bazen de kendi idari yetkilerinin dışında kalan bölgelerde bir isyanı bastırmak ya da bir askeri seferin başında yer almak için geçici bir süre için bulanabilirler. Daskyleion satrapı Pharnabzos'un M.Ö. 390-373 yılları arasındaki belli dönemlerde Mısır'a yapılacak seferler için Kilikia'da bulunması, böyle bir gerekliliğin sonucudur[637]. Benzer şekilde Sardeis satrapı Tiribazos da Kıbrıs'taki Salamis kralı Evagoras'a karşı yapılacak seferin hazırlıkları için M.Ö. 386'da Kilikia'da bulunur[638]. Satrapların faaliyet gösterdikleri bütün bu eylemler ve onlarla ilgili görevlendirmeler şüphesiz ki, Pers Büyük Krallarının onayı ve çıkarları doğrultusunda gerçekleşir. Kralların onayıyla gerçekleşen bu tarz olaylarda, satrapların kralla olan sadakat ve başarılarının önemli bir rolü vardır. Fakat Genç Kyros'un krala karşı eylemlerinden de görüldüğü üzere, Pers krallarıyla onların yereldeki temsilcileri satraplar arasında ihtilaflar da yaşanabilir. M.Ö. 520-513 arası gibi erken bir dönemde bile I. Dareios'a karşı kendini yeterince güçlü hisseden Sardeis satrapı Oroites merkezi yönetimin hoş karşılayamayacağı çeşitli eylemler içine girer[639]. Yine M.Ö. 420'lerde Sardeis satrapı Pissouthenes ve daha sonrasında oğlu Amorges (yak. M.Ö. 415) Akhemenid kralı II. Dareios'a karşı başkaldırırlar[640]. Bu isyan Amorges'in Tissaphernes tarafından öldürülmesiyle bastırılır[641]. Aynı şekilde, siyasal koşuların oldukça müsait olduğu yaklaşık M.Ö. 370-60 arasındaki dönemde Anadolu'da satrapların içinde yer aldıkları isyanlar yoğun bir şekilde devam eder. Sparta ve Mısırlı Tachos tarafından desteklenen bu isyan hareketine[642], Hellespontine Phrygia satrapı Ariobarzanes, Lydia satrapı Autophradates, Mysia satrapı Orontes, Kappadokia satrapı Datames ve Karia satrapı Mausolos da katılır[643]. Bu birkaç örneğin de gösterdiği üzere,

[637]Isoc. Paneg. 140; Diod. XV.41. 1; Plut. Artak. XXIV.1; Nepos. Datam. III.5.
[638]Diod. XV.2.1-2; XV.3.1-4.1
[639]Hdt. III. 126-128.
[640]Ktesias Pers. 52; Thuk. VIII.5.5.
[641]Thuk. VIII.5.5.
[642]Diod. XV.90.2, XV. 92.1-4
[643]Diod. XV. 90. 1- XV. 91.7; M. Waters, 2014, s. 192.

her zaman olmasa da, satraplar fırsat bulduklarında merkezi yönetime karşı bağımsızlık faaliyeti içine girebilmektedirler. Dolayısıyla, satrapların içinde bulundukları eylemler Büyük Kralların emri ve onayı hilafına da olabilir.

Satraplarla ilgili bu iki tespit, (a) satrap sikkelerinin Pers krallarının onayıyla belli dönemlerde ortaya çıkan ihtiyaçları karşılamak için mi darp edildikleri, ya da tersine, (b) Pers krallarına karşı siyasal bağımsızlığın bir sembolü olarak mı darp edildikleri sorusunu tartışmanın odağına yerleştirir. Ancak satrap sikkeleriyle ilgili tartışmanın bu iki yönüne ek olarak değinilmesi gereken üçüncü bir yönü daha var; bu da, (c) bahsi geçen sikkelerin gerçekten satraplar tarafından darp edilip edilmediğiyle ilgilidir. Satrap sikkelerinin Anadolu'daki Achaemenid eknomik sistemi içindeki işlevinin bir ölçüde anlaşılması, bu sikkelerin tarihsel bağlamını oluşturan bu üç etkenin analiziyle mümkündür. Son madeden (c) başlandığında, Leo Mildenber'in bu konudaki analizi aydınlatıcı bir nitelik kazanır.

Mildenberg, Kilikia, Lykia, Batı ve Kuzeybatı Anadolu'da Pers satraplarına atfedilen sikkelerin neredeyse tamamının satrap sikkeleri olarak adlandırılamayacağını iddia eder[644]. Ona göre, bu sikkelerden bazılarının üzerinde satrapların ismi, unvanı ya da satrapların ayırt edici özellikleri olarak düşünülen portreleri (örneğin tiara giymiş baş) yer alsa da, bu sikkelerin üzerinde yer alan yerel unsurlar (örneğin Kilikia'da Baaltars, Lykia'da Pallas Athena başı v.b.) bunların bölgelerin kendi geleneksel üretimleri olduğuna işaret eder[645]. Mildenberg'e göre, bu yerel sikkeler üzerinde Pers satraplarıyla

[644]L. Mildenberg, "On the So-Called Satrapal Coinage", **Mecanismes et Innovations Monetaires Dans L'Anatolie Achemenide. Numismatique et Histoire, Actes de la Table Ronde İnternationale d'Istanbul, 22-23 mai 1997**, Olivier Casabone (ed.), Institut Français D'etudes Anatoliennes D'Istanbul de Boccard, İstanbul, 2000, s. 9-14.

[645]Kyzikos'ta Pharnabazos'un adının kentin simgesi ton balığıyla birlikte resmedildiği sikke için bkz. Levha III, No. 25; a.g.m., s. 17, Pl. I, 9-11. Lykia'da Tissaphernes'in isminin Lykia'nın yerel betimleriyle birlikte üzerinde yer aldığı stater için bkz. a.g.m.,, s. 18, Pl. I, 13. Tissaphernes'in de isminin kısaltılmış halinin geçtiği ve arka yüzünde Astyra Artemis'nin yer aldığı, Astyra Mysai'daki bronz sikke için bkz. a.g.m., s. 18, Pl. I, 14. Kuzey Batı Anadolu'da Pers satrapı Spithridates'in adının Yunanca yazılar ve Pegasus protomuyla birlikte yer aldığı sikke için bkz. a.g.m., s. 18, Pl. I, 15.

ilgili bu tarz betimlerin bulunması, ya satrapın otoritesinin meşruluğunu bölgede göstermenin basit bir yolu, ya sikkenin prestijini artıran bir yöntem ya da satrapı onurlandırma amacını taşıyan bir uygulamadır. Ama her halükarda bunların tedarikçileri yerel hanedanlar veya yerel yöneticilerdir[646].

Mildenberg, bu bölgelerde elde edilen satrap sikkeleriyle ilgili yorumun bir benzerini Kilikia'da hanedanın merkezi olan Tarsus'ta darp edilmiş gümüş satrap sikkeleri (bkz. Levha III, No. 15, 18-23, 26-29, 33-37) için de yapar. Satrap isimlerinin üzerinde yer aldığı Tarsus sikkelerinin yerel geleneğin devamı bir özelliğe sahip olmaları (örneğin Ahuramazda ya da Zeus yerine Tarsus Baal'inin tasvirini taşımaları ya da Pers unsurlarının çok az olması) Mildenberg'in böyle bir sonuca varmasına sebep olur[647]. Mildenberg'in analizi doğru kabul edildiğinde; 1- Anadolu'daki Pers satraplarının, Achaemenid ekonomi politikasında para darp etme gibi bir görevlerinin ya da gerekli parayı elde etmek için böyle bir girişime ihtiyaçlarının olmadığı sonucuna varılabilir. Dolayısıyla, 2- satraplar adına darp edilen sikkelerin yerel yöneticiler tarafından daha çok bölgesel ekonomik ihtiyaçları karşılamak amacıyla darp edildikleri ve bu yolla satrapın ya da *karanos*un meşru otoritesini tanıma gibi politik ya da sikkenin itibari değerini artırma gibi faydacı bir amacın güdüldüğü sonucu çıkar. Böyle bir çıkarım, bir yönüyle merkezi otoritenin temsilcisi olan satrapların herhangi bir şekilde sikke darbına müdahil olmadıkları ve bu yüzden, yerel yöneticilerin sikke üretim meselelerinde ana aktör oldukları tezini savunmayı gerektirir. Fakat bahsi geçen sikkelerin darp edildikleri dönemin siyasal olaylarıyla Kilikia, Lykia, Karia, Lydia ve Hellespontine Phrygia gibi bölgelerin imparatorluk idari organizasyonu içindeki farklı statüleri, bu sikkelerin

[646]L. Mildenberg, 2000, s. 9-10, 17- 18.
[647] a.g.m., s. 10-11.

üretiminde başka etmenlerin etkisinin de dikkate alacak daha kapsamlı bir analizi zorunlu kılar.

Yerel Dinamikler: Hanedan Sikkeleri ve Dönemin Siyasal Olayları ile Satrap Sikkelerinin Üretimi Arasındaki Bağlantı

Rider, Kilikia'da 4.yy'da Pers satrapları Tiribazos, Pharnabazos, Tarkumuwa (=Datames?) ve Mazaios adına ortaya çıkan sikkeleri değerlendirirken, Diodoros'a[648] atfen bu bölgede yönetici olarak varlığı net bilinen ilk Persin Mazaios (M.Ö. 347(?) olduğuna vurgu yapar[649]. Dolayısıyla, Kilikia bölgesi Achaemenid merkezi yönetimi tarafından atanan Persli satraplar tarafından değil, Büyük Krala bağlılığını ilan eden ve Tarsus'ta oturan yerel hanedanlar tarafından yönetilir[650]. Bu yerel hanedan Lydia krallığının egemenliğinden beri merkezi Tarsus olan Syennesis hanedanlığıdır[651]. Syennesis hanedanlığına mensup krallar M.Ö. 401'lere kadar bu bölgeyi muhtemelen Achaemenidlerin istediği gibi yönettir. Ancak M.Ö. 401'de Batı Anadolu'da *karanos* olarak bulunan Genç Kyros'un kral kardeşine (II. Artakserkses) karşı kalkıştığı isyanda yenilmesi, muhtemelen Kyros'la birlikte hareket eden Syennesis'in kral tarafından cezalandırılmasına sebep olur. Ne Syennesis hanedanlığının mensuplarının ne de Kilikia'daki diğer yerel hanedan üyelerinin kendi adlarına sikke darp ettiklerinin bir kanıtı yoktur. Ancak M.Ö. 5. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Tarsus (bkz. Levha VII, No. 132-135), Kelenderis (bkz. Levha VII, 136-141), Mallos (Levha VII, No. 142-144), Nagidos (bkz. Levha VII, 145-147) ve Soloi'un (Levha VII, No. 148- 157) kent isimlerinin üzerinde yer aldığı sikkeleri darp ettikleri bilinir.

[648]Diod. XVI. 42.1
[649]G. Rider, 2001, s. 218.
[650]Xen. Anab. I.2.23.
[651]H. Güney, 2006, s. 39.

Yine, Lykia'da sikke darp etme faaliyetlerinin M.Ö. 5. yüzyılın erken dönemlerinden itibaren başladığı görülür. Lykia, Perslerin etkisiyle M.Ö. 525'ten (?) sonra Kheziga'nın Ksanthos'ta kurduğu hanedanlığın mensupları tarafından yönetilir[652]. İmparatorluğun bu bölgesi Kub ya da Kubernis (Yak.525-480)[653], Kheziga (yak. 480-?), Kuprlli (yak. M.Ö.480-440), Kheziga (?), Arppakhu/Harpagos (?), Kheriga (yak M.Ö. 440-410) ve Kherei (yak. M.Ö. 410-390) gibi hanedanlar tarafından yönetilir[654]. Bunların önemli bir kısmı kendi adlarına sikkeler darp ederler[655]. Ancak sikke darp etme faaliyetleri sadece Ksanthos hanedanlığı mensuplarıyla sınırlı değildir; nümismatik veriler, özellikle, M.Ö. 480'den sonraki süreçte başka soy zincirine bağlı hanedanların da kendi sikkelerini darp ettiklerini gösterir. M.Ö. 440-430 arası yıllara tarihlendirilen Kaş'taki bir definede Atina ve Kuprrili'nin sikkelerinin yanı sıra Thibᾶnuw, Sppṅdaza, Jaṅ, İte ve Wekhssere adına darp edilen sikkeler ele geçer[656]. Yine, farklı definlerde aynı döneme denk gelen Teththiveibi, Ẽkuwemi, Tṅnẽmi, Uele, Esehi ve Esbehi adına üretilen sikkelere rastlanır[657]. Lykia'da bunların dışında da sikkeler üzerinde isimleri yer alan[658] ya da kimlikleri tespit edilmeyen[659] çok sayıda farklı hanedan sikkesi bilinir. Bu sikkeler

[652]A.G. Keen, 1998, s. 81-82.

[653]Kubernis'in ismi, Herodotos'un Kserkses'in Hellas'a yaptığı seferle ilgili anlatısında Sikas'ın oğlu Kuberniskos olarak geçer. Bkz. Hdt. VII. 98.

[654]Ksanthos hanedanlarıyla ilgili tarihlendirmelerde A. G. Keen dikkate alınmıştır. Bkz. A. G. Keen, 1998, s. 221.

[655]KUB yazılı sikkelerin Kubernis'le olan bağlantısı ve Kubernis'in Lykia yönetiminde bulunma tarihiyle ilgili bir tartışma için bkz. A. G. Keen, 1998, s.87-96. Kuprlli, Kherei ve Kheriga sikkeleri için bkz. G. F. Hill, **The British Museum Catalogue of Greek Coins of Lycia, Pamphylia and Pisidia**, London 1897, s. 12-16, 22-23. Ayrıca bkz. Levha VIII, No. 184-185 (Kuprrli), No. 189 (Kherei), No. 188 (Kheriga).

[656]Bkz. Tablo 9 (IGCH 1251); BMC Lycia, s. 9, 20-21, 26. A. G. Keen, 1998, s. 113. Söz konusu hanedanlar adına darp edilmiş sikke örnekleri için ayrıca bkz. Levha VIII, No. 187 (Sppṅtaza: Antiphellos hanedanı), No. 172 (Jaṅ), No. 173 (İte) ve No. 183 (I. Wekhssere: Patara hanedanı).

[657] A. G. Keen, 1998, s. 113-115. Teththiveibi adına darp edilen bir sikke örneği için bkz. Levha VIII, No. 186. Ẽkuwemi adına darp edilen bir sikke örneği için bkz. Levha VIII, No. 169.

[658]M.Ö. 5. yüzyılda kendi adlarına sikke darp eden diğer Lykia hanedanları arasında Mutlẽi (bkz. Levha VIII, No. 170), Aperlai (bkz. Levha VIII, No. 175), Thap (Levha VIII, No. 177), Uvug (bkz. Levha VIII, No. 180), Tẽnagure (bkz. Levha VIII, No. 171), Artumpara (bkz. Levha VIII, No. 191), Khinakha (bkz. Levha VIII, No. 182), Puna (bkz. Levha VIII, No. 181), Zet (Levha VIII, No. 179), Inau/ Uani (bkz. Levha VIII, No. 176), Patara (=Pttara) hanedanı Hẽpruma,Telmessos hanedanı Ddenevele (bkz. Levha VIII, No. 190), Telmessos hanedanı Thar…, Telmessos hanedanı Erbbina, Tẽlẽbẽhi, ve Aruvatiyasit sayılabilir. Ayrıca bkz. BMC Lykia, s. 10-11, 16,18, 25, 27, 29-31.

[659]Lykia'da sikke darp eden belirsiz hanedanlarla ilgili seçili sikke örnekleri için bkz. Levha VIII, No. 158-168.

hakkında bir değerlendirmede bulunan Keen'e göre, daha öncesinde Ksanthos yöneticileriyle sınırlı olan sikke darp etme hakkı Kuprlli döneminde ilk defa diğer Lykia soylularına da tanınır[660].

Batı ve Kuzey Batı Anadolu'ya ise, yönetici olarak Achaemenid İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinden itibaren Pers Büyük Kralları tarafından doğrudan Pers kökenli satraplar atanır. Hellespontine Phrygia Pers soylu ailelerinden Pharnakidlerin neredeyse yönetimini miras yoluyla devrettiği bir idari yapıya sahip olur. Anadolu'nun kontrolü noktasında stratejik bir konumda olan Sardeis'te ise, Büyük Kralların müdahalesi daha fazla olur. Bu müdahale kendini, Daskyleion'un tersine, Sardeis'te sıklıkla değişen satrapların durumunda açık bir şekilde gösterir[661]. Ancak Tissaphernes ve II. Pharnabazos'un satraplık dönemlerine kadar, Anadolu'nun diğer bölgelerinde olduğu gibi, Batı ve Kuzey Batı Anadolu'da da satrapların isim ve simgelerini üzerinde yer aldığı herhangi bir sikke buluntusuna rastlanılmaz.

Kilikia ve Lykia bölgelerine Persli satrapların kral tarafından doğrudan atanması yerine, bu bölgelerin yerel hanedanlar üzerinden yönetilmesi ve sikkelerin bu hanedan mensuplarınca darp edilmesi, Milderbeg'in analizini, ilk bakışta, desteklemeyi cazip hale getirebilir. Ancak impratorluğun Anadolu'daki egemenliğinin ilk dönemlerinden itibaren Pers satraplarının ikamet ettikleri ve yönettikleri Sardeis ve Daskyleion'da satrapların adına sikke üretildiğine dair bir bulguya rastlanılmaması, böyle bir yargıya varmada ihtiyatlı olmayı gerektirir. Bu etkenler ve ileriki satırlarda değinilecek konular, bu coğrafyada bulunan satrap sikkelerinin üretim amacının yukarıda bahsi geçen (a) ve (b) maddelerinin gerekçelerine daha uygun düştüğünü gösterir.

[660]A. G. Keen, 1998, s. 113-115. Tethhiveibi adına darp edilen bir sikke örneği için bkz. Levha VIII, No. 186. Ĕkuwemi adına darp edilen bir sikke örneği için bkz. Levha VIII, No. 169.
[661]E.R.M. Dusinberre, 2013, s. 43.

Satrap sikkelerinin Pers krallarının onayıyla satraplar tarafından ya da onların adına belli dönemlerde ortaya çıkan ihtiyaçları karşılamak için darp edildikleri (a) görüşü, dönemin siyasal olayları (özellikle de M.Ö. 370'e kadar olan siyasal olayları) ve satrapların bu olaylara karşı gösterdiği reaksiyon göz önünde bulundurulduğunda daha gerçekçi bir yaklaşım olarak görünür. Bu bakış açısına göre satrap sikkeleri belli dönemlerde askeri seferler için yapılan hazırlıklar ve askerlerin ödemelerini karşılamak için darp edililirler[662]. Ancak satrap sikkelerinin kronolojisini belirlemek sikkelerin çeşitli özelliklerinden dolayı her zaman kolay değildir. Satraplara atfedilen bu sikkelerden bir kısmı *tiara* giyen baş olarak adlandırılan sikkelerdir. Bu sikkelerin ön yüzlerinde sakallı ve Pers *tiara*sı giyen bir baş, arka yüzlerinde ise, yay ve mızrakla koşan bir okçu ve *basileos* = kral yazının çeşitli versiyonları (*ΒΑΣΙΛΕΩΣ, ΒΑΣΙ, ΒΑ, ΒΑΣΙΛ, ΒΑΣ*) yer alır[663]. Tiara baş kategorisi içinde yer alan bir diğer sikke grubu ise, herhangi bir yazı taşımayan sikkelerin olduğu gruptur. Bu gruptaki sikkeler üzerinde *basileos* yazısı ve onun versiyonları yer almaz. Bunların ön yüzünde sakallı erkek figürü Pers giysi geleneğini içinde verilir. *Tiara*lı başın tasvirinin ancak önemli pozisyonda bulunan bir Pers yetkilisi tarafından kullanılabileceği düşünülür. Bu yüzden, bu sikkeler Batı Anadolu'daki satraplara atfedilir[664]. Sikkenin adına darp edildiği satrapın adını çeşitli versiyonlarıyla veren başka bir sikke grubu daha vardır. Bu grupta yer alan sikkelerin kronolojisini vermek ve söz konusu sikkeleri dönemin tarihsel süreçleriyle bağlantılandırmak daha kolaydır. Ancak *Tiara*lı baş grubunda yer alan sikkeler için durum biraz daha karmaşık bir hal alır. Bu grupta yer alan sikkelerin üzerlerinde

[662]C. M. Kraay, 1976, 280-281; O. Casabonne, "Conquete Perse et Phenomene Monetaire: L'Exemple Cilicien (Pl. IV-VIII)", **Mecanismes et Innovations Monetaires Dans L'Anatolie Achemenide. Numismatique et Histoire, Actes de la Table Ronde İnternationale d'Istanbul, 22-23 mai 1997**, Olivier Casabone (ed.), Institut Français D'etudes Anatoliennes D'Istanbul de Boccard, İstanbul 2000, s. 31.
[663]Basileos grubu "*tiara*lı baş" sikkelernin seçili örnekleri için bkz. Levha III, No. 9,11. "*Tiara*lı baş" sikkelerle ilgili detaylı bir değerlendirme için bkz. Harrison, 1982, s. 97-133; P. Debord, 1999, s. 57-58; L. Mildenberg, 2000, s. 9-18.
[664]C. M. Harrison, 1982, s. 137, 140.

taşıdıkları tasvirler, onların basıldıkları darphane ve adına basıldıkları kişinin kim olabileceğiyle ilgili varsayımların öne sürülmesinde katkı sağlasa da, bu konuda yapılan yorumları çeşitlenmesine engel olmaz.

*Tiara*lı baş grubunda *basileos* ve versiyonlarının üzerinde yer aldıkları sikkelerden bazılarının Rhodos ağırlık sisteminde darp edilmeleri (örneğin, Levha III, No. 9) onların Batı Anadolu'daki bir darphanede üretildikleri yorumuna yol açar[665]. Pharnabazos'un M.Ö. 395/394 yılında Pers donanmasının komutanı olarak Atinalı Konon ile birlikte Spartalılara karşı giriştiği sefer sebebiyle[666], söz konusu sikkelerin Pharnabazos tarafından askeri ihtiyaçları karşılamak için üretildikleri düşünülür. Bu yorumda, *ΦAPNABA* yazısının üzerinde yer aldığı bir sikke grubunun *tiaralı* baş ile tasvir edilmesi etkili olur (bkz. Levha III, No. 25). Fakat bazı sikkelerin arka yüzlerinde Fenike gemilerini ve Sidon sikkelerini andıran kadırga motiflerini taşımaları (bkz. Levha III, No. 9) bu sikkelerin Tissaphernes'in M.Ö. 411'de Aspendos'a Fenike donanmasını çağırmasıyla[667] da ilişkilendirilmesine sebep olur. Ancak kadırga motifinin Fenike ile alakası olmadığını, Güney Batı Anadolu'daki bir liman kentinin işareti olabileceğini öne süren başka bir görüş de vardır. Bu görüşe göre ise, söz konusu sikkelerin üretimindeki temel etken Tissaphernes'in M.Ö. 398/397'de Spartalı Derkyllidas'a karşı yaptığı askeri seferdir[668].

Kios/Rhodos *tetradrahmi*ne eşit olan 15.3 gramlık *Tiara'lı* baş bir diğer sikkenin arka yüzünde ise, *ΒΑΣΙΛ* yazısı ve yedi telli bir lir yer alır (bkz. Levha III, No. 10, 13). Lir tasvirinden dolayı, Kolophon ya da Iasos darphanelerinden birinde üretildiği

[665]Bu sikkelerin bazılarında Fenike gemilerini ve Sidon sikkelerini andıran kadırga motifi de yer alır. Bu sikkelerle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. C.M. Harrison, 1982, s. 98-99.
[666] Xen. Hell. IV. 3. 11-12.
[667] Thuk. VIII. 87.
[668]Xen. Hell. III.2.13-6. Bu sikkelerle ilgili ortaya atılan farklı görüşlerin ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Harrison, 1982, s. 100-103.

düşünülen bu sikkenin kime ait olduğu konusunda fikir birliği yoktur. Bu sikkenin Tissaphernese ait olduğunu ileri süren görüşlerden biri, bunu Tissaphernes'in Sparta donanması yardımıyla isyancı Amorges'ten Iasos'u aldığı[669] M.Ö. 412/411 dönemine tarihlendirir. Başka bir öneri, M.Ö. 400'de Kyme[670] ya da Iasos'u kuşatmak için Kolophon üzerinden giden Tissaphernes'in sikkeyi burada darp ettiğiyle ilgilidir. Başka bir yorum ise, bu sikkenin Tissaphernes tarafından 397'de Spartalı Derkyllidas'a karşı yaptığı sefer[671] sırasında darp edildiği yönündedir[672].

Bir diğer *tiara*lı baş sikke 16.96 gram ağırlığında Atina *tetradrahmi*sine eşit olan staterdir (bkz. Levha III, No. 12)[673]. Bu sikkenin darp tarihinin Tissaphernes'in Spartalı askerlere kişi başı günlük bir *drahmi* ücret verdiği M.Ö. 412/11'e denk geldiği iddia edilir[674]. Yine Kilikia'da (Tarsus, Mallos, Soloi ve Issos'ta)[675] Tiribazos'un adının çeşitli versiyonlarının üzerinde yer aldığı çok sayıda sikke ortaya çıkar (bkz. Levha III, No. 14-17)[676]. Tiribazos'un sikkeleri genelde sadece Kıbrıs'taki Evagoras'a karşı 380'lerin ortasından sonra yapılan sefer zamanında darp edildiği kabul edilir[677].

[669]Thuk. VIII.5, 28.
[670]Diod. XIV. 35. 7.
[671]Xen. Hell. III.2.12-15.
[672]E. Babelon, Traité, Pl. LXXXVIII, 25; C. M. Kraay, 1976, s. 255, 374, Pl. 55, No. 949; M. Alram, 2012, 71-72, Fig. 4.15. Bu konudaki yorumlar için bkz. C. M. Harrison, 1982, s. 107-110.
[673]Bu sikkenin arka yüzünde Atina sikkelerinde olduğu gibi başkuş, defneyaprağı ve hilal yer alır. Bunun yanı sıra *ΒΑΣ* yazısı ve baykuşun üzerinde Aramice "A" countermark'ı bulunur. bkz. C. M. Kraay, 1976, s. 74, 356, Pl. 12, No. 206; C.M. Harrison, 1982, s. 112. M. Alram, 2012, 71-72, Fig. 4.14.
[674] Harrison, 1982, s. 112-114, 117-118. Tissaphernes'in Miletos'tayken Sparta donanmasındaki askerlere asker başı günlük bir *drahmi* olmak üzere bir aylık ücretlerini ödediği hakkında bkz. Thuk. VIII. 29.
[675]Tiribazos'un sikkeleri üretildikleri darphanenin işaretlerini de (örneğin:[T(= Tarsus), MAP ya da MAΛ(=Mallos), ΣO (=Soli), ya da IΣΣIKON (=Issus)]) taşırlar. Bkz. C.M. Harrison, 1982, s. 167-169, 198-199 dipnot 13; O. Casabonne, 2000, s. 31-32.
[676]C.M. Harrison, 1982, s. 167-169, 198-199 dipnot 13.
[677]O. Casabonne, 2000, s. 32-33. Diodoros'un (XV.2.2) anlatıklarından yola çıkan Harrison, Kıbrıs savaşının hazırlıklarının yapıldığı yerler olan Phokai ve Kyme'de toplanan askerlerin ücretlerinin ödenmesi, gemi yapımı ve diğer masrafların karşılanması için darp edilen sikkelerin M.Ö. 386/85'te Batı Anadolu'nun bir darphanesinden sağlanmış olabileceğini öne sürer. Fakat ona göre, Tiribazos'un askerlerinin Evagoras'la savaşmak için Phokai ve Kyme'den Kilikia'ya gelişleri M.Ö. 382'den daha erken bir tarih değildir. Savaşın M.Ö. 381'de başladığını iddia eden Harrison, Tiribazos gelmeden önce onun adına bu hazırlığın bir parçası olarak sikke darp edildiğini iddia eder. Bkz. C.M. Harrison, 1982, 314-315.

M.Ö. 388/387 tarihine kadar Daskyleion satrapı olan Pharnabazos'a atfedilen Kilikia sikkelerinin de dönemin askeri faaliyetleri ile bağlantılı olduğu düşünülür[678]. Tarsus (bkz. Levha III, No. 18-23), Nagidos (Levha III, No. 24) ve ismi bilinmeyen başka darphanelerde üretildikleri[679] bilinen bu sikkeler Pharnabazos'un dâhil olduğu üç askeri olayla ilşkilendirilir. Bunlardan birincisi, Diodoros'un[680] anlatılarına referansla öne sürülen bir iddiadır. Bu iddiaya göre, sikkeler M.Ö. 394'te Spartalıları Knidos'tan atmak için yapılan savaşın, M.Ö. 397'de Kilikia'da geçen hazırlık aşamasında darp edilir. Ancak bu süreçte genel komutan Pharnabazos olsa da, askeri hazırlıktan sorumlu olan kişi Kıbrıs'tan gemi temin etmek için gönderilen Atinalı Konon'dur. İkinci olay ise, Isocrates'in, Pharnabazos'u ordunun başındaki komutanlardan biri olarak gösterdiği[681] M.Ö. 385-83 (?) tarihindeki Mısır'a karşı başlattılan ilk seferle ilişkilendirilir. Üçüncü olay da M.Ö. 379 (?)-373 döneminde yapıldığı düşünülen ikinci Mısır seferidir. Bu seferin başında ise komutan olarak Pharnabazos yer alır[682]. Pharnabazos'un Kilikia'daki sikke üretiminin ikinci Mısır seferi sırasındaki askeri ihtiyaçlardan kaynaklandığı düşüncesi daha kabul edilebilir bir zemine sahiptir. Çünkü t-d/r/k-d/r/k/n?-w'nin (=Tarkumuwa)/Datames[683] adının üzerinde yazıldığı sikkeler, Pharnabazos sikkeleriyle bazı benzerlikler [Tarsus Baali ('ltrz) yazısı gibi] taşır (bkz. Levha III, No. 26-30). Nepos'a göre, Datames/Tarkumuwa ikinci Mısır seferinde görev alan komutanlardan biridir. Yine Kayseri'deki bir define de T-d/r/k-d/r/k/n?-w ve Pharnabasoz adına basılan çok sayıda sikkenin bulunması, bu emisyonların Pharnabazos ile Datames'in birlikte

[678]O. Casabonne, 1999a, s. 57.
[679]Bu sikkeler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. O. Casabonne, 2000, s. 34-36; C.M. Harrison, 1982, s. 170-172.
[680]Diod. XIV.39.1-4.
[681] Isoc. Paneg. 140.
[682]Diodoros (XV.41.1) ve Plutarkhos (Artax. XXIV.1) bu seferin komutanı olarak Pharnabazos'u gösterirken, Nepos (Datam. III.5), Pharnabazos ile birlikte Titraustes'in de komutan olarak atandığını ve hatta bunlara daha sonraki dönemde Datames'in de katıldığını anlatır.
[683]T-d/r/k-d/r/k/n?-m-w'nin sikkeleriyle ilgili ayrıntılı bilgi ve bu kişinin yerel bir Kilikia hanedanı mı yoksa Datames ile aynı kişi mi olduğuna yönelik bir değerlendirme için bkz. bkz. Harrison, 1982, s.172-175, 328.

görev aldıkları ikinci Mısır seferinin askeri ihtiyaçarı ya da sefer hazırlıklarında kullanılmak üzere üretilmiş olabileceğini gösterir [684].

Bir diğer sikke ise, ön yüzünde Med giysileri içinde bir süvari ve Likçe *arnna* (=Ksanthos) yazısı, arka yüzünde ise Athena başı ve Likçe *zis[aprn]na* yazısı bulunan ve Tissaphernes'e atfedilen sikkedir[685]. Ksanthos'ta darp edildiği düşünülen bu sikke Harrison'a göre, Tissaphernes'in Sardeis satrapı olduğu ve Lykia'nın onun yetki sınırları içinde yer aldığı yak. M.Ö. 413-407 ve 400-395 tarih aralığında darp edilmiş olmalıdır. Keen ise, Ksanthos'taki bu sikkenin, Tissaphernes'in Amorges'le mücadale ettiği dönemde ordusunun içinde yer alan Lykialı paralı askerlerle bağlıntılı olabileceğini düşünür[686]. Bu sikkenin Tissaphernes'in Lykia bölgesinde faaliyet gösterdiği ve darp edilmiş sikkeye ihtiyaç duyduğu bir durum çerçevesinde" ele alınması gerektiğini öne süren Harrison, Ksanthos stelinde Tissaphernes'in (=zisaprnna)[687] isminin Amorges[688], Hieramenes[689] ve Melesander'le[690] birlikte geçmesini, bu yönde bir yaklaşımı desteklediğini vurgular[691]. Amorges'in, daha önce de değinildiği gibi, M.Ö. 412/11'e gelindiğide krala karşı devam eden isyan girişimi Tissaphernes tarafından bastırılır[692]. Thukydides'in kitabında Hieramenes'in Sparta ile M.Ö. 411'de yapılan antlaşmada Tissaphernes ve Pharnabazos'la birlikte adının geçtiğini görürüz.[693] Bunların yanı sıra, Atinalı Melesandros, Spartalıların Phaselis ve Phoinike arasında yaptıkları ticareti engellemek ve vergi toplamak için altı gemiyle Karia ile Lykia kıyılarına gönderildiği bilinir[694]. Ksanthos stelinde Tissaphernes'in isminin bu isimler ile birlikte geçmesi, bu

[684]C. M. Harrison, 1982, s. 316- 318.
[685]a.g.e, s.184.
[686] A. G. Keen, 1998, s. 136-137.
[687] TAM I, 44 c, satır 1
[688] TAM I, 44 c, satır 55.
[689] TAM I, 44 c, satır 11
[690] TAM I, 44 a, satır 45.
[691] C.M. Harrison, 1982, s.393-395.
[692] Thuk. VIII. 5, 19, 28.
[693] Thuk. VIII. 58.
[694] Thuk. II. 69.

sikkenin askerin ücretlerini ödemek amacıyla üretilmiş olabileceğine dair yaklaşımı güçlendirir.

Kabaca M.Ö. 413/12-M.Ö. 370 arası bir dönemi kapsayan bu "satrap sikke" örneklerinin tarihsel süreçle olan ilişkisi, bu sikkelerin kullanım amacını da bir yönüyle açıklar. Adlarılarına sikke darp edilen bu satraplardan hiç birinin M.Ö.370'e kadar Pers Büyük Krallarına karşı açıktan bir eylem içerisinde olduklarının bir işareti yoktur. Tissaphernes'in Batı ve Güney Batı Anadolu'daki eylemleri, Pharnabazos'un Atina, Sparta ve Mısır'a karşı başalattığı askeri harekatler ile Tiribazos'un Orontes ile birlikte Salamis kralı Evagoras'a karşı düzenlediği Kıbrıs seferlerinin hepsi Achaemenid krallarının onay ve çıkarlarına göre gerçekleşmişlerdir. Bu eylemler, satrapların Pers krallarına sadakatle bağlı olduklarını gösterir. Dolayısıyla, paralı askerlerin ücretlerini ödeme, gemi yapımı, askeri teçhizat sağlama ya da askerlerin bulundukları yerlerde günlük ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaları maksadıyla darp edildikleri güçlü bir olasılık olan bu sikkelerin, güçlenen satrapların kraldan bağımsız davranışlarının bir sonucu olarak görülemez. Satrapların bu konuda aldığı insiyatif, onların Achaemenid krallarına olan sadakatlerine bakıldığında, kralın da onayladığı bir durum görünümündedir. Satrap sikkelerinin her dönemde görülmemesi[695] Rider'ın da belirttiği üzere, onların sikke darp etme haklarının olmadığından değil, daha çok ihtiyaç hâsıl olduğunda, onların istedikleri zaman istedikleri darphaneden sikke sağlayabilme imkânlarından kaynaklanmış olmalıdır[696]. Bu durum Pers yönetim sisteminin kendi çıkarına olduğu sürece yerel uygulamalara adapte olma anlayışına da uygun bir resim sunar.

[695]P. Debord (1999:57) satrap sikkelerinin M.Ö. 5. ve 4. yüzyılda devamlılık sağlamaması ile Ariobarzanes ve Autophradates gibi satraplara atfedilen sikkelerin çok sınırlı olmasını, satrapların böyle bir uygulamaya ihtiyaç duymamalarına bağlar. Ona göre, satraplar istediklerinde kraliyet sikkeleri ya da kent sikkeleri gibi başka kaynaklara ulaşabilmektedirler.

[696]G. Rider, 2001, s. 236-237; P. Debord (1999: 50) Kilikia'da satrap sikkelerinin bulunması bağlamında, Tribazus, Pharnabazos ve Damates'in, muhtemelen Klikia satrapları olmadığını, fakat Kilikia'yı da içine alan askeri bir komutanlığı (*karanos*) üstlendiklerini belirtir. Ona göre, Karanos gücünü elinde tutan bu

V. BÖLÜM

ACHAEMENİDLER DÖNEMİNDE ANADOLU'DA TİCARİ HAYAT

V.1. M.Ö. 6. Yüzyıldaki Durum

Bu bölümde, M.Ö. 6. yüzyılın 2. yarısında Pers egemenliğiyle birlikte Anadolu'daki ticari yapının ne yönde değiştiğine, öncellikle aralarında Batı Anadolu'dan Klazomenai, Khios, Lesbos, Samos, Mietos ve Daskyleion; Lykia bölgesinden Ksanthos ve Patara; Kilikia bölgesinden ise, Nagidos'un yer aldığı farklı bölgelerden seçilmiş birkaç ticari merkez üzerinden bakılacaktır. Söz konusu yerleşim birimlerinin Pers egemenliği öncesi dönemin bölgelerarası ve denizaşırı ticari faaliyetleriyle ilgili, başta ticari amfora ve Attika Siyah Figürlü Seramikler olmak üzere kaynak malzeme sağlaması, ticari faaliyetlerin gelişimiyle ilgili bir karşılaştırma yapma imkânı sunar. Aynı şekilde, bu bölümde Anadolu'daki sikke üretimi, dolaşımı ve sikke üretiminde kullanılan ağırlık sitemleri de dönemin ticari faaliyetleri bağlamında ele alınır. Böyle bir değerlendirmeye Anadolu'daki birçok merkez dâhil olacağından, konuya daha geniş bir perspektiften bakmayı mümkün kılar.

V.1.1. Achaemenidlere Miras Kalan Ticaret Politikası ve Lydia Krallığı, Batı Anadolu, Lykia, Kilikia'da Ticaret

Hellen dünyası M.Ö. 8. yüzyıldan sonraki tarihsel süreçle birlikte, kent devleti ya da cemaat devleti olarak da tanımlanan *polis*in[697] siyasal, sosyal ve ekonomik yapısı içinde şekillenir. Pers öncesi dönemlerde Anadolu'nun kıyı kesimlerine gelen Hellenler- özellikle Büyük Kolonizasyon dönemiyle (yak. M.Ö. 750-550) başlayan tarihsel süreçte-

satraplar, muhtemelen, *phoros*tan gelen değerli metalleri kullanma ve kral adına para darp etme hakkına sahiptiler.

[697]B. İplikçioğlu, 1997, s. 117.

bölgede çok sayıda *polis*in kurulmasında ya da var olan yerleşimlerin yeniden iskân edilmesinde öncülük ederler[698]. Başta Miletos[699], Megara ve Samos gibi önemli Hellen merkezleri olmak üzere çok sayıda Hellen yerleşimi Kuzey, Batı ve Güney Anadolu'da etnik koloniler/ *apoikia*lar kurarlar[700]. Bu *apoikia*lar da zamanla kurucu anakentten farklılaşan *polis* kimliğini kazanırlar. Hatta Miletos'un kurduğu Sinope örneğinde olduğu gibi, bazı koloni *polis*leri de yeni yerleşimlerin kurulmasında aktif bir şekilde rol alırlar[701]. Bu *polis*ler birbirinden bağımsız ve çok parçalı siyasal yapılar olarak varlıklarını devam ettirirler[702].

Miletos, Samos, Megara, Phokai, Klazomenai gibi Hellen *polis*lerinin kuruluşunda başını çektikleri *apoikia*ların varlığı sadece Anadolu'nun kıyı kesimleriyle sınırlı değildir. Aynı zamanda, Karadeniz ve Akdeniz'in Anadolu sınırları dışında kalan kıyı kesimleri ile Yakındoğu'nun birçok bölgesinde de çok sayıda *apoikia* ve ticari koloninin/*emporion*ların bu *polis*ler tarafından kurulduğu bilinir[703]. Phokaia, Güney Fransa ve Kuzey İspanya'da birçok koloni yerleşiminin kurulmasında dolaylı ya da doğrudan rol alır. Yine Miletos'un Karadeniz kıyılarında yetmişten fazla kolonisi vardır. Klazomenai'ın Thrakia'da (Abdera ve Kardia gibi) ve Mısır'da doğrudan kurduğu ya da kuruluşunda rol aldığı (Naukratis gibi) kolonileri mevcuttur[704].

---

[698]Hellen *polis*lerinin kuruluş tarihleriyle ilgili tarihçiler arasında görüş birliğinin varlığından söz edilemez. Ancak yaygın görüş, yerleşimlerin "kent" ve "devlet" formasyonuna M.Ö. 8. yüzyıldan sonraki tarihsel süreçte eriştiğidir. Bkz. O. Tekin, 2010, s. 62. *Polis*in ortaya çıkış ve gelişim tarihiyle ilgili linguistik, yazılı ve arkeolojik kaynaklardaki örnekler ve tartışmalar için ayrıca bkz. M. H. Hansen, **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, M. H. Hansen-T.H.Nielsen (ed.), Oxford University Press, New York 2004, s. 16-19.

[699]Plinius, Miletosluların kurduğu koloni sayısının doksandan fazla olduğunu belirtir. Bkz. Plin. NH. V. 31. Mansel ise, bunların bir kısmının *emporion* olabileceğini iddia eder. Bkz. A.M. Mansel, , **Ege ve Yunan Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları,1971, s. 167-168.

[700] O. Tekin, 2010, s. 70-77.

[701]Kotyora, Kerasous ve Trapezous'un Sinope tarafından kurulduğuyla ilgili bkz. A. Avram. Et al., 2004, s. 961.

[702]B. İplikçioğlu, 1997, s. 118.

[703]A. M. Mansel, 1971, s. 155-160; O. Tekin, 2010, s. 76-77.

[704]Y. Ersoy, **Clazomenae: The Archaic Settlement**, The Faculty of Bryn Mawr College, Doctoral Dissertation, 1993, s. 10.

Önemli bir deniz gücüne de sahip oldukları bilinen bu Hellen *polis*lerinin Arkaik Dönemde kendi sınırları dışına gösterdikleri bu ilginin en önemli nedenlerinden biri, üzerinde yaşadıkları coğrafyaların ihtiyaçlarını karşılayacak yeterlilikte tarımsal ürün ve metallere sahip olmamalarıdır[705]. Özellikle engebeli bir fiziki topografyaya sahip olan Ionia yerleşimlerinde tarıma elverişli alanların verimli[706] ama az olması, artan nüfusun ihtiyacını karşılamaya yetmez. Beloch'un yaklaşık olarak 826 km2 olarak verdiği Khios'un toprakları[707] üzerinden bir hesaplamaya girişen Roebuck, Khios topraklarının ancak % 10'unu tahıl üretimine uygun alanlar olarak görür. M.Ö. 490'ların Khios nüfusunu yaklaşık olarak 80.000 olarak veren Roebuck, üretilen buğday ve arpanın ancak 52.000 kişiye yetebileceğini ve Khios'un yaklaşık olarak 30.000 kişiyi besleyecek bir tahıl ithalatına ihtiyacı olduğunu ileri sürer. Bu durum genel anlamda diğer Ion yerleşimleri için de geçerlidir[708].

Arkaik Dönemde Batı Anadolu'daki çoğu merkezin, ancak denizaşırı ticaretle tamamlanabilecek başka eksiklikleri de vardır; bunlar arasında keten, papirüs, kenevir sayılabilir[709]. Ancak daha da önemlisi, bölgenin altın, gümüş, bakır, kalay, demir yatakları bakımından oldukça sınırlı imkânlara sahip olmasıdır[710]. Latmos dağının

[705]C. Roebuck, " The Economic Development of Ionia", **Classical Philology, Vol. 48, No. 1**, The University of Chicago Press, 1953, s. 12-16; V.B. Gorman, 2004, s. 47, 59.
[706]Ionia coğrafyasının tarımsal potansiyelinin yüksekliğinden bahseden Greaves'e göre, Khios ve Samos'un güney düzlükleri, Miletos'un yakınındaki Milesia'nın kuzey düzlükleri bu açıdan önemli olanaklar sağlar. Ionia'nın en iyi toprakları ise aralarında yine Khios, Samos, Miletos ve Ephesos'un yer aldığı birkaç *polis*in elinde toplanır Bkz. A. M. Greaves, **The Land of Ionia: Society and Economy in the Archaic Period**, Published by Wiley-Blackwell, West Sussex 2010, s. 71-72.
[707]K.J. Beloch, **Die Bevölkerung der griechisch-römischen Welt**, Leipzig, 1886, s. 224.
[708]Herodotos'un M.Ö. 494'teki Lade Savaşı'na katılmak için Ion *polis*lerinin hazırladıkları gemilerin (triremes) sayısı ve her geminin içinde kaç insanın olduğuyla ilgili verdiği bilgiler üzerinden Roebuck'un yaptığı hesaplamaya göre Ion *polis*lerinin nüfus oranları oldukça yüksektir. Buna göre, Khios'un nüfusu yaklaşık 80.000, Miletos'un yaklaşık 64.000, Lesbos'un yaklaşık 56.000, Samos'un yaklaşık 48.000 civarındadır. Roebuck'a göre, bu nüfusa sayısı bilinmeyen köleler de eklenebilir. Thukydides'in (VIII.40) M.Ö. 5.yy'lın son dönemlerinde Khios'ta bulunan çok sayıda kölenin varlığından bahsetmesi bu bakımdan dikkate değer bir veridir. Bkz. C. Roebuck, " The Economic Development of Ionia", **Classical Philology, Vol. 48, No. 1**, The University of Chicago Press, 1953, s. 12-16.
[709]Roebuck, M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllarda Ion *polis*lerinin ithal ettiği keten ve kenevirin, zengin kişilerin keyiflerine ya da ihtiyaçlarına hitap eden giysilerin imalatında kullanılmış olabileceğini belirtir. Bkz. C. Roebuck, **Ionia Trade and Colonization**, New York, 1959, s. 20. Ayrıca bkz. V.B. Gorman, 2004, s. 59.
[710]C. Roebuck, 1959, s. 19-20; V.B. Gorman, 2004, s. 47, 59.

(Beşparmak dağları) çevresinde yer alan Çavdar'daki ve Koçarlı-Salhane'deki demir yatakları ile Myous'un (Bafa Gölünün kıyısında) kuzeyinde çıkarılan kurşun madenleri dışında Ionia bölgesinin kayda değer yeraltı zenginlikleri yoktur. Bunlar da bölgenin metal ihtiyacını karşılayacak yeterlilikte değildir. Çünkü metallerin, altın ve gümüş sikkelerin üretiminden, askeri teçhizatın (zırh ve silah yapımı gibi) yapımına, tapınaklara yapılacak sunulardan, toplumun seçkin kesimlerince kullanılacak değerli eşyaların üretimine kadar geniş bir kullanım alanı vardır. Bu ürünlerin elde edilmesi, Batı Anadolu'nun kıyı kesimlerinde bulunandan daha fazla maden kaynağına ulaşmayı gerekli kılar. Dolayısıyla, Ion yerleşimleri, muhtemelen, altın ve kurşun ihtiyaçlarını Lydia'dan yaptıkları ithalatla karşılarken, kalay ihtiyaçlarını Orta Anadolu'dan ya da Afganistan'dan, bronz ihtiyaçlarını İspanya'dan, bakır ve demir ihtiyaçlarını ise, Karadeniz'in değişik bölgelerinden yaptıkları ithalatla karşılarlar[711]. Hatta Miletos'un Karadeniz, Troas ve Propontis'teki faaliyetleri, bu bölgelerdeki maden kaynaklarına ulaşma çabasından kaynaklandığını öne süren görüşler de vardır[712].

Özellikle, deniz üzerinde güçlü olan Hellen *polis*lerini karmaşık ticari ağlar içine girmesine imkân sağlayan ve genellikle kıyı bölgelerinde kurulan bu *apoikia* ve *emporion*lar, oldukça bol ve farklı doğal zenginlikleri barındıran hinterlantlara sahipler. Mansel'in de belirttiği üzere, Marmara (Propontis) bölgesi üzüm bağları ve zeytinlikler açısından zengin bir bölgedir. Boğaz'lar (Hellespontos ve Bosporos) balıkçılık için uygun olanaklara sahiptir. Güney Rusya ve Kırım buğday ihtiyacını karşılamak için önemli imkânlar sunar. Yine Rusya'nın iç kesimleri köle temininde Hellenler için önemlidir. Doğu ve Güney Karadeniz kıyıları ise, yararlanılabilecek ormanlarıyla Hellenlerin

[711]A.M. Greaves, **Miletos. A History**, Routledge, London and Newyork, 2002, s. 14-15, 32-37; A.M. Greaves, 2010, s. 77.
[712]A.K. Yaldır, , **İ.Ö. Yedinci ve Altıncı Yüzyıllarda Daskyleion'un Ticari İlişkileri**, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 2009, s. 116-117.

dikkatini çeker[713]. Propontis, Troas ve Karadeniz bölgeleri madenler bakımından da zengin bölgelerdir[714]. Doğu Akdeniz'de Ionialıların da içinde olduğu çok sayıda Hellen *polis*inin kurduğu Mısır'daki Naukratis *emporion*u, Afrika ile Akdeniz ticaretinde çok önemli bir yere sahiptir[715]. Batı Akdeniz'de, özellikle, M.Ö. 600'lerin sonlarından itibaren Phokaia'lıların Fransa (örneğin Massalia=Marsilya, Nikea=Nis) ve İspanya (örneğin, Mainake=Malaga, Tartessos yakınları) kıyılarında kurdukları merkezlerin ticari açıdan önemleri büyüktür. Özellikle, Tartessos sahip olduğu zengin gümüş yataklarıyla dikkat çeker[716].

Dolayısıyla, hem tahıl hem de doğal zenginliklerin eksikliği, Batı Anadolu'daki önemli Hellen merkezlerini, bu ihtiyaçları başka coğrafyalarda giderme arayışına iter. Ancak bu ihtiyaçların başka bölgelerden karşılanması, ithal edilen ürünlere karşılık ihraç edilecek başka ürünleri gerektirir. Ionia'nın birçok bölgesi boya maddesi olarak kullanılabilecek toprağa, seramik üretimi için gerekli olan kile, çinko ve antimon gibi daha az değeli metallere; çeşitli balık ve midyelerin içinde yer aldığı deniz ürünlerine yeterli oranlarda sahiptir. Bölge için tekstil ve mobilya ihracatının da önemli olduğu görülür[717]. Zeytin ve üzüm ise, genel anlamda Ionia bölgesinin hem yerel tüketimi hem de dış ticareti için temel ürünlerdir. Akdeniz, Karadeniz, Hellas ve Anadolu'nun birçok yerinde ortaya çıkan ticari amforalar, Klazomenai, Khios, Lesbos, Samos ve Miletos gibi önemli ticari merkezlerin belli bir endüstriyel uzmanlaşmayı gerektiren, zeytinyağı ve şarap üretimini yaparak ihracat yaptıklarını gösterir.

[713]A.M. Mansel, 1971, s. 168-169.
[714]A. K. Yaldır, 2009, s. 116.
[715]A.M. Mansel, 1971, 170.
[716]a.g.e., s. 164-165.
[717]C. Roebuck, 1959, 20-21; V.B. Gorman, 2004, s. 47-48.

Hellen kültürünün etkin olduğu bilinen Lydia Krallığı[718], özellikle, Perslerin hâkimiyetinin hemen öncesinde ticari bakımdan güçlü olan Batı Anadolu'daki bu *polis*ler üzerinde büyük ölçüde kontrol sağlar ve onları vergiye bağlar[719]. Bağımsız küçük devletler halinde varlıklarını sürdüren[720] ve politik-ekonomik bir birlik halinde hareket etmeyen *polis*lerin[721], Lydia devletiyle olan ilişkisinin genel karakteri, Lydia'ya karşı belli ekonomik ve siyasi yükümlülükleri yerine getirmeleri karşılığında kendi iç işlerinde serbestçe hareket etmeleridir. Başka bir ifadeyle, Lydia kralları Hellen *polis*lerine siyasal egemenliklerini kabul ettirdikten ve vergilerini topladıktan sonra, onların otonom yapılarına karışmazlar[722]. Lydia kralları, güçle hâkimiyet altına almakta zorlandığı Miletos gibi güçlü *polis*lere ise, egemenliğini antlaşmalar yoluyla sağlamaya çalışırlar[723]. Aynı zamanda, Lydialılar stratejik bölgelere kendilerine bağlı tiranları atayarak, kendileri için kontrol edilebilir bir hale getirirler[724].

Lydia'nın Hellen *polis*leriyle kurduğu ilişkilerde ticari faaliyetlerin belirleyici bir rolü vardır. Başka bir ifadeyle, Lydia kralları kendi çıkarları doğrultusunda uyruklarının potansiyellerini kullanmalarına engel teşkil etmeyen bir yaklaşım içinde görünürler. Hellen *polis*lerinin hem kendi aralarında hem de denizaşırı bölgelerde gerçekleştirdikleri

[718]C. G.Star, " Greeks and Persians in the Fourth Century B.C.", **Iranica Antiqua XI**, 1975, s.77.
[719]Gyges, Ardys, Sadyattes, Alyattes ve Kroisos dönemlerinde Smyrna, Miletos, Klazomenai, Kolophon, Ephesos ve diğer Ionia *polis*leri üzerine yapılan seferler, sağlanan bu kontrolün tarihsel süreç içinde çok da kolay elde edilmediğini gösterir. Hdt. I.14-27.
[720]M.A. Dandamaev, 1989, s. 21.
[721]Batı Anadolu'daki Hellen *polis*lerinin Birlik yapısı içinde bir araya toplandıklarına dair örnekler de vardır. Bu örneklerin en önemlilerinden birisi Ion *polis*lerinin oluşturduğu "Ion Birliği"dir: Herodotos, on iki Ion *polis*inin Mykale'de Poseidon Helikonios'a bir tapınak yaptıklarını ve Panionion adı verilen dini bir merkezde Ionların Panionia adı verdikleri bir bayramı kutlamak için toplandıklarından bahseder. Herodotos'un anlattıklarından Ion Birliği'nin dini ve kültürel yapısı ön plana çıksa da, değişik dönemlerde Birlik üyelerinin *polis*lerin bağımsızlığını tehlikeye düşüren durumlarda politik çözümler bulmak için toplandıkları da görülür. Ancak Ion Birliği'nin üye devletler adına, Lydia'ya karşı politik ya da ekonomik bağlayıcılığı olan bir karar aldığıyla ilgili herhangi bir kanıt yoktur. Hdt. I. 141, 148, 170; IV. 7; Ayrıca bkz.C. Roebuck, " The Early Ionian Leuge", **Classical Philology**, Vol. 50, No 1, The University of Chicago Press, 1955, s. 26-27.
[722] M.A. Dandamaev, 1989, s. 21.
[723]Hdt. I.22.
[724]A.K. Yaldır, 2009, s.112.

ticari etkinlikler ve sahip oldukları deniz gücü, deniz gücüne sahip olmayan Lydialılar[725] için sorun teşkil etmez; aksine, onlar için bu durum ticaret üzerinden sağlanan bir ekonomik gelir kaynağıdır[726]. Dolayısısla, Lydia Devleti için asıl önemli olan, bu gelir kaynağının kontrolünü sağlamaktır. Bu noktada, Sardeis'in ticaret yollarının kavşak noktasında yer alması[727], Lydia yönetiminin Batı Anadolu'nun kıyılarında yer alan Hellen liman yerleşimleri ile İç Batı Anadolu ve Phrygia arasında gerçekleşecek ürün sevkiyatının kontrolünü elinde tutmasını sağlar[728].

M.Ö. 7. yüzyılın ilk dönemlerinden itibaren belli dönemlerde Lydia'nın Ionia *polis*leriyle yaşadığı sorunların[729] nedenlerinden birinin, bu zenginliğin kaynağı olan liman kentlerini kontrolü altında tutma isteği olduğu düşünülür[730]. Öyleki, Herodotos'un anlattığı ve Lydia ile Miletos arasında belli aralıklarla on yıllarca süren savaşların[731], Lydia'nın Miletos üzerinden önemli bir ticaret istasyonu olan Kyzikos'u kontrol altında tutma amacından kaynaklandığı düşünülür[732].

Achaemenidlerin M.Ö. yaklaşık 547'de Anadolu'nun önemli bir bölümünü hâkimiyet altına alması, genel anlamda (Klazomenai ve Nagidos gibi istisnai örnekler dışında) Anadolu'daki ticari faaliyetleri sekteye uğrattığı söylenemez. Arkeolojik çalışmaların ortaya çıkardığı bulgular (ilerideki satırlarda ayrıntılarıyla değinilecek), bu dönemin, başta Batı Anadolu'da olmak üzere, Anadolu'daki ticari faaliyetler açısından

[725]S.W. Hirsch, "cyrus' Parable of the Fish: Sea Power in the Early Relations of Greece and Persia", **The Classical Journal**, Vol. 81, No. 3, 1986, s. 226; M.A. Dandamaev, 1989, s. 22.
[726]M.A. Dandamaev, 1989, s.21-22.
[727]E.R.M. Dusinberre, 2003, s. 23; F. Öncü, 2012, s. 40.
[728]S.W. Hirsch, 1986, s.226; A.K. Yaldır, 2009, s. 116.
[729]Hdt. I. 14-22.
[730] A.K. Yaldır, 2009, s. 111.
[731] Hdt. I. 21-22.
[732]A.K. Yaldır, 2009, s. 111, 117-118, 138. Propontis hinterlandında yer alan bölgelerden, Miletos'la birlikte diğer Ionia *polis*lerinin de etkin bir şekilde faydalanmak istedikleri ve bu bölgede önemli rol oynadıkları, Phokai, Samos ve Megaria'nın bu bölgede kurdukları kolonilerden anlaşılır. Miletos, Erythrai ile birlikte Parion'u; tek başına ise, Kyzikos ve Abydos'u kurar. Megara ise, Astakos, Khalkedon, Selymbria ve Byzantion gibi merkezlerin kuruluşunda yer alır. Samos'un bölgedeki kolonisi Perinthos ve Lampsakos'tur. Bkz. J. Bouzek, 1990, s. 19.

önceki dönemden daha verimli olduğunu gösterir. Gerek bölgelerarası ve denizaşırı ticarete güçlü olan Hellen *polis*lerinin üretimi olan ticari amforaların dağılımı ve yoğunluğu gerek ithal edilen Attika seramiklerinde artış yönünde görülen ivme gerekse sikke üretim ve dolaşımında görülen yoğunluk, Perslerin de Lydialılar gibi Anadolu'daki mevcut ekonomik yapıyı yok etmek yerine, bunu kontrol etmeyi tercih ettiklerini gösterir.

Achaemenidler Döneminde (M.Ö. 6. yüzyılın 2. yarısı) Batı Anadolu'da Ticari Hayat: Klazomenai, Khios, Lesbos, Samos, Miletos ve Daskyleion Örnekleri

Klazomenai

Arkaik Dönemden itibaren tarım ağırlıklı bir ekonomiye sahip olduğu düşünülen Klazomenai'ın[733] Lydia ve Pers dönemi tarımsal ve ticari etkinlikleriyle ilgili doğrudan bilgi veren herhangi bir yazılı kaynak mevcut değildir. Fakat bölgenin önemli bir zeytinyağı ve şarap üreticisi olduğu daha sonraki yüzyıllarda yaşamış antik yazarların anlatılarından anlaşılır[734]. Bu konuda bilgi veren yazarların farklı yüzyıllarda yaşaması, bu kaynakların genel geçerliliği konusunda ihtiyatlı bir yaklaşım sergilemeyi gerektirse de, arkeolojik bulgular bu geç dönem antik yazarları doğrulayan veriler sunar.

Klazomenai'da M.Ö. 6. yüzyılın birinci yarısıyla üçüncü çeyreğine tarihlendirilen zeytinyağı atölyelerinin ortaya çıkması[735], bu ürünün Klazomenailılar için ekonomik öneminin erken dönemlerden itibaren sürdüğünü ve zeytinyağının bu dönemde önemli bir ihraç ürünü olduğunu gösterir[736]. Yine Klazomenai üretimi olduğu ve zeytinyağıyla şarap taşımacılığında kullanıldığı düşünülen çok sayıda amfora buluntusunun gerek

[733]E. Doğer, **Klazomenai Kazısındaki Arkaik Dönem Ticari Amphoraları**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 1988, s. 75.
[734]Klazomenailılar için zeytinyağının önemli bir ekonomik kaynak olduğuyla ilgili bkz. Ps. Arist. Oik. II, 1348b; Klazomenai şarabıyla ilgili bkz. Plin. NH, XIV. 973-74; Diosk. De Materia, V. 6,9; Ayrıca bkz. Y. Sezgin, **Arkaik Dönem İonia Üretimi Ticari Amphoralar**, Ege Yayınları, İstanbul, 2012, s. 24.
[735]E. Koparal-E. İplikçi, "Archaic Olive Oil Extraction Plant in Klazomenai", Moustaka A., Skarlatidou E., M.-C., Tzannes, Ersoy Y. (ed.), **Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleies and Colony**, Proceedings of the International Symposium Held at the Archaeological Museum of Abdera, 20-21 October 2001, Thesaloniki, s. 232; Y. Sezgin, 2012, s. 24
[736]E. Koparal –E. İplikçi, 2004, s. 232.

Achaemenid öncesi dönemde gerekse Achaemenidlerin Anadolu'yu egemenlikleri altına aldıkları farklı dönemlerde çevre bölgelerde ve denizaşırı merkezlerde ele geçmeleri, bu yargıyı pekiştiren bir diğer önemli unsurdur[737].

Pers dönemi öncesi yaklaşık son elli yıla tekabül eden M.Ö. 600-550 arası zaman dilimi, Klazonenai'da ticari kapasitenin yükseldiği ve bunun da amfora üretiminin artışına yansıdığı bir dönem olur[738]. Örneğin, İspanya'da Palai Polis'te (Emporion) M.Ö. 560/50-540 dönemine tarihli 266 adet Ionia amfora buluntusunun 109 tanesi Klazomenaia aittir[739]. Aynı şekilde, Marsilya'da M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen toplam 2256 amfora buluntusu içinde Klazomenai üretimi ticari amfora buluntu sayısı % 10'luk bir orana denk gelen 193'tür[740]. Bu dönemde Klazomenai'ın Karadeniz ve Anadolu'nun farklı bölgeleriyle de yakın ticari ilişkiler kurduğu, bu bölgelerin birçok yerleşim biriminde ortaya çıkan Klazomenai üretimi ticari amfora buluntularıyla anlaşılır[741]. Özellikle Karadeniz'deki önemli ticari merkezlerden biri Histria, Klazomenaia amfora buluntularının yoğun olarak görüldüğü merkezler arasındadır[742]. Yine bu dönemde

[737]Y. Sezgin, 2012, s. 21-24.
[738] A.K. Yaldır, 2009, s. 205-206; Okan, 2011, s. 26.
[739]Y. Sezgin, "Clazomenian Transport Amphorae of the Seventh and Sixth Centuries" in A. Moustaka, E. Skarlatidou, M.-C. Tzannes and Y. E. Ersoy (eds**), Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera**, **20-21 October 2001**, Thessaloniki, 2004, s. 176.
[740]J. C. Sourisseau " Les Importations D'Amphores Grecques à Marseille aux VIe et Ve s. Av. J.-C.: Bilan Quantatif", Bonet P.C. i Retolazza M.S. (ed.), **Ceràmiques Jònies D'épo Arcaica: Centres de Producciò i Commercialitzaciò al Mediterrani Occidental.** Actes de la Taula Rodona celebrade a Empúries, els dies 26 al 28 maig de 1999, Barcelona, 2000, s. 140, Figure 2, Tableau 3a, 4b; Y. Sezgin, 2004, s.175; Y. Sezgin, 2012, s. 24, 45.
[741]Klazomenai üretimi amfora buluntularının ele geçtiği merkezler, M.Ö. 650-600 arası dönemde Klazomenai'ın oldukça geniş bir ticari ağ içinde olduğunu gösterir. Tocra, Tornasos, Kommos, Giglio Batığı (İtalya'da), Toscanos (İspanya), Abdera, Klazomenai üretimi amforaların veya benzerlerinin bu dönemde ele geçtiği diğer merkezler arasındadır. Bkz. Y. K. Yaldır, 2009, s. 204-205; E. Okan, **Phokaia Arkaik Dönem Ticari Amforaları**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, , 2011, s. 24-26.
[742]Histria'da Klazomenai üretimi oldukları düşünülen ve M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen amfora buluntularıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. S. Dimitriu," Cartierul de Locuințe din Zona de Vest a Cetății, în Epoca Arhaică : Săpături 1955-1960", **Histria II**, Condurachi, Bucureşti (ed.), 1966, s. 49 ve 103 (Kat. No. 518, 520, 524-526, Pl. 54), s. 49, 104 (Kat. No. 541- 544, Pl. 55); E. Doğer, 1988, s. 278, 280-281 (Kat. Nr. 8-10), s. 282-283 (Kat. Nr. 13-15), s. 284-285 (Kat. Nr. 19-22); Phokaia'da ele geçen ve M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen Klazomenai üretimi amfora buluntularıyla Histria'da ele geçenlerin benzerlikleriyle ilgili karşılaştırma için bkz. E. Okan, 2011, s. 173-174 (Kat. No. 14, Levha 3; Kat. No. 15,

Daskyleion'da bulunan ticari amfora buluntularının % 51 Klazomenai üretimlerinden oluşması, dikkat çekicidir[743].

Perslerin Batı Anadolu'yu egemenlikleri altına aldıkları ilk dönemlerin Klazomenai'daki ticari faaliyetlerin durgunlaşmasına sebep olduğu görülür. Bölgede ele geçen amfora sayısı oldukça düşer[744]. Özellikle, M.Ö. 547-520 yılları arasında, aşağıdaki Klazomenai amfora dağılım tablosundan (bkz. Tablo A) da anlaşılacağı üzere, bölgenin bölgelerarası ve denizaşırı ticaretinde de bir gerileme yaşandığı görülür. Örneğin, daha önce de bahsi geçtiği gibi, İspanya'da Palai Polis'te (Emporion) M.Ö. 560/50-540 dönemine tarihli 266 adet Ionia amfora buluntusunun 109 tanesi Klazomenaia ait iken, M.Ö. 540-520/500 dönemlerine tarihlenen 103 buluntunun ancak 34 tanesi Klazomenai üretimi amforalardan meydana gelir (bkz Tablo A). Aynı şekilde, Marsilya'da M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen toplam 2256 amfora buluntusu içinde Klazomenai üretimi ticari amfora buluntu sayısı % 10'luk bir orana denk gelen 193 iken, M.Ö. 550-500/480 arası dönemde Marsilya'da ele geçen Klazomenai üretimi ticari amfora sayısı 44'te kalır (bkz. Tablo A). Yine Karadeniz'deki önemli ticari merkezlerden biri Histria'da M.Ö. 6. yüzyılın 2. yarısında 9 Klazomenai üretimi ticari amfora buluntusu ele geçerken, bu oranın M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında 6'ya düştüğü görülür (bkz. Tablo A).

Klazomenai'ın Pers egemenliğinin ilk dönemlerinde Anadolu'daki yerleşim bölgeleriyle yaptığı ticaretin olumsuz etkilendiğine dair veri sağlayan en çarpıcı örnek, Daskyleion'la yaptığı ticarette görülen düşüştür. M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısında, Daskyleion'da ele geçen ticari amfora buluntularının % 51'i Klazomenai üretimlerinden

Levha 3), s. 178-179 (Kat. no. 24, Levha 4), s. 180-181(Kat. no. 28, Levha 5), s. 182 (Kat. no. 31, Levha 6).

[743]A.K. Yaldır, 2009, s. 231, 236.

[744]E. Okan, 2011, s. 32.

oluşurken, Achaemenidlerin ilk yarım yüzyıllık egemenliklerinde Daskyleion'da bulunan Klazomenai üretimi ticari amfora buluntu sayısı 1 adetle sadece %1'dir (bkz. Tablo A)[745].

Tablo A: Achaemenid Dönemi Klazomenai Ticari Amfora Buluntularının M.Ö. 550-500/480 Dönemleri Arasında Anadolu, Karadeniz, Akdeniz ve Ege Bölgelerinde Ele Geçtiği Merkezler ve Bu Merkezlerdeki Buluntu Sayısı				
Buluntu Yeri	**Buluntu Sayısı**			
	M.Ö. 550-500/480	**M.Ö. 550-525**	**M.Ö. 525-500/480** **M.Ö. Geç 6. Yüzyıl-Erken 5. Yüzyıl**	
Daskyleion			1[746]	
Ksanthos	1[747]			
Tarsus			2[748]	
İspanya (Emporion =Palaia Polis)		34[749] (M.Ö. 540-520/500)	59[750] (M.Ö. 520/500-480)	
Pointe Lequin 1 A Batığı (Fransa)			1[751]	
Bon Porte 1 Batığı (Fransa)	1[752]	1[753]		
Fransa (Marseille =Marsilya)	44[754]			
Gela 1 Batığı (Sicilya)	1 (M.Ö. 550-490)[755]			
Kition (Kıbrıs)	1(M.Ö. 550-490/80)[756]			
Salamis (Kıbrıs)	2 (M.Ö. 550-490/80) [757]			
Deneia (Kıbrıs)	1 (M.Ö. 550-490/80) [758]			

[745]A.K. Yaldır, 2009, s. 231, 236.
[746]Y. Sezgin, 2004, s. 178, dipnot 93; A.K. Yaldır, 2009, s. 207, 395 (Kat. No. T46, Şek. 22), s. 231, 236.
[747] Ksanthos'ta M.Ö. 6. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen bir Klazomenai ticari amfora örneği için bkz. S. Lemaitre " La Lycie et les échanges commerciaux dans l'Antiquité: les données du mobilier amphorique. Etude préliminaire", Dörtlük K., Varkıvanç B., Kahya T., Courtils J., Doğan Alarslan M., Boyraz R., (ed). **III. Uluslararası Likya Sempozyumu Bildirileri, Cilt I**, Antalya, 2006, s. 387, 396, Fig. 3. (ss. 385-399); Y. Sezgin, 2012, s. 53, 69 (Kat. No. Kla7.53).
[748] Goldman'ın Orta Demirçağı grubu içinde yer verdiği iki amfora parçası Sezgin tarafından Klazomenai üretimi olarak gösterilir. Bkz. H. Goldman, **Excavations at Gözlü Kule, Tarsus**, Vol. III, Princeton, 1963, s. 227 (Kat. No. 831, Fig. 77 ve 129; Y.Sezgin 2004, s. 178, dipnot 92.
[749]a.g.e, s. 47, 54-55.
[750] Palaia Polis'te (Emporion'da) ele geçen M.Ö. 520/500-480 yılları arası döneme tarihli 146 Yunan amforasının 59'u Klazomenaia atfedilir. Bkz. a.g.e, s. 55.
[751] E. Okan, 2011, s. 38;Y. Sezgin, 2012, s. 54, 67 (Kat. No. Kla7.31)
[752]Y.Sezgin, 2012, s. 54, 67 (Kla7.30).
[753] a.g.e., s. 54, 66 (Kat. No. Kla7.19)
[754] J.C. Souriessau, 2000, s. 140-141, 145-146, Fig. 3, Tab 3a, 4b.
[755] E. Okan, 2011, s. 38; Y. Sezgin, 2012, s. 54, 67 (Kat. No. Kla7.26)
[756] V. Karageorghis, "Pottery from Kition", **Greek Geometric and Archaic Pottery**, Stockholm, 1978, s. 62 (Kat. No. 11, Pl. II-6); Y. Sezgin, 2004, s. 178; A.K. Yaldır, 2009, s. 207; E. Okan, 2011, s. 38; Y. Sezgin, 2012, s. 53, 66 (Kla7.17).
[757] Y. Sezgin, 2012, s. 53, 66, 68 (Kat. No. Kla7.11, Kat. No. Kla7. 39).
[758]a.ge., s. 53, 68 (Kat. No. Kla.7.47)

Atina Agorası[759]			2 (M.Ö. 520-480)[760]	1[761]
Aigina, Aphaia-Tempel XIII				21[762]
Thera			2[763]	
Naukratis (Mısır)	1(M.Ö. 550-490/80)[764]			
Abusir (Mısır)[765]	1 (M.Ö. 550-490/80)[766]			
Tanis (Mısır)			1[767]	
Tell el-Maskhuta (Mısır)	1 (M.Ö. 550-490/80) [768]			
Histria (Romanya)	6[769]			
Berezan (Ukrayna)	1[770]	1[771]		9 (M.Ö. 500-480)[772]
Olbia (Ukrayna)		1[773]		
Tetyushine Kurganı (Ukrayna)		1[774]		
Viktorovka (Ukrayna)	1 (M.Ö. 550- 490/80)[775]			
Odessos (Ukrayna)	1 (M.Ö. 550- 490/80)[776]			

[759]a.ge., s. 54, 66, 68 (Kat. No. Kla7.43).
[760]Atina Agorası kazılarında M.Ö. 520-480 yılları arsına tarihlendirilen Klazomenai (?) üretimi iki amfora buluntusu ele geçer. Bkz. S. Roberts, " The Stoa Gutter Well, a Late Archaic Deposit in the Athenian Agora", **Hesperia, Vol. 55**, 1986, s. 67-68 (Kat No. 421, P24871, Fig. 42, Pl. 18, Kat. No. 422, P24872, Fig. 42, Pl. 18); Y. Sezgin, 2004, s. 177-178, 182 dipnot 81; A. K. Yaldır, 2009, s. 207; E. Okan, 2011, s. 38; Y. Sezgin, 2012, s. 54, 66, 68 (Kat. No. Kla7.15, Kat. No. Kla7.49).
[761] M.L. Lawall, " Note From the Tins 2: Research in the Stoa of Attalos" **Hesperia 71**, 2002a, s. 417, Fig. 1 (P 1334); Y. Sezgin, 2012, s. 54, 66, 68 (Kat. No. Kla7.43).
[762] Aigina'da, Aphaia-Tempel XIII'te, M.Ö. 6. yüzyılın sonlarıyla M.Ö. 5. yüzyılın ikinci çeyreği arasına tarihlendirilen Klazomenai üretimi oldukları düşünülen 21 amfora fragmanı ele geçmiştir. Bkz. A.W. Johnston, " Aegina, Aphaia -Tempel XIII. The Storage Amphorae", AA, Berlin 1990, s. 40, 42-43, Fig. 2 (56) ve 4 (55-56).
[763]Y. Sezgin, 2004, s. 178, 183 dipnot 88; A.K. Yaldır, 2009, s. 207.
[764]Y. Sezgin, 2012, s. 54 dipnot 329.
[765]Y. Sezgin, 2004, s. 178; A.K. Yaldır, 2009, s. 207; Y. Sezgin, 2012, s. 54.
[766]Y. Sezgin, 2004, s. 178;A.K. Yaldır, 2009, s. 207; Y. Sezgin, 2012, s. 54 dipnot 328.
[767]Y. Sezgin, 2004, s. 178; A.K.Yaldır, 2009, s. 207.
[768]Y. Sezgin, 2012, s. 54 dipnot 327.
[769]Histria'da Klazomenai üretimi oldukları düşünülen ve M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen amfora buluntularıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Dimitriu,1966, s. 49 ve 103 (Kat. No. 521-522, Pl. 54), s. 49, 103 (Kat. No. 527, Pl. 54), s. 49, 104 (Kat. No. 537, Pl. 55), s. 49, 104 (Kat. No. 545, Pl. 55), s. 49, 105 (Kat. No. 547, Pl. 56) = E. Doğer, 1988, s. 281-282 (Kat. Nr. 11-12), s. 283 (Kat. Nr. 16-17), s.285 (Kat. Nr. 23-24). Ayrıca bkz. a.g.e., s. 278-280 (Kat. Nr. Kat Nr. 1-2, 5-7). Phokaia'da ele geçen ve M.Ö. 525-500 arası döneme tarihlendirilen Klazomenai üretimi amfora buluntularıyla Histria'da ele geçenlerin benzerlikleriyle ilgili bilgi için bkz. E. Okan, 2011, s. 187-188 (Kat. No. 41, Levha 8), s. 195 (Kat. No. 55, Levha 10), s. 197 (Kat. No. 59, Levha 11), s. 199 (Kat. No. 62, Levha 12).
[770]E. Okan, 2011, s. 37;Y. Sezgin, 2012, s. 53 dipnot 286, s. 67,69 (Kat. No. Kla7.35).
[771]Y. Sezgin, 2012, s. 53, 69 (Kat. No. Kla7.50).
[772]a.g.e., s. 67, 69 (Kat. No. Kla7.27- Kat. No. Kla7. 29, Kat. No. Kla7.54- Kat. No. Kla7. 55), s. 53 dipnot 285.
[773] a.g.e., s. 47, 64 (Kat. No. KlA6.01).
[774] a.g.e., s 47, 64 (Kat. No. KlA6.03).
[775] a.g.e., s. 53 dipnot 299.
[776] a.g.e., s. 53 dipnot 298.

Chokrak(Ukrayna)	2 (M.Ö. 550- 490/80)[777]			
Gyenos (Gürcistan)	3 (M.Ö. 550- 490/80)[778]			
Dioskurias (Gürcistan)	4 (M.Ö. 550- 490/80)[779]			
Belsk Gorodishe	1 (M.Ö. 550- 490/80)[780]			
Staraya Bogdanovka 2	1 (M.Ö. 550- 490/80)[781]			
Esheri (Kolkhis)	1 (M.Ö. 550- 490/80)			
Geroevka I[782]	1 (M.Ö. 550- 490/80)[783]			
Mikhailovka	1 (M.Ö. 550- 490/80)[784]			
Patraios	1 (M.Ö. 550- 490/80)[785]			
Porthmion	2 (M.Ö. 550- 490/80)[786]			
Kepoi	1 (M.Ö. 550- 490/80)[787]			
Orgame	1 (M.Ö. 550- 490/80)[788]			
Cape Ziuk	1 (M.Ö. 550- 490/80)[789]			
Vişina	2 (M.Ö. 550- 490/80)[790]			

Lydia'nın Persler tarafından yenilmesi, Klazomenai'ın da içinde yer aldığı ve Lydia kralıyla müttefik olan Hellen yerleşimlerinin de yenilmesi ve bölgenin istikrarsızlaşması sebep olur[791]. Bu süreçte Klazomenai halkının Pers işgalinin kendileri açısından yarattığı tehlikelerden korunmak için bölgenin kuzeyinde yer alan Karantina Adası'na ya da tarımsal faaliyetler açısından daha verimli olan Dromousa'ya (Uzunada) göç ettiği düşünülür[792]. Siyasetten istikrarsız olan bu ortam, özellikle, M.Ö. 547- M.Ö.

[777] Y. Sezgin, 2012, s. 53 dipnot 292.
[778] a.g.e., s. 53 dipnot 289, s. 68 (Kla7.40).
[779] a.g.e., s. 53 dipnot 291.
[780] a.g.e., s. 53 dipnot 293.
[781] a.g.e., s. 53 dipnot 294.
[782] a.g.e., s. 53 dipnot 296.
[783] a.g.e., s. 53 dipnot 295.
[784] a.g.e., s. 53 dipnot 297.
[785] a.g.e., s. 53 dipnot 300.
[786] a.g.e., s. 53 dipnot 301.
[787] a.g.e., s. 53 dipnot 302.
[788] a.g.e., s. 53 dipnot 303.
[789] a.g.e., s. 53 dipnot 290, s.68 (Kat. No. Kla7.41)
[790] a.g.e., s. 53 dipnot 304.
[791] Y. Ersoy, 1993, s. 11.
[792]Paus. VII.3.8. Klazomenailıların Karantina adasına gidip gitmedikleri ve buradaki yaşamlarını sürdürmeleri konusunda yeterli imkânlara sahip olup olmadıklarıyla ilgili bir değerlendirme için bkz. Y. Sezgin, 2012, s. 46. Ayrıca Klazomenailıların yerleşmiş olabilecekleri diğer muhtemel merkezler için bkz.

530/20 yılları arasında bölgenin ekonomisi üzerinde de etkili olur. Sezgin'in ticari amforalardaki durgunluğu temel alarak geçici bir üretim boşluğu olarak söz ettiği bu dönem, M.Ö. 6. yüzyılın üçüncü çeyreğinde amfora üretim ve dağılımındaki[793] artışla birlikte (Bkz. Tablo A), yerini Klazomanailılar için ekonomik ve politik ortamın normale döndüğü başka bir döneme bıraktığına işaret eder[794]. Bölgede amfora üretim ve dağılımındaki bu durum, özellikle, M.Ö. 6. yüzyılın geç dönemlerinde Klazomenai'ın Perslerle olan ilişkisinin rayına oturduğu ve ekonomik faaliyetlerde tekrar aktif bir rol aldığına işaret eder. Klazomenai ekonomisinde görülen bu normalleşmenin, I. Dareios'un idari ve ekonomik reformlar yaptığı bir tarihsel sürece denk gelmesi de ayrıca dikkat çekicidir. Dolayısıyla, özellikle M.Ö. 6. yüzyılın geç dönemleri, bölgede amfora üretim artışı ve bu amforaların dağılım alanının genişlediği dönemler olur (bkz. Tablo A). Bu dönemle ilgili Karadeniz kıyılarında yer alan yirmiye yakın merkezde Klazomenai üretimi ticari amfora buluntularının varlığına rastlanır[795]. Aynı şekilde, Doğu ve Batı

Ersoy, 2004, s. 63. Yine Perslerle yapılan savaş sonucunda Phokaialıların Batı Akdeniz'e yaptıkları kitlesel göç için bkz. Hdt. I. 164-166. Teosluların Thrakia'ya göç edip Abdera kentini kurmalarıyla ilgili bkz. Hdt. I. 168.

[793]Tablodaki Klazomenai amfora dağılımında, amfora buluntularının büyük bir bölümü M.Ö. 550-500/480 arası geniş bir tarih aralığında verilir. Bu durum yapılacak değerlendirmeleri zorlaştıran bir etken olsa da, resmin bütününe bakıldığında, bunların önemli bir kısmının M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğine ait olduğu varsayılabilir.

[794]Y. Sezgin, 2004, s. 176. Klazomenai'da Pers hâkimiyetinden sonraki geçici dönemde (M.Ö. 550/540-520/510) arkeolojik verilerde görülen eksiklikle ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Y.E. Ersoy, " Klazomenai: 900-500 BC. History and Settlement Evidence", Moustaka A., Skarlatidou E., M.-C. Tzannes, Ersoy, Y. (eds), **Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony.** Proceeidings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera, 20-21 October 2001, Thessaloniki, 2004, s. 60-64.

[795]Karadeniz'de Klazomenai üretimi ticari amfora buluntularının bulunduğu yerler arasında Histria, Berezan, Olbia, Tetyushine Kurganı, Viktorovkave, Odessos, Chokrak, Gyenos ve Dioskurias sayılabilir. Bunların yanı sıra, Belsk Gorodishe, Staraya Bogdanovka 2, Esheri, Geroevka I, Mikhailovka, Patraios, Porthmion, Kepoi, Orgame, Cape Ziuk ve Vişina gibi merkezler yer alır. Amfora buluntularının bu merkezlere dağılımları ve referansları için bkz. Tablo A.

Akdeniz[796], Ege[797] ve Anadolu'daki[798] birçok merkezde de Klazomenaia'ın ticari faaliyetlerini sürdürdüğünü gösteren ticari amfora buluntuları ele geçer (bkz. Tablo A).

Ancak Pers egemenliğinin hüküm sürdüğü M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında, Klazomenai üretimi amforaların ele geçmesi beklenilen Gordion'da bu amforaların ortaya çıkmadığının görülmesi, Klazomenai ticari faaliyetlerinin bir diğer yönünü ortaya çıkarır. Gordion'da, Khios üretimi amfora buluntularına rastlanmasına rağmen, Klazomenaia üretimi amfora buluntularının ele geçmemesi, Klazomenai'ın bu amforalarının genelde zeytinyağı taşımacılığında kullanmasıyla bağlantılı olmalıdır. Çünkü Gordion'da zeytinyağıyla beslenme kültürünün zayıf olması, bu bölgede Klazomenai'ın zeytinyağına talebi ortadan kaldırmış olabilir[799]. Kaliteli şarabıyla ünlü Khios'un, Gordion'da amforalarıyla temsil edilmesi (bkz. Tablo B) ve zeytinyağı üretimleriyle öne çıkan Samos ve Miletos gibi Güney Ionia merkezlerine ait buluntuların bu bölgede çok az bulunması, bu iddiayı destekleyen örneklerdir[800].

M.Ö. 6. yüzyılın 3. çeyreği bütün Ionia bölgesinde olduğu gibi Klazomenai'a da Attika Siyah Figürlü seramiklerin en çok ithal edildiği dönem olur[801]. Klazomenai'da M.Ö. 550-M.Ö. 525 arasında içinde kylikslerin, skyphosların, amforaların ve bir lekane'nin yer aldığı toplam 38 Atikka Siyah Figürlü seramik ele geçirilirken, form çeşitliliğinin de arttığı M.Ö. 525-500 arası dönemde buluntu sayısı neredeyse iki kat

[796]Batı ve Doğu Akdeniz'de Klazomenai üretimi ticari amfora buluntularının bulunduğu yerler arasında İspanya'da Emporion (Palaia Polis) ve Malaga; İtalya'da Gravisca; Mısır'da Abusir ve Tanis, Tell el-Maskhuta, Naukratis; Kıbrıs'ta Kition, Salamis, ve Deneia; Fransa'da Pointe Lequin 1 A ve Bon Porte 1 Batıkları, Marseille (Marsilya) ve Sicilya'da Gela 1 Batığı sayılabilir. Amfora buluntularının bu merkezlere dağılımları ve referansları için bkz. Tablo A.

[797] Atina Agorası, Aigina, Korinth ve Thera ise, bu amfora buluntularının ele geçtiği Ege'deki merkezlerdir. Amfora buluntularının bu merkezlere dağılımları ve referansları için bkz. Tablo A.

[798]Klazomenai Yıldıztepe Nekropolü'nde yoğun bir şekilde temsil edilen bu amforalara Daskyleion, Tarsus ve Ksanthos gibi Kuzey ve Güney Batı Anadolu'daki yerleşimlerde de rastlanır. Amfora buluntularının bu merkezlere dağılımları ve referansları için bkz. Tablo A.

[799]A.K. Yaldır, 2009, s. 237.

[800] a.g.e., s. 228, 237.

[801]K. Görkay, **Batı Anadolu'ya Korinth ve Attika Siyah Figür Seramiğinin İthali, Dağılımı ve Değerlendirmesi**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1999, s. 62-63, Tablo 3b.

artarak 65'e ulaşır[802]. Klazomenai üretimi amfora buluntularıyla paralel bir seyir izleyen bu artış, M.Ö. 6. yüzyılın 3. çeyreğinden sonra Pers egemenliği altında Klazomenai'daki ticari aktivitelerin hem bölgelerarası hem de denizaşırı merkezlerde yürütülmesi için gerekli siyasal ve ekonomik koşulların mevcut olduğunu gösterir.

Khios

Antik çağın en önemli ticari merkezlerinden biri de Khios'tur. Zeytinyağı ve özellikle de şarap Khioslular için önemli ticari ürünler olup ekonomik zenginliklerinin temelini oluştururlar[803]. Pers döneminden sonraki yüzyıllarda eserler vermiş Diodoros[804], Yaşlı Plinius[805], Strabon[806] ve Athenaios[807] gibi antik yazarlar da Khios şarabının oldukça kaliteli olduğunu belirtirler. Yine arkeolojik çalışmalarla ortaya çıkan çeşitli veriler bu iki ürünün Khios ekonomisi için gerek Pers öncesi gerekse Pers egemenliği döneminde önemli bir yere sahip olduğunu gösterir. M.Ö.5. yüzyıla tarihlendirilen ve içinde Khios ve Samos amforalarının yer aldığı Knidos'un (Datça) güney açıklarında bulunan Aslan Burnu batığındaki bir amforada çok sayıda zeytin çekirdeğinin ele geçmesi bu ürünün Khios ekonomisindeki öneminin, Pers egemenliğinde de devam ettiğini gösterir[808]. Bu yüzyıla tarihlendirilen Khios sikkelerinin üzerindeki amfora figürünün üzüm salkımıyla birlikte tasvir edilmesi ise (bkz. Levha IV, No. 42-47), aynı şekilde şarap üretim ve ticaretinin erken dönemlerden itibaren Khios Adası için süre gelen önemini koruduğunu

[802] K. Görkay, 1999, s. 51, 62-63.
[803]C. Roebuck, 1959, s. 41; J. Boardman, **Excavations in Chios 1952-1955, Greek Emporio**, BSA Supplementary 06, Oxford, 1967, s. 152; E. Doğer, 1988, s. 88; I.K. Whitbread, **Greek Transport Amphorae**, BSA, Exeter, 1995, s. 138, 144; A.K.Şenol - E. Aşkın, "Amphoralar Işığında Kentin Ticari İlişkileri", içinde: **Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları: Nagidos**, Serra Durugönül (ed.), Adalya, Ek Yayın Dizisi 6, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2007, s. 291-292;E. Okan, 2011, s. 39; Y. Sezgin, 2012, s. 87. İkincil önemde de olsa, tıbbi alanda kullanıldığı düşünülen damla sakızıyla keklik otu gibi ürünlerin de ihraç edilmiş olabileceği düşünülür. Bkz. J. Boardman, 1967, s. 252; Y. Sezgin, 2012, s. 88.
[804]Diod. V. 79.
[805]Plin. N.H. XIV.1.35, 14.9.73, 14.8.66.
[806]Strab. XIV.1.35; I.K. Whitbread, 1995, s. 144; Y. Sezgin,2012, s. 87.
[807]Athen. Deip. I.26b, 1.29e, I.32f; Y. Sezgin, 2012, s. 87.
[808]Y. Sezgin, 2012, s. 88.

ortaya koyar[809]. Özellikle, Herodotos'un verdiği bilgilerden yola çıkılarak Khios'ta tahıl üretiminin yapıldığı da söylenebilir[810]. Ancak Khios'un sahip olduğu yoğun nüfus, bölgeyi, muhtemelen, bu nüfusun tahıl ihtiyacını karşılamak için Karadeniz'deki Miletos kolonilerinden ve Mısır'dan tahıl ithalatını yapmaya zorlar[811].

Antik dönemin önemli seramik üreticilerinden olan Khios'un, kaliteli şarap ve zeytinyağının taşınmasında kullanıldığı düşünülen ticari amforaları[812] Pers öncesi dönemden başlayarak[813], Anadolu'nun çeşitli bölgeleriyle Akdeniz ve Karadeniz'deki çok sayıda merkezde ele geçer. Khios'un Pers öncesi döneminin ticari ağı içinde sadece denizaşırı bölgeler yer almaz. Amfora buluntuları, Batı Anadolu'nun çeşitli merkezleriyle Khios arasında da bu dönemde yoğun ticari ilişkilerin varlığına işaret eder. Phokai kazılarının M.Ö. 650-M.Ö. 550 arası döneme tarihlendirilen ticari amfora buluntularının yaklaşık %25'lik oranının Khios amforalarından oluşması[814], bu iki bölge arasındaki ticari faaliyetleri göstermek açısından önemlidir. Yine M.Ö. 650-600 yılları arasında üretilen Khios amforalarının form ve bezeme açısından Klazomenai amforlarıyla gösterdikleri benzerlik, coğrafi olarak da çok yakın olan bu iki bölgenin yakın ticari ilişkiler kurduğuna işaret eder[815]. Daskyleion'a ithal edilen amforaların % 19'unun Khios ticari amfora buluntularından oluşması, Khios'un M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'nun kuzeybatı kesimleriyle kurduğu ticari ilişkilerin yoğun olduğunu gösterir.

[809]Y. Sezgin, 2012, s. 88;
[810] Hdt. I. 160; 6. 28.
[811]C.Roebuck, 1953, s. 12; C. Roebuck, 1959, s. 21- 23; J. Boardman, 1967, s. 253.
[812]E. Doğer, 1988, s. 88; E. Okan, 2011, s. 39.
[813]M.Ö. 600-M.Ö. 550 dönemi arasına tarihlendirilen Khios üretimi amfora buluntuları Karnak'ta (Mısır), Tel Defeneh'te (Mısır), Sais'te (Mısır), Tel el-Qedua'da (Mısır, Kuzey Sina), Kom Firin'de (Naukratis'in Kuzey Batısında, Mısır), Naukratis'te (Mısır), Migdol'da (Mısır), Abuşir'in Iufaa Kuyu mezarında (Mısır), Nicosie'de, (Kıbrıs), Marion'da (Kıbrıs), Naksos'ta (Sicilya), Thera'da, Debelt'te, Apollonia'da (Sozopol, Bulgaristan), Milazo'da (İtalya), Phokaia'da, Phokaia'nın kolonileri Marsilya'da (Fransa), Velia'da (İtalya), Histria'da (Romanya), Emporion'da (İspanya), Ksanthos'ta, Daskyleion ve Klazomenai'da ele geçer. Y. Sezgin, 2012, s. 97, 100-101.
[814]E. Okan, 2011, s. 40.
[815]a.g.e., s. 40.

Bunların yanı sıra, Khios'un Hellas'la ticari ilişkiler içinde olduğu, bölgede M.Ö. 6. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra, sayı ve form çeşitliliği bakımından artış gösteren Attika Siyah Figürlü seramiklerin ortaya çıkmasından anlaşılır[816].

Batı Anadolu'da Perslerle birlikte ortaya çıkan yönetim değişikliğinin ticari faaliyetlere aktif katılımı olan merkezler için engelleyici bir unsura dönüşmediğini, Khios üretimi ticari amfora buluntularının Khios'u da içine alan dağılımı ve artışı bize gösterir. Özellikle, aşağıda tablo üzerindeki (Tablo B) Khios üretimi ticari amfora dağılımından da görüleceği üzere, I. Dareios'un da ekonomik düzenlemeler yaptığı M.Ö. 6. yüzyılın 4. çeyreğine tarihlendirilen amfora buluntularının coğrafik dağılımı ve yoğunluğu bu yargıyı destekleyecek veriler sunar.

Tablo B: Achaemenid Dönemi Khios Ticari Amfora Buluntularının M.Ö. 550-500 Dönemleri Arasında Anadolu, Karadeniz, Akdeniz ve Ege Bölgelerinde Ele Geçtiği Merkezler ve Bu Merkezlerdeki Buluntu Sayısı

Buluntu Yeri	**Buluntu Sayısı**			
	M.Ö. 550-500/490	**M.Ö. 550-525**	**M.Ö. 525-500/ Geç 6. Yy-Erken 5. Yy**	
Miletos				7[817]
Didyma				3[818]
Ephesos				1[819]
Ksanthos				3[820]
Klazomenai	3[821]	1[822]		4[823] + 4[824]=8

[816] K. Görkay, 1999, s. 50, 62. Bu seramikler Kyliks, Oinokhoe ve kapaklardan oluşur.
[817] W. Voightlander, " Funde aus der Insula Westlish des Buleuterion in Milet", **İstMitt 32**, 1982, s. 44, 117, Abb. 6. Fig. 31; W-D. Niemeier, " Die Zierde Ioniens", **AA 3**, 1999, s. 384,387, Kat. Nr. 17 (Abb. 17); Y. Sezgin, 2012, s. 111, 124 (Kat. Khi6. 03). S. 111 dipnot 602.
[818] T.G. Schattner, 2007, s. 125, 127, Abb. 43, Am C1.1-3.
[819] Gassner'in M.Ö. 6. yüzyıla tarihlendirdiği bir Ephesos buluntusu Khios amforası, Sezgin tarafından M.Ö. 525-490/80 dönemleri arasındaki amfora buluntularının içinde yer aldığı Khi6 ticari amforalar grubuna dâhil edilir. Bkz. V. Gassner, **Das Südtor der Tetragonos-Agora: Keramik und Kleinfunde, Forschungen in Ephesos, Band XIII/1/1**, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1997, s. 36, Kat. No. 54, Taf. 3; Y. Sezgin, 2012, s. 111.
[820] S. Lemaitre, 2006, s. 396, Fig. 4.1-2; Y. Sezgin, 2012, s. 111.
[821]E. Doğer, 1988, s. 235-236, 240 (Kat. Nr. 86, Kat. Nr. 88, Kat. Nr. 97).
[822] A.g.e., s. 239-240 **(**Kat. Nr. 96).
[823] Doğer, bu amfora buluntularının muhtemel tarihini 6. Yy'lın sonu olarak verir. Bkz. a.g.e., s. 235-237 (Kat. Nr. 87, Kat. Nr. 89- Kat. Nr. 91).
[824]Doğer, bu amforaların tarihini M.Ö. 6.yy'lın sonu-5. Yy'lın başı olarak verir. Bkz. a.g.e., s 238-239 (Kat. Nr. 92- Kat. Nr. 95)

Daskyleion	6[825]			26[826]
Gordion				4[827]
Nagidos	[828]			
Kofina Ridge				1[829]
Troia				1[830]
Thasos			2 (M.Ö 525-490/80) [831] (M.Ö 525-490/80)[832]	1[833]
Korinth				2[834] (M.Ö. 490 öncesi)
Atina Akropolisi			1[835]	
Atina Agorası			2 (M.Ö 520-80) [836]	
Kerameikos Nekropolü				2 (500-490)[837]
Aegina Aphaia Tapınağı	1[838]		2	

[825] Yaldır, bu amforaları M.Ö. 560-500/490 yılları arasına tarihlendirir. A.K. Yaldır, 2009, s. 396 (Kat. No. T53- Kat. No. T58)

[826] Yaldır, bu amfora buluntularını M.Ö. 500-490 yılları arasına tarihlendirir bkz. a.g.e., s. 396-398, (Kat. No. T59-T74, T76-T85).

[827] M.L. Lawall, " Pontic, Aegean and Levantine Amphore at Gordion", Kassab Tezgör D., Inaishvili N. (ed), **Patabs I. Production and Trade of Amphorae in the Black Sea. Actes de la Table Ronde Internationale de Batoumi et Trabzon, 27-29 Avril 2006**, 2010, s. 161, 166, Pl. 93, 12-15.

[828] A.K. Şenol –E. Aşkın, 2007, s. 291-292.

[829]J.K. Anderson," Excavation on the Kofinà Ridge, Chios (Plates 6-15)", **BSA 49**, 1954, s. 139, 169, 175, Fig. 8, No. 51; E. Okan, 2011, 57-58; Y. Sezgin, 2012, s. 111, 127 (Kat. No. Khi6.39).

[830] M.L. Lawall, "Ilion before Alexander: Amphoras and economicarchaeology", ***StTroica* 12**, 2002b, s.202, 222, 232, Fig. 11, No. 65; E. Okan, 2011, s. 63; Y. Sezgin, 2012, s. 104, 114.

[831] Y. Sezgin, 2012, s. 114, dipnot 655.

[832] a.g.e., s. 114, dipnot 655.

[833] E. Okan, 2011, s. 64;Y. Sezgin, 2012, s. 111, 126 (Kat. No. Khi6.38

[834] E. Okan, 2011, 54;Y. Sezgin, 2012, s. 103, 121 (Kat. No. Khi4.01, Kat. No. Khi4. 03).

[835] M.Ö. 480 öncesi bir tarihe ait olduğu bilinen bu amfora buluntusu Okan tarafından, M.Ö. 530-510 yılları arasındaki döneme tarihlendirilir. Bkz. E. Okan, 2011, s. 56-57; Y. Sezgin, 2012, s. 106, 123 (Kat. No. Khi5.02).

[836]S.R. Roberts, 1986, s. 66-67, Fig. 42, Pl. 18, Kat No. 419 (P 24873), Kat. No. 420 (P 24874) ; E. Okan, 2011, s. 55; Y. Sezgin, 2012, s. 111, 124 (Kat. No. Khi6.08).

[837] E. Okan, 2011, s. 64.

[838] A.W. Johnston, 1990, s. 53, Fig. 12, Kat. No. 176; Y. Sezgin, 2012, s. 104, 114, 122 (Kat. No. Khi4. 19).

			(M.Ö 525-490/80) [839]	
Salamis (Kıbrıs)	1[840]			
Kition			2 (M.Ö 525-490/80)[841]	
Knossos			1 (M.Ö 525-490/80)[842]	
Gela 1 batığı (Sicilya açıklarında)	30[843]			
Gravisca	1[844]			
Velia				1[845]
Pointe Lequin 1A batığı (Marsilya Kıyılarında, Fransa)			1 (M.Ö. 530-510) [846]	
Buto (Mısır)	1[847]			
Tel El-Balamun (Mısır)			1 (M.Ö 525-490/80)[848]	
Tel el-Qedua (Kuzey Sinai)	1[849] (M.Ö. 525 Öncesi)			
Tel El- Maskhuta (Mısır)			2 (M.Ö 525-490/80)[850]	
Tel Sukas			1 (M.Ö 525-490/80) [851]	

[839] A.W. Johnston, 1990, s. 38-39, Fig. 1, No.2, 10; Y. Sezgin, 2012, s. 114.
[840]E. Okan, 2011, s. 57; Y. Sezgin, 2012, s. 103, 121 (Kat. No. Khi4.06) ;
[841] Y. Sezgin, 2012, s. 114 dipnot 663.
[842] a.g.e., , s. 114.
[843] a.g.e., s. 113, 125 (Kat. No. Khi6.15-Khi6.21), s. 113 dipnot 652.
[844] E. Okan, 2011, s. 57; Y. Sezgin, 2012, s. 104, 122 (Kat. No. Khi4.09).
[845] E. Okan, 2011, s. 64-65.
[846] a.g.e., s. 57; Sezgin, 2012, s. 106.
[847]a.g.e., s. 64; Sezgin, 2012, s. 114.
[848] Y. Sezgin, 2012, s. 114.
[849] a.g.e., s. 103, 121 (Kat. No. Khi4.04).
[850] a.g.e., s. 114 dipnot 659.
[851] a.g.e., s. 114.

Histria	21[852]			
Traian (Histria Yakınları)	1[853]			
Korotich (Ukrayna)[854]				
Protopopivka (Ukrayna?)[855]				
Patrasios (Ukrayna?)[856]				
Nymphaion			4[857]	1[858]
Geroevka 1(Nymphaion Khorası)			1 (M.Ö 525-490/80) [859]	
Berezan	11[860]	8[861]		
Torikos	1[862]	4[863]	4 (M.Ö 525-490/80) [864]	
Odessa (Kırım)			1 (M.Ö 525-490/80) [865]	
Nadlimanskoe 6 (Odessa yakınlarında)			1 (M.Ö 525-490/80) [866]	
Tyritake			1 (M.Ö 525-490/80) [867]	
Zavetnoe (Kırım)			1	

[852] Histria'da M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen NA III tabakasında ele geçen ve Khios üretimi oldukları düşünülen amfora buluntuları için bkz. S. Dimitriu, 1966, s. 46-47, 89-91, Pl. 21, Kat. No. 352, Kat. No. 367; Pl. 52, Kat. No. 355 -Kat. No. 357, Kat. No. 359-Kat. No. 364, Kat. No. 368- Kat. No. 371; Pl.53, Kat. No. 358. Bkz. P. Alexandrescu, "Necropola Tumulară: Săpături 1955-1961", **Histria II**, Condurachi, Bucureşti (ed.), 1966, s. 161, 518, Pl. 86, XI.2; Y. Sezgin, 2012, s. 103-104, 106, 122-123 (Kat. No. Khi4.07, Kat. No. Khi5.03, Kat. No. Khi5.04, Kat. No. Khi5. 11, Kat. No. Khi5.07) . Klazomenai ve Phokaia'da ele geçen ve aynı döneme tarihlendirilen benzer örneklerle karşılaştırma yapmak için bkz. E. Doğer, 1988, s. 236, Kat. Nr. 88; E. Okan, 2011, s. 220, Kat. No. 25, Levha 21; s. 228, Kat. No. 40, Levha 23.

[853] Y. Sezgin, 2012, s. 106, 123 (Kat. No. Khi5.12).

[854] E. Okan, 2011, s. 65; Y. Sezgin, 2012, 112, 126 (Kat. No. Khi6.28, Kat. No. Khi6.29).

[855] Y. Sezgin, 2012, s. 112, 126 (Kat. No. Khi6.30).

[856] Y. Sezgin, 2012, s. 112, 126 (Kat. No. Khi6.31, Kat. No. Khi6.32, Kat. No. Khi6.33).

[857]E. Okan, 2011, s. 65; Y. Sezgin, 2012, s. 112, 124 (Kat. No. Khi6.04 -Kat. No. Khi6.07).

[858]Y. Sezgin, 2012, s. 104, 122 (Kat. No. Khi4.13)

[859] a.g.e.,s. 113.

[860] a.g.e., s. 112 dipnot 628.

[861] a.g.e., s. 104, 122 (Kat. No. Khi4. 11, Kat. No. Khi4.12), s. 104 dipnot 537.

[862] a.g.e., s. 104, 122 (Kat. No.Khi4.08)

[863] E. Okan, 2011, s. 57; Y. Sezgin, 2012, s. 104, 106, 122-123 (Kat. No. Khi4.16, Kat. No. Khi5.09, Kat. No. Khi5.10), s. 104 dipnot 530.

[864]Y. Sezgin, 2012, s. 113 dipnot 633.

[865] a.g.e., s. 113.

[866] a.g.e., s. 113.

[867] a.g.e., s. 113.

			(M.Ö 525-490/80)[868]	
Torgovische (Rovno bölgesi)			1 (M.Ö 525-490/80)[869]	
Motronino (Rovno bölgesi)			4 (M.Ö 525-490/80)[870]	
Ciobruci (Moldova)			1 (M.Ö 525-490/80)[871]	
Vişina			2 (M.Ö 525-490/80)[872]	
Certovatoe			2 (M.Ö 525-490/80)[873]	
Phanagoria			4 (M.Ö 525-490/80)[874]	
Aşağı Diniester (Nadlimanskoe III)				4[875]
Olbia[876]	1[877]		11[878]	1[879]
Chokrak	1[880]			4[881]
Patraios	1[882]			
Colkhis bölgesi (Gürcistan)	4[883]			
Tsikhisdziri Nekropolisi (Gürcistan)				12[884]
Kırım Yarımadası				1[885]

[868] Y. Sezgin, 2012, s. 113.
[869] a.g.e., s. 113.
[870] a.g.e., s. 113, dipnot 648 .
[871] a.g.e., s. 113.
[872] a.g.e., s. 113, dipnot 649.
[873] a.g.e., s. 113, dipnot 636-637.
[874] a.g.e., 2012, s. 113, dipnot 641.
[875]E. Okan, 2011, s. 65; Y. Sezgin, 2012, s. 112, s. 124-126 (Kat. No. Khi6. 13, Kat. No. Khi6. 34), s. 112 dipnot 616.
[876]Y. Sezgin, 2012, s. 112,125-126.
[877] a.g.e., s. 103, 121 (Kat. No.Khi4.05).
[878] a.g.e., s. 103, 121 (Kat. No.Khi4.02), s. 103 dipnot 525, s. 106 dipnot 560.
[879] a.g.e., s. 112, 124 (Kat. No. Khi6.10).
[880] a.g.e., s. 106, 123 (Kat. No. Khi5.05).
[881] a.g.e., s. 113, 127 (Kat. No. Khi6.41), s. 113 dipnot 630.
[882] a.g.e., s. 106, 123 (Kat. No. Khi5.06).
[883] D. Kacharava, "Greek Imports of Achaic and Classical Times in Cholchis", **AA,** 1995, s. 63-64, Fig. 2, No.5, 12-14; E. Okan, 2011, s. 66.
[884] Y. Sezgin, 2012, s. 112, 124 (Kat. No. Khi6.11, Kat. No. Khi6.12), s. 112 dipnot 619.
[885]E. Okan, 2011, s. 66.

Kerkinitis				
Bulgaristan kıyılarında (Varna Müzesi)	1[886]			1[887]
Chirpan (Bulgaristan Hebros Vadisi)			3 (M.Ö 525-490/80) [888]	
Debelt (Bulgaristan)				6[889]
Porthmion	1[890]			
Mirmekion				4[891]
Straya Bogdanovka	1[892]		10 (M.Ö 525-490/80) [893]	
Gyenos			2 (M.Ö 525-490/80) [894]	
Belsk (Ukrayna?)			3 (M.Ö 525-490/80) [895]	

[886] Y. Sezgin, 2012, s. 106, 123 (Kat. No. Khi5.01).
[887] a.g.e., s. 112, 124 (Kat. No. Khi6.09).
[888] a.g.e., s. 113, dipnot 650.
[889] C. Tzochev, " Archaic Amphora import at Native Thracian Sites Around Bourgas Bay", Tzochev C., Stoyanov T., Boskova A., (Ed.) **Patabs II. Production and Trade of Amphorae in the Black Sea. Acts of the International Round-Table Held in Kiten, Nessebar & Sredetz, September 26-30, 2007**, Sofia, 2011, s. 84- 85, Fig. 9, No. 1-6.
[890] Y. Sezgin, 2012, s. 112-113, 126 (Kat. No. Khi6.35), s. 113 dipnot 629.
[891] a.g.e., s. 113, 127 (Kat. No. Khi6. 42), s. 113 dipnot 631.
[892] E. Okan, 2011, s. 65;Y. Sezgin, 2012, s. 106-107.
[893] a.g.e., s. 113 dipnot 643.
[894] a.g.e., s. 113, dipnot 644.
[895] a.g.e., s. 113, dipnot 645.

Khios üretimi amforalar Pers öncesi dönemde olduğu gibi, Karadeniz[896], Akdeniz[897] ve Ege'nin[898] birçok merkezinde ele geçer. Özellikle Karadeniz kıyılarındaki 40'a yakın merkezde M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen Khios üretimi ticari amfora buluntularındaki artış, Khios'un bu dönemde Karadeniz'deki ticaret ağı içinde oldukça aktif olduğunu gösterir (bkz. Tablo B).

Khios'un bu dönemde Troia, Daskyleion, Klazomenai, Miletos, Ephesos, Didyma, Ksanthos, Nagidos ve Gordion gibi İç ve Kuzey- Batı ve Güney Anadolu'daki merkezlerle olan ticari ilişkisinde belirgin bir iyileşmenin olduğu, amfora buluntularının M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğine yoğunlaşmasına (bkz. Tablo B) bakılarak söylenebilir. Bu durum, Pers egemenliğinin bu döneminde Khios'un da dâhil olduğu Batı-Kuzey-Güney Anadolu ve Anadolu'nun iç bölgeleri arası ticari ilişkilerin devamını sağlayan uygun bir siyasal ve ekonomik zeminin varlığına işaret eder[899]. Karadeniz ve Batı Anadolu'daki kadar olmasa da, Khios'un Kıbrıs, Mısır, İspanya, İtalya ve Fransa'nın birçok yerleşiminde de ticari faaliyetlerini sürdürmeye devam ettiği görülür (Tablo B). Buna Hellas'taki merkezler de dâhil edilebilir (bkz. Tablo B). Khios'ta bulunan Attika

[896]Khios üretimi ticari amfora buluntularının Karadeniz'de ele geçtiği bölgeler arasında Korotich Protopopivka, Patrasios, Nymphaion, Berezan, Traian, Torikos, Odessa, Tyritake, Zavetnoe, Torgovische, Geroevka 1(Nymphaion Khorası), Ciobruci, Nadlimanskoe 6 (Odessa yakınlarında), Tashli Yar (Kerch yakınlarında), Motronino (Rovno bölgesi), Vişina, Certovatoe, Phanagoria, Aşağı Diniester (Nadlimanskoe III), Olbia, Chokrak, Patraios, Kolkhis bölgesi, Tsikhisdziri Nekropolisi (Doğu Karadeniz), Kerkinitis'te, Kırım Yarımadası, Bulgaristan kıyılarında (Varna Müzesi), Chirpan (Bulgaristan Hebros Vadisi, Debelt (Bulgaristan), Porthmion, Mirmekion, Straya Bogdanovka, Gyenos ve Belsk yer alır. Bu bölgelerde ele geçen Khios üretimi amforaların bölgesel dağılımı ve referansları için bkz. Tablo B.

[897] Gela 1 batığı (Sicilya açıklarında), Gravisca, M.Ö. 515'e tarihlenen Pointe Lequin 1A Batığı, Salamis (Kıbrıs), Kition, Knossos, Kofina Ridge, Velia, Buto (Mısır),Tel El-Balamun (Mısır), Tel el-Qedua (Kuzey Sinai), Tel El- Maskhuta (Mısır), Tel Sukas, M.Ö. 6. yüzyılın 2. yarısında Khios üretimi ticari amfora buluntularının bulunduğu Batı ve Doğu Akdeniz'de ele geçtiği merkezlerdir. Bu merkezlerde ele geçen Khios üretimi amforaların bölgesel dağılımı ve referansları için bkz. Tablo B.

[898]Korinth, Atina Akropolisi, Atina Agorası, Atina'daki Kerameikos Nekropolü (500-490), Aegina Aphaia Tapınağı ve Thasos, M.Ö. 6. yüzyılın 2. yarısında Khios üretimi ticari amfora buluntularının bulunduğu Ege Bölgesi'ndeki merkezlerdir. Bu merkezlerde ele geçen Khios üretimi amforaların bölgesel dağılımı ve referansları için bkz. Tablo B.

[899]Yaldır'a göre, üretim ve ürün çeşitliliğinin artışı bir taraftan Perslerin üretim ve dağıtımı sağlayan merkezlere ve yollara olumsuz anlamda bir müdahalesinin olmadığını gösterirken, diğer taraftan bu durum tüketim artışını ve Khios'un bu dönemdeki ekonomik refahının yükseldiğini gösterir. Bkz. A.K. Yaldır, 2009, s. 233-235,

Siyah Figür seramikler, M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısı boyunca, Khios'la Hellas arasında ticari ilişkilerin sürdüğünü gösterir[900]. Ancak bu ticari ilişki Samos'un bu bölgeyle kurduğu ticari ilişki düzeyinde değildir[901].

Lesbos

Perslerin hâkimiyetinden önce, Anadolu'daki birçok merkezin geniş ticari ağlar içinde faaliyet yürüttüğünün göstergelerinden bir tanesi, antik kaynakların da çeşitli dönemlerde şarabının kalitesinden bahsettikleri[902] Lesbos'un geniş bir coğrafyada sürdürdüğü ticari etkinliklerdir. Başka bir ifadeyle, Lesbos M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısından itibaren değişik tiplerde ürettiği gri ve kırmızı renkli ticari amforalarıyla önemli bir amfora üretim merkezi ve ihracatçısıdır[903]. Bu amforaların dağılım coğrafyası Lesbos'un Achaemenid öncesi dönemde Akdeniz[904] ve Karadeniz'in[905] bazı yerleşim merkezlerinde ticari faaliyetler içinde olduğunu gösterir. Muhtemelen bu amforalar daha çok temel ihraç ürünlerinden şarabı[906] taşımak için kullanılır. Bu çerçevede değerlendirilebilecek çok sayıda Lesbos üretimi amfora buluntusu Smyrna[907], Abdera[908], Troia[909], Klazomenai[910] ve Phokaia[911] gibi Batı ve Kuzeybatı Anadolu'daki merkezlerde de ortaya çıkar. Bu veriler göz önüne alındığında, Lesbos'un Achaemenid öncesi

[900] K. Görkay, 1999, s. 62-63, Tablo 3b.
[901] M.Ö. 550- 500 arası dönemde, Khios Phanai, Khios Emporio ve Khios'ta ele geçen toplam buluntu sayısı 17 iken, Smyrna'da 155 ve Samos'ta ise 161'dir. Bkz. K. Görkay, 1999, s. 62-63, Tablo 3b.
[902] Strab. XVII, 1. 33; Plin. NH, XIV. 73; Athen. Deip. I. 28-33; II. 45; 3. 92; E. Okan, 2011, s. 67.
[903]Lesbos üretimi amforaların tipilojik ve kronolojik özellikleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. A.K. Yaldır, 2009, s. 196.
[904]M.Ö. 600-550 dönemi arasına tarihlendirilen Lesbos üretimi ticari amfora buluntularının Batı ve Doğu Akdeniz'de ele geçtiği bölgeler arasında Rifrscolari Nekropolü, Naxos (Sicilya), Malaga, Pabuçburnu Batığı ve Buto (Mısır) sayılabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. E. Okan, 2011, s. 76-77; Y. Sezgin, 2012, s. 213.
[905]M.Ö. 600-550 dönemi arasına tarihlendirilen Lesbos üretimi ticari amfora buluntularının Karadeniz'de ele geçtiği bölgeler arasında Camarina Nekropolü (Bulgaristan) , Debelt, Histria, Berezan, Olbia, Batumis Tsikhe (Kolkhis bölgesi) ve Taganrog sayılabilir. Bkz. E. Okan, 2011, s. 77-78, 241-242; Y. Sezgin, 2012, s. 213-214.
[906] E. Okan, 2011, s. 67.
[907] Y. Sezgin, 2012, s. 213, 230 (Kat. No. GLes2.03).
[908]Y. Sezgin, 2012, s. 213, 231 (Kat. No. GLes2. 13).
[909] M.L. Lawall, 2002b, s. 200, 216 (Kat. No. 5, Fig. 6)
[910]E. Doğer, 1988, s. 250 (Kat. Nr. 109-110);Y. Sezgin, 2012, s. 222, 233 (Kat. No. Kles1.07).
[911]E. Okan, 2011, s. 234-235 (Kat. No. 4, Levha 25), s. 235-236 (Kat. No. 6, Levha 26), s. 236 (Kat. No. 7, Levha 26), s. 238 (Kat. No. 10, Levha 26), s. 238 (Kat. No. 11, Levha 26), s. 241 (Kat. No. 16, Levha 27).

dönemde Akdeniz, Karadeniz ve Anadolu'nun çeşitli merkezlerinde kendi ürünlerini satacak pazarlarlar bulduğu söylenebilir.

Anadolu'da M.Ö. yaklaşık 547'de Pers egemenliğinin başlaması, Lesbos'un Karadeniz[912], Akdeniz[913] ve Ege'deki[914] ticari faaliyetlerinin devamına bir engel teşkil etmez. Pers egemenliğinin Anadolu coğrafyasındaki yaklaşık ilk yarım asırlık döneminde (yak. M.Ö. 547-M.Ö. 500 arası) Lesbos önemli bir ticaret merkezi olmayı sürdürür. Aşağıdaki tabloda (Tablo C) da görülen ticari amfora buluntularının dağılım coğrafyası bu durumu daha net ortaya koyar:

Tablo C: Achaemenid Dönemi Lesbos Ticari Amfora Buluntularının M.Ö. 550-500/480 Dönemleri Arasında Anadolu, Karadeniz, Akdeniz ve Ege Bölgelerinde Ele Geçtiği Merkezler ve Bu Merkezlerdeki Buluntu Sayısı

Buluntu Yeri	**Buluntu Sayısı**			
	M.Ö 550-500	**M.Ö. 550-525/20**	**M.Ö. 525-500/480/ Geç 6. Yüzyıl-Erken 5. Yüzyıl**	
Gordion	**3**[915]			
Phokai		**6**[916]	**2**[917]	**4**[918]

[912]Lesbos üretimi ticari amfora buluntularının Karadeniz'de ele geçtiği bölgeler arasında Olbia, Sadberk Hanım Müzesi, Berazan, Histria, Rassvet (Gorgippia yakınlarında), Staraya Bogdanovka, Bulgaristan kıyılarında bulunan ve Varna Müzesi'indeki buluntu, Tariverde (Histria chorası), Gerena (Moldova), Ziuk (Moldova), Butuceni (Moldova), Debelt ve Karnobat (Bulgaristan), Zavetnoe 5 (Ukrayna), Kovalevka 2 (Ukrayna), Chokrak (Ukrayna), Odessa (Moldova), Porthmion (Moldova), Belsk Gorodishe (Moldova), Corjevo (Moldova), Vişina, Tsikhisdziri, Kulevi, Kutsevolovka (Dnieper bölgesi), Phanagoria, Kolkhis-Pichnavari (Gürcistan) , Nymphaion Nekropolisi, Geroevka 1(Nymphaion chora'sı), Gyenos, Patraios, Nadlimaskoe III, Nadlimanskoe 6 (Ukrayna), Artyuschenko I, Mirmekion (Moldova), Belsk, Chokrak sayılabilir. Bu bölgelerde M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında ele geçen Lesbos üretimi amforaların bölgesel dağılımı ve referansları için bkz. Tablo C

[913]Lesbos üretimi ticari amfora buluntularının Akdeniz'de ele geçtiği bölgeler arasında Sais (Mısır), Migdol T.21/2, Kuzey Sina (Tel El Qeuda), Abuşir (Iufaa kuyu mezarı), Tell Defenneh, Gurna, Ramesseum Heliopolis, Naksos (Sicilya), Troia, Pointe Lequin 1 A, Sicilya açıklarındaki Gela 1 batığı, Naksos'ta Sicilya Gemi Hangarları ve Etruria buluntuları sayılabilir. Bu bölgelerde M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında ele geçen Lesbos üretimi amforaların bölgesel dağılımı ve referansları için bkz. Tablo C

[914]Lesbos üretimi ticari amfora buluntularının Ege'de ele geçtiği bölgeler arasında Atina Attalos Stoası, Aigina Aphaia Tapınağı, Thasos, ve Torikos sayılabilir. Bu bölgelerde M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında ele geçen Lesbos üretimi amforaların bölgesel dağılımı ve referansları için bkz. Tablo C.

[915] M.L. Lawall, 2010, s. 161, 166, Pl. 93, No. 1-3.

[916] E. Okan, 2011, s. 80, 239 (Kat. No. 12, Levha 27), s. 242-243 (Kat. No. 18, Levha 28, Kat. No. 20, Levha 28), s. 245-246 (Kat. No. 24, Levha 29, Kat. No. 25, Levha 29). M.Ö. 6. yüzyılın 3. çeyreğine tarihli bir diğer örnek için bkz. Okan, 2011, s. 92; Y. Sezgin, 2012, s. 223, 234 (Kat. No. KLes2.01).

[917]Kat. No. 21, Levha 28 M.Ö. 520-480 arası döneme tarihlendirilirken, Kat. No. 23, Levha 29 M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilir. Bkz. E. Okan, 2011, s. 244-245.

[918] a.g.e., s. 239-240 (Kat. No. 13, Levha 27) , s. 240-241 (Kat. No. 15, Levha 27), s. 243 (Kat. No. 19, Levha 28), s. 246-247 (Kat. No. 26, Levha 30).

Troia	**2**[919]		**6**[920]	
Daskyleion		**14**[921]	**1**[922]	**10**[923]
Nagidos	[924]			
Atina Attalos Stoası			**4**[925]	**1**[926]
Aigina Aphaia Tapınağı			**3**[927]	
Thasos				**1**[928]
Pointe Lequin 1 A			**1**[929]	
Gela 1 batığı (Sicilya)	**2 (M.Ö. 550-490)**[930]			
Naksos (Sicilya)		**1**[931]	**2 (M.Ö. 525-480)**[932]	
Migdol T.21/2		**1**[933]		
Kuzey Sina (Tel El Qeuda)		**2**[934]		
Abuşir(Iufaa kuyu mezarı)		**3**[935]		
Tell Defenneh		**1**[936]		
Gurna (Mısır)		**1**[937]		

[919] M.L. Lawall, 2002b, s. 216, Fig.6, No. 4, 10; Y. Sezgin, 2012, s. 228.
[920] M.L. Lawall, 2002b, s. 200, 215- 216, Fig. 6, No. 1-3, 8-9, 12, s. 200, 216, Fig. 6, No. 4, 10. Sezgin, bu amforalardan Fig. 6, No. 1-3, 8-9, 12'yi M.Ö. 525-500 arası döneme tarihlendirdiği KLes2 ticari amphoralar grubu içine dâhil ederken, Fig. 6, No. 4, 10'u M.Ö. 525-475 arası döneme tarihlendirdiği Kles3 grubunun içinde gösterir. Bkz. Y. Sezgin, 2012, s. 224.
[921] A.K. Yaldır, 2009,s. 391-392 (Kat. No. T1-T3, T5-T15)
[922] A.K. Yaldır, 2009, s. 391 (Kat. No. T4).
[923] A.K. Yaldır, 2009, s. 392-393 (Kat. No. T16-T25)
[924] A.K. Şenol – E. Aşkın, 2007, s. 292.
[925] S.R. Roberts, 1986, s. 63-65, Kat. No. 408 (P24875), 409 (P24877), 410 (P24876), 411 (P24878), Fig. 41, No. 408-411.
[926] B. G. Clinkenbeard, "Lesbian Wine and Storage Amphoras. A progres Report on Identification", **Hesperia 51**, 1982, s. 253, 264, Pl.71.4.
[927]A.W. Johnston, 1990, s. 40-42, Fig. 2, Kat. No.39, 41, Fig. 3, Kat. No. 42; E. Okan, 2011, s. 93; Y. Sezgin, 2012, s. 224, 227, 235-236 (Kat.No. KLes2.12, Kat. No. KLes3. 15, Kat. No. KLes3.16).
[928] Y. Grandjean, " Contribution à L'établissement D'une Typologie des Amphores Thasiennes. Le Matériel Amphorique du Quartier de la Porte du Silène", **BCH 116**, 1992, s. 552-553, Fig.5-32; E. Okan, 2011, s. 84.
[929] E. Okan, 2011, s. 93 dipnot 329; Y. Sezgin, 2012, s. 227-228, 237(Kat. No. KLes3. 23**)**.
[930] Y. Sezgin, 2012, s. 217, 227, 232, 237 (Kat. No. GLes4.10, Kat. No. KLes3. 20).
[931] a.g.e., s. 224, 235 (Kat.No. KLes2.10)
[932] Y. Sezgin, 2012, s. 228 dipnot 1244-1245.
[933] E. D. Oren, " Migdol: A new Fortress on the Edge of the Eastern Nile Delta", **BASOR 256**, New York, 1984, s. 20, 27, Fig. 23-6, No. 3602 (T.21/2); E. Okan, 2011, s. 81; Y. Sezgin, 2012, s. 215, 231 (Kat. No. GLes3.03).
[934] E. Okan, 2011, s. 81; Y. Sezgin, 2012, s. 215, 231 (Kat. No. GLes3.01, Kat. No. GLes3.07).
[935] E. Okan, 2011, s. 81, 83; Y. Sezgin, 2012, s. 215, 231 (Kat. No. GLes3.02), s. 215 dipnot 1123.
[936] R.M. Cook–P. Dupont, **East Grek Pottery**, London and Newyork, 1998, s. 212 dipnot 108; E. Okan, 2011, s. 81; Y. Sezgin, 2012, s. 215, 231 (Kat. No. GLes3.06).
[937] P. Dupont, 1998, s. 212 dipnot 108; E. Okan, 2011, s. 81; Y. Sezgin, 2012, s. 215, 231 (Kat. No. GLes3.06).

Ramesseum (Thebes, Mısır)		**1**[938]		
Heliopolis (Mısır)		**1**[939]		
Sais (Mısır)			**2**[940]	
Histria			**11** **(M.Ö. 530-480)**[941]	
Tariverde (Histria chorası)	**2**[942]		**2** **(M.Ö. 530-480)**[943]	
Berazan	**46**[944]	**4**[945]		**6**[946]
Rassvet (Gorgippia yakınlarında)				**1**[947]
Olbia	**1**[948]		**3**[949]	**1**[950]
Sadberk Hanım Müzesi (sivastopol' Tarkan Burnu'dan gelme)		**1**[951]		
Staraya Bogdanovka	**2**[952]			
Bulgaristan kıyıları (Varna Müzesinde)		**2**[953]		
Debelt ve Karnobat (Bulgaristan)				**7**[954]
Kutsevolovka (Dnieper bölgesi)		**2**[955]		
Phanagoria			**1**[956]	
Kolkhis-Pichnavari (Gürcistan)				**1**[957]

[938] P. Dupont, 1998, s. 212 dipnot 108; E. Okan, 2011, s. 81; Y. Sezgin, 2012, s. 215.
[939] P. Dupont, 1998, s. 212 dipnot 108; E. Okan, 2011, s. 81; Y. Sezgin, 2012, s. 215.
[940] E. Okan, 2011, s. 83; Y. Sezgin, 2012, s. 216, 224, 231 (Kat. No. GLes4.02).
[941]S. Dimitriu, 1966, s., 54, 126, 489 (Kat. No. 842, 843, 845, 846, 848, Pl. 57); Y. Sezgin, 2012, s. 227 dipnot 1236, s. 236-237 (Kat.No. KLes3.14, Kat. No. Kles3. 21, Kat.No. KLes3. 22, Kat.No. KLes3.24, Kat. No. Kles3. 25, Kat.No. KLes3. 27). Dimitriu'nun Doğu Yunan amforaları içinde gösterdiği bu buluntular, Okan'a göre, Lesbos üretimidirler. Bkz.E. Okan, 2011, s. 92 dipnot 319.
[942]I. Birzescu, "Die Handelsamphoren der 'Lesbos rot' –Serie in Istros (Tafeln 6-7, 10 Abbildungen", **AM,** Band 120, 2005, s. 52-53, Abb. 2, Kat. No. 6-7; Y. Sezgin, 2012, s. 223-224, 234-235 (Kat. No. KLes2.06).
[943]I. Birzescu, 2005, s. 54, 57-58, Abb. 4, Kat. No. 20, 24. (ss. 45-70); Y. Sezgin, 2012, s. 227, 237 (Kat. No. KLes3.26, Kat. No. KLes3.28)
[944]Y. Sezgin, 2012, s. 217 dipnot 1137, s. 223 dipnot 1186, s. 226 dipnot 1204.
[945]a.g.e., s. 217, 231-232 (Kat. No. GLes4.03, Kat. No. Gles4.05), s. 223, 234 (Kat. No. KLes2.03), s. 223, 235 (Kat. No. Kles2.11).
[946] a.g.e., s.217, 232 (Kat. No. GLes.4.06), s. 226,235 (Kat. No. KLes3. 04), s. 226 dipnot 1203.
[947] a.g.e.,, s. 226, 236 (Kat. No. KLes3.11).
[948] a.g.e.,, s. 217, 231 (Kat. No. GLes4.01)
[949]E.Okan, 2011, s. 81; Y. Sezgin, 2012, s. 226, 236, (Kat. No. KLes3. 10), s. 226 dipnot 1206.
[950]Y. Sezgin, 2012, s. 226, 236 (Kles3. 09)
[951] E. Okan, 2011, s. 81, 92; Y. Sezgin, 2012, s. 223, 234 (Kat. No. KLes2.02).
[952] Y. Sezgin, 2012, s. 217, 232 (Kat. No. GLes4. 11, Kat. No. KLes3. 30).
[953]P. Dupont, 1998, s. 161-162, Fig. 23.5b; E. Okan, 2011, s. 92; Y. Sezgin, 2012, s. 223, 226, 234, 237 (Kat. No. KLes2.04, Kat. No. KLes2.13).
[954] C. Tzochev, 2011, s. 81- 82, Fig. 6, No. 10-11, 17-21.
[955]E. Okan, 2011, s. 92 dipnot 322; Y. Sezgin, 2012, s. 224, 235 (Kat. No. KLes2.09a, Kat. No. KLes2.09b)
[956] Y. Sezgin, 2012, s. 226 dipnot 1210.
[957]E. Okan, 2011, s. 93

Nymphaion Nekropolisi			**9**[958]	
Geroevka 1(Nymphaion chora'sı)				**1**[959]
Gyenos				**1**[960]
Patraios				**1**[961]
Nadlimaskoe III				**3**[962]
Nadlimanskoe 6 (Ukrayna)			**1 (M.Ö. 525-480)**[963]	
Zavetnoe 5 (Ukrayna)			**3 (M.Ö. 525-480)**[964]	
Chokrak (Ukrayna)			**2 (M.Ö. 525-480)** [965]	**1**[966]
Kovalevka 2 (Ukrayna)			**1 (M.Ö. 525-480)** [967]	
Artyuschenko I	**3**[968]			
Mirmekion (Moldova)	**1**[969]		**2 (M.Ö. 525-480)** **970**	
Gerena (Moldova)			**(M.Ö. 525-480)** [971]	
Ziuk (Moldova)			**1 (M.Ö. 525-480)** [972]	
Odessa (Moldova)			**2 (M.Ö. 525-480)** [973]	

[958][958]E. Okan, 2011, s. 93 dipnot 324; Y. Sezgin, 2012, s. 225 dipnot 1200, s. 235 (Kat. No. KLes3.01, Kat. No. KLes3.02)
[959] a.g.e., s. 226.
[960] a.g.e., s. 226, 237 (Kat. No. KLes3. 31)
[961] a.g.e., s. 226, 236 (Kat. No. KLes3.12)
[962] a.g.e., s. 226 dipnot 1214, 236 (Kat. No. KLes3.08)
[963] a.g.e., s. 227.
[964] a.g.e., s. 227 dipnot 1223.
[965] a.g.e., s. 227 dipnot 1225.
[966] E. Okan, 2011, s. 93 dipnot 326.
[967] Y. Sezgin, 2012, s. 227.
[968]a.g.e., s. 226 dipnot 1215, 237 (Kat. No. KLes3. 29)
[969] a.g.e., s. 215.
[970] a.g.e., s. 227 dipnot 1227.
[971] a.g.e., s. 227.
[972] a.g.e., s. 227.
[973] a.g.e., s. 227 dipnot 1228.

Porthmion (Kerch'in kuzeydoğusunda)			**1** **(M.Ö. 525-480)** [974]	
Butuceni (Moldova)			**1** **(M.Ö. 525-480)** [975]	
Torikos	**3**[976]			
Belsk (Moldova)	**1**[977]		**1** **(M.Ö. 525-480)** [978]	
Vişina			**2** **(M.Ö. 525-480)** [979]	
Tsikhisdziri (Gürcistan)			**2** **(M.Ö. 525-480)** [980]	
Kulevi (Doğu Karadeniz)			**1** **(M.Ö. 525-480)** [981]	

Lesbos üretimi amforaların denizaşırı bölgelerdeki bu dağılımı (bkz. Tablo C), Perslerin, Lesboslu ların Lydia döneminde kurdukları anlaşılan Karadeniz, Akdeniz ve Ege'deki ticari aktivitelerine destekleyici bir politik tutumla yaklaştıklarına işaret eder. Lesbos üretimi ticari amforaların, Karadeniz kıyılarında yer alan yaklaşık 40 merkezde ortaya çıkması (bkz. Tablo C), Lesbos'u Khios'la beraber Karadeniz bölgesinin en aktif ticari oyunculardan biri olduğunu gösterir. Lesbos yoğun olarak Karadeniz çevresi ticari alanlarda faaliyet gösterse de başta Mısır olmak üzere, birçok Doğu ve Batı Akdeniz

[974]Vaktina, Porthmion'da Arkaik Dönem tabakasında ele geçen bir amfora parçasını, Aiol merkezlerinden birinden geldiğini belirtir. Sezgin bu amforayı M.Ö. 525-480 yılları arasına tarihlendirilen "Kles3" amforaları arasında gösterir. Bkz. M. J. Vachtina, "Archaic Buildings of Porthmion" Bilde P.G., Hojte J.M., Stolba V.F. (ed.) The Cauldron of Ariantas, Studies Presented to A.N. Ščeglov on the occasion of his 70th birthday, **Black Sea Studies 1**, Aarhus University Press, ss. 2003, s. 42-43, Fig. 9-8; Y. Sezgin, 2012, s. 227.
[975]Y. Sezgin, 2012, s. 227.
[976]E. Okan, 2011, s. 93 dipnot 325; Y. Sezgin, 2012, s. 217 dipnot 1146.
[977]Y. Sezgin, 2012, s. 217.
[978] a.g.e., s. 227.
[979] a.g.e., s. 227 dipnot 1232.
[980] a.g.e., s. 227 dipnot 1233.
[981] a.g.e., s. 227.

yerleşimi ile Hellas ve Ege'deki bazı diğer bölgelerde de ürünlerini pazarlayacak alanlar bulduğu görülür (bkz. Tablo C). Aynı şekilde, Phokai, Troia ve Daskyleion'da ele geçen Lesbos üretimi ticari amfora buluntuları (bkz. Tablo C), bölgenin bu dönemde Kuzey Batı Anadolu'daki merkezlerle yakın ticari bağlara sahip olduğunun göstergesidir. Yine, Gordion'da Khios'tan (4 adet) sonra en yoğun amfora buluntusunun (3 adet) Lesbos'a ait olması (bkz. Tablo C), genelde Karadeniz ticaretinde etkin olan Lesbos ürünlerinin Anadolu'nun iç kesimlerinde de kendisine alıcı bulduğuna işaret eder[982]. M.Ö. 6. yüzyılın sonlarıyla M.Ö. 5. yüzyılın ilk dönemlerine tarihlendirilen az sayıdaki Lesbos üretimi amfora buluntusunun Nagidos'ta ele geçmesi, kaliteli Lesbos şarabının ihraç edildiği ticari ağın Güney Batı Anadolu'daki yerleşimleri de kapsadığını göstermesi bakımından önemlidir[983].

Tablo üzerindeki (Tablo C) Lesbos üretimi amforaların dönemsel dağılımına bakıldığında, Anadolu'daki diğer ticari merkezlerde de olduğu gibi, M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğinde bir artışın olduğu gözlenir. Daha öncede de bahsi geçtiği üzere, bu dönem I. Dareios'un idari reformlarını gerçekleştirdiği ve ülkeyi görece olarak istikrara kavuşturduğu bir döneme denk gelir.

Samos

M.Ö. 7. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ticari amfora üretiminin en yoğun yapıldığı merkezlerden bir tanesi Samos'tur. Samos'ta bağcılık gelişmiş olsa da, ihraç kalemi olarak şaraptan ziyade zeytinyağı öne çıkar[984]. Antik yazarlardan Strabon'un, Samos'un şarabının kaliteli olmadığına dair olumsuz görüşü[985] ve M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenen Samos sikkeleri üzerinde yer alan zeytin dallarının betimlenmesi (bkz. Levha

[982]Yaldır'a göre, Kyzikos, Lampsakos, Parion Limanlarına gelip Propontis ve çevresine dağıtılan malların yer aldığı Hellespontos pazarlarındaki ürünler, Gordionluların ilgisini daha çok çekmiş olmalıdır. Bkz. A.K. Yaldır, 2009, s. 239-240.
[983] A.K. Şenol ve E. Aşkın, 2007, s. 292.
[984]A.K. Yaldır, 2009, s. 229.
[985] Strab. XIV. 1.5.

IV, No. 88-90), bu yönde yapılan yorumların temel dayanaklarından olmuştur[986]. Bu yüzden, Akdeniz, Karadeniz ve Batı Anadolu'nun birçok merkezine ulaştığı görülen Samos üretimi amfora buluntularının, daha çok zeytinyağının taşınmasında kullanıldığı ileri sürülür[987].

Ancak amfora buluntularının dağılım alanları ve oranları göz önüne alınarak yapılan değerlendirmeler, Samos'un Pers öncesi dönemdeki ticari ilişkilerinin Batı Anadolu ve Akdeniz'le Karadeniz'deki yoğunluğunun farklı olduğunu gösterir. M.Ö. 600-M.Ö. 550 dönemi arasına tarihlendirilen Samos üretimi amfora buluntuları Histria[988], Ciulnita (Histria'nın 113 km batısı, Ialomita nehri kıyısı, Romanya)[989], Debelt (Burgaz Körfezi)[990] gibi çok sayıda Karadeniz yerleşim merkezinde ele geçer. Fakat asıl yoğunluk Akdeniz ve Batı Anadolu yerleşimlerindedir. Marion (Kıbrıs)[991], Salamis[992], (Giglio Batığı[993],Toskana kıyıları), Murlo (Toskana)[994], Gravisca[995], Cerveteri[996]= Etruria bölgesi=İtalya) Montalo di Castro mezarı[997], Mylai (Milazzo)[998], Huelva[999], La Fonteta (Guardamar del Segura, Alicante)[1000], Malaga (İspanya)[1001], Kamarina (Sicilya)[1002], Tigani açıklarında (Samos)[1003], Atina Akropolisi[1004], Iufaa (Mısır)[1005], Vulci (Osteria

[986]E. Okan, 2011, s. 95.
[987] a.g.e., s. 95.
[988] P. Dupont, 1998, s. 165, 213 dipnot 134.
[989] Y. Sezgin, 2012, s. 184 (Kat. No. Sam2.24).
[990] C. Tzochev, 2011, s. 76, 79, Fig. 4-1.
[991] Y. Sezgin, 2012, s. 184, 191 (Kat. No. Sam2.06).
[992] Calvet, Yves-Yon, Marguerite, "Céramique Trouvée à Salamine (Fouilles de la Ville)", **Greek Geometric and Archaic Pottery Found in Cyprus,** Stockholm, 1977, s. 19, Kat. No. 115, Pl. XI, Env. No. 67/Z-1220; Y. Sezgin, 2012, s. 184, 191 (Kat. No. Sam2.17).
[993] Y. Sezgin, 2012, s. 185 dipnot 953, 192-193 (Kat. No. Sam3.02, Kat. No. Sam3.03, Kat. No. Sam3.08).
[994] E.O. Nielsen- K.M. Philips " Bryn Mawr College Excavations in Tuscany, 1975" **AJA 81**, 1977, s. 93-94, Fig. 21-23, Sezgin, 2012, s. 185, 192 (Kat. No. Sam3.06).
[995] E. Okan, 2011, s. 102 dipnot 367; Y. Sezgin, 2012, s. 183, 192 (Kat. No. Sam2. 18).
[996] E. Okan, 2011, s. 102; Y. Sezgin, 2012, s. 183, 190 (Kat. No. Sam2.03, Kat. No. Sam2.04).
[997]Y. Sezgin, 2012, s. 183 dipnot 931, 191 (Kat. No. Sam2.05).
[998] E. Okan, 2011, s. 102;Y. Sezgin, 2012, s. 183, 191 (Kat. No. Sam2.12)
[999] Y. Sezgin, 2012, s. 183, 191 (Kat. No. Sam2.16).
[1000] a.g.e., s. 183, 192 (Kat. No. Sam2.21).
[1001] a.g.e., s. 183, 192 (Kat. No. Sam2.22)
[1002] P. Dupont, 1998, s. 165, 214 dipnot 143.
[1003] Y. Sezgin, 2012, s. 185, 192 (Kat. No. Sam3.01).
[1004]a.g.e., s. 185, 192 (Kat. No. Sam3.07).
[1005]E. Okan, 2011, s. 105.

Nekropolü)[1006], Rhodos (Vroulia)[1007], Tell Sukas (Suriye)[1008] gibi Doğu ve Batı Akdeniz'deki merkezlerle Ege yerleşimlerinde Samos üretimi ticari amfora buluntuları farklı yoğunlukta temsil edilir. Samos'un bu dönemde Batı Anadolu'yla olan ticari ilişkisini gösteren amfora buluntuları, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi[1009], Phokaia[1010] ve Daskyleion'da ortaya çıkar[1011].

Ticari amforaların coğrafi dağılımından da anlaşılacağı üzere, Samos'un M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısında en fazla ticari ilişki içine girdiği merkezler Batı Akdeniz ve Batı Anadolu yerleşimleridir. Karadeniz'deki yerleşim merkezlerinde ise, muhtemelen hayvansal yağların yaygın kullanımının zeytinyağına olan talebin düşmesine sebep olmasından dolayı, Samos'la ticari ilişkiler ancak dar ve sınırlı bir alanda gerçekleşir[1012]. Bu çıkarım doğru kabul edildiğinde, Karadeniz'de, Akdeniz ve Batı Anadolu'ya nispeten Samos üretimi ticari amforalara daha az sayıda rastlanılmasının, bu bölgenin beslenme alışkanlıklarından kaynaklandığı söylenebilir.

M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısının başlarında Achaemenidlerin Anadolu'ya egemen olmalarının, Samos'un ticari faaliyetlerini olumsuz anlamda etkilemediği görülür. Aksine, aşağıdaki tabloda (Tablo D) da görüldüğü üzere, Pers egemenliğinin ilk elli yılında Samos üretimi ticari amforalar ve bu amforaların dağıldığı merkezlerin sayısında bir artış yaşandığı görülür[1013].

[1006] E. Okan, 2011, s. 101-102, dipnot 360. Sezgin, 2012, s. 183 dipnot 926, s. 183 dipnot 928, 190 (Kat. No. Sam2.01, Kat. No. Sam2.02).
[1007] Y. Sezgin, 2012, s. 184.
[1008] a.g.e., s. 184, 191 (Kat. No. Sam2.17).
[1009] Okan, 2011, s. 105.
[1010] a.g.e., s. 101, 251-252 (Kat. No. 7, Levha 31, Kat. No. 8, Levha 31, Kat. No. 9, Levha 31), s. 253 (Kat. No. 10, Levha 32, s. 253 (Kat. No. 11, Levha 32), s. 254 (Kat. No. 12, Levha 32).
[1011] A.K. Yaldır, 2009, s. 214.
[1012] E. Okan, 2011, s. 95.
[1013] a.g.e., s. 105.

Tablo D: Achaemenid Dönemi Samos Ticari Amfora Buluntularının M.Ö. 550-500/480 Dönemleri Arasında Anadolu, Karadeniz, Akdeniz ve Ege Bölgelerinde Ele Geçtiği Merkezler ve Bu Merkezlerdeki Buluntu Sayısı				
Buluntu Yeri	**Buluntu Sayısı**			
	M.Ö. 550-500/490/80	**M.Ö. 550-525**	**M.Ö. 525/530-500/ M.Ö. Geç. 6. Yüzyıl-Erken 5. Yüzyıl**	
Daskyleion	**5**[1014]		**1**[1015]	**14**[1016]
Phokaia	**2**[1017]	**2**[1018]	**4**[1019]	**1**[1020]
Klazomenai		**1**[1021]	**8**[1022]	**6**[1023]
Miletos		**1**[1024]		
Nagidos	[1025]			
Cerveteri (Monte Abatone, İtalya)		**1**[1026]		
Gravisca (İtalya)	**1**[1027]	**3**[1028]		
Marsilya	**35**[1029]			
Pointe Lequin 1A batığı			**9**[1030]	

[1014] A.K. Yaldır, 2009, s. 400 (Kat. No. T103-T107).
[1015] a.g.e., s. 401 (Kat. No. T122).
[1016] a.g.e., 2009, s. 215, 400-401 (Kat. No. T108-T121)
[1017] E. Okan, 2011, s. 112, 258-259 (Kat. No. 1, Levha 34, Kat. No. 2, Levha 34).
[1018] a.g.e., s. 255 (Kat. No. 14, Levha 32), s. 256 (Kat. No. 16, Levha 33)
[1019]a.g.e., s. 259-260 (Kat. No. 4, Levha 34, Kat. No. 5, Levha 34), s. 257 (Kat. No. 18, Levha 33)
[1020]a.g.e., s. 116, 259 (Kat. No. 3, Levha 34).
[1021]a.g.e., s. 188, 193 (Kat. No, Sam4. 03).
[1022] Doğer'in "Tip ÜYB A.1" (Üretim Yerleri Bilinmeyen Ticari Amphoralar A1) kategorisinde saydığı ve M.Ö. 6. son çeyreğine tarihlendirdiği bazı örnekler, Okan tarafından Samos'un 6. yüzyılın ikinci yarısındaki örnekler olarak ele alınır. Bkz. E. Doğer, 1988, s. 257-259 (Kat. Nr. 118- Kat. Nr.123), s. 268 (Kat. Nr. 140); E.Okan, 2011, s. 119 dipnot 444. M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmiş Klazomenai'da bulunan bir diğer Samos üretimi amfora buluntusu için bkz. Y. Sezgin, 2012, s. 188, 193 (Kat. No, Sam4. 11).
[1023]Doğer'in "Tip ÜYB. F ve Tip ÜYB A.1" (Üretim Yerleri Bilinmeyen Ticari Amphoralar F ve A1) kategorisinde saydığı ve M.Ö. 6. yüzyılın sonlarına tarihlendirdiği örneklerin Samos'a ait üretimler olabileceğine dair ayrıntılı bilgi için bkz. E. Doğer, 1988, s. 264, 266 (Kat. Nr. 132, Şek. 51, Levha 19, Kat. Nr. 135, Şek. 53). Ayrıca bkz. E. Okan, 2011, s. 117-118. M.Ö. geç 6. yüzyıl – erken 5. yüzyıl dönemlerine tarihlendirilmiş Klazomenai üretimi diğer örnekler için bkz. Y. Ersoy, 2004, s. 56, 66, Sek. 15- f; s.65, Sek. 23 g-i.
[1024] W. Voightlander, 1982, s. 69, 136, Kat. No. 167, Abb. 27; E**.** Okan, bu amforanın M.Ö. 6. yüzyılın 3. çeyreğinden daha önceki bir tarih olmayacağını önermektedir. Bkz. a.g.e., 108.
[1025] A.K. Şenol –E. Aşkın, 2007, s. 292.
[1026] E. Okan, 2011, s. 108 dipnot 388-389; Y. Sezgin, 2012, s. 185, 192 (Kat. No. Sam4.01).
[1027] E. Okan, 2011, s. 108 dipnot 390; Y. Sezgin, 2012, s. 187, 192 (Kat. No, Sam4. 04).
[1028] Y. Sezgin, 2012, s. 187, 193 (Kat. No, Sam4.08-Sam4.10).
[1029] Sourisseau, Miletos-Samos ve Samost-Zeest amfora buluntu parçalarının M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısındaki toplam sayısını 38 olarak verir. Bkz. J.C. Sourisseau, 2000, s.140, 145, Tab. 3a-3b.
[1030]E. Okan, 2011, s. 107 dipnot 386; Sezgin, 2012, s. 187, 194 (Kat. No, Sam4.13-Sam4.20).

Azoria (Kuzeydoğu Girit)				[1031]
Kition	**1**[1032]			
Atina Agorası				4 (M.Ö. 520-480)[1033]
Atina Akropolisi	**1**[1034]			
Gurna(Qurneh=Mısır)		**1**[1035]		
Berezan	**8**[1036]	**1**[1037]		
Tetyushine (Ukrayna)		**1**[1038]		
Kutsevalovka				1[1039]
Olbia		**1**[1040]	**1**[1041]	
Ziuk (Karadeniz)	**1 (M.Ö. 550-490/80)**[1042]			
Tsikhisdziri (Gürcistan)	**1 (M.Ö. 550-490/80)** [1043]			
Mirmekion (Karadeniz)	**1 (M.Ö. 550-490/80)** [1044]			
Nymphaion	**1**[1045]			
Aşağı Bug bölgesi (Certovatoe 2)	**1**[1046]			

[1031]D. C. Haggis. Et al., "Excavations at Azoria, 2003–2004, Part 1: The Archaic Civic Complex", **Hesperia 76, No. 2**, 2007, s. 277-278, Fig. 25, No. 1-2, s. 280 dipnot 90. ; Y. Sezgin, 2012, s. 187, 193 (Kat. No, Sam4. 02, Sam4.05)
[1032]E. Okan, 2011, s. 115 dipnot 428.
[1033]S.R. Roberts, 1986, s. 64-65, Kat. No. 412 (P 24869), Fig. 41, Pl. 17, Kat. No. 413 (P 24870), Fig. 41, Pl. 17, s. 70-71, Kat. No. 435 (P 24883), Fig. 44, Pl. 19, s. 71-72, Kat. No. 442 (P 24886), Fig. 44.
[1034]E. Okan, 2011, s. 104.
[1035] P. Dupont, 1998, s. 170-173, Fig. 23.9b; Y. Sezgin, 2012, s. 188, 193 (Kat. No. Sam4. 07).
[1036] E. Okan, 2011, s. 115 dipnot 425; Y. Sezgin, 2012, s. 188 dipnot 979-980**.**
[1037]E. Okan, 2011, s. 119-120 dipnot 447.
[1038]a.g.e., s. 114.
[1039] a.g.e., s. 115.
[1040] a.g.e., s. 114**.**
[1041] a.g.e., s. 119.
[1042]Sezgin, 2012, s. 187.
[1043]a.g.e., s. 188 dipnot 981.
[1044] a.g.e., s. 187.
[1045]P. Dupont, 1998, s.178- 179, Fig. 23.10 a; E. Okan, 2011, s. 114.
[1046]E. Okan, 2011, s. 120.

Tablo D'de de görüldüğü üzere Karadeniz'deki[1047] yerleşim merkezlerinde ortaya çıkan Samos üretimi amfora buluntuları her ne kadar Akdeniz[1048] ve Batı Anadolu'da ele geçen buluntulara oranla düşük sayıda olsalar da[1049], Samosluların ticaretleri için Karadeniz bölgesindeki pazarı tamamen ihmal etmedikleri görülür. Özellikle, Karadeniz ticaretinin önemli uğrak yerlerinden Berazan'da Samosluların yoğun bir ticari faaliyet içinde oldukları söylenebilir (bkz. Tablo D).

Karadeniz ve Akdeniz'deki denizaşırı bölgeler dışında Samos üretimi ticari amforaların özelikle Batı Anadolu'nun çok geniş bir kesimine dağıldığı görülür. Bu amforaların ele geçtiği yerler arasında Daskyleion, Phokaia, Klazomenai, Miletos (bkz. Tablo D), Çeşme Yarımadası'ndaki Tektaş Burnu Batığı, Erythrai, Khios, Smyrna ve Klaros sayılabilir[1050]. Bunların yanı sıra, Kilikia'nın yerleşimlerinden biri olan Nagidos'ta da zeytinyağı ve şarap taşınmasında kullanıldıkları düşünülen ve M.Ö. 6. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen Samos üretimi amfora buluntularına ulaşılır[1051].

Yine, M.Ö. 535-480 yılları arasına tarihlendirilen az sayıda Samos amfora buluntusu da Gordion'da ele geçer[1052]. Bu durum yoğun bir ticari ilişkiye işaret etmese de, Anadolu'nun iç kesimlerinin de zaman zaman Güney Ionia bölgesindeki ticari merkezlerle bağlantı içinde olduğunu göstermesi bakımından önemli bir veridir. Dolayısıyla, Samos üretimi değişik tiplerdeki ticari amforaların dağılımı, Samos'un, Pers

[1047]Samos üretimi ticari amfora buluntularının Karadeniz'de ele geçtiği bölgeler arasında Phasis, Nymphaion, Aşağı Bug bölgesi (Certovatoe 2), Tetyushine, Kutsevalovka, Histria, Olbia, Ziuk, Mirmekion, Tsikhisdziri ve Berezan sayılabilir. Bu bölgelerde M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında ele geçen Samos üretimi amforaların bölgesel dağılımı ve referansları için bkz. Tablo D.

[1048]Samos üretimi ticari amfora buluntularının Batı ve Doğu Akdeniz'de ele geçtiği bölgeler arasında Pointe Lequin 1A Batığı, Azoria (Kuzeydoğu Girit), Cerveteri (Monte Abatone), Gravisca, Atina Agorası, Atina Akropolisi, Kition, Marsilya, Iufaa ve Gurna (Qurneh=Mısır) sayılabilir. Bu bölgelerde M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında ele geçen Samos üretimi amforaların bölgesel dağılımı ve referansları için bkz. Tablo D.

[1049]Karadeniz'de diğer bölge üretimlerine göre sayıca daha az bir oranda kalan Samos üretimlerinin, amforalarla ilgili tipolojik problemlerin ortaya çıkardığı belirsizliklerden kaynaklanmış olabileceği ve dolayısıyla yeni çalışmalarla farklı sonuçların ortaya çıkabileceği görüşü de öne sürülür. Bkz. A.K. Yaldır, 2009, s. 227-228.

[1050]A.K. Yaldır, 2009, s. 214-215.

[1051] A.K. Şenol – E. Aşkın, 2007, s. 292.

[1052] A.K. Yaldır, 2009, s. 228.

egemenliğinin sürdüğü bu dönemde denizaşırı bölgelerde ve Anadolu'daki çeşitli merkezlerde gerçekleşen ticari ağın önemli bir unsuru olduğunu gösterir.

Ayrıca, M.Ö. 6. yüzyılın başından itibaren ithal edilen ve ithali Perslerin Batı Anadolu'daki yaklaşık ilk yirmi beş yılında (M.Ö. 550-525) doruk noktasına ulaşan Attika Siyah Figür seramikleri, bu dönemde Atina'yla Samos arasında yoğun bir ticari ilişkinin varlığını gösterir. Samos'a değişik formlarda ithal edilen Attika Siyah Figür seramik buluntularının toplam sayısı Pers öncesi son çeyrek yüzyılda 148 iken[1053], bu sayı Perslerin Ionia'yı da kontrol altına aldığı yaklaşık M.Ö. 550- M.Ö. 525 tarihleri arasında 198'e yükselir[1054]. Bu durum, Perslerin gelişiyle ortaya çıkan siyasal çalkantıların, bölgenin ticaretle ilgili alt yapısına zarar vermediğini, tersine olumlu yönde bir etkisinin olduğunun bir diğer göstergesidir. Yüzyılın son çeyreğine girildiğinde ise, Samos'un Batı ve Doğu Akdeniz merkezlerindeki ticari amfora buluntu sayısında bir düşüş yaşandığı görünür (bkz. Tablo D). Bu duruma neden olan temel etken ya da etkenler net olarak bilinmese de, Herodotos'un hikaye ettiği bir konu bu yönde spekülatif bir iddia öne sürmeyi sağlayabilir. Herodotos, Sardeis'in Pers satrapı Oroites'in Samos tirani Polykrates'i tuzağa düşürüp öldürttüğünden söz eder[1055]. M.Ö. 520'lerin ortasında olması muhtemel olan bu olay sonrasında Samos'un içine düştüğü kötü siyasal ve ekonomik durumun, bölgenin ticaretini de etkilediği düşünülebilir. Ancak Batı Akdeniz'deki durumun tersine, Daskyleion, Phokaia ve Klazomenai'da bulunan Samos üretimi amforaların sayısında bu dönemde görülen artış, Polykrates'in olayıyla ilgili çıkarımda ihtiyatlı olmayı gerektirir.

[1053]K. Görkay, 1999, s. 49, 62, Tablo 3b.
[1054]a.g.e., s. 50, 62-63, Tablo 3b.
[1055]Hdt. III. 120-126.

Miletos

Herodotos'un Lydia'yla çeşitli dönemlerde anlaşmazlığa düşmesiyle konu ettiği ve Ionia'nın incisi olarak adlandırdığı Güney Ionia *polis*lerinden Miletos[1056] gerek kolonizasyon döneminde, özellikle, Karadeniz ve Kuzey Batı Anadolu'da kurduğu yerleşimlerle[1057] gerekse bu sayede dönemin ticari gelişmelerinde oynadığı rolle en dikkat çekici merkezlerden bir tanesidir. Miletos'un Achaemenid öncesi dönemde nasıl bir ticari ağın içinde olduğunun göstergelerinden birisi, ticari amforalarının Karadeniz, Ege ve Anadolu'nun birçok merkezini kapsayan geniş bir coğrafyada temsil edilmesidir. Önemli bir zeytinyağı üreticisi olan Miletos'a ait ve M.Ö. 600-550 yılları arasına tarihlendirilen ticari amfora buluntuları Migdol (Kuzey Sinai)[1058], Salamis[1059] ve Kition[1060], Marion[1061] ve Aegina Aphaia Tapınağı[1062] gibi Akdeniz ve Ege merkezlerinde ele geçer.

Ancak Pers öncesi dönemde, Miletos ticari faaliyetlerinin asıl yoğunluk kazandığı bölgelerin Karadeniz'in kıyı kesimleri olduğu anlaşılır. Histria (=Istros)[1063], Berezan[1064], Repyachovataya Mogila Kurganı (Dnieper kıyısında)[1065], Liubotin (Ukrayna)[1066],

[1056]Hdt. V.28.
[1057]O. Tekin, 2010, s. 72-73.
[1058] Oren'in Samos üretimi amforalar arasında yer verdiği 2640 (T. 21/2) numaralı amfora, Okan ve Sezgin tarafından M.Ö. 525 öncesi Miletos üretimi amfora olarak verilir. Bkz. E.D. Oren, 1984, s. 20, No. 2640(T21/2), Fig. 23-5; E. Okan, 2011, s. 132; Y. Sezgin, 2012, s.153, 163 (Kat. No. Mil3.01).
[1059] Y. Calvet-M.Yon, 1977, s. 19 (Pl. XI, Kat. No. 117, 67/Z, Pl. XI, Kat. No. 119, 72/4643, Pl. XI, Kat. No. 120, 70/1689, Pl. XII, Kat. No. 123, 67/Z-1239); Y. Sezgin, 2012, s.153 dipnot 804, 164-165 (Kat. No. Mil3.18- Kat. No. Mil3.20, Kat. No. Mil3.34.
[1060] Y. Sezgin, 2012, s.153, 164 (Kat. No. Mil3.11- Kat. No. Mil3.12).
[1061]a.g.e., 153 dipnot 805.
[1062] A.W. Johnston, 1990, s. 48, Fig. 7, Kat. No. 99, Kat. No. 100-101;Y. Sezgin, 2012, s. 153, 164 (Kat. No. Mil3. 15, Kat. No. Mil3. 16**).** Johnston'un Samos'a ait olduğunu ihtimal olarak gördüğü bu amforalar, Sezgin'e göre, bazı form özellikleri ve kil yapılarından dolayı muhtemelen Miletos üretimidirler. Bkz. A. W. Johnston, 1990, s. 47; Sezgin, 2012, s. 152 dipnot 786.
[1063]S. Dimitriu, 1966, s. 49, 104, (Kat. No. 532, Pl. 55), s. 49, 105 (Kat. No. 558, Pl.56); s. 30, 48, 96 (Kat. No. 425, Pl. 53). Dimitriu'nun muhtemel Samos seramikleri arasında verdiği Kat. No. 425, Pl. 53 amfora Sezgin tarafından Miletos amforası olarak verilir. Bkz. Y. Sezgin, 2012, s. 154 dipnot 815, s. 165 (Kat. No. Mil3.35). Bu döneme tarihli Miletos üretimi Histria buluntularını Klazomenai'da elde edilen buluntularla karşılaştırmak için bkz. E. Doğer, 1988, s. 242, Kat. Nr. 98, Şek. 40. Bu buluntuları Phokaia'da ele geçen Miletos üretimi örneklerle karşılaştırmak için bkz. Okan, 2011, s.132 dipnot 494, s. 262-263, Kat. No. 4-Kat. No. 5, Levha 35.
[1064]Y. Sezgin, 2012, s.154, 165 (Kat. No. Mil3. 27), s. 154 dipnot 812.
[1065]a.g.e., s.154, 163 (Kat. No. Mil3.04).
[1066] a.g.e., s.154, 163 (Kat. No. Mil3.05)

Verkhnegievska (Ukrayna)[1067], Beykushskogo (Aşağı Bug Bölgesi)[1068], Yagorlik[1069], Taganrog[1070], Debelt[1071] ve Belsk Gorodishe'de[1072] bulunan Miletos üretimi amfora buluntuları Miletos'un Pers öncesi dönemde Karadeniz bölgesindeki pazarlara olan ilgisini gösterir.

Aynı zamanda, Didyma[1073], Ephesos[1074], Daskyleion[1075], Klazomenai[1076], Phokaia[1077] gibi yerleşimler ile Pabuçburnu (Halikarnassos'un 25 km. güneydoğusunda)[1078] ve Kekova adası açıklarında bulunan[1079] Arkaik Dönem batıklarda da çok sayıda Miletos üretimi ticari amfora buluntusu tespit edilir. Bu durum, M.Ö. 6.

[1067]Y. Sezgin, 2012, s.154.
[1068] a.g.e., s.154, 165 (Kat. No. Mil3.22).
[1069] a.g.e., s.154, 165 (Kat. No. Mil3.23- Kat. No. Mil3.26, Kat. No. Mil3.28, Kat. No. Mil3.30- Kat. No. Mil3.33**).**
[1070] a.g.e., s.154 dipnot 816.
[1071]C. Tzochev, 2010, s. 98, 104 Pl. 57, No. 1. Sezgin, Pl. 57, No. 1'de yer alan 11 amfora buluntu örneğinden ilk iki üst sıranın en başında yer alan 2 örneği Miletos üretimi içinde gösterilir. Bkz. Sezgin, 2012, s. 154 dipnot 818; C. Tzochev, 2011, s. 76, Fig. 4, No. 1-5.
[1072] Y. Sezgin, 2012, s.154 dipnot 819.
[1073] T.G. Schattner, **Die Fundkeramik vom 8. bis zum 4. Jahrhundert v. Chr.**, Didyma 3 / 4, 2007, s. 80-81, Abb. Am A1. 1-3, s. 83-85, Abb. 33, Am A2.6-8, s. 96-101 Abb. 35, Am B1. 6-7, 9, Abb. 36, Am B2.5-6, 8, Abb. 37, Am B2.11-15, s. 106, Abb. 38, AmB4. 15-16; Abb.39, AmB4.17, 19-20, 32-35, s. 116, Abb. 41, AmB10.2, s. 119-120, Abb. 43, Am. B13.1, s. 129, Abb. 44, AmC4.1, AmC5.1; Y. Sezgin, 2012, s. 152.
[1074]Kerschner, Michael-Mommsen, Hans, "Transportamphoren milesischen Typs Ephesos. Archäometrische Untersuchungen zum Handel im archaischen Ionien" **Synergia Band I**, Wien, 2005, s. 120-121, Abb. 5, Inv. 92/143.8; Probe Nr. Ephe 38; Kerschner, M-Kowalleck, I.-Steskal, M., **Archäologische Forschungen zur Siedlungsgeschichte von Ephesos in geometrischer, archaischer und klassischer Zeit. Grabungsbefunde und Keramikfunde aus dem Bereich von Koressos**, Ergänzungshefte zu den Jahresheften des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien, Wien, 2008, s. 54, 70-71, Taf. 16.33, GrK 60, s. 54-55, 72, Taf. 17.34, GrK 65; Y. Sezgin, 2012, s. 152, 163 (Kat. No. Mil3. 08), s. 152 dipnot 792.
[1075]A.K. Yaldır, 2009, s. 398 -399 (T86-T87, T89-90, T91-T92); E. Okan, 2011, s. 132;Y. Sezgin, 2012, s. 154**.**
[1076] E. Doğer, 1988, s. (Kat. No. 98, Şek. 40); Y. Sezgin, 2012, s. 153 dipnot 793, 164 (Kat. No, Mil3.10), s. 153, 165 (Kat. No, Mil3.29).
[1077] E. Okan, 2011, s. 130, 262- 263 (Kat. No. 4-Kat. No. 5, Levha 35).
[1078] Bodrum açıklarında yapılan çalışmalarla M.Ö. 6. yüzyılın 2. çeyreğine tarihlenen ve içinde çok sayıda amfora buluntusu barındıran Pabuç Burnu Batığı'na ulaşılır. Batıkta toplamda 30'u tam ve yaklaşık 260'ı parçalar halinde olmak üzere 290 civarında amfora buluntusu elde edilir. Bu amfora buluntularının 21'i tam ve yaklaşık 150'si parçalar halinde olmak üzere toplam 171'i ise, kil komposizyonlarından dolayı Halikarnassos'a atfedilir. Ancak amforaların form özelliklerinin Miletos üretimlerini andırması ve Halikarnassos'un Arkaik Dönemde amfora ürettiğine dair eldeki verilerin yetersizliği, bu amforaların Miletos'un Halikarnassos ya da Güney Ionia'nın başka bölgelerdeki üretimleri olabileceğini düşündürür. Ayrıntılı bilgi için bkz. E.S. Greene. Et al.., "Inconspicuous Consumption: The Sixth Century B.C.E. Shipwreck at Pabuçburnu, Turkey", **AJA Vol. 112, No.4,** October 2008, s. 688-691; E. Okan, 2011, s. 129; Y. Sezgin, 2011, s. 153, 164 (Kat. No. Mil3.13, Kat. No. Mil3.14).
[1079]E. Okan 132.

yüzyılın ilk yarısında Miletos'un sadece denizaşırı ticarette değil, aynı zamanda, Anadolu'daki ticaret çevrelerinde de önemli bir yere sahip olduğuna işaret eder.

Achaemenidlerin Anadolu'daki egemenliğinin ilk dönemlerinde ticari faaliyetleri en az olumsuz etkilenmesi beklenen Hellen *poli*si Miletos'tur. Bunun sebebi Herodotos'un Achaemenidlerin Lydia Krallığı'yla savaşırken, Miletos'la ayrı bir antlaşma yapmaları ve Miletos'un II. Kyros'la savaşmak durumunda kalmamasıdır[1080]. Dolayısıyla, muhtemelen Perslerin kendine yakın bir tiranın yönetiminde bıraktıkları Miletosluların, Lydia Krallığı'nın diğer Hellen müttefiklerinden (örneğin Karantina Adası'na göç etmek zorunda kalan Klazomenailılar) daha avantajlı bir pozisyonda olduğu söylenebilir.

Miletos'un, M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında Perslerin egemenliğinde, Akdeniz[1081], Ege[1082], Karadeniz[1083] ve Anadolu'nun[1084] birçok merkeziyle ticari ilişkilerini sürdürebildiğini, Miletos üretimi ticari amforaların bölgesel ve denizaşırı coğrafyalardaki dağılımını ve yoğunluğunu gösteren aşağıdaki tablodan (Tablo E) da anlaşılır:

[1080]Hdt. I. 141.
[1081]Miletos üretimi ticari amfora buluntularının Doğu ve Batı Akdeniz kıyılarında ele geçtiği merkezler arasında Tel El-Balamun (Mısır), Naukratis, Salamis ve Gela 1 Batığı (Sicilya) sayılabilir. Bu bölgelerde M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında ele geçen Miletos üretimi amforaların bölgesel dağılımı ve referansları için bkz. Tablo E.
[1082]Atina Agorası, Miletos üretimi ticari amfora buluntularının M.Ö. 6. yüzyılı ele geçtiği tek merkezdir. Bkz. Tablo E.
[1083]Miletos üretimi ticari amfora buluntularının Karadeniz'de ele geçtiği bölgeler arasında Berezan, Belsk Gorodishe, Gerena, Chirpan (Bulgaristan, Hebros Vadisi'nde) ve Histria sayılabilir. Bu bölgelerde M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında ele geçen Miletos üretimi amforaların bölgesel dağılımı ve referansları için bkz. Tablo E.
[1084]Miletos üretimi ticari amfora buluntularının Anadolu'da ele geçtiği merkezler arasında Phokaia, Daskyleion, Didyma, Ephesos ve Melie sayılabilir. Bu bölgelerde M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında ele geçen Miletos üretimi amforaların bölgesel dağılımı ve referansları için bkz. Tablo E.

Tablo E: Achaemenid Dönemi Miletos Ticari Amfora Buluntularının M.Ö. 550-500/480 Dönemleri Arasında Anadolu, Karadeniz, Akdeniz ve Ege Bölgelerinde Ele Geçtiği Merkezler ve Bu Merkezlerdeki Buluntu Sayısı				
Buluntu Yeri	**Buluntu Sayısı**			
	M.Ö. 550-500/490/80	**M.Ö. 550-525**	**M.Ö. 530/25-500/ M.Ö. Geç 6. Yüzyıl-Erken 5. Yüzyıl**	
Phokaia	1[1085]	3[1086]	1 (M.Ö. 530-510)[1087]	6[1088]
Ephesos	5 (550-450/400) [1089]			
Didyma	14[1090]			
Melie	1[1091]			
Daskyleion		4[1092]		3[1093]
Salamis (Kıbrıs)			1[1094]	
Gela 1 Batığı (Sicilya)	2[1095]			
Atina Agorası			2 (M.Ö. 520-480)[1096]	

[1085]E. Okan, 2011, s. 266 (Kat. No. 10, Levha 36).
[1086] a.g.e., s. 134, (Kat. No. 6, Levha 35), s. 136, 264-265 (Kat. No. 7, Levha 35, Kat. No. 8, Levha 36).
[1087] a.g.e., s. 265 (Kat. No. 9, Levha 36)
[1088] a.g.e, s. 266-267 (Kat. No. 11, Levha 36), s. 267-269 (Kat. No. 12, Levha 36, Kat. No. 13, Levha 37, Kat. No. 14, Levha 37, Kat. No. 15, Levha 37, Kat. No. 16, Levha 37).
[1089] Kerschner Et al.'nun çalışmasında Ephesos'un antik Koessos yerleşiminde ele geçen GrK 61, GrK 63 ve GrK 64 kodlu amfora buluntuları için verilen tarih 550-450/400 olmasına rağmen, Sezgin'e göre, bu tarih en geç 6. Yy'lın sonları olmalıdır. Bkz. M. Kerschner, 2008, s. 71, Taf. 16.33, GrK 61, s. 71-72, Taf. 16.34, GrK 63, Taf. 17.34, GrK 64; Y. Sezgin, 2012, s. 158. Diğer iki örnek için ayrıca bkz. V. Gassner, 1997, s. 35 (Kat. No. 47, Taf. 3, Inv. 449/81), s. 35-36 (Kat. No. 48, Taf. 3, Inv. 396/80).

[1090] R. Naumann-K. Tuchelt, " Die Ausgrabung im Südwesten des Tempels von Didyma", **İstMitt 13-14**, 1963-1964, s.53, Abb. 16, Taf. 20-1, Kat. No. 50- Abb. 16, Taf. 20-2, Kat. No. 51; P. Dupont, 1998, s. 170, Fig. 23.8d; Sezgin, 2012, s. 158, 166 (Kat. No. Mil5. 04, Kat. No. Mil5. 08), s. 158 dipnot 842. T.G. Schattner, 2007, s. 83, 85, Abb. 33, Am A2. 1-2, s. 96, Abb. 35, Am B1.2-4, s. 105-106, Abb. Am B4. 8-12, s. 112, Am B7.1; Y. Sezgin, 2012, s. 156.
[1091] Y. Sezgin, 2012, s. 158, 167 (Kat. No. Mil5.14)
[1092] A.K. Yaldır, 2009, s. 399(Kat. No. T93-T96)
[1093]A.K. Yaldır, 2009, s. 399 (Kat. No. T97-T99)
[1094]Einar Gjerstad'ın, Salamis'teki bir arkaik nekropolde bulduğu ve Doğu Yunan amforaları arasında saydığı buluntulardan bir tanesi, Miletos üretimi olarak düşünülür. Bkz. E. Gjerstad, Pottery from Various Parts of Cyprus", in: **Greek Geometric and Archaic Pottery found in Cyprus**, E. Gjerstad (ed.), Stockholm, 1977, s. 37, Pl. XXIII-1, Kat. No. 201; E. Okan, 2011, s. 138; Y. Sezgin, 2012, s. 158, 167 (Kat. No. Mil5.05).
[1095]E. Okan, 2011, s. 138 dipnot 519. Y. Sezgin, 2012, s. 156, 166 (Kat. No. Mil4. 07, Kat. No. Mil5.10)
[1096] S. R. Roberts'in Atina Agorası, Q 12:3 Kuyusu buluntularından tanımlanamayan amfora grubuna dâhil ettiği 437 ve 443 katalog numaralı amforaların Miletos üretimi oldukları düşünülür. Bkz. S. R. Roberts,

Naukratis	3[1097]			
Tel El-Balamun	1 (M.Ö. 550-490/80)[1098]			
Ialysos		1 (M.Ö. 540 civarı)[1099]		
Histria	1[1100]			
Berezan	14[1101]	1[1102]		
Belsk Gorodishe	2[1103]			
Gerena	1[1104]			
Chirpan (Bulgaristan, Hebros Vadisi'nde)	1[1105]			
Phasis (Kolkhis bölgesi)	1[1106]			

Ancak ticari amfora buluntularının üzerinden Lesbos ve Khios'un Karadeniz'deki ticari faaliyetlerine bakıldığında, Miletos'un etkinliğinin bu merkezlerden oldukça az olduğu çıkarımı yapılabilir. Miletos'un ticari amfora buluntuları sadece Karadeniz'in önemli ticaret merkezlerinden Berezan'da yoğun olarak ve diğer birkaç merkezde de seyrek olarak görülür (Belsk Gorodishe, Gerena, Chirpan ve Histria)[1107]. Amfora buluntularının büyük bir bölümünün tarihlenmelerinin geniş zaman aralığı içinde (M.Ö. 550-500/490/80) verilmesi (bkz. Tablo E), dönemsel siyasal gelişmelerin Miletos'un Karadeniz'deki ticari faaliyetleri üzerindeki etkisini belirlemeyi zorlaştırır. Eğer bu

1986, s. 70-71, Kat. No. 437 (P24899), Pl. 19, Fig. 44; s.71- 72, Kat. No. 443 (P24902), Fig. 44; E. Okan, 2011, s. 135; Y. Sezgin, 2012, s. 156, 166 (Mil4.06).

[1097]E. Okan, 2011, s. 138 dipnot 521; Y. Sezgin, 2012, s. 158, 167 (Kat. No.Mil5.17, Kat. No.Mil5.19).

[1098] Y. Sezgin, 2012, s. 158, 166-167 (Mil5.03).

[1099] P. Dupont 1998, s. 170, 175, 216 dipnot 205, Fig. 23.7f; Y. Sezgin, 2012, s. 156, 166 (Mil4.04).

[1100] Dimitriu'nun çalışmasında muhtemelen Samos üretimi olarak verdiği 425 katalog numaralı amfora buluntusu Sezgin tarafından Miletos üretimi olarak Mil5 grubu içine alınır. bkz. S. Dimitriu, 1966, s. 30, 48, 96 (Pl. 53, Kat. No. 425); Y. Sezgin, 2012, s. 159, 167 (Kat. No. Mil5. 15).

[1101] Y. Sezgin, 2012, s. 156, 166 (Kat. No. Mil4. 03), s. 156 dipnot 827, s. 159 dipnot 850-852, s. 166-167 (Kat. No. Mil5.02, Kat.No. Mil5.12, Kat.No. Mil5. 16, Kat.No. Mil5. 18).

[1102] E. Okan, 2011, s. 135.

[1103] Y. Sezgin, 2012, s. 156 dipnot 828.

[1104]a.g.e., s. 156 dipnot 829.

[1105] a.g.e., s. 156 dipnot 830.

[1106] a.g.e., s. 159 dipnot 855.

[1107] Bkz. Tablo E.

durum özel bir siyasal ve ekonomik nedenden kaynaklanmıyorsa, arkeolojik çalışmaların hem amfora buluntularıyla ilgili tipolojiyi belirlemedeki eksikliklerinin hem de kazı çalışmalarının Miletos'un yoğun ilişkiler içinde olabileceği merkezlerde istenildiği düzeylerde gerçekleşmemiş olmasından kaynaklanmış olmalıdır.

Ticari amfora buluntuları Miletos'un M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında Doğu ve Batı Akdeniz'de ticari alanlarda da faaliyet içinde olduğunu gösterir. Bu ticari faaliyetler, daha çok Rhodos adası (Ialysos), Kıbrıs (Salamis), Sicilya (Gela 1 Batığı) ve Mısır hattında (Naukratis ve Tel El Baluman) gerçekleşir (bkz Tablo E). Ege'de ise, M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilen 2 amfora buluntusu, Atina Agorası'nda ele geçer (bkz. Tablo E). Ancak, Pers egemenliğinin ilk dönemi olan M.Ö. yaklaşık 550-525 arası dönemde, bir önceki döneme göre ithal edilen Attika Siyah Figürlü seramik miktarındaki artış[1108], Miletos'un Atina'yla olan ilişkisini ve Persler döneminde Miletos'un gelişen ticari bağlantılarını göstermek bakımından daha önemli bir veri niteliğindedir.

Miletos üretimi amforalar Miletos'un bu dönemde içinde yer aldığı ticari ağın deniz aşırı bölgelerle sınırlı olmadığını gösterir. Phokaia, Daskyleion, Didyma, Ephesos ve Melie'de ele geçen Miletos üretimi amfora örnekleri (bkz. Tablo E), bölgenin Batı Anadolu'nun birçok merkeziyle yakın ticari ilişkiler kurduğuna işaret eder. Yine, az sayıda da olsa, Gordion'da Miletos üretimi amfora buluntularının[1109] bulunması, Miletos'un Anadolu'nun iç bölgeleriyle olan ticari bağlantısının güçlü olmasa da sürdüğünü ve Pers egemenliğinin bu döneminde Anadolu'nun iç kesimleriyle Batı bölgeleri arasında ticari faaliyetlerin gerçekleşmesini sağlayan bir politik ortamın varlığını gösterir.

[1108]Görkay'ın verdiği rakamlara göre değişik formlarda olan bu Attika Siyah Figürlü Seramik buluntularının Pers öncesi son yirmi beş yılına denk gelen dönemdeki toplam sayısı 7 iken, bu sayı Pers egemenliğinin yaklaşık ilk yirmi beş yılında (Yak. M.Ö. 550-525) 10'a yükselir. Bkz. K. Görkay, 1999, s. 62-63, Tablo 3b.
[1109]A.K Yaldır, 2009, s. 228.

Daskyleion

Bandırma'ya bağlı Modern Ergili köyünün sınırları içinde yer alan Daskyleion[1110], Perslerin Anadolu'daki satraplık merkezlerinden biridir. Daskyleion'da ele geçen ithal seramik buluntuları, bu bölgenin M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısından itibaren Anadolu'nun birçok yerleşim merkezi ve Atina'yla yoğun bir ticari ilişki içinde olduğunu gösterir. Pers öncesi döneme tarihlendirilen ithal amfora buluntularının yarısından fazlası Klazomenai üretimlerinden oluşurken, geri kalanı oransal olarak sırasıyla Khios, Miletos ve Samos üretimlerinden oluşur[1111]. Klazomenai ve Khios üretimi amforaların Daskyleion'da ele geçen amfora buluntuları arasında % 70 gibi yüksek bir oranla temsil edilmesi[1112], Lydia egemenliği döneminde Daskyleion'un daha çok Propontis ve Karadeniz çevresi pazarlarla yoğun bir ticari ilişki içinde olduğuna işaret eder[1113].

Ksenophon'un verimli topraklarından ve refah düzeyi yüksek köy yerleşimlerinin yoğunluğundan bahsettiği Daskyleion[1114], Persler döneminde de önemli bir ekonomik merkezdir. Lydia döneminden itibaren Propontis ve Karadeniz ticaretinin ana duraklarından biri olduğu bilinen bu merkez[1115], Achaemenid egemenliğinin yaklaşık ilk elli yıllık döneminde bu özelliğini korur. Bölgede ele geçen çeşitli formlardaki ithal seramik buluntular bu durumu net olarak ortaya koyar.

[1110]T. Bakır, " Daskyleion (Tyaiy Drayahya) Hellepontine Phrygia Bölgesi Akhaemenid Satraplığı", **Anatolia 25**, 2003, s. 6.

[1111] Yaldır'ın verdiği oranlara göre, bu amforaların %51' Klazomenai, % 19'u Khios , % 19'u Miletos ve % 11'i Samos üretimlerden meydana gelir. Bkz. A.K. Yaldır, 2009, s. 231, 236.

[1112] A.K. Yaldır, 2009, s. 231, 236.

[1113]M.Ö. 6. yüzyılın ilk çeyreğinden yüzyılın ortasına kadar Daskyleion'un Kuzey Batı ve Güney Batı Anadolu'nun belirli merkezleri dışında, Atina'yla da ticari faaliyetler içinde olduğunu gösteren ithal seramikler de ele geçer. Daskyleion'a M.Ö. 6. yüzyılın ilk çeyreğinde krater-dinos ve amfora formlarının yer aldığı Attika Siyah Figürlü seramik buluntularının, yüzyılın ikinci çeyreğinde sayıları artarak ve çeşitlenerek ithal edildiği görülür. Seramik sayısı M.Ö. 6. yüzyılın ilk çeyreğinde 6 iken, ikinci çeyrekte içinde Siana kyliksi, Pyksis, lekythos, olpe, krater-dinos, lekane, olpe-pelike, ve amfora-hydria gibi formların yer aldığı 32 buluntu ele geçer. Bkz. K. Görkay, 1999, s. 136-137.

[1114] Xen. Hell. IV.1.15.

[1115] A.K. Yaldır, 2009, s. 230, 236.

Yaklaşık M.Ö. 550'den M.Ö. 500'e kadar başta Khios'tan olmak üzere, birçok bölgeden ticari amforanın ithal edildiği görülür. Khios'un en yoğun amfora buluntusuyla (31 adet, bkz. Tablo B) temsil edildiği bu dönemde, Daskyleion'da ayrıca, Lesbos üretimi 25 (bkz. Tablo C), Samos üretimi 20 (bkz. Tablo D), Miletos üretimi 7 (bkz. Tablo E), Thasos üretimi 6 ve Klazomenai üretimi 1 adet (bkz. Tablo A) amfora buluntusu ele geçer[1116]. Pers egemenliği öncesi yaklaşık yüz yıllık dönemle karşılaştırıldığında[1117], bu dönemde ithal edilen amfora buluntu miktarının ve amforaların geldiği merkezlerin sayısında önemli bir artışın olduğu gözlemlenir. Yine, Daskyleion'da Lesbos ve Thasos'tan ithal edilen amfora buluntularının ilk örneklerine ilk kez Pers egemenliğinin bu döneminde rastlanır[1118]. Ancak M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısı ile M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen amfora buluntuları arasında Klazomenai üretimi olanlar 14 adetle temsil edilirken, Pers egemenliğiyle beraber buluntu sayısının 1'e düştüğü görülür (bkz. Tablo A)[1119]. Diğer bölgelere ait amfora buluntularının artışının tersine, Klazomenai ticari amfora buluntu sayısındaki bu düşüş, eğer Klazomenai'la Pers hükümeti arasındaki bir çatışmadan kaynaklanmıyorsa, muhtemelen Güney Marmara bölgesinde üretilen zeytinyağının Klazomenai'ın pazar payını daraltmasından kaynaklanmaktadır[1120].

Daskyleion'a Achaemenidler döneminde, Attika Siyah Figürlü ve Kırmızı Figürlü seramikler de ithal edilir. Daskyleion'un değişik formlar halinde ithal ettiği bu seramik buluntularının M.Ö. 600-550 yılları arasındaki toplam sayısı 65'tir. Achaemenid egemenliğinin yaklaşık ilk yarı yüzyıllık döneminde bu sayı oldukça yükselir. Pers

[1116] A.K. Yaldır, 2009, s. 216-217, 220-222.
[1117] M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısından M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısını kapsayan sürede Daskyleion'da Khios üretimi 5, Miletos üretimi 5 ve Samos üretimi 3 amfora buluntusu ele geçer. Bkz. a.g.e., s. 216-217, 220-222.
[1118] a.g.e., s. 216-217, 220-222.
[1119] a.g.e., 2009, s. 216-217, 220-222.
[1120] A.K. Yaldır, 2009, s. 237.

hükümdarları II. Kyros ve Kambyses dönemini kapsayan yaklaşık M.Ö. 550-M.Ö 525 arasında ithal edilen Attika Siyah Figürlü seramiklerinin buluntu sayısı toplamda 134'e yükselir. Bu sayı I. Dareios'un hükümdar olduğu M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğinde daha da artarak toplamda 154'e ulaşır[1121]. Düşük fiyatlı oldukları düşünülen Attika Siyah Figürlü ve Kırmızı Figürlü seramiklerin bolluğu, onlar üzerinden elde edilen kazancın sürümden geldiği iddiasının önerilmesine sebep olur[1122].

Perslerin Anadolu'nun egemenleri olmaya başladıkları M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Daskyleion'a farklı merkezlerden ithal edilen amforaların ve Attika Siyah Figürlü seramiklerin miktar ve çeşitliliğinde görülen artış, değişen siyasal süreçlerin olumsuz anlamda ticari faaliyetler üzerinde bir etki yaratmadığını gösterir[1123]. Özellikle, I. Dareios'un sikke, vergi ve idari alanlarda reformlarını yaptığı ve uygulamaya koyduğu, M.Ö.6. yüzyılın son çeyreğinde Attika seramiklerinde görülen belirgin artış[1124], Anadolu'nun diğer bölgelerindeki durumla paralellik gösterir. Bu durum diğer bölgelerde olduğu gibi, Daskyleion'da da I. Dareios dönemiyle birlikte ticari aktiviteler için gerekli olan ekonomik ve siyasal istikrarın sağlanmış olduğuna işaret eder.

[1121]K. Görkay, 1999, s. 155, Tablo 6b. Achaemenid egemenliğinin yaklaşık ilk yarım yüzyıllık döneminde Thrakia ve çevresinde yer alan yerleşimlerin ticari aktivitelerinde de bir önceki döneme göre önemli bir ilerleme sağladıkları görülür. Görkay'ın verdiği rakamlar dikkate alındığında, Ainos, Elaius, Troia, Thymra ve Assos gibi Kuzey Batı Anadolu'daki merkezlerde M.Ö. 600-550 yılları arasına tarihlenen değişik formlarda toplam 24 Atina Siyah Figürlü seramik buluntusunun ele geçtiği görülür. M.Ö. 550-M.Ö. 500 yılları arasında ise, içinde Ainos, Elaius, Parion, Troia, Thymbra, Tenedos, Assos, Toptepe gibi merkezlerin yer aldığı bölgede, bir önceki döneme göre oldukça yüksek bir rakam olan, toplamda 141 adet değişik formlarda Attika Siyah Figürlü seramik elde edilir. Bu seramiklerin 99 tanesi, I. Dareios'un da imparatorluk sınırları boyunca ekonomik reformlar yaptığı M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. K. Görkay, 1999, s. 20, Tablo 1b.

[1122] K. Görkay, " Attika Seramiğinin Değeri, Ticareti ve Dağılımı Üzerine Yeni Değerlendirmeler" **İçinde: Memoriam. İ. Metin Akyurt, Bahattin Devam Anı Kitabı**, İstanbul, 1995, s. 157-158.

[1123] A.K Yaldır, 2009, s. 233.

[1124] K. Görkay, 1999, s. 140.

Achaemenidler Döneminde (M.Ö. 6. yüzyılın 2. yarısı) Lykia Bölgesinde Ticari Hayat: Ksanthos ve Patara Örnekleri

Ksanthos

Bu çalışmanın Birinci Bölüm'ünde de bahsi geçtiği üzere, Ksanthos gerek Achaemenid öncesi dönemde gerekse Achaemenid egemenliğinde Lykia bölgesinin siyasal olarak merkezi konumundadır. Achaemenid İmparatorluğu Lykia bölgesini, darp ettikleri sikkelerle de bilinen, Ksanthoslu Kheziga'nın soyundan gelen hanedan mensupları üzerinden yönetir[1125].

Lykia'nın yönetim merkezi Ksanthos'un ticari faaliyetleriyle ilgili bilgiler ise, yazılı kaynaklardan ziyade, sınırlı sayıdaki arkeolojik buluntulardan sağlanır. Özellikle, Ksanthos'ta bulunan ve farklı dönemlere tarihlendirilen Attika Siyah Figürlü seramik buluntuları bu noktada önem kazanır. Bu seramiklerden sağlanan veriler üzerinden bakıldığında, Ksanthos'un Achaemenid öncesi dönemde özellikle Akdeniz ticareti için önemli bir merkez olduğu anlaşılır. Lykia bölgesinde bulunan ve M.Ö. 6.yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen değişik formlardaki toplam 25 Attika Siyah Figürlü seramik buluntusunun 22'si sadece Ksanthos'ta ele geçer[1126].

Yine Attika Siyah Figürlü Seramik buluntularındaki artış, Achaemenid İmparatorluğu'nun Lykia bölgesindeki egemenliğinin yaklaşık ilk elli yılında, Ksanthos'taki ticari faaliyetlerin artarak devam ettiğini gösterir. Bölgede, M.Ö. 6.yüzyılın 3. çeyreğine tarihlenen Attika Siyah Figürlü seramik buluntu sayısı 20'dir[1127]. Bu sayı zamanla artarak, M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğinde 113'e yükselir[1128]. M.Ö. 6. yüzyılın son

[1125] A.G. Keen, 1998, s. 81-82.
[1126] Geriye kalan 3 krater buluntusu ise, Limyra'da ele geçer. Ayrıntılı bilgi için bkz. K. Görkay, 1999, s. 107-110, 114, Tablo 5b.
[1127] K. Görkay, 1999, s. 114, Tablo 5b.
[1128] A.g.e., s. 114, Tablo 5b

çeyreğinde seramik buluntu sayısında görülen bu belirgin artış, Anadolu'nun diğer ticari merkezlerdeki durumla koşutluk gösterir. Yüzyılın bu döneminin aynı zamanda I. Dareios'un Sardeis'te *dareikos* ve *siglos* sikkeleri darp ettiği, vergi reformu yaptığı, imparatorluk çapındaki isyanlara son verdiği ve imparatorluğu idari bölgelere yeniden böldüğü bir döneme tesadüf etmesi ise, dikkat çekici bir ayrıntıdır. Başka bir ifadeyle, I. Dareios'un M.Ö. 522'de tahtta geçmesiyle, Achaemenid İmparatorluğu Akdeniz hinterlandında bulunan birçok merkezin de yer aldığı devasa büyüklükte bir coğrafyaya hükmetmeye başlar. İmparatorluğun geniş coğrafyalar üzerindeki kontrolü, muhtemelen beraberinde ticaret yollarının daha etkin kullanılabileceği görece bir güven ve istikrar ortamını getirir. Böyle bir ortamda Ksanthos'un da ticari bir merkez olarak önemini artırdığı görülür. Dolayısıyla, yaklaşık M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısından birkaç yıl sonra Lykia bölgesini hâkimiyeti altına alan Perslerin, bu yüzyılın sonuna kadar Ksanthos'ta ticari faaliyetleri olumsuz yönde etkileyecek bir yaklaşım içine girmedikleri görülür. Yukarıda da bahsi geçtiği üzere, Attika Siyah Figürlü Seramik buluntu sayısının önceki dönemlere göre gösterdiği büyük artış, Pers egemenliğiyle birlikte bölgenin daha önemli bir ticari merkez haline geldiğini gösterir.

Patara

Ksanthos'un güneydoğusunda yer alan Patara, korunaklı ve büyük limanıyla Lykia'nın önemli bir donanma ve ticaret merkezidir[1129]. Patara'nın Achaemenid dönemi politik ve ticari faaliyetleriyle ilgili yazılı kaynak yok denecek kadar azdır[1130]. Nümismatik kaynaklar ise, oldukça sınırlı bir dönemle ilgili fikir yürütmeyi sağlayacak niteliktedir. Patara yöneticileri I. ve II. Wekhessere (Wakhssepddimi) adını taşıyan sikkeler, bölgenin M.Ö. 460-400 yılları arasında Ksanthos hanedanı Kuprilli'nın

[1129]Ş. Özüdoğru, 2007, s. 32.
[1130]Ksanthos'taki üç dilli Yazıtlı Sütun üzerinde, Ksanthos hanedanı Kherei'in, Patara hanedanı olduğu düşünülen II. Wekhesssere'yi (M.Ö. 430-400) yendiği kayıtlıdır. Bkz. TL 44 a48-49; Bryce, 1986, s. 109, fn 25; Ş. Özüdoğru, 2007, s. 31-32 dipnot 4.

gözetiminde kendi sikkelerini darp ettiğini gösterir[1131]. Son zamanlarda Patara'daki Tepecik Akroplü'nde yapılan arkeolojik çalışmalar, daha geniş bir zaman dilimini kapsayan ticari faaliyetleri değerlendirmek için önemli veriler sunar. Tepecik Akropolü üzerinde Bey Evi olarak adlandırılan ve idari merkez olduğu düşünülen bir mimari yapı ortaya çıkarılır. Burada yapılan çalışmalarla farklı bölgelerden Patara'ya ithal edilmiş çok sayıda seramik buluntusu ve terracotta heykel parçası ele geçer. Seramik buluntulardan bir kısmı, Patara'nın Achaemenid öncesi dönemde Ionia, Kıbrıs ve Rhodos'la ticari faaliyetler içinde olduğunu gösterir[1132]. Tepecik Bey Evi'nde M.Ö. 6. yüzyılın 2. çeyreğine tarihli ve içinde 1amfora buluntusunun da yer aldığı farklı formlarda 6 adet Attika Siyah Figürlü seramik parçasının bulunması[1133], Patara'nın bu dönemde Atina'yla da ticari ilişkiler içinde olduğuna işaret eder.

Achaemenid öncesi dönemde Ionia bölgesinin farklı merkezleriyle Patara arasındaki ticari faaliyetlerin varlığını gösteren buluntular arasında Tepecik'te ele geçen amfora parçalarının önemli bir yeri vardır. Burada, M.Ö. 630-590 yılları arasındaki çeşitli dönemlere tarihlendirilen 5 adet Klazomenai üretimi[1134], M.Ö. 650-575 yılları arasına tarihlendirilen 2 adet Khios üretimi[1135] ve M.Ö. 6. yüzyılın ilk dönemine tarihlendirilen 1 adet Samos üretimi amfora buluntusu ele geçer[1136]. Bu veriler, Klazomenai, Khios ve Samos gibi dönemin önemli ticari merkezleri için Patara'nın önemli bir pazar olduğunun göstergesidir.

[1131]G. Işın, "Patara Tepecik Akroppolü 'Bey Evi' Kazıları (2003-2007): Geç Arkaik-Erken Klasik Dönem Terracottaları", **Olba 18**, 2010a, s. 98; G. Acar, **Patara-Tepecik Akropolü Bey Konağı Siyah Figür Seramikleri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 2011, s. 94.

[1132] G. Işın, 2010a, s. 98; G. Işın, "The Building Complex on the Tepecik Acropolis at Patara**", Anatolian Studies 60**, 2010b, s. 96; E. Dündar, " The Ceramics from Patara: Investigations, Productions and Trade. Past Studies-Future Projections", İçinde: H. İşkan-F. Işık (ed.), **Kum'dan Kent'e. Patara Kazılarının 25 Yılı. Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 11-13 Kasım 2013 Antalya, Patara VII.1**, Ege Yayınları, İstanbul, 2015, s. 206; E. Dündar, 2017, s. 8.

[1133] G. Acar, s. 149, Tablo I.

[1134] E. Dündar, 2017, s. 444 (Kat. No. ClzA.1-Kat. No. ClzA.5).

[1135]A.g.e., s. 435 (Kat. No. ChiA.1-ChiA2). Bunlardan ChiA1 katalog numaralı amfora buluntusu, M.Ö. 650-620 tarihleri arasına tarihlendirilirken, ChiA2, M.Ö. 625-575 arası döneme tarihlendirilir.

[1136] a.g.e., 2017, s. 445 (Kat. No. SA.1).

Patara'nın ticari pazar olarak önemi, M.Ö. 546-544 yıllarında Lykia'nın Achaemenid egemenliğine girmesinden sonra da artarak devam eder. Patara-Tepecik Akropolü kazılarında Rhodos ve Miletos gibi yerleşim merkezlerinde üretilmiş olabileceği düşünülen ve Patara'nın bu bölgelerle ticari ilişki içinde olduğunu gösteren birkaç adet (4 adet) terracotta figürin ortaya çıkar[1137]. Önemli bir limana sahip olduğu bilinen Patara'da[1138] ticari faaliyetlerin Achaemenidler döneminde gelişim gösterdiğinin belirtilerinden biri, M.Ö. 550-475 yılları arasına tarihlendirilen değişik bölge üretimi amforaların sayısında görülen artıştır[1139]. Bu artış, özellikle Khios üretimi amfora buluntu sayısında kendini net bir şekilde ortaya koyar[1140]. Achaemenid öncesi dönemde (M.Ö. 650-575) Patara'da, Khios sadece 2 adet amfora buluntusuyla temsil edilirken, imparatorluk egemenliğinin yaklaşık ilk yetmiş beş yılında (M.Ö. yak. 550-475) bu sayı 34'e çıkar[1141]. Amfora buluntu sayısındaki bu artış, Khios'la Patara arasındaki ticari ilişkilerin Achaemenid öncesi dönemle karşılaştırılmayacak bir seviyeye ulaştığını gösterir. Bahsi geçen amfora buluntularından 22 tanesi, Erkan Dündar tarafından M.Ö. 525-480/475 arası gibi geniş bir zaman aralığına tarihlendirilir. Amfora buluntularını tarihlemedeki zaman aralığının genişliği, M.Ö. 499-480 arasında yaşanan Ion İsyanı ve Pers seferlerinden kaynaklı istikrarsız ortamın ticari faaliyetler üzerindeki etkisini ölçmeyi zorlaştırır. Muhtemelen bu amforaların büyük çoğunluğu siyasal istikrarın

[1137] Ayrıntılı bilgi için bkz. G. Işın, 2010a, s. 87-92.
[1138] G. Işın, 2010a, s. 99; G. Acar, 2011, s. 95; E. Dündar, 2017, s. 9.
[1139]Bu dönemde Patara'da Klazomenai üretimi amforaların ele geçmemiş olması, amfora ithalatındaki genel artışa uymayan bir durumdur. Bkz. E. Dündar, 2017, s. 378-379.
[1140] a.g.e, s. 378.
[1141]Bu amforalardan 1 tanesi M.Ö. 550-525 arası döneme (bkz. a.g.e, s. 435, Kat. No. ChiA.3), 5 tanesi M.Ö. 550-520/500 arası döneme (bkz. a.g.e., s. 435-436, Kat. No. ChiA.4, Kat. No. ChiA.5, Kat. No. ChiA.6, Kat. No. ChiA.7, Kat. No. ChiA.8), 1 tanesi M.Ö. 550-520 arası döneme (bkz. a.g.e., s. 436, Kat. No. ChiA.9) tarihlendirilir. Bunlardan 22 tanesi ise, M.Ö. 525-480/475 arası döneme (bkz. a.g.e., s. 436-441, Kat. No. ChiA.10-ChiA. 28, ChiA.31-ChiA. 33, ChiA.37) tarihlendirilir. Geriye kalanlardan 3 tanesi M.Ö. 500-480 arası döneme tarihlendirilirken (bkz. a.g.e., s. 440-441, Kat. No. ChiA. 29, Kat. No. ChiA.30, Kat. No. ChiA.36), diğer 2 tanesi M.Ö. 5.yüzyılın başına (bkz. a.g.e., s. 440-441, Kat. No. ChiA.34- Kat. No. ChiA. 35) tarihlendirilir.

Anadolu ve Akdeniz genelinde görece daha fazla olduğu yaklaşık M.Ö. 520-500 arasındaki dönemde ithal edilir.

Patara-Tepecik'te, Khios'la kıyaslanabilecek bir seviyede olmasa da, amfora buluntu sayısındaki benzer bir artış Samos üretimi amfora parçaları için de geçerlidir. Achaemenid öncesi dönemde 1 amfora örneğiyle temsil edilen Samos, Achaemenid egemenliğinin yaklaşık ilk elli yılına denk gelen M.Ö. 6. yüzyılın 2. yarısında 4 amfora örneğiyle temsil edilir[1142]. Bunlara, Achaemenid öncesi dönem tabakalarında rastlanmayan Ionia.β (Zeest-Samos) formundaki amfora buluntuları[1143], Lesbos üretimi amfora buluntuları[1144] ve Güney Ionia üretimi oldukları düşünülen başka amfora buluntu örnekleri[1145] de eklenebilir. Bütün bu veriler, Patara'nın Anadolu'nun batı bölümündeki ticari merkezlerle (özellikle de Khios'la), Achaemenid hâkimiyeti sonrası süreçte daha yoğun ve çeşitlenmiş bir ticari ilişki içine girdiğine işaret eder.

Bu amforaların hangi ürünlerin taşınmasında kullanıldığı ise net değildir. Lykia bölgesinin genel topografyasının zeytin üretimi dışındaki tarımsal üretimi zorlaştıran engebeli bir yapıya sahip olması ve iklim koşullarının zeytin üretimi için daha uygun olması, bölgenin Arkaik Dönemden itibaren "*zeytinyağı ihtiyacını bölge içinden ya da kendi kaynaklarından karşılamış olabileceğini*" düşündürmüştür. Özellikle, zeytinyağı taşınmasında kullanıldığı düşünülen Kıbrıs üretimi sepet-kulplu amforaların Patara'da az bulunması, bu iddianın geçerliliğini kuvvetlendirir[1146]. Khios şarabının bu dönemdeki

[1142] E. Dündar, 2017, s. 445-446 (Kat. No. SA.1-SA.4).
[1143] Ionia.β (Zeest-Samos) formunda 3 adet amfora buluntusu ele geçmiştir. Bunlardan bir tanesi M.Ö. 550-500 arası döneme tarihlendirilirken, 2 tanesi M.Ö. 525-500 arası döneme tarihlendirilir. Bkz. a.g.e., 2017, s. 446 (Kat. No. Ionia.β1.01- Ionia.β1.03)
[1144]Bölgede yapılan çalışmalar M.Ö. 525-480 yılları arasına tarihlendirilen Lesbos üretimi 3 adet amfora buluntusunu ortaya çıkarmıştır. Bkz. a.g.e., s. 444-445 (Kat. No. LesA.1-LesA.3).
[1145]Güney Ionia'dan ithal edildikleri düşünülen ve 6.yüzyılın sonuna tarihlendirilen 3 adet amfora buluntusu ele geçer. E. Dündar, 2017, s. 474-475 (Kat. No. UA.1, Kat. No. UA.2, Kat. No. UA.5).
[1146] E. Dündar, 2017, s. 379, 423.

ticari meta olarak ünü göz önüne alındığında[1147], Patara'da ele geçen Khios üretimi amforaların zeytinyağı yerine şarap taşımacılığında kullanıldığı söylenebilir[1148].

Patara'nın bu dönemde Atina'yla da yoğun bir ticari ilişki içinde olduğu görülür. Tepecik Akropolü buluntuları arasında yer alan Attika Siyah Figürlü seramiklerin sayısında, Achaemenid öncesi dönemle karşılaştırılmayacak kadar önemli bir artış vardır. M.Ö. 575-550 dönemlerine tarihlenen Attika Siyah Figürlü Seramik sayısı 6 iken, bu sayı Achaemenidlerin Lykia'ya egemen olduğu yak. M.Ö. 550-500 arası dönemde 331 gibi yüksek bir rakama ulaşır[1149]. M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısı Anadolu'nun genelinde olduğu gibi, Ksanthos'ta da Attika Siyah Figürlü seramik ithalatında artışın görüldüğü bir dönemdir[1150]. Bunlara ilaveten, Avşar Tepesi[1151], Kyaneai[1152], Limyra[1153], Letoon[1154], Uylupınar[1155] gibi Lykia kentlerine, az sayıda da olsa, Attika Siyah Figürlü seramik örneklerinin ithal edildiği görülür[1156]. Lykia bölgesinde Attika Siyah Figürlü seramiklerin ve diğer bölge ürünlerinin kıyıyla bağlantısı olmayan merkezlere dağıtımının Patara limanı üzerinden yapıldığı düşünülür[1157]. Bu dönemde, Patara ve Ksanthos'ta yoğun olmak üzere Attika Siyah Figürlü seramiklerin Lykia'nın birçok merkezinde ele geçmesi,

[1147]C. Roebuck, 1959, s. 41; J. Boardman, **Excavations in Chios 1952-1955, Greek Emporio**, BSA Supplementary 06, Oxford, 1967, s. 152; E. Doğer, 1988, s. 88; I.K. Whitbread, **Greek Transport Amphorae**, BSA, Exeter, 1995, s. 138, 144.
[1148]Patra'nın M.Ö. 6. yüzyılda şarap ihtiyacını Khios ve diğer Ionia merkezlerinden karşılamış olabileceğine dair bkz. a.g.e., s. 380, 424.
[1149]Bu seramik parçalarının 199'u M.Ö. 550-525'e, 38'i M.Ö. 550-500'e, 60'ı 525-500'e ve 34'ü 6. yüzyılın sonu-5. yüzyılın başına tarihlendirilir. Bu dönemde ithal edilen amfora sayısı ise, 10'u M.Ö. 550-500 ve 4'ü M.Ö. 525-500'e tarihli olmak üzere toplam 14'tür. Bkz. G. Acar, 2011, s. 149, Tablo I.
[1150] G. Acar, 2011, s. 88-89.
[1151]Avşar Tepesi'nde, 6. yüzyılın 2. yarısının değişik dönemlerine tarihlendirilen değişik formlarda toplam 5 Attika Siyah Figürlü seramik buluntusu ele geçer. Bkz. G. Acar, 2011, s. 90.
[1152] Kyaneai'da, M.Ö. 6. yüzyılın sonu ile 5. yüzyılın başına tarihlenen 1 adet lekythos ve 1 adet de krater olmak üzere toplamda 2 adet Attika Siyah Figürlü seramik örneğine rastlanır. Bkz. G. Acar, 2011, s. 90.
[1153]Limyra'da M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısına ait oldukları düşünülen değişik formlarda toplamda 11 adet Attika Siyah figürlü seramik buluntusu ele geçer. Bunlardan 7 tanesi 6. yüzyılın 3. çeyreğine, 4 tanesi de M.Ö. 6. yüzyılın sonu ile M.Ö. 5. yüzyılın başına tarihlendirilir. a.g.e., s. 91.
[1154]Letoon'da, M.Ö. 6. yüzyılın sonlarına tarihlenen değişik formlarda toplam 6 adet Attika Siyah Figürlü seramik parçası ele geçer. Bkz. a.g.e., s. 90.
[1155]Dağlık Lykia kentlerinden Uylupınar'da, 3'ü M.Ö. 550-525, 1'i ise M.Ö. 525-500 arası döneme tarihlendirilen toplam 4 adet Attika Siyah Figürlü seramik örneğine rastlanır. G. Acar, 2011, s. 92.
[1156]G. Acar, 2011, s. 88.
[1157]G. Acar, 2011, s. 94; E. Dündar, 2017, s. 8, dipnot 45.

Achaemenid egemenliğiyle birlikte Lykia bölgesinde ticari aktiviteler lehine değişen olumlu siyasal ortamın varlığını yansıtır[1158]. M.Ö. 6. yüzyılın 2. yarısında ithal ürün miktarının artışı, aynı zamanda bu dönemde Lykia bölgesi sakinlerinin alım güçlerinde görülen bir iyileşmenin de göstergesidir[1159].

Achaemenidler Döneminde (M.Ö. 6. yüzyılın 2. yarısı) Kilikia Bölgesinde Ticari Hayat: Nagidos Örneği

Pers kralı Kyros'un Lydia'ya karşı seferinde Anadolu'daki ilk uğrak yerlerinden biri Kilikia olur. Kilikialılar, Kyros'un egemenliğini tanımakta direnç göstermezler. Kyros, Kilikia kapılarını kullanarak Kappadokia'ya geçer[1160]. Bunun karşılığı, Olmstead'ın Kilikialılar için ödül olarak nitelendirdiği, bölgeye satrapların yönetici olarak atanmaması olur. Bölge Pers öncesi dönemde olduğu gibi, kralla işbirliği içinde olan Syennesis hanedanı tarafından yönetilmeye devam eder[1161]. Kilikia yerel hanedanlarının M.Ö. 401'e kadar Pers krallarına karşı sorunlu davranışlar içine girdiklerine dair herhangi bir kanıt yoktur. Tersine, M.Ö. 5. yüzyılın değişik dönemlerinde Hellenler ile Persler arasında yaşanan savaşlarda, Kilikia'nın Perslerle müttefik olduğu ve Pers ordusunun hazırlık ve savaş süreçlerinde imparatorluk ordusuna önemli katkılar sağladığı görülür[1162]. Kilikia gerek Kıbrıs ve Mısır gerekse Hellas'a ve Batı Anadolu'ya doğru yapılacak askeri seferler bakımından Achaemenid İmparatorluğu için büyük bir stratejik öneme sahiptir. Ancak Kilikia bölgesinin önemi sadece askeri hazırlık ve sevkiyatla sınırlı değildir. Diodoros'un aktardığına göre, Kıbrıs Adası'ndaki

[1158]Achaemenid İmparatorluğu'nun egemenliğinden sonra Lykia bölgesinin ticari faaliyetlerinin olumlu yönde gelişim gösterdiğine dair ayrıca bkz. E. Dündar, 2017, s. 379, 423.
[1159]G. Acar, 2011, s. 95.
[1160] A.T. Olmstead, 1948, s. 39.
[1161]Xen. Kyro. VII.4.2; VIII.6.8; A. T. Olmstead, **History of the Persian Empire**, The University of Chicago Press, Chicago-London,1948, s. 39; Mutafian, 1988, s. 121; O. Casabonne, 1999, " Local Powers and Persian Model in Achaemenid Cilicia: A Reassesment (Lev. 7-8)" **Olba** II/1 (Özel Sayı), Mersin, 1999a, s. 59; A. Ünal-K.S. Girginer, 2007,s. 208; M. Kurt, 2015, s. 310.
[1162]Perslerin Kilikia Pedias'taki (Ovalık Kilikia) deniz gücüyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. H. T. Wallinga, " Naval Installations in Cilicia Pedias: The Defence of the Parathalassia in Achaemenid Times and After", **Anatolia Antiaqua**, 1, Paris-İstanbul, 1991, s. 276-281. Ayrıca bkz. P. Briant, 2002, s. 499-500.

Pers askerlerinin gıda ihtiyaçları tüccarlar aracılığıyla Kilikia'dan karşılanır[1163]. Bu durum Kilikia'nın sahip olduğu olanaklarla yakından ilgilidir. Ksenophon'un Kilikia'nın verimliliğiyle ilgili bir anlatısı bu açıdan fikir açıcıdır. Ksenophon, *Anabasis* adlı kitabında muhtemelen Soloi'deki bir ovadan bahsederken, bölgenin zenginliğini de göz önüne serer. Ona göre, burası ağaç çeşitliliğiyle, üzüm bağlarıyla zengin bir yerdir. Yine, ovada darı, hintdarısı, buğday, arpa, susam yetişen ürünler arasındadır. Aynı şekil de, Ksenophon, Syennesis hanedanlığının da merkezi olan Tarsus'tan zengin ve büyük bir kent olarak söz eder[1164]. Kelenderis sikkeleri üzerinde keçi tasvirlerinin yer alması ise, bölgenin Achaemenid döneminde küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde de öne çıktığını düşündürür[1165]. Askeri ve ekonomik bakımdan Achaemenidler için önemli olan bölgenin, M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında (hatta 5. yüzyılda) Perslerle ciddi sorunlar yaşadığına dair somut bir kanıt bulunmaz. Bu çerçevede Kilikia bölgesindeki ticari faaliyetleri olumsuz etkileyecek bir siyasal ortamın varlığından bahsedilmez. Ele geçen seramik buluntular, bölgenin ticaretiyle ilgili bütünlüklü bir değerlendirme yapmayı mümkün kılmaz. Son dönemlerde Nagidos'ta yapılan çalışmalar ise, ticari faaliyetler açısından bölgenin bütününden ve dönemin olumlu siyasal ortamın tersine bir manzaranın varlığını gösterir.

Başka bir ifadeyle, Achaemenid İmparatorluğu'nun Anadolu'da hâkimiyet kurmasından sonra, ticari faaliyetleri sekteye uğradığı görülen istisnai merkezlerden birisi, Kilikia'nın bilinen yerleşimlerinden Nagidos'tur. Perslerin Kilikia'yı kontrol etmeleriyle birlikte, daha önce Nagidos'a ihraç edildiği bilinen az sayıdaki Ionia *kylik*sinin artık ithal edilmediği görülür. Bunu Kylikia bölgesinin diğer merkezlerinden

[1163]Diod. 15.3. 1-2.
[1164]Xen. Anab. I.2. 23-24; Ayrıca bkz. Diod. XIV.20.2; E. Özbayoğlu," Soli (Cilicia) ve 'Soleecismus'", **Olba** II/1 (Özel Sayı), Mersin, 1999, s. 210-211.
[1165]M. Durukan, 2005, s. 6-7.

Nagidos'a ithal edilen ürünlerin azalması takip eder[1166]. Yine, Kıbrıs ve Kelenderis gibi çevre bölgelerde Attika Siyah Figürlü seramikler yaygın olarak ele geçirilmesine rağmen, bu seramiklerden sadece iki tanesi Nagidos'ta ele geçer. Ayrıca, Kıbrıs, Tarsus-Gözlükule ve Al Mina gibi bölgedeki diğer yakın merkezlerde, benzer şekilde, dönemin popüler seramiklerinden Fikellura seramik buluntuları ele geçirilirken, Nagidos'ta bu seramiklerin buluntuları ortaya çıkmaz[1167]. Burada önemli olan noktalardan bir tanesi yüzyılın başından beri süregelen Kıbrıs etkisinin giderek ortadan kalkmasıdır. Nagidos'un ticari bağlantılarının zayıfladığının ya da bölgenin ekonomik olarak önemsizleştiğinin işareti sayılan bu durumun sebepleri konusunda farklı görüşler vardır. Ancak durumun Pers egemenliğiyle birlikte ortaya çıkması, Nagidos'un diğer Kilikia bölgelerinin tersine Kıbrıs'la yakın bağlarından dolayı, Perslere karşı direnç göstermiş ve bu yüzden Persler tarafından ticari ayrıcalıklarının elinden alınmış olabileceği ihtimalini akla getirir. M.Ö. 6. yüzyılın sonunda ise, Nagidos'un ekonomik ve ticari olarak, eskisi kadar olmasa da, toparlandığına işaret eden arkeolojik veriler de mevcuttur. Nagidos'ta ele geçen Khios ve Lesbos üretimi ticari amfora buluntuları, bölgenin bu dönemde Khios ve Lesbos'un kaliteli şaraplarını talep edebilecek bir ekonomik güce sahip olduğunu gösterir (bkz Tablo B ve C)[1168]. Samos üretimi amfora buluntuları ise, Nagidos'un Ionia bölgesiyle olan ticari ilişkilerinin M.Ö. 6. yüzyılın sonlarına doğru artığına işaret eder[1169]. Yine, yoğun olmasa da Fenike'yle de bu dönemde ticari faaliyetler yürütüldüğü, az sayıda ele geçen Fenike üretimi ticari amfora buluntularından anlaşılır[1170].

[1166]M. Durukan, "Seramikler Işığında Nagidos" içinde: **Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları: Nagidos**, Serra Durugönül (ed.), Adalya, Ek Yayın Dizisi 6, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2007, s. 230.
[1167]a.g.m., s. 231.
[1168]A.K. Şenol –E. Aşkın, 2007, s. 291-292.
[1169] a.g.m., s. 292-293.
[1170]A.K. Şenol – E. Aşkın, 2007, s. 294-295.

V.1.2. Bölgelerarası Ticari İlişkiler Bağlamında Ağırlık Sistemleri, Sikke Dolaşımı ve Defineler

Bilim insanlarının ilk sikkelerin işleviyle ilgili görüşleri yazılı belgelerin yetersizliğinden dolayı halen teorik düzeydedir. Bu konuda tartışmalar devam etse de, devletlerin askeri harcamalar (paralı asker ücretleri, askeri malzemeler vb.)[1171], memur ödemeleri, kamusal yapıların inşası gibi idari konularda sikkeye ihtiyaç duydukları öne sürülebilir. Yine, daha önce de söz edildiği gibi, sikkelerin sosyo-politik ilişkilerde kullanmak üzere (saygınlık ve sosyal statüyü belirleyen bir hediye olarak) darp edilmiş olduğu da ihtimal dâhilindedir[1172]. Ancak sikke üretim nedeni ve dağılımı bunlarla sınırlı değildir. Sikkeler gerek işlemleri kolaylaştırıcı değişim araçları olarak gerekse kazanç getiren metalar olarak ticari faaliyetler için de önemli bir işleve sahiptir[1173].

V.1.3. Anadolu'da Bölgelerarası Ticari İlişkiler Kapsamında Achaemenidler'in Sikke Politikası

Achaemenid İmparatorluğu'nun Anadolu'yu egemenliği altına aldığı yaklaşık M.Ö. 550 sonrası dönem, sikke üretim faaliyetlerinin yoğunluk kazandığı bir dönem olur. Muhtemelen Persler Lydia'yı ele geçirmeden çok kısa bir süre önce, Lydia Kralı Kroisos (yak. M.Ö. 560- 547) *elektron* sikke yerine altın ve gümüş sikke darbına başlar (bkz. Levha I, No. 1-2)[1174]. Anadolu'nun kıyı kesimlerinde yer alan bazı *polis*lerin de bu dönemde *elektron* sikkeyle birlikte gümüş sikke darp ettikleri bilinir[1175].

[1171]Sikkelerin paralı askerlerin ödemelerini yapmak için üretildikleriyle ilgili bkz. J.M. Balcer, 1991, s. 58; C. Howgego, 2013, s. 19.
[1172]C. Howgego, 2013, s. 31.
[1173]J.M. Balcer, 1991, s. 58; K. Görkay, 1999, s.195. Sikkelerin üretim amacıyla ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. I. Carradice-M. Price, 2001, s. 53-55.
[1174]Hdt. 1. 94; G.K. Jenkins, 1990, s. 20-21; C.M. Kraay, 1976, s. 31; I. Carradice-M. Price, 2001, s. 25.
[1175]J.M. Balcer, 1991, s. 59; O. Tekin, 2008, s. 61.

Sikke kullanımına yabancı olan Perslerin[1176], I. Dareios'un ekonomik düzenlemeler yaptığı M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğine kadar Anadolu'daki mevcut yerel ekonomik yapının devamına müdahil olmadıkları görülür. Bu dönemde gerek Sardeis'teki gerekse Hellen yerleşimlerindeki darphaneler uygun gördükleri şekil ve sistemlerle sikke üretimlerine devam ederler[1177]. Bu durum yerel unsurların ihtiyaç ve özelliklerini göz önüne alan Achaemenid İmparatorluğu'nun genel yönetim anlayışına da uygun bir yaklaşımdır. M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında, Pers idaresinin kontrolü altındaki bölgelerde sikke darbı ve kullanımı giderek daha yaygın bir faaliyet alanı kazanır. Bu aynı zamanda gümüş sikke üretiminin Akdeniz ve Ege dünyasındaki yayılımıyla paralellik gösterir. M.Ö. 6. yüzyılın sonuna gelindiğinde, gümüş sikke Anadolu'nun Achaemenid kontrolündeki iç ve kıyı yerleşimlerinden Perslerin kontrolündeki başka bir merkez olan Kyrenaika'ya (Libya yerleşimi), anakara Yunanistan'dan Sicilya ve Güney İtalya'ya kadar geniş bir coğrafyada kullanım alanı bulur[1178].

Devletlerin sikke darp etmeleri onların sikke üretimine uygun doğal kaynaklara ulaşabilme kapasiteleriyle yakından ilgilidir. Bazı bölgeler bu doğal kaynaklara sahipken, diğer bölgeler ihtiyaç duyulan metale ancak ithalat yoluyla ulaşabilme imkânına sahiptir. Lydialıların ve daha sonra Perslerin *elektron*, altın ve gümüş sikke darbında Paktolos Irmağı'nın Tmolos Dağı'ndan getirdiği alüvyonların arasında bulunan altın ve gümüş parçalarının[1179] belirleyici bir rolü vardır[1180]. Benzer bir durum Atina'nın baykuş tasvirli sikkelerinin üretimi için de geçerlidir. Atina'nın M.Ö. 6.yüzyılın sonları ve 5. yüzyılın başlarında yoğun bir şekilde darp ettiği gümüş

[1176]C. Tuplin, 2014, s. 127.
[1177]J.M. Balcer,1991, s. 59.
[1178]I. Carradice-M. Price, 2001, s. 26-45; O. Tekin, 2008, s. 61; C. Howgego, 2013, s. 21.
[1179]Hdt. V. 101; A. Ramage-H. Ramage, 1983, s. 7; M. A. Dandamaev-V. G. Lukonin, 1989, s. 21; A. Ramage, 2000, s. 19.
[1180]I. Carradice-M. Price, 2001, s. 49.

sikkelerin (baykuşların) temel kaynağı Lauron'daki gümüş madenleridir[1181]. Yine altın ve gümüş madenlerinin varlığıyla Siphnos Adası, altın madenleriyle Lampsakos ve Thasos gibi merkezler sikke üretimi için kaynak sağlayabilecek önemli merkezlerdir[1182].

Yukarıda da belirtildiği üzere sikke darp eden her bölge, sikke üretimi için işleyebileceği gerekli doğal kaynaklara sahip değildir. Doğal kaynaklardan mahrum merkezler, sikke darbı için dolaşımda olan başka bölgelerdeki metallerden yararlanırlar. Bu bağlamda, Aigina önemli bir örnektir. Aigina doğrudan kullanabileceği gümüş kaynaklarına sahip olmamasına rağmen, M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendi ağırlık sisteminde yoğun bir şekilde sikke darp eden önemli merkezler arasında yer alır[1183]. Aigina aslında kayalık bir ada ve tarımsal üretime uygun toprakların sınırlı olduğu bir coğrafyaya sahiptir. Yine de, Arkaik Dönemin ticari aktiviteleriyle öne çıkan ve zenginliğini yaptığı ticarete borçlu olan merkezlerden biri olarak görülür[1184]. Herodotos, büyük kazançlar elde eden Hellen tacirleri arasında Aiginalı Laodamos oğlu Sostratos'u da sayar[1185]. Yine Herodotos'a göre, Amasis döneminde Mısır'daki ticaret merkezi Naukratis'te tanrıları için tapınak inşa eden tüccar Hellen toplulukları arasında Aiginalılar da yer alır[1186]. Aiginalıların zenginliği adadaki Aphaia Tapınağı inşasında heykellerin süslenmesi için kullanılan yüksek kalitedeki ithal mermerlerle de kendini gösterir[1187]. Dolayısıyla, Aigina'nın sikke üretimi için gerekli metalleri ticaret yoluyla elde ettiği düşünülebilir[1188]. Üstelik

[1181]M.Ö. 478/477'de kurulan Delos-Deniz Birliği'nin üyelerinin verdiği vergiler sayesinde Atina yeni ve önemli bir gümüş kaynağına daha ulaşır. Bkz. C. Howgego, 2013, s. 42.
[1182]I. Carradice-M. Price, 2001, s. 49.
[1183] I. Carradice-M. Price, 2001, s. 50.
[1184] C.M. Kraay, 1976, s. 42.
[1185]Hdt. IV. 152.
[1186]Aigina dışında adı geçen diğer topluluklar şunlardır: Khios, Teos, Phokaia, Klazomenai, Rhodos, Knidos, Halikarnassos, Phaselis, Mytilene, Samos ve Miletos. Bkz. Hdt. II. 178-179.
[1187] C.M. Kraay, 1976, s. 42; K. Görkay, 1999, s. 197.
[1188]I. Carradice-M. Price, 2001, s. 50.

Aigina ağırlık sisteminin[1189] bu sayede Ege ve Akdeniz'in birçok merkezinde yaygın bir kullanım görmeye başladığı ve yeni ticari ilişkilerin kurulmuş olabileceği de görülür[1190]. Perslerin büyük bir askeri ve siyasal güç olarak M.Ö. 6.yüzyılın ikinci yarısında ekonomik istikrar ve sağlam bir ticari ağ kurmaları[1191], bölgeler arası politik ve ticari ilişkileri olumlu bir şekilde etkilemiş olmalıdır. Bu durum, Batı Anadolu'da yaygın olarak kullanılan Miletos-Lydia ağırlık sisteminin[1192] yanı sıra Güney Ege ticaretinde egemen olan Aigina ağırlık sisteminin de bölgede yaygınlaşmasıyla anlaşılabilir[1193]. İki limana sahip olduğu bilinen **Teos**, M.Ö. 540-30 yıllarında Aigina ağırlık sistemine uygun olarak çeşitli birimlerde sikkeler darp etmeye başlar (bkz. Levha IV, No. 91-98). Bu durum, Teos'un Ege adaları ve Batı Ege ticaret merkezleriyle ticari faaliyetler içinde olduğunu gösterir. Ancak Teos'un sikke darbı için gerekli gümüş medeninin nerden, nasıl ve kimin aracılığıyla sağladığı net değildir. Gümüş muhtemelen hem Thrakia-Makedonya bölgesi ve Siphnos Adası'ndaki maden ocaklarından yapılan ithalatla[1194] hem de ticari aktivitelerde mallarla değiş-tokuşta kullanılan farklı formlardaki (gümüşten mücevher parçaları, gümüş sikkeler, gümüş külçeler v.s.) gümüş metalleriyle elde edilmiş olmalıdır.

Perslerin kontrolü altındayken Aigina ağırlık sisteminde daha çok *elektron* ve gümüş *hekte* (staterin altıda biri) olmak üzere çeşitli küçük birimlerde sikke darp eden önemli merkezlerden biri de, özellikle gerek kurduğu kolonilerle gerekse de deniz ticaretindeki faaliyetleriyle M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı Akdeniz'de önemli bir güç olmuş **Phokai'dır**[1195]. Perslerin Anadolu hâkimiyeti,

[1189]Aigina ağırlık ölçüsü ve esas birimi 12.2 gr'lık staterdir (didrahmi). Bkz. O. Tekin, 2008, s. 35.
[1190]J.M. Balcer, 1991, s. 59.
[1191]Y. Tuna-Nörling, 2001, s. 114.
[1192]Ephesos Artemis Tapınağı'nda ele geçen 93 sikkenin 91'nin Miletos-Lydia ağırlık sistemine uygun bir şekilde darp edilmesi, bu ağırlık sisteminin Batı Anadolu'daki yaygınlığı konusunda net bir fikir verir.
[1193]J.M. Balcer, 1991, s. 59.
[1194]A.g.m., s. 59.
[1195]E. Okan, 2011, s. 150-156.

başlangıçta Phokailıların yerlerini terk edip Batı Akdeniz'deki kolonilerinden Velia'ya yerleşmelerine sebep olur. Ancak belli bir süre sonra tekrar kentlerine dönen Phokailıların kaldıkları yerden sikke darp etme ve ticaretle ilgili faaliyetlerine devam ettikleri görülür[1196]. Phokai'nın Aigina ağırlık sisteminde sikke darbı (bkz. Levha IV, No. 72-79) M.Ö. 600-522 tarihleri arasında devam eder. Bu dönemde 1 Phokai staterinin gümüş değeri 10 Aigina staterine denk gelir[1197]. Bu durum Aigina ağırlık sisteminin Phokai'nın ticari ilişkide olduğu bölgeler içindeki ağırlığının önemli göstergelerindendir[1198]. Phokia'nın bu dönemde aynı zamanda Kuzey Batı Anadolu'daki yerleşimlerle de çeşitli ekonomik ilişkiler içinde olduğunun kanılarından biri Kyzikos'la eşit değerdeki *stater* kullanmasıdır. Bu dönemde 1 Kyzikos *stateri* 1 Phokaia *stater*ine eşittir[1199]. M.Ö. 521'e gelindiğinde ise, Phokai'nın sikke darbında yeni bir düzenlemeye gittiği görülür. Muhtemelen dönemin siyasal ve ekonomik gelişmelerinin dinamik yapısından dolayı, Phokaia M.Ö. 521'den sonra *elektron* alaşımındaki altın miktarını % 8 azaltarak, gümüş miktarını % 6 ve bakır miktarını % 2 artırarak, sikke ağırlık sistemini Atina ağırlık sistemine uyarlamaya çalışır. M.Ö. 521-478 yılları arasında 1 Phokaia staterinin gümüş değeri 24 Atina *drahmisi*ne denk gelecek şekilde düzenlenir[1200]. Phokaia'yla birlikte birçok Khalkide yerleşimi de Atina ağırlık sistemine uygun sikke darbına başlar. Bu durum Phokaia'nın ticari ilişki içinde olduğu bölgelerde Atina'nın Aigina'yı devre dışı bıraktığını akla getirir[1201]. Phokaia'daki sikke ağırlık sisteminin dönemsel değişiminden de anlaşıldığı üzere, Achaemenid egemenliğinin bu döneminde, Phokaia değişik bölgelerle farklı ticari ve ekonomik ilişki geliştirme imkânına

[1196] J.M. Balcer, 1991, s. 60-61.
[1197] F. Bodenstedt**, Phokäisches Elektron-Geld, von 600-326 v. Chr.**, Mainz, 1976, s. 56,90.
[1198] a.g.e., s. 90.
[1199] F. Bodenstedt, 1976, s. 90; K. Görkay, 1999, s. 196.
[1200] F. Bodenstedt, 1976, s. 56, 90-91; K. Görkay, 1999, s. 196.
[1201] F. Bodenstedt, 1976, s. 90.

sahiptir. Perslerin Phokai'daki sikke ağırlık sisteminde yapılan düzenlemelere ve Phokaia'nın kurduğu yeni ekonomik ilişkilere müdahil olmadığı görülür.

Gelişen ticari ilişkilere bağlı olarak mevcut sikke ağırlık birimlerinin değiştiği ya da çeşitlendiği yerler arasında Karia'nın bazı yerleşim merkezleri de bulunur. Güney Batı Anadolu kıyılarında Karia'nın önemli *polis*lerinden **Knidos**, yaklaşık M.Ö. 6. yüzyılın üçüncü çeyreğinin sonlarında Miletos ağırlık sistemiyle ufak birimlerde gümüş sikkeler darp etmeye başlar. Ancak belli bir süre (yak. M.Ö. 520) sonra Knidos'un sikke ağırlık sistemi olarak Güney Ege ticaretinde yaygın olarak kullanılan Aigina sistemini kullandığı görülür[1202]. Aynı dönemlerde komşu yarımadalardan biri olan Loryma'da Khersonesoslar adındaki bir topluluğun, benzer bir şekilde, önce Miletos ağırlık sisteminde ufak birimlerde sikke darp ettiğini, daha sonra da bu sistemden vazgeçerek sikke üretimini Aigina ağırlık sistemine göre sürdürdüğüne şahit olunur. Bu dönemde Aigina ağırlık sisteminin hem Karialı hanedanlar tarafından hem de **Kamiros** gibi Rhodos'un önemli liman kentleri tarafından kullanıldığı da bilinir[1203]. Bu değişime sebep olan siyasal bir gelişmenin var olup olmadığı konusunda doğrudan yararlanılabilecek herhangi bir kanıt mevcut değildir. Ancak bu değişimin Knidos'u Dor topluklarıyla daha yakın bir ticari ilişki içine soktuğu düşünülebilir[1204].

Her ne kadar Kamiros sikke darbında Aigina ağırlık sistemini kullansa da, Rhodos Adası'nın farklı merkezlerinde başka ağırlık sistemlerinin kullanıldığı görülür. **Ialyssos** kendi yerel ağırlık sistemini (bkz. Levha VI, No. 129) , **Lindos** (bkz.

[1202]C.M. Kraay, 1976, s. 38; K. Görkay, 1999, s. 197; P. Flensted-Jensen, 2004, s. 1125. Ayrıca bkz. Levha VI, No. 126-128.
[1203]C.M. Kraay, 1976, s. 38; K. Görkay, 1999, s. 197-198; T. H. Nielsen-V. Gabrielsen, "Rhodos", **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, M. H. Hansen-T.H.Nielsen (eds.), Oxford University Press, New York 2004, s. 1202. Kamiros gümüş *didrahmi*sinin seçili bir örneği için bkz. Levha VI, No. 130.
[1204] C.M. Kraay, 1976, s. 38.

Levha VI, No. 131) ise, Miletos ağırlık sistemini kullanır[1205]. Kraay'a göre bu durum, Rhodos Adası'nın Hellas, Ege adaları, Batı Anadolu kıyıları, Yakındoğu ve Mısır gibi merkezleri birleştiren yol güzergâhlarının kavşak noktasında yer almasıyla ilgilidir[1206].

Yine **Samos'un** da M.Ö. 525'ten sonra kullanılan sikke ağırlık sisteminde bir değişikliğe gittiği görülür. M.Ö. 600 civarında ilk elektron sikkelerini Euboia ağırlık sistemine uygun bir şekilde darp eden Samos (bkz. Levha IV, No. 80-81)[1207], M.Ö. 525'ten sonra *drahmi* ve ufak birimlerdeki gümüş sikke üretiminde Miletos-Lydia ağırlık sistemini kullanmaya başlar (bkz. Levha IV, No. 82-90)[1208]. Bu durum bilim insanları tarafından bazen Samos'la Sardeis (Sparda) Satraplığı arasında gelişen ticari faaliyetlerle,[1209] bazen Samos'un Ionia'yla kurduğu yakın ilişkilerle,[1210] bazen de sadece artan metal kaynaklarının değişik projelerde çalışan farklı meslek ve vasıflardaki insanlara yapılan ödemelerle ilişkilendirilir[1211]. Samos'un gümüş kaynaklarına sahip olmadığı düşünüldüğünde, gümüş sikke için gerekli metalin dışarıdan sağlandığı söylenebilir. Başka bir ifadeyle, Samoslu ya da Samos'la bağlantısı olan tüccarların gümüş metalini yerel ticari malların Hellen pazarlarındaki karşılığı olarak elde etmiş olabilecekleri düşünülebilir[1212].

Sikke ağırlık sisteminin değiştiği bu süreç, güçlü Samos tiranı Polykrates dönemine (yak. M.Ö. 533-522) denk gelir. Polykrates'in tiranlığının son

[1205]C.M. Kraay, 1976, s. 35; K. Görkay, 1999, s. 198; T. H. Nielsen-V. Gabrielsen, 2004, s.1200, 1204.
[1206]C.M. Kraay, 1976, s. 35.
[1207]C. M. Kraay, 1976, s. 26, 352, Pl. 3, No. 66; s. 26, 352, Pl. 3, No. 67; L. Rubinstein, 2004, s. 1097.
[1208]C.M. Kraay, 1976, s. 36; G. Shipley, **A History of Samos 800-188 B.C.**,Oxford, 1987, s. 82; J.M. Balcer, 1991, s. 60; K. Görkay, 1999, s. 196-197; L. Rubinstein, 2004, s. 1097.
[1209]J.M. Balcer, 1991, s. 60.
[1210]C.M. Kraay, 1976, s. 36.
[1211]Shipley, sikke ağırlık sistemindeki bu değişimi her ne kadar ekonomik ve ticari kazançla ilişkilendirmese de, bunun ekonomiye olumlu anlamda dolaylı etkisinin olabileceğini varsayar. Bkz. G. **Shipley**, 1987, 82; Ayrıca bkz. K. Görkay, 1999, s. 196-197.
[1212]J.M. Balcer, 1991, s. 60; K. Görkay, 1999, s. 197.

dönemlerinde Pers satrapı Oroites'le sorunlar yaşadığı ve bu satrap tarafından öldürüldüğü Herodotos'un anlatılarından bilinir[1213]. Bundan sonraki süreçte de sikke üretiminde bir kesinti olmaz. Ancak yüzyılın sonlarında Samos'un ağırlık sisteminde bir değişime gittiği görülür. Samos kendine ait ve 5. yüzyıl boyunca da kullanacağı yeni bir ağırlık sistemiyle (13 gr. *tetradrahmi*) sikke darbına devam eder[1214]. Bu değişimin Samos'un Atina ağırlık sistemiyle Pers *dareikos*ları arasında ekonomik olarak yapmak istediği bir ayarlamadan kaynaklandığı düşünülür[1215]. Dolayısıyla, Pers egemenliğinin sürdüğü dönemde Samos'un sikke üretiminde ve bölgeler arası ticari ilişkilerinde olumlu bir gidişatın varlığından bahsedilebilir.

M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte gümüş sikke darbının ve sikke ağırlık sistemlerinin yaygınlaşmasına ve çeşitlenmesine verilebilecek örnek merkezlerden biri de **Khios'tur**. Khios bu dönemle birlikte hem *elektron staterler* hem de kendine özgü ağırlık sistemiyle (yaklaşık 15. 6 gr. ağırlığında) gümüş sikkeler üretmeye başlar[1216]. Khios *elektron* sikkelerini gümüş sikkelerden farklı olarak Miletos ağırlık sistemine göre üretir[1217]. Bu elektron sikkelerin üretim amaçları tam olarak bilinmez, ancak bunların Miletos ağırlık sisteminin geçerli olduğu bölgelerdeki ekonomik ilişkilerde kullanılmış olabileceklerini söylemek ihtimal dâhilindedir.

Kolophon, Batı Anadolu'nun Achaemenidler egemenliğindeki ekonomik faaliyetlerinin farklı bir yönünü sikkeler üzerinden gösteren bir diğer merkezdir. Ionia'nın iç kesiminde yer alan Kolophon, Pers gümüş *siglos*una eşdeğer *drahmi, tetrobol* ve *obol* gibi farklı birimlerde gümüş sikkeler üretir (bkz. Levha IV, No. 63-

[1213]Hdt. III. 124-125.
[1214]C.M. Kraay, 1976, s. 36; J.M. Balcer, 1991, s. 60.
[1215]K. Görkay, 1999, s. 197.
[1216]L. Rubinstein,2004, s. 1069. Değişik metal, tip ve birimlerden oluşan Khios sikkeleriyle ilgili seçili örnekler için ayrıca bkz. Levha IV, No. 40-47.
[1217]C.M. Kraay, 1976, s. 35; J.M. Balcer, 1991, s. 60; K. Görkay, 1999, s. 197.

67)[1218]. Pers ağırlık sisteminin kullanılması, muhtemelen bu *polis*in Sardeis'le kurduğu yakın ticari ilişkiden kaynaklanır[1219]. Aynı şekilde, bazı sikkelerini Pers *siglos*ları ve Kolophon *drahmi*leriyle eşdeğer ağırlıkta darp eden **Erythrai** da, bu iki merkezin dâhil olduğu ticari ağın içinde yer alıyor olmalıdır[1220].

Yine bu dönemde **Miletos**[1221] ve **Ephesos**[1222] gibi önemli Ion *polis*lerinin Miletos ağırlık sisteminde ufak birimlerde sikke darp ederek, Batı ve Kuzeybatı Anadolu'daki ekonomik alanın içine girdikleri görülür. Kuzeybatı Anadolu'nun önemli ticari merkezlerinden **Kyzikos** (bkz. Levha V, No. 104-108)[1223] ve **Lampsakos**[1224] da bu dönemde *elektron* sikke darp eden merkezler arasındadır. Özellikle, Kyzikos'un darp ettiği yüksek birimlerdeki *elektron*larının (*stater* ve *hekte*) daha çok bölgeler arası ticarete kullanıldıkları düşünülür[1225].

Achaemenid İmparatorluğu'nun vasal krallar ya da hanedanlarla işbirliği yaparak yönettiği Lykia bölgesi de, ilk defa Pers egemenliğinin sürdüğü M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğinin başlarında gümüş sikke darbına başlar. Ksanthos hanedanlarının ilk darp ettikleri bu sikkeler, zamanla bölgenin diğer hanedanların da kendi adlarına sikke darp etmeleriyle bölgede yaygınlık kazanır[1226].

[1218] L. Rubinstein, 2004, s. 1080.
[1219] J.M. Balcer, 1991, s. 60.
[1220] B. Head, 1911, s. 578; E. Babelon, 1910, s. 303; P. Gardner, **A History of Ancient Coinage. 700-300 B.C**., Oxford, 1918, s. 167-168; J.M. Balcer, 1991, s. 60. Erythrai, M.Ö. 6. yüzyılda aynı zamanda Fenike ve Phokaia ağırlık sisteminde 1/2, 1/6, 1/24, 1/96 birimlerinde *elektron stater* de darp eder. Bkz. BMC Ionia, s. 116-118. Erythrai'ın değişik tip ve birimlerde darp ettiği gümüş sikkelerin seçili örnekleri için bkz. Levha IV, No. 53-57.
[1221] C. M. L. Rubinstein, 2004, s. 1087- 1088.
[1222] L. Rubinstein, 2004, s. 1073.
[1223] J.M. Balcer, 1991, s. 61.
[1224] A. Baldwin, **The Electrum and Silver Coins of Chios**, Chicago, 1979, s. 11; J.M. Balcer, 1991, s. 61; A. Avram, "The Propontic Coast of Asia Minor", **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, M.H.Hansen-T.H.Nielsen (ed.), Oxford University Press, New York, 2004, s. 988; Head, HN, s. 529-530; O. Tekin, 2008, s. 88.
[1225] J.M. Balcer, " The Persian Occupation of Thrace 519-491 B.C. The Economic Effects", **Actes du lle Congres international des Etudes du sud-est Européenes**, Vol. 2, Athens, 1972, s. 241-258; C. M. Kraay, 1976, 261; K. Görkay, 1999, s. 196; C. Howgego, 2013, s. 25.
[1226] J. Zahle, " Achaemenid Influence in Lycia (coinage, Sculpture, Architecture), Evidence for Political Changes During the 5th Century B.C.", **Achaemenid History III**, s. 145-146. M.Ö. 520-480 yılları arasına

Yukarıdaki veriler göz önüne alındığında, sikke dolaşım ve kronolojisiyle ilgili çok sayıda karanlıkta kalan noktanın varlığına rağmen, Perslerin Anadolu'daki egemenliklerinin yaklaşık ilk yarım asırlık döneminde (yak. M.Ö. 547-500) sikke üretim ve kullanımının gelişim gösterdiği görülür. Özellikle, gümüş sikke üretimini yapan yeni merkezlerin ortaya çıkması ve yüksek değerlerinden dolayı ticarete ve günlük alışverişlerde kullanımı zor olan *elektron* sikkelerin yerine küçük birimlerdeki gümüş sikkelerin yaygınlık kazanması, bu gelişimin ekonomik ve ticari yönüne işaret eder[1227]. Bunlara ilaveten, Perslerin egemenliğiyle M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında değişen politik ve ekonomik ilişkilere bağlı olarak bazı bölgelerde mevcut sikke ağırlık birimlerinin değiştiği de görülür. Bu durum Pers yönetiminin ekonomik ve ticari faaliyetlere müdahale etmesinden ziyade, Pers hâkimiyetiyle ekonomi için sağlanan istikrarlı ortamın ve gelişen ticari yolların[1228] bölgeler arası etkileşimi kolaylaştırmasından kaynaklanmış olmalıdır.

Perslerin egemenliğindeki birçok bölge M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında Akdeniz ve Güney Ege'de geniş bir ticaret ağına sahip Aigina'nın ağırlık sistemini kullanarak, muhtemelen, bu sistemin geçerli olduğu bölgelerdeki ticari aktivitelerin parçası olmaya çalışırlar. Yine Samos örneğinde olduğu gibi bazı bölgeler Miletos ağırlık sisteminde sikkeler darp ederek Batı Anadolu'daki ticari merkezlerle yeni ekonomik ilişkiler içine girerler. Kolophon gibi bazı iç merkezlerin ise, Pers ağırlık sisteminde gümüş sikke darp edip imparatorluk başkenti Sardeis'le yakın ekonomik ilişkiler sürdürdüğü görülür. Bütün bu ve benzeri gelişmeler, Achaemenid döneminde bölgelerarası ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişim gösterdiğine işaret eder. Aynı şekilde, sikke darbında değişik zaman ve nitelikte bölgesel ve bölgeler arası düzeylerde görülen farklı gelişmeler, imparatorluk

tarihlenen, fakat kim tarafından darp edildikleri belirsiz olan Lykia bölgesinin seçili sikke örnekleri için bkz. Levha VIII, No. 158-161.

[1227]K. Görkay, 1999, s. 199.

[1228]Y. Tuna-Nörling, 2001, s. 114.

yönetiminin yereldeki düzenlemelere ve ticari ilişki ağlarına müdahil olmadığını gösterir. Bunda temel etken Perslerin sikke üzerinden yapılan ticarete yabancı olmalarıdır[1229]. Persleri mevcut yapıyı sürdürerek, hatta destekleyerek, bundan ekonomik çıkar sağladıkları görülür[1230]. Muhtemelen sikke Achaemenid İmparatorluğu için daha çok vergiyle gümüş toplama ve biriktirme yollarından biridir[1231]. I. Dareios'un yaklaşık M.Ö. 520'de vergileri gümüş olarak toplayı öngören ekonomik reformlar yapması[1232], bu minvalde atılmış bir adım olmalıdır. Persler için değerli metallere ulaşmanın, imparatorluk yönetiminin yeni seferler düzenlemesine sebep olabilecek kadar büyük öneme sahip olduğu görülür. I. Dareios'un, M.Ö. 510'ların başında Trakhia ve Skythia'ya yaptığı seferin temel amaçlarından birinin, bu bölgelerdeki altın ve gümüş kaynaklarını ele geçirmek olduğu düşünülebilir[1233]. Aynı şekilde, önemli altın ve gümüş kaynaklarına sahip olan Sardeis'in, Anadolu'nun en önemli satraplık merkezi olarak varlığı, muhtemelen rastlantıyla yapılmış bir tercih değildir. Dolayısıyla, sikke üretim ve yayılımıyla ilgili verilere bakıldığında, M.Ö. 5. yüzyılın başına kadar ekonomik ve ticari anlamda bir gelişmenin olduğu ve Perslerin mevcut ekonomik yapıların gelişiminde pozitif bir role sahip olduğu görülür[1234].

V. 2. Anadolu'da M.Ö. 5. Yüzyıldaki Durum

M.Ö. 5. yüzyıl Perslerin Anadolu'nun birçok bölgesinde Atina'ya ve onun müteffiklerine karşı siyasal ve ekonomik anlamda gerilediği bir dönemdir. Yüzyılın başında görülen Ionia İsyanı, sonrasında Pers kralları I. Dareios ve Kserkses tarafından Hellas üzerine yapılan seferler, Atina-Delos Birliği'nin kurulması ve Peloponessos Savaşı gibi tarihsel

[1229]J.M. Balcer, 1991, s. 59; K. Görkay, 1999, s. 198.
[1230] J.M. Balcer, 1991, s. 59.
[1231] Bu görüşle ilgili ihtiyatlı bir yaklaşım için bkz. C. Howgego, 2013, s. 66.
[1232] Hdt. III. 89.
[1233]Hdt. IV.1; Ktesias, FGrHist 688, F13, 16-22; Polyain. Strat. VII. 11; J. M. Balcer, 1972, 241-242; K. Görkay, 1999, s. 198.
[1234]J.M. Balcer, 1991, s. 61.

olaylar, hem siyasal hem de ekonomik olarak önemli sonuçları olan olaylardır. Bu siyasal gelişmeler sonucunda, Achaemenidlerin Anadolu'daki politik ve ekonomik nüfuz alanının nasıl değiştiği ve bu durumun ticari faaliyetler üzerindeki etkisi bu bölümde farklı açılardan ele alınır. Bu çerçevede, öncellikle Delos Birliği'nin kurulmasıyla birlikte Birlik'e vergi ödeyen Anadolu'nun kıyı kesimlerindeki yerleşimler ve Hellen *polis*lerinin eko-politik özellikleri üzerinden Perslerin ekonomik nüfuz alanının değişimiyle ilgili bir değerlendirme yapılır. Daha sonra, Anadolu'nun kıyı kesimlerindeki *polis*lerin sikke üretimleri ve bölgelerarası sikke dolaşımı hem Perslerin Anadolu'daki ekonomik nüfuz alanlarını belirleme hem de bölgelerarası ticari faaliyetler bağlamında konu edinir. Bunların yanı sıra, Batı Anadolu, Lykia ve Kilikia'daki ticari hayatın nasıl değiştiği, bu bölgelerdeki bazı seçili merkezlerin ticari aktiviteleriyle ilgili amfora ve ithal Attika Siyah Figürlü seramik buluntularının dönemsel olarak değişen miktarlarını değerlendirmeye tabi tutma suretiyle anlaşılmaya çalışılır.

V. 2. 1. Delos Birliği, El Değiştiren Vergiler ve Achaemenidlerin Ekonomik Nüfuz Alanının Daralması

Achaemenidlerin Anadolu'daki ekonomi yönetiminin en önemli parametrelerinden biri, Anadolu'nun kıyı kesimleri, Akdeniz ve Ege kıyıları boyunca varlık gösteren Hellen *polis*leriyle kurdukları siyasal ve ekonomik ilişkilerle ilgilidir. Özellikle M.Ö. 5. yüzyılda, Anadolu'nun kuzey, batı ve güney kıyı kesimleri ve Anadolu'ya yakın Ege adaları üzerinde yer alan Hellen *polis*leriyle tarihsel süreç içinde değişen ilişkiler bu bağlamda önem kazanır. Achaemenidlerin *polis*ler üzerindeki ekonomik nüfuz alanının sınırlarını da belirleyen bu ilişkilerin periyodik değişiminde, Persler, Atinalılar ve Spartalılar arasında M.Ö. 5. yüzyıl boyunca oluşan siyasal denklemin önemi büyüktür.

Denklemin birinci sacayağını Persler oluşturur. M.Ö. 499'da başlayan Ionia İsyanı, Achaemenid yönetiminin askeri gücü marifetiyle altı yıl sonra bastırılabilse de, bu olay Perslerin Hellen *polis*leri üzerindeki siyasal egemenliğini sarsan önemli bir olaydır. Fakat Achaemenid İmparatorluğu'nun Hellen *polis*leri üzerindeki siyasal hâkimiyeti ve buna bağlı olarak ekonomik çıkarları en büyük zararı M.Ö. 490-480 arası dönemde yaşanan siyasal gelişmelerden sonra görür. Achaemenid kralları I. Dareios ve oğlu Kserkses'in M.Ö. 490-480 yıllarının değişik dönemlerinde Atina'ya karşı yaptıkları seferler başarısızlıkla sonuçlanır.[1235] Bu başarısızlıklar Hellen *polis*lerinin önemli bir bölümünün Atina'nın müttefiki olmasına yol açar. Bu durum da, Perslerin özellikle Anadolu'nun kıyı kesimleri ve adalardaki Hellen yerleşimlerinin büyük bir kısmı üzerindeki etkisinin zayıflamasına sebep olur. Ancak Persler halen birçok stratejik noktayla birlikte iç kesimleri ellerinde tutmaya devam ederler.[1236] Bu durum kıyı ve adalardaki Hellen *polis*leri için bundan sonra da Pers tehdidinin devam edebileceğini gösterir[1237].

Denklemin ikinci sacayağını oluşturan Atina cephesinde ise, durum daha farklıdır; Atina M.Ö. 478/477'de çok sayıda Hellen *polis*inin katılımıyla Delos Adası'nda Attika-Delos Birliği (*Symmakhia*) olarak bilinen bir ekonomik ve siyasal yapının oluşuma öncülük eder. Bu oluşumun siyasal, askeri ve ekonomik katkılarıyla hareket eden Atina, bu yolla, Anadolu'nun kuzey, güney ve batı kıyılarında Perslerin kontrolündeki Hellen *polis*lerinin önemli bir bölümünü, liderliğini yaptığı Birlik'e vergi ödeyen müttefikler haline getirmeyi başarır. Atina, Hellen *polis*lerinden aldığı destekle M.Ö. 470'lerin ortalarından itibaren Kimon'un komutasında Perslere karşı harekete geçer. M.Ö. 5. yüzyılın ortalarına kadar devam eden savaşların sonucunda Perslerle Atina arasında M.Ö.

[1235] Hdt. IV.94-117; VII.223-238; 8.1-86.
[1236] İ. Gezgin, İsmail, **Pers Yönetimi Döneminde Batı Anadolu Şehir Devletlerinin Politik ve Sanatsal Yaşamı**, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 1997, s. 47-48.
[1237] O.Tekin, **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010., s. 104.

449'da Kallias Barışı[1238] olarak bilinen bir antlaşma yapılır. İki devlet arasında M.Ö. 5. yüzyılın başından itibaren devam eden askeri savaşlar, özellikle Perslerin Peloponnesos Savaşı'nın ikinci yarısında Atina'ya karşı Sparta'ya ekonomik ve siyasal açıdan destek vermesiyle, yerini genelde diplomatik mücadeleye bırakır[1239]. Atina aynı zamanda, arkasına aldığı bu siyasal, askeri ve ekonomik güçle, eşit statüde olması gerektiği müttefik *polis*ler üzerinde bile, giderek hegemonyasını kurmaya çalışan emperyalist bir devlete dönüşür[1240].

Bu denklemin üçüncü sacayağı Sparta'yla ilgilidir. Sparta, Hellas'taki en güçlü rakibi Atina'nın güçlenmesinden endişe duyar[1241]. Bu yüzden, I. Dareios ve oğlu Kserkses'in Hellas'ı ele geçirme girişimlerine karşı ortak hareket eden Atina ve Sparta, daha sonraki dönemlerde belli aralıklarla savaşmaya başlarlar[1242]. M.Ö. 445'e gelindiğinde ise, iki devlet otuz yıl savaşmama kararı aldıkları bir barış antlaşması yaparlar[1243]. Ancak bu antlaşma M.Ö. 431'de başlayan ve M.Ö. 404'te Sparta'nın galibiyetiyle son bulan Peloponnesos Savaşı'na kadar sürer[1244]. Bu üç büyük güç arasında yaşanan mücadele, özellikle Anadolu'nun kıyı bölgeleri ve Ege adalarındaki Hellen *polis*lerinin müttefiklik ilişkilerinin döneme göre değişiklik göstermesine sebep olur. Bunun en tipik örneklerinden biri M.Ö. 478/77'de Delos Deniz Birliği'nin kurulmasıyla, daha önce Achaemenidlerin hâkimiyeti altında olan ve Achaemenidlere vergi ödeyen çok sayıda Hellen *polis*inin bundan sonra Perslere karşı oluşturulmuş bu Birlik'e vergi ödemeleridir. Bu noktada Achaemenidlerin, Delos Birliği'nin kuruluşundan M.Ö. 5. yüzyılın sonlarına kadar Hellen *polis*leri üzerinde siyasi ve ekonomik bir nüfuz alanı

[1238]Diod. XII.4.4-5.1.
[1239]Ayrıntılı bilgi için bkz. F. Öncü, 2012, s. 79-91.
[1240] P. Low, **The Athenian Empire**, Edinburgh, 2008, s. 160; Thuk. I. 99.
[1241]Thuk. I.23. Ayrıca bkz. Plut. Per. XVII.1.
[1242]Thuk. I.18.
[1243]Thuk. I. 23; Plut. Per. 24.1; Diod. XII.26.3.
[1244]Thuk. I. 21.

oluşturma imkânına sahip olup olmadığı sorusu akla gelir. Bu sorunun yönlendirdiği cevabın arayışına girmeden önce, öncellikle, Hellen *polis*lerinin büyük hegemon güçlerin müdahalesini mümkün kılacak ya da engelleyecek bazı özelliklerine değinmek faydalı olacaktır. Daha sonra da resmin bütünlüğünü görmek ve Achaemenidlerin bu *polis*ler üzerindeki ekonomik nüfuz alanlarının imkânını sorgulamak için bölgesel bazda bazı değerlendirmeler yapılacaktır. Konuyla ilgili kronolojik ve oransal kraşılaştırma imkânı vermesinden dolayı da bölümün sonuna söz konusu edilecek bölgelerin Atina Vergi Listeleri'inde geçen yerleşim merkezlerinin yıllara göre ödedikleri vergilerin kayıtları referanslarıyla birlikte tablolar halinde yer alacak.

Bu bağlamda, öncellikle, Hellen polislerinin bazı özelliklerine bakmak gerekir. Hellen *polis*lerinin gerek birbirleriyle gerekse başka devletler ve güçlerle olan siyasal ve ekonomik ilişkilerinin niteliği, *polis*in ideal olarak var olması gerektiği düşünülen üç temel özelliği üzerinden ifade edilir. Bu özelliklerden birincisi *eleutheria* kavramı içinde anlamını bulur; buna göre, *polis* dış güçler ya da devletler karşısında siyasal olarak bağımsız davranmalı ve dıştan gelen herhangi bir egemenlik arayışına tolerans göstermemelidir. İkinci özellik ise, *autonomia* kavramına karşılık gelir. Başka bir deyişle, *polis,* içişlerinde özgürdür ve yasalarını kendi iç işleyişine göre serbestçe düzenleme hakkına sahiptir. Dolayısıyla, bu açıdan, dış güçlerden gelebilecek etki ve müdahalelere karşı direnç gösterir. Üçüncü özellik ise, *polis*in ekonomisiyle ilgilidir. *Autarkeia* kavramında ifadesini bulan bu ilkeye göre, *polis* ekonomik olarak sahip olduğu tarımsal, ticari ve endüstriyel olanaklarıyla kendine yeterli ve bağımsız olmalıdır[1245].

M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren, birçok *polis*in kendine özgü yerel sembol ve yazılarla darp ettiği sikkeler, bu çerçevede görülebilecek en somut örnekler olarak düşünülebilir.

[1245]B. İplikçioğlu, **Eskibatı Tarihi I. Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s. 117; O. Tekin, 2010, s. 66.

Bu ilkeler üzerinden iç ve dış siyasetlerini belirleyen Hellen *polis*leri birbirinden bağımsız ve çok parçalı siyasal yapılar olarak varlıklarını devam ettirirler. Kurulan koloniler *(apoikia)* de siyasal bakımdan anakentten bağımsızlaştıkları için-aralarında kültür birliği (din, dil, etnisite vs.) olmasına rağmen- Hellen devletleri arasındaki politik parçalanmışlığı engelleyecek bir faktör olmazlar[1246].

*Polis*ler çeşitli siyasi ve ekonomik nedenlerle bazen birbirleriyle savaş/mücadele/anlaşmazlık halinde de (*stasis*) olabilirler. Ancak anlaşmazlıklar sadece birbirinden bağımsız *polis*ler arasında yaşanmaz; çoğu zaman devletin yönetim biçiminin değişmesine sebep olan, *polis* içindeki farklı toplumsal gruplar arasında da yaşandığı bilinir. Siyasal konjüktöre ve iktidarı elde tutma gücüne bağlı olarak, *polis*ler bazen yönetimi legal olmayan yollardan zorla ele geçiren zengin ve güçlü tiranların (*tyrannoi*)[1247], bazen halkın iktidarını (*demokratia*) temel alan demokratların[1248], bazen

[1246]B. İplikçioğlu, 1997, s. 118.

[1247]Anadolu'nun kuzey, batı ve güney kıyılarında tiranların yönettiği tespit edilen *polis*ler ve yönetim tarihleri şu şekildedir: **Karadeniz Bölgesi**- Sinope: M.Ö. 5. yüzyılın ortaları; Herekleia: M.Ö. 364-?; **Marmara Bölgesi**- Alopekonesos, Khersonesos/Agora, Elaious, Krithote, Limnai, Madytos, Paktye, Sestos: M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısı?; Byzantion: M.Ö. geç 6. yüzyıl; Kyzikos: geç 6. yüzyıl; Lampsakos: M.Ö. geç 6. yüzyıl- erken 5. yüzyıl; Parion, Prokonnesos: geç 6. yüzyıl; Kios: M.Ö. 337-302; Myrleia/Bryllion: M.Ö. 337-302; Sigeion: M.Ö. 6. ve 4. yüzyıllar; Abydos: M.Ö. 520'ler ve M.Ö. 4. yüzyılın ilk yarısı; Assos: M.Ö. 4. yüzyılın ortaları; **Aiolis bölgesi**- Kyme: M.Ö. 550-500; Gambrion, Gryneion, Myrina, Palaigambrion: M.Ö. 5. yüzyıl-erken 4. yüzyıl; Halisarna, Pergamon, Teuthranion: M.Ö. erken 4. yüzyıl; Nasos: geç 4. yüzyıl; **Ionia bölgesi**- Khios: M.Ö. 513-480; Ephesos: M.Ö. ?-492; Klazomenai: M.Ö. 4. yüzyılın ortaları (?); Miletos: M.Ö. ?-6. yüzyılın ikinci yarısı ve geç 6. yüzyıl ile 4. yüzyılın ortaları; Samos: M.Ö. 590'lar-M.Ö.479; **Karia bölgesi**- Halikarnassos: M.Ö. 6. yüzyıl-M.Ö. 4. yüzyıl; Alabanda: Erken M.Ö. 5. yüzyıl; Kindye: M.Ö. 5. yüzyıl-M.Ö. 4. yüzyıl; Kyllandos: M.Ö. 5. yüzyılın ikinci yarısı; Mylasa: geç M.Ö. 4. yüzyıl; Syangela/Theangela: M.Ö. 5. yüzyılın ikinci yarısı. Bkz. M. H. Hansen, **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, M. H. Hansen-T.H.Nielsen (ed.), Oxford University Press, New York, 2004, s. 1339-1340.

[1248]Anadolu'nun kuzey, batı ve güney kıyılarında "demokratların" yönettiği tespit edilen *polis*ler ve yönetim tarihleri şu şekildedir: **Karadeniz Bölgesi**- Herekleia: M.Ö. 6. yüzyılın ortaları ve M.Ö. geç 5. yüzyıl; Amisos, Sinope: M.Ö. 5. yüzyılın ikinci yarısı; **Marmara Bölgesi**- Byzantion: M.Ö. 390-?; Khalkhedon: M.Ö. 4. yüzyılın ortaları; Kios: M.Ö. 4. yüzyıl; Kyzikos: M.Ö. 5. yüzyıl?; **Ionia Bölgesi**- Khios: M.Ö. 480-412 arası karma yönetim; Ephesos: M.Ö. 492 ya da 334; Erythrai: M.Ö. 6. Yüzyıl-M.Ö. 492 karma yönetim ve M.Ö. 492- M.Ö. 5. yüzyılın ortaları; Klazomenai: M.Ö. geç 5. yüzyıl-erken 4. yüzyıl; Kolophon: M.Ö. 420'ler; Miletos: M.Ö. erken 5. yüzyıl ve M.Ö. 4. yüzyılın ilk yarısı; Samos: M.Ö. 492 ve M.Ö. 441-404; Teos: M.Ö. 5. yüzyıl. Bkz. M.H. Hansen, 1339-1340.

de doğuştan ayrıcalıklı soylu ve zengin aristokrat azınlığın iktidarını temel alan (*oligarkia*) oligarkların[1249] ortaya koydukları anayasalara göre yönetilir[1250].

Toplumsal ve siyasal istikrarsızlığın yaşandığı dönemlerde bu grupların güç mücadelesine girişmiş olabilecekleri düşünülebilir. Bunun yanı sıra, özellikle koloni *polis*lerde farklı etnik gruplardan gelen vatandaşlar arasında anlaşmazlıkların yaşanması da ihtimaller dâhilinde görülür[1251]. Bir görüşe göre ise, *polis* merkezleri (*asty*) daha çok kentli zanaatçıların, tüccarların ve topraksız işçilerin ikamet ettikleri yerlerdir ve bu kesimler demokratik yönetime eğilim gösterirler. Buna karşın, aristokratlar güçlerini sahip oldukları kırsal bölgelerdeki (*khorai)* arazilerinden alırlar. Aristokratlara ait kuleli (*pyrgoi*) ve tahkimli (*teikhos*) malikânelerin bulunduğu kırsal bölgeler, oligarşiye eğilimi olan bu kesime *polis* egemenliği için politik ve ekonomik örgütlenme imkânı sağlar[1252]. Bu görüş, Hansen'in vurguladığı şekilde ifade edilirse, fakirler demokratları, zenginler ise oligarkları desteklerler[1253]. Dolayısıyla *polis* içinde siyasal istikrarsızlığın ortaya çıktığı dönemlerde, *polis* merkezlerinin *(asty*) demokratlar ve kırsal bölgelerin (*khora*) oligarklar tarafından yönetildiği de düşünülür[1254]. Konumuz bağlamında *polis* örgütlemesinin bu özellikleri, Achaemenid yönetiminin Atina'yla mücadelesi çerçevesinde *polis*lerin gerek içişlerine karışıp gerekse farklı *polis*lerle işbirliği yapıp, siyasal ve ekonomik nüfuz alanını kontrol etme ya da genişletme imkânına sahip olup

[1249]Anadolu'nun kuzey, batı ve güney kıyılarında oligarkların yönettiği tespit edilen *polis*ler ve yönetim tarihleri şu şekildedir: **Karadeniz Bölgesi**- Herakleia: M.Ö. geç 6. yüzyıl; **Marmara Bölgesi**: Byzantion: M.Ö. 404-390; Abydos: M.Ö. 411-M.Ö. erken 4. yüzyıl; **Aiolis Bölgesi**-Kyme: M.Ö. 5. yüzyıl-M.Ö. 4.yüzyıl; **İonia Bölgesi**: Khios: M.Ö. 412 ya da 394 ve M.Ö. 4. yüzyıl; Ephesos: M.Ö. 334; Erythrai: M.Ö. 7. yüzyıl-M.Ö. 6. yüzyıl?, M.Ö. 5. yüzyılın ortaları; Kolophon: M.Ö. 5. yüzyılın ortaları; Magnesia: M.Ö. 6. yüzyıl; Miletos: M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısı; M.Ö. ?-M.Ö. yaklaşık 440 ve M.Ö. 405-401; Samos: M.Ö. 7. yüzyıl-M.Ö. erken 6. yüzyıl, M.Ö. 479-441 ve M.Ö. 404-365. Bkz. M.H. Hansen, 1339-1340.

[1250]B. İplikçioğlu, 1997, s. 116. Bu farklı yönetim biçimleriyle ilgili antik kaynaklara referansla yapılan ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. M.H. Hansen, 2004, s. 80-85.

[1251]M.H. Hansen, 2004, s. 124. Karadeniz, Ege, Akdeniz ve Batı Anadolu'da karşıt partiler arasındaki ihtilafların ortaya çıktığı *polis* listesi için ayrıca bkz. a.g.e., s. 1361-1362.

[1252] J.M. Balcer, " Fifth Century B.C. Ionia: A Frontier Redifined", In: **Revue des Études Anciennes**, Tome 87, 1985, no. 1-2, Journées d'Etudes sur l'Asie Mineure, Bordeaux, 1986, s.36.

[1253]M.H. Hansen, 2004, s. 124.

[1254]J.M. Balcer, 1986, s. 36.

olmama olasılığı açısından önemlidir. Bu perspektiften yapılalacak bir değerlendirme, ancak Atina Vergi Listeleri'ndeki kayıtlı Anadolu kıyılarındaki yerleşimleri tarihsel bağlamları içinde ele almakla mümkün olabilir.

Yukarıda da bahsi geçtiği üzere, M.Ö. 5. yüzyılda Atina'nın askeri, ekonomik ve siyasi olarak güçlenmesi, Achaemenid İmparatorluğu için sadece ağır siyasal sonuçlar yaratmaz; aynı zamanda Persleri ekonomik olarak da olumsuz etkiler. Yaklaşık olarak M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Pers yanlısı tiranlar veya hanedanlar tarafından yönetilen ve imparatorluğa vergi veren Hellen *polis*leri ve diğer yerli Anadolu yerleşimlerinin çok büyük bir bölümü, M.Ö. 478/477 sonrası süreçte Delos Birliği'ne üye olurlar. Thukydides'e göre Birlik'in amacı, Perslerin topraklarını yağmalamak ve onlardan intikam almaktır[1255]. Kararların ortak mecliste (*synedrion*) alındığı bu yapıda, müttefiklerin otonom yapıları ve özgürlükleri Atina tarafından garanti altına alınır[1256]. Birlik'e katılanlar Atinalı komutan Aristides tarafından üyelerin gücüne göre belirlenen oranlar üzerinden vergi (*phoros*) vermek zorundadırlar[1257]. Bu vergi para olarak ödenebildiği gibi, gemi ve asker temin ederek de ödenebilir[1258]. Antik yazarlar ilk toplanan verginin 460 talanton olduğunu belirtirler[1259]. *Hellenotamias* denilen memurlar tarafından toplanan bu vergiler, M.Ö. 454'e kadar Delos Adası'ndaki hazinede toplanır[1260]. Delos Birliği'nin M.Ö. 478/477 sonrası ilk faaliyetleri, Thrakia ve boğazlar üzerine olur. Atinalı Kimon Perslere karşı harekete geçmeden önce, Spartalı komutan Pusanias Byzantion'u ele geçirir[1261]. Atinalı Kimon da daha sonra Strymon ağzındaki Eion'u Perslerden alarak, faaliyetlerini devam ettirir[1262]. Bu bölgelerin ele geçirilmesi

[1255] Thuk. I. 96-99.
[1256] Bkz. N.G.L. Hammond, **A History of Greece to 322 B.C.**, Clarendon Press, Oxford, 1986, s. 257.
[1257] Plut. Arist. XXIV. 1-4.
[1258] Thuk. I. 96-99.
[1259] Thuk. I. 96; Plut. Arist. XXIV.3.
[1260] Thuk. I. 96; Plut. Arist. XXV.2.
[1261] Thuk. I. 94.
[1262] Thuk. I. 98.

Karadeniz'le olan ticaret yolunun kontrol altına alınması için önemlidir[1263]. Bundan sonraki tarihsel süreçle ilgili antik kaynaklar ayrıntılı bilgi vermezler. Ancak M.Ö. 468/467de Kimon'un Anadolu'nun Achaemenid kontrolündeki güney kıyı kentlerine yöneldiği görülür. Bu tarihte yapılan Eurymedon Savaşı'nda, Persler büyük bir bozguna uğrarlar[1264]. Muhtemelen, bundan sonra Güney Batı Anadolu da diğer bölgeler gibi Atina'nın liderlik yaptığı Birlik'in üyeleri olurlar. Atina'nın aynı zamanda Mısır'daki Pers egemenliğini geriletmek içinde uğraştığı görülür. Mısır Atina'nın buğday ithali için ilgi duyduğu önemli merkezlerden biridir[1265]. Atina, M.Ö. 459'da Mısır'da Perslere karşı ortaya çıkan bir isyandan faydalanmak istese de, M.Ö. 454'te Perslere karşı yenilgiye uğrarlar. M.Ö. 450'de Mısır'ın kontrolü için başlatılan yeni girişim ise, Kimon'un ölümünden dolayı akamete uğrar. Bu durum, Anadolu'daki Hellen kentlerinin bağımsızlığıyla sonuçlanan ve Atina ile Persler arasında imzalanan M.Ö. 449'daki Kallias Barış Antlaşması'na sebep olur[1266].

Eurymedon Savaşı'ndan sonra Birlik'in siyasal ve ekonomik faaliyetleriyle ilgili bilgiler kısıtlıdır. Ancak M.Ö. 454 yılına gelindiğinde, Birlik Hazinesi'nin Atina'ya taşındığı görülür[1267]. Bu tarihten sonra vergi (*phoros*) veren *polis*ler hakkında daha fazla ayrıntı ele geçer. Bunun nedeni, vergi veren yerleşimlerin isimleri ve ödedikleri vergi miktarının 1/60'ının Atina Akropolisi üzerindeki mermer stellere yazılmasıdır. Fragmanlar halinde günümüze ulaşan bu kayıtlar, aynı zamanda Perslerin Anadolu'daki yerleşimler üzerindeki ekonomik nüfuz alanının sınırlarını göstermek açısından da önemli veriler sunar. Çünkü zamanla sayıları 300'ü bulduğu düşünülen[1268] Birlik üyelerinin önemli bir kısmı, Ekler kısmında yer alan tablolardan da anlaşılacağı gibi (bkz.

[1263] O. Tekin, 2010, s. 104.
[1264] Thuk. I. 100.
[1265] O. Tekin, 2010, s. 106.
[1266] O. Tekin, 2010, s. 107.
[1267] Plut. Arist. XXV. 2.
[1268] O. Tekin, 2010, s. 104.

Tablo 10-13), daha önce Achaemenid İmparatorluğu kontrolünde olan *polis*lerden oluşur. Bu *polis*lerin dağılım coğrafyası kuzeyde Karadeniz kıyılarından, kuzeybatıda Propontis (Marmara) bölgesine, batı ve güneybatıda, Ionia, Karia, Lykia ve Kilikia kıyılarına kadar uzanan geniş bir alanı kapsar.

Atina Vergi Listeleri'nde Karadeniz kıyılarında 2, Propontik Thrakia'da 8, Thrakia Khersonessos'ta 6, Propontos kıyılarında 24, Troas bölgesinde 23 (bkz. Tablo 10), Ionia bölgesinde 31 (bkz. Tablo 11), Karia'da 92 (bkz. Tablo 12), Lykia'da sayıları belirsiz ve Kilikia'da 1 (bkz. Tablo 13) olmak üzere yaklaşık 200 *polis*in adı geçer.

Karadeniz Kıyıları: Karadeniz'in Anadolu'yla sınırı olan kıyıları üzerindeki *polis*lerden sadece ikisinin ismi vergi değerlendirilmesinin yapıldığı M.Ö. 425/424 döneminin kayıtlarında geçer. Bunlar Kerasos ve Herakleia'dır (bkz. Tablo 10, No.1-2.). M.Ö. 5. yüzyılın ortalarından itibaren Atina, Herakleia ve Kerasous gibi Karadeniz'deki *polis*lerden vergi toplama yönünde gayret sarf eder[1269]. M.Ö. 425/24 tarihinde Atinalı generallerden Lemakhos'un vergi toplamak için Pontos Euksenios'a gönderilmesi, bu bölgelerin söz konusu dönemde Atina'nın ekonomik nüfuz alanı içinde olduğunu gösterir[1270]. Trapezous ve Kotyora ile birlikte Sinope'ye bağımlı[1271] ve ona vergi ödeyen bir *polis* olan Kerasous'un[1272] vergi listelerinde adı geçmesine rağmen, diğerlerinin adı geçmemesi ilginç bir ayrıntı olarak durur. Muhtemelen, Atina'dan uzak olmasından dolayı Karadeniz'in bu kesimlerinin Atina'yla olan müttefiklik ilişkileri uzun süreli değildir.

[1269]A. Avram. Et al., " Black Sea Area", **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, M.H.Hansen-T.H.Nielsen (ed.), Oxford University Press, New York, 2004. s. 956, 958.
[1270]Thuk. IV. 75; **L. Kallet-Marx, Money, Expense, and Naval Power in Thucydides' History 1-5.24**, University of California Press, Oxford, 1993, s. 161.
[1271]A. Avram. Et al., 2004, s. 956, 958.
[1272]Xen. Anab. V.5.10.

Propontos Thrakia'sı: Propontos Thrakia'sı bölgesindeki *polis*lerden 8'nin ismi vergi listelerinde geçer (bkz. Tablo 10, No. 3-10). Listelerde en yüksek miktardaki vergiyi 21 *talanton* 3, 420 *drahmi*[1273] ile M.Ö. 430/429'da Byzantion öderken (bkz.Tablo 10, No. 4), en az vergiyi ise, 300 *drahmi* ile Neapolis öder (bkz. Tablo 10, No. 6).

M.Ö. 454/453'teki ilk vergi listesinde ödediği 15 *talanton*la adı geçen Byzantion'un (bkz.Tablo 10, No. 4), Delos Birliği'nin M.Ö. 478/477'deki ilk üyelerinden biri olduğu düşünülür[1274]. Bu dönemde Byzantion'un vergi yerine, Birlik'e gemi sağladığı varsayılır[1275]. M.Ö. 454/453'teki vergi listesinde Propontos Thrakia bölgesinde Byzantion dışında, ödediği 9 *talantonlu*k vergiyle sadece Selymbria görülür (bkz.Tablo 10, No. 10). Daha sonraki yıllarda, listeye eklenen yeni yerleşimlerin isimleri de geçer. M.Ö. 452/451'de Perinthos, Daminon Teikhos, Tyrodiza (bkz.Tablo 10, No. 7, 5, 9), M.Ö. 442/441'de Neapolis (bkz.Tablo 10, No. 6), M.Ö. 428/427'de Serrion Teichos (bkz.Tablo 10, No. 8) ve M.Ö. 422/421'de Bisanthe'nin (bkz.Tablo 10, No. 3) isimleri ilk defa vergi listelerinde geçer.

Listelere zamanla yeni isimlerin eklenmesi, Atina'nın bölgede Perslere karşı ekonomik nüfuz alanını genişlettiği anlamına gelebilir. Ancak bazı yıllarda yerleşim birimlerinin bir ya da birkaçı vergilerini öderken, diğerlerinin ödememesi veya aynı yerleşim birimin belli aralıklarla listelerde görünüp kaybolması, bu yerleşim birimlerinin Atina'yla olan müttefiklik ilişkilerinde belirsizliklere yol açar. Aynı durum, ödenen

[1273]Atina Vergi Listelerinde geçen oranlar ödenen verginin 1/60'ına denk gelir. Dolayısıyla, bu çalışmada 1 talanton= 6000 Attika *drahmi*si ve 1 Attika *drahmi*si=6 obol üzerinden elde edilen oranlar 60 ile çarpılarak yıllık vergi oranları yeniden hesaplanmıştır. Vergi Listeleriyle ilgili Ekler bölümünde sunulan tablolarda (bkz. Tablo 10-13), yazıtlarda geçen 1/60'lık oranlar da verilmiştir.

[1274]ATL IIII, s. 206. Byzantion, Delos Birliği'nin liderliği Atina'ya geçmeden önce, Spartalı Pausanias tarafından Birlik adına ele geçirilen ilk merkezlerden biridir. Bkz. Thuk. I. 94. Delos Birliği'nin Perslere karşı ilk saldırılarının Thrakia ve Kuzey Batı Anadolu yönünde olmasının önemli sebeplerinden bir tanesi, Karadeniz ticaret yolunun kontrol altına alınmasıdır. Bu noktada Byzantion'un konumu oldukça önemlidir. Bkz. Hdt. IV.144; Strab. VII; L. Loukopoulou-A. Laitar, "Propontic Thrace", **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, M.H. Hansen-T.H.Nielsen (ed.), Oxford University Press, New York, 2004, s. 915-916; O. Tekin, 2010, s. 104.

[1275]L. Loukopoulou-A. Laitar, 2004, s. 916.

vergilerin oranları için de geçerlidir. Yerleşim birimlerinin ödedikleri miktarlar genellikle yıllara göre değişmeyen oranlar üzerinden gerçekleşir. Ancak özellikle bazı dönemlerde bu oranlarda anlamlı değişikliklerin olduğu da görülür. Bu değişikliklerin önemli tarihsel olayların gerçekleştiği belli dönemlerde yoğunlaşması ise dikkat çeker. Örneğin, M.Ö. 453/452'deki vergi listesinde bölgeden herhangi bir *polis*in adı geçmez (bkz.Tablo 10, No. 3-10). Bu olay aynı zamanda, Miletos'un Atina'ya karşı isyan ettiği bir döneme denk gelir[1276]. Dolayısıyla, bölgenin yerleşim birimleri Atina'nın Miletos'la olan meşguliyetinden faydalanarak vergi vermek istememiş olabilir. Bu varsayım doğru kabul edildiğinde, bölgedeki yerleşim birimlerinin Perslerden destek almış olabileceği de düşünülebilir. Ancak Miletos'taki isyanla ilgilenmek Atina'yı bazı bölgelerde müttefiklerinden topladığı vergileri ertelemek durumunda bırakmış olabileceği de ihtimaller arasındadır.

Siyasal gelişmelerin, Atina'ya müttefik *polis*lerin ödeyecekleri vergiler üzerindeki etkisini bize düşündüren başka örnekler de vardır. M.Ö. 449'da (tarihi ve gerçekliği tartışmalı da olsa) Perslerle Atina arasında Kallias Barışı denilen bir barış antlaşmasının imzalandığı bilinmektedir. Bu barış antlaşmasının hemen öncesinde (M.Ö. 450) ise, Atina'nın Mısır üzerine başarısız bir sefer yaptığı bilinir[1277]. Bu dönemde Propontos Thrakia bölgesindeki yerleşim birimlerinin ödedikleri vergi miktarında anlamlı değişiklikler görülür. M.Ö. 450/449'da vergi listelerinde bölgeden Byzantion, Perinthos ve Selymbria gibi ekonomik olarak güçlü *polis*lerin adı geçer. Byzantion daha önceki yıllarda olduğu gibi 15 *talanton*luk vergi öder, ancak Perinthos ve Selymria'ın vergilerinde önemli oranda bir azalma göze çarpar. Genellikle 10 *talanton* vergiyle Birlik'e katkı sağlayan Perinthos'un, M.Ö. 450/449'da ödediği verginin miktarı 3,5

[1276] R. Meiggs, **The Athenian Empire**, Oxford, 1972, s. 112.
[1277] O. Tekin, 2010, s. 107.

talanton 1,930 *drahmi*ye düşer. Bundan sonra, M.Ö. 444'de kadar Perinthos'un vergi listelerinde ismi görülmez (bkz. Tablo 10, No. 4, 7, 10).

Yine, daha önceki yıllarda 9 *talanton* vergi ödeyen Selymbria, M.Ö. 450/449 yılından itibaren 6 *talanton* ödemeye başlar. M.Ö. 444/443 ile M.Ö. 441/440 yılları arasında ise, bu oran 5 *talanton*a düşer (bkz. Tablo 10, No. 10). Perinthos ve Selymbria'nın vergilerinde görülen düşüş, hatta sonraki birkaç yılda Perinthos'un vergi listelerinde isminin görülmemesi (bkz. Tablo 10, No. 7), ilk bakışta Kallias Barış Antlaşması'yla sağlanan barışın bir etkisi olarak düşünülebilir. Kallias Barışı'yla Perslerin Hellen *polis*lerinin bağımsızlığını tanıması, Pers tehlikesine karşı Attika-Delos Birliği'ne ödenen vergileri müttefiklerin gözünde anlamsızlaştırmış olmalıdır. Bu yüzden, bazı müttefiklerin vergi ödeme konusunda isteksiz davranmış olabilecekleri ihtimal dâhilindedir. Eğer bu önerme doğru kabul edilirse ve başka faktörlerin etkisi yoksa, Perinthos'un M.Ö. 444/443'ten sonra tekrar ödediği 10 *talanton* vergiyle listelerde görülmesi (bkz. Tablo 10, No. 7), ancak Atina'nın emperyalist amaçları için yapmış olabileceği baskılar sonucu olmuş olabilir.

Benzer bir şekilde, M.Ö. 440/439 tarihli vergi listesi de, ödenen ya da ödenmeyen vergilerin dönemin siyasal gelişmeleriyle bağlantılı olabileceğini gösterir. Bu tarihte Propontos Thrakia bölgesinde sadece Daminon Teikhos ve Neapolis vergi listelerinde görülür (bkz. Tablo 10, No.5-6). Byzantion, Perinthos ve Selymbria gibi zengin *polis*lerin ise listede isimleri görülmez (bkz. Tablo 10, No. 4, 7, 10). Bunun Miletos'la Samos arasında M.Ö. 440/439 tarihinde çıkan anlaşmazlık sonucunda Persler ve Atinalıların da dâhil olduğu savaşa denk gelmesi, bu olaylarla bağlantılı olabileceğini düşündürür. Thykydides'e göre, Byzantion da bu savaşa Perslerden yana ve Atina'ya karşı dâhil olur. Byzantion, ancak Samos Atinalılar tarafından kontrol altına alındıktan sonra tekrar eski

kuralların geçerli olması şartıyla ele geçirilir[1278]. Selymbria ve Perinthos hakkında herhangi bir bilgi olmamasına rağmen, Byzantion'a yakın bu bölgelerin de isyanları fırsat bilip Birlik'ten ayrılma ya da vergi vermeme yoluna gittikleri ihtimal dâhilindedir. Ancak bu üç *polis*in de kısa bir süre sonra tekrar vergi vermeye başladıkları ve Atina'yla müttefikliklerini sürdürdükleri görülür (bkz. Tablo 10, No. 4, 7, 10). Dolayısıyla, Perslerin bu süreçte söz konusu bölgeyi ekonomik ve siyasi nüfuz alanı altına alıp almadığı bilinmemektedir. Ancak böyle bir durum gerçekleşmişse bile, bunun çok kısa sürdüğü sonraki dönemlerde bu *polis*lerin vergi listelerinde görülmesiyle anlaşılır.

Peloponnesos Savaşı'nın başladığı dönemde (M.Ö. 431/430) ise, Propontos Thrakia bölgesindeki *polis*lerin ödedikleri vergide önemli bir artış yaşandığı görülür. M.Ö. 430/429 vergi listesinde Byzantion önceki ve sonraki dönemlere kıyasla en yüksek miktarı ödemiştir: 21 *talanton* 3.420 *drahmi* (bkz. Tablo 10, No. 4). Yine önceki dönemlerde düzenli olarak 1000 *drahmi* ödeyen Daminon Teikhos'un aynı yıl ödediği miktar 2 *talanton* 104 *drahmi*ye çıkar (bkz. Tablo 10, No. 5). M.Ö. 435/434 ve 432/431 tarihleri arasında üç kez 900 *drahmi* ödeyen Selymbria[1279], M.Ö. 430/429'da tekrar M.Ö. 454/453'te ödediği 9 *talanton*a döner (bkz. Tablo 10, No.10). Bu oranlardaki artış Peloponessos Savaşı sırasında bu bölgede Atina'nın güçlü bir ekonomik nüfuz alanına sahip olduğunu gösterir. Ancak bölgenin önemli *polis*lerinden Perinthos'un M.Ö. 431/430'dan itibaren vergi listelerinde isminin geçmemesi ve en son M.Ö. 418/417'deki vergi listesinde adının geçmesi (bkz. Tablo 10, No.7), bununla ilgili soru işaretlerinin oluşmasına sebep olur. Perinthos, Peloponnesos Savaşı'nı Atina'ya vergi ödememenin bir yolu olarak görüp, Sparta ya da Perslerle ilişkiler kurmuş olabilir. Ancak bunun için herhangi bir somut veri de yoktur. Dolayısıyla, dönemle ilgili birbirine zıt bu varsayımlar,

[1278]Thuk. I. 115-117.

[1279]Selymbria'nın ödediği verginin bu dönemlerde 900 *drahmi*ye düşmesi, Odrysian Krallığı'nın o dönemde bölge üzerindeki baskısıyla ilişkilendirilir. ATL III. 310-312; L. Loukopoulou-A. Laitar, 2004, s. 922.

Achaemenid İmparatorluğu ile Atina arasındaki ekonomik nüfuz alanını belirleyecek netlikten uzaktır.

Atina'nın bölge üzerindeki etkisini tersine çevirecek somut olaylar ancak M.Ö. 410'ların sonlarından itibaren görülmeye başlar. Bu dönemde Atina'ya karşı ortaya çıkan isyanlar, Hellen yerleşim birimlerinin Sparta ve Persler lehine aşamalı olarak saf değiştirdiklerini gösterir. Perslerin Sparta'yı Küçük Asya'daki bütün toprakların egemenliği kendilerine bırakmaları konusunda ikna etmeleri, imparatorluğun bu bölgeler üzerindeki ekonomik nüfuz alanını genişlettiğini düşündürür. Ancak Atina'nın diğer bölgelerde olduğu gibi bu bölgede de M.Ö. 406'ya kadar vergi toplama imkânı bulduğu söylenebilir[1280].

Thrakia Khersonesos: Vergi listelerinde Thrakia Khersonesos bölgesindeki *polis*lerden 6'sının ismi geçer (bkz. Tablo 10, No. 11-16). Listelerde en yüksek miktardaki vergiyi M.Ö. 354/353-352/351 tarihleri arasında 18 *talanton*la Khersonesos/Agora'nın ödediği görülür (bkz. Tablo 10, No. 12).

M.Ö. 454/453-453/452'teki vergi listesinde Thrakia Khersonesos bölgesinde Khersonesos/Agora dışında ismi geçen yerleşim birimi bulunmamaktadır. Daha sonraki yıllarda, listeye eklenen yeni yerleşim birimlerinin isimleri de geçer. M.Ö. 452/451'de Alopekonnesos da listelere dâhil olmaya başlar (bkz. Tablo 10, No. 11). Ancak asıl artış M.Ö. 440'ların ortasında başlar. Elaious ve Limnai'nın M.Ö. 447/46'da (bkz. Tablo 10, No. 13-14), Sestos'un M.Ö. 446/445'te (bkz. Tablo 10, No. 16) ve Madytos'un (bkz. Tablo 10, No. 15) M.Ö. 445/444'te isimleri ilk defa vergi listelerinde geçer. M.Ö. 447'den itibaren Khersonesos/Agora'nın ödediği vergi çok keskin bir düşüşle 3 *talanton*un altına iner. Hatta M.Ö. 443/442-435/434 arası dönemde 5 defa vergilerin 1 *talanton* olarak

[1280]P. Low, 2008, s. 160.

ödendiği görülür (bkz. Tablo 10, No. 12). Muhtemelen bu durum daha önce *synteleia* şeklinde bir araya gelen bağımlı kentlerin, bundan sonra ayrı olarak vergi vermelerinden kaynaklanır. M.Ö. 440'ların ortasından sonra vergi listelerinde vergi ödeyen yerleşimlerin sayısında görülen artış, böyle bir çıkarımın güçlü bir ihtimal olduğunu gösterir[1281].

Siyasal gelişmelerin bölgede Atina'ya müttefik *polis*lerin ödeyecekleri vergiler üzerindeki etkisini bize düşündüren iki tarihten bahsedilebilir. Bunlardan birincisi M.Ö. 440/439'da Samos ve Miletos arasında gerçekleşen ve daha sonra Atina, Persler ve Byzantion'un karşı taraflarda yer almak suretiyle dâhil oldukları savaşla ilgili olmalıdır. Savaşın son dönemlerine denk gelen M.Ö. 439/438'den M.Ö. 435/434'e kadar vergi listelerinde Thrakia Khersonesos bölgesinden hiçbir yerleşim biriminin yer almaması dikkat çekicidir (bkz. Tablo 10, No. 11-16). Bölgenin savaş sürecinde Byzantion gibi Atina karşıtı cephede yer alıp almadığı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Ancak böyle bir önermenin doğruluğu kabul edilirse, bölgenin Perslerle ittifak halinde hareket etme ihtimali düşünülebilir. Fakat M.Ö. 435/434'te yukarıda adı geçen 6 yerleşim biriminin hepsi tekrardan vergi listesinde yerini alır (bkz. Tablo 10, No. 11-16). Dolayısıyla, M.Ö. 439'dan sonra bölgede bir Pers etkisinin varlığı ihtimal dâhilinde olsa da, bunun uzun süreli olmadığı/olamayacağı bu yerleşim birimlerinin tekrardan vergi listelerinde yer almasıyla görülür. M.Ö. 434'ten sonraki listelerde bölge yerleşimlerinden alınan verginin miktarında genel bir artış gözlemlenir. M.Ö. 443/442-M.Ö.440/430 arasında 1000 *drahmi* vergi ödeyen Alopekonnesos, M.Ö. 435/434-M.Ö. 432/431 tarihleri arasında 2000 *drahmi* vergi öder (bkz. Tablo 10, No. 11). Aynı şekilde, M.Ö. 443/442-M.Ö. 435/434 arası dönemde 1 *talanton* vergi ödeyen Khersonesos/Agora, M.Ö. 433/432-M.Ö. 432/431

[1281]Bu düşüşle ilgili farklı görüşler için ayrıca bkz. L. Loukopoulou, "Thracian Chaersonesos", **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, M.H. Hansen-T.H.Nielsen (ed.), Oxford University Press, New York, 2004, s. 901.

arasında 3 *talanton* vergi öder (bkz. Tablo 10, No. 12. Yine Madytos'un M.Ö. 443/442-M.Ö. 440/439 arasında ödediği 500 *drahmi* M.Ö. 435/434-M.Ö. 432/431 arası 2000 *drahmi*ye (bkz. Tablo 10, No. 15; Sestos'un M.Ö. 443/442-M.Ö. 440/439 arasında ödediği 500 *drahmi* M.Ö. 435/434-M.Ö. 432/431 arası 1000 *drahmi*ye çıkar (bkz. Tablo 10, No.16). Bu vergi artışlarının Atina'nın Sparta'ya karşı M.Ö. 431'de giriştiği Peloponessos Savaşı'nın hazırlık dönemine denk gelmesi dikkat çekicidir. Bundan sonraki dönemlerde de aynı yerleşimler kısa aralıklarla vergi listelerinde kaybolup görünür. Ancak bu durumun Perslerle ilgili bir yönünün olması, Atina'nın güçlü pozisyonundan dolayı zayıf bir ihtimaldir. Muhtemelen M.Ö. 410'ların sonundaki Atina karşıtı isyanlara kadar, Perslerin Thrakia Khersonesos'taki ekonomik nüfuz alanı (vergi toplama açısından) ya hiç yoktur ya da çok sınırlıdır.

Propontos Kıyıları: Vergi listelerinde Propontos kıyılarında yer alan 24 *polis*in ismi geçer (bkz. Tablo 10, No. 17-40)[1282]. Listelerde en yüksek miktardaki vergiyi M.Ö. 453/452-M.Ö. 441/440 tarihleri arasında 7 kez 12 *talanton*la Lampsakos'un ödediği görülür (bkz. Tablo 10, No. 29). Kalkhedon M.Ö. 448/447-M.Ö. 439/438 tarihleri arasında 9 kez (bkz. Tablo 10, No. 25) ve Kyzikos M.Ö. 443/442-M.Ö. 432/431 yılları arasında 7 kez ödedikleri 9 *talanton*luk vergiyle (bkz. Tablo 10, No. 28) bölgenin diğer iki zengin *polis*i arasında yer alırlar. En az vergi ödeyen yerleşim birimiyse M.Ö. 448/447-M.Ö. 429/428 tarihleri arasında 14 kez yılda 300 *drahmi* ödeyen Harpagion'dur (bkz. Tablo 10, No. 24).

M.Ö. 454/453 tarihindeki vergi listesinde Propontos kıyılarında Artake, Astakos, Daskyleion, Didymon Teikhos, Kios ve Priapos'un isimleri geçer (bkz. Tablo 10, No. 18,

[1282]Propontos kıyılarındaki *polis*lerden Atina-Delos Birliği'ne vergi veren yerleşim birimleri şunlardır: Artaiou Teichos, Artake, Astakos, Bysbikos, Dareion, Daskyleion, Didymon Teikhos, Harpagion, Kalkhedon, Kallipolis, Kios, Kyzikos, Lampsakos, Metropolis, Myrleia (Bryleion), Otlenoia, Paisos, Parion, Priapos, Prokonesos, Pythopolis, Sombia, Tereia, Zeleia. Bu yerleşim birimlerinin hangi yılın vergi listesinde ne kadar vergi ödedikleriyle ilgili bkz. (bkz. Tablo 10, No. 17-40).

19, 22, 23, 27, 35). Daha sonraki yıllarda, listeye yeni yerleşim birimleri de eklenir. M.Ö. 453/452'de Kalkhedon, Lampsakos ve Paisos da listelere dâhil olmaya başlar (bkz. Tablo 10, No. 25, 29, 33) . M.Ö. 452/451'de Kyzikos ve Prokonnesos (bkz. Tablo 10, No. 28, 36), M.Ö. 448/447'de Harpagion (bkz. Tablo 10, No. 24), M.Ö. 441/440'ta Zeleia (bkz. Tablo 10, No. 40), M.Ö. 434/433'te Bysbikos ve Kallipolis (bkz. Tablo 10, No. 20, 26), M.Ö. 433/432'de Myrleia/Bryleion (bkz. Tablo 10, No. 31) ve M.Ö. 428/427'de Sombia (bkz. Tablo 10, No.38) ilk kez vergi listelerinde görülürler. Geriye kalan yerleşim birimlerinden Dareion ve Tereia sadece M.Ö.425/424 yılındaki vergi değerlendirme listesinde yer alırken (bkz. Tablo 10, No. 21, 39), Pythopolis sadece M.Ö. 425/424 ile 422/421 yılındaki vergi değerlendirme listesinde (bkz. Tablo 10, No. 37), Artaiou Teichos ve Metropolis ise, sadece M.Ö. 422/421 yılındaki vergi değerlendirme listesinde yer alırlar(bkz. Tablo 10, No. 17, 30).

Yerleşim birimlerinin vergi listelerine sonradan dâhil olmasının, aynı zamanda onların Atina'yla olan müttefikliklerinin başlangıç tarihi olup olmadığı bilinmemektedir. Eğer bu yönlü bir görüş kabul edilirse, o zaman yerleşimlerin Attika-Delos Birliği'ne vergilerini ödedikleri zamana kadar Perslerin ekonomik nüfuz alanları içinde kaldıkları düşünülebilir. Ancak daha önce vergi listelerinde görülen bazı *polis*lerin belirli dönemlerde listelerde görülmemeleri ve başka dönemlerde tekrar vergi listelerinde ortaya çıkmaları, fragmanlar halinde günümüze ulaşan mevcut vergi listelerinin Propontos kıyılarındaki Atina müttefiklerini belirlemek açısından yetersiz kalmasına sebep olur. Bu dönemde Atina'nın müttefikler üzerindeki güçlü kontrolü dikkate alındığında, Perslerin, özellikle Atina'nın müttefikleriyle rahatça müdahale edebileceği kıyı bölgelerinde ekonomik nüfuz alanını genişletmesinin zor olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, M.Ö. 410'ların sonlarında Sparta ve Perslerin desteğiyle Atina'ya karşı çıkan isyanlara kadar,

Perslerin bölgenin özellikle kıyı kesimlerinde kalıcı ve geniş bir alanı kapsayan vergi gelirinden yararlandığını söylemek oldukça zordur.

Troas Bölgesi: Modern Çanakkale'nin sınırları ile Balıkesir ilinin bir bölümünü coğrafik olarak kapsayan Troias bölgesinde[1283] 23 yerleşim biriminin ismi vergi listelerinde geçer (bkz. Tablo 10, No. 41-63). Listelerde en yüksek miktardaki vergiyi M.Ö. 452/451-M.Ö. 444/443 tarihleri arasında 3 kez 4.5 *talanton*la Tenedos'un ödediği görülür (bkz. Tablo 10, No. 63). Kebren M.Ö. 454/453-M.Ö. 447/446 tarihleri arasında 4 kez ödediği 3 *talanton*luk vergiyle bölgenin diğer önemli zengin *polis*i görünümündedir (bkz. Tablo 10, No. 53). Diğer yerleşim birimlerinin hepsi 1 *talanton*un altında ödemeler yaparlar (bkz. Tablo 10, No. 41-52, 54- 62). En az vergi ödeyen yerleşim birimi ise, M.Ö. 452/451-M.Ö. 433/432 tarihleri arasında 5 kez yılda 400 *drahmi* ödeyen Azeia'dır (bkz. Tablo 10, No. 46).

M.Ö. 454/453 tarihindeki vergi listesinde Troas bölgesinde Abydos, Assos, Astyra, Brytis, Lamponeia, Neandria ve Pertoke'nin isimleri geçer (bkz. Tablo 10, No. 41, 43, 44, 47, 54, 56, 58). Daha sonraki yıllarda, listeye yeni yerleşim birimleri de eklenir. M.Ö. 453/452'de Arisbe ve Skepsis de listelere dâhil olmaya başlar (bkz. Tablo 10, No. 42, 62) . M.Ö. 452/451'de Azeia, Gargara, Gentinos ve Tenedos (bkz. Tablo 10, No. 46, 49, 50, 63), M.Ö. 451/450'de Dardanos ve Palaiperkote (bkz. Tablo 10, No. 48, 57), M.Ö. 450/449'da Sigeion (bkz. Tablo 10, No. 61) ilk kez vergi listelerinde görülür. Geriye kalan yerleşim birimlerinden Astyra Troika ve Polikhna sadece M.Ö.425/424 yılındaki vergi değerlendirme listesinde yer alırken (bkz. Tablo 10, No. 45, 59), Hamaksitos, Ilion, Larissa ve Rhoiteion sadece M.Ö. 425/424 ile 422/421 yılındaki vergi değerlendirme listesinde yer alırlar (bkz. Tablo 10, No. 51, 52, 55, 60).

[1283]A. G. Akalın, **Troia Bölgesinde Helenistik Synoikisis'e Değin Sosyal-Politik Gelişim**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1999, s. 105-106.

Bir tarafta vergi listelerine eklenen yeni yerleşimler bir taraftan da bazı dönemlerde vergi kayıtlarında görülüp bazı dönemlerde de kayıtlarda ismi geçmeyen yerleşimler, Atina'nın bölgedeki etki alanını belirlemeyi zorlaştırır. Bu aynı zamanda Perslerle Atina arasındaki mücadelede Perslerin bölgede ne kadar etkin olduğunu da belirsizleştirir. Fazla olmamakla birlikte bazı yerleşim birimlerinin vergi oranlarında görülen değişimleri belli bir tarihsel bağlam içinde değerlendirmek yine oldukça spekülatif bir yaklaşım olacaktır. Örneğin, M.Ö. 452/451'de 4.5 *talanton* ve M.Ö. 450/449'da 2 *talanton* 5.280 *drahmi* ödeyen Tenedos, M.Ö. 447/446'da ise, sadece 4.320 *drahmi* öder (bkz. Tablo 10, No. 63). Azalan bu miktarın Sparta ile Atina arasında M.Ö. 446/445 tarihinde yapılan Otuz Yıl Barışı'nın[1284] hemen öncesine denk gelmesi dikkat çekicidir. Tenedos'un Atina'nın Sparta'yla uğraşmasını fırsat bilerek vergi ödemekten kaçındığı düşünülebilir. Aynı tarihte Propontis kıyısındaki Lampsakos'un daha önce ödediği 12 talanton yerine 3.600 *drahmi* (bkz. Tablo 10, No. 29) ve Kyzikos'un daha sonraları ödediği 9 *talanton* yerine 4.320 *drahmi* ödemesi (bkz. Tablo 10, No. 28) ilginç bir rastlantı oluşturur. Ancak bölgenin diğer yerleşimlerinde bu paralelde bir değişim görülmez. Dolayısıyla, bu değişimlerde Perslerin de etkin olduğu başka faktörlerin etkisinin varlığı, zayıf olsa da, ihtimal dâhilindedir. Yine, böyle bir varsayım doğru kabul edilse bile, aynı yerleşim birimlerinin kısa bir süre sonra tekrar aynı oranlarda ve başka yerleşim birimlerinin eklenmesiyle Attika-Delos Birliği'ne vergi ödemeleri, Atina'nın bölgede ekonomik nüfuz alanını genişlettiği ya da koruduğunu gösterir. Bu durumun Persler lehine dönmesi, muhtemelen, ancak M.Ö. 410'ların sonlarından itibaren Atina'ya karşı ortaya çıkan genel isyanlardan dolayı Atina'nın güçsüzleşmesiyle olabilmiştir.

[1284]Plut. Per. XXIV. 1; Diod. XII. 26.3; Thuk. XXIII.

Ionia ve Aiolia Bölgesi: Vergi listelerinde Ionia ve Aiolia bölgesinde yer alan 33 yerleşim biriminin ismi geçer (bkz. Tablo 11, No. 1- 31). Bu 33 yerleşim biriminin[1285] içinde yer almayan Samos ve Khios gibi önemli Ion *polis*leri, Attika-Delos Birliği'ne gemi sağlayarak katkıda bulunuyor olmalılar.

Listelerde en yüksek miktardaki vergiyi M.Ö. 452/451-M.Ö. 451/450 tarihleri arasında 2 kez 12 *talanton*la Kyme'nin ödediği görülür. Kyme M.Ö. 448/447-M.Ö. 432/431 tarihleri arasında ise, toplam on kez 9 *talanton*luk vergi öder (bkz. Tablo 11, No. 24) Kyme dışında en yüksek oranda vergi ödeyen *polis*lerden biri Erythrai'dır. Erythrai kendine bağımlı kentlerle (Elaioussa, Polikhne, Pteleon, Sidousa) birlikte M.Ö. 448/447'de 9 *talonton* öderken, M.Ö. 428/427'de ise, tek başına 12 *talanton* öder (bkz. Tablo 11, No. 2). Bir diğer zengin *polis* Miletos'un ise, kendine bağımlı yerleşim birimleriyle (Leros ve Teikhioussa) birlikte ödediği en yüksek oran 10 *talanton*dur (bkz. Tablo 11, No. 12). Kyzikos M.Ö. 443/442-M.Ö. 432/431 yılları arasında 7 kez 9 *talanton*luk vergi öder (bkz. Tablo 11, No. 28). Ephesos M.Ö. 454/453-M.Ö. 432/431 tarihleri arasında 6 kez 7.5 ve 6 kez de 6 *talanton*luk ödemeyle en yüksek oranda vergi ödeyen merkezler arasında yer alır (bkz. Tablo 11, No. 6). Teos M.Ö. 451/450-M.Ö. 432/431 tarihleri arasında 12 kez ödediği 6 *talanton*luk bir diğer önemli merkezdir (bkz. Tablo 11, No. 21). M.Ö. 454/453-432/431 tarihleri arasında 14 kez düzenli olarak 1.5 *talanton* vergi ödeyen Kalzomenai ise, M.Ö. 428/427 6 *talanton*, M.Ö. 427/426 ya da 426/425'te ise, 5 *talanton* 2000 *drahmi* gibi yüksek rakamlar ödemeye başlar (bkz. Tablo 11, No. 8). En az vergi ödeyen yerleşim birimiyse M.Ö. 444/443-M.Ö. 439/438 tarihleri

[1285]Ionia'da Delos Birliği'ne vergi ödeyen yerleşim birimleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. H. Arıkan, **Attika-Delos Deniz Birliği ve İonia Şehir Devletleri İlişkileri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1989; H. Boyana, " Vergi Listelerine Göre Attika-Delos Deniz Birliği ve İonia ile İlişkiler" **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt XXI, Sayı 1, 2006, s. 28- 44.

arasında 6 kez yılda 100 *drahmi* ödeyen Erythrai'ın bağımlı kentlerinden Elaioussa'dır (bkz. Tablo 11, No. 13).

M.Ö. 454/453 tarihindeki vergi listesinde Ionia ve Aiolia bölgesinden Hairai, Boutheia, Dios Hieron, Ephesos, Klazomenai, Kolophon, Miletos (Leros ve Teikhiousa'yla birlikte), Notion, Priene, Karene, Elaia, Maiandros ve Oine'nin isimleri geçer (bkz. Tablo 11, No. 1, 3, 4, 6, 8, 9, 12, 14, 17, 22, 23, 29, 31). Daha sonraki yıllarda, listeye yeni yerleşim birimleri de eklenir. M.Ö. 453/452'de Phokaia, Myrina, Pitane ve Gryneion (Grynia) listelere dâhil olmaya başlar (bkz. Tablo 11, No. 15, 25, 26, 27,). M.Ö. 452/451'de Myous, Kyme, Thermai, Nisyros (bkz. Tablo 11, No. 13, 24, 28, 30), M.Ö. 451/450'de Lebedos ve Teos (bkz. Tablo 11, No. 10, 21), M.Ö. 450/449'da Erythrai ve bağımlı kentleri Polikhne, Pteleon ve Sidousa ilk kez vergi listelerinde görülür (bkz. Tablo 11, No. 2). Geriye kalan yerleşim birimlerinden Erythrai'ın bağımlı kentlerinden Elaioussa ilk kez M.Ö.448/447 yılındaki vergi listesinde yer alırken (bkz. Tablo 11, No. 5), Pygela ilk kez M.Ö. 446/445 yılında (bkz. Tablo 11, No. 19), İsinda M.Ö. 445/444 yılında (bkz. Tablo 11, No. 7), Marathesion M.Ö. 443/442 yılında (bkz. Tablo 11, No.11) vergi listelerine dâhil olurlar.

Attika-Delos Birliği'ne ödenen bu vergiler Atina'nın M.Ö. 5. yüzyılın ortalarından itibaren özellikle Batı Anadolu kıyıları üzerindeki ezici gücünü göstermesi bakımından çok önemli bir veridir. Ancak diğer bölgelerde olduğu gibi, bu bölgede de gerek sonradan vergi listelerine eklenen yeni yerleşimler gerek belli dönemlerde vergi listelerinde kaybolup tekrar görünen yerleşim birimleri, gerekse de vergi oranlarında kısmen gözlenen düşüş ve yükselişler, bu bölgede Atina ve Persler arasındaki politik ve ekonomik çizgileri belirlemeyi zorlaştırır.

Örneğin, Erythrai'ın M.Ö. 450 öncesi vergi listelerinde görülmemesi, bu *polis*in M.Ö. 450'nın sonlarında Attika-Delos Birliği'nden ayrılmak istemesi ve Atina'ya isyan

etmesiyle ilişkilendirilir. Ancak buna rağmen Erythrai'ın bağımlı kentlerinden biri Boutheia'nın ismi M.Ö. 453/452 yılındaki vergi listesinde görülür (bkz. Tablo 11, No. 3). Bu durum Atina'nın M.Ö. 450 yılında Erythrai'yi kontrol altına aldığını gösteren bir kararnameyle belli ölçüde açıklığa kavuşur. Kararnamede Med'lerle birlikte sürgün edilenlerin dönüş şartı Atina *Demos*'u ve Erythrai *Boule*'sinin onayına bırakılır. Bu yüzden, Erythrai'ın merkezinin kendine bağımlı bir kırsal yerleşim olan Boutheia'nın tersine bir Pers tiranı tarafından yönetilmiş olabileceği düşünülür[1286].

Yine, benzer bir şekilde, M.Ö. 454/453 yılı Mietoslularla ilgili kayıtta, Leros'taki Miletoslular (Μιλέσιοι [ἐ]χς Λέρο/ Milesioi eks Lero) ve Teikhioussa'daki Miletoslular ([Μι]λέσιοι [ἐκ Τ]ειχιόσσε[ς/ Milesioi ek Teikhiosses) gibi ayrımlara gidilmesi (bkz. Tablo 11, No. 12) ve Miletos'tan tek başına söz edilmemesi, bu dönemde Miletos'un merkezinin Atina'ya karşı isyan ettiğini düşündürmüştür. M.Ö. 450-449'da Atina'nın Miletos'u kontrol altına aldıktan sonra, Miletos'ta bundan sonra yapılması gerekenlerle ilgili yayınladığı kararnamede mevcut oligarşik yapının devamının bahsi geçer. Bu durum Atina'nın muhtemelen Miletos'u M.Ö. 451'de kontrol altına almasından önce, bölgenin Pers tiranları tarafından yönetilmiş olabileceğini düşündürmüştür. Böyle bir durumda, Miletos'a bağımlı yerleşim birimleri Leros ve Teikhioussa'nın Atina'yla müttefikliklerini Miletos'un tersine devam ettirdikleri düşünülür[1287].

İlgili bölümde daha ayrıntılı olarak ele alınacak bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, herhangi bir iç karışıklık halinde, Perslerin *polis* içlerine müdahil olma durumları söz konusu olabilmektedir. Daha da önemlisi bu örnekler, aynı *polis*in içindeki farklı bölgelerin, rakip hegemon güçlerle işbirliği içine girebileceklerini gösterir. Erythrai'ın M.Ö. 450/449'da (bkz. Tablo 11, No. 2), Miletos'un ise M.Ö. 452/451'de isyanlardan

[1286] R. Meiggs, 1972, s. 112-114.
[1287] a.g.e., s. 112 -115.

sonra vergi listelerinde görülmeleri (bkz. Tablo 11, No. 12), siyasal gelişmelerin vergi veren müttefik yerleşim birimlerinin kayıtlardaki görünürlüklerini ya da kayboluşlarını etkileyebildiğini gösterir. Ancak somut verilerin olmadığı durumlarda böyle bir yaklaşımı bütün benzer örnekler için genel geçer bir ölçüt olarak kabul etmek, başka faktörlerin etkisini (kıtlık v.s.) devre dışı bırakacağından sorunludur. Dolayısıyla bu dönemde, diğer bölgelerde olduğu gibi, Perslerin özellikle Batı Anadolu'nun kıyı kesimlerinde ekonomik nüfuz alanını oluşturma imkânının oldukça düşük olduğu söylenebilir. Bu durum büyük ölçekte ancak Hellen *poli*slerinin Atina'ya karşı sadakatlerinin ortadan kalkmaya başladığı ve isyanların ortaya çıktığı M.Ö. 410'ların sonlarında değişmeye başlar.

Karia Bölgesi: Vergi listelerinde Karia bölgesine kayıtlı 92 yerleşim biriminin ismi geçer (bkz. Tablo 12, No. 1-92). Listelerde en yüksek miktardaki vergilerin Rhodos Adası'ndaki yerleşimler tarafından ödendiği görülür. Rhodos adası *poli*slerinden Lindos M.Ö. 454/453-452/451 tarihleri arasında 2 kez 9 *talanton*, M.Ö. 445/444-440/439 yılları arasında 6 *talanton,* M.Ö. 433/432-432/431 tarihleri arasında 10 talanton ve M.Ö. 418/417'de 15 *talanton* gibi sürekli değişen yüksek miktarlar öder (bkz. Tablo 12, No. 79). Rhodos Adası *poli*slerinden Ialysos ise, M.Ö. 452/451-M.Ö. 447/446 tarihleri arasında 5 kez ödediği 10 *talanton* ve M.Ö. 444/443-M.Ö. 432/431 tarihleri arasında altı kez ödediği 6 *talanton*luk vergiyle kayıtlarda yer alır (bkz. Tablo 12, No. 72) . Yine Rhodos Adası *poli*slerinden Kameiros M.Ö. 454/453-M.Ö. 447/446 tarihleri arasında altı kez 9 *talanton*luk vergi öder. Bu oran M.Ö. 443/442-M.Ö. 432/431 yılları arasında 6 *talanton*a düşer, ancak M.Ö. 420/419'da ödenen verginin 10 *talanton*a yükseldiği görülür (bkz. Tablo 12, No. 78).

Rhodas Adası dışındaki Karia yerleşim birimleri içinde en yüksek oranda vergi ödeyenlerden biri Kos'tur. Kos M.Ö. 451/450-433/432 tarihlri arasında 7 kez 5 *talonton*luk vergi öder (bkz. Tablo 12, No. 76). Knidos da, aynı şekilde, M.Ö. 452/451-

M.Ö. 440/439 tarihleri arasında 7 kez 3 *talanton*, M.Ö. 450/449-447/446 tarihleri arasında 3 kez 5 *talanton* ve M.Ö. 428/427-427/426 arasında 2 *talanton* gibi değişen oranlarda vergi ödeyen önemli merkezler arasında yer alır (bkz. Tablo 12, No. 35). Bunların dışında Kalynda, Madnasa, Alinda, Khersonesos, Halikarnassos, Hydissos, Iasos, Keramos, Kindye, Kyllandos, Latmos/Herakleia, Medmasos, Mylasa, Pedasa/Pidasa, Syangela, Termera, Telmessos, Amorgos, Astypalaia, Diakria ve Brikindra genellikle 1 ile 3 talanton arasında değişen vergiler öderler (bkz. Tablo 12, No. 1, 5, 6, 16, 20, 23, 25, 32, 34, 38, 41, 42, 43, 53, 57, 62, 61, 65, 66, 69, 71). Geriye kalan yerleşim birimleri ise, genel itibariyle, 1 *talanton*dan düşük oranlarla katkı sağlarlar (bkz. Tablo 12)[1288].

M.Ö. 454/453 tarihindeki vergi listesinde Karia bölgesinden Karbasyanda, Hydai/Kydai, Madnasa, Amyzon/ Mydon, Aula, Khios (Khioi Kares), Termera, Halikarnassos, Kasolaba, Kedreai, Keramos, Kyllandos, Kyrbissos, Medmasos, Narisbara, Naksia, Syangela, Oiai, Kameiros, Lindos, Sambaktys (bir yerel bey) ve Mydon'unun isimleri geçer (bkz. Tablo 12, No. 4, 22, 5, 9, 11, 17, 62, 20, 29, 31, 32, 38, 40, 42, 45, 46, 57, 77, 78, 79, 88, 89).

Daha sonraki yıllarda, listeye yeni yerleşim birimleri de eklenir. M.Ö. 453/452'de Oula, Alinda, Amynanda, Bargyla, Bolbai, Erine, Hyblissos, Idyma, Kaunos, Kindye, Kodapa, Krya, Lepsimandos, Latmos/Herakleia, Myndos, Ouranion, Olaieis, Peleia, Pedasa/Pidasa, Tarbana, Astypalaia, Idyma listelere dâhil olmaya başlar (bkz. Tablo 12, No. 2, 6, 8, 13, 14, 18, 21, 27, 30, 34, 36, 37, 39, 41, 44, 49, 47, 52, 53, 59, 66, 92).

[1288]Karia bölgesinden Attika-Delos Birliği'ne vergi veren yerleşim birimleriyle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. A. Doğan, **Atina Vergi Listeleri'nde Karia Vergi Bölgesi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla, 2013, s. 74-185.

M.Ö. 452/451'de, Khersonesos, Hymessos, Killara, Karyanda, Knidos, Pyrnos, Ialysos ve Kalydnos (bkz. Tablo 12, No. 16, 24, 33, 28, 35, 55, 72, 74), M.Ö. 451/450'de Khalketor, Parparon, Pasanda, Siloi, Telandros, Thasthara, Thydonos, Kos ve Polikhna ilk kez vergi listelerinde görülürler (bkz. Tablo 12, No. 15, 50, 51, 56, 60, 63, 64, 76, 91). Yine M.Ö. 450/449'da Bargasa/Pargaseus, Euromos, Iasos, Mylasa, Hylimos/Olymos, Arkesseia ve Khalke vergi listelerinde görülmeye başlarlar (bkz. Tablo 12, No. 12, 19, 25, 43, 48, 70, 85). Geriye kalan yerleşim birimlerinden Hydissos, Pladasa, Brykos ve Pedies ilk kez M.Ö.448/447 yılındaki vergi listesinde yer alırken (bkz. Tablo 12, No. 23, 54, 67, 81), Telmessos ilk kez M.Ö. 446/445 yılında (bkz. Tablo 12, No. 61), Arlissos, Karpathos ve Tymnes'in yönettiği Karialılar M.Ö. 445/444 yılında (bkz. Tablo 12, No. 10, 73, 86), Kalynda M.Ö. 444/443 yılında vergi listelerine dâhil olurlar (bkz. Tablo 12, No. 1). Amorgos, Eteokarpathos, Kasos ve Syme M.Ö. 434/433'te (bkz. Tablo 12, No. 65, 75, 80, 83), Diakria M.Ö. 430/429'da (bkz. Tablo 12, No. 69), Anaphe ve Brikindra M.Ö. 429/428'de (bkz. Tablo 12, No. 68, 71), Amos ve Saros M.Ö. 428/427'de (bkz. Tablo 12, No. 7, 82) ilk kez vergi listelerinde görülürler. Tymnessos ve Ityra'nın isimleri ise, sadece M.Ö. 425/424 tarihli vergi değerlendirme listesinde geçer (bkz. Tablo 12, No. 87, 90).

Diğer bölgelerde olduğu gibi, Karia bölgesinde de vergi listeleri üzerinden Perslerle Atina arasındaki politik ve ekonomik nüfuz alanlarının sınırlarını tam olarak belirlemek zordur. Yerleşim birimlerinin isimlerinin listelerde geçtiği dönemlerde bunların Atina'yla müttefik oldukları ve Pers ekonomik nüfuz alanın dışında yer aldıkları şüphesizdir. Ancak yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere, her müttefik kent aynı dönemlerde vergi listelerinde yer bulamayabiliyor. Bazı durumlarda ise, diğer bölgelere benzer bir şekilde, bir dönem listelerde görülmeyen bir yerleşim birimi sonraki dönemlerde tekrar kendini gösterebiliyor ya da farklı oranlarla ortaya çıkabiliyor.

Dolayısıyla, listelerde belli dönemlerde görülmemenin, yerleşim birimlerinin Atina müttefikliğinden ayrılmalarının bir göstergesi olup olmadığı oldukça spekülasyona açık bir mevzudur. Listelerde kayboluşların bazı dönemlerde dikkat çekici bir şekilde önemli tarihi olaylara tesadüf ettiği de görülür. Örneğin, M.Ö. 439/438-433/432 arası dönemdeki listelerde sadece, M.Ö. 439/438'de, Karbasyanda ve Halikarnassos'un adı geçer (bkz. Tablo 12, No. 1-92). Bu dönemde Karia yerleşimlerinin adlarına listelerde rastlanmaması, Atina'ya karşı girişilen muhtemel bir isyanla ilişkilendirilir. Bu düşüncenin temel dayanağı ise, M.Ö. 440/439'da Persler ve Byzantion'un da dâhil oldukları Samos'un Atina'ya karşı M.Ö. 440/439 tarihindeki isyanına denk gelmesidir[1289]. Böyle bir durum Karia bölgesinin neredeyse tamamının Atina-Delos Birliği'inden ayrıldığını ve Perslerin etki alanına girdiklerini güçlü bir ihtimal olarak kabul etmeyi gerektirir. Ancak listelerdeki genel tabloya bakıldığında yerleşim birimlerinin görünürlük tekrarlarının her zaman bilinen siyasal gelişmelere bağlı olarak gerçekleşmediği ve düzensiz oldukları görülür (bkz. Tablo 12, No. 1-92). Yazılı ve arkeolojik kaynakların herhangi bir siyasal gelişmeden bahsetmediği ve Atina'nın emperyalist bir güç olarak hegemonyasını çoğu zaman zor kullanarak da olsa kurduğu bu dönemde, bölgenin özellikle kıyı ve adalar bölümünün Perslerin ekonomik nüfuz alanı içine girmiş olabileceğini iddia etmek oldukça zordur.

Ancak durumun, M.Ö. 410'ların sonlarından itibaren Hellen *polis*lerinin Atina'ya karşı isyan etmeleriyle Persler lehine değiştiği söylenebilir. Perslerin bu dönemde Sparta'yla yaptıkları antlaşmalarda bütün Küçük Asya kentleri üzerinde vergi toplama hakkına sahip olduklarını iddia etmeleri[1290], aynı zamanda Batı Anadolu'nun bu bölümünde de ekonomik nüfuz alanlarını genişlettiklerini gösterir.

[1289]A. Doğan, 2013, s. 170.
[1290]Thuk. VIII. 18, 37.

Lykia ve Kilikia Bölgeleri: Lykialıların gerek M.Ö. 499'da ortaya çıkan Ionia İsyanı'na katılmayışları gerekse M.Ö. 480'de Atina'ya karşı düzenlenen seferde Kserkses'in yanında yer almaları[1291], onların M.Ö. 5. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına kadar Achaemenidlerin müttefikleri olduğunu gösterir. Ancak M.Ö. 478/477'de Attika-Delos Birliği'nin kurulması ve Atina'nın Birlik lideri olarak Perslere karşı harekete geçmesi, Anadolu'nun diğer birçok bölgesinde olduğu gibi, Güney Batı Anadolu'da da durumun değişmesine sebep olur. Atinalı komutan Kimon M.Ö. 466'da Eurymedon'da Pers donanmasını yenerek[1292] Güney Batı Anadolu'da Achaemenid İmparatorluğu'nun bu bölgede etkinliğinin zayıflamasına neden olur. Muhtemelen bu tarihten sonra Lykia bölgesi Attika-Delos Birliği'ne katılmak zorunda kalır. Ancak bundan sonraki tarihi süreçle ilgili kaynaklar yetersizdir. Bölgenin Atina'yla müttefikliğini gösteren en somut veriler ise, M.Ö. 450'lerin son dönemlerinde Attika- Delos Birliği'ne ödenen vergileri gösteren listelerdir.

Vergi listelerinde iki istisna dışında (Phaselis ve Perge) Lykia bölge olarak kayıtlarda yer alır. Phaselis[1293], M.Ö. 454/453-M.Ö. 415/414 tarihleri arasında 6 kez ödediği 6 *talanton* ve 9 kez ödediği 3 *talanton*luk vergiyle bölgenin vergi listelerinde adı geçen ilk yerleşim birimidir (bkz. Tablo 13, No. 1). Perge'nin ismi de sadece M.Ö. 425/424 yılına kayıtlı vergi değerlendirme listesinde geçer (bkz. Tablo 13, No. 3). Lykia'nın bölge olarak adının geçtiği ilk vergi listeleri ise, M.Ö. 452/451-M.Ö.451/450 arası döneme tarihli olanlardır. Bu listelerde yapılan katkının belli olmadığı vergi ödemeleri *Telmessioi kai Lykioi* ([Τελμέσσιοι] [*καὶ Λ]ύ̣κιοι)* terimiyle kayıtlara geçer. Bir sonraki kayıt *Lykioi kai suntel (Λύκιοι : καὶ συν[τελ]*) olarak M.Ö. 446/445 tarihindeki

[1291]Hdt. VII. 92; Diod. XI. 2.2.
[1292]Thuk. I. 100.
[1293]Herodotos Phaselis'i Dor yerleşimleri arasında sayar. Bkz. Hdt. 2. 178. Phaselis'le ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. O. Akşit, 1967, s. 95-98.

listede yer alır. Bu tarihte ödenen verginin miktarı 10 *talanton*dur (bkz. Tablo 13, No. 2). *Telmessioi kai Lykioi ve Lykioi kai suntel* terimleri altında ödemelerin gerçekleşmesi, bölgede birkaç yerleşim biriminin bir araya gelerek ortak bir ödeme (*sunteleia*) yapmış olabileceklerini gösterir. Bu aynı zamanda M.Ö. 5. yüzyılın sonlarında Ksanthos'un politik alanına girecek olan Telmessos'un bu dönemde Lykia'nın ortak ödeme (*sunteleia*) yapan yerleşim birimleri içinde yer almadığının da göstergesidir[1294].

Dolayısıyla, Lykia bölgesindeki hangi yerleşimlerin Atina-Delos Birliği'ne vergi ödediği halen tartışma konusudur. William A.P. Childs, sikke ağırlık sistemlerini de göz önüne alarak, Lykia bölgesinin doğu ve batı kesimlerinde farklı politik etki alanların olduğunu öne sürer. Ona göre, Doğu Lykia'da darp edilen sikkelerde Pers ağırlık sistemi, Batı Lykia'da ise, Atina ağırlık sisteminin kullanılması, Lykia'nın doğu kesimini Atina'nın etki alanı içinde olmadığını gösterir. Bu noktadan hareketle Childs, M.Ö. 470'ten sonra Atina-Delos Birliği'ne doğrudan vergi ödeyenlerin Batı Lykia yerleşimleri olduğunu iddia eder[1295]. Atina'nın Patara üzerindeki etkisinin, Peloponessos Savaşı'nın ilk yıllarına denk gelen (M.Ö. 429) ve vergi toplamak için Lykia'ya giden Atinalı Melesandros'un[1296], Lykialılar tarafından öldürülmesine kadar (M.Ö. 429) sürdüğü düşünülür[1297]. Kilikia bölgesinden ise, sadece Kelenderis'in ismi M.Ö. 425/424 yılı vergi değerlendirme listesinde geçer (bkz. Tablo 13, No. 4). Bu aslında Kilikia'nın Achaemenidlerle ittifakında önemli bir sorun olmadığını gösterir.

Değerlendirme

Atina Vergi Listeleri müttefiklerin önemli bir bölümünün M.Ö. 5. yüzyılın son dönemlerine kadar vergilerini ödemeye devam ettiğini gösterir. Daha önce bazı

[1294]W.A.P. Childs, 1981, s. 56; T. Bryce, . R. Bryce – J. Zahle, **The Lycians I. The Lycians in Literary and Epigraphic Sources**, 1986, s. 104-105.
[1295]ATL III. 212n.79; W.A.P., Childs, 1981, s. 58-60.
[1296]Thuk. II. 69.
[1297]E. Dündar, **Transport Jars and Stamped Amphoras from Patara 7th to 1st Centuries BC. The Maritime Trade of a Harbor City in Lycia**, Patara IV. 3, Ege Yayınları, İstanbul, 2017, s. 425.

müttefikler birlikten çeşitli nedenlerden dolayı ayrılmak isteseler de, Atina'nın gerektiğinde askeri güç kullanarak bunları tekrar kendi kontrolü altına almayı sağladığı bilinir[1298].

Müttefiklerin Atina-Delos Birliği'nden asıl kopuşları ise, ancak Atina'nın Sparta'ya karşı Peloponnesos Savaşı'nın son dönemlerinde aldığı yenilgiler sonucunda olmuştur. Sparta'nın Atina'ya karşı başarısında Perslerle yaptığı ittifakın da önemli bir rolü olduğu görülür. Bu durum, özellikle, Perslerin Sparta'yla yaptığı müttefiklik antlaşmalarında vergi toplama ve Küçük Asyadaki bütün topraklar üzerindeki egemenlik hak iddialarının Sparta tarafından kabul görmesiyle anlaşılır[1299]. Perslerin Atina'ya karşı Sparta'yla ortak hareket etmesinin amacı, Thukydides'in kitabının birkaç yerinde doğrudan ya da dolaylı bir şekilde değindiği gibi, *polis*lerden kolay bir şekilde vergi toplamaktır. Bunun için de Atina'nın *polis*lerle olan ittifakına ve onlardan topladığı her türlü vergiye son vermesi gerekmektedir[1300]. Muhtemelen Persler, Atina'ya karşı Sparta'yı desteklemek suretiyle siyasi ve ekonomik olarak M.Ö. 478/477 öncesi koşullara dönmek isterler. Perslerin bu hedefi Sparta'yla yapılan bir antlaşmada, Asya'daki her yerin krala ait olması gerektiğine ve bu yerlerin kral tarafından kendi mülkü olarak kullanılabileceğine dair bir maddenin yer almasıyla da anlaşılır[1301].

Bu üç hegemon güç arasında (Atina, Sparta, Achaemenid İmparatorluğu) oluşan siyasal denklem, Atina'nın M.Ö. 440 yıllarda *polis*lerin kendi sikkelerini darp etme hakkını kararnameler yoluyla ellerinden aldığı örnekte olduğu gibi, Hellen *polis*lerinin temel özelliklerinden olan *eleutheria* (dış bağımsızlık), *autonomia* (iç bağımsızlık) ve *autarkeia*nın (ekonomik bağımsızlık) aşınmasıyla sonuçlanır. Bu durum *polis*lerin siyasal

[1298]R. Meiggs, 1972, s. 112-115.
[1299]Thuk. VIII. 18, 37, 58.
[1300]Thuk. VIII. 6,18, 37.
[1301]Thuk. VIII. 58.

ve ekonomik olarak dış bir hegemon gücün müdahalelerine açık hale geldiği anlamına gelir. Başka bir ifadeyle, herhangi bir Hellen *polis*i Pers, Atina ve Sparta devletlerinden birinin müttefiki olduğunda, bu durum o *polis*te diğer hegemon güçlerin nüfuz alanlarının olmadığı/olmayacağı anlamına gelmez.

Bazen komşu *polis*lerle sorunlar yaşadığında ya da *polis*te iç siyasal ve toplumsal ayrışmalardan kaynaklı ihtilaflar (*stasis*) uç verdiğinde, güçlü devletlerin bundan yararlanmak için müdahalelerde bulundukları ya da onlardan müdahale talep edildiği bilinir. Thukydides, Atina ile Sparta arasındaki mücadeleyi anlatırken, Hellen *polis*leriyle ilgili dikkat çekici bir noktaya işaret eder. Ona göre, kendi aralarında sorun yaşayan *polis*ler yön değiştirerek Atina ya da Sparta tarafına geçiş yapabilmektedirler[1302]. Aristoteles ise, başka bir noktaya işaret eder. Ona göre, *polis*lerin kendi içlerinde çıkan hareketlerden ya da dışsal etkenlerden kaynaklı değişen anayasalarda, Atinalılar oligarşileri, Spartalılar da demokrasileri ortadan kaldırmaya gayret ederler[1303]. Yine, Pseudo Ksenophon anlatılarından birinde, *polis*lerde iç çatışmaların çıktığı dönemlerde, Atina'nın üst sınıftakiler yerine, alt sınıftan insanlardan yana tavır koyduğundan bahseder[1304]. Başka bir yerde, Pseudu Ksenophon, Atina'nın *polis*lerdeki aristokratlardan nefret ettiğini iddia eder. Çünkü Atinalılar için zenginlerin ve aristokratların güçlü olması, Atina'da halk yönetiminin kısa sürmesi anlamına gelir[1305].

Antik Yunan filozoflarının ve tarihçilerinin verdiği bilgiler *polis*lerde sosyal, politik ve ekonomik olarak birbirleriyle ihtilaf (*stasis*) içinde olan farklı toplumsal kesimlerin varlığını gösterir. *Polis'*teki ihtilafların genellikle fakir demokratlar ile toprak sahibi ve soylu zenginler arasında ortaya çıktığı düşünülür. Ancak durum her zaman

[1302]Thuk. I.18.
[1303]Arist. Pol. V.1307b. 19-25.
[1304]Ps. Xen. Const. Ath. 3.10
[1305]Ps. Xen. Const. Ath. 1.14

böyle değildir. İhtilafların bazen de birbirlerine muhalif oligark kesimler ya da *polis* içinde farklı kimliklere (kolonilerdeki farklı etnik geçmişten gelen insanlar gibi) sahip gruplar arasında yaşanmış olabileceği de öne sürülür[1306].

Bu yönlü örneklerin önemli bir kısmı Atina'yla ilgili olsa da, Hellen devletlerinin genelinde bu tarz çekişmelere (*stasis*) rastlanır. Antik kaynaklar, Anadolu'nun kıyı kesimlerinde ya da yakın adalar üzerinde yer alan *polisl*erde benzer ihtilafların yaşandığının bilgisini verirler. Ionia bölgesindeki Khios[1307], Anaia[1308], Ephesos[1309],

[1306] Aristoteles'e göre, demokratlarla oligarklar arasında anayasayı ortadan kaldırma konusunda ortaya çıkan ihtilafın (*stasis*) nedeni bu grupların eşitlikle ="*ἴσος"/isos* ilgili yaklaşım farklılıklarından kaynaklanır. Demokratlar her alana eşit katılım için mücadele ederler. Oligarklar ise, sahip oldukları mülklerin fazlalığından dolayı eşitliği adaletli bir yaklaşım olarak görmediklerinden bu fikre karşı çıkarlar ve daha fazla paya sahip olmaları gerektiğini inanırlar. Dolayısıyla, her iki "partinin" bu yaklaşımlarından kaynaklı çıkarlarını koruma amacı, anayasaların değişimi konusunda aralarında ihtilafların oluşmasına sebebiyet verir. Bkz. Arist. Pol. 1301a. 20-40. Yine Aristoteles, demokratların iktidarda olduğu bir yönetimde ihtilafın sadece halkla oligarşik parti arasında olacağını belirtirken, oligarkların iktidarda olduğu bir yönetiminde bu ihtilafın, aynı zamanda, oligarşinin farklı üyeleri arasında da gerçekleşebileceğini vurgular. Bkz. Arist. Pol. 1302a. 9-14; Ayrıca bkz. M.H. Hansen, 2004, s. 124.

[1307] Herodotos, M.Ö. 480/479'da Khios tiranı Stratis'i devirmek için komplo kuran ve niyetleri anlaşılınca da önce Sparta'ya daha sonra da Aigina'ya kaçan 6 Ionialıdan söz eder. Bkz. Hdt. VIII. 132. Aristoteles ise, yine bu bağlamda (hangi tarihte olduğu belli değil) Khios'tan Lesbos'taki Antissa'ya sürülen ve daha sonra Antissa halkı tarafından kovulan Khioslulara değinir. Bkz. Arist. Pol. V. 1303a. 30-35. Yine Thukydides, M.Ö. 412'de Khiosluların Atina'nın müttefikliğinden ayrılmaya götüren süreçte, Khios'taki aristokratların halktan gizli uygulamaya çalıştıkları planların rolüne dikkat çeker. Thuk. VIII. 9-13. Aynı şekilde ve farklı bir dönemle (M.Ö. 409/408) ilgili olarak, Diodoros da, daha önce politik rakipleri tarafından sürgün edilmiş Khiosluların, Spartalı amiral Kratesippidas'ın yardımıyla Khios'a geri döndüklerine ve sürgünlerine sebep olan 600 kişiyi kovduklarından bahseder. Bkz. Diod. XIII. 65.3-4. Ksenophon ise, M.Ö. 398'de Asya'ya geçen Spartalı komutan Derkylidas'ın Khios *peraia*'sı Atarneus'ta, Khioslu sürgünlerle karşılaştığının bilgisini verir. Bkz. Xen. Hell. V.2.11. Ayrıca bkz. L. Rubinstein, "Ionia", **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, M. H. Hansen-T.H.Nielsen (ed.), Oxford University Press, New York, 2004, s. 1068-1069.

[1308] Thukydides'e göre, Peloponnesos Savaşı sırasında (muhtemelen M.Ö. 428'de) müttefiklerden vergi toplamak için yolla çıkan Atinalı komutan Lysikles, Anaialıların bir saldırısında öldürülür. Bkz. Thuk. III.19. Samos'un *peraia*'sında ve ona bağımlı bir *polis* olarak düşünülen Anaia hakkında Thukydides'in anlattığı bu olay, bu *polis*'te Samos'tan sürgün edilen Sparta yanlısı oligarkların varlığına referans olarak gösterilir. Bkz. L. Rubinstein, 2004, s. 1063.

[1309] Herakleitos fr. 121, DK'ye atıfla M.Ö. 492'de Pers yanlısı tiranların yerine demokratik anayasanın kabul edilmesiyle sonuçlanan bir partiler arası ihtilaf (*stasis*) yaşandığı düşünülür. Bkz. L. Rubinstein, 2004, s. 1071-1072. M.H. Hansen, 2004, s. 1362.

Erythrai[1310], Klazomenai[1311], Samos[1312], Miletos[1313] ve Kolophon[1314] bu bağlamda bahis konusu edilen *polis*ler arasında yer alırlar. Yine, Aiolis bölgesindeki Karene[1315] ve

[1310]Atina'nın Erythrai'a demokratik bir anayasayı dayattığı ve tarihi tartışmalı IG I³ 14 kararnamesine atfen, Erythria'da M.Ö. 450'lerin sonlarında ve M.Ö. 430'ların başlarında oligarklarla demokratlar arasında bir iç savaşın (*stasis*) yaşandığı düşünülür. Bkz. L. Rubinstein, 2004, s. 1074; A. Moroo, "The Erythrai Decrees Reconsidered: IG I3 14, 15 & 16," in A. P. Matthaiou and R. K. Pitt (eds.) **Αθηναίων έπίσκοπος. Studies in Honour of Harold B. Mattingly**, Athens, 2014, s. 98, 104-108, 111. Erythrai'da, muhtemelen, oligarklarla demokratlar arasında yönetimi ele geçirmek için yapılan kavgalardan (stasis) biri de SEG 26 1282'ye atfen M.Ö. 387'ye tarihlendirilir. Bkz. Rubinstein, 2004, s. 1075.

[1311] Thukydides göre, Atina, M.Ö. 412'de isyan edip Atina müttefikliğinden ayrılan Klazomenai üzerinde kontrol sağlamayı, Atina'nın isyana katılmayan Klazomenailıların Polikhna'da tutması ve isyana katılanları da Daphnous'a geri çekilmesi üzerine başarır. Thuk. VIII. 23.6. Rubinstein'e göre, muhtemelen Polikhna'da kalan Klazomenailılar Atina taraftarı demokratlar iken, Daphnous'takiler muhalif oligarklardan oluşur. Ona göre, bu iki grup arasındaki ihtilaf (*stasis*) ancak Atina'nın Daphous'taki grupla M.Ö. 407'de yaptığı bir antlaşmayla (IG I³ 119.5) son bulur. L. Rubinstein, 2004, s. 1076-1077. M.Ö. 387/386 yılında yapılan bir antlaşmayla (Tod 114) Klazomenai'ın Atina'ya bağlılığını bildirmesi, bu antlaşma öncesinde Klazomenai'da politik partiler arası yaşanan bir ihtilafın (*stasis*) belirtisi olarak yorumlanır. Bkz. L. Rubinstein, 2004, s. 1077.

[1312] M.Ö. 494/493 tarihinde Persler tarafından bastırılan Ion İsyanı'nından sonra II. Aiakes Samos yönetiminin başına gelirken, Samos'ta mülk sahibi olanlar Aiakes'in egemenliğinde yaşamamak için Sicilya'daki Zankle'ye göç ederler. Bkz. Hdt. VI.22-24; Arist. Pol. 5.1303a. 35-36. Samos'ta demokrasi karşıtlarıyla demokratlar arasında iç savaşın (*stasis*) yaşandığını gösteren bir başka örnek Priene'yle ilgili anlaşmazlık yüzünden Samos'la Miletos arasında çıkan savaş döneminde (M.Ö. 441/440) görülür. Bkz. Thuk. I. 115. Oligarkların bu çatışmalar sonrasında, Samos civarındaki Anaia'a sürgün edildikleri görülür. Bkz. Thuk. IV.75. Yine Thukydides M.Ö. 412'de demokratların iki yüz aristokrat öldürüp 400'ünü de sürgüne gönderdiklerinden bahsederken, Ksenophon, M.Ö. 405 yılında Samos halkının oligarkları katlettiğinden söz eder. Bkz. Xen. Hell. II.2.6. Ayrıca bkz. L. Rubinstein, 2004, s. 1095.

[1313]Miletos'ta, Herodotos'a atfen, M.Ö. 513'te oligarşik bir yönetimin yerini Pers yanlısı bir tiran olan Histiaios'un aldığı politik bir sürecin yaşandığı düşünülür. Bkz. Hdt. VI.137; L. Rubinstein, 2004, s. 1085. Rakip politik yapılar arasında yaşanan ihtilafın (*stasis*) bir diğer örneği ise, M.Ö. 5. yüzyılın ortalarına tarihlenen bir sürgün kararnamesinde (ML 43) geçer. Kararname, politik suçlardan dolayı yasaklanan en az üç kişinin yasaklanmasından ve hatta bunları öldürecek olanların ödüllendirilmesinden bahseder. Bu kararnamenin Miletos oligarşisi tarafından Med yanlısı elitlere karşı ortaya çıktığı düşünülür. Bkz. L. Rubinstein, 2004, s. 1085; D. A. Teegarden, **Death to Tyrants!: Ancient Greek Democracy and the Struggle against Tyranny**, Princeton University Press, Princeton& Oxford, 2014, s. 120. Yine Ps. Ksenophon'dan, M.Ö. 456-446 yılları arasında Miletos'ta Atina'nın destek verdiği oligarkların halkı (*demos*) katlettiği bir iç çatışmanın (stasis) yaşandığını öğrenmekteyiz. Bkz. Ps. Xen. Const. Ath. 3.11. Diodorus, Spartalıların yardımıyla (M.Ö. 405'te) Miletos'taki oligarşi yanlılarının halkın yönetimini devirdikleri bilgisini verir. Yine Plutarkhos'a göre, M.Ö. 405'te Spartalı komutan Lysander Miletos'taki müttefik ve dostlarına, muhalif demokratların yönetimini düşürme ve onları sürgün etme vaadinde bulunur. Bkz. Plut. Lys. VIII.1. Ayrıca benzer örnekler için bkz. Xen. Anab. I.1.7; Diod. XIII. 104.6. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Rubinstein, 2004, s. 1085-1086.

[1314]M.Ö. 430'da Kolophon'daki muhalif fraksiyonlar arasında yaşanan ihtilaftan (*stasis*) dolayı, kente ikamet eden Kolophonluların Notion'a yerleştiği ve M.Ö. 427'de bu mücadelenin burada devam ettiği görülür. Thuk. III. 34; Rubinstein, 2004, s. 1078.

[1315] Klasik Dönem'de Lesbos ve Khios'un *Peraia*'sı olduğu düşünülen Karene'de Ephoros fr. 126'ya atıfla Arkaik Dönemde vatandaşlar arasında bir ihtilafın yaşandığı ve buna bağlı olarak bir kısım Karene vatandaşının Ephesos'a yerleştiği düşünülür. Bkz.L. Rubinstein, 2004, s. 1043.

Kyme[1316]; Karia bölgesindeki Halikarnassos[1317], Knidos[1318] ve Iasos[1319]; Karadeniz kıyısındaki Herakleia Pontike[1320] ve Propontos (Marmara) bölgesinde yer alan Byzantion[1321], Selymbria[1322], Kyzikos[1323], Abydos[1324], Antandros[1325] gibi *polis*ler bu tarzda iç savaşlara (*stasis*) sahne oldukları bilinen diğer merkezlerdir.

Muhalif kesimler arasında yaşanan bu mücadele, genellikle *polis*in politik kurumları üzerinde egemenlik kurma ya da bu kurumları kendi politik anlayışlarına ve çıkarlarına göre yeniden düzenleme amacından kaynaklanır[1326]. Dolayısıyla, *polis* içindeki muhalif gruplar arsındaki çekişmelerin (*stasis*) yoğunlaştığı dönemlerde, rakip

[1316] Aristoteles, Kyme'deki demokratik anayasanın Thrasymachos adında bir *demagogos*'un kışkırtmasıyla yerini oligarşik anayasaya bıraktığının bilgisini verir. Kyme'deki iki muhalif kanat arasındaki ihtilafı (*stasis*) gösteren bu olayın tarihi net olarak belli olmasa da, M.Ö. 5. yüzyılda gerçekleştiği düşünülür. Bkz. Arist. Pol. V. 1304b.41-1305a.1; L. Rubinstein, 2004, s. 1044.

[1317]M.Ö. 5. yüzyılında Halikarnassos Tiranı Lygdamis'i yönetimden düşürmek için muhalifleri tarafından yapılan başarısız girişim hakkında bkz. P.Flensted-Jensen, "Karia", **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, M. H. Hansen-T.H.Nielsen (ed.), Oxford University Press, New York, 2004, s. 1115.

[1318]Aristoteles, Knidos'ta oligarkların halk (*demos*) tarafından devrildiğine iki yerde değinir. Bkz. Arist. Pol. V. 1305b. 12, 1306b.5. Fakat olayların gerçekleşme tarihiyle ilgili bir fikir birliği yoktur. Bkz. P.Flensted-Jensen, 2004, s. 1124.

[1319]M.H. Hansen, 2004, s. 1362.

[1320]Herakleia'da rakip fraksiyonlar arasında M.Ö. 6. yüzyıl ile M.Ö. 5. yüzyılın geç dönemlerinde ve M.Ö. 4. yüzyılın ilk on yıllarında yaşanan politik iç ihtilaflar (*stasis*) için bkz. Arist. Pol. V. 1304b. 31, 1305b. 2-13; M.H. Hansen, 2004, s. 1362; A. Avram. Et al., 2004, s. 956.

[1321]Aristoteles, Byzantion'da M.Ö. 6. yüzyıla tarihlendirilen bir iç kavgadan bahseder. Bu ihtilaf (*stasis*) Byzantion'a daha sonra yerleşen farklı kesimlerle asıl "kolonistler" arasında yaşanır. Bunun sonucunda Byzantion'a sonradan gelenler kentten sürülür. Bkz. Arist. Pol. V. 1303a. 32-33. Byzantion'daki muhalif kesimler arasındaki ihtilafın (*stasis*) bir diğer örneği, M.Ö. 408'de Atina taraftarlarının Sparta taraftarlarını yönetimden düşürüp, esir olarak Atina'ya gönderdikleri olayda görülür. Bkz. Xen. Hell. I. 3.15-22. M.Ö. 405'te Atina'nın Aigos Potamoi Savaşı'ndan sonra yenilmesi, durumun tekrar oligarkların anayasalarını kabul ettirmeleriyle sonuçlanan bir ihtilafa (*stasis*) neden olduğu görülür. Atina'yla işbirliği içinde olanlar Karadeniz'e kaçmak zorunda kalırlar. Bkz. Xen. Hell. II.2.1; L. Loukopoulou-A. Laitar, 2004, s. 916-917; M.H. Hansen, 2004, s. 1362.

[1322]IG I³ 118'e atfen M.Ö. 410'da Selymbria'da Atina taraftarlarının sürgün edildiği belirtilir. Yine M.Ö. 408/9'da, Plutarkhos'a göre, Atinalı komutan Alkibiades, Selymria'yı ele geçirmek istediğinde bir "parti" kendisine kenti teslim etmeyi teklif eder. Bkz. Plut. Alk. XXX.2; L. Loukopoulou-A. Laitar, 2004, s. 922; M.H. Hansen, 2004, s. 1362.

[1323]Yaklaşık 478'de Atina-Delos Birliği'ne dâhil olduğu düşünülen Kyzikos'un Atina'nın etkisiyle M.Ö. 5. yüzyılın ilk yarısında "demokratik" anayasayla yönetildiği düşünülür. Aristoteles'in Kyzikos'ta demokratik ve oligarşik (zengin= *πλούσιος*: *plousios*) partiler arasında iç çatışma (*stasis*) yaşandığının ve demokratların galip geldiğinin bilgisini verdiği anlatısının bu dönemle ilgili olduğu varsayılır. Arist. Oik. II. 1347b. 30-34; A. Avram, 2004, s. 984; M.H. Hansen, 2004, s. 1362.

[1324]Aristoteles, Abydos'ta Iphiades adında bir tiranın oligarşik yönetimin yerini almasıyla sonuçlanan rakip fraksiyonlar arasındaki bir ihtilaftan (stasis) söz eder. Bu olayın yaklaşık olarak M.Ö. 360'ta yaşandığı düşünülür. Arist. Pol. V. 1306a. 30-31; Ayrıca bkz. S. Mitchell, 2004, s. 1003; M.H. Hansen, 2004, s. 1362.

[1325]M.H. Hansen, 2004, s. 1362.

[1326]Örneğin, Korkyra'da demokrasi karşıtlarının katledildiği ve büyük bir kargaşanın yaşandığı bir olayı anlatan Thukydides, bu olayların tek nedeninin aristokratlar ve demokratların yönetimi ellerinde tutma kaygısından kaynaklandığı belirtir. Bkz. Thuk. III.81.5-III.82.8. Ayrıca bkz. M.H. Hansen, 2004, s. 124.

gruplar birbirlerine karşı mücadelede üstünlük sağlamak için güçlü devletlerden destek alma yoluna da gidebilmekteler. Hegemon devletler ise, *polis*teki taraftarları üzerinden kendilerine siyasal ve ekonomik bir nüfuz alanı yaratmak gayesi içindedirler. Bu yüzden, Persler, Atinalılar ve Spartalılar *polis* içindeki olaylara müdahil olup, kendi taraftarlarını yönetime getirmeye çalışırlar. Bu durum, M.Ö. 440/39'da Atina'nın müttefiki Miletos ile Samos arasında Priene topraklarının kontrolüyle ilgili yaşanan savaşta net olarak ortaya çıkar. Thukydides'in anlattığı bu savaşta, daha zayıf olan taraf Miletos Atina'dan yardım ister. Samos'taki yönetimden (oligarklarlardan) memnun olmayan Samoslu muhalifler de (demokratlar) Atina ve Miletos'la birlikte hareket ederler. Thukydides, Atina'nın Samos'taki demokratları yönetime getirdiğinin bilgisini verir. Atina'nın müdahalesiyle yenilen demokrasi karşıtları ise, egemenliklerini ancak Sardeis satrapı Pissuthennes'in yardımını alarak tekrar sağlarlar[1327]. Yine, M.Ö. 427'de oligarklar tarafından yönetilen ve Pers generali Itamenes'in destek verdiği Kolophon'da, demokratlar Atina'dan yardım isterler ve aldıkları destekle Kolophon'un Notion limanın ele geçirmeyi başarırlar[1328].

Persler dönemi Anadolu ekonomisi bağlamında bu ilişkiler ele alındığında, bakılması gereken temel nokta imparatorluğun Hellen *polis*leri üzerindeki politik nüfuz alanın genişlemesi ya da daralmasıyla ortaya çıkan ekonomik sonuçlardır. Bir yaklaşıma göre, demokratlar ile oligarklar arasındaki ihtilaflar, *polis* merkezleri (*asty*) ile *polis*in kırsal kesimleri (*khora*) arasındaki (Ionia polisleri örneğinde) politik, ekonomik ve toplumsal ayrışmanın bir yansımasıdır. Bu ayrışma aynı zamanda, Perslerle Atinalıların *polis* içindeki politik ve ekonomik nüfuz alanlarının sınırlarını da belirleyen bir unsurdur. Balcer'ın Ionia'daki politik çift kutupluluk adı altında kavramlaştırdığı bu yaklaşıma göre, iç kargaşaların (*stasis*) olduğu dönemlerde *polis* merkezi (*asty*) Atina'yı, kırsal

[1327] Thuk. I. 115.
[1328] Thuk. III. 34; J.M. Balcer, 1986, s. 34.

kesim (*khora*) ise, Achaemenid İmparatorluğu'nu destekleme eğilimindedir. Bunun sebebi olarak, *polis* merkezi ile kırsal kesim arasındaki farklı sosyo-ekonomik yapı üzerinde oluşan politik ayrışma gösterilir; *polis*in kırsal kesimlerinde (*khorai*) kuleli (*pyrgoi*) ve tahkimli (*teikhos*) malikâneleri ve büyük tarım arazileri bulunan Ion Hellenleri (aristokratlar ya da oligarklar), onların kiracılarının, kölelerinin ve Anadolu'nun yerli halklarının ikamet ettiği düşünülür. Bu kuleli ve tahkimli malikânelerin gerek aristokratların kendi mülkleri gerekse de başka küçük tarımsal yerleşimler için kırsaldaki politik ve ekonomik merkezler olarak işlev gördükleri belirtilir. Balcer devamla, *khora*nın bu açıdan *polis*teki oligarşi yanlılarının siyasal örgütlenmesinde gerekli ekonomik altyapıyı sağladığını iddia eder. Perslerin, tarımsal üretimi, ekonomi politikalarının merkezine yerleştirmeleri ve aristokratlar üzerinden sürdürdükleri politik muhafazakârlık gibi etkenlerin, Pers aristokrasisi ile Hellen aristokratlarının bu bağlamda birbirlerini benimsemelerini kolaylaştırdığı düşünülür. Bütün bu gerekçeler, *polis*teki iç savaş dönemlerinde oligarkların Perslerden yana tavır koymalarının sebepleri olarak görülür. Dolayısıyla, bu dönemlerde politik ve idari olarak *polis* merkezinden ayrılan *khora*daki aristokratların, işbirliği içinde oldukları hegemon güce (Pers İmparatorluğu'na) vergi vermek durumunda kaldığı varsayılır. *Polis* merkezinde (*asty*) ikamet eden toplumun orta ve alt sınıfında yer alan zanaatkârlar, tüccarlar ve topraksız işçilerin ise, iç kargaşa (*stasis*) dönemlerinde Pers taraftarı oligarklara karşı, geleneksel olarak, Atina'dan yana tavır koydukları vurgulanır. Balcer'ın bu tezinden yola çıkarak, M.Ö. 5. yüzyılın ortalarından sonra, Hellen *polis*leri içinde çıkan ihtilafların Pers İmparatorluğu için ekonomik nüfuz alanını genişletme olanağı sağladığı düşünülebilir. Ancak Balcer'ın kendisinin de işaret ettiği gibi, yukarıda çizilen genel çerçeveye uygun olmayan örnekler de mevcuttur. Bu bağlamda en tipik örneklerden biri M.Ö. 450'lerdeki Miletos'la ilgilidir. Miletos'un adı beklentinin aksine M.Ö.

453'teki Atina Vergi Listesi'nde yer almaz. Ancak listede Miletos'a bağımlı yerleşimlerden Leros ve Teikhioussa'nın adı ayrı olarak geçer (bkz. Tablo 11, No. 12). M.Ö. 5. yüzyılın başlarında Ionia İsyanı'na liderlik eden Aristagoras'a Hegesandros oğlu Hekataios tarafından sığınılacak bir yer olarak tasfiye edilen Leros[1329], Atina-Delos Birliği'ne 3 *talanto*n vergi (phoros) öder (bkz. Tablo 11, No. 12). Bu durumun Miletos'un Atina'ya karşı isyan içinde olduğunu, kendine bağımlı yerleşimlerden ayrı davrandığını ve vergi vermediğini düşündürür[1330]. M.Ö. 450/ 449'da Atina Meclisi tarafından geçen ve Miletos'a yapması gerekenler konusunda talimatlar içeren kararname bu düşünceyi doğrular niteliktedir. Bu kararnamede gerekli görüldüğü takdirde Miletos'un asker göndermesi, Miletos'ta bir garnizon bulundurma gibi şartlar öne sürülür. Ancak daha da önemlisi kararnamede Atina'nın demokratik bir anayasayla yönetilme konusuna girmemesidir. Bunun yerine Miletos'un, geçici bir süre de olsa, Atina'ya yakın oligarklar tarafından yönetilmesine izin verilmesidir[1331]. Meiggs'e göre, M.Ö. 5. yüzyılın ortalarında Miletos muhtemelen Sardeis'teki Pers satraplarının etkisindeki tiranlar ya da oligarklar tarafından yönetilir. Atinalılar M.Ö. 452'de Pers yanlısı tiran ya da oligarkları kovarlar ve yerine kendilerine sadık oligarkları yönetime getirmeyi uygun bulurlar[1332]. Yine Erythrai'da da benzer bir duruma şahit olunur. Atina Vergi Listelerinde Erythria yarımadasında vergi veren devletlerin isimleri yazılıdır. Bunlar Balcer'ın köy (*kome*) olarak bahsettiği Boutheia, Pteleon, Sidousa ve Polikhna'dır[1333]. Bu yerleşim birimlerinin vergilerini bazen Erythrai ile birlikte vermeleri (*Erythraioi kai sunteles*) onların Erythraia bağımlı yerleşimler olduğunu gösterir (bkz. Tablo 11, No. 2). Ancak vergi listelerinde bu yerleşimlerin Erythrai'dan ayrı olarak çok daha küçük oranlarda vergi ödedikleri de

[1329] Hdt. V. 125.
[1330] R. Meiggs, 1972, s. 112.
[1331] a.g.e., s. 115.
[1332] a.g.e., s. 112-117.
[1333] J.M. Balcer, 1986, s. 34.

görülür. M.Ö. 452'de Erythrai da Miletos gibi Atina'ya karşı isyan ettiğinde, Boutheia Atina-Delos Birliği'ne vergi vermeye ve müttefikliğini sürdürmeye devam eder (bkz. Tablo 11, No. 3). Bu dönemde, Atina'nın Erythrai'la ilgili yeni düzenlemeler içeren bir kararname hazırladığı bilinir. Atina bu kararnameyle Erythrai'da kendisinin sıkı denetimi altında olacak demokratik bir *boule*'nin kurulmasına ön ayak olmaya çalışır. Kararnamenin maddelerinden bir tanesi Medlerle birlikte sürgün edilenlerin Atina'nın onayı olmadan geri gelmesini kabul etmemeyle ilgilidir[1334]. Buradan yola çıkılarak Erythrai'nın Atina müdahalesinden önce Pers taraftarı tiranlar tarafından yönetildiği düşünülür[1335]. Her iki örnekte de Atina desteğini kırsal (*khora*) bölgelerden alır. Miletos'ta ise, Atina merkezde geçici süreliğine de olsa kendine yakın oligarşik bir yönetimi çıkarlarına ters görmemiştir.

Balcer'ın da ihtilaflı dönemlerde asty-demokrat-Atina desteği ve khora-oligarklar-Pers desteği olarak sınıflandırdığı politik çift kutupluluğa uymadığını belirttiği bu örnekler, Achaemenidlerin ekonomik nüfuz alanını bu tür önermeler üzerinden değerlendirmeyi zorlaştırır.

Sonuç olarak, M.Ö. 5. yüzyılda Anadolu'daki politik ve ekonomik sınırların belirlenmesinde, Atina emperyalizminin güçlenmesi, *polis*ler içinde dönemsel olarak yaşanan iç çatışmalar, Achaemenid İmparatorluğu ve Sparta'nın siyasal etkinlikleri temel faktörler olurlar. Bu durum özellikle M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısından, 5. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar Achaemenid İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında olan Anadolu'nun kıyı kesimlerindeki ve Doğu Ege adalarındaki *polis*ler için geçerlidir. Atina-Delos Birliği'nin kurulduğu M.Ö. 478/477'ye kadar, Pers İmparatorluğu'nun bu bölgeler üzerindeki otoritesini sarsan tek ciddi olayın yaklaşık altı yıl süren (yak. M.Ö. 499-493)

[1334]R. Meiggs, 1972, s. 113-115.
[1335]a.g.e., s. 112-114.

ve önemli oranda Hellen *polis*inin katılım gösterdiği Ion İsyanı'dır. Sardeis Satrapı Artaphernes, isyandan sonra Ion *polis*lerinin arazilerini ölçtürüp vergiye bağlar. Dolayısıyla, isyanın sebep olduğu kısa bir kesintiden sonra Persler, ekonomik açıdan Hellen *polis*lerini kontrol etmeye devam ederler. Ancak Atina-Delos Birliği'nin kurulmasıyla, Perslerin vergi toplama açısından ekonomik nüfuz alanlarının daha çok Atina etkisinden uzak Anadolu'nun iç kesimlerine kaydığı görülür. Çünkü daha önce Achaemenid İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında olmalarına rağmen, zamanla 200 civarında Hellen *polis*i ya da yerli Anadolu kenti Perslerden intikam almak için Birlik'e üye olurlar. Bu üyeler bundan sonra vergilerini Atina-Delos Birliği'ne vermeye başlarlar ve muhtemelen Atina'ya yakın sosyo-politik yapılar tarafından yönetilirler. *Polis*ler içindeki karşıt muhalif grupların zaman zaman ortaya çıkardıkları istikrarsız durumlardan Perslerin yararlandığı ve sosyo-politik-ekonomik nüfuz alanını bu yolla genişlettiğini gösteren örnekler olsa da, bunların sayılarının ve sürelerinin çok fazla olmadığı görülür. Dolayısıyla, Atina'nın yayılmacı politikası, Sparta'nın Perslerin de yardımıyla Atina'yı Pelponnesos Savaşı'nda (M.Ö. 431-404) gerilettiği ve yendiği M.Ö. 412-404 arası döneme kadar sürer. M.Ö. 410'ların başından itibaren birçok Hellen *polis*i Atina'nın müttefikliğinden ayrılıp Pers ve Sparta güçlerinin olduğu tarafa geçer. Perslerin Sparta'yla yaptığı antlaşmalar, bu bölgelerin yüzyılın sonlarında tekrar Perslere vergi vermeye başladıklarını gösterir. M.Ö. 5. yüzyılın üçüncü çeyreğinden sonraki gelişmelerin Perslerin Anadolu ekonomisiyle ilgili verdiği genel çerçeve, Perslerin Hellen *polis*leri üzerindeki etkinliğinin oldukça zayıflamasıyla önemli bir vergi gelirinden mahrum kalmış olabilecekleridir.

V. 2. 2. Achaemenidlerin Ekonomik Nüfuz Alanı ve Bölgelerarası Ticari İlişkiler Bağlamında *Polis* Sikkeleri

M.Ö. 5. yüzyıl, M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısından farklı olarak, genellikle ekonomik ve siyasal gelişmelerin yönünün imparatorluğun batı ve kıyı kesimlerinde Perslerin aleyhine döndüğü bir dönemdir. Bu dönem aynı zamanda, Achaemenid ekonomik nüfuz alanının sikke darp edilen bölgelerde iyice belirsizleştiği ve zayıfladığı bir tarihsel sürecin de karşılığıdır. M.Ö. 5. yüzyıl öncellikle (M.Ö. 499-493) Miletos tiranı Aristagoras'ın Achaemenidler egemenliğindeki Hellenlerin imparatorluğa karşı isyan hareketiyle başlar[1336]. Bu isyan döneminde aralarında Khios, Abydos, Kyme, Lampsakos, Klazomenai, Dardanos ve Priene gibi çok sayıda Hellen *polis*inin yer aldığı bir müttefik grubu Miletos ağırlık sisteminde, stil olarak aynı, ancak ön yüzünde her *polis*in kendi armasının yer aldığı ortak *elektron* stater üretimine girişirler[1337]. İsyanla bağlantılı olduğu düşünülen bu sikkelerin[1338] askeri masrafları karşılamak için üretilmiş olmaları güçlü bir olasılıktır.

Persler yaklaşık altı yıl süren bir mücadele sonucunda isyanı bastırıp[1339], bölgeyi tekrar egemenlikleri altına almayı başarırlar. Ancak Ionia İsyanı, isyana katılım gösteren *polis*ler açısından yıkıcı bir sonuçla nihayete erer. Özellikle Miletos *polis*i tapınakların ortadan kaldırılması da dâhil olmak üzere büyük bir yıkımla karşı karşıya kalır. Bu *polis*te yaşayanlar ise, başka bölgelere sürgün edilir. Miletos'un isyan sonrası sikke üretiminde bir kesintinin olduğu da görülür[1340]. Bu durum isyanla birlikte yaşanan sonucun ekonomik yansımasının açık bir kanıtıdır. Aynı dönemde sikke darp etme faaliyetleri Ionia'nın iki önemli politik, ekonomik ve ticari merkezi

[1336]Hdt. V. 97, 98-104.
[1337]C.M. Kraay, 1976, s. 30; J.M. Balcer, 1991, s. 62.
[1338]I. Carradice-M. Price, 2001, s. 29.
[1339]Hdt. VI. 18-25.
[1340]J.M. Balcer, 1991, s. 62.

olan Khios ve Samos'ta da kesintiye uğrar[1341]. Ancak diğer bölgeler geleneksel darp etme faaliyetlerine uygun olarak *elektron* ve gümüş sikke darp etmeye devam ederler. Sikke üretim faaliyetlerinin devamı noktasında görülen bu farklılaşma, isyanın başlaması ve yaygınlaşmasında, Perslerin daha çok güçlü *polis*leri sorumlu tutmalarıyla ilgili olmalıdır.

M.Ö. 493-479 arası yıllar Perslerin Ionia İsyanı öncesi dönemde hâkim olduğu bölgelerde tekrar egemenliklerini tesis ettikleri ve bu bölgelerde vergi toplamak için yeni düzenlemeler yaptıkları bir dönemdir[1342]. Bu dönem aynı zamanda, I. Dareios ve daha sonra Kserkses'in Hellas üzerine başarısız seferler düzenledikleri bir tarih aralığıdır[1343]. Söz konusu dönemle ilgili ekonomik gelişmeleri sikke üretimleri üzerinden anlamak, bu bağlamda veri sunacak kayıtlı definelerin eksikliğinden dolayı oldukça zordur[1344].

M.Ö. 478/477 sonrası süreç ise, Achaemenid İmparatorluğu'nun Anadolu ekonomisi üzerindeki kontrolünün zayıflaması bakımından nirengi noktası olur. Kserkses'in Hellas üzerine düzenlediği son seferinin M.Ö. 479'da başarısızlıkla sonuçlanması[1345], Achaemenid İmparatorluğu'nu sadece Atina'ya karşı politik olarak geriletmekle kalmaz. Bu süreç aynı zamanda imparatorluğun daha önce hükmettiği Anadolu kıyıları, Ege adaları ve bunlarla bağlantılı bölgelerdeki ekonomik çıkarlarına da zarar verir. Bunun sebebi, Akhaemenilerin kontrolünde olan yüzlerce yerleşim biriminin M.Ö. 478/477'de Atina liderliğinde Atina-Delos Birliği çatısı altında Perslere karşı siyasal, askeri ve ekonomik olarak birleşmiş olmalarıdır[1346].

[1341]C.M. Kraay, 1976, s. 240-242; J.M. Balcer, 1991, s. 62.
[1342]Sardeis satrapı Artaphernes'in isyan sonucunda Ionia yerleşim merkezlerinde yaptığı arazi ölçümü ve vergi düzenlemesi için bkz. Hdt. VI. 42.
[1343]Hdt. VI. 94-119; VII. 1, 20-44, 54-138; VIII. 86; IX.100.
[1344]C.M. Kraay, 1976, s. 239-240; J.M. Balcer, 1991, s. 62.
[1345]Hdt. IX.100.
[1346]Thuk. I. 96.

Atina, Delos Birliği'nin üyelerinden sadece vergi toplamakla kalmayıp, aynı zamanda Birlik'in kuruluşunun ilk dönemlerinden itibaren üyelere kendi sikke, ağırlık ve ölçü birimlerinin kullanımını dayatan politikalar izlemeye başlar. Atina gümüş *tetradrahmi*sinin yaygınlaşması birçok yerel darphanenin kapatılmasıyla sonuçlanır[1347]. Dolayısıyla Kraay'a göre, M.Ö. 478/477 sonrası süreçte büyük işlemler için muhtemelen ya Atina *tetradrahmi*leri ya da Pers *siglos*ları kullanılıyordu. Diğer darphanelerin üretimleri ise, yerel ihtiyaçlara yönelik *drahmi* ve daha küçük birimlerdeki sikkelerle sınırlı kalmış olmalıdır. Zaten, bu dönemde Khios ve Samos dışında neredeyse büyük birimde sikke darp eden merkez kalmaz[1348]. Özellikle M.Ö. 5. yüzyılın ikinci yarısının hemen başında (M.Ö. 449) çıkarılan Atina Sikke Kararnamesi, bütün müttefiklerine yerel ihtiyaçlar düzeyinde de olsa kendi gümüş sikkelerini darp etmeyi yasaklar[1349].

Atina'nın müttefiklerini emperyalist bir yaklaşımla hegemonya altına alma girişimlerinin bazen dirençle karşılandığı ya da bazı merkezlerde siyasal gelişmeler ve politik ilişkilere bağlı olarak etkisinin daha az olduğu görülür.

Kolophon, Pers satraplık merkezi Sardeis'le olan yakın ilişkisi ve Atina'nın uygulamalarını kolayca kabul etmede gösterdiği dirençle, bu bağlamda önemli örnekler arasında sayılabilir. Bu dönemde, M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında olduğu gibi, Kolophon, gümüş *drahmi*lerini Pers *siglos*larına denk bir ağırlık sistemiyle darp ederek (bkz. Levha IV, No. 64-65), Lydia ticaret bölgeleriyle bağını devam ettirir[1350]. Bunlara ilaveten *tetrobol, trihemiobol, obol* ve daha küçük birimlerdeki gümüş sikkelerin üretimini de sürdürür (bkz. Levha IV, No. 63, 66-67)[1351]. Kolophon'un iç

[1347]J.M. Balcer, 1991, s. 62.
[1348]C.M. Kraay, 1976, s. 240.
[1349]C.M. Kraay, 1976, s. 240; J.M. Balcer, 1991, s. 63.
[1350]J.M. Balcer, 1991, s. 63.
[1351]C.M. Kraay, 1976, s. 244; J.M. Balcer, 1991, s. 63; L. Rubinstein, 2004, s. 1080.

bölgede yer alması, diğer kıyı şeridindeki yerleşimlere nazaran onun Atina'nın müdahalelerine daha az maruz kalmasını sağlar[1352]. Ancak M.Ö. 447/446'da Atina'nın muhtemelen bölgeyi kontrol altına almak için Kolophon'a kolonistler gönderdiği görülür. Kolophon bundan sonraki süreçte Sikke Kararnamesi'ne uymak zorunda kalarak, kendi gümüş sikkelerini darp etmeye ara verir[1353]. Ancak Thukydides'in anlatıları dikkate alındığında, Kolophon'daki Pers yanlıları, Pers komutan Itamenes'in yardımıyla M.Ö. 429'da kontrolü tekrar ele geçirirler[1354]. Pers yanlılarının yönetimini ele geçirmeleriyle, Kolophon tekrar Pers ağırlık sistemine denk gümüş *drahmi*lerini darp etmeye başlar. Kolophon muhtemelen yüzyılın sonuna kadar darphaneyi çalıştırarak[1355], Sardeis'in ticari nüfuz alanı içinde kalan bölgelerle ekonomik ilişkisini sürdürür.

Yine **Erythrai**'ın da M.Ö. 5. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonra sikkelerinin önemli bir bölümünü Pers *siglos* ve Kolophon *drahmi*lerine denk bir ağırlık sistemiyle darp ettiği görülür (bkz. Levha IV, No. 54-57)[1356]. M.Ö. 450'lerin sonlarında Erythrai'ın Atina Vergi Listeleri'nde adının geçmemesi bu açıdan dikkat çeken bir ayrıntıdır (bkz. Tablo 11, No. 2). Muhtemelen M.Ö. 450'ye kadar belli dönemlerde Erythrai'ın Sardeis'le politik ve ticari ilişkisi, onu Atina'nın müdahalelerinden uzak tutar.

Kullanılan ağırlık sistemiyle bölgelerin politik ve ticari ilişki içinde oldukları merkezler arasındaki bağlantı açısından Themistokles'in **Magnesia ad Meandrum**'da (Menderes Nehri kıyısındaki Magnesia) darp ettiği sikkeler ilginç bir

[1352]C.M. Kraay, 1976, s. 244.
[1353]C.M. Kraay, 1976, s. 244; J.M. Balcer, 1991, s. 63.
[1354]Thuk. III. 34; C.M. Kraay, 1976, s. 244; J.M. Balcer, 1991, s. 63.
[1355]C.M. Kraay, 1976, s. 244; J.M. Balcer, 1991, s. 63.
[1356] B. Head, 1911, 578; E. Babelon, 1910, s. 303; BMC Ionia 1892, 116-119; P. Gardner, 1918, 167-168; C.M. Kraay, 1976, s. 244; J.M. Balcer, 1991, s. 63.

yere sahiptir. M.Ö. 471/470 yıllarında ihanetle suçlanan Atinalı komutan Themistokles daha sonraki yıllarda dönemin Pers kralı I. Artakserkses'le işbirliği içine girer. I. Atrakserkses, Themistokles'e gösterdiği yararlılıktan dolayı Batı Anadolu'da Lampsakos, Myous ve Magnesia ad Meandrum'u kraliyet armağanı olarak bağışlar[1357]. Themistokles'in bu gölgeyi M.Ö. yaklaşık 464-450 tarihleri arasında yönettiği düşünülür[1358]. Bundan sonra bu bölgeyi yerel bir vassal olarak yöneten Themistokles, kendi adına Atina ağırlık sisteminde gümüş *didrahmi*ler darp eder (bkz. Levha II, No. 7-8)[1359]. Birçok açıdan tartışmaya elverişli bu durumun konumuz açısından en ilgi çekici yönlerinden biri, bölgede yaygın olmayan ve hatta sadece Lesbos adasındaki Methymna'nın darp ettiği Atina *didrahmi*sinin kullanılmasıdır[1360]. Themistokles'in Atina'yla arasının bozuk olması, Perslerle olan işbirliği ve bölgede Atina ağırlık sisteminin kullanımının sınırlılığı göz önüne alındığında, bu sikkelerin daha çok yerel ihtiyaçları karşılamak amacıyla ya da belirli kesimleri hedefleyen politik bir amaçla kullanılmış olabileceği düşünülebilir. Bu bölgelerin Themistokles'e bağışlanması, aynı zamanda, Atina'nın Batı Anadolu'nun kıyı kesimleri üzerindeki etkisinin arttığı bir dönemde, Pers krallarının Batı Anadolu kıyı şeridinde halen önemli topraklar bağışlayacak kadar ekonomik ve politik nüfuz alanlarına sahip olduğunu gösterir.

Bunlara ilaveten, **Ephesos**'un da M.Ö. 450'den önce az da olsa *drahmi, hemidrahmi, diobol* birimlerinde gümüş sikke darp ettiği görülür (bkz. Levha IV, No. 49-52)[1361]. Yaklaşık M.Ö. 470'lerin başlarından itibaren Achaemenid

[1357]Thuk. I. 138. 5.
[1358]H.A. Cahn-D. Gerin, 1988, s. 17-18; J.M. Balcer, 1991, s. 63; Kraay'a göre, Themistokles'in ölüm tarihi muhtemelen M.Ö. 559'dur.bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 244.
[1359] C.M. Kraay, 1976, s. 244; L. Rubinstein, 2004, s. 1081.
[1360]H.A. Cahn-D. Gerin, 1988, s. 18. Ayrıca bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 244; J.M. Balcer, 1991, s. 63.
[1361]B. V. Head, **On the Chronological Sequences of the Coins of Ephesos**, London, 1880, s. 19; C.M. Kraay, 1976, s. 244; J.M. Balcer, 1991, s. 63.

İmparatorluğu'nun Atina'ya karşı geri çekilmesi ve Anadolu'nun kıyı şeridindeki Hellen *polis*lerinin Atina'yla müttefik olmaya başlaması, muhtemelen Ephesos'un ticari aktivitelerini olumsuz etkilemiştir. Ephesos'un hem dini hem de ticari bir merkez olarak, Achaemenid İmparatorluğu'nun satraplık merkezlerinden Sardeis'le kurduğu yakın ilişki, Delos Birliği'ne katılımından dolayı zarar görmüş olmalıdır. Sikkeyi ticari zenginliğin bir parçası olarak görme ön kabulüyle hareket eden Head, böyle bir durumda, Ephesos'un bu dönemde Küçük Asya kıyılarındaki ticari merkezler arasında sayılamayacağını öne sürer. Ona göre, darp edilen sikkelerin kullanım alanı Ephesos'la sınırlıdır ve muhtemelen Ephesos darp edilmemiş metaller yoluyla, asıl olarak Anadolu'nun iç bölgeleriyle ticari faaliyetlerini sürdürür[1362]. Head'in bu yaklaşımının geçerliliğini test edecek kanıtlara sahip değiliz. Ancak Atina Vergi Listeleri'inde Ephesos'un ödediği yüksek oranlar göz önüne alındığında (bkz. Tablo 11, No. 6.), politik olarak ayrı kamplarda yer alsalar da, Ephesos'un zenginliğinin bir kısmını Pers kontrolündeki bölgelerle kurduğu ticari ilişkiler sayesinde sağladığı ihtimal dâhilindedir.

M.Ö. 5. yüzyılın siyasal gelişmelerinin sikke darbı ve ticari faaliyetler üzerindeki etkisinin daha açık örnekleri Ionia'nın iki önemli *polis*i olan **Samos** ve **Khios** üzerinden izlenebilir. Samos yüzyılın başında, Ionia İsyanı'na katılan merkezler arasında yer alır. Gerek isyandan önce gerekse isyan sırasında Samos gümüş *tetradrahmi*ler darp eder (bkz. Levha IV, No. 83). Ancak isyanın sona erdiği M.Ö. 493'ten sonra, Samos'un tekrar Perslerin kontrolüne geçmesiyle, bölgede sikke üretim faaliyetlerinin on yılı aşkın bir süre için durduğu görülür[1363]. Muhtemelen Samos da isyan sonrasında Miletos'ta olduğu gibi ekonomik altyapısının olumsuz

[1362] B.V. Head, 1880, s. 18-19.
[1363] C.M. Kraay, 1976, s. 240; J.M. Balcer, 1991, s. 63.

etkilendiği bir tahribatla karşı karşıya kalır. Samos'un tekrar sikke darbına başlaması ise, ancak M.Ö. 480/479'da Kserkses'in Hellas'a yaptığı seferin başarısız olmasıyla olur (bkz. Levha IV, No. 84-90)[1364]. Bundan sonraki süreçte Samos, Delos Birliği'nin en önemli üyelerinden ve M.Ö. 450'ye gelindiğinde Khios ve Lesbos'la birlikte otonom kalmayı beceren Atina'nın istisnai müttefiklerinden olur. Samos'un yaklaşık M.Ö. 479'dan M.Ö. 404'te kadarki süreçte, kısa süreli istisnalar dışında, Atina'yla müttefikliğini sürdürdüğü görülür[1365]. M.Ö. 440 yılında Atina'nın Samos'la Miletos arasındaki anlaşmazlıkta Miletos'tan yana tavır koyduğu Priene'nin paylaşımıyla ilgili olay, yaklaşık bir yıl sonra Samos'taki isyancı oligarkların yenilmesiyle sona erer[1366]. Bundan sonra Samos'un Atina'ya karşı otonom pozisyonunu kaybettiği ve Sikke Kararnamesi'ne uymak zorunda kalmış olabileceği düşünülür[1367]. Delos Birliği'nin kurulmasıyla, Samos'un da çoğu Hellen yerleşim birimi gibi Pers ekonomik nüfuz alanı dışına çıktığı söylenebilir. En azından henüz bu durumun böyle olmadığını gösteren yazılı ve arkeolojik kaynaklara sahip değiliz.

Kserkses'in M.Ö. 480'deki başarısız seferine kadar Pers egemenliğinde gümüş sikke darp eden bir diğer önemli Ion *polis*i **Khios**'tur. Khios M.Ö. 5. yüzyıl boyunca gümüş *tetradrahmi, didrahmi, hemidrahmi* gibi çeşitli birimlerde sikke darp eder (bkz. Levha IV, No. 40, 42-44, 46-47). Güçlü bir donanmaya sahip olan Khios[1368], M.Ö. 478/77'den sonraki süreçte Birlik üyeleri arasında otonom yapısını korumayı başaran birkaç *polis*ten biridir. M.Ö. 412'de Atina'ya karşı ortaya çıkan isyana kadar da, Birlik üyesi olarak Pers karşıtı kampta yer alır. Ancak M.Ö. 450'den sonra bir

[1364]C.M. Kraay, 1976, s. 240; J.M. Balcer, 1991, s. 63; L. Rubinstein, 2004, s. 1097.
[1365]C.M. Kraay, 1976, s. 240.
[1366]Thuk. I. 115.
[1367]C.M. Kraay, 1976, s. 241.
[1368]Herodotos'a göre, M.Ö. 494'te Ionların Perslerle yaptığı Lade Savaşı için daha öncesinden bir deniz gücü kurulur ve Khios yüz gemiyle donanmaya en büyük katkıyı yapan *polis* olur. Bkz. Hdt. VI. 8.

Khios *elektron stater*inin ortaya çıkması (Levha IV, No. 45)[1369], Khios'un da *polis*lerin kendi gümüş sikkelerini yasaklayan Atina Sikke Kararnamesi'ne uymak zorunda kalmış olabileceğini düşündürür. *Elektron* sikke darbının yasak kapsamında yer almaması, Khios'u Atina'nın müdahalesinden korunmak için bu yola sevk etmiş olabilir[1370]. Atina müdahaleciliğinin *polis*ler üzerindeki yoğun baskısının ekonomik ve ticari olarak Khios'u olumsuz anlamda etkilediği beklenebilir. Bu durum aynı zamanda Khios'un Pers egemenliğindeki Anadolu'nun iç ve kıyı kesimleriyle olan ticari ilişkilerini de sekteye uğratmış olmalıdır.

Pers dönemi sikke geleneğini M.Ö. 480'den sonra devam ettiren ve bu anlamda Atina'nın politikalarına direnen Ion polislerinden biri de **Teos**'tur. Teos M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında olduğu gibi bu dönemde de Aigina ağırlık sisteminde *stater* ve *didrahmi* ile çok sayıda *trihemiobol* ve *quarter-obol* gibi daha küçük birimlerdeki sikkeler darp etmeye devam eder (bkz. Levha IV, 92-97)[1371]. Ancak M.Ö. 449'daki Sikke Kararnamesi'yle gelen yasağa Teos da uymaya zorlanır[1372]. M.Ö. 412'de Atina'ya karşı ortaya çıkan isyana kadar Teos'un sikke darp etmediği görülür. M.Ö. 412'deki kısa süren isyan sürecinde Teos tekrar Aigina ağırlık sisteminde gümüş stater darp eder (bkz. Levha IV, No. 92)[1373]. Teos'un Atina'yla müttefikliğinden sonra da Aigina ağırlık sisteminde sikke darp etmesi, onun Pers egemenliğinin güçlü olduğu M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında kalma ekonomik-ticari ilişki ve pozisyonu korumak istediğinin göstergesi olarak düşünülebilir. Ancak M.Ö. 449'daki Sikke Kararnamesi'nin ortaya koyduğu yasaklar ve Teos'un buna uymak zorunda kalması, onun, diğer müttefikler gibi, ekonomik olarak bağımsız hareket etme

[1369]C.M. Kraay, 1976, s. 243, 372, Pl. 52, 889.
[1370]C.M. Kraay, 1976, s. 242-243; J.M. Balcer, 1991, s. 63.
[1371]C.M. Kraay, 1976, s. 243; J.M. Balcer, 1991, s. 62-63.
[1372] C.M. Kraay, 1976, s. 243; J.M. Balcer, 1991, s.
[1373]C. M. Kraay, 1976, s. 243, 373, Pl. 53, No. 894.

kapasitesinin Atina'nın emperyalist çıkarlarıyla sınırlı olduğuna işaret eder. Atina etkisini bu kadar güçlü hissedildiği bu durumda Perslerin Teos'ta ekonomik bir nüfuz alanı oluşturması oldukça zor görünür.

Kuzey Batı Anadolu'da dikkate değer gümüş sikke darbı yapan az sayıdaki merkezlerden biri **Lampsakos**'tur. Lamsakos'un M.Ö. 480 sonrasındaki farklı dönemlerde *drahmi* ve daha ufak birimlerde sikkeler darp ettiği bilinir (bkz. Levha V, No. 115-117)[1374] . Ancak M.Ö. 449'da uygulamaya konulan Atina Sikke Kararnamesi'nden sonra üretim durur. Ele geçen bir Lampsakos *elektron stateri* (bkz. Levha V, No.118) gümüş sikke darbının yasaklandığı Sikke Kararnamesi'yle ilişkilendirilir ve M.Ö. 5. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilir. *Elektron* sikke darbının Sikke Kararnamesi'nin kapsamında yer almaması muhtemelen, Lamsakos'u böyle bir yolu denemeye sevk etmiştir[1375].

Karadeniz Bölgesi'nde M.Ö. 5. yüzyılın ilk yarısında sikke darp eden merkezler arasında **Sinope** ve **Abydos** da yer alır. Özellikle Sinope, Aigina ağırlık sistemiyle darp ettiği çok sayıda *drahmi*yle dikkat çeker (bkz. Levha V, No. 99-100). Bu serilerin üretimi, yaklaşık M.Ö. 450'de ya da M.Ö. 430'ların ortasında Atina'lı Perikles'in Karadeniz'e yaptığı düşünülen sefer sırasında Sinope'ye bir Atina kolonisi yerleştirmesiyle son bulur[1376]. M.Ö. 4. yüzyılın başlamasıyla birlikte Sinope arka yüz tipleri Histria ve Olbia'daki sikkelerle aynı olan ve Aigina ağırlık sisteminde darp edilen yeni sikkeler kullanmaya tekrar başlar (bkz. Levha V, No. 101-102)[1377]. Kuzey Batı Anadolu'da M.Ö. 5. yüzyılın başından itibaren başka yerleşimlerin de Aigina

[1374]C.M. Kraay, 1976, s. 244-245; A. Avram, 2004, s. 988.
[1375]A. Baldwin, **The Electrum Coinage of Lampsakos**, New York, 1914; C.M. Kraay, 1976, s. 244-245.
[1376]C.M. Kraay, 1976, s. 245.
[1377]Istros=Histria ve Olbia'da yunus üzerinde kartal teması bu bölgelerin ittifak halinde olduklarını düşündürür. Bkz. A. Avram. Et al., 2004, s. 963.

ağırlık sisteminde sikke darp ettikleri bilinir[1378]. Bu durum Aigina ile Kuzeybatı Anadolu ve Karadeniz arasındaki ticari ilişkilerin bir işaretidir[1379]. Özellikle Sinope Aiginalı tüccarlar için önemli bir merkez görünümündedir. Benzer sikke tipleri ve ağırlık sistemlerinin kullanımının da gösterdiği üzere Sinope, Miletos'un tahıl bakımından zengin kolonileri Histria ve Olbia[1380] ile muhtemelen yakın ilişkilere sahiptir. Bu bölgelerden edinilen tahılın Aiginalılar tarafından ihtiyacı olan Hellen kentlerine taşındığını, Herodotos'un anlatılarından anlaşılabilir. Herodtos'a göre, Kserkses Abydos'tayken Aigina'nın tahıl taşıyan gemilerini görür[1381]. Aynı zamanda, bölge Hellen dünyası için önemli bir köle tedarikçisidir[1382]. Ayrıca Doğu Karadeniz'den gelen ticaret gemilerinin de geçiş güzergâhında yer alır[1383].

Atinalı Perikles'in yaklaşık M.Ö. 450'de ya da M.Ö. 430'ların ortasında Karadeniz'e yaptığı düşünülen sefer sırasında Sinope'ye bir Atina kolonisi yerleştirmesiyle sikke darbının son bulması[1384], bu bölgenin uzun bir süre geleneksel ticari ve politik bağlarını devam ettirmiş olabileceğini düşündürür. Ancak Perikles'in seferi sonrasında sikke üretiminin durması[1385], Atina Sikke Kararnamesi'nın bu bölgede de uygulama alanı görmüş olduğunu gösterir. M.Ö. 425/424 döneminin Atina Vergi Listeleri'inde Sinope'nin bağımlı kentlerinden Kerasos[1386] ile Karadeniz kıyı şeridinde yer alan ve Pers etkinliğinin izlerine rastlanılan[1387] Herakleia'nın adı geçer (bkz. Tablo 10, No. 1). Aynı şekilde ve yaklaşık olarak aynı dönemde Atina'nın

[1378]S. E. Psoma, " Choosing and Changing Monetary Standarts in the Greek World During the Archaic and Classical Periods", İçinde: Edward M. Harris, David M. Lewis, Mark Woolmer (ed.), **The Ancient Greek Ekonomy: Markets, Households and City-States**, New York, 2016, s. 97.
[1379]S. E. Psoma, 2016, s. 97.
[1380]a.g.m., s. 97.
[1381] Hdt. VII. 147. 2.
[1382] Ath. XIII. 67. 28.
[1383] Xen. Anab. V.4. 11.
[1384]Plut. Per. 20; C.M. Kraay, 1976, s. 245.
[1385] C. M. Kraay, 1976, s. 244.
[1386] Xen. Anab. V.5.10.
[1387] A. Avram. Et al., 2004, s. 956, 956; Just. Epit. XVI.2.8.

Karadeniz'de vergi toplamak için bir generalini gönderdiği de bilinir[1388]. Sinope'nin tekrar sikke üretimine başlaması ise, ancak Atina'ya karşı müttefikler arasında genel bir isyanın çıkmaya başladığı M.Ö. 415 sonrası dönemde olur. Bundan sonra Sinope, yukarıda da bahsi geçtiği üzere, M.Ö. 4. yüzyıl başlarında, ön yüzünde yerel *nymph*enin ve arka yüzünde ise deniz kartalının bir yunusla birlikte durduğu yeni bir sikke tipinin darbına başlar (bkz. Levha V, No. 101-102)[1389]. M.Ö. 5. yüzyılın ikinci yarısıyla ilgili bu kanıtlar, Pers İmparatorluğu'nun bu dönemde bölge üzerindeki ekonomik ve politik nüfuzunun yok olduğunu ya da en azından oldukça zayıfladığını gösterir.

Anadolu'nun güneybatısında ve Karia bölgesine dâhil olan Ege adalarında Atina'nın sikke üretim ve gelişimi üzerindeki etkisi bölgesel farklılıklar gösterir. Bu bağlamda dikkate değer bölgeler arasında **Rhodos** Adası'ndaki yerleşimler sayılabilir. Daha önce Aigina (Kamiros'ta)[1390], Miletos (Lindos'ta) ve kendi yerel ağırlık sistemleriyle (Ialyssos'ta) sikke darp eden Rhodos *polis*lerinin[1391] M.Ö. 480-408 tarihleri arasında sikke darp etmedikleri görülür[1392]. Bu bölgelerin Atina'nın etkisiyle uzun bir süre Pers ekonomik ve politik nüfuz alanının dışında kaldığı beklenebilir. Ancak bölgenin zenginliğini koruduğunu, M.Ö. 454'ten sonra Atina-Delos Birliği'ne ödedikleri yüksek vergi miktarından anlaşılır. Lindos M.Ö. 454/3-418/417 tarihleri arasında 6 ile 15 *talanton* arasında değişen yüksek miktarlarda vergiler öder (bkz. Tablo 12, No 79). Yine Ialyssos M.Ö. 452/51- 432/31, Kameiros ise, M.Ö. 454/53- 420/19 tarihleri arasında 6 ile 10 *talanton* arasında değişen yüksek vergiler öderler (bkz. Tablo 12, No 78). M.Ö. 408'de ise, federal bir başkent kuran

[1388]Thuk. IV. 75; L. Kallet-Marx, 1993, s. 161.
[1389]C.M. Kraay, 1976, s. 245.
[1390] C.M. Kraay, 1976, s. 38; K. Görkay, 1999, s. 197-198.
[1391]a.g.e., s. 35; K. Görkay, 1999, s. 198.
[1392]a.g.e., s. 245.

Rhodos, kendi sikkelerini darp etmeye başlar[1393]. Bu aynı zamanda, Atina'nın bölge üzerindeki etkinliğinin azaldığı ve Sparta ile Pers müttefikliğinin bölgede siyasal ve ekonomik üstünlüğünün görünmeye başladığı bir döneme denk gelir.

Anadolu'nun güneybatısında M.Ö. 5. yüzyılda darp ettiği sikkeler bakımından dikkate değer Karia bölgesindeki diğer *polis*ler **Knidos** ve **Kos**'tur. M.Ö. 450'den sonra muhtemelen Atina Sikke Kararnamesi'ne uyduğu için **Knidos**'un M.Ö. 412/411'de Atina'ya karşı ortaya çıkan isyana kadar sikke darp etmediği görülür[1394]. Yüzyılın sonlarında ise, Knidos, Rhodos ağırlık sisteminde sikke darp etmeye başlar[1395]. Muhtemelen bu durum iki komşu bölge arasında gerçekleşen ticari faaliyetlerle ilgilidir. **Kos**'un durumu ise, biraz daha farklı ve karmaşık bir niteliğe sahiptir. Arka yüzünde Kos'un arması yengecin yer aldığı bir gümüş *stater* serisinin üretim tarihi olarak M.Ö. 450'den sonrası verilir. Bu durum Kos'un Atina Sikke Kararnamesi'ni ihlal ettiği gibi bir çıkarıma neden olur. Aynı zamanda sikkelerin Atina *tetradrahmi*sinin alt birimleri olarak değil de, Pers *siglos*larının *triple*si olarak darp edilmeleri[1396], bölgedeki Pers ekonomik nüfuz alanının varlığıyla ilgili imasından dolayı mevzuyu daha ilginç bir hale getirir. Her ne kadar M.Ö. 445-443 arası dönemde Atina Vergi Listeleri'inde Kos'un adının geçmemesi (bkz. Tablo 12, No. 76), sikkelerin darp tarihiyle ilgili bu dönem aralığını alternatif olarak düşündürtse de[1397], net bir çıkarım sağlayacak doğrudan bir kanıt mevcut değildir. Sikke darbının yapıldığı bu dönem Kos'un Atina'ya karşı bir direnci ya da Perslerle kurduğu muhtemel bir yakın ilişkinin işareti olarak kabul edilse bile, bunun uzun sürdüğü söylenemez. Adada Atina Sikke Kararname'sinin parça halindeki bir

[1393]C.M. Kraay, 1976, s. 245.
[1394] Knidos'un M.Ö. 478 öncesi gümüş *drahmi*leriyle ilgili seçili örnekler için bkz. Levha VI, No. 123-125.
[1395]C.M. Kraay, 1976, s. 246, 374, Pl. 55, No. 947; S. Mitchell, "Troas" ", **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, M. H. Hansen-T.H.Nielsen (ed.), Oxford University Press, New York, 2004, s. 1003.
[1396]C.M. Kraay, 1976, s. 245-245, 374, Pl. 55, No. 938-939.
[1397]a.g.e., s. 246.

kopyasının ele geçmesi, Kos'un da nihayetinde daha önce Perslerin egemenliğinde olan diğer bölgeler gibi sikke üretim faaliyetlerini durdurmak zorunda kaldığını gösterir[1398].

Yukarıda geçen veriler üzerinden bir toparlama yapılırsa, Achaemenid İmparatorluğu'nun, Anadolu'da M.Ö. 5. yüzyıldaki ilk ciddi siyasal ve ekonomik sıkıntısıyla, Ionia'da çıkan isyanla yüzleştiği görülür. Yaklaşık altı yıl (494-493) süren isyan dönemi boyunca Perslerin I. Dareios döneminde yapılan vergi düzenlemesiyle topladığı vergilerin bir kısmından mahrum kaldığı düşünülebilir. İsyan sonrası Sardeis satrapı Artaphernes'in Ionia'da kadastro çalışması yaparak vergi taksimatını yeniden yapması, imparatorluğun isyan yüzünden Anadolu'nun kıyı şeridinde bozulan ekonomik dengeleri tekrardan işler hale getirmek istediğinin işaretidir. İsyanın olumsuz ekonomik etkileri kendini kentlerin sikke üretim faaliyetlerinde de gösterir. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra Persler tarafından tahrip edilen Miletos ile önemli ticaret merkezleri olan Khios ve Samos'un belli bir süre sikke darbına ara verdikleri görülür.

M.Ö. 490-480 arası dönem, yine, Perslerin Hellas'a seferler düzenlediği siyasi ve ekonomik açıdan istikrarsız bir dönemdir. Ancak Perslerin Anadolu'daki ekonomik çıkarlarının zaafa uğramasındaki dönüm noktası, Kserkses'in M.Ö. 480'de Hellas üzerine yaptığı başarısız seferdir. Bu seferden sonra Atina önderliğinde kurulan Delos Birliği'ne daha önce Perslerin egemenliğinde olan yüzlerce Hellen ya da Anadolu'nun yerli yerleşimleri ve toplulukları katılır. Bu sayede önemli bir siyasi ve ekonomik güç elde eden Atina, emperyal amaçlar güderek, M.Ö. 478/477'den itibaren kendi ekonomi politikalarını müttefiklerine dayatmaya başlar. Bu dayatma sikke üretimi yapan bölgelerde daha net olarak görülür. Atina *tetradrahmi*sinin kullanımı

[1398]C. M. Kraay, 1976, s. 246.

yaygınlık kazanırken, birçok yerde Persler döneminde sikke darp eden darphanelerin kapatıldığı görülür. Rhodos Adası'ndaki Kamiros, Ialyssos, Lindos gibi önemli ticaret merkezlerinin M.Ö. 480-408 yılları arasında kendi sikkelerini darp etmeye ara vermeleri bu duruma örnek olarak verilebilir. Atina'nın politikalarına rağmen, gerek Kuzeybatı Anadolu'da (Lampsakos, Abydos, Sinope) gerek Batı Anadolu'da (Kolophon, Teos, Epheos, Erythrai, Khios, Samos) gerekse Güney Batı Anadolu'da (Knidos, Kos) sikke üretimi konusunda kendi politikalarını uygulama direnci gösteren merkezler de vardır. Ancak bu direncin M.Ö. 449'da yayımlandığı düşünülen ve Atina'nın müttefiklerine gümüş sikke darbını yasaklayan Atina Sikke Kararnamesi'yle neredeyse tamamen kırıldığı söylenebilir. M.Ö. 410'ların sonlarında Atina'ya karşı çıkan isyanlarla birlikte sikke üretiminin Hellen *polis*lerinde tekrar canlılık kazanması, Atina'nın müttefiklerini ekonomik olarak yönlendirme politikasının uzun bir döneme yayıldığını gösterir.

Kolophon örneğinde olduğu gibi iç bölgelerde yer alan merkezler Atina'nın müdahalelerine karşı daha dirençlidirler. Kolophon coğrafi konumunun sağladığı avantajla, Achaemenid satraplık merkezi Sardeis ve Sardeis'in ticari bölgeleriyle ilişkisini sürdürebilmektedir. M.Ö. 447/446 yıllarında sikke darbına ara vermesi, Kolophon'nun Atina Sikke Kararnamesi'ne uymak zorunda kaldığına işaret eder. Bu durum Kolophon'un Atina Vergi Listeleri'ndeki görünümüyle de koşutluk gösterir (bkz. Tablo 11, No. 9). Ancak özellikle M.Ö. 429'dan sonra bu etkinin çok sınırlı olduğu söylenebilir. Kolophon, muhtemelen bu tarihten başlayarak yüzyılın sonuna kadar tekrar Pers *siglos*larına denk gümüş *drahmi*ler darp eder ve böylece M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Sardeis'le olan yakın ticari ilişkisini sürdürmüş olmalıdır. M.Ö. 428'den sonra Kolophon'un Attika-Delos Birliği'ne az miktarda da olsa (500 *drahmi*, bkz. Tablo 11, No. 9) vergi vermeye devam ettiği görülür. Bu oran

M.Ö. 454/53-451/50 arasında 3 *talanton*; M.Ö. 443/42-432/31 arasındaki dönemde ise, 1.5 *talanton*dur (bkz. Tablo 11, No. 9). Bu durum, aynı zamanda Atina'yla Perslerin ekonomik nüfuz alanlarının belirlenmesi için daha açıklayıcı yeni kanıtlara ihtiyaç olduğunu da ortaya koyar. Themistokles'in, Pers Kralı'nın Magnesia ad Meandrum'da kendisine bağışladığı topraklarda (yaklaşık M.Ö. 465-450) Atina ağırlık sisteminde gümüş sikke darbı yapması, Perslerin kendine bağlı yerleşimlerdeki geleneksel müdahil olmama politikasını sürdürdüklerini gösterir. Dolayısıyla, sikke üretiminin M.Ö. 5. yüzyıldaki gelişiminin genel çerçevesinden bakıldığında, Perslerin ekonomik olarak M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında ekonomik olarak faydalandığı birçok bölgeden ve bu bölgelerin yarattığı ticari imkânlardan önemli oranda yoksun kaldıkları söylenebilir.

V. 2. 3. Ticari İlişkiler Bağlamında Defineler (M.Ö. 6. Yüzyılın Sonları ve 5. Yüzyıl)

Problemler

Gömü tarihleri, Achaemenid İmparatorluğu'nun Anadolu'da hüküm sürdüğü M.Ö. 6. ye 5. yüzyıllara denk gelen çok sayıda sikke definesi bilinir. İleriki satırlarda ayrıntılı olarak değinilecek seçilmiş define örneklerinin dağılım coğrafyası Anadolu, Karadeniz, Doğu ve Batı Akdeniz ile Yunanistan'ın birçok merkezini kapsar. Bu defineleri konumuz açısından önemli kılan şey, onların farklı bölgelerin üretimi olan sikkeleri barındırmalarıdır. Daha açık bir ifadeyle, çoğu zaman farklı bölgelerde üretilen sikkelerin dolaşımıyla oluşan defineler, bölgeler arası politik ve ticari ilişkileri göstermek bakımından büyük bir öneme sahiptir. Ancak sikke dolaşımının kimin eliyle (devlet ya da özel kişiler) ve ne amaçla yapıldığını belirlemek, genellikle karmaşık bir iştir. Bu aynı zamanda sikkelerin ekonomik ya da ticari değerlerinin anlaşılmasının da zorluğuna işaret eder. Dolayısıyla, definelerle ilgili ayrıntılara

girmeden önce, sikkelerin kullanım ve bölgelerarası dolaşım amaçlarıyla ilgili karmaşıklığa da sebep olan belli başlı faktörleri ortaya koymak gerekir.

Sikke, antik dönemdeki devletler açısından, başka devletlere yapılan ödemeler, vergi toplama, paralı askerlerin ücretlerinin ödenmesi, diğer askeri masrafların (teçhizat v.b.) karşılanması, gıda ve malzeme ithalatı, ganimet dağıtımı, fidye ve hediye verme gibi birçok alanda gerek ekonomik gerekse sosyo-politik olarak işlevselliği olan bir araçtır[1399]. Dolayısıyla, devletin öncüllüğünü üstelendiği sikke hareketleri her zaman tek başına bölgelerarası ekonomik ilişkileri açıklamada yeterli değildir. Bu durum bireylerin sikkenin bölgeler arası dolaşımındaki rollerinde de kendini gösterir.

Antik dönemlerde bireyler birçok yolla sikkenin dolaşımında rol alırlar. Örneğin tüccarlar, mal alım-satımında, yolculuk masraflarını karşılamada, liman ve geçiş ücretleri ile gümrük vergilerini ödemede sikkeye ihtiyaç duyabilirler. Ya da askerler maaşlarının yanı sıra özel harcamaları için de yanlarında sikke taşımak isteyebilirler. Bunlara ilaveten, değerli metalden olmayan ya da oldukça küçük birimlerde darp edilmiş sikkelerin, genellikle bireylerin hareket halindeyken yanlarında bozuk para olarak taşıdıkları ve kaybettikleri paralar oldukları düşünülebilir[1400]. Yabancı sikkeleri stoklayan kişiler açısından bakıldığında ise, sikkeler dış ticaret faaliyetlerinde, yolculuk ya da acil durumlarda kullanabilecekleri külçeler olarak görülmesi muhtemeldir[1401].

Yine ticari malların alış-verişinde değiş-tokuş usulünün devam etmesi ve bu tarz alış verişlerde sikkeye ihtiyaç duyulmaması, sikke hareketlerinin olmadığı

[1399] C. Howgego, 2013, s. 117.
[1400] Sikke hareketinin nedenleriyle ilgili ayrıntılı bir tartışma için bkz. C. Howgego, 2013, s. 117-121.
[1401] T. Figueira, **The Power of Money: Coinage and Politics in the Athenian Empire**, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1998, s. 25.

yerlerde de bölgelerarası ticari ilişkilerin olabileceğini hesaba katmayı gerektirir. Bu noktada Ionia'nın ticari merkezlerinden biri olan Khios önemli bir örnek teşkil eder. Amfora buluntuları Khios'un M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Karadeniz ve Kuzey Afrika'daki merkezlerle yoğun ticari ilişkiler içinde olduğunu gösterir. Fakat ticari amforaların gösterdiği bu durum, Khios üretimi sikkelerin coğrafi dağılımıyla koşutluk göstermez [1402].

Bütün bu ve benzeri etkenler sikke dolaşımıyla bölgelerarası ticari ilişkiler arasındaki bağı kurarken ihtiyatlı bir yaklaşım gerektirir. Buna rağmen, sikkenin gerek değişim ve ödeme aracı gerekse ticari meta olarak[1403] bölgelerarası ekonomik faaliyetlerde yer aldığı da bilinen bir olgudur. Özellikle değerli metalden sikkelerin önemli ticari değişimlerde kullanışlı oldukları düşünülür. Yine değişik birimlerdeki gümüş sikkelerin M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte geniş bir coğrafyada kullanılmaya başlamasında, ticari faaliyetlerin de etkisi olabilir[1404]. Özellikle bu dönemde ticari faaliyetleriyle ön plana çıkan Aigina'ya ait ağırlık siteminin benimsendiği merkezlerin sayısının artması, bu bağlamda dikkate değer bir örnektir.

Değerlendirme

Gömü tarihleri yaklaşık M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısıyla M.Ö. 5. yüzyılın sonları arasında olan çok sayıda sikke definesi bilinir. Achaemenid İmparatorluğu'nun egemenliğindeki bölgelerin üretimi olan sikkelerin de içinde yer aldığı ilk karışık definelere genellikle M.Ö. 6. yüzyılın sonlarından sonra rastlanır. Bu dönem, I. Dareios'un, yaptığı reformla vergileri gümüş üzerinden toplamayı zorunlu

[1402]C. Howgego, 2013, s. 121.
[1403]Sikkenin bölgelerarası ticarette kazanç getiren bir meta olabileceğinin en yalın göstergelerinden biri Ksenophon'un Atina sikkeleriyle ilgili bir anlatısında geçer. Ksenophon'a göre, Atinalı tüccarlar hiçbir malı satmadan, sadece ellerindeki gümüşü (sikkeleri) ihraç etseler bile önemli bir gelir elde edebilirler. Bkz. C. Howgego, 2013, s. 118.
[1404]a.g.e., 113, 120.

(!) kıldığı[1405], kral sikkelerini (*dareikos* ve *siglos*) darp etmeye başladığı ve Trakia-Makedonya'daki zengin maden kaynaklarını ele geçirmek için Skythia üzerine sefere çıktığı[1406] tarihten sonraya denk gelir. Achaemenid İmparatorluğu'nun vergiyi gümüş üzerinden toplamaya başlaması ve gümüş madenlerine ulaşma çabası, ticaret yoluyla gümüş sikkenin yaygınlaşmasında etkili olmuş olmalıdır. Özellikle gümüş madenine sahip olmayan bölgelerin gerek sikke darbı için gerek ticari amaçlarla gerekse imparatorluk idaresinin vergi olarak talep ettiği gümüşü temin etme noktasında kullandıkları yollardan birinin ticaret olması muhtemeldir.

M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreği ve 5. yüzyılda Perslerin egemenliği altında olan Yakındoğu ve Mısır'da bulunan defineler, dönemin bölgelerarası ekonomik gelişmelerinin sikkeler üzerinden anlaşılmasının başka bir boyutunu gösterir. Bu coğrafyalarda M.Ö. 5. yüzyılın ikinci yarısına kadar Hellen yerleşimlerinin tersine, sikkenin sadece külçe olarak değeri vardır. Özellikle M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğiyle M.Ö. 5. yüzyılın ilk yarısının farklı dönemlerine tarihlenen definelerdeki sikke dolaşımının, külçe olarak gümüş değerinden başka bir anlamının olduğunu söylemek zordur[1407]. Çok sayıda farklı bölgelerden gelen sikkeler muhtemelen, seçkinlerin hediye olarak kullanacağı bir eşya ya da devlete vergi olarak ödenecek bir meta olarak kullanılır[1408]. Perslerin I. Dareios'tan sonra vergilerin gümüş üzerinden toplanmaya başlaması[1409], muhtemelen gümüş madeni bakımından zayıf olan bölgeleri ticaret yoluyla bu madeni elde etmeye arayışına sokmuştur. Yakındoğu ve Mısır'da bulunan bazı definelerin içeriği bu iddiayı destekleyecek kanıtlar sunar.

[1405]Hdt. III. 89-90.
[1406] Hdt. IV.1; Polyain. Strat. VII.11; K. Görkay, 1999, s. 198.
[1407]T. Figueira, 1998, s. 31-32.
[1408]a.g.e., s. 31-32.
[1409]Hdt. III. 89-90.

Yaklaşık M.Ö. 525-520 ya da 510-500 tarihleri arasında[1410] gömüldüğü düşünülen Suriye'deki Ras Shamra definesi (**IGCH 1478**), Akahemenid egemenliğindeki Kuzey Ege merkezleriyle Doğu Akdeniz yerleşimleri arasındaki ekonomik ve/veya ticari ilişkileri göstermek açısından önemli veriler sunar. Ras Shamra definesinde bulunan 39 gümüş sikkenin büyük çoğunluğu (32 adet), o dönem Perslerin egemenliğinde olan Thrakia-Makedonya'dan gelen sikkelerdir[1411]. Thrakia-Makedonya bölgesinin o dönemde önemli gümüş madenlerine sahip olduğu bilinir. Bu sikkelerin bu dönemde imparatorluğun sikke darbı yapmayan diğer bölgelerinde olduğu gibi külçe olarak işlem görmüş olabilecekleri düşünülür[1412]. Bu dolaşımın bölgeler arası ticari faaliyetlerden mi yoksa Perslerin gümüş olarak vergi toplamasından mı kaynaklandığı belli değildir. Ancak ticari yolla elde edilen sikkelerin de vergi olarak verilme ihtimali vardır. Dolayısıyla, ticaretin imparatorluğa ödenecek gümüş verginin sağlayıcısı bir araç olabileceği düşünülebilir.

Yine benzer bir şekilde Mısır'da M.Ö. 500'e tarihlenen Demanhur definesi (**IGCH 1637**)[1413], M.Ö. 500-470 arası döneme tarihlenen Sakha (**IGCH 1639**)[1414] ve yaklaşık M.Ö. 475'e tarihlenen Asyut definelerinde (**IGCH 1644**) büyük oranlarda Thrakia-Makedonya ve Atina sikkesi ele geçer[1415]. Bu durumun en önemli

[1410] T. Figueira, Ras Shamra'nın gömü tarihi olarak M.Ö. 525-520 arası dönemi verir. Bkz. T. Figueira, 1998, s. 33.

[1411]Definedeki sikkelerin bölgesel dağılımları şu şekildedir: Thrakia-Makedonya; Abdera: 1 *tetradrahmi*, Stagira: 4 *stater*, Lete:12 *stater*, bilinmeyen Thrakia-Makedonya darphanesi: 1 *stater*, bilinmeyen Makedonya darphanesi: 14 *stater*, bilinmeyen darphane: 1 *stater*, Kıbrıs: 6 *stater*. Bkz. Tablo 9, IGCH 1478.

[1412]C. Howgego, 2013, s. 122.

[1413]Demanhur definesindeki 165 gümüş sikkenin bölgesel dağılımı için bkz. Tablo 9, IGCH 1637.

[1414]Sakha definesindeki sikkelerin bölgesel dağılımı için bkz. Tablo 9, IGCH 1639.

[1415]M.Ö. yaklaşık 475'e tarihlenen Asyut definesinde bulunan 900 sikkenin %24'ü Trakia-Makedonya'ya, % 19'u Atina'ya, % 15'i Aigina'ya ve % 5 ise Korinthos'a aittir. Bkz. C. Howgego, 2013, s. 122-124. Bu merkezlerin gümüş madenleri (Thrakia-Makedonya ve Atina) ve ticari aktiviteleriyle öne çıkan merkezler olması dikkate değerdir. 70'e yakın farklı darphanenin sikkesini barındıran Asyut definesindeki sikkelerin bölgesel dağılımı için bkz. Tablo 9, IGCH 1644. Ayrıca bkz. Martin Price. Et al., "Reviewed Work(s): Archaic Greek Coinage. The Asyut Hoard", by Martin Price and NancyWaggoner, C. M. Kraay, **The Journal of Helenic Studies**, Vol. 97, 1977, s. 230-231; Martin Price Et al., "Reviewed Work(s): Archaic Greek Coinage. The Asyut Hoard" by Martin Price and NancyWaggoner, Reviewed by R. Ross Holloway, **Gnomon**, 50. Bd., H. 6 , Oct., 1978, s. 597-600.

sebeplerinden bir tanesi, muhtemelen Perslerin gümüş kaynakları bakımından zayıf olan Mısır'dan vergileri gümüş olarak istemeleridir[1416]. Nil'in beslediği Mısır, tahıl üretimi açısından zengin bir bölgedir ve Pers öncesi dönemde Mısır'da tahıl (değerli metal külçelerle birlikte) para olarak kullanılan araçlardan biridir. Ancak Mezopotamya gibi tahıl bakımından zengin olan merkezlerin imparatorluk merkezine (Persepolis/ Susa) yakın olması ve Mısır'dan vergi olarak karayoluyla gidecek tarım ürünlerinin verginin değerini düşürecek masraflara sebebiyet vermesi, imparatorluk için vergiyi gümüş olarak toplamayı daha cazip hale getirmiş olmalıdır. Bu durumda Mısır'ın kaynaklarını gümüşe dönüştürmeyi sağlayacak ticari faaliyetler içine girmesi gerekir. Bölgedeki defineler Mısır'ın gümüş kaynağına, ancak bu maden bakımından zengin; fakat tahıl ürünleri ve bazı ürünler (papirüs, natron ve keten gibi) açısından fakir olan başta Atina ve Thrakia-Makedonya yerleşimleri olmak üzere Hellen merkezleriyle yaptığı ticaretle ulaştığını gösterir[1417].

Yaklaşık M.Ö. 510 yılına tarihlendirilen İtalya'daki Taranto/Kalabria definesi (**IGCH 1874**) Thrakia ve Ege adalarındaki yerleşimlerden Hellas'a, Batı Anadolu'dan Güney İtalya'ya kadar birçok merkeze ait 600 gümüş sikke içerir[1418]. Bu sikkelerin İtalya'nın bu bölgesine nasıl ve ne amaçla geldikleri belli değildir. Ancak Aigina, Atina, Korinthos, Thasos, Phokaia ve Khios gibi bölgelerarası ticari etkinlikleriyle öne çıkan merkezlere ait sikkelerin definede temsil edilmesi, söz konusu sikkelerin dolaşımında ticari faaliyetlerin rolünün güçlü bir ihtimal olarak ele almayı gerektirir. Perslerin egemenliğindeki Batı Anadolu yerleşimlerinden Khios ve Kalymna birer adet, Phokaia ise, üç adet sikkeyle definede temsil edilir. Özellikle Batı Akdeniz'de

[1416]Howgego, bu sikkelerin dolaşımında Perslerin vergi toplama mekanizmasının rolüyle ilgili değerlendirmesi için bkz. C. Howgego, 2013, s. 122-123.
[1417] H. P. Colburn, 2014, s. 352-353, 384-385; Atina'nın tahıl ithalatının M.Ö. 450 öncesi dönemde Mısır'da Atina sikkelerinin oransal olarak artışındaki muhtemel etkisi için bkz. T. Figueira, 1998, s. 32.
[1418] Define'de bulunan sikkelerin bölgesel dağılımı için bkz. Tablo 9, (IGCH 1874).

kurduğu kolonilerle Pers öncesi dönemde Akdeniz'de önemli bir ticari üstünlüğe sahip olan Phokaia'nın[1419] bölgeyle ilişkilerinin halen devam ettiği görülür.

M.Ö. 5. yüzyıla tarihli çok sayıda define vardır. Bunların önemli bir kısmı Anadolu'nun kıyı kesimleri ile kıyı şeridine yakın adalarda ele geçer. Bu definelerin çoğunda sayısal olarak yerel sikkeler baskındır. Hatta bazı defineler sadece yerel sikkelerden oluşur[1420]. Bu durum M.Ö. 5. yüzyıl boyunca Sardeis Satraplığı'nın Batı Anadolu'daki toprakları olarak düşünülen bölgelerde ortaya çıkan definelerin içeriğinde de kendini gösterir. Yaklaşık M.Ö. 500-490 yıllarına tarihli ve Smyrna'da (İzmir/Bayraklı) bulunan bir definede (**IGCH 1166**) 14'ü Smyrna (?) *obol*ü ve 6'sı Pers *siglos*u olmak üzere toplamda 20 gümüş sikke ele geçer[1421]. Bunun yanı sıra, yaklaşık M.Ö. 470'e tarihlenen ve Sardeis yakınında bulunan Çal Dağı definesinde (**IGCH 1178**) 2000 civarında gümüş sikke ele geçer[1422]. Bu sikkelerin en az 475'i

[1419]E. Okan, 2011, s. 151-154.

[1420] M.Ö. 5. yüzyılın değişik dönmelerine tarihli ve sadece yerel sikkelerden oluşan defineler arasında şunlar sayılabilir: Gömü yeri Khios olan ve yaklaşık M.Ö. 460'a tarihlenen definede (**IGCH 1179**) 26'dan fazla sadece Khios stateri ele geçer. Gömü yeri Karia/Lykia sınırı olan ve yaklaşık M.Ö. 460'a tarihlenen definede (**IGCH 1181**) Karia'nın lokasyonu tespit edilemeyen bir bölgesine ait 7'den fazla stater ele geçer. Gömü yeri Halikarnassos (modern Bodrum) olan ve yaklaşık M.Ö. 450'ye tarihlenen definede (**IGCH 1186**) 2000 civarında sadece Knidos (modern Datça) gümüş sikkesi bulunur. Gömü yeri Lesbos olan ve yaklaşık M.Ö. 450'e tarihlenen definede (**IGCH 1187**) 56'dan fazla sadece Mthymna gümüş sikkesi ele geçer. Gömü yeri Kuzey Anadolu olarak geçen ve yaklaşık M.Ö. 450'e tarihlenen definede (**IGCH 1235**) Sinope'ye ait 21'den fazla gümüş *drahmi* ele geçer. Gömü yeri Kuzey Anadolu olarak geçen ve yaklaşık M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenen definede (**IGCH 1236**) Sinope'ye ait 500 civarında gümüş *drahmi* ele geçer. Gömü yeri Khios'taki Phanai olan ve yaklaşık M.Ö. 450-440'a tarihlenen definede (**IGCH 1191**) 15'i *didrahmi* ve 44'tetrobol olmak üzere toplam 59 Khios gümüş sikkesi ele geçer. Gömü yeri Lesbos'taki Mytilene olan ve yaklaşık M.Ö. 450-400 dönemine tarihlenen definede (**IGCH 1192**) 7'den fazla sadece Lesbos stateri ele geçer. Gömü yeri Lykia olan ve yaklaşık M.Ö. 450'ye tarihlenen definede (**IGCH 1250**) Lykia bölgesine ait 63'ten fazla yazısız gümüş stater ele geçer. Gömü yeri Kaş (ant. Antiphellos) olan ve yaklaşık M.Ö. 440-430'a tarihlenen definede (**IGCH 1251**) birkaç Atina tetradrahmisi dışında, neredeyse bütün gümüş staterler (100'den fazla) Lykia hanedanlarının üretimidir. Gömü yeri Kıbrıs olarak geçen ve yaklaşık M.Ö. 425-400'e tarihlenen definede (**IGCH 1277**) Thasos'a ve Lykia'ya (Kheriga) ait birer sikke fragmanı dışında, neredeyse bütün gümüş staterler (en az 9 tane) Kıbrıs'taki darphanelerin (Idalium, Lapethos, Paphos, Salamis) üretimidir. Gömü yeri Güney Anadolu olan ve yaklaşık M.Ö. 420'ye tarihlenen definede (**IGCH 1253**) sadece Aspendos'a ait 35'ten fazla gümüş stater ele geçer. Gömü yeri Karia (?) olan ve yaklaşık M.Ö. 410'a tarihlenen definede (**IGCH 1193**) 100 civarında sadece Knidos drahmisi ele geçer. Gömü yeri Batı Anadolu olan ve yaklaşık M.Ö. 5. yüzyıla tarihlenen definede (**IGCH 1196**) 14'ten fazla sadece Miletos *obol*ü ele geçer. Gömü yeri Samos olan ve yaklaşık M.Ö. 400'e tarihlenen definede (**IGCH 1198**) 10 civarında sadece Samos t*etradrahmi*si ele geçer. Bkz. Tablo 9; T. Figueira, 1998, s. 41.

[1421]Bkz. Tablo 9, IGCH 1166.

[1422]Bkz. Tablo 9, IGCH 1178. Siglosların kullanımının Sardeis ve yakın çevrelerinde yoğunluk kazandığı kazı çalışmalarından elde edilen verilerden de kendini gösterir. Kazı çalışmaları sonucunda Sardeis'te 6 *sigloi* ele geçer. Diğer bölgelerde ise herhangi bir *siglos* ya da *dareikos* buluntusuna rastlanmaz. Bkz. Z. Ç.

*kreseid hemistater*den ve en az 945'i Pers *sigloi*dan oluşur. Yine yaklaşık M.Ö. 400'e tarihli ve Smyrna'da (İzmir çevresi) bulunan bir definede (**IGCH 1197**) tamamı mızrak taşıyan kral figürünün üzerinde yer aldığı toplam 271 Pers *sigloi* ele geçer[1423]. Küçük Asya olarak kayda geçen ve M.Ö. 450-425'e tarihlenen bir diğer definede ise, bulunan *sigloi* sayısı 350'den fazladır[1424]. Değişik bölgelerin üretimlerini bir arada temsil eden bazı definelerde bile (örneğin **IGCH 1195**) yerel sikkelerin baskın durumları kendini gösterir[1425]. Sikke üretiminin önemli bir kısmının yerel ihtiyaçları karşılamak için darp edildiği ve coğrafi olarak sınırlı kullanım alanlarına sahip olduğu söylenebilir.

Anadolu'nun kıyı şeridinde ve yakın adalarda farklı darphanelere ait sikkeleri barındıran ve M.Ö. 5 yüzyılın değişik dönemlerine tarihlendirilen bazı defineler bulundurdukları *elektron* sikkelerle dikkat çeker. Gömü yeri Apameia-Myrlea (modern Mudanya/Işıklıköy) olan ve yaklaşık M.Ö. 460'a tarihlendirilen define (**IGCH 1234**) kayda değer oranda *elektron* sikke içerir[1426]. Gömü yeri Erythrai olan ve yaklaşık M.Ö. 455'e tarihlenen **IGCH 1184** definesi[1427] ile gömü yeri Klazomenai olan ve yaklaşık M.Ö. 410-400 dönemleri arasına tarihlendirilen **IGCH 1194** definesi yüksek oranlarda *elektron* sikke barındıran diğer önemli definelerdir[1428].

Apameia-Myrlea definesi (**IGCH 1234**), staterin 1/6 biriminde 9, 1/12 biriminde 19 adet Kyzikos *elektron* sikkesi ve 1/6 biriminde 1 adet Phokaia *elektron* stateri barındırır. Definede ayrıca 284 Kyzikos üretimi, 24 Lampsakos üretimi ve 4

Öğün, Marcellesi, M-C. "Réseaux d'échanges régionaux en Asie Mineure occidentale: l'apport des monnaies de fouilles", avec Z. Çizmeli-Öğün, dans Th. Faucher, M.-C. Marcellesi, O. Picard (ed.), **Nomisma. La circulation monétaire dans le monde grec antique, BCH suppl. 53**, Athènes, 2011, s. 312, fig. 6.

[1423]Bkz. Tablo 9, IGCH 1197; T.J. Figueira, 1998, s. 41-42.

[1424]T.J. Figueira, 1998, s. 42.

[1425] Bu definedeki sikke dağılımıyla ilgili bkz. Tablo 9, IGCH 1195.

[1426] Bkz. Tablo 9, IGCH 1234.

[1427] Bkz. Tablo 9, IGCH 1184.

[1428] Bkz. Tablo 7, IGCH 1194.

adet de bilinmeyen bir darphaneye ait olmak üzere toplam 312 gümüş sikke fragmanı da ele geçer. Erythrai definesinde (**IGCH 1184**) 79'dan fazla *elektron* sikke bulunur. Bu definede, staterin altıda biri (*hektae*) olan 57 *elektron* sikke Lesbos'a, 11'i Phokaia'a atfedilirken, yarım stater 11 *elektron* sikkenin ise üretim yeri belli değildir. Geriye kalan sikkelerden *didrahmi* birimindeki 3'er tanesi Klazomenai ve Erythraia'a, *drahmi* biriminde 10 sikke ise Khios'a atfedilir. Vourla definesinde (**IGCH 1194**) ise, 70'i Kyzikos'a ve 20'si Lampsakos'a ait toplam 90 *elektron* sikkeye ulaşılır. Bu definede, birkaç tane de Pers kralının altın parası *dareikos* ele geçer.

Elekron sikkeler, yüksek değerlerinden dolayı günlük alış verişler için kullanılacak uygun paralar değildir[1429]. Bu sikkelerin daha çok uzun mesafeli ticarette kullanıldıkları bilinir[1430]. Özellikle Marmara Denizi'nin güneyinde yer aldığı konumuyla Kyzikos yerleşimi, Karadeniz, Marmara, Ionia ve Atina arasında gerçekleşen bölgeler arası ticaret için uygun bir aracı merkez rolündedir[1431]. Kyzikos *elektron* staterlerinin başta Karadeniz kıyı kesimleri olmak üzere birçok bölgede dolaşımda olması, daha çok onun bölgelerarası ticari işlemlerde kullanımıyla ilgili olmalıdır. Yaklaşık M.Ö. 460'a tarihlenen ve Phokaia ile Kyzikos *elektron* sikkeleri içeren Apemea-Myrlea definesi (**IGCH 1234**) *elektron*un Marmara (Propontis) ve Karadeniz (Pontus) ticaretindeki önemini düşündüren M.Ö. 5. yüzyılın erken dönem örnekleri arasında yer alır. Lampsakos ve Kyzikos gümüş sikke fragmanlarının da aynı zamanda definede yer alması, bölgelerin yakınlığı göz önüne alındığında, ticari ilişkiler bakımından beklenebilir bir durumdur[1432]. M.Ö. 450-400 arası döneme tarihlendirilen Ukrayna'daki bir define (Olbia definesi: **IGCH 1002**) 8'den fazla

[1429]C. Howgego, 2013, s. 23.
[1430] F. Bodenstedt, 1976, s. 74; T. Figueira, 1998, s. 42-43;
[1431] C.M. Kraay, 1976, s. 261.
[1432]T.J. Figueira, 1998, s. 30.

Kyzikos *elektron* staterinden oluşur[1433]. Olbia'nın Hellen *polis*lerinin tahıl ihtiyacının karşılanmasında önemli bir merkez olduğu göz önünde tutulduğunda[1434], bu Kyzikos *elektron* staterlerinin ticari amaçla dolaşıma girdikleri kuvvetle muhtemeldir. Perikles'in yaklaşık M.Ö. 437/36'da gerçekleştirdiği Karadeniz seferi[1435] Thrakia'nın kıyı kesimlerinde deniz ticaretinin daha da canlanmasını sağlar. Ticaretteki bu canlılıkta tahıl ithalatının önemli bir rolü vardır[1436]. *Kyzikene*lerin bölgelerarası bu ticarette uluslararası bir değişim aracı olarak daha da önem kazandığı düşünülebilir. Yine Phokai'nın *elektron* sikkelerinin üretim amaçlarından birinin uzun mesafeli ticaret olduğu öne sürülen iddialar arasındadır[1437]. *Elektron* sikkelerin (özellikle de *kyzikene*lerin) bölgelerarası ticaretteki rolü dikkate alındığında, definelerde adı geçen merkezler arasında M.Ö. 5. yüzyıl boyunca ticari ilişkilerin devam ettiğini kabul etmek gerekir.

Ancak özellikle Vourla definesinde (**IGCH 1194**) Kyzikos *elektron* staterlerinin (*kyzikene*) Pers *dareikos*leriyle birlikte yer alması[1438], bu sikke dolaşımının başka nedenleri de olabileceğini düşündürür. *Dareikos* ve *kyzikene*lerin yakın değerde oldukları ve bazı dönemlerde, tesadüfi ya da değil, benzer amaçlarla kullanıldıkları bilinir. Buradaki temel belirleyici nokta, bir *dareikos*[1439] ile bir *kyzikene*nin paralı bir askerin bir aylık maaşına denk gelmesidir[1440]. Böyle yüksek bir

[1433]Bkz. Tablo 9, IGCH 1002.
[1434]S. E. Psoma, 2016, s. 97.
[1435] Plut. Per. 20.
[1436] T. Figueira, 1998, s. 29-30, 515.
[1437] F. Bodenstedt, 1976, s. 74.
[1438]Batı Anadolu'da yaklaşık M.Ö. 480'e tarihlendirilen başka bir definede (**IGCH 1175**) staterin üçte biri ağırlığında olan 2 Lydia *elektron* sikkesi, 6 gümüş *kreseid*, 39 Pers *sigloi*, 3 Miletos üretimi ve 14 Kyzikos üretimi gümüş sikke fragmanı ele geçer. M.Ö. 480 ve civarı dönemler Kserkses'in Hellas üzerine sefer düzenlemek için hazırlandığı ve nihayetinde sefere çıktığı bir döneme denk gelir. Dolayısıyla, Kyzikos ve Pers sikkelerinin bir arada bulunduğu bir dönemin askeri bir sefere denk gelmesi, bu sikkelerin dolaşımında askeri faaliyetlerin rolünün hesaba katmayı gerektirir. Bkz. Tablo 9, IGCH 1175.
[1439] Xen. Anab. VII.6.1; VII.6.7.
[1440]C.M. Kraay, 1976, s. 263; Kyzikos staterinin değeriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. T. Figueira, 1998, s. 525-527.

oran ancak Persler tarafından kiralanan askerlerin alabilme ihtimali vardır[1441]. M.Ö. 5. yüzyılın sonlarında Genç Kyros'un, içinde Hellen paralı askerlerinin de yer aldığı bir taht kavgasına giriştiği bilinir[1442]. Yine M.Ö. 410'ların sonları Batı Anadolu'da Atina'ya karşı, Sparta ve Persler lehine isyanların yoğun olarak yaşandığı bir dönemdir. Bu yüzden, definenin **(IGCH 1194)** gömü tarihi (yak. M.Ö. 410-400) dikkate alındığında, bu sikkelerin dolaşımında paralı askerlerin rolü ihtimaller arasında sayılabilir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere **Rhodos**, M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Akdeniz ticaretinin önemli kavşak noktalarından biri olagelir. Sahip olduğu bu konumunun Rhodos'un zenginliğinde payı olduğu muhakkaktır. M.Ö. 480-408 tarihleri arasında Rhodos muhtemelen Atina'nın hegemonik yaklaşımından dolayı sikke üretimine ara verir. Bu durum Rhodos'un politik ve ekonomik ilişkilerini bu dönemde sikke dolaşımı üzerinden takip etmeyi engelleyen bir faktördür. Ancak gömü tarihi yaklaşık M.Ö. 450 olarak verilen ve 41'den fazla değişik tür ve birimlerde gümüş sikke içeren Rhodos definesi (**IGCH 1185**), bölgenin M.Ö. 5. yüzyılın ortalarında politik ve ekonomik bir kavşak noktası olarak konumunu korumuş olduğunu düşündürür. Bu define, Thrakia-Makedonya, Hellas, Batı ve Güneybatı Anadolu, Kıbrıs ve Kuzey Afrika yerleşimlerinin farklı darphanelerine ait sikkelerden oluşur[1443]. Diğer definelerde olduğu gibi, bu sikkelerin dolaşımında ticari faktörlerin dışındaki başka etmenlerin de rolünün olması ihtimaller dâhilindedir. Özellikle, Atinalı General Kimon'un M.Ö. 460'ların ortasından M.Ö. 550'ye kadar Güneybatı

[1441]H.P. Borrell, "United Autonomous and Imperial Greek Coins" **The Numismatic Chronicle and Journal of the Numismatic Society**, Vol. 6, J. Y. Akerman (ed.), London, 1843/1844, s. 153.
[1442] Xen. Anab. I.1.1-6.
[1443] Definedeki sikke dağılımı şu şekildedir: Dikaia (1 didr.); Thasos (8 didr.); Lete (3 didr.), Mende (1 Tetradr.), Neapolis (1 didr.), Stagira (1 tetradr., 2 didr.), darp yeri bilinmeyen Thraco-Makedonya (3 didr.), Aigina (2 didr.), Tenos (1 didr.), Thera (1 didr.), Phokaia (1 tetradr.), Lykia (3 st.), Phaselis (1 double *siglos*), Soli (1 double Siglos), Kyrene (3 tetradr., 3 dr.) Barce (1 dr.), Barce ve Teuchira (1 tetradr). Ayrıca bkz. Bkz. Tablo 9, IGCH 1185.

Anadolu, Kıbrıs ve Mısır üzerine yaptığı seferler, sikkelerin dolaşımında askerlerin rolünü en azından göz ardı etmemeyi gerektirir.

M.Ö. 5. yüzyıldaki ticari ilişkilerle doğrudan ilgili olup olmadığı belli olmayan, ancak yine de bölgelerarası politik ve ekonomik bağlantıların var olma imkânına dair ipucu veren başka defineler de vardır. Troia'da bulunan ve yaklaşık M.Ö. 450'ye tarihlenen definede **(IGCH 1188)** temsil edilen 22 gümüş sikke fragmanının önemli bir bölümü (15 tanesi) Troia bölgesindeki yerleşimlerin darphanelerin üretimleridir[1444]. Geriye kalanlar ise, Troia bölgesine fazla uzak olmayan Kyzikos, Aigai, Mytilene, Teos ve Tenedos gibi merkezlere ait sikkelerdir.

Yine Kolophon'da yaklaşık M.Ö. 450'ye tarihlenen bir definede (**IGCH 1183**) bulunan 177 gümüş, 3 *elektron* sikkenin önemli bir bölümü yakın bölgelerdeki darphanelerin üretimidir. Definede, Kolophon 74, Teos 38, Magnesia (?) 26, Klazomenai 13, Ephesos 10, Miletos 2, Erythrai 1, Phokaia 1, Samos 1 ve Pers kralları 2 gümüş sikkeyle temsil edilirler. Geriye kalan az sayıdaki sikke ise, Kyzikos, Lampsakos, Kyme ve Karia'daki darphanelerin üretimidir[1445]. Kolophon sikkelerinin sayısal olarak baskın olduğu Batı Anadolu'daki farklı iki definede de (**IGCH 1189** ve **1190**) benzer bir yapı görülür. IGCH 1189'da Kolophon üretimi 5, Klazomenai üretimi 2, Magnesia üretimi 2, Teos üretimi 1 ve Atina üretimi 1 gümüş sikke temsil edilir[1446]. IGCH 1190'da ise, Kolophon darphanesine ait 6 ve Teos darphanesine ait 1 sikke parçası ele geçer[1447]. Sikkeler, politik ve ekonomik ilişkinin göstergelerinden biri olarak ele alındığında, M.Ö. 450 yıllarında ekonomik-politik bakımdan Batı

[1444]Troas bölgesindeki yerleşimlere göre dağılım şu şekildedir: Neandria: 1; Kebren: 11; Skepsis: 1; Lampsakos: 2. Bkz. Tablo 9, IGCH 1188.
[1445] Sikkelerin ayrıntılı bölgesel dağılımı için bkz. Tablo 9, IGCH 1183.
[1446] Bkz.Tablo 9, IGCH 1189.
[1447] Bkz. Tablo 9, IGCH 1190.

Anadolu'nun birbirine yakın birçok yerleşim merkezinin etkileşim içinde olduğu varsayılabilir.

Güney Anadolu kıyılarında Kilikia-Pamphylia sınırında bulunan ve M.Ö. 480'e tarihlendirilen define (**IGCH 1177**), bölgeye İtalya'nın güneyinden Hellas'a, Thrakia-Makedonya'dan Kuzey ve Güney Batı Anadolu'ya kadar farklı bölgeleri kapsayan darphanelerden gelen 38 gümüş sikkeyi barındırır[1448].

Yine gömü yeri Selimiye (ant. Side) olan ve yaklaşık M.Ö. 400'e tarihlendirilen define (**IGCH 1254**), çoğu yerel ve yakın çevre bölgelerindeki darphanelerin üretimi 18'den fazla gümüş sikke barındırır. Bu sikkeler arasında Side'ye ait en az 12 ve Aspendos'a ait en az 2 ve Kitium/Azbaal'a (Kıbrıs) ait 1 sikkenin *double-sigloi* ağırlığında olması, güney Anadolu bölgesi ve çevresinin bu dönemdeki ekonomik faaliyetlerinde Pers etkisinin işareti olarak kabul edilebilir[1449]. Bu durum, yine, yaklaşık M.Ö. 400'e tarihlendirilen ve 1300'den fazla gümüş sikke içeren bir diğer Kilikia definesindeki (**IGCH 1255**) sikkelerin dağılım ve nitelikleriyle daha net gözlemlenebilir. Yaklaşık 200 Atina *tetradrahmi*sinin de yer aldığı bu definede geriye kalan sikkelerin tamamı Kilikia ve Kıbrıs darphanelerinin *double-siglos* ağırlık sistemiyle darp ettikleri üretimlerdir[1450].

Gömü yeri Kyklad adaları olan ve M.Ö. yaklaşık 500'e tarihlenen **IGCH 6** definesi[1451], gömü yeri Santorin (ant. Thera) olan ve yaklaşık M.Ö. 500-490'a

[1448]Sikkelerin bölgesel dağılımı şu şekildedir: Abdera: 1 *octadrahmi*; Zankle: 1 *tetradrahmi*, Akanthos: 1 *tetradrahmi*, Korinth: 1 *stater*, Sahte Aigina: 1 *didrahmi*, Aegina: 10 *didrahmi*; Atina: 19 *tetradrahmi*, Pers: 1 *siglos* Karia: 1 double *siglos*, Khios: 1 *didrahmi*, Parium: 1 *drahmi*. Ayrıca bkz. Bkz.Tablo 9, IGCH 1177.
[1449]Korinth: 1 *stater*, Atina: 1 *tetradrahmi*, Kitium, Azbaal: 1 double-*siglos*, Side: 12'den fazla double-*sigloi*, Aspendos: 2'den fazla double-*siglo*i. Bkz.Tablo 9, IGCH 1254.
[1450] Atina: yaklaşık 200 *tetradrahmi*; Kilikia'daki merkezler: Kelenderis: yaklaşık 1000 "*double-sigloi*", Mallos: 1 "*double-siglos*", Side: 15+ "*double-sigloi*", Soli: 40+ "*double-sigloi*"; Kıbrıs'taki merkezler: Salamis: 1 "*double-siglos*", Paphos: 1 "*double-siglos*", Lapethos: 3 "*double-sigloi*", Kitium/ Azbaal: 10+ "*double-sigloi*", Bilinmeyen Kıbrıs Darphanesi: 1 "*double-siglos*". Ayrıca bkz. Bkz.Tablo 9, IGCH 1255.
[1451]Bkz.Tablo 9, IGCH 6.

tarihlenen **IGCH 7** definesi[1452] ve gömü yeri Koumares/Thessalia olan **IGCH 21** definesi (yaklaşık M.Ö. 450)[1453], Batı ve Kuzey Batı Anadolu'daki Hellen *polis*lerine ait sikkelerin M.Ö. 5. yüzyılın ilk yarısı boyunca Hellas'ın da dâhil olduğu bir coğrafyada dolaşımda olduklarını gösterir.

Sikke definelerinin sundukları kanıtlarla ilgili değinilmesi gereken bir diğer husus, yaklaşık M.Ö. 480-450 yılları arasında Atina'nın sikke üretimi üzerinde tekel oluşturma çabasının sonucuyla ilgilidir. Define kanıtları yerel sikke üretim ve dolaşımının baskın karakterini ortaya koyar. Bu açıdan Atina'nın yerel sikke üretimini durdurma ya da sikke üretim tekelini elinde bulundurması noktasında başarılı olduğu söylenemez. Ancak muhtemelen M.Ö. 449'da yayımlanan Atina Sikke Kararnamesi'yle bu durum aşamalı olarak Atina lehine gelişecektir.

V. 2. 4. M.Ö 5. Yüzyılda Batı Anadolu, Lykia ve Kilikia'da Ticaret

M.Ö. 5. yüzyıl, daha önce de bahsi geçtiği üzere, genel itibarıyla Perslerin Anadolu'nun kıyı yerleşimleri üzerindeki etkisinin zayıfladığı bir dönemdir. İsyan ve savaşlarla geçen bu dönem, siyasal istikrarın ve güvenliğin eskiye oranla aşındığı ve Atina'nın Achaemenidlere karşı Anadolu'nun kıyı kesimlerinde üstünlük sağladığı bir tarihsel sürece işaret eder. Bu süreç M.Ö. 459'da Perslerle Atinalılar arsında yapılan Kallias Barış Antlaşması'la[1454] yerini güvenlik açısından daha istikrarlı bir döneme bırakır. Ancak, M.Ö. 430'un sonunda Spartalalılar ile Atinalılar arasında başlayan büyük savaş (Peloponessos Savaşı) Akdeniz hinterlandında yer alan bölgeleri tekrar huzursuz bir ortamın içine sevk eder.

[1452]Bkz.Tablo 9, IGCH 7.
[1453]Bkz.Tablo 9, IGCH 21.
[1454]O. Tekin, 2010, s. 107.

Arkeolojik buluntuların sağladığı veriler, bu ortamın ticari faaliyetler üzerinde önemli bir etki yarattığını gösterir. Bu etkinin izinin sürülebileceği Anadolu'daki merkezlerden biri Klazomenai'dır. Pers egemenliğinin yaklaşık ilk çeyrek yüzyıllık döneminde yerlerinden göç ettikleri düşünülen Klazomenailıların, M.Ö. 6. yüzyılın sonlarında geri dönüp ekonomik faaliyetlerini yürüttüklerinden daha önce bahsedildi. Ancak bu durumun M.Ö. 499-494/3 yılında Perslere karşı ortaya çıkan Ion isyanı'yla birlikte tekrar değiştiği görülür. Bu döneme tarihlendirilen neredeyse yok denecek kadar az sayıdaki arkeolojik buluntu[1455], Klazomenailıların Perslerin korkusundan tekrar Karantina adasına yerleşmeleriyle ve anakaranın M.Ö. 4. yüzyılın başlarına kadar bir daha yerleşime sahne olmamasıyla ilişkilendirilir[1456]. İsyanın ve sonraki sürecin olumsuz etkisi, ticari faaliyetlerin gelişimiyle ilgili önemli bir gösterge olan Klazomenai üretimi amforaların başka bölgelerdeki düşüşüyle de görülür. Örneğin, Marsilya'da M.Ö. 550-500 arası döneme tarihlendirilen tabakalarda Klazomenai üretimi ticari amfora buluntu sayısı 44 iken (bkz. Tablo A), M.Ö. 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen ticari amfora buluntu sayısı sadece 1'dir[1457]. Yine bu dönemde, Histria, Olbia ya da Olbia 'nın *khora*sında yer alan merkezlerde de Klazomenai üretimi amfora buluntularında önemli bir düşüş yaşanır[1458]. Emporion'da (Palaia Polis) ise, M.Ö. 520/500-480 dönemine tarihli tabakada ele geçen 146 amfora buluntusunun 59'u Klazomenai üretimi olarak belirlenir[1459]. Ancak tarih aralığının genişliği, M.Ö. 499-94/3 arası gerçekleşen Ionia İsyanı'nın bu oranlar üzerindeki etkisini değerlendirmeyi mümkün kılmaz. Klazomenai üretimi amforaların isyan sonrası genel düşüşüne bakıldığında, Emporion'daki amfora parçalarının M.Ö. 500 öncesine ait buluntular olması daha olasıdır.

[1455]Klazomenai'ın yaygın olmasa da M.Ö. 5. yüzyılda ticari amfora üretmiş olabileceğine yönelik değerlendirme için bkz. Y. Sezgin, 2012, s. 56.
[1456]Y. Ersoy, 2004, s. 64-67.
[1457]Y. Sezgin, 2012, s. 55.
[1458]R.M. Cook- P. Dupont, 1998, s. 156; Y. Sezgin, 2012, s. 55.
[1459]Y. Sezgin, 2012, s. 55.

Attika Siyah Figürlü seramik buluntuları, siyasal istikrarsızlığın ve belirsizliğin olduğu bu dönemde Anadolu'nun Kuzeybatı kesimlerindeki farklı yerleşimlerin de ticari bakımdan olumsuz etkilendiğini gösterir. Ainos, Elaius, Parion, Troia, Thymbra, Tenedos ve Assos'un tamamında M.Ö. 500-475 arası yıllara tarihlendirilen 66 adet Attika Siyah Figürlü seramik buluntusu ele geçer.[1460] Bu oran söz konusu bölgelere yapılan ithalatın bir önceki döneme göre (99 adet) önemli oranda düştüğüne işaret eder. Ancak Attika Siyah Figürlü Seramik ithalatında görülen asıl düşüş, M.Ö. 478/77'de Atina- Delos Birliği'nin Atina'nın liderliğinde Perslere karşı saldırı durumuna geçtiği ve Batı Anadolu'nun kıyı Hellen yerleşimlerinin de içinde yer aldığı çok sayıda *polisin* Atina'nın sıkı kontrolünde hareket ettiği M.Ö. 475-450 arası dönemde olur. Bu dönemde aynı yerleşim merkezlerinde ele geçen Attika Siyah Figürlü seramik buluntularının toplam sayısı sadece 25'tir[1461].

Benzer bir tablo, Aeolia bölgesinin Antandros, Kyme, Methymna, Mytilene, Larisa, Gryneion, Pitane ve Phokai gibi merkezlerine ithal edilen Attika Siyah Figür seramik buluntularının sayısında da görülür. Pers egemenliğinin yaklaşık ilk elli yılında Attika Siyah Figürlü seramik buluntularının söz konusu merkezlerdeki buluntu sayısı toplam 239'dur. Ancak aynı merkezlerde, M.Ö. 500-470 arası döneme tarihlendirilen Attika Siyah Figürlü seramik sayısının toplam miktarı 40'a iner. Bu seramiklerin ithalatındaki asıl düşüş ise, yine, Atina'nın M.Ö. 477/78'de kurulan Delos Birliği'yle güç kazandığı ve Batı-Güneybatı Anadolu'nun kıyı şeridinde yer alan çok sayıda Hellen yerleşimi üzerinde kontrol sağladığı M.Ö. 475-450 yılları arasında olur; bu dönemde ele geçen toplam buluntu sayısı 13'le sınırlıdır[1462].

[1460]K. Görkay, 1999, s. 20, Tablo 1b.
[1461]a.g.e., s. 20, Tablo 1b.
[1462] Ayrıntılı bilgi için bkz. Görkay, a.g.e., s. 39-40, Tablo 2b.

Patara'nın (daha geniş bir çerçevede Lykia'nın) ise, M.Ö. 5. yüzyıldaki ticari faaliyetlerinin dönemin siyasal gelişmelerinden olumsuz olarak etkilendiği görülür. Patara-Tepecik'te özellikle, Ion İsyanı ve Perslerin Atina üzerine seferler düzenlediği M.Ö. 5. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen seramik sayısında oldukça önemli bir azalma görülür[1463]. Örneğin bu döneme tarihli sadece 9 adet Attika Siyah Figürlü seramik buluntusu ele geçer. Bu miktar M.Ö. 6. yüzyılın 2. yarısının farklı dönemlerine tarihli 331 adet buluntu sayısıyla karşılaştırıldığında[1464], Patara'yla Atina arasındaki ticari ilişkilerin nasıl düşük bir seviyeye indiği net olarak görülür.

Bu dönemle ilgili anlatılar, Lykia'nın Perslerle müttefik olduğunu gösterir. Herodotos, Lykialıları, M.Ö. 499'da Pers yönetimine karşı ortaya çıkan Ion İsyanı'na katılanlar arasında saymaz. Yine, Herodotos'un aktardıkları dikkate alındığında, Kserkses'in M.Ö. 480'de düzenlediği Atina seferinde, Lykialıların Pers kralının yanında yer aldıkları görülür[1465]. Dolayısıyla, M.Ö. 5. yüzyılın ilk çeyreğinde Patara bölgesindeki ithal ürünlerde görülen keskin düşüşün sebebi, büyük olasılıkla, Perslerle Lykialılar arasındaki herhangi bir olumsuz ilişkiden kaynaklanmaz. Bu düşüş daha çok isyanlar ve savaşlardan kaynaklı dönemin genel istikrarsız ortamıyla ilgili olmalıdır.

Atina-Delos Birliği'nin kuruluş sürecinden (M.Ö. 479/478) sonraki yaklaşık 50 yılda ise, Lykia bölgesinin, dolayısıyla Patara'nın, Atina ya da Perslerle olan siyasi ve ekonomik ilişkisinin nasıl olduğu hakkında oldukça sınırlı bilgilere sahibiz. Ancak M.Ö. 452/451, 451/450 ve 446/445 Atina Vergi Listeleri'nde Lykia'nın Birlik'e vergi ödediği

[1463]M.Ö. 525-480/475 arası döneme tarihlenen toplam 22 adet Khios üretimi amfora buluntusu (bkz. E. Dündar, 2017, s. 436-441, Kat. No. ChiA.10-ChiA. 28, ChiA.31-ChiA. 33, ChiA.37), tarihlemedeki geniş zaman aralığından dolayı net bir tarihsel bağlam oluşturmayı engellemektedir. Ancak M.Ö. 5. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen diğer ithal seramik ürünlerindeki keskin düşüş, bu amforaların da, en azından büyük bir kısmının, Ion İsyanı öncesi süreçte bölgeye geldiğini düşündürür. Ancak Dündar, bu amfora buluntularına dayanarak, Patara'yla Khios arasında M.Ö. 6. yüzyılda kurulan ticari ilişkilerin, M.Ö. 5. yüzyılın başında da yoğun olarak devan ettiğini öne sürer. Bkz. a.g.e., s. 382, 425.
[1464]G. Acar, 2011, s. 149, Tablo I.
[1465]Hdt. VII. 92; Diod. XI.2.2.

görülür (bkz. Tablo 13, No. 2). Muhtemelen bu verginin sağlayıcıları arasında Patara'da yer alır. Atina'nın Patara üzerindeki etkisinin, Peloponessos Savaşı'nın ilk yıllarına denk gelen (M.Ö. 429) ve vergi toplamak için Lykia'ya giden Atinalı Melesandros'un[1466], Lykialılar tarafından öldürülmesine kadar (M.Ö. 429) sürdüğü düşünülür[1467]. Bu dönem, Atina'nın etkinliğinin artığı ve Perslerin özellikle Batı ve Güney Batı Anadolu'daki Hellen yerleşimleri üzerindeki etkisinin görece zayıfladığı bir dönemdir. Patara-Tepecik'te M.Ö. 5. yüzyılın 2. çeyreğinde ele geçen amfora buluntularındaki kesinti[1468], değişen bu siyasal pozisyonun Lykia bölgesindeki ticari hayatı olumsuz bir şekilde etkilediğini gösterir. Ancak bu durumun, M.Ö. 5. yüzyılın 2. yarısında ortaya çıkan yeni siyasal gelişmelerle değiştiği görülür. M.Ö. 449'da Perslerle Atinalılar arasında yapılan Kallias Barış Antlaşması, Akdeniz ve Ege'nin önceki döneme göre daha istikralı ve güvenli bir ortama kavuşmasına sebep olur. Antlaşma, aynı zamanda, Atina'nın kendi mallarını Pers kontrolündeki bölgelere serbestçe satabilme hakkını verir[1469]. Bundan sonraki süreçte Atina seramiklerinin geniş alanlara yoğun bir şekilde dağıldığı görülür[1470]. Patara-Tepecik'te ortaya çıkan değişik bölge üretimi amfora buluntuları, Kallias Barışı'yla başlayan M.Ö. 5. yüzyılın 2. yarısındaki ticari canlanmanın sadece Atina mallarıyla sınırlı olmadığını da gösterir. Başka bir ifadeyle, Tepecik'te bulunan ithal amfora buluntuları M.Ö. 5. yüzyılın 2. yarısında Patara'nın Khios, Samos, Korinthos, Güney İonia gibi merkezlerle ticari faaliyetler içinde olduğuna işaret eder. Bu dönem, aynı zamanda, Patara'yla Thasos, Mende, Kos gibi Kuzey Ege ve Güney Batı Anadolu merkezleri arasında ticari ilişkilerin başladığı bir dönemdir. Bu merkezlerden

[1466]Thuk. II. 69.
[1467]E. Dündar, 2017, s. 425.
[1468]Patara-Tepecikte ele geçen ve M.Ö. 5. yüzyılın 2. çeyreğinin çeşitli dönemlerine tarihlendirilen terracotta heykelcik parçaları, bu dönemde Patara'nın Korinthos gibi yerleşimlerle ticari ilişkiler içinde olduğunu gösterir. Bkz. G. Işın, 2010a, s. 93 (TK5, Fig.5), s. 94 TK6, Fig 6), s. 98; E. Dündar, 2017, s. 425.
[1469] M. Durukan, 2007, s. 234-236.
[1470] M. Durukan, 2007, s. 234-236.

ithal edilen amforaların bir bölümü Peloponessos Savaşı'nın sona erdiği M.Ö. 5. yüzyılın sonu[1471] ile 4. yüzyılın başına tarihlendirilir[1472]. Tepecik'te bulunan diğer ithal amfora buluntularının tarihi, M.Ö. 5. yüzyılın 2. yarısı[1473] ve 5. yüzyıl[1474] gibi geniş bir zaman aralığında verilir.

M.Ö. 5. yüzyılda Kilikia bölgesindeki ticari hayatın izlediği rotanının anlaşılmasında ise, Nagidos sağladığı ya da sağlamadığı verilerle önemli bir merkez olma niteliğini korur. Yukarıda Achaemenid egemenliğinin ilk döneminde Kıbrıs'la Nagidos arasında gittikçe zayıflayan bir ticari ilişkinin varlığından bahsedildi. Ancak M.Ö. 5. yüzyılın ilk üççeyreğinde Kıbrıs etkisini yansıtan hiçbir seramik buluntusuna rastlanmaz. Bunun yanı sıra, M.Ö. 6. yüzyılın sonunda ekonomik canlanmanın bir göstergesi olan Khios, Lesbos, Samos ve Fenike'den yapılan amfora ithalatı da bu dönemde kesilir[1475]. Dolayısıyla, ilk akla gelen, bu durumun Ionia İsyanı'yla başlayan siyasal gelişmelerin yarattığı olumsuz koşullardan kaynaklanmış olabileceğidir[1476]. Perslerin, isyana katılan Kıbrıs'ı ve yakın müttefiklerini cezalandırmak istemeleri ya da siyasal gelişmelerin sebep olduğu kargaşa ortamı, daha önce Kıbrıs'a tanınmış ticari ayrıcalıklarının kullanımını kısıtlamış olmalıdır. Ancak bu kopuşun yaklaşık yetmiş beş yıl sürmesi[1477], Kıbrıs'la Nagidos arasındaki ticari ilişkinin kopmasında başka etmenlerin de rol oynamış

[1471]Patara-Tepecik'te ele geçen 3 adet Khios üretimi (bkz. E. Dündar, 2017, s. 441-442, Kat. No. ChiA.39-ChiA.41) ve 1 adet Samos üretimi (bkz. a.g.e., s. 446, Kat. No. SA.5) amfora buluntusu M.Ö. 5. yüzyılın sonuna tarihlendirilir.

[1472] M.Ö. 4. yüzyılın başlarına tarihlenen 3 adet Mende amfora buluntusu için bkz. a.g.e., s. 449 (Kat. No. MnA.2-MnA.4).

[1473]Bunların içinde 5 adet Korinthos üretimi (bkz. a.g.e., s. 446-447, Kat. No. Ca.2-CA.6), 1 adet Thasos üretimi (bkz. a.g.e., s. 447-448, Kat. No. ThA.1), 1'i 450-425 (bkz. a.g.e., s. 476, Kat. No. UA.11) arası yıllara tarihlendirilmek üzere 2 adet Güney Ionia üretimi (diğeri için bkz. a.g.e., s. 475, Kat. No. UA.9), 1'de Mende üretimi (bkz. a.g.e., s. 449, Kat. No. MnA.1) olmak üzere toplam 9 ithal amfora buluntusu yer alır.

[1474]Patara-Tepecik'te ele geçen 5 adet Kos üretimi (a.g.e., s. 450-451, Kat. No. CoA.1-CoA.6) ve 5 adet de Güney Ionia üretimi (bkz. a.g.e., s. 474-475, Kat. No. UA.3-UA.4, UA.6-UA.8) olmak üzere toplam 10 adet ithal amfora buluntusu M.Ö. 5. yüzyıl gibi geniş bir zaman aralığına yerleştirilir. Güney Ionia üretimi 2 adet amfora buluntusu ise M.Ö. 5-4. yüzyıllara tarihlendirilir. Bkz. E. Dündar, 2017, s. 475-476 (Kat. No. UA.10, UA.12).

[1475]A.K. Şenol ve E. Aşkın, 2007, s. 297; M. Durukan, 2007, s. 232.

[1476] M. Durukan, 2007, s. 232.

[1477]M. Durukan, 2007, s. 233.

olabileceği iddialarının ortaya atılmasına sebep olur. Bu çerçevede, Gjerstad'ın Kıbrıs seramiklerinin Yunanistan ve Batı Anadolu'daki üretim merkezlerinden gelen seramiklerle sanatsal özellikleri ve kaliteleriyle rekabet etmediğine dair görüşü öne çıkar[1478]. Fakat M.Ö.5. yüzyılın ilk yarısı boyunca devam eden Pers-Atina savaşlarının yarattığı sonuçlar göz önüne alındığında, siyasal gelişmelerin Nagidos ticari faaliyetlerinin yönünü belirlemede daha tayin edici bir etkiye sahip olduğu düşünülebilir. Başka bir ifadeyle, Delos Birliği'nin kuruluşundan (M.Ö. 478/77) yüzyılın ortalarına kadar Atinalı Kimon'un komutanlığında Anadolu'nun kıyı kesimlerindeki Hellen yerleşimleri, Kıbrıs ve Mısır gibi birçok bölgede Perslerle hâkimiyet savaşına girmesi, Ionia İsyanı'yla başlayan Pers-Kıbrıs gerginliğinin Kıbrıs'ın aleyhine siyasal ve ekonomik durumlar yarattığı ve bunun da Nagidos'u etkilediği düşünülür[1479]. Nagidos'un Kıbrıs'a coğrafi yakınlığı ve önemli oranda Kıbrıslı nüfus barındırması[1480], daha önce yoğun ticari ilişkiler içinde olduğu Kıbrıs'ın olumsuz durumundan doğrudan ya da dolaylı yoldan etkilenmiş olabileceğini gösterir[1481].

M.Ö. 449'da Achaemenidlerle Persler arasında imzalanan Kallias Barışı'yla istikrarlı ve güvenli ortam oluşmaya başlar. Bundan Achaemenid kontrolü altındaki bölgelerle Atina arasındaki ticari ilişkilerin geliştiği görülür. Bunun en önemli göstergesiyse, geniş bir coğrafi alanda ve yoğun miktarlarda Atina seramiklerinin ele geçmesidir. Atina'nın Perslerle geliştirdiği ticari ilişkiyi bu antlaşmanın en önemli sonucu olarak gören Durukan'a göre, Atina bu antlaşmayla birlikte mallarının serbest dolaşım hakkını elde eder ve ürünlerini Perslerin kontrolündeki merkezlere rahatça ulaştırır. Delos Deniz Birliği'nin sağladığı siyasal ve ekonomik avantajlarla birlikte, Perslerle görece

[1478] E. Gjerstad, **The Cypro-Geometric, Cypro Archaic and Cypro-Classical Periods, Greek Geometric and Archaic Pottery found in Cyprus**, The Swedish Cyprus Expedition IV.2, 1948, 314; Durukan, 2007, s. 232.
[1479] M. Durukan, 2007, s. 234.
[1480] Nagidos'ta Fenikeliler, Kilikialılar, Rhodoslular, Samoslular, Luviler yaşamaktadır. Bkz. a.g.m., s. 234.
[1481] M. Durukan, 2007, s. 234.

olarak düzelen ilişkiler Atina'yı ekonomik ve siyasi olarak Akdeniz'de hâkim bir konuma getirir[1482]. Bu tarihsel süreç içinde Nagidos'ta da bazı önemli değişikliklerin olduğu görülür. M.Ö. 440-430 yıllarına tarihlendirilen Nagidos sikkelerinin darp edilmesi (Levha VII, No. 145-147), Atina seramiklerinin özellikle M.Ö. 5. yüzyılın son çeyreğinden sonra artan bir şekilde ele geçmesi[1483], bu yüzyıla tarihlenen Thasos, Mende, Fenike üretimi amfora buluntularının bulunması[1484], bu siyasal ortamın Nagidos'un gelişmesine katkı sağladığını gösterir. Bu noktada Perslerin kontrolündeki Nagidos'ta ekonomik gelişmenin imparatorluğun hem Atina'yla ticari ilişkileri destekleyen hem de Atina'nın olası saldırılarına karşı yeni askeri önlemler alma gibi paradoksal bir yaklaşımdan kaynaklandığı söylenebilir[1485]. M.Ö. 4. yüzyılın ilk otuz yılına tarihlendirilen ve Pers satraplarına atfedilen Nagidos sikkelerinin darp edilme tarihlerinin Doğu Akdeniz'deki merkezlere yapılacak sefer tarihlerine denk gelmesi, Nagidos'un Persler için askeri anlamda önem kazanmaya başladığını gösterir. Dolayısıyla, M.Ö. 5. yüzyılın ortalarından itibaren hem Atina'yla yapılacak ticaret için uygun bir siyasal ortamın olması hem de Doğu Akdeniz ve Güney Batı Anadolu'nun güvenliğini sağlamak için Perslerin bu bölgeye daha fazla önem vermeleri, Nagidos'un ekonomik ve ticari hayatının gelişmesine katkı sağlamış olmalıdır[1486].

Nagidos'un Kıbrıs'la olan ilişkisinin Perslerin bu bölgeye olan politik ve ekonomik yaklaşımını belirlemede belirleyici bir role sahip olduğu kabul edildiğinde, bu durumun Perslerin Kilikia'da uyguladıkları genel idari yaklaşımdan farklılık gösterdiği söylenebilir. Kilikia bölgesi genel anlamda Perslerin satrap atamadığı, Tarsus hanedanları

[1482]M. Durukan, 2007, s. 233-236.
[1483]Durukan'a göre, Nagidos'ta ve Kilikia'nın diğer bölgelerinde Yunan ikonografisinden etkilenen sikkelerin darp edilmesi, Nagidos'ta yaşayan önemli oranda Hellen nüfusunun varlığından ziyade, Atina'nın kültürel ve ekonomik hegemonyasından kaynaklanır Bkz. M. Durukan, 2007, s. 233.
[1484]A.K. Şenol –E. Aşkın, 2007, s. 292, 294-295.
[1485]M. Durukan, 2007, s. 235.
[1486]a.g.m., s. 235.

öne çıksa bile, bölgedeki yerleşimlerin kendi yerel özellikleri ve otonom yapılarıyla yönetime dâhil oldukları bir bölgedir. Askeri ve ekonomik olarak, Persler için önemli olan bölgenin Persler için ciddi sorunlar yarattığına dair somut verilere de sahip değiliz. Dolayısıyla, Durukan'ın Nagidos'la ilgili verileri göz önünde bulundurarak, bölgenin ticari ilişkilerinin Kilikia'nın Pers müttefiki diğer bölgelerin tersine dış siyasal gelişmelere göre yön değiştirdiğine yönelik görüşü[1487], bu çerçevede kabul edilebilir bir değerlendirmedir.

[1487] a.g.m., s. 233.

SONUÇ

II. Kyros'un M.Ö. 547'de Lydia Krallığı'na son vermesiyle, Anadolu coğrafyasının büyük bir bölümü Akhaemenes soyundan geldiklerini iddia eden Pers krallarının egemenliğine girer. Perslerin Anadolu'daki bu egemenlikleri iki yüzyılı aşan uzun bir dönemi kapsar. Bu süreç içinde, Persler Anadolu'daki farklı bölgelerin yerel özelliklerini (siyasal, kültürel, ekonomik vb.) göz önüne alarak, bu bölgelerde siyasal kontrollerini sağlamaya çalışırlar. Bu da çoğu zaman mevcut yerel yapıların varlıklarını devam etmesine olanak sağlar. Orta ve Batı Anadolu'da Sardeis merkezli Sparda Satraplığı, Daskyleion merkezli Hellespontine Phrygia Satraplığı ve Kappadokia Satraplığı Persler tarafından kurulmuş olsa da, Anadolu'nun kıyı kesimlerine dağılan Hellen *polis*leri Lydia döneminde olduğu gibi yarı otonom varlıklarını devam ettirirler. Yine, Lykia ve Kilikia bölgelerinin yönetimi bölgede etkin olan hanedanlara bırakılır. Sardeis dâhil, Pers satraplarının doğrudan müdahil olduğu bölgelerde bile, soyo-ekonomik ve politik olarak güçlü yerli yapılar (toprak sahipleri gibi), mevcut pozisyonlarını korumayı sürdürürler. Dolayısıyla, Achaemenidlerin Anadolu'nun değişik bölgelerindeki mevcut sosyo-politik yapıları değişime zorlayan bir yaklaşım içinde oldukları söylenemez.

Achaemenidlerin bu politik yaklaşımlarının Anadolu'daki iktisadi hayatı nasıl etkilediğini belirlemek ise, oldukça karmaşık ve zor bir konudur. Bu zorluğu yaratan temel faktör, dönemle ilgili kaynak malzemenin yetersiz olmasıdır. Antik dönem yazarlarının anlatıları ekonomi ve maliyeyle ilgili sistemli bilgiler içermezler. Başta Herodotos, Ksenophon ve Thukydides olmak üzere, çoğu Hellen yazarının anlatıları genellikle belli dönemlerdeki siyasal gelişmelerle ilgili sınırlı, taraflı ve dönemsel olarak birbirinden kopuk bilgiler verirler. Başka bir ifadeyle, Hellen yazarlarının eserlerinde ekonomiyle ilgili anlatıların doğrudan ya da dolaylı olarak geçtiği bölümlerde, çoğu

zaman örnekler, siyasal gelişmelerin hikâye dili içinde verilir. Örneğin, Herodotos Sardeis'li yerel soylulardan Pythios'un zenginliğinden, mülkünden ve kölelerinden bahsederken, bunu o dönemin toprak sahipliği, tarımsal faaliyetler, geçim kaynakları, işgücü kaynaklarının kullanımı, devletin toprak gelirlerinden faydalanma biçimi ve farklı sosyal tabakaların birbirileriyle olan ekonomik ilişkileri bağlamında ele almaz. Phthios'un zenginliğiyle ilgili bu anlatı daha çok askeri bir sefer arifesinde yerel bir aristokratın Pers krallına karşı gösterdiği cömertliğin bir ifadesi olarak kendine yer bulur ve anlatı bununla sınırlı kalır. Bu örneğin ekonomik faaliyetler açısından sahip olduğu yüzeyselliğin, antik yazarlardan kalan eserlerin neredeyse tamamının ortak bir özelliği olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, bu kaynaklar aracılığıyla insanların geçimlerini nasıl sağladıkları, farklı bölgeler arasında ya da devletler arasında nasıl bir ekonomik ilişki olduğu, teknik gelişmelerin ekonomik faaliyetler üzerinde nasıl bir etki yarattığı, ulaşım olanaklarının ekonomik faaliyetler açısından ne kadar uygun olduğu, ticari hayatın kimin eliyle hangi işlemlerle yapıldığı, dönemsel olarak hangi bölgelerde ne yönde ekonomik değişiklikler yaşandığı, siyasal gelişmelerin ekonomik sonuçlarının ne olduğu ve buna benzer dönemin ekonomisiyle ilgili akla gelen birçok sorunun doğrudan cevabını bulmak çoğu zaman mümkün olmamaktadır.

Pers krallarından geriye kalan sınırlı sayıdaki yazıt da ekonomik faaliyetler açısından Hellen yazarlarının bıraktıkları açığı kapatacak nitelikte değildir. Bu yazıtlar genel itibariyle, Pers krallarını öven ve propaganda amacıyla kullanıldıkları düşünülen metinlerdir. Anadolu'nun farklı bölge ve halklarının bu yazıtlara konu olması da, muhtemelen Pers krallarının hâkimiyet alanlarını vurgulamak için başvurdukları politik bir propaganda yaklaşımının sonucudur. Dolayısıyla, yazılı kaynakların tezin dönemsel kapsamı olan M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısı ile M.Ö. 5. yüzyılla ilgili verdikleri bilgilerin bütüncül bir değerlendirme yapmayı sağlayacak niteliklerden uzak olması, söz konusu

dönemin Anadolu ekonomisiyle ilgili veriler sağlayacak başka kaynaklara bakmayı gerektirir. Bu noktada nümismatik ve arkeolojik çalışmaların sağladığı veriler önem kazanırlar. Ancak dönemle ilgili gerek nümismatik çalışmalar sonucunda elde edilen veriler gerekse arkeolojik çalışmaların ekonomik gelişmeler bağlamında sundukları kanıtlar, yorum farklılıklarına sebep olan çok sayıda belirsizlikler taşırlar. Anadolu coğrafyası temel alındığında, sikke üretim faaliyetlerinin ve sikkenin ekonomik hayata kullanım geleneğinin, kıyı kesimleriyle sınırlı kaldığı görülür. Bu bölgelerde de, imparatorluğun ekonomi politikası çerçevesinde belli bir standarda oturmuş bir sistemin varlığından söz edilemez. Neredeyse her *polis*in kendi yerel geleneklerine göre darp ettikleri sikkelerin yanı sıra, Achaemenid kralları, satraplar, yerel hanedanlar adına darp edilen faklı özelliklerde çok sayıda sikke de mevcuttur. Dönemle ilgili yazılı kaynaklar ise, bu sikkelerin ortaya çıkış tarihleri ve üretim amaçları, birbirleriyle ilişkileri, hangi ekonomik çevrelerde kabul gördükleri, sosyal, siyasal ve ticari yapı ve gelişmelerle olan bağlantıları ve başka bölgelerde dolaşımda olmalarının nedenleriyle ilgili herhangi bir sistematik bilgi sunmazlar. Böyle bir durumda sikkelerin ekonomik değeriyle ilgili bir belirsizlik ortaya çıkar. Örneğin, I. Dareios döneminde darp edilmeye başlayan *dareikos*ların günlük alış verişlerde ve ticarette kullanılmaya uygun olmayan yüksek değerleri, sadece sikke üretim ve kullanım geleneğinin yoğun olduğu Anadolu'nun batı kesimlerinde darp edilmeleri ve sınırlı bölgelerde dolaşımda olmaları, bu sikkelerin ekonomik değerlerinin ötesinde başka işlevlerinin olabileceğini akla getirir.

Benzer problemler arkeolojik çalışmalar sonucunda farklı bölgelerde ortaya çıkan buluntuların (özellikle ticari amforalar ve ithal Attika Siyah Figürlü seramikler) dönemin ekonomik ve ticari gelişmeleriyle ilgili sunduğu verilerde de kendini gösterir. Şüphesiz ki amforaların da içinde yer aldığı arkeolojik bulgular, bölgelerarası bağlantıları ve malların denizaşırı dağılımlarını görmek için önemli kaynaklardır. Fakat yazılı

kaynakların, ürünlerin üretim amaçları, malların el değiştirmesinde temel amacın ne olduğu, dolaşımda olan ürünlerin cinsi ve fiyatı, dolaşım amaçları, hangi devletlere, bölgelere ya da sosyal gruplara yönelik üretildikleri, kimin eliyle alınıp satıldıkları gibi birçok soruya verilecek cevaplar tahminden öteye geçmez. Bunun yanı sıra birçok yerde kazı çalışmalarının halen yapılmamış olması, dönemsel ve bölgesel değişimleri anlamada ve karşılaştırmada eksikliklere sebep olur.

Dönemin ekonomisiyle ilgili kaynak malzemenin sınırlılığı ve bu malzemenin birçok yönüyle değerlendirme zorluklarına sebep olan niteliği, yukarıda da değinildiği gibi bazı temel konularda sorulan soruların cevapsız kalmasına sebep olur. Bu durum, Achaemenidler döneminde (M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısı ve 5. yüzyıl) Anadolu'daki ekonomik sistemi ve bu sistemin tarihsel süreç içinde geçirdiği değişim ya da devamlılıkları ayrıntılarıyla ortaya koyma imkânı vermez. Bu gerçeğe rağmen, edebi, arkeolojik, nümizmatik ve epigrafik kaynakların sundukları verilerin disiplinler arası bir yaklaşımla tarihsel bağlamları çerçevesinde birlikte ele alınması, bu dönemdeki ekonomik gelişmelerinin izlediği rotayla ilgili bazı önemli genel ve spesifik sonuçlara ulaşmayı mümkün kılar.

Achaemenid krallarının uyruklarıyla olan ilişkisinin ideolojik altyapısı, gerek simgesel mesajlarla yüklü kraliyet yazıtlarıyla (Kyros Silindiri, Behistun Yazıtı, Naqš-i Rustam vd.) gerekse bu yazıtlarla paralel mesajlar taşıyan anıt yapılar (saray, kral mezarları vb.) üzerindeki rölyefler, mühür ve sikkelere işlenen tasvirler aracılığıyla kendini doğrudan ya da dolaylı olarak görünür kılar. Bu kaynakların sağladığı veriler her şeyden önce, hükümranlığı tanrısal iradenin onayına ve isteğine dayanan Pers kralının imparatorluk yönetimi içinde merkezi bir konumda olduğunu gösterir. Kral yeryüzünde adaleti hâkim kılmak, haksızlıkları gidermek, düzen sağlamak, uyruklarının refah ve güvenlik içinde yaşamalarını temin etmek için yalana ve isyana karşı mücadele eder.

Böyle bir düzenin koruyucusu Pers kralına uyrukların sadakatle bağlı olmaları onların da yararınadır. Kral sadakatle kendisine bağlı uyruklarını ödüllendirir. Ancak yalana/isyana başvuran uyruklar, kralın hedefi haline gelirler ve ağır şekilde cezalandırılırlar. Dolayısıyla, uyrukların adil bir düzen içinde yaşamaları ve ödüllendirilmeleri onların kralla işbirliği içinde olmalarını gerektirir. Öyle ki, bu işbirliği gönüllülük esasına dayanan bir zemine sahiptir. Geniş coğrafyalar üzerinde dağınık halde bulunan farklı bölgesel güçler kendi yerel özelliklerini koruyarak ve isteyerek kralın adil düzeni altında bir araya gelirler. Pers kralına olan bağlılıklarını ve sadakatlerini ise, krala verdikleri hediyeler ve ödedikleri vergilerle (Eski Persçe, *bājim abaratā*) gösterirler.

Başta Herodotos ve Ksenophon olmak üzere Hellen yazarlarının anlatıları ve sikke buluntuları, Achaemenid krallarının, ideolojik programlarının da uygun gördüğü bir sosyo-kültürel çeşitliliğin Anadolu'da devam etmesinde bir sakınca görmediklerini gösterirler. Bu yaklaşım, Anadolu'nun idari bölünmesinde mevcut yapıların çoğu zaman Achaemenid egemenliği öncesi pozisyonlarını korumalarıyla da görülür. Daha önce de bahsi geçtiği üzere, başta Batı Anadolu'da olmak üzere Anadolu'nun kıyı kesimlerindeki Hellen *polis*leri yarı otonom yapılarını korumaya devam ederler. Achaemenidlerin egemenliğiyle birlikte, Hellen *polis*lerin sikke üretim faaliyetlerinde bir kesintinin olmaması bu durumun en açık göstergelerindendir. Aynı şekilde Lykia ve Kilikia'nın yönetimleri de krala sadakatle bağlı olduğu görülen vasal hanedanlara teslim edilir. Kraliyet ailesinin mensuplarının ya da krallara sadık Pers soylularının atandığı Sardeis ya da Daskyleion gibi önemli satraplık bölgelerinde bile yerel güçler, bölgesel koşullara bağlı olarak çoğu zaman Pers egemenliği öncesinde kalma geleneksel sosyo-ekonomik-politik güçlerini korurlar. Fakat Achaemenidlerin gelişiyle ortaya çıkan yeni bir durumdan da bahsedilebilir; bu yeni durum fethedilen bölgelere belli oranlarda Pers soylusunun da yerleşmesidir.

İmparatorluk yönetiminin bu farklı kesimlerle kurduğu ilişki, kraliyet yazıtlarındaki ideolojik programa da yansıdığı gibi, bu kesimlerin talep edilen belli yükümlülükleri yerine getirmelerine bağlıdır. Bu yükümlülükler arasında kralın yararına bir iş yapmak ve asker beslemek gibi çok sayıda unsur sayılabilir. Ancak toprakları etkin bir şekilde kullanmak ve vergi ödemek, yerine getirilmesi istenilen en önemli yükümlülükler arasında görülür. Dolayısıyla, kralla yereldeki uyrukları arasında kurulan ilişkide toprak yönetimi ve verginin önemli bir yeri vardır. Bu noktada, Achaemenidlerin Anadolu'yu egemenlikleri altına aldıklarında toprakları nasıl yönettikleri ve nasıl bir vergi sistemiyle bu topraklardan gelir elde ettikleri sorunuyla karşı karşıya geliriz.

Achaemenid kralları teoride imparatorluğun siyasal sınırları içinde yer alan bütün toprakların yasal sahibi olarak kabul edilirler. Ancak gerçekte fethedilen bölgelerde insanlar daha önce ellerinde bulundurdukları topraklara sahip olmaya devam ederler. Kralın izni olmadan bu toprakların alımı, satımı, kiraya verilmesi ya da miras bırakılması mümkün olabilmektedir. Özellikle Babyloia'da ortaya çıkan ve Nippurlu Murašhu ailesinin ekonomik faaliyetleriyle ilgili kayıtlar içeren arşiv bunu net olarak ortaya koyar. Anadolu'da Achaemenidler döneminde toprak sahipliği, bu toprakların kiraya verilmesi, miras bırakılması, bununla ilgili sözleşmeler ve buna benzer konular hakkında bilgi içeren ayrıntılı kayıtlara (Murašhu arşivinde olduğu gibi) sahip değiliz. Ancak Herodotos, Ksenophon, Thukydides, Ktesias, Cornelius Nepos, Plutarkhos gibi farklı dönemlerde yaşamış yazarların değişik olay, dönem ve bağlamlarda anlattıkları bazı hikâyeler ve ele geçen yazıtlar Achaemenid egemenliğinde Anadolu'da farklı toprak kategorilerinin olduğunu gösterir. Muhtemelen, bu dönemde toprakların büyük bir bölümü, geleneksel olarak bu topraklara sahip olan ya da bu toprakları işleme hakkını elinde tutan yerel unsurların elindedir. Hellen *polis*leri ile Lykia ve Kilikia bölgelerinin satraplık sistemi içinde devam eden yarı otonom idari yapıları göz önüne alındığında, bu durumun

Anadolu coğrafyasının önemli bir bölümünde yaygın olduğu düşünülebilir. Herodotos'un anlattığı bir hikâyeden bildiğimiz Pythios'un, satraplık başkenti Sardeis'te bile, gerek I. Dareios gerekse Kserkses döneminde zengin ve büyük mülklere sahip bir yerel aristokrat olarak pozisyonunu uzun süre koruması bunun güzel örneklerinden biridir. Bu toprakları elinde bulunduranlar Pers kralının yereldeki temsilcileri olan satrapların belirledikleri oranlar üzerinden vergi ödemekle mükelleftirler. Yine, I. Dareios'un Magnesia'daki Pers yöneticilerden Gadatas'a gönderdiği bir mektup, farklı kategorilerde görülen başka toprakların olduğunu da gösterir. Bu mektupta anlaşıldığı kadarıyla, Apollon Tapınağı'na ait topraklar vardır ve bu toprakların kutsal bahçıvanları =*phytourgoi hieroi* din dışı topraklarda çalışmaktan ve vergi ödemekten muaftırlar. Ancak, antik yazarların anlatılarında geçen örneklere bir bütün olarak bakıldığında, Anadolu coğrafyasının da dâhil olduğu fethedilen bölgelerde, en verimli arazilerden bir kısmının kraliyet arazisi olarak ayrıldığı görülür. Kral gerekli gördüğünde bu arazileri, kraliyet ailesinin üyelerine, Pers soylularına, askeri garnizonlara, yabancı askerlere, kendisi için yararlı eylemlerde bulunan Pers kökenli olmayan yerel şahsiyetlere =*euergetes basileos* ve kendisine sığınan sürgün devlet adamlarına armağan olarak dağıtır. Bu kişiler toprağın kullanım hakkını elde ederler. Bu bağışlar küçük bir toprak parçasından olabileceği gibi, bir ya da birkaç büyük yerleşimin ya da *polis*in kapsadığı topraklar da olabilir. Toprak bağışlanan kişiler üretim, asker bakımı ve vergiyle ilgili yükümlülüklerini yerine getirdikleri sürece de, bu topraklar üzerinde, miras bırakma da dâhil olmak üzere, tasarruf hakkına sahipler. Ancak bu kişilerin yükümlülüklerini yerine getirmemeleri ya da isyan gibi kralın çıkarlarına ters düşen eylemler içinde yer almaları durumunda, topraklar onlardan alınıp başka kişilere verilir.

Dönemle ilgili yazılı kaynaklarda kraliyet arazilerinin armağan olarak farklı kesimlere verildiğini gösteren örneklerin neredeyse tamamı Batı ve Kuzeybatı

Anadolu'yla ilgilidir. Kappadokia, Kilikia ve Lykia'daki toprak sahipliği ya da yönetimiyle ilgili doğrudan bilgi veren yazılı kaynaklar yoktur. Ancak Kilikia ve Lykia'da ortaya çıkan ve farklı yerleşim birimlerine ve hanedanlara ait olduğu bilinen sikke buluntuları, bu bölgelerde çeşitli sosyal kesimlerin yönetiminde belli toprak parçalarının olabileceğini düşündürür. Aynı zamanda bu bölgelerde çok sayıda Pers garnizonunun olduğu da bilinir. Muhtemelen, bu bölgelerde askeri garnizonlara ya da buradaki Pers kökenli yerleşimlere dağıtılmak üzere ayrılan kraliyet arazileri de vardır. Yine, Kappadokia bölgesinde yapılan arkeolojik çalışmalar ve Amasyalı Strabon gibi geç dönem yazarlarının anlatıları Achaemenidler döneminde bu bölgeye çok sayıda Pers soylusunun yerleşmiş olabileceğini gösterir. Pers soylularının genellikle fethedilen yeni bölgelerde kendilerine bağışlanan kraliyet arazileri üzerinde yaşamlarını sürdürdükleri göz önüne alındığında, bu bölgede de, diğer bölgelerde olduğu gibi, farklı kategorilere ayrılan toprakların var olduğu ileri sürülebilir.

Gerek topraktan gerekse diğer kaynaklardan sağlanan vergiler konusunda ise, kraliyet yazıtları, Persepolis arşivi ve antik yazarların anlatıları bütünlüklü bir çerçeve çizmeyi sağlayacak bilgiler içermezler. Yine de antik kaynaklardan elde edilen veriler, Achaemenid krallarının II. Kyros'tan itibaren vergiyle ilgili meseleleri idari yönetimlerinin merkezine aldıklarını gösterir. Ancak II. Kyros ve Kambyses dönemlerinde vergi sisteminin belli bir standarda oturduğu da söylenemez. Bu krallar döneminde imparatorluk gelirlerinin hem vergi hem de armağan formlarında toplandığı söylenebilir. Vergi sisteminin kurumsallaşması ve sistemli bir hale gelmesi ise, I. Dareios'un yaklaşık M.Ö. 518/517'de imparatorluğu *nomoi* ya da *arkhai* denilen yirmi idari bölgeye ya da vergi bölgesine bölerek yaptığı idari ve ekonomik reformlarla gerçekleşir. Anadolulu halklar da, ilk dört idari bölge içinde yer alarak bu vergi düzeninin bir parçası olurlar. Achaemenid vergi sistemiyle ilgili doğrudan ve dolaylı bilgi veren

kaynakların azlığı ve kaynaklar açısından dönemsel kopukluklar, bu vergi sisteminin ayrıntıları ve nasıl devam ettiği konusunda büyük belirsizliklerin devam etmesine sebep olur. Ancak bu konuyla ilgili yapılan az sayıdaki çalışma, I. Dareios döneminde kurumsallaşan vergi sisteminin, Hellenistik Döneme kadar çok fazla bir değişime uğramadan devam ettiğini gösterir. Bu çalışmaların ortaya çıkardığı sonuçlara göre, imparatorluğun en önemli gelir kaynakları tarımsal üretimle alakalı faaliyetlerden sağlanır. Vergi olarak alınan oranların, küçük değişimler olsa da, genellikle gelirin % 10'u civarında bir rakama sabitlendiği düşünülür. Bu vergi miktarı uyruklarının ödeme gücünü aşan bir oran değildir. Vergiler ayni ve nakdi olarak ödenebileceği gibi, işgücünün sağlayacağı hizmetle de ödenebilir. Bu noktada, muhtemelen satrapların da organizasyonunda yer aldığı çok sayıda işçi, usta ve zanaatkârın Anadolu'nun değişik bölgelerinden (Sardeis, Ionia, Karia, Lykia ve Kappadokia'dan) Pesia'ya götürüldüğü Persepolis idari arşivlerindeki kayıtlardan anlaşılır.

Öyle görülüyor ki, I. Dareios döneminde kurumsallaşan vergi sistemi, M.Ö. 5. yüzyıl boyunca belli aralıklarla devam eden önemli siyasal gelişmelerden (Ionia İsyanı, Hellas'a Perslerin yaptığı seferler, Delos Birliği, Peloponessos Savaşı gibi) pek etkilenmez. Ancak bu, Achaemenidlerin eskiden kontrol ettiği ekonomik nüfuz alanlarında herhangi bir değişikliğin olmadığı anlamına gelmez. Örneğin, M.Ö. 478/77'de Atina liderliğinde Delos Birliği'nin kurulma süreciyle birlikte, eskiden Perslere vergi ödeyen yaklaşık iki yüz yerleşim merkezi bundan sonra Birlik'e vergi vermeye başlarlar ve Perslere karşı Atina'yla müttefik olurlar. Gerek Ionia İsyanı sonucunda Sardeis sarapı Artaphernes tarafından Ionia bölgesinde yapılan vergi düzenlemelerinin gerekse Delos Birliği'nin topladıkları vergi miktarlarının I. Dareios döneminde belirlenen oranlardan çok büyük farklılıklar göstermediği düşünülür. Yukarıda da bahsi geçtiği üzere, dönemin vergi sistemiyle ilgili yapılan çalışmalar, bu

sistemik devamlılığın Aleksandros sonrası döneme kadar uzanmış olabileceğine işaret eder.

Achaemenid İmparatorluğu'nun Anadolu'daki egemenliğiyle birlikte iktisadi hayatta görülen değişimleri ya da devamlılıkları izleme olanağı veren en önemli kaynaklardan biri de sikkelerdir. M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısıyla 5. yüzyılın son yılları arasındaki dönemde, Anadolu coğrafyasının farklı bölgelerinde Achaemenid krallarının, Hellen *polis*lerinin, satrapların ve bölgesel hanedanların darp ettikleri kabaca dört farklı sikke grubuna rastlanır. Ancak bu sikkelerin ortaya çıkış tarihleri farklıdır. Achaemenidler Anadolu'yu egemenlikleri altına aldıklarında Lydia kralları ve Anadolu'nun batı kıyılarında yer alan birçok Hellen *polis*i, on yıllardır sikkeleri ekonomik hayatta birer değişim araçları olarak kullanmaktadırlar. II. Kyros'un Sardeis'i egemenliği altına almasından hemen öncesinde ise, Lydia kralı Kroisos, daha önceki Lydia krallarının tersine *elektron* sikkeler yerine altın ve gümüş sikkeleri (*kreseid*leri) ayrı ayrı darp etmeye başlar. Sikke kullanımı Achaemenidlerin daha önce yabancı oldukları bir uygulamadır. Dolayısıyla, Achaemenidlerin Anadolu'nun batısını ele geçirmeleri onları daha önce ekonomik ve politik hayatta tecrübe etmedikleri bir uygulamayla da baş başa bırakır. Mevcut sikke buluntuları, Pers kralı II. Kyros'un, Lydia Krallığı'nın Anadolu'daki egemenliğine son verdikten sonra, sikke üretim faaliyetleriyle ilgili herhangi bir değişime gitmediğini gösterir. Gerek Hellen *polis*leri gerekse Sardeis'teki atölyeler eskiden olduğu gibi sikke darp etmeye devam ederler. Hatta muhtemelen ticari ve günlük işlerde daha işlevsel olmalarından dolayı, gümüş sikke üretiminin M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında bölgesel anlamda çeşitlenerek yoğunluk kazandığı görülür.

Sikkelerle ilgili Pers krallarının ilk müdahalesi ise, I. Dareios döneminde olur. Achaemenidlerin egemenliğinde üretimleri yaklaşık otuz yıl süren altın ve gümüş

*kreseid*ler, I. Dareios hükümdarlığında yerini, üzerinde okçu Pers kralının farklı versiyonlarının tasvir edildiği, altın *dareikos* ve gümüş *siglos*lara bırakır. I. Dareios öncesi dönemin Pers krallarının sikke darp etme faaliyetlerinde bir değişime gitmemeleriyle ilgili herhangi bir yazılı kaynak bulunmamaktadır. Ancak bu durum Achaemenidlerin, özellikle imparatorluğun yararına olabilecek mevcut yerel yapıları muhafaza etme yaklaşımına uygun bir politikadır. Pers krallarının sikke kullanımına yabancı olmaları ve yapacakları herhangi bir müdahalenin imparatorluğun politik ve ekonomik çıkarlarına zarar verme ihtimali, bu siyasetin izlenmesinde etkili olan muhtemel faktörler arasında yer alır. Bunun dışında, II. Kyros'un Babylonia başta olmak üzere çeşitli bölgeleri imparatorluğa katma çabası, II. Kyros'tan sonra tahtta geçen Kambyses'in Mısır seferi, I. Dareios'un bir yönetim darbesiyle tahtta oturması ve sonrasında imparatorluk çapında çok sayıda isyanı bastırmak zorunda kalması, bu dönemin Pers krallarına bölgesel bazda ekonomik ya da idari yenilikler yapmaları için uygun bir siyasal ortam sunmadığını da gösterir.

M.Ö. 520'den sonraki dönem, imparatorluk boyunca güvenlik ve istikrar açısından görece iyileşmenin olduğu bir dönem olarak görülebilir. Bu dönemde I. Dareios, Lydia döneminden kalma altın ve gümüş *kreseid*ler yerine, yeni bir tiple kendi altın (*dareikos*) ve gümüş (*siglos*) sikkelerini darp etmeye başlar. Bu dönemde Hellen *polis*lerinin sikke darbı durmaksızın devam eder. Hatta Lykia'da hanedanlar adına darp edilen sikkeler de ortaya çıkmaya başlar. Hellenlerin, okçu kral tasvirlerinden dolayı Okçular olarak adlandırdıkları bu kral sikkelerinin, diğer sikkelerin yanı sıra ortaya çıkmalarının sebepleriyle ilgili yazılı kaynaklar bütünlüklü bir resim sunacak nitelikte değiller. Yazılı kaynakların suskun kaldığı bir noktada, özellikle, *dareikos*ların Sicilya, Kıbrıs, Yunanis'tan ve Makedonya'daki bazı definelerde ele geçmesi, bu sikkelerin üretim amaçlarıyla ilgili (askeri, ticari, politik vb.) önemli bir belirsizliğe sebep olur. Her

ne kadar söz konusu definelerde ele geçseler de, bu sikkelerin, üretim ve dolaşım alanı genellikle Batı Anadolu'nun dar bir kesimiyle sınırlıdır. Bu yüzden, bu sikkelerin paralı askerlerin ücretlerinin ödenmesi ya da ticari işlemler amacıyla darp edilmiş olmaları zayıf bir ihtimal olarak görülür. Özellikle, *dareikos*lar kral sikkeleri olmaları hasebiyle gerçek değerlerinin yanı sıra nominal olarak da yüksek bir değere sahipler. Dolayısıyla, bu sikkelerin asker maaşı, günlük işler ve ticari faaliyetler için kullanımının elverişli olmadığı söylenebilir. Başka bir ifadeyle, Pers krallarının tasvirlerini üzerinde taşıyan bu sikkelerin politik değerleri, muhtemelen, ekonomik değerlerinden daha öndedir. Pers krallarının bu sikkeleri ideolojik programlarının bir aracı olarak ürettikleri yüksek bir ihtimaldir. Kendilerinin simgesel savaşçı tasvirlerinin üzerinde yer aldığı, prestiji yüksek bu sikkeleri hediye vermek suretiyle Pers kralları muhtemelen kendi metaforik varlıklarını elçiler, devlet adamları, politikacılar üzerinden yaymaya çalışırlar. Ancak sikkelerin dolaşım alanın darlığı, Pers krallarının bu sikkeleri ulaştırmak istedikleri asıl hedef kitlenin Batı Anadolu'daki Pers soyluları olduklarını düşündürür. Kraldan bu prestijli hediyeyi alan Pers soylusu için bu hediyeye sahip olmak itibarının ve sosyal konumunun yükselmesi anlamına gelir. Kral ise, Pers soylularına bu sikkeleri hediye ederek, gücünü ve ideolojik programının simgesel varlığını Batı Anadolu'da yaygın bir şekilde kullanılan bir araç üzerinden yaymaya çalışır. Dolayısıyla, Pers kral sikkelerinin ticari işlemlerde ya da asker ücretlerinin ödenmesi gibi farklı alanlarda kullanılmadığı noktasında net bir yargıya varmak mümkün değildir. Ancak böyle bir durumda bile, tüccarların ya da askerlerin, bu sikkenin itibari değerinden dolayı ona sahip olmak isteyecekleri yüksek bir olasılıktır. Bu perspektiften bakıldığında, bu sikkelerin ekonomik değerlerinin önem açısından politik değerlerinden sonra geldiği söylenebilir.

Kral sikkeleri, *polis* ve hanedan sikkeleri dışında darp edildikleri bilinen bir diğer sikke grubu satrap sikkeleridir. Ancak Pers satrapları adına ilk sikke darp örnekleri, ancak

M.Ö. 5. yüzyılın yaklaşık son on beş yılında görülmeye başlar. Bu tarihten yaklaşık M.Ö. 370'lere kadar satraplara atfedilen sikkeler çeşitlenerek yoğunluk kazanır. Bu tarihler arasında dönemin Anadolu'daki Pers satrapları Tissaphernes, Pharnabazos, Tiribazos ve Datames adına ya da onlara atfedilen sikkeler ortaya çıkar. Bu sikkelerin bu dönemde ortaya çıkışlarının sebepleriyle ilgili doğrudan bilgi veren yazılı kaynak yoktur. Bu durum onların üretim amaçlarıyla ilgili belirsizliğe neden olur. Bu noktada akla gelen ihtimallerden biri, bu sikkelerin Anadolu'daki Pers satraplarının merkezi yönetimden bağımsız hareket eğilimlerinden kaynaklanmış olabileceğidir. Ancak satrapların bu dönemde Pers kralına karşı açıktan bir eylem içinde olduklarını gösteren bir kanıtın olmaması bunun zayıf bir ihtimal olduğunu gösterir. M.Ö. yaklaşık 415 -370 yılları arasında adlarına sikke darp edilen satrapların Pers krallarıyla ilişkilerinin oldukça sorunsuz olduğu görülür. Örneğin, Satrap Tissaphernes, Genç Kyros'un, Kral II. Artakserkses'e karşı giriştiği taht mücadelesinde kralın yanında yer alır. Pharnabazos, kral adına Atina, Sparta ve Mısır'a karşı farklı dönemlerde askeri hareketlerin başında yer alır. Yine Tiribazos, Achaemenid kralının isteğiyle Salamis kralı Evagoras'a karşı askeri sefer düzenler. Bütün bu eylemler bu dönemde kendi adlarına sikke darp eden ya da kendi adlarına sikke darp edilen satrapların, aynı zamanda krala sadık yöneticiler olduğunu gösterir. Dolayısıyla, yaklaşık M.Ö. 415-370 arası dönemde satraplar adına darp edilen sikkelerin, satrapların bağımsızlık eğilimlerinden ziyade, kral adına düzenlenen seferler ve askeri masraflar için ihtiyaç duyulan finansmanı sağlamak amacıyla üretildikleri düşünülebilir. Satrapların daha önce sikke darp etmemeleri, onların böyle bir hakları olmadığından kaynaklanmaz. Çünkü satraplar ihtiyaç halinde istedikleri herhangi bir yerel atölyede sikke darp etme hakkına sahiptirler. Bu aynı zamanda, Achaemenid yönetim sisteminin uygulamalardaki esnek yaklaşımına da uygun bir durumdur.

Ticari amforaların bölgelerarası ve denizaşırı bölgelerindeki dağılım ve yoğunluğu ile Attika Siyah Figürlü seramik ithalatının önceki dönemlere göre artış göstermesi ve sikke üretim ve dolaşımında görülen hareketlenmeler, aslında Achaemenid egemenliğiyle birlikte ticari faaliyetlerde iyileşme yaşandığını gösterir. Özellikle, I. Dareios'un imparatorluk çapında ekonomik ve idari olarak birçok reforma imza attığı ve Sardeis'te *dareikos* ve *siglos* sikkelerini darp etmeye başladığı M.Ö. 6. yüzyılın son çeyreğinde, Anadolu'nun ticaret merkezlerinde, Klazomenai ve Nagidos'ta dâhil olmak üzere, ticari aktivitelerin arttığından bahsedilebilir. Yine, Achaemenid egemenliğindeki merkezlerin, bu dönemde Yakındoğu ve Mısır'la ticari ilişkiler kurduğu, bu bölgelerde bulanan karma sikke definelerinden de anlaşılır. Dolayısıyla, sikke üretiminde olduğu gibi, Achaemenidler, egemenliklerinin ilk döneminde genellikle mevcut ticari yapıyı bozacak bir yaklaşım içine girmezler. Lydia'nın izlediği politikanın bir devamı olarak, mevcut ekonomik yapıyı kontrol etmekle yetinirler.

M.Ö. 5. yüzyılın ilk çeyreği ise, Pers gücünü Anadolu'nun kıyı bölgelerinde aşındıran isyan ve savaşlarla geçer. Bu dönemde, önce Ion devletleri Perslere karşı isyan ederler (M.Ö. 499-493). Daha sonra da, Achaemenid kralları I. Dareios ve Kserkses Hellas üzerine başarısızlıkla sonuçlanan bir dizi sefer düzenlerler (M.Ö. 490-480 arası). Bu dönemin olumsuz siyasal ortamından iktisadi hayatın olumsuz etkilendiği görülür. Anadolu'nun güney ve batı kesimlerinde yer alan birçok yerleşim birimindeki ticari amfora ve ithal Attika Siyah Figürlü seramik buluntularının sayısında sert düşüş olur. Örneğin, Aiolia bölgesinin *polis*lerinden Kyme, Methymna, Mytilene, Larisa, Antandros, Gryneion, Phokaia ve Pitane'nin M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında toplamda ithal ettikleri Attika Siyah Siyah Figürlü seramik sayısı 239 iken, bu sayı M.Ö. 500-470 arasında 40'a düşer. Benzer düşüşler, Klazomenai, Anadolu'nun kuzeybatı kesimindeki çok sayıda yerleşimde, Patara ve Nagidos'ta da görülür.

Achaemenid krallarının Atina'ya karşı düzenledikleri başarısız seferlerin bir diğer sonucu ise, Atina'yı emperyalist bir güç olarak tarih sahnesine çıkması ve Perslerin ekonomik nüfuz alanlarının daralmasına sebep olmasıdır. Atina M.Ö. 478/477'de Hellen *polis*lerinin siyasi, askeri ve ekonomik destek verdikleri ve Achaemenidlerin egemenliğine karşı kurulan Delos Birliği'nin lider devleti olur. M.Ö. 454/53 yıllarından sonraki dönemde Delos Birliği'ne vergi ödeyen *polis*lerin listesi, daha önce Perslerin egemenliğinde olan ve Pers krallarına vergi ödeyen Anadolu'nun kuzey-batı-güney kıyılarında yaklaşık 200 *polis*in bundan sonra Atina'nın liderliğindeki Delos Birliği'ne vergi ödedikleri görülür. Bu süreçte, Atina gerektiğinde müttefiklerini de güç kullanarak hegemonyası altına almaya çalışır. Özellikle, Delos Birliği'nin kurulma sürecinden sonra, daha önce sikke darp eden birçok merkezin (örneğin Rhodos *polis*leri) bundan sonra sikke darp etmemeye başlamaları, Atina'nın emperyalist yaklaşımından kaynaklanmış olmalıdır. Define dağılım ve içeriklerinden ve sikkelerin dolaşım ve üretimlerinden Khios, Samos, Teos, Lampsakos, Sinope ve Abydos gibi *polis*lerin bu süreçte eski geleneklerine göre sikke üretim faaliyetlerini ve eski ticari ilişkilerini M.Ö. 450'ye kadar devam ettirdiklerini gösterir. Bu durum, Atina'nın bazı bölgelerde gücünü ancak sonraki dönemlerde pekiştirme olanağı bulduğunu gösterir. Delos Deniz Birliği'nin kuruluşundan sonraki yaklaşık yirmi beş yılın ekonomik faaliyetler açısından olumsuz sonuçlar doğurduğu, Anadolu'nun kıyı kesimlerindeki birçok yerleşim birimindeki Attiaka Siyah Figürlü seramik buluntu sayısında görülen keskin düşüşle de anlaşılır. Bu durum M.Ö. 449'dan sonra çıkarılan Sikke Kararnamesi'yle daha belirgin bir hale gelir. Bu kararnameden sonra, Anadolu'nun kıyı kesimlerinde yer alan Hellen *polis*lerinin neredeyse tamamında sikke üretim faaliyeti durur. Sikke Kararnameleri'nin Anadolu'nun Karadeniz, Batı Anadolu ve Güney Batı Anadolu'daki kıyı kesimlerinde uygulama alanı bulması Atina'nın bu bölgeler üzerindeki sıkı kontrolünü gösterir. Persler her ne kadar

dönemsel olarak, belli başlı *polis*lerin içinde yaşanan çatışmalardan (*stasis*) yararlanarak kendi ekonomik ve siyasi nüfuz alanlarını genişletmeye çalışsalar da, Atina'nın uygulamalarının *polis*ler üzerinde karşılık bulması, Pers ekonomik nüfuz alanının oldukça daraldığına işaret eder. Bu durum Atina'nın Sparta'ya karşı gerilediği M.Ö. 5. yüzyılın yaklaşık son on yılına kadar devam eder. Lykia ve Kilikia bölgesinde ise, geçici dönemler dışında Achaemenidlerle olan ittifakın bozulmadığı görülür.

KAYNAKÇA

ANTİK KAYNAKLAR

Aiskh. Pers. (Aiskhylos, **Persai**)

Kullanılan Metin ve Çeviri: **Aeschylus**. Transl. H. W. Smyth Cambridge, 1926.

Arist. Oik. (Aristoteles, **Oikonomika**)

Kullanılan Metin ve Çeviri: **Aristotle**. Aristotle in 23 Volumes, Vol. 18, transl. G.C. Armstrong, Cambridge, MA, Harvard University Press, London, 1935.

Arist. Pol. Kullanılan Metin ve Çeviri: **Aristotle's Politica,** W. D. Ross (ed.) Clarendon Press, Oxford, 1957.

Arr. An. (Arrianos, **Anabasis**)

Kullanılan Metin ve Çeviriler: Arrian, Anabasis of Alexander, Books I-IV, Trans. E. I. Robson, London, 1967 (The Loeb Classical Library).

Diod. (Diodorus Sicilus, **Bibliotheca Historika**)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Diodorus of Sicily in Twelve Volumes with an English Translation by C. H. Oldfather. Vol. 4-8. Cambridge, Mass., Harvard University Press, London, 1989.

Diosk. De Materia. (Pedanius Dioskorides, **De Materia Medika)**

	Kullanılan Metin ve Çeviri: Dioscorides. De Materia Medica, Transl. T.A.Osbaldeston, Introductory notes by R.P.Wood, Johannesburg, South Africa, 2000.
Ezra	**Kitabı Mukaddes: Eski ve Yeni Ahit**, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 2006.
FGrHist	Kullanılan Metin: Jacoby, F., **Die Fragmente der Griechischen Historiker**, Vols. I-XV, Leiden, 1923-1958.
Hdt.	(Herodotos, **Historia**)
	Kullanılan Metin ve Çeviri: **Herodotus, Vols. I-IV**, Trans. A.D. Godley, London-New York, 1975 (The Loeb Classical Library).
	Herodotos/ Herodot Tarihi, Müntekim Ökmen (çev.), İstanbul, 2002.
Isoc. Paneg.	(Isocrates, **Panegyricus**)
	Kullanılan Metin ve Çeviriler: **Isocrates**. Isocrates with an English Translation in three volumes, by George Norlin, Harvard University Press, London, 1980.
Iust. Epit.	(Marcus Iulianus Iustinus, M. Iuliani Iustini Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi).
	Kullanılan Metin ve Çeviri: Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus. Trans. J.C. Yardly, With introduction and explanatory notes by Develin. Atalanta, GA, 1994.

Ktesias Pers. (Ktesias, **Persika**)

Kullanılan Metin ve Çeviri: **Ctesias' History of Persia. Tales of the Orient,** Transl. L. Llewellyn-Jones – J. Robson, Routledge, London-New York, 2010.

Nepos (Cornelius Nepos, **Vitae**)

Datam. (=Datames), Kon. (=Konon), Kim. (Kimon), Them. (=Themistokles), Ages. (=Agesilaos).

Kullanılan Metin ve Çeviriler: Cornelius Nepos, Albert Fleckeisen (ed.), Leipzig, Teubner,1886.

Paus. (Pausanias, **Pausaniae Graeciae Descriptio**)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Pausanias. **Pausanias Description of Greece**, Transl. W.H.S. Jones, Litt.D., and H.A. Ormerod, M.A., Vols. 1-4, Harvard University Press, London, 1918.

Plin. NH. (Plinius Caecilius Secundus, **Naturalis Historia**

Kullanılan Çeviriler: **Pliny Natural History**. Tarans. H. Rackham, W.H.S. Jones, D.E. Eichholz (ed.), vols. I-X, Harvard University Press, Massachusetts and William Heinemann, London, 1949-54.

Plut. Alk. (Plutarkhos, **Alkibiades**)

Kullanılan Metin ve Çeviri: **Plutarch's Lives Vol. IV, Alcibiades and Coriolanus Lysander and Sulla**, Transl. B. Perrin, London, 2014 (The Loeb Classical Library).

Plut. Artak. (Plutarkhos, **Artakserkses**)

Kullanılan Metin ve Çeviri: **Plutarch's Lives Vol. XI, Aratus, Artaxerxes, Galba and Otto,** Transl. B. Perrin, London, 2014. (The Loeb Classical Library).

Plut. Arist. (Plutarkhos, **Aristeides**)

Kullanılan Metin ve Çeviri: **Plutarch's Lives Vol II, Themistocles and Camillus, Aristides and Cato, Major Cimon and Lucullus**, Transl. B. Perrin, Cambridge-Massachusetts- London, 2014 (The Loeb Classical Library).

Plut. Kim. (Plutarkhos, **Kimon**)

Kullanılan Metin ve Çeviri: **Plutarch's Lives Vol. II, Themistocles and Camillus, Aristides and Cato, Major Cimon and Lucullus**, Transl. B. Perrin, Cambridge-Massachusetts- London, 2014 (The Loeb Classical Library).

Plut. Mor. (Plutarkhos, **Moralia**)

Kullanılan Metin ve Çeviri: **Plutarch's Moralia,** Vol. III, Transl. F. C. Babbit, Cambridge-Massachusetts- London, 2004 (The Loeb Classical Library).

Plut. Per. (Plutarkhos, **Perikles**)

Kullanılan Metin ve Çeviri: **Plutarch's Lives Vol. III, Pericles and Fabius Maximus Nicias and Crassus**, Transl. B. Perrin, London, 2014 (The Loeb Classical Library).

Ps. Arist. Oik. (Aristoteles, **Oikonomika**)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Pseudu-Aristoles, **Oikonomika**, Burak Tamer (çev.), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2016.

Ps. Xen. Const. Ath. Kullanılan Çeviri: Pseudo-Xenophon, **Constitution of the Athenians**, E. C. Marchant (ed.), Harvard University Press, Cambridge, London, 1984.

Strab. (Strabon, **Geographika**)

Kullanılan Metin ve Çeviri: **The Geography of Strabo, Vols. I-VIII**, Transl. H.L. Jones, London-New York, 1917-1932 (The Loeb Clasical Library)

Thuk. (Thukydides, **Historiae**)

Kullanılan Metin ve Çeviri: **Thycydides Historiae, Vols. I-II,** H.S. Jones- J.E. Powell (ed.), Oxford, 1942.

Xen. Anab. (Ksenophon, **Anabasis**)

Kullanılan Metin ve Çeviri: **Anabasis, Vol. III, Boks: I-VII**, Transl. C.L. Brownson, Cambridge-Massachusetts-London, 2014 (The Loeb Classical Library).

Xen. Hell. (Ksenophon, **Hellenika**)

Kullanılan Metin ve Çeviri: **Hellenika,** Transl. C.L. Brownson, Cambridge-Massachusetts-London, 2014 (The Loeb Classical Library).

Xen. Kyro. (Ksenophon, **Kyropaidia**)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Ksenophon, Cyropaedia, Transl. W. Miller, Cambridge-Massachusetts-London, 2014 (The Loeb Classical Library).

Xen. Oik. (Ksenophon, **Oikonomikos**)

Kullanılan Metin ve Çeviri: Ksenophon, **Oeconomicus**, Transl. E.C. Marchant, O.J. Todd, Cambridge-Massachusetts-London, 2013 (The Loeb Classical Library).

EPİGRAFİK KAYNAKLAR

A1I **(I. Artakserkses Yazıtı)**

Kent, R. G., **Old Persian: Grammar, Texts, Lexion,** American Oriental Society, New Haven 1953.

A2Hc **(II. Artakserkses, Hamadan C.Yazıtı)**

Kent, R. G., **Old Persian: Grammar, Texts, Lexion,** American Oriental Society, New Haven 1953.

A2Sa (**II. Artakserkses Susa AYazıtı**)

Kent, R. G., **Old Persian: Grammar, Texts, Lexion,** American Oriental Society, New Haven 1953.

A3Pa (III. **Artakserkses Persepolis A, B, C, D Yazıtı**)

Kent, R. G., **Old Persian: Grammar, Texts, Lexion,** American Oriental Society, New Haven 1953.

AmH (**Ariaramnes Hamadan Yazıtı**)

Kent, R. G., **Old Persian: Grammar, Texts, Lexion,** American Oriental Society, New Haven 1953.

AsH (**Arsames Hamadan Yazıtı**)

Kent, R. G., **Old Persian: Grammar, Texts, Lexion,** American Oriental Society, New Haven 1953.

ATL Meritt, B.D., Wade-Gery H. T. and MacGregor, M.F., **The Athenian Trubute Lists I-IV**, Cambridge-Princeton, 1939-53.

D2Sb (**II. Dareios Susa B. Yazıtı**)

Kent, R. G., **Old Persian: Grammar, Texts, Lexion,** American Oriental Society, New Haven 1953.

DB (**Dareios Bisitun-Behistan Yazıtı**)

Kent, R. G., **Old Persian: Grammar, Texts, Lexion,** American Oriental Society, New Haven 1953

DBa (**Dareios, Behistan/Bisitun A Yazıtı**)

Kent, R. G., **Old Persian: Grammar, Texts, Lexion,** American Oriental Society, New Haven 1953.

DNa (**Dareios Naqš-i Rustam A Yazıtı**)

Kent, R. G., **Old Persian: Grammar, Texts, Lexion,** American Oriental Society, New Haven 1953.

DNb (**Dareios Naqš-i Rustam B Yazıtı**)

Kent, R. G., **Old Persian: Grammar, Texts, Lexion,** American Oriental Society, New Haven 1953.

DPd (**Dareios Persepolis D Yazıtı**)

Kent , R. G., **Old Persian: Grammar, Texts, Lexion,** American Oriental Society, New Haven 1953.

DPe (**Dareios Persepolis E Yazıtı**)

Kent , R. G., **Old Persian: Grammar, Texts, Lexion,** American Oriental Society, New Haven 1953.

DPh (**Dareios Persepolis H Yazıtı**)

Kent , R. G., **Old Persian: Grammar, Texts, Lexion,** American Oriental Society, New Haven 1953.

DSa **Dareios Susa A Yazıtı**)

Kent, R. G., **Old Persian: Grammar, Texts, Lexion,** American Oriental Society, New Haven 1953.

DSe (**Dareios Susa E Yazıtı**)

Kent, R. G., **Old Persian: Grammar, Texts, Lexion,** American Oriental Society, New Haven 1953.

DSf **(Dareios Susa F Yazıtı**)

Kent, R. G., **Old Persian: Grammar, Texts, Lexion,** American Oriental Society, New Haven 1953.

DSi **(Dareios, Susa I Yazıtı)**

Kent, R. G., **Old Persian: Grammar, Texts, Lexion,** American Oriental Society, New Haven 1953.

DSm **(Dareios, Susa M Yazıtı)**

Kent, R. G., **Old Persian: Grammar, Texts, Lexion,** American Oriental Society, New Haven 1953.

DZc **(Dareios, Suez C. Yazıtı)**

Kent, R. G., **Old Persian: Grammar, Texts, Lexion,** American Oriental Society, New Haven 1953.

IG I³ **Inscriptiones Graecae I: Inscriptiones Atticae Euclidis Anno Anteriores**, 3rd edn. Berlin 1981, 1994. Fasc. 1, David Lewis (ed.), Decreta et tabulae magistratuum (nos. 1-500); fasc. 2, ed. David Lewis and Lilian Jeffery Dedicationes. Catalogi. Termini.Tituli sepulcrales. Varia. Tituli Attici extra Atticam reperti. Addenda (nos. 501-1517).

ML R. Meiggs-D. Lewis (ed.), **A Selection of Greek Historical Inscriptions to the End of the Fifth Century**, Oxford, 1988.

PF (**Persepolis Fortification Tablets**)

Hallock, R.T., **Persepolis Fortification Tablets**, The University of Chicago Press, Chicago 1969.

PT Cameron, G.G., **Persepolis Treasury Tablets**, The University of Chicago Press, Chicago 1948.

TAM I (**Tituli Asiae Minoris**)

Tituli Asiae Minoris, Vol. I, Tituli Lyciae Lingua Lycia Conscripti, E. Kalinka (ed.), Vienna, 1901.

XPa (**Kserkses Persepolis A Yazıtı**)

Kent, R. G., **Old Persian: Grammar, Texts, Lexion,** American Oriental Society, New Haven 1953.

XPb (**Kserkses Persepolis B Yazıtı**)

Kent, R. G., **Old Persian: Grammar, Texts, Lexion,** American Oriental Society, New Haven 1953.

NÜMİSMATİK KAYNAKLAR

Babelon, Traité Babelon, E., **Traité des monnaies grecques et romaines** I-IV, Paris, 1901 33.

BMC Cilicia Hill, G. F., **Catalogue of the Greek Coins of Lycaonia, Isauria, and Cilicia**, A Catalogue of the Greek Coins in The British Museum, London, 1900.

BMC Ionia Head, Barclay V., **Catalogue of the Greek Coins of Ionia,**

A Catalogue of the Greek Coins in The British Museum, London, 1892.

BMC Lycia	Hill, G. F., **Catalogue of the Greek Coins of Lycia, Pamphylia, and Pisidia**, A Catalogue of the Greek Coins in The British Museum, London, 1897.
IGCH	Thompson, M. – Mørkholm, O.- Kraay, C.M. (ed.), **Inventory of Greek Coin Hoards**, The American Numismatic Society, New York, 1973.
Head, HN	Head, B.V., **Historia Numorum: A Manual of Greek Numismatics**, Oxford, 1911.
SNG Cop. Caria	**Sylloge Nummorum Graecorum, The Royal Collection Of Coins and Medals. Ionia**, Danish National Museum, Copenhagen, 1982.
SNG Cop. Cilicia	**Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals. Lycaonia-Cilicia**. Danish National Museum, Copenhagen, 1982.
SNG Cop. Ionia	**Sylloge Nummorum Graecorum, The Royal Collection Of Coins and Medals. Ionia,** Danish National Museum, Copenhagen, 1982.
SNG Cop. Mysia	**Sylloge Nummorum Graecorum, The Royal Collection Of Coins and Medals, Mysia,** Danish National Museum, Copenhagen, 1982.
SNG Cop. Paphlagonia	**Sylloge Nummorum Graecorum, The Royal Collection Of Coins and Medals. Paphlagonia.** Danish National Museum, Copenhagen, 1982.

SNG Cop. Troas **Sylloge Nummorum Graecorum, The Royal Collection Of Coins and Medals. Troas**, Danish National Museum, Copenhagen, 1982.

SNG von Aulock **Sylloge Nummorum Graecorum Deutschland, Sammlung von Aulock**, Berlin, 1957, 1960, 1962, 1964, 1966-68.

MODERN KAYNAKLAR

Acar, G., **Patara-Tepecik Akropolü Bey Konağı Siyah Figür Seramikleri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 2011.

Akalın, Ayşe Gül, **Troia Bölgesinde Helenistik Synoikisis'e Değin Sosyal-Politik Gelişim**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1999.

Akşit, Oktay, **Likya Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1967.

Alexandrescu, Petre, "Necropola Tumulară: Săpături 1955-1961", **Histria II**, Ed. Em. Condurachi, Bucureşti, 1966, s. 133-294.

Alfen, P. Gerritt, **Pant'agatha Commodities in Levantine-Aegean Trade During the Persian Period, 6-4th c.B.C.**, (Dissertation, The University of Texas), Austin, 2002.

Alıcı, M., **Kadim İran'da Din: Monoteizm'den Düalizm'e Mecusi Tanrı Anlayışı**, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2012.

Almagor, Eran, "The Political and the Divine in Achaemenid Royal Inscriptions" **Ancient Historiography on War and Empire**, Timothy Howe, Sabine Müller, Richard Stoneman (ed.), Oxford&Philadelphia, 2017, s. 26-54.

Alp**,** Sedat, **Hitit Çağında Anadolu**, Ankara, 2001.

Alram, Michael, " The Coinage of the Persian Empire", **The Oxford Handbook of Greek and Roman Coinage**, William E. Metcalf (ed.), Oxford University Press, Oxford, 2012, s. 61-87.

Anderson, J.K, " Excavation on the Kofinà Ridge, Chios (Plates 6-15)", **BSA 49**, 1954, s. 123-182.

Arıkan, Hülya, **Attika-Delos Deniz Birliği ve İonia Şehir Devletleri İlişkileri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1989.

Arslan, Murat, **Arrianus'un Karadeniz Seyahati (Arriani Periplus Ponti Euxini)**, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2005

Asher, A, A. Lloyd – A. Corcella, **A Commentary on Herodotus Books I-IV.**

Atkinson, K. T. M. "A Helenistic Land-Conveyance: The Estate of Mnesimachus in the Plain of Sardis", **Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte**, Bd. 21, H. 1, Franz Steiner Verlag, 1972, s. 45-74.

Avram, A.- Hind, J,-Tsetskhladze, G., " Black Sea Area", **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, M.H.Hansen-T.H.Nielsen (ed.), Oxford University Press, New York, 2004, s. 924-974.

Avram, A., "The Propontic Coast of Asia Minor", **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, M. H. Hansen-T.H.Nielsen (ed.), Oxford University Press, New York, 2004, s. 975-999.

Bakır, Tomris, "Daskyleion (Tyaiy Drayahya) Hellespontine Phrygia Bölgesi Akhaemenid Satraplığı", **Anatolia 25**, 2003, s.1-26.

Balcer, J.M., " The Persian Occupation of Thrace 519-491 B.C. The Economic Effects", **Actes du lle Congres international des Etudes du sud-est Européenes**, Vol. 2, Athens, 1972, s. 241-258.

Balcer, J.M., **Sparda by the Bitter Sea: Imperial Interaction in Western Anatolia**, California, 1984.

Balcer, J.M., " Fifth Century B.C. Ionia: A Frontier Redifined", In: **Revue des Études Anciennes**, Tome 87, 1985, no. 1-2, Journées d'Etudes sur l'Asie Mineure, Bordeaux, 1986, s. 31-42.

Balcer, J.M., "The East Greeks Under Persian Rule: A Reassessment", **Achaemenid History VI**, Leiden, 1991, s. 57-65.

Balcer, J.M., "The Ancient Persian Satrapies and Satraps in Western Anatolia", **Archaeologische Mitteilungen Aus Iran 26**, Berlin, 1993, s. 83-90.

Balcer, J.M. "Ancient Epic Conventions in the Bisitun Texts" Heleen W. A. M. Sancisi-Weerdenburg, Amélie Kuhrt, and Margaret Cool Root (ed.), in: **Achaemenid History VIII: Continuity and Change: Proceedings of the Last Achaemenid History Workshop**, April 6–8, 1990, Ann Arbor, Michigan, Leiden. 1994, s. 257-264.

Baldwin, A, **The Electrum Coinage of Lampsakos**, New York, 1914.

Baldwin, A. "Lampsakos: The Gold Staters, Silver and Bronz Coinage"**, AJN 53**, 1924, s. 1-77.

Baldwin, A., **The Electrum and Silver Coins of Chios**, Chicago, 1979.

Beloch, K.J., **Die Bevölkerung der griechisch-römischen Welt**, Leipzig, 1886.

Bing, J. D., **A History of Kilikia During the Assyrian Period**, (Indiana University, Ph.D.), Michigan, 1968.

Birzescu, Iulian, "Die Handelsamphoren der 'Lesbos rot' –Serie in Istros (Tafeln 6-7, 10 Abbildungen", **AM,** Band 120, 2005, s. 45-70.

Boardman, John, **Excavations in Chios 1952-1955, Greek Emporio**, BSA Supplementary 06, Oxford, 1967.

Bodenstedt, F., **Phokäisches Elektron-Geld, von 600-326 v. Chr.**, Mainz, 1976.

Bodzek, Jaroslaw, "On the Dating of The Bronze Issues of Tissaphernes", **Studies in Ancient Art and Civilization 16**, Edited By Ewdoksia Papuci-Władyka, Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego & Authors, Krakow, 2012, s. 105-119.

Bodzek, Jaroslaw, "Achaemenid Asia Minor: Coins of the Satraps and of the Great King", **Birinci uluslararası Anadolu Para Tarihi ve Numismatik Kongresi-Bildiriler 25-28 Şubat 2013**, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2014a, s. 59-79.

Bodzek, Jaroslaw, "Remarks on the Origins Of Achaemenid Satrapic Coinages", **Folia Numismatica 28/1: Supplementum Ad Acta Musei Moraviae**, Scientiae Sociales XCIX 2014b/Studie, s. 3-10.

Borchhardt, J., "Likya Beyleri ve Tapınak Mezarları", **Lukka'dan Likya'ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi**, Havva İşkan-Erkan Dündar (ed) içinde, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016, s. 402-409.

Borrell, H.P., "United Autonomous and Imperial Greek Coins" **The Numismatic Chronicle and Journal of the Numismatic Society**, Vol. 6, J. Y. Akerman (ed), London, 1843/1844, s. 115-159.

Bouzek, Jan, **Studies of Greek Pottery in the Black Sea Area**, Prague 1990.

Boyana, Hülya, " Vergi Listelerine Göre Attika-Delos Deniz Birliği ve İonia ile İlişkiler" **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt XXı, Sayı 1, 2006, s. 19-48.

Bresson, A, **The Making of the Ancient Greek Economy: Institutions, Markets, and Growth in the City-States**, Princeton University Press, Transl. by Steven Randall, 2016.

Briant, P. “Dons de terres et de villes: l'Asie mineure dans le contexte Achéménide”, In: **Revue des Études Anciennes**, Tome 87, 1985, n°1-2. Journées d'Etudes sur l'Asie Mineure, Bordeaux, 1986a, s. 53-72.

Briant, P., “Guerre, tribut et forces productives dans l'Empire achéménide”, In: **Dialogues d'histoire ancienne**, vol. 12, 1986b, s. 33-48.

Briant, P., –Herrenschmidt, Clarisse, “ Introduction” **Le Tribut Dans L’Empire Perse: Actes de la Table ronde de Paris 12-13 Decembre 1986**, Travaux de L’institut D’études Iraniennes de L’Université de la Sorbonne Nouvelle 13, Paris 1989, s. IX-XIII.

Briant, P., “Prélèvements tributaires et échanges en Asie Mineure achéménide et hellénistique”, **Entretiens d’archéologie et d’histoire. Économie antique. Le rôle de l’État, (6/7 mai 1994)**, 1995, s. 69-81.

Briant, P., **From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire**, transl. by Peter T.Daniels, Eisenbrauns, 2002.

Briant, P., “From the Indus to the Mediterranean: The Administrative Organization and Logistics of the Great Roads of the Achaemenid Empire”, in: Susan E. Alcock, John Bodel, and Richard J.A. Talbert. Chichester (ed.), **Highways, Byways, and Road Systems in the Pre-Modern World**, John Wiley& Sons, Inc., 2012, s. 185-201.

Brindley, James C., *“*Early Coinages Attributable to Issus”, **The Numismatic Chronicle**, Vol. 153, The Royal Numismatic Society, London, 1993, s. 1-10.

Cahn H.A.- Gerin, D., “Themistocles at Magnesia”, **The Numismatic Chronicle (1966),** Vol. 148, 1988, s. 13-20.

Calvet, Yves-Yon, Marguerite, "Céramique Trouvée à Salamine (Fouilles de la Ville)", **Greek Geometric and Archaic Pottery Found in Cyprus,** Stockholm, 1977, s. 19, Kat. No. 115, Pl. XI, Env. No. 67/Z-1220, s. 9-22.

Cameron , G.G., **Persepolis Treasury Tablets**, The University of Chicago Press, Chicago 1948.

Cameron, G.G, " The Persian Satrapies and Related Matters", **JNES 32**, 1973, s. 47-56.

Carradice, I.- Price, M., **Helen Dünyasında Sikke**, Homer Kitabevi, Çev. Oğuz Tekin, İstanbul, 2001.

Casabonne, O., "Local Powers and Persian Model in Achaemenid Cilicia: A Reassesment (Lev. 7-8)" **Olba II/1 (Özel Sayı)**, Mersin, 1999, s. 57-66.

Casabonne, O., "Conquete Perse et Phenomene Monetaire: L'Exemple Cilicien (Pl. IV-VIII)", **Mecanismes et Innovations Monetaires Dans L'Anatolie Achemenide. Numismatique et Histoire, Actes de la Table Ronde İnternationale d'Istanbul, 22-23 mai 1997**, Olivier Casabone (ed.), Institut Français D'etudes Anatoliennes D'Istanbul de Boccard, İstanbul 2000, 21-91.

Casabonne, O., **La Cilicie: à l'époque achéménide**, Persika 3, De Boccard, Paris, 2004.

Childs, W.A.P., "Lycian Relations with Persians and Greeks in the Fifth and Fourth Centuries Re-examined" **Anatolian Studies**, Vol. 31, Cambridge University Press, 1981, s. 55-80.

Clinkenbeard, Barbara G., "Lesbian Wine and Storage Amphoras. A progres Report on Identification", **Hesperia 51**, 1982, s. 248-267.

Colburn, Henry P., **The Archaeology of Achaemenid Rule in Egypt**, Doctoral Dissertation, Department of Classical Art and Archaeology in the University of Michigan, 2014.

Colburn, Henry P., "Connectivity and Communication in the Achaemenid Empire", **Journal of the Economic and Social History of the Orient** 56 (2013) 29-52, Koninklijke Brill NV, Leiden 2013, s. 29-52.

Cook, R.M., Dupont, Pierre, **East Grek Pottery**, London and Newyork, 1998.

Dandamaev, Muhammad A., **A Political History of the Achaemenid Empire**, Transl. by W.J. Vogelsang, Leiden, 1989.

Dandamaev, Muhammad A.- Lukonin, Vladimir G., **The Culture and Social Institutions of Ancient Iran**, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.

Debord, Pierre, **L'Asie Mineure au IVe Siècle (412-323 a.C.) : Pouvoirs et Jeux Politiques**, Ausonius, Paris, 1999.

Descat, Raymond, "Mnésimachos, Hérodote et le Système Tributaire Achéménide", İçinde: **Revue des Études Anciennes**. Tome 87, 1985, n°1-2. Journées d'Etudes sur l'Asie Mineure, Bordeaux, 1986, s. 97-112.

Diakonoff, I. M, "Media", Ilya Gershevitch (ed.), in: **The Cambridge History of Iran, The Median and Achaemenian Periods**, , Vol.2, s. 36-149.

Dimitriu, Suzana, " Cartierul de Locuințe din Zona de Vest a Cetății, în Epoca Arhaică : Săpături 1955-1960", **Histria II**, Ed. Em. Condurachi, Bucureşti, 1966, s. 19-132.

Doğan, A., **Atina Vergi Listeleri'nde Karia Vergi Bölgesi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla, 2013.

Doğer, Ersin, **Klazomenai Kazısındaki Arkaik Dönem Ticari Amphoraları**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 1988.

Dönmez, Şevket, "The Achaeamenid Impact on the Central Black Sea Region", içinde: **The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia (Sixth-Fourth Centuries B.C)**, Papers Presented at the International Workshop

Istanbul 20-21 May 2005, İnci Delemen (ed.), Turkish Institute of Archaeology, İstanbul, 2007, s. 107-224.

Dönmez, Şevket, " Oluz Höyük: Kuzey-Orta Anadolu'nun Krali Pers Merkezi", **Güneş Karadenizden Doğar: Sümer Atasoy'a Armağan Yazılar**, Hell Yayıncılık, 2013, s. 103-140.

Durukan, Murat, "Antik Dönemde Mersin Coğrafyasının Jeostratejik ve Politik Önemi", **Tarih İçinde Mersin: Kolokyum ve Sergisi II, 22-24 Eylül 2005**, Mersin, 2005, s. 6-11.

Durukan, Murat, "Seramikler Işığında Nagidos", içinde: **Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları: Nagidos**, Serra Durugönül (ed.), Adalya, Ek Yayın Dizisi 6, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2007, s. 228-241.

Dusinberre, Elspeth R. M., **Aspects of Empire in Achaemenid Sardis**, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

Dusinberre, Elspeth R.M., **Empire, Authority and Autonomy in Achaemenid Anatolia**, Cambridge University Press, New York, 2013.

Duymuş, H. Hande, "Asur Kaynaklarına Göre Demirçağı'ında Tabal Krallığı" **ODTÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3, Ankara, 2011, s. 34-46.

Dündar, Erkan, " The Ceramics from Patara: Investigations, Productions and Trade. Past Studies-Future Projections", İçinde: H. İşkan-F. Işık (ed.), **Kum'dan Kent'e. Patara Kazılarının 25 Yılı. Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 11-13 Kasım 2013 Antalya, Patara VII.1**, Ege Yayınları, İstanbul, 2015, s. 199-228.

Dündar, Erkan, **Transport Jars and Stamped Amphoras from Patara 7th to 1st Centuries BC. The Maritime Trade of a Harbor City in Lycia**, Patara IV. 3, Ege Yayınları, İstanbul, 2017.

Ersoy, Yaşar Erkan, **Clazomenae: The Archaic Settlement**, The Faculty of Bryn Mawr College, Doctoral Dissertation, 1993.

Ersoy, Yaşar Erkan, "Klazomenai: 900-500 BC. History and Settlement Evidence", Moustaka A., Skarlatidou E., M.-C. Tzannes, Ersoy, Y. (ed), **Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony.** Proceeidings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera, 20-21 October 2001, Thessaloniki, 2004, s. 43-76.

Ersoy, Yaşar Erkan, "Notes on History and Archaeology of Early Clazomenai" içinde: J. Cobet, V. Von Grace, W.-D. Niemeier, K. Zimmerman (ed.), **Milesische Forschungen. Band 5, Frühes Ionien Eine Bestandsaufnahme. Panionion-Symposion Güzelçamlı 26. Septeber-1. Oktober 1999**, Mainz am Rhein, 2007, s. 148-178.

Erzen, A., **Kilikien bis zum Ende der Perserherrshaft**, Leipzig, 1940.

Figueira, T., **The Power of Money: Coinage and Politics in the Athenian Empire**, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1998.

Flensted-Jensen, Pernille, "Karia", **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, M.H. Hansen-T.H.Nielsen (ed.), Oxford University Press, New York, 2004, 1108-1137.

Frye, Richard N., **The History of Ancient Iran**, München, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1984.

Gardner, P., **A History of Ancient Coinage. 700-300 B.C.**, Oxford, 1918.

Garrison, M.- Root, M.C., **Seals on the Persepolis Fortification Tablets. Volume I. Images of Heroic Encounter, Part 1: Text**, Thomas A. Holland and Thomas G. Urban (ed.), Oriental Institute Publication, Vol. 117, Chicago/Illinois, 2001.

Garthwaite, G.R., **İran Tarihi: Pers İmparatorluğundan Günümüze**, çev. Fethi Aytuna, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2011.

Gassner, Verena, **Das Südtor der Tetragonos-Agora: Keramik und Kleinfunde, Forschungen in Ephesos**, **Band XIII/1/1**, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1997.

Gezgin, İsmail, **Pers Yönetimi Döneminde Batı Anadolu Şehir Devletlerinin Politik ve Sanatsal Yaşamı**, (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi), İzmir, 1997.

Gjerstad, E., "Pottery from Various Parts of Cyprus", in: **Greek Geometric and Archaic Pottery found in Cyprus**, E. Gjerstad (ed.), Stockholm, 1977.

Gjerstad, E., **The Cypro-Geometric, Cypro Archaic and Cypro-Classical Periods, Greek Geometric and Archaic Pottery found in Cyprus**, The Swedish Cyprus Expedition IV.2, 1948

Goetze, Albrecht, **Kizzuwatna and the Problem of Hittite Geography**, Yale University Press, New Haven, 1940.

Goldman, Hetty**, Excavations at Gözlü Kule, Tarsus**, Vol. III, Princeton, 1963.

Gorman, Venessa B., **Miletos, the Ornament of Ionia: A History of the City to 400 B.C.E.**, Michigan, 2001.

Görkay, Kutalmış, "Attika Seramiğinin Değeri, Ticareti ve Dağılımı Üzerine Yeni Değerlendirmeler**", In Memoriam İ. Metin Akyurt, Bahattin Devam Anı Kitabı**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1995, s. 147-158.

Görkay, Kutalmış, **Batı Anadolu'ya Korinth ve Attika Siyah Figür Seramiğinin İthali, Dağılımı ve Değerlendirmesi**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1999.

Graf, D. F., "The Persian Royal Road System", in: Heleen Sancisi-Weerdenburg, Amélie Kuhrt, and Margaret Cool Root (ed.), **Achaemenid History VIII. Continuity and Change. Proceedings of the Last Achaemenid History Workshop, April 6-8 1990**, Ann Arbor, Michigan, Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, Leiden 1994, s. 167-189.

Grandjean, Yves, " Contribution à L'établissement D'une Typologie des Amphores Thasiennes. Le Matériel Amphorique du Quartier de la Porte du Silène", **BCH 116**, 1992, s. 541-584.

Greaves, Alan M., **Miletos. A History**, Routledge, London and Newyork, 2002.

Greaves, Alan M., **The Land of Ionia: Society and Economy in the Archaic Period**, Published by Wiley-Blackwell, West Sussex 2010.

Greene , E.S.- Lawall, M.L -Polzer, M.E., "Inconspicuous Consumption: The Sixth Century B.C.E. Shipwreck at Pabuçburnu, Turkey", **AJA Vol. 112, No. 4,** October 2008, s. 685-711.

Güney, Hale, **Soloi-Pompeiopolis Sikkeleri**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006.

Haggis, Donald C.; Mook, Margaret S., Fitzsimons, Rodney D.; Scarry, C. Margaret;.Snyder, Lynn M., "Excavations at Azoria, 2003–2004, Part 1: The Archaic Civic Complex", **Hesperia 76, No. 2**, 2007.

Hallock, R.T., **Persepolis Fortification Tablets**, The University of Chicago Press, Chicago 1969.

Hammond, N.G.L., **A History of Greece to 322 B.C.**, Clarendon Press, Oxford, 1986.

Hansen, M. Herman, **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, M. H. Hansen-T.H.Nielsen (ed.), Oxford University Press, New York, 2004.

Harrison, Cynthia M., **Coins of the Persian Satraps**, Dissertation in Classical Archaeology, University of Pennsyivania, 1982.

Head, B.V., **On the Chronological Sequences of the Coins of Ephesos**, London, 1880.

Head, Duncan, **The Achaemenid Persian Army**, Stockport, 1992.

Henkelman, W. F. M.,"Xerxes, Atossa, and the Persepolis Fortification Archive", The Netherlands Institute in Turkey, İstanbul 2010a, s. 27-33.

Henkelman, W. F. M., " 'Consumed by the King'. The Table of Darius, that of Irdabama and Irtaštuna, and that of his Satrap, Karkiš", içinde: B. Jacobs-R. Rollinger (ed.), **Der Achämenidenhof. The Achaemenid Court Akten des 2. Internationalen Kolloquiums zum Thema »Vorderasien im Spannungsfeld klassischer und altorientalischer Überlieferungen« Landgut Castelen bei Basel, 23.–25. Mai 2007**, Wiesbaden 2010b, s. 666-775.

Henkelman, W. F. M., "Administrative Realities: The Persepolis Archives and the Archaeology of the Achaemenid Heartland." **Oxford Handbook of Ancient Iran**, Oxford University Press, New York 2013, s. 528-546.

Herzfeld, E. E., **Iran in the Ancient East, Oxford University Press**, London-New York 1941.

Hild, Friedrich- Helenkemper, Hansger, **Kilikien und Isaurien**, Tabula Imperii Byzantini 5, Teil 1, Verlag der Österreichhischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1990.

Hill, G.F. **The British Museum Catalogue of Greek Coins of Lycia, Pamphylia and Pisidia**, London, 1897.

Hirsch, S.W. “Cyrus' Parable of the Fish: Sea Power in the Early Relations of Greece and Persia”, **The Classical Journal**, Vol. 81, No. 3, 1986, s. 222-229.

Hogarth, D.G., **Excavations at Ephesus**, London, 1908.

Howgego, C., **Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi**, çev. Oğuz Tekin, Homer Kitabevi, İstanbul, 2013.

Işık, Fahri, “Anadolu-Lykia Uygarlığı: Lykia’nın ‘Helenleşmesi’ Görüşüne Eleştirel Bir Yaklaşım”, **Anadolu/Anatolia 36**, 2010. s. 65-125.

Işın, G., “Patara Tepecik Akroppolü ‘Bey Evi’ Kazıları (2003-2007): Geç Arkaik-Erken Klasik Dönem Terracottaları”, **Olba 18**, 2010a, s. 85-106.

Işın, G., “The Building Complex on the Tepecik Acropolis at Patara**”, Anatolian Studies 60**, 2010b, s. 93-104.

İplikçioğlu, Bülent, **Eskibatı Tarihi I. Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.

Jashni, S.S.Moosavi- Kasrai, Mohammad Salar, “Geopolitical Elements of Political Legitimacy in the Bisitun Inscription”, **Geopolitics Quarterly**, Vol. 6, No 4, 2010, s. 139-153.

Jasink, Anna Margherita, “Hitite and Assyrian Routes to Cilicia” **Anatolia Antiaqua** 1, Paris-İstanbul, 1991, s. 253-259.

Jean, Eric, “La Cilicie: Pluralité et Unité (Quelques remarques introductives)”, La Cilicie: Escapes et Pouvoirs Locaux (2e millénaire av. J.-C.-4e siècle ap. J.-C.). Actes de la Table Ronde Internationale D’Istanbul, 2-5 novembre 1999, E. Jean, A.M. Dinçol et S. Durugönül (ed.), **Varia Anatolica XIII**, Paris, 2001, s. 5-12.

Jenkins, G.K., **Ancient Greek Coins**, London, 1990

Joannès, Francis, “L’Asie Mineure Méridionale d’Apres de la Documentation Cunéiforme d’ Époque Néo-Babylonienne”, **Anatolia Antiaqua 1,** Paris-İstanbul, 1991, s. 262-266.

Joannès, Francis, "Private Commerce and Banking in Achaemenid Babylon" Jack Sasson (ed.) **Civilizations of the Ancient Near East**. Peabody, Hendrickson Publishers, Massachusetts, 1995, s. 1475-1486.

Johandi, Andreas, “Mesopotamian Influences on the Old Persian Royal Ideology and Religion: The Example of Achaemenid Royal Inscriptions”, **ENDC Proceedings**, Vol. 16, 2012, s. 159-179.

Johnston, Alan. W, “ Aegina, Aphaia -Tempel XIII. The Storage Amphorae”, **AA**, Berlin 1990, s. 37-64.

Kacharava, D, “Greek Imports of Achaic and Classical Times in Cholchis”, **AA**, 1995, s. 63-73.

Kallet, L.-Marx, **Money, Expense, and Naval Power in Thucydides’ History 1-5.24**, University of California Press, Oxford, 1993.

Kaptan, Deniz, “ On The Satrapal Center In Northwestern Asia Minor: Some Evidence From The Seal İmpressions of Ergili/Daskyleion” in: Tomris Bakır (ed.), **Achaemenid Anatolia XCII** (Proceedings of the First International Symposium on Anatolia in the Achaemenid Period Bandırma 15-18 August 1997) , Leiden, 2001, s. 57-64.

Kaptan, Deniz, The Daskyleion Bullae: Seal Images From The Western Achaemenid Empire, **Achaemenid History XII**, Vol. I, II: Text, Leiden, 2002.

Karageorghis, Vassos, “Pottery from Kition”, **Greek Geometric and Archaic Pottery,** Stockholm, 1978, s. 61-64.

Kaya, Mehmet Ali, “Anadolu’da Pers Satraplıkları: Kuruluş, Yönetim ve Etnik Yapı” **CEDRUS: Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi**, Vol. VI, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2018, s. 159-179.

Keen, Antony G - Fischer-Hansen,T., “The South Coast of Asia Minor (Pamphylia, Kilikia)”, **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, M.H.Hansen-T.H.Nielsen (ed.), Oxford University Press, New York 2004, s. 1211-1222.

Keen, Antony G., **Dynastic Lycia: A political History of the Lycians and Their Relations with Foreign Powers C. 545-362 B.C.,** Brill, Leiden-Boston-Köln, 1998.

Kent , R. G., **Old Persian: Grammar, Texts, Lexion**, American Oriental Society, New Haven, 1953.

Kerschner, Michael-Mommsen, Hans, “ Transportamphoren milesischen Typs Ephesos. Archäometrische Untersuchungen zum Handel im archaischen Ionien” **Synergia Band I**, Wien, 2005, s. 119-130.

Kerschner, M.-Kowalleck, I.-Steskal, M., **Archäologische Forschungen zur Siedlungsgeschichte von Ephesos in geometrischer, archaischer und klassischer Zeit. Grabungsbefunde und Keramikfunde aus dem Bereich von Koressos**, Ergänzungshefte zu den Jahresheften des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien, Wien, 2008.

Klinkott, Hilmar, **Der Satrap ein Achaimenidischer Amtsträger und seine Handlungsspielräume**, Frankfurt, 2005.

Konuk, Koray, **Karun’dan Karia’ya. Muharrem Kayhan Koleksiyonundan Erken Anadolu Sikkeleri**, Ege Yayınları, İstanbul, 2003.

Koparal E., İplikçi E. “Archaic Olive Oil Extraction Plant in Klazomenai”, Moustaka A., Skarlatidou E., M.-C., Tzannes, Ersoy Y. (ed.), **Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleies and Colony**, Proceedings of the International Symposium Held at the Archaeological Museum of Abdera, 20-21 October 2001, Thesaloniki, s. 221-234.

Koralp, P.L., The Progress in Western Asia Minor from the 5th to the 3rd Centuries B.C.: The Impact of the Socio-Economic and Political Divergence on Sardis, Miletus, and Halicarnassus, Ankara, 2002.

Kraay, C.M., **Archaic and Classical Greek Coins**, New York, 1976.

Kuhrt, A., “The Achaemenid Persian Empire (c.550-c.330 BCE): Continuities, Adaptations, Transformations”, **Empires: Perspectives from Archaeology and History**, Susan E Alcock, Terence N. D'Altroy, Kathleen D. Morrison, Carla M. Sinopoli (ed.) içinde, Cambridge University Press, Cambridge, 2001, s. 93-124.

Kuhrt, A., **The Persian Empire. A Corpus of Sources from the Achaemenid Period**, **Vol. 1- 2,** Routledge, New York 2007.

Kuhrt, A., **Eskiçağ’da Yakındoğu (M.Ö 3000-330)**, Cilt II, İstanbul, 2010.

Kuhrt, A., “Pers İmparatorluğu: Anadolu’da Persler” **Aktüel Arkeoloji**, İstanbul, 2012, s.22-37.

Kurt, Mehmet, “M.Ö. VI.-V. Yüzyıllarda Kilikya Bölgesi: Küresel Güçler ve Syennesis Krallığı”, **Tarihin Peşinde. Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 13, 2015, s. 303-326.

Lawall, Mark L., “ Note From the Tins 2: Research in the Stoa of Attalos” **Hesperia 71**, 2002a, s. 415-433.

Lawall, Mark L., “Ilion before Alexander: Amphoras and economicarchaeology”, ***StTroica* 12**, 2002b, s. 197-243.

Lawall, Mark L., " Pontic, Aegean and Levantine Amphore at Gordion", Kassab Tezgör D., Inaishvili N. (ed), **Patabs I. Production and Trade of Amphorae in the Black Sea. Actes de la Table Ronde Internationale de Batoumi et Trabzon, 27-29 Avril 2006**, 2010, s. 159-165.

Lemaire, André , "Recherches de Topographie Historique sur le Pays de Qué (IXe-VIIe siècle av. J.-C.)", **Anatolia Antiaqua**, 1, Paris-İstanbul, 1991, s. 267-276.

Lemaitre, Séverine, " La Lycie et les échanges commerciaux dans l'Antiquité: les données du mobilier amphorique. Etude préliminaire", Dörtlük K., Varkıvanç B., Kahya T., Courtils J., Doğan Alarslan M., Boyraz R., (ed). **III. Uluslararası Likya Sempozyumu Bildirileri, Cilt I**, Antalya, 2006, s. 385-399.

Lewis, D. M."The Persepolis Fortification Texts", **Achaemenid History IV: Centre and Periphery**, Leiden 1990, s. 1-6.

Llewellyn L.-Jones – Robson, J.**, Ctesias' History of Persia. Tales of the Orient**, Routledge, London-New York, 2010.

Loukopoulou, Louisa- Laitar, A, "Propontic Thrace", **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, M. H. Hansen-T.H.Nielsen (ed.), Oxford University Press, New York, 2004, s. 912-923.

Loukopoulou, Louisa "Thracian Chaersonesos", **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, M. H. Hansen-T.H.Nielsen (ed.), Oxford University Press, New York, 2004, s. 900-911.

Low, P., **The Athenian Empire**, Edinburgh, 2008.

Mansel, Arif Müfid, **Ege ve Yunan Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları,1971.

Meadows, Andrew R., "The Administration of the Achaemenid Empire", in: J. Curtis and Nigel Tallis(ed.), **Forgotten Empire: The World of Ancient Persia**, London, The British Museum Press, 2006, s.181-209.

Meiggs, Russell**, The Athenian Empire**, Oxford, 1972.

Metzger, Henri**, Fouillies De Xantos Tome IV. Les Céramiques Archaiques et Classiques de L'acropole Lycienne**, Paris, 1972.

Mildenberg, Leo, "On the So-Called Satrapal Coinage", **Mecanismes et Innovations Monetaires Dans L'Anatolie Achemenide. Numismatique et Histoire, Actes de la Table Ronde İnternationale d'Istanbul, 22-23 mai 1997**, (ed. Olivier Casabone, Institut Français D'etudes Anatoliennes D'Istanbul de Boccard, İstanbul, 2000, s. 9-20.

Mitchell, Stephen, "Troas" ", **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, M. H. Hansen-T.H.Nielsen (ed.), Oxford University Press, New York, 2004, s. 1000-1017.

Morley, Neville, **Trade in Classical Antiquity**, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

Moroo, A., "The Erythrai Decrees Reconsidered: IG I3 14, 15 & 16," in: A. P. Matthaiou and R. K. Pitt (ed.) **Αθηναίων έπίσκοπος. Studies in Honour of Harold B. Mattingly**, Athens, 2014, s. 97-119.

Mutafian, C., **La Cilicie: Au Carrefour des Empires**, I, Les Belles Lettres, Paris, 1988.

Naumann, Rudolf-Tuchelt, Klaus, " Die Ausgrabung im Südwesten des Tempels von Didyma", **İstMitt 13-14**, 1963-1964, s. 15-62.

Nielsen, Erik O.-Philips Kyle M, " Bryn Mawr College Excavations in Tuscany, 1975" **AJA 81**, 1977.

Nielsen, T.H.,- Gabrielsen, V., "Rhodos", **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, M. H. Hansen-T.H.Nielsen (eds.), Oxford University Press, New York 2004, s. 1196-1210.

Niemeier, Wolf-Dietrich, " Die Zierde Ioniens", **AA 3**, 1999, s. 373-413.

Nimchuk, C.L., "The 'Archers' of Darius: Coinage or Tokens of Royal Esteem?", **Ars Orientalis, Vol. 32, Medes and Persians: Reflections on Elusive Empires (2002),** S. Freer Gallery of Art, The Smithsonian Institution and Department of the Historyof Art, University of Michigan, 2002, 55-79.

Nylander, Carl, **Ionians in Pasargadae. Studies in Old Persian Architecture**, Acta Universitatis Upsaliensis Boreas. Upsela Studies in Ancient Mediterranean Civilizations.1, Upsala 1970.

Okan, Emre, **Phokaia Arkaik Dönem Ticari Amforalar** Yayımlanmamış Doktora Tezi**,** Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2011.

Olmstead, A.T., "Persia and the Greek Frontier Problem", **Classical Philology**, Vol. 34, No. 4, The University of Chicago Press, 1939, s.305-322.

Olmstead, A.T., **History of the Persian Empire**, The University of Chicago Press, Chicago-London 1948.

Oren, Eliezer D., " Migdol: A new Fortress on the Edge of the Eastern Nile Delta", **BASOR 256**, New York, 1984, s. 7-44.

Orlin, Louis L., **Assyrian Colonies in Cappadocia**, Paris, 1970.

Öğün, Zeynep Ç., Marcellesi, Marie-Christine "Réseaux d'échanges régionaux en Asie Mineure occidentale: l'apport des monnaies de fouilles", avec Z. Çizmeli-Öğün, dans Th. Faucher, M.-C. Marcellesi, O. Picard (ed.), **Nomisma. La circulation monétaire dans le monde grec antique, BCH suppl. 53**, Athènes, 2011, s. 297-342.

Ökmen, Müntekim, **Herodotos/ Herodot Tarihi**, İstanbul, 2002.

Öncü, Fariz, **M.Ö. 6. Yüzyıl ile M.Ö. 4. Yüzyıl Arasında Batı Anadolu'da Pers Satraplık Merkezleri Arasındaki Politik İlişkiler (Sardeis ve Daskyleion)**, YayımlanmamışYüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012.

Öncü, Fariz, "Persepolis ve Çevresinin "Anadolulu" Kadın ve Çocuk İşçileri (Kurtaš'lar): M.Ö. 509-458", **TAD, Cilt 37/Sayı 63**, Ankara, 2018, s. 17-47.

Özaydın, Tülay," Iron Age Strata", **Yumuktepe. A Journey Through Nine Thousand Years**, Isabella Caneva-Gülgün Köroğlu (eds.), Efe Yayınları, 2010, s. 73-78.

Özbayoğlu, Erendiz, " Soli (Cilicia) ve 'Soleecismus'", **Olba** II/1 (Özel Sayı), Mersin, 1999, s. 209-220.

Özüdoğru, Ş., "Pttara and the dynast Wakhssepddimi (Wekhessere II)" **Adalya 10**, Antalya, 2007, s. 31−48.

Özyiğit, Ömer, "1990 Yılı Prokaia Kazı Çalışmaları", **KST 13/2**, Çanakkale, 1991, s. 99-122.

Petit, T., **Satrapes et Satrapies dans l'Empire achéménide de Cyrus le Grand à Xerxés I*er***, Paris, 1990.

Polanyi, Karl, **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri,** Çev. Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Pomeroy, S., **Xenophon Oeconomicus: A Social and Historical Commentary**, Oxford-New York, 1994.

Price, Martin. Et al., "Reviewed Work(s): Archaic Greek Coinage. The Asyut Hoard", by Martin Price and NancyWaggoner, C. M. Kraay, **The Journal of Helenic Studies**, Vol. 97, 1977, s. 230-231.

Price, Martin Et al., "Reviewed Work(s): Archaic Greek Coinage. The Asyut Hoard" by Price Martin- NancyWaggoner, Reviewed by R. Ross Holloway, **Gnomon**, 50. Bd., H. 6 , Oct., 1978, s. 597-600.

Psoma, S.E., " Choosing and Changing Monetary Standarts in the Greek World During the Archaic and Classical Periods", in: Edward M. Harris, David M. Lewis, Mark

Woolmer (ed.), **The Ancient Greek Ekonomy: Markets, Households and City-States**, New York, 2016, s. 90-115.

Pullu, Selim **Tabal Bölgesi Tarihi (M.Ö. I. Binyılın İlk Yarısında Tabal Krallığının Siyasal ve Ekonomik Tarihi)**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2006.

Radista, Leo, "Iranians in Asia Minor", **CHI**, Vol. 3 (1), Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s. 100-116.

Ramage, Andrew and Ramage, Nancy H., **Twenty-Five Years of Discovery at Sardis 1958- 1983**, United States of America: The National Endowment for the Humanities, 1983.

Ramage, Andrew, "Golden Sardis", in: A. Ramage and P.T. Craddock(ed.), **King Croesus' Gold,** London, British Museum Press, 2000,s.14-26.

Razmjou, Shahrokh, " Religion and Burial Customs", **Forgotten Empire: The World of Ancient Persia**, John Curtis &Nigel Tallis (ed.) içinde, University of California Press, Berkeley/ Los Angeles, 2005, s. 150-181.

Rider, G., **La Naissance de la Monnaie: Pratiques Monétaires de I'Orient Ancien**, Presses Universitaires de France, Paris, 2001.

Roberts, Sally R., " The Stoa Gutter Well, a Late Archaic Deposit in the Athenian Agora", **Hesperia, Vol. 55**, 1986, s. 1-72.

Roebuck, Carl, " The Economic Development of Ionia", **Classical Philology, Vol. 48, No. 1**, The University of Chicago Press, 1953, s. 9-16.

Roebuck, Carl, " The Early Ionian Leuge", **Classical Philology**, Vol. 50, No 1, The University of Chicago Press, 1955, s. 26-40.

Roebuck, Carl, **Ionia Trade and Colonization**, New York, 1959.

Rollin, Charles, **The Ancient History of the Egyptians, Carthaginians, Assyrians, Babylonians, Medes&Persians, Macedonians, and Grecians**, Vol. II., Philadelphia- Boston-Portland, 1805.

Rollinger, R.,- Henkelman, W.F.M. "New Observations on 'Greeks' in the Achaemenid Empire According to Cuneiform Texts from Babylonia and Persepolis" In: P. Briant und M. Chauveau, **Organisation des pouvoirs et contacts culturels dans les pays de l´empire achéménide**, Paris 2009, s. 331-351.

Roosevelt, C.H, **The Archaeology of Lydia, From Gyges to Alexander**, Cambridge University Press, New York, 2009.

Root, M.C., **The King and Kingship in Achaemenid Art: Essays on the Creation of an Iconography of Empire**, Acta Iranica 19, Troisième Seriè, Textes et Memoirés Vol. IX, Leiden, 1979.

Root, M.C., "Evidence From Persepolis for the Dating of Persian and Archaic Greek Coinage", **The Numismatic Chronicle,**Vol. 148, The Royal Numismatic Society, London 1988, 1-12.

Rubinstein, Lene, "Ionia", **An Inventory of Archaic and Classical Poleis**, M. H. Hansen-T.H.Nielsen (ed.), Oxford University Press, New York, 2004, s. 1053-1107.

Sancisi-Weerdenburg, H., "The Quest for an Elusive Empire", **Achaemenid History IV**, Heleen Sancisi-Weerdenburg and Amélie Kuhrt (ed.), Nederlands Instituut voor Het Nabije Oosten, Leiden, 1990, s. 263-274.

Sarıkaya, Sevgi, "Daskyleion Dynastes'lik Sisteminde Artabazos'un Rolü" Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi, KAAM Yayınları, **OLBA XXIII**, Mersin, 2015, s. 175-198.

Sarıkaya, Sevgi, " Anadolu'da Pers Satraplık Sistemi" **CEDRUS: Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi**, Vol. IV, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Yayınları, Antalya, 2016, s. 75-91.

Schattner, Thomas G., **Die Fundkeramik vom 8. bis zum 4. Jahrhundert v. Chr., Didyma 3 / 4**, 2007.

Schmidt, E.F., **Persepolis I: Structures, Reliefs, Inscriptions**,The University of Chicago Oriental Institute Publications, Vol. LXVIII.,Chicago/Illinois 1953.

Scott, Lionel, **Historical Commentary on Herodotus Book 6**, Brill, Leiden-Boston, 2005.

Sekunda, N. "Achaemenid Settlement in Caria, Lycia and Greater Phrygia", in: **Achaemenid History VI**, H. Sancisi-Weederdenburg& A. Kuhrt (ed.), Leiden, 1991, s. 83.

Sevin, Veli, **Anadolu Arkeolojisi**, Der Yayınları, İstanbul, 1997.

Sevin, Veli, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.

Sezgin, Yusuf, "Clazomenian Transport Amphorae of the Seventh and Sixth Centuries" in: A. Moustaka, E. Skarlatidou, M.-C. Tzannes and Y. E. Ersoy (ed.**), Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony Proceedings of the International Symposium held at the Archaeological Museum of Abdera**, **20-21 October 2001**, Thessaloniki, 2004, s. 169-184.

Sezgin, Yusuf, **Arkaik Dönem İonia Üretimi Ticari Amphoralar**, Ege Yayınları, İstanbul, 2012.

Shipley, G., **A History of Samos 800-188 B.C.**, Oxford, 1987.

Silver, Morris, **Taking Ancient Mythology Economically**, E.J. Brill, Leiden-New York-Köln, 1992.

Smith, Adam, **Milletlerin Zenginliği**, Çev., Haldun Derin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

Sourisseau, Jean Christophe, " Les Importations D'Amphores Grecques à Marseille aux VIe et Ve s. Av. J.-C.: Bilan Quantatif", Bonet P.C. i Retolazza M.S. (ed.), **Ceràmiques Jònies D'épo Arcaica: Centres de Producciò i Commercialitzaciò al Mediterrani Occidental. Actes de la Taula Rodona celebrade a Empúries, els dies 26 al 28 maig de 1999,** Barcelona, 2000, s. 137-146.

Star, C.G., " Greeks and Persians in the Fourth Century B.C.", **Iranica Antiqua XI**, 1975, 39-99.

Stolper, Matthew W., **Entrepreneurs and Empire: The MuraŠu Archive, the MuraŠu Firm and Persian Rule in Babylonia**, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te İstanbul, Leiden, 1985.

Stolper, M. W., - Tavernier, J., "From the Persepolis Fortification Archive Project, 1: An Old Persian Administrative Tablet from the Persepolis Fortification", **ARTA 2007.001**, 2007, s. 1-28.

Şenol, Ahmet Kaan-Aşkın, Ercan"Amphoralar Işığında Kentin Ticari İlişkileri", içinde: **Dağlık Kilikia'da Bir Antik Kent Kazısının Sonuçları: Nagidos**, Serra Durugönül (ed.), Adalya, Ek Yayın Dizisi 6, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2007, s. 241-297.

Tahberer, Bekircan**, Antik Kilikia Sikkeleri**, Adana, 2005.

Tavernier, J., " Multilingualism in the Fortification and Treasury archives" in: P. Briant, W.F.M. Henkelman, M. W. Stolper (ed.), **L'archaive des Fortifications de**

Persépolis. État des questions et perspectives de recherches. Actes du colloque organisé au Collège de Francepar la <Chaire d'histoire et civilisation du monde achéménide et de l'empire d'Alexandre> et le <Réseau international d'études et de recherches achéménides> (GDR 2538 CNRS), 3-4 novembre 2006, Persika 12, Paris 2008, s. 59-86.

Tavernier, Jan, "Des Lyciens à Persépolis et en Mésopotamie durant la période achéménide (ca 521-331 avant J.-C.)", in: R. Lebrun, É. Raimond, J. Vos (ed.), **Bibliothèque des Cahiers de Linguistique de Louvain 136, Hethitica XVII, Studia de Lycia antiqua**, Leuven – Paris – Bristol, 2015, s. 147-174.

Teegarden, D.A., **Death to Tyrants!: Ancient Greek Democracy and the Struggle against Tyranny**, Princeton University Press, Princeton- Oxford, 2014.

Tekin, Oğuz, **Antik Nümismatik ve Anadolu (Arkaik ve Klasik Çağlar)**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Çev. Oğuz Tekin, İstanbul, 2008.

Tekin, Oğuz, **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.

Tekin, Oğuz, "Satraplar Anadolu'su", **Arkeo Atlas**, İstanbul, 2012, s. 226-237.

Tekin, Oğuz, "Pers Döneminde Anadolu'da Para ve Ticaret", içinde: **Persler. Anadolu'da Kudret ve Görkem**, K. İren-Ç. Karaöz-Ö. Kasar (ed.), Yapı Kredi Yayınları, 2017, s. 102-133.

Tod, M.N., **A Selection of Greek Historical Inscriptions to the End of the Fifth Century B.**C., Clarendon Press, Oxford, 1946.

Tuna-Nörling, Yasemin, "Attic Pottery From Daskylium", in: Tomris Bakır (ed.), **Achaemenid Anatolia**(Proceedings of the First International Symposium on Anatolia in the Achaemenid Period Bandırma 15-18 August 1997, Leiden, 2001, s. 109-122.

Tuplin, C. " Xenophon and the Garrisons of the Achaemenid Empire", **AMI** 20, 1987a, s. 167-245.

Tuplin, C., "The Administration of the Achaemenid Empire". I. Carradice (ed.) içinde: **Coinage and Administration in the Athenian and Persian Empires, The Ninth Oxford Symposium on Coinage and Monetary History**, Oxford, 1987b, s. 109-166.

Tuplin, C., " The Gadatas Letter" L.Mitchell -L.Rubinstein (ed.) in: **Greek History and Epigraphy. Essays in honour of P.J.Rhodes**, Swansea, 2009, s. 155-184.

Tuplin, C., "The Changing Pattern of Achaemenid Persian Royal Coinage" P. Bernholz and R. Vaubel (ed.), **Explaining Monetary and Financial Innovation, Financial and Monetary Policy Studies 39**, DOI: 10.1007/978-3-319-06109-2-6, © Springer International Publishing Switzerland, 2014, s. 127-168.

Tzochev, Chavdar, "Between the Black Sea and the Aegean: The Diffusion of Greek Trade Amphorae in Southern Thrace", **PATABS 1**:**Production and Trade of Trade Amphorae in the Black Sea), Actes de la Table Ronde Internationale de Batoumi et Trabzon, 27-29 Avril 2006**, Paris, 2010, s. 97-101.

Tzochev, Chavdar, " Archaic Amphora import at Native Thracian Sites Around Bourgas Bay", Tzochev C., Stoyanov T., Boskova A., (ed.) **Patabs II. Production and Trade of Amphorae in the Black Sea. Acts of the International Round-Table Held in Kiten, Nessebar & Sredetz, September 26-30, 2007**, Sofia, 2011, s. 73-86.

Ünal, Ahmet- Girginer, K. Serdar, **Kilikya-Çukurova, İlkçağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2007.

Ünsal, Yalçın- Cevizoğlu, Hüseyin, "Eine Archaische Schmiedewerkstatt in Klazomenai" **Anatolian V**, Bochum 2011, s. 85-90.

Vachtina, Marina J., "Archaic Buildings of Porthmion" Bilde P.G., Hojte J.M., Stolba V.F. (ed.) The Cauldron of Ariantas, Studies Presented to A.N. Ščeglov on the occasion of his 70th birthday, **Black Sea Studies 1**, Aarhus University Press, 2003, s. 37-54.

Vargyas, P.,"Darius I and the Daric Reconsidered", **Iranica Antiqua,** Vol. XXXV, 2000, 33-46.

Vogelsang, W.J., **The Rise and Organization of the Achaemenid Empire: The Eastern Iranian Evidence**, Leiden, 1992.

Voightlander, Walter, " Funde aus der Insula Westlish des Buleuterion in Milet", **İstMitt 32**, 1982, s. 30–173.

Wallinga, H.T., " Naval Installations in Cilicia Pedias: The Defence of the Parathalassia in Achaemenid Times and After", **Anatolia Antiaqua**, 1, Paris-İstanbul, 1991, s. 276-281.

Waters , M., **Ancient Persia: A Concise History of the Achaemenid Empire, 550-330 BCE**, Cambridge University Press, New York 2014.

Whitbread, I.K., **Greek Transport Amphorae**, BSA, Exeter, 1995.

Wiesehöfer, J**.,** **Antik Pers Tarihi**, Çev. Mehmet Ali İnci, Telos Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Yağcı, R., " M.Ö. III.-II. Binde Kilikia'da Ticaret" **Olba** II/1 (Özel Sayı), Mersin, 1999, s. 17-26.

Yaldır, Aylin Koçak, **İ.Ö. Yedinci ve Altıncı Yüzyıllarda Daskyleion'un Ticari İlişkileri**, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 2009.

Yener, Aslıhan, "Bolkardağ, Aladağ, ve Keban Madenlerinde 1984 Yılı İncelemeleri", **I. Arkeometri Sonuçları Toplantısı (20-24 Mayıs 1985- Ankara)**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1986, s. 469-472.

Yıldız, V., **Akhaemenid Dönemde Kilikya Bölgesi ve Yakın Çevresinde Attika Seramiği**, Yayımlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2013.

Yıldızhan, Handan, **Erken Akhaemenid Döneminde Daskyleion**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2008.

Yiğit, Turgut, "Tabal", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 40, 3-4, Ankara, 2000, s.177-189.

Zahle, J., " Achaemenid Influence in Lycia (coinage, Sculpture, Architecture), Evidence for Political Changes During the 5th Century B.C.", **Achaemenid History III**, s. 145-160.

Zoroğlu, Levent, **Kelenderis I: Kaynaklar, Kalıntılar, Buluntular**, Ankara, 1994.

ÖZET

M.Ö. 6.yüzyılın ikinci yarısının ilk yılları, Anadolu coğrafyasının yeni bir imparatorluğun sınırlarına dâhil olduğu farklı bir döneme işaret eder. Daha önce Med İmparatorluğu üzerinde hâkimiyet kurmayı başaran Achaemenid krallı II. Kyros, M.Ö. 547 tarihinde Lydia kralı Kroisos'u yenmek suretiyle Anadolu'nun egemenliğini de ele geçirir. Anadolu bundan sonraki yaklaşık iki asır boyunca Achaemenid krallarının hâkimiyetlerini devam ettirdikleri coğrafyalardan biri olur.

Achaemenidlerin egemenliğinin başladığı dönemde, Anadolu'da gerek kültürel gerek siyasal gerekse ekonomik yapı ve uygulamalarıyla birbirine benzemeyen çok sayıda bölge mevcuttur. Başka bir ifadeyle, Hellen *polis*lerinin etkin oldukları Anadolu'nun batı kıyıları, yerel güçlü hanedanlar tarafından yönetilen Kilikia ve Lykia bölgeleri ve Med İmparatorluğu hâkimiyetinde belli bir süre kalan Kappadokia bölgesi farklı sosyo-politik-ekonomik yapı ve uygulamalarla Perslerin kontrolüne geçerler.

Pers kralları, yerel gereksinimleri ve bunun üzerine inşa edilmiş sosyal, siyasal ve ekonomik yapıları göz önünde bulunduran ve bunu imparatorluğun çıkarlarıyla uzlaştıran bir yönetim modeli benimserler. Satraplık sistemi etrafında kimlik kazanan bu yerel yönetim anlayışı, Anadolu'da Pers egemenliği öncesinden kalma yapıların büyük oranda geleneksel varlıklarını devam ettirmelerini sağlar. Perslerin Anadolu'daki egemenliğiyle kurulan bu "yeni" düzende iktisadi hayatın dönemsel olarak nasıl bir gelişim gösterdiği ise, M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısı ve 5. yüzyılla ilgili sınırlı sayı ve nitelikteki yazılı belge ve bulgular sayesinde kısmen açıklığa kavuşur.

Gerek antik yazarların ve yazıtların sağladığı veriler gerekse nümismatik ve arkeolojik bulgular, Achaemenidlerin Anadolu'yu kontrol altına aldıkları ilk dönemlerde ekonomik ve ticari hayatın genel anlamıyla zarar görmediğini, hatta gelişim içinde olduğunu gösterir. Bu dönemde mevcut ekonomik yapı ve uygulamalar (sikke kullanımı

gibi) varlıklarını devam ettirirler. Özellikle, I. Dareios'un tahta çıkışından sonra ekonomi ve ticaret alanında önemli ilerlemelerin olduğu görülür.

M.Ö. 5. yüzyılda yaşanan siyasal gelişmeler Perslerin ekonomik nüfuz alanın Anadolu'da daralmasına sebep olur. Özellikle M.Ö. 478/477'de Atina liderliğinde kurulan Delos Birliği'ne Anadolu'nun kıyı kesimlerindeki yüzlerce Hellen yerleşim merkezinin üye olması, Persler için önemli bir kayıp olur. Bu tarihten sonra Anadolu'nun kuzey-batı-güney kıyılarındaki yerleşimler üzerinde Atina'nın hem siyasal hem de ekonomik olarak sıkı bir kontrol sağladığı görülür. Özellikle, M.Ö. 5. yüzyılın ikinci çeyreğinde ticari amfora ve ithal Attika Siyah Figürlü seramik buluntuları sayısında görülen düşüş, Atina etkisinin artmasından ticari faaliyetlerin olumsuz etkilediğini gösterir. Bu durum sikke darp eden *polis* sayısının azalmasında da kendini gösterir. Ancak M.Ö. 5. yüzyılda ekonomik alanda görülen bu olumsuz havanın, vergisi sistemi üzerinde bir etkisi olduğu söylenemez. I. Dareios döneminde kurumsallaşan vergi siteminin, çok fazla değişime uğramadan Hellenistik Döneme kadar sürdüğü söylenebilir.

Achaemenid dönemiyle ilgili yapılan çalışma sayısı oldukça fazladır. Ancak Achaemenid egemenliğindeki Anadolu'nun M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısı ile 5. yüzyıldaki ekonomik gelişmelerini doğrudan ele alan bir çalışma yoktur. Dolayısıyla, bu çalışmanın amacı söz konusu dönemlerde, Kappadokia, Sardeis, Daskyleion satraplıklarının siyasal yetki alanları ile Lykia ve Kilikia bölgelerini kapsayan Anadolu coğrafyasında, ekonomik hayatın nasıl bir süreçten geçtiğini açıklamaya çalışmaktır.

Çalışmamızın temel kaynakları olan klasik eserler, yazıtlar, nümismatik ve arkeolojik bulgular disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınır. M.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısı ve 5. yüzyılda Anadolu'daki ekonomik faaliyetlerin gelişimiyle ilgili yazılı kaynakların dönemsel ve bölgesel olarak eksik kalması, arkeolojik ve nümismatik kaynaklara başvurmayı gerekli kılmıştır. Bütün bu alanlardaki verilerin bir araya gelmesi, yazılı

kaynakların dönemin ekonomisiyle ilgili değinmediği bazı noktalar üzerinde yeni tartışmaların açılmasına katkı sağlamıştır.

ABSTRACT

The first years of the second half of the 6th century BC indicate a different period in which the Anatolian geography was included in the borders of a new kingdom, Achaemenid Empire. In other words, After the domination of the Median Empire, Cyrus II, Persian king, defeated Croesus, king of Lydia, in 547 BC and he thus dominated almost all of Anatolia. After that Period Anatolia became one of the geographical regions where the Achaemenid kings continued their dominance over the next two centuries. At the beginning of the sovereignty of the Achaemenids, there are many regions in Anatolia that are not alike in cultural, political, economic structure. In other words, Greek poleis were active on the western shores of Anatolia. However, Cilicia and Lycia regions ruled by strong local dynasties. And the Cappadocia region, which remained under the Median Empire for a certain period of time, had a different socio-political and economic structure.

The Persian kings adopted a model of government that takes into account the local needs and the social, political and economic structures built upon it and they reconciled these local needs and structures with the interests of the empire. This understanding of local government, which gained an identity around the satrapy system, provided the traditional continuation of the pre-Persian period structures in Anatolia. Some aspects of development of economic life in this "new" administrative order in Anatolia partially come to light thanks to the limited number of written documents and the archaeological and numismatic findings related to the second half of the 6th century BC and the 5th century BC.

The information provided by the works of ancient Greek authors, the inscriptions, numismatic and archaeological findings shows that economic and commercial activities developed in Anatolia in the early years of the sovereignty of the Achaemenids. In this period pre-Persian economic practices (such as the use of coins) continued in the same

way. It is seen that especially after the reign of Dareios I there were important developments in the field of economy and trade.

The political developments in the 5th century BC caused Persian's economic influence area in Anatolia to shrink. Especially, membership of hundreds of Greek poleis in the coastal parts of Anatolia to the Delos League founded under the leadership of Athens in 478/477 BC was a major loss for the Persians. After that date, it is seen that Athens had provided a strict control both politically and economically on the settlements on the north-west-south coasts of Anatolia. In particular, in the second quarter of the 5th century there was a decrease in the number of commercial amphorae and imported Attica ceramic finds. This shows that the increased impact of Athens in these regions adversely affected commercial activities. There is also a decrease in the number of cities that strike coins during that period. However, it can not be said that this negative atmosphere seen in the economic area in the 5th century had an effect on the tax system. It can be argued that the taxation system that became institutionalized during the period of Dareios I continued until the Helenistic Period without much change.

The number of scientific studies related to the Achaemenid period is rather high. However, there is no any study regarding economic developments in Anatolia in the second half of the 6th century and the 5th century. Therefore, the aim of this study is to try to explain the process of economic life in the Anatolian geography in that time limited to political jurisdictions of the Cappadocia, Sardeis, Daskyleion satrapies and Lycia-Cilicia regions.

Classical works, inscriptions, numismatic and archaeological findings are the main sources of our dissertation and are handled with an interdisciplinary approach. Due to the lack of written sources on the development of economic activities in the second half of the 6th century and the 5th century in Anatolia, it is necessary to resort to

archaeological and numismatic sources. The convergence of the data from all these disciplines has contributed to the opening of new discussions on some points that written sources did not mention about the economy of the period.

EKLER

Tablo 1

Persepolis Arşivlerindeki Lykialı (Turmiriyanlar) İşçiler[1488]										
Tablet No	**Ay/Yıl**	**Meslek**	**Alınan Ürün**	**Kişi Başına Alınan Ürün Miktarı**				**Toplam Kişi Sayısı** K+K.Ç.+Y.E.+E.Ç	**Gidilen Yer**	**Ödemelerin Yapıldığı Yer**
				Kadınlar	**Kız Çocuklar**	**Yetişkin Erkekler**	**Erkek Çocuklar**			
PF 1946 (13-14)	20 gün için/6. Ay/21. Yıl	Kurtaš (sulama işçileri (?))	Tahıl(?)	$1\frac{1}{2}$ quart Günlük	$1\frac{1}{2}$ quart Günlük	$1\frac{1}{2}$ quart Günlük	$1\frac{1}{2}$ quart Günlük	29+10+34+8=81	-	Rakkan
PF 1947(59)	X. aydan 2. aya kadar/ 21. Yıl	Kurtaš (sulama (?) işçileri; Bactria+Turmiriyan	X BAR Un (?)	2(?)BAR Aylık	*8 tanesi $1\frac{1}{2}$ *13 tanesi 1 BAR Aylık	3 BAR Aylık	*1 tanesi 2 BAR *26 tanesi $1\frac{1}{2}$ BAR Aylık	x+21+42+27 =162	-	Rakkan
PF 1947(64-66)	2. ay/21. yıl	Kurtaš (işçi)	Un(?)	2 BAR	$1\frac{1}{2}$ BAR Aylık	3 BAR Aylık	*2 tanesi $1\frac{1}{2}$ BAR *2 tanesi 1 BAR	13+1+13+4=31	-	Midazanaš
PF 1947(72)	1. ve 2. Aylar/ 21. Yıl	Kurtaš (sulama(?)	Un(?)	2 BAR Aylık	1 BAR Aylık	3 BAR Aylık	$1\frac{1}{2}$ BAR Aylık	15+2+9+1=27	-	Midazanaš

[1488]Persepolis arşivlerindeki Lykialı (Turmiriyanlar) kadın, kız ve erkek çocuk işçilerle ilgili tablo için ayrıca bkz. F. Öncü, 2018, s. 37-42, Tablo I.

PF 859	6. ve 7. Aylar/ 22. Yıl	Kurtaš (işçi)	Tahıl(=Še.bar.lg)	*6 tanesi 2 BAR *1 tanesi $1\frac{1}{2}$ BAR Aylık	-	3 BAR Aylık	*1 tanesi 2 BAR *1 tanesi $1\frac{1}{2}$ BAR *1 tanesi 1 BAR Aylık	7+0+3+3=13	-	Uranduš
PF 1001	6.,7.,8.,9. ,10.,11., ve 12. (Elam) ayları/22. Yıl	Kurtaš (işçi)	tahıl(=Še.bar.lg)	3 BAR Aylık	*2 tanesi $2\frac{1}{2}$ BAR *4 tanesi 2 BAR *4 tanesi 1 BAR Aylık	3 BAR Aylık	$2\frac{1}{2}$ BAR Aylık	14+10+13+2=39	-	-
PF 1003	1. ve 2. Aylar/ 22. Yıl	Kurtaš (işçi)	tahıl(=Še.bar.lg)	2 BAR Aylık	*2(?) tanesi $1\frac{1}{2}$ BAR *4(?) tanesi 1 BAR *1(?) tanesi $\frac{1}{2}$ BAR Aylık	3 BAR Aylık	*6 tanesi $2\frac{1}{2}$ BAR *3(?) tanesi 2 BAR *3(?) tanesi $1\frac{1}{2}$ BAR *6 tanesi 1 BAR *3 tanesi $\frac{1}{2}$ BAR Aylık	47+7+27+21=102	-	Tiraziš

PF 1004	7.ay/ 22.Yıl	Kurtaš (işçi)	tahıl(=Še.bar.lg)	2 BAR aylık	*2 tanesi $1\frac{1}{2}$ BAR *4 tanesi 1 BAR *1 tanesi $\frac{1}{2}$ BAR Aylık	3 BAR Aylık	*6 tanesi $2\frac{1}{2}$ BAR *4 tanesi 2 BAR *3 tanesi $1\frac{1}{2}$ BAR *6 tanesi 1 BAR *3 tanesi $\frac{1}{2}$ BAR Aylık	44+7+29+21=101	-	-
PF 1047	4. ay/ 22. Yıl	Kurtaš(işçi)	tahıl(=Še.bar.lg)	3 BAR Aylık	*31 tanesi $2\frac{1}{2}$ BAR *20 tanesi 2 BAR Aylık	3 BAR Aylık	*28 tanesi $2\frac{1}{2}$ BAR *21 tanesi 2 BAR *5 tanesi $1\frac{1}{2}$ BAR *7(?) tanesi 1 BAR *3 tanesi $\frac{1}{2}$ BAR Aylık	89+51+43+64=247	-	(6 günlük)
PF 1048	10. ay/22. Yıl	Kurtaš (işçi)	tahıl(=Še.bar.lg);	3 BAR Aylık	2 BAR Aylık	3 BAR Aylık	2 BAR Aylık	17+6+14+7=44	-	-

PF 1049	13.(Elam) ayı/ 22. Yıl	Kurtaš (işçi), zanaatçılar	tahıl(=Še.bar.lg)	3 BAR Aylık	$1\frac{1}{2}$ BAR Aylık	3 BAR Aylık	$1\frac{1}{2}$ BAR Aylık	6+1+5+1=13	-	-
PF 1050	6.,7.,8.,9. ,10.,11. 12. Aylar/22. Yıl	Kurtaš (işçi)	tahıl(=Še.bar.lg)	3 BAR Aylık	*5 tanesi 2 BAR *1 tanesi $1\frac{1}{2}$ BAR Aylık	3 BAR Aylık	*2 tanesi 2 BAR *2 tanesi $1\frac{1}{2}$ BAR Aylık	10+6+5+4=25	-	-
PF 1100	Üç ay için/ 22. Yıl	Kurtaš (işçi)	Un(=Zid.da.lg)	-	-	-	-	23 KurtaŠ (işçi) Herbiri $\frac{1}{20}$ BAR	-	-
PF 1142	12 aylık; 2. Aydan 1. Aya/ 22. Yıl	Kurtaš (işçi) ve ağıl işçilerine	36 BAR incir(=w.pi-ut)	-	-	-	-	30 KurtaŠ (işçi) Ayda her biri 1 quart	-	Kurra
PF 1172	7.,8.,9.,1 0.,11.,ve 12. Aylar/22. Yıl	Turmiliyanların da dâhil olduğu Kurtaš'lara(kadın)	70 BAR tahıl(=tarmu)	Kadın	-	-	-	-	-	-
PF 1006	9.,10., ve 11. Aylar/ 22. Yıl	Kurtaš(işçi)	tahıl(=Še.bar.lg)	2 BAR Aylık	-	3 BAR Aylık	-	5+0+2+0=7 Turmiriyan+ skudalılar	-	Turkaš

PF 1005	8. ay/ 22. Yıl	Kurtaš(işçi)	tahıl(=Še.bar.lg)	2 BAR Aylık	*2 tanesi $1\frac{1}{2}$ BAR *4 tanesi 1 BAR *1 tanesi $\frac{1}{2}$ BAR Aylık	3 BAR Aylık	*6 tanesi $2\frac{1}{2}$ BAR *4 tanesi 2 BAR *3 tanesi $1\frac{1}{2}$ BAR *6 tanesi 1 BAR *3 tanesi $\frac{1}{2}$ BAR Aylık	44+7+29+21=101	-	-
PF 1000	1.(Elam) ayı /22. Yıl	Kurtaš(işçi)	tahıl(=Še.bar.lg)	3 BAR Aylık	2 BAR Aylık	3 BAR Aylık	-	4+2+15+0=21	-	-
PF 857	3. ay/ 23. Yıl	Kurtaš(işçi)	tahıl(=Še.bar.lg)	2 BAR Aylık	*4 tanesi $1\frac{1}{2}$ BAR *4 tanesi 1 BAR *2 tanesi $\frac{1}{2}$ BAR Aylık	3 BAR Aylık	*4 tanesi 2 BAR *8 tanesi $1\frac{1}{2}$ BAR *3 tanesi 1 BAR Aylık	23+10+27+15=72	-	Memaš
PF 858	6. ay/ 23. Yıl	Kurtaš(işçi)	tahıl(=Še.bar.lg)	2 BAR Aylık	*4 tanesi $1\frac{1}{2}$ BAR *4 tanesi 1 BAR *6 tanesi $\frac{1}{2}$ BAR Aylık	3 BAR Aylık	*4 tanesi 2 BAR *5 tanesi $1\frac{1}{2}$ BAR *4 tanesi 1 BAR Aylık	22+14+26+13=75	-	-

PF 860	6. ve 7. Aylar/ 23. Yıl	Kurtaš(işçi)	tahıl(=Še.bar.lg)	2 BAR Aylık	*3 tanesi $1\frac{1}{2}$ BAR *1 tanesi 1BAR Aylık	3 BAR Aylık	*8 tanesi $2\frac{1}{2}$BAR *3 tanesi 2 BAR *3 tanesi $1\frac{1}{2}$ BAR *6 tanesi 1 BAR Aylık	15+4+7+20=46	Tiraziš	-
PF 1002	2.,3.,4.,5. ,6. Ve 7. Aylar/ 23. Yıl	Kurtaš(işçi)	tahıl(=Še.bar.lg)	2 BAR Aylık	*7 tanesi $1\frac{1}{2}$ BAR *4 tanesi 1 BAR Aylık	3 BAR Aylık	*12 tanesi $2\frac{1}{2}$ BAR *5 tanesi 2 BAR *5 tanesi $1\frac{1}{2}$ BAR Aylık	27+11+15+22=75	-	Nakusantiš
PF 1171	23. Yıl	Turmiliyanların da dâhil olduğu KurtaŠ'lara (kadın)	11 marriš Şarap (=Geštin.lg)	-	-	-	-	-	-	-
PF 484	23. Yıl	-	Tohum: 110 BAR tahıl(=Še.bar.lg)	-	-	-	-	22 Yetişkin Erkek	-	-
PF 861	1.,2. Ve 3. Aylar/ 24. Yıl	Kurtaš(işçi)	Tahıl (=Še.bar.lg)	2 BAR aylık	*2 tanesi $1\frac{1}{2}$ BAR *1 tanesi 1 BAR *1 tanesi $\frac{1}{2}$ BAR Aylık	3 BAR Aylık	*1 tanesi 2 BAR *1 tanesi 1 BAR aylık	10+4+6+2=22	-	-

PF 862	7.,8.,9.,10.,11.,12. Aylar/ 24. Yıl	Kurtaš(işçi)	Tahıl (=Še.bar.lg)	2 BAR	*1 tanesi $1\frac{1}{2}$ BAR *1 tanesi 1 BAR *1 tanesi $\frac{1}{2}$ BAR	3 BAR Aylık	*1 tanesi 2 BAR *1tanesi $1\frac{1}{2}$ BAR *2 tanesi $\frac{1}{2}$ BAR	9+3+3+4=19	-	-
PF 463	24. Yıl	-	Tohum: 10 BAR tahıl(=Še.bar.lg).	-	-	-	-	2 Yetişkin Erkek	-	-
PF 1823	1. ay/24. Yıl	Kurtaš (işçi); Skudra+Turmiriyan	Tahıl (=Še.bar.lg)	2 BAR Aylık	$1\frac{1}{2}$ BAR	-	*5 tanesi 2 BAR *3 tanesi 1 BAR Aylık	14+5+0+8=27	-	Barniš
PF 1565	-	Kurtaš(işçi)	$3\frac{1}{3}$ marriš şarap (=Geštin.lg)	-	-	-	-	100 Kurtaš	Elam	-
PF 1141	12. ay/20+x Yılı	Kurtaš (işçi)	İncir (=w.pi-ut)	-	-	-	-	37 Kurtaš (işçi) herbiri 1 quart	-	-

Tablo 2

Persepolis Arşivlerindeki Sardeisli (=Işpartiyap/Sparda) İşçiler[1489]										
Tablet No	**Ay/Yıl**	**Meslek**	**Alınan Ürün**	**Kişi Başına Alınan Ürün Miktarı**				**Toplam Kişi Sayısı** K+K.Ç.+Y.E.+E.Ç	**İşçilerin Götürüldüğü Yer**	**Ödemelerin Yapıldığı Yer**
				Kadınlar	**Kız Çocuklar**	**Yetişkin Erkekler**	**Erkek Çocuklar**			
PF 873	11,12 ve 13. Aylar/ 22. Yıl	Sardeis'li demirciler(işçiler)	un	-	-	$4\frac{1}{2}$ BAR aylık	-	9 yetişkin Erkek	Persepolis	Kurra
PF 1409	22. Yıl	Sardeis'li "halapsi"(?) yapıcıları	un	-	-	$1\frac{1}{2}$ quart Bir günlük	-	2 Yetişkin Erkek	Maknan Šandupirzana'ya	Susa
PF 1404	9. Ay/ 27. Yıl	-	un	-	-	$1\frac{1}{2}$ quart günlük	Günlük 1 quart	0+0+23+12=35	Persepolis	Hidali
PF 1455	9. ay	-	un	-	-	$1\frac{1}{2}$ quart günlük	Günlük 1 quart	0+0+8+5=13	Krala	-

[1489] Persepolis arşivlerindeki Sardeisli (=Işpartiyap/Sparda) kadın, kız ve erkek çocuk işçilerle ilgili tablo için ayrıca bkz. F. Öncü, 2018, s. 44, Tablo III.

Tablo 3

Persepolis Arşivlerindeki Karialı (Kurka(š)/Karka) İşçiler[1490]										
Tablet No	**Ay/Yıl**	**Meslek**	**Alınan Ürün**	**Kişi Başına Alınan Ürün Miktarı**				**Toplam Kişi Sayısı** K+K.Ç.+Y.E.+E.Ç	**İşçilerin Götürüldüğü Yer**	**Ödemelerin Yapıldığı Yer**
				Kadınlar	**Kız Çocuklar**	**Yetişkin Erkekler**	**Erkek Çocuklar**			
PF 123	21. yıl	Karialılara	110 BAR Tahıl(Še.gıg.lg)	-	-	-	-	-	-	Šurkutur
PF 1123	2 ay için	Karialı işçiler(Kurtaš)	Kişi başı aylık $\frac{1}{20}$ marriš şarap	-	-	-	-	122 KurtaŠ (işçi)	-	Karikmasdan
PT 37	Kserkses'in 19. Yılının 9. ayı	Altın işçileri	Gümüş	*27 kadın=1;40 Şekel	*5 kız çocuk= 1;15 şekel *4 kız çocuk= 0;50 şekel *4 kız çocuk 0;25 şekel	*1 yetişkin erkek= 4;10 şekel *26 yetişkin erkek her biri 2;30 şekel Aylık ücret	*4 Erkek çocuk =0;50 şekel * 1 erkek çocuk= 0;25	27+13+27+5=72	-	Parsa(?)

[1490] Persepolis Arşivlerindeki Karialı (Kurka(š)/Karka) kadın, kız ve erkek çocuk işçilerle ilgili tablo için ayrıca bkz. F. Öncü, 2018, s. 45, Tablo IV.

Tablo 4

Persepolis Arşivlerindeki Ionialı (=Yauna) İşçiler[1491]										
Tablet No	**Ay/Yıl**	**Meslek**	**Alınan Ürün**	**Kişi Başına Alınan Ürün Miktarı**				**Toplam Kişi Sayısı** K+K.Ç.+Y.E.+E.Ç	**İşçilerin Götürüldüğü Yer**	**Ödemelerin Yapıldığı Yer**
				Kadınlar	**Kız Çocuklar**	**Yetişkin Erkekler**	**Erkek Çocuklar**			
PF 2072 (84-85)	10. ay/ 17. Yıl	İşçiler	13 BAR tahıl	-	-	-	-	2 erkek çocuk	-	-
PF 2072 (86-87)	11. ay/ 17. Yıl	İşçiler (?)	80 BAR tahıl	-	-	5 BAR	-	2 Yetişkin Erkek	-	-
PF 1224	12. ay/ 22. Yıl	İonialı Sulama(?) işçileri(=Yaunaip numakašbe)	32 BAR tahıl(=Še.bar.lg).	Erkek doğuran kadın 2 BAR *Kız doğuran kadın 1 BAR	-		-	9 (erkek doğuran)+14 (kız doğuran)=23 Ionialı kadın	-	Persepolis

[1491]Persepolis Arşivlerindeki Ionialı (=Yauna) İşçiler kadın, kız ve erkek çocuk işçilerle ilgili tablo için ayrıca bkz. F. Öncü, 2018, s. 46, Tablo V.

PT 15[1492]	7-12 aylar/ Kserkses'in 3. Yılı	Babylonia'daki sedir kerestelerini Susa'ya nakli(UP-Carrier) ve Kralın sarayında ve taş işlemeciliği	-	-	-		-	Mısır ve Suriyeli işçiler ile birlikte toplam 201.	-	Parsa

Tablo 5

Persepolis Arşivlerindeki Kappadokialı (=Katpatuka/Kat-ba-du-kaš) İşçiler[1493]										
Tablet No	**Ay/Yıl**	**Meslek**	**Alınan Ürün**	**Kişi Başı Alınan Ürün Miktarı**				**Toplam Kişi sayısı** K+K.Ç+Y.E.+E.Ç	**İşçilerin Götürüldüğü Yer**	**Ödemelerin Yapıldığı Yer**
				Kadınlar	**Kız Çocuklar**	**Yetişkin Erkekler**	**Erkek Çocuklar**			
PF 1156	8. gün/ 21. Yıl(6 aylık ücret)	Kurtaš(işçi)	45 marriš şarap (=w.Geštin.lg)	-	-	-	-	102 KurtaŠ	-	-
PF 1281	23. gün/ 2. Ay/ 23. Yıl	-	2 marriŠ şarap(=w.GeŠtin.lg)	-	-	$\frac{1}{20}$ günlük	-	5 Kapadokia'lı+ KambeŠadakkan'lı adam	-	-
PF 850	1. Ay/ 23. Yıl	Kurtaš (işçi)	Tahıl (= Še.Ba)r.lg)	2 BAR aylık	1 Bar aylık	3 BAR aylık	1 BAR aylık	19+6+19+6=50	-	Baktiš
PF 2039	7., 8., 9. Aylar/23. Yıl	Kurtaš(işçi)	tahıl(=Še.bar.lg)	2 BAR aylık	1 BAR aylık	3 BAR aylık	$1\frac{1}{2}$ BAR aylık	27+3+28+6=65	-	Kaupirriš

[1492] G.G. Cameron, 1948, s. 11,14, 20, 110.

[1493]Persepolis Arşivlerindeki Kappadokialı (=Katpatuka/Kat-ba-du-kaš) İşçiler kadın, kız ve erkek çocuk işçilerle ilgili tablo için ayrıca bkz. F. Öncü, 2018, s. 43, Tablo II.

PF 1016	3. ay/ 25. Yıl	Kurtaš(işçi)	Un (=(!)Zid(!).da.lg)	2 BAR aylık	$1\frac{1}{2}$ BAR aylık	3 Bar aylık	$1\frac{1}{2}$ BAR aylık	27+3+28+6= 64	-	Kaupirriš
PF 1577	-	Kurtaš(işçi)	3 BAR hurma (=Ma.lg)	-	-	-	-	108 KurtaŠ	Elam	-

Tablo 6

Ölçü Birimleri ve Mübadele Değerleri[1494]
1 quart = 1 litre
1 BAR = 10 quart= 10 litre
1 marriš (sıvı ölçümünde kullanılır) = 10 quart =10 litre
1 koyun = 10 BAR arpa
1 koyun = 3 gümüş şekel
1 marriš şarap= 3 BAR arpa
1 gümüş şekel = 3 BAR arpa
1 karšha = yak. 84 gr = 10 şekel

[1494] Ölçü birimleri ve mübale değerleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Cameron, 1948, s. 110; Hallock, 1969, s. 72; Kuhrt, 2007, s. 884. Tablo için bkz. F. Öncü, 2018, s. 47, Tablo VI.

Tablo 7

***Dareikos*ların Bulunduğu Definelerin Dağılımı**				
Anadolu				
Definenin Adı	**Definenin Bulunduğu Yer**	**Gömü Tarihi**	**Definedeki Sikkelerin Toplam Miktarı ve Cinsi**	**Definede Sikkeleri Bulunan Kentler ve Sikkelerin Dağılımı**
IGCH 1194	Vourla?(ant. Klazomenai), Ionia	Yak. M.Ö. 410- 400.	90 EL, Av	**Kyzikos,** 70 EL st. ; **Lampsacos:** 20 EL st. **Persia:** birkaç dareikos
IGCH 1222	Pirli Bey, Aydın'ın 55 km doğusunda, Karia	Yak. M.Ö. 5.-4. yüzyıl	1000 +AU	**Persia:** dareikos
IGCH 1241	Mudanya (Ant. Apemeia-Myrlea, Bithynia	5. ve 4. yüzyıl	2000 AU	**Persia:** dareikos
Sicilya				
IGCH 2122	**Avola**, Mammanelli, Syrakusa'nın 20 km güneybatısında	Yak. M.Ö. 370	200 AV	**Syrakusa**: yak. 50 100 litra, yak 97 50 litra; **Persia:** 43 dareikos
IGCH 2124	Avola	Yak. M.Ö. 360	34 AV	**Syrakusa**: 14 100-litra; **Amphipolis**: 1 st.; **Abydo**s: 1 st.; **Lampsakos**: 14 st.; **Persia**: 4 dareikos

Kıbrıs				
IGCH 1278	Vouni	Yak. M.Ö. 380	4 AV, 248 AR	**Aspendos:** 1 st.; **Amathos:** 1 fr.; **Kitium:** 10 st., 41 fr.; **Marium:**57 st., 93 fr.; **Idalium:** 1 fr.; **Lapethos:** 2 st.; **Paphos:** st., 18 fr;**Bilinmeyen Kıbrıs darphanesi:** 6 fr. ; **Persia:** 4 dareikos
Yunanistan				
IGCH 32	Atina (Elissus Irmağı Yakınında)	M.Ö. 5 yüzyıl	AV	**Persia: dareikos (birkaç yüz), Kral mızrak taşımaktadır.**
IGCH 43	Elis	Yak. M.Ö. 400	4 EL, 12 AV	**Kyzikos:** 4 El; **Persia:** 12 **Dareikos**
IGCH 63	Eretria çevresi, Euboia	M.Ö. 350- 340	48 AV	**Phdaricsilip II:** 2 st.; **Phillipi:** 10 st.**; Persia:** 36 dareikos
Makedonya				
IGCH 362	Athos Dağı çevresi, Makedonya	M.Ö. 400'den sonra	300 AV, yak. 100 AR	**Atina:** 100 tetradr.; Persia: 300 dareikos

Tablo 8

***Siglos*ların Anadolu ve Yakın Çevresinde Bulunduğu Definelerin Dağılım ve İçerikleri**				
Definenin Adı	**Definenin Bulunduğu Yer**	**Gömü Tarihi**	**Definedeki Sikkelerin Toplam Miktarı ve Cinsi**	**Definede Sikkeleri Bulunan Kentler ve Sikkelerin Dağılımı**
IGCH 1166	Bayraklı, İzmir (Antik Smyrna), Ionia	Yak. M.Ö. 500-490.	20 AR	**Yeri beli olmayan basımlar(Smyrna?):** 14 ob.; **Lydia:** 2 sigloi ; **Persia:** 4: sigloi
IGCH 1175	Batı Anadolu?	Yak. M.Ö. 480	2 EL, 62 AR	**Kyzikos:** 14 AR fr.; **Miletos:** 3 AR fr. **;Lydia:** 2 EL thirds, 6 AR Kroeseids**; Persia:** 39 sigloi

IGCH 1177	Güney Batı Anadolu, Kilikia-Pamphylia Sınırı	Yak. M.Ö. 480	38 AR	**Zancle:** 1 tetradr.; **Acanthos:** 1 tetradr.; **Abdera:** 1 octadr.; **Atina:** 19 tetradr.; **Aegina:** 10 didr.; **Pseudaeginetica:** 1 didr. **Parium: 1 dr. ; Khios: 1 didr. Beli olmayan Karia: 1 double siglos; Persia: 1 siglos.**
IGCH 1178	Çal Dağı, Sardeis Yakınında, Lydia	Yak. M.Ö. 470	Yak. 2000 AR	**Lydia:** 475+hemist.(Kroisos Tipi); **Persia:** 98+sigloi (yarım kral tasviri); 537+sigloi(ok atıcı kral); 310+ sigloi (mızrak taşıyan kral).
IGCH 1182	Batı Anadolu	Yak. M.Ö. 460	Yak. 50 AR	**Abdera:** 1 octadr.; **Thasos:** 1 dr.; **Acanthos:** birkaç tetradr.; **I. Aleksandros, Maked.:** 5+octadr.; **Panticapaeum**: 1 dr.**; Atina**: çok sayıda tetradr. ; **Aigina:** 2 didr. **Ephesos:** 1 dr. **Phaselis:** 1 double siglos.; **Kıbrıs:** Bilinmeyen darphane: 3 st.
IGCH 1197	İzmir (ant. Smyrna) bölgesi, Ionia	Yak. M.Ö. 400	271 AR	**Persia:** sigloi (mızrak taşıyan kral)
IGCH 1201	Durasalar, Mysia	Yak. M.Ö. 390	111 AR	**Kyzikos:** 1 tetradr.; **Ephesos:** 7 tetradr.; **Samos:** 1 tetradr.; **Rhodos:** 2 tetradr.;**Persia:** 100 sigloi(Mızrak taşıyan kral, hançerle tasvir edilen kral)
IGCH 1216	Kalymna	Yak. M.Ö. 335	10.000? AR	**Mausolos:** Birkaç tetradr., Çok sayıda didr. Ve dr.; **Hidrieus:** Çok sayıda didr. ve dr.; **Pixodaros:** Çok sayıda didr. Ve dr.; **Kalymna:** didr., ve birkaç hemidr.; **Rhodos:** çoğunlukla didr. Ve dr.**Pers Satrapı:** bazı tetradr.; **Persia:** birkaç bin sigloi
IGCH 1224	Ionia	Yak. M.Ö. 4. yüzyıl	Yak. 55 AR	**Persia:** 14+ sigloi (kral mızrak taşır), 38+ sigloi(kral hançer taşır)
IGCH 1225	İzmir bölgesi, Ionia	Yak. M.Ö. 4. yüzyıl	149 AR	**Persia:** sigloi (kral hançer taşır)
IGCH 1230	Miletopolis?, Mysia	Yak. M.Ö. 4. Yüzyıl	12 +AR	**Persia:** 8+ sigloi (kral mızrak taşımaktadır), 4+ sigloi (kral hançer taşımaktadır)
IGCH 1233	Batı Anadolu	Yak. M.Ö. 4. Yüzyıl	35 AR	**Kyzikos:** 1 st.; **Ephesos:** 1 tetradr.; **Persia:** 33 sigloi (Kral mızrak taımakta, hançer ile)
IGCH 1242	Kuzey Anadolu	M.Ö. 4. Yüzyıl	150+AR	**Amisos:** sigloi
IGCH 1249	Isparta (ant. Baris) çevresi, Pisidia	M.Ö. 4. yüzyıl	37 AR	**Persia: sigloi** (Kral mızrak taşımaktadır, kral hançer taşımaktadır)
IGCH 1252	Güney Anadolu	Yak. M.Ö. 430	32+AR	**Atina:** 1+tetradr., 1 didr. **Aigina:** 2+st., **Klazomenai:** 1 dr., **Erythrai:** 1 dr., **Miletos:** 1 ob., **Khios:** 1 didr.; **Knidos:** 1 dr.; **Beli olmayan Karia darphanesi:** 1 didr.; **Lykia:** 1 third; **Kitium:** 3 st., 1 tetrob.; **Soli?:** 1 tetrob.; **Bilinmeyen Kıbrıs Darphanesi:** 3 dr.; **Sidon:** 1 octadr.; **Tyre:** 1 st., 1 tetrob.; **Persia:** 4 sigloi; **Kyrene:** 1+ tetradr, 1 hemidr.
IGCH 1269	Anadolu (Bilinmiyor)	M.Ö. 4 yüzyıl	39 AR	**Persia:** sigloi (Kral mızrak, hançer taşımaktadır)
IGCH 1270	Anadolu (Bilinmiyor)	M.Ö. 4 yüzyıl	Yak. 1000 AR	**Persia:** sigloi (Kral mızrak, hançer taşımaktadır)
IGCH 1271	Anadolu (Bilinmiyor)	M.Ö. 4 yüzyıl	AR(küçük bir define)	**Persia:** sigloi (Kral hançer taşımaktadır)

Tablo 9

Akahaemenid Dönemi (6. Ve 5. Yüzyıl), Levant, Mısır, Anadolu, İtalya ve Yunanistan'da Bulunan Sikke Defineleri ve Define İçeriğinin Bölgesel dağılımı				
Definenin Adı	**Definenin Bulunduğu Yer**	**Gömü Tarihi**	**Definedeki Sikkelerin Toplam Miktarı ve Cinsi**	**Definede Sikkeleri Bulunan Kentler ve Sikkelerin Dağılımı**
Levant Defineleri				
IGCH 1478	Ras Shamra (ant. Ugarit, Suriye.	Ya. 525-520	39 AR	**Stagira**: 4 st. ;**Abdera**: 1 tetradr.; **Lete?**: 12 st.; **Bilinmeyen. Maced**.: 14 st. **Bilinmeyen Thraco-Maced**.: 1 st.; **Kıbrıs**: 6 st.; **Bilinmeyen darphane**: 1 st.
Mısır Defineleri				
IGCH 1637	Demanhur, Mısır	M.Ö. 500	165 AR, 2 ingot	**Neapolis Maced**.: 4 st.; **Scione**: 1 tetradr.;**Stagira**: 1 tetradr.;**Thraco-Maced**.: 34 st**.;** Abdera: 7 tetradr.; **Dicaea Thraciae**: 3 st.; **Thasos**: 12 st.; **Aigina**: 16 st.; **Korinth**: 6 st.; **Delos**: 1 st.; **Naksos**: 2 st.; **Paros**: 4 dr.; **Miletos**: 19 fr.; **Teos**: 1 dr.; **Khios**: 5 st.; **Samos**: 3 fr.; **Kos**: 1 fr.; **Ialysos**: 1 fr.; **Karia**: 1 fr.; **Lydia**: 1 st.; **Phaselis**: 1 st.; **Lykia**: 6 st.; 2 fr.; **Selge**: 1 st.; **Kıbrıs**: 5 st.; 4 fr.; **Salamis**: 4 st.; **Barce**: 1 dr.; **Kyrene**: 1 dr.; **Bilinmeyen**: 5 st. 1 tetradr., 6 dr., 2 fr.; 3 tanımlanmayan
IGCH 1639	Sakha, (Ant. Ksois), Mısır	Erken 5. yüzyıl	72+AR frag.	**Akanthus**:1 tetradr.; **Lete**: 4 st.; **Neapolis Maced**.: 1 st.; **Thraco-Maced**.: 8 st.; **Abdera**: 3 didr.; **Dicaea Thraciae**: 1 st.;**Thasos**: 1 st.; **Eretria**: 1 didr.; **Atina**: 2 Wappenm. didr.; **Aigina**: 3 st.; **Korinth**: 8 st.; **Naksos:** 2 st.; **Paros**: 2 st.; **Kykladlar bilinmeyen darphane**: 2 tetradr.; **Ionia bilinmeyen darphane**: 1 hemidr.; **Klazomenai**: 1 st.; **Kolophon**: 1 st.; **Khios**: 6 st.; **Samos**: 1 fr.; **Idyma**: 1 dr.; **Kamiros**: 1 fr.; **Ialysos**: 1 dr.; **Lykia:** 1 st.; **Lydia** (Kroisos): 1 hemist.; **Sidon**: 3 çift-shekel;**Kyrene**: 1 fr.; **Bilinmeyen darphane:** 5 dr. ; gümüş çubuk ve sikke fragmanları ile 40 kurşun parçası.

IGCH 1644	Asyut (ant. Lycopolis), Mısır.	Yak. 475	681+AR, +3 gümüş ignot	**Metapontum**:2st; **Kaulonia**: 1 st.; **Kroton**: 1 st.; **Rhegium**: 1 dr.; **Himera**: 3 dr.; **Zankle**: 2 dr.; **Samos (Zankle)**: 12 tetradr.; **Akanthus**: 37 tetradr. 1 tetrob. **Aigai**: 3 st. **Aineia**: 1 tetradr. **Mende**: 15 tetradr. **Olynthus**: 1 tetradr.; **Potidaea**: 6 tetradr. **Scione**: 2 tetradr. **Sermyle**: 2 tetradr.; **Stagira**: 1 tetradr **Terone**: 11 tetradr; **Derrones**: 10 octadr., 1 dodecadr.?, 1 triob.?; **Ichnae**: 4 octadr.; **Orrescii**: 32 st.; **I. Aleksandros**: 1 octadr.; **Maked. bilinmeyen darphane**.: 16; **Abdera**: 10 octadr.,2 tetradr.; **Dicaea Thraciae**: 3 tetradr.; **Thracia Khersones0s**?: 1 triob.?; **Thasos**: 27 st. **Peparethus**: 1 tetradr **Korcyra**: 4 st.; **Leucas**: 1 st.; **Delphi**: 7 tridr.; **Tanagra**: 3 half st. **Karystus**: 3 tetradr. **Khalkis**: 1 tetradr.;**Eretria**: 2 tetradr., 3 fr.; **Atina**: 2 Wappenm. (1 tetradr., 1 dr.), 127 tetradr., 1 dr., 1 hemidr.; **Aigina**: 74 st. **Korinth**: 29 st.**;Melos:** 2 st. **Melos?:** 1 st. **;Naksos:** 3 st; **Paros:** 6 dr; **Tenos?:** 1 st.**.;** **Abydos:** 1 diob.?**; Lampsakos:** 1 diob.?**; Parium:** 1 dr.**; Lesbos:** 1 triob.; **Klazomenai:** 1 didr.**; Miletus:** 5 ob.? ;**Teos:** 5 st, 1 dr.; **Khios:** 8 st.**; Samos:** 15 tetradr.**; Knidos**: 2 dr.1 ob.? **Karpathos:** 4 st.; **Kos:** 1 tetradr.**; Kamiros**: 5 tetradr. **Ialysos:** 4 tetradr. **Lindos:** 5 tetradr**. Karia bilinmeyen**: 16 st. **Phaselis:** 9 st.**; Lykia hanedanları:** 22 st., 1 tetrob**.; Idalium:** 1 st.; **Lapethus:** 5 st.**; Paphus** ?: 2 st., 1 üçtebir st; **Salamis:** 16 st.**; Cyprus bilinmeyen darphane:** 10 st. **;Persia:** 10 sigloi**; Kyrene:** 35 tetradr**; Barce:** 4 tetradr. **Bilinmeyen darphane:** 3**; Illeg**.: 3
İtalya Defineleri				
IGCH 1874	Taranto, Kalabria	Yak. M.Ö. 510	600 AR	**Metapontum**: 149+incuse; **Poseidonia**: 5 incuse; **Sybaris:** 135 incuse; **Ami:** 1 incuse; **Velia:** 96; **Kroton**: 80+ incuse; **Himera:** 5; **Selinus**: 8; **Akanthos**: 5; **Lete:** 18; **Mende:** 2; **Potidaia:** 3; **Therma**: 3; **Thasos:** 11; **Peparethos**: 1; **Korkyra:** 14; **Khalkis ve Boiotia**: 1; Atina: 8; **Aigina:** 15; **Korinthos:** 13; **Karthaia:** 1; **Naksos:** 2; **Tenos:** 2; Thera: 1; Phocaia: 3; Khios: 1; Kalymna: 1; Kyrene: 2; Bilinmeyen darphane: 1

Yunanistan Defineleri				
IGCH 6	Kyklades?	Yak. M.Ö. 500	145 + AR	**Aigina:** 114 + st.; **Andros ya da Keos**: 4 st.; **Paros**: 2 st.; **Sphnos:** 4 st.; **Thera?:** 11 st.; **Dardanos**: 1 st**.; Miletos?**: 2 **st.; Khios:** 3 st**.; Kos**: 4 st**.**
IGCH 7	Santorin (ant. Thera)	Yak. M.Ö. 500-490	760+ AR	**Aigina**: 541 st.; **Andros ya da Keos:** 1 st.; **Naxos:** 15 st.; **Paros:** 2 st.; **Siphnos**: 3 st.; **Thera?:** 23 st.; **Kyzikos**: 2 st. **Dardanos**: 1 st.; **Miletos?**: 48 st.; **Bilinmeyen Karia darphanesi**: 41 st.; **Bilinmeyen Darphane:** 1 st.; 82 fr.
IGCH 21	Koumares, Thessalia	Yak. M.Ö. 450	Yak. 36 AR	**Aigina:** 35 st.; **Khios:** 1 arkaik st.
Güney Rusya Defineleri				
IGCH 1002	Olbia (Mod. Parutino), Ukrayna	M.Ö. 450-400	8+EL	**Kyzikos**: st.
Anadolu Defineleri				
IGCH 1166	Baraklı, İzmir(Antik Smyrna), Ionia	Yak. M.Ö. 500-490.	20 AR	**Yeri beli olmayan basımlar(Smyrna?):** 14 ob.; **Lydia:** 2 sigloi ; **Persia:** 4: sigloi
IGCH 1175	Batı Anadolu?	Yak. M.Ö. 480	2 EL, 62 AR	**Kyzikos:** 14 AR fr.; **Miletos:** 3 AR fr. **;Lydia:** 2 EL thirds, 6 AR Kroeseids**; Persia:** 39 sigloi

IGCH 1177	Güney Batı Anadolu, Kilikia-Pamphylia Sınırı	Yak. M.Ö. 480	38 AR	**Zancle:** 1 tetradr.; **Acanthos:** 1 tetradr.; **Abdera:** 1 octadr.; **Atina:** 19 tetradr.; **Aegina:** 10 didr.; **Pseudaeginetica:** 1 didr. **Parium: 1 dr. ; Khios: 1 didr. Beli olmayan Karia: 1 double siglos; Persia: 1 siglos.**
IGCH 1178	Çal Dağı, Sardeis Yakınında, Lydia	Yak. M.Ö. 470	Yak. 2000 AR	**Lydia:** 475+hemist.(Kroisos Tipi); **Persia:** 98+sigloi(Yarım kral tasviri); 537+sigloi(ok atıcı kral); 310+ sigloi (mızrak taşıyan kral).
IGCH 1179	Khios, Ionia	Yak. M.Ö. 460	26+AR	**Khios:** st.
IGCH 1181	Karia, Lykia Sınırı	Yak. M.Ö. 460	7+ AR	**Karia, Bilinmeyen basım:** 7+ st.
IGCH 1183	Kolophon, Ionia	Yak. M.Ö. 450?	3 EL fr. , 177 AR fr. , I PL	**Kyzikos:** 1; **Lampsacos:** 2; **Kyme:** 1; **Klazomenai?:** 13; **Kolophon:** 74; **Ephesos:** 10; **Erytrai ?**: 1**; Magnesia?:** 26; **Miletos:** 2; **Phocaia:** 1 ; **Teos:** 38; **Samos:** 1; **Karia:** 1; **Pers Kralları:** 2; **Bilinmeyen darphaneler:** 3 EL, 4 AR, 1 PL
IGCH 1184	Erythrai, Ionia	Yak. M.Ö. 455	79 + EL, 16+ AR	**Lesbos:** 57 EL sixths; **Klazomenai:** 3 didr.**; Phocaia:** 11 EL sixths; **Khios:** 10 dr.; **Bilinmeyen Darphane:** 11 EL yarım
IGCH 1185	Rhodos	Yak. M.Ö. 450	41 +AR	**Dicaia:** 1 didr.; **Thasos:** 8 didr. **Lete:** 3 didr. **Mende:** 1 tetradr.; **Neapolis:** 1 didr.; **Stagira:** 1 teradr., 2 didr.; **Bilinmeyen Throco-Maked.:** 3 didr**.; Aigina:** 2 didr.; **Tenos:** 1 didr. ; **Thera ?:** 1 didr. **Phocaia:** 1 teradr.; **Lykia:** 3 st.; **Phaselis:** 1 double siglos; **Soli:** 1 double siglos**; Kyrene:** 3 teradr., 3 dr.; **Barce :** 1 dr. **Barce ve Teuchira:** 1 tetradr.
IGCH 1186	Bodrum(ant. Halikarnassos), Karia	Yak. M.Ö. 450	Yak. 2000 AR	**Knidos**: dr.
IGCH 1187	Lesbos	Yak. M.Ö. 450	56+AR	**Mthymna: 4**+didr.; 44+ terob., 8+ diob.
IGCH 1188	Troas	Yak. M.Ö. 450	22 AR fr.	**Kyzikos:** 1; **Lampsaos:** 2; **Kebren:** 11; **Neandria:** 1 **Skepsis:** 1; **Tenedos:** 2; **Aigai:** 1; **Mytilene:** 1; **Teos:** 1; **Bilinmeyen Darphane:** 1
IGCH 1189	Batı Anadolu	Yak. M.Ö. 450	11 AR	**Atina:** 1 fr.; **Klazomenai?**: 2 fr.; **Kolphon:** 5 fr.; **Magnesia?**: 2 fr. **Teos:** 1 fr.
IGCH 1190	Batı Anadolu	Yak. M.Ö. 450	10+ AR	**Kolophon:** 6 tetartem.; **Teos:** 1 st., 1 fr.; **Bilinmeyen darphane:** 1 fr.
IGCH 1191	Khios'taki Phanai, Ionia	Yak. M.Ö. 450-440	59 AR.	**Khios:** 15 didr. ; 44 tetrob.
IGCH 1192	Mytilene, Lesbos	Yak M.Ö. 450-400	7+BIL	**Lesbos: st.**
IGCH 1193	Karia ?	Yak. M.Ö. 410	Yak. 100 AR	**Knidos:** dr.
IGCH 1194	Vourla?(ant. Klazomenai), Ionia	Yak. M.Ö. 410-400.	90 EL, Av	**Kyzikos,** 70 EL st. ; **Lampsacos:** 20 EL st. **Persia:** birkaç dareikos
IGCH 1195	Ionia	M.Ö. 5. yüzyıl	22 AR	**Miletos**: 21 ob.; **Ialysus:** 1 ob.
IGCH 1196	Batı Anadolu	M.Ö. 5. Yüzyıl	14+ AR	**Miletos: ob.**

IGCH 1197	Izmir (ant. Smyrna) bölgesi, Ionia	Yak. M.Ö. 400	271 AR	**Persia:** sigloi(mızrak taşıyan kral)
IGCH 1198	Samos, Ionia	Yak. M.Ö. 400	Yak. 10 AR	**Samos:** tetradr.
IGCH 1234	Işıklıköy, Mudanya yakınlarında(ant. Apameia-Mrlea), Bithynia.	Yak. M.Ö 460	29 EL, 312 AR	**Kyzikos:** 9 EL sixths, 19 EL twelfths, 284 AR fr.; **Lampsakos:** 24 AR fr. **Phokaia:** 1 EL sixth; **Bilinmeyen darphane:** 4 AR fr.
IGCH 1235	Kuzey Anadolu	Yak. M.Ö 450	21 +AR	**Sinope:** dr.
IGCH 1236	Kuzey Anadolu	M.Ö. 5. Yüzyıl	Yak. 500 AR	**Sinope:** dr.
IGCH 1250	Lykia	Yak. M.Ö. 450	63 +AR	**Lykia:** yazısız st.
IGCH 1251	Lykia, Kaş(ant. Antiphellos)	M.Ö. 440-430	100 +AR	**Atina:** 3+tetradr.; **Lycia hanedanları:** 96+st.
IGCH 1253	Güney Anadolu	Yak. M.Ö. 420	35+ AR	**Aspendos: st.**
IGCH 1254	Selimiye (Eski Antalya, ant. Side), Pamphylia	Yak. M.Ö. 400	18+AR	**Atina:** 1 tetradr., **Korinthos:** 1 st.; **Aspendos:** 2+double- sigloi; **Side:** 12+ double sigloi; **Kitium, Azbaal:** 1 double-sigloi
IGCH 1255	Kilikia	Yak. M.Ö. 400	1300 +AR	**Atina:** yak. 200 tetradr.; **Side:** 15+double-sigloi; **Kelenderis:** yak. 1000 double-sigloi; **Mallos:** 1 double-sigloi; **Soli:** 40+double-sigloi; **Kitium+Azbaal:** 10+double sigloi; **Lapethos:** 1 double-sigloi; **Paphos:** 1 double-sigloi; **Salamis:** 1 double-sigloi; **Bilinmeyen Kıbrıs darphanesi:** 1 double sigloi
IGCH 1277	Kıbrıs	Yak. M.Ö. 425-400	11+ AR	**Thasos:** 1 fr.; **Lykia, Kheriga:** 1 fr.; **Idalium:** 2 fr.; **Lapethos:** 1 st.; **Paphos:** 3 st.; **Salamis:** 2 st: **Bilinmeyen Kıbrıs darphanesi:** 1 st.

Tablo 10

Atina Vergi Listeleri'ndeki (ATL) Kayıtlara Göre Anadolu'nun Karadeniz Kıyılarında Delos Birliği'ne Vergi Ödeyen Yerleşim Merkezleri				
Yerleşim Merkezi	**Verginin Ödendiği Yıl**	**ATL'de Geçen Verginin 1/60'lık Oranı**	**Yıllık Vergi Oranı**	**Referans**
1-Herakleia	M.Ö. 425/424	----	----	IG I^3 71. 4.127.
2-Kerasos	M.Ö. 425/424	----	-----	IG I^3 71. 4.169.
Atina Vergi Listeleri'ndeki (ATL) Kayıtlara Göre Propontik Thrakia Bölgesinde Delos Birliği'ne Vergi Ödeyen Yerleşim Merkezleri				
3-Bisanthe	M.Ö. 422/421	2 talanton	----	IG I^3 77. 4.10.
	M.Ö. 410/409	2 talanton	----	IG I^3 100. 3.9.
4-Byzantion	M.Ö. 454/453	1500 dr.	15 talanton	IG I^3 259.3.7.
	M.Ö. 452/451	1500 dr.	15 talanton	IG I^3 261. 5.29.
	M.Ö. 450/449	1500	15 talanton	IG I^3 263.5.16.
	M.Ö. 448/447	[?.]4 dr.	----	IG I^3 264. 4.22.
	M.Ö. 447/446	----		IG I^3 265. 1.79.
	M.Ö. 444/443	----		IG I^3 268. 2.15.
	M.Ö. 443/442	1571 dr. 4 obol	15,5 talanton +1300 dr.	IG I^3 269.2.26.
	M.Ö. 442/441	1571 dr. 4 obol	15,5 talanton +1300 dr.	IG I^3 270. 2.22.
	M.Ö. 441/442	1507 dr. 4 obol	15 talanton +460 dr.	IG I^3 271. 1.37.
	M.Ö. 435/434	----	---	IG I^3 277. 4.26.
	M.Ö. 433/432	1830 dr.	18 talanton +1800 dr.	IG I^3 279.2.32.

	M.Ö. 430/429	2179 dr.	21,5 talanton +1740 dr.	IG I^3 281.3.18.
	M.Ö. 429/428	1310--- dr.	---	IG I^3 282. 3.59.
	M.Ö. 428/427	2019 dr. 3--obol	----	IG I^3 283. 4.39.
	M.Ö. 425/424	----	----	IG I^3 271.2.175.
5-Daminon Teikhos	M.Ö. 454/453	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 259.3.11-12.
	M.Ö. 452/451	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 261. 5.28.
	M.Ö. 447/446	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 265. 2.53.
	M.Ö. 446/445	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 266. 1.23.
	M.Ö. 445/444	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 267. 1.32.
	M.Ö. 443/442	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 269. 2.3.
	M.Ö. 442/441	16 dr.4 obol	1000 dr.	IG I^3 270. 1.36.
	M.Ö. 441/442	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 271. 2.27.
	M.Ö. 440/439	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 272. 2.38.
	M.Ö. 435/434	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 277. 4.21.
	M.Ö. 433/432	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 279. 1.104.
	M.Ö. 432/431	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 280. 2.21.
	M.Ö. 430/429	266 dr. 4 obol	2,5 talanton + 1000 dr.	IG I^3 281.3.21.
	M.Ö. 428/427	----		IG I^3 283. 1.22.
	M.Ö. 421/420	200 dr.	2 talanton	IG I^3 285. 2.84.
	M.Ö. 418/417	[HHvv]vvv		IG I^3 287.2.20.
6-Neapolis	M.Ö. 442/441	5 dr.	300 dr.	IG I^3 270. 2.25.
	M.Ö. 441/442	5 dr.	300 dr.	IG I^3 271. 2.22.
	M.Ö. 440/439 Νεάπολις ἀπ’ Ἀθενοῦν	5 dr.	300 dr.	IG I^3 272. 1.29.

	M.Ö. 439/438 Νεάπολις ἀπ’ Ἀθενοῦν	5 dr.	300 dr.	IG I^3 273. 2.26.
	M.Ö. 433/432	5 dr.	300 dr.	IG I^3 279. 2.9.
	M.Ö. 430/429	----		IG I^3 281.3.36.
7-Perinthos	M.Ö. 452/451	1000 dr.	10 talanton	IG I^3 261. 5.3.
	M.Ö. 450/449	382 dr. 1 obol	3, 5 talanton +1.930 dr.	IG I^3 263. 3.37.
	M.Ö. 444/443	1000 dr.	10 talanton	IG I^3 268. 2.14.
	M.Ö. 443/442	1000 dr.	10 talanton	IG I^3 269. 2.25.
	M.Ö. 442/441	1000 dr.	10 talanton	IG I^3 270. 2.21.
	M.Ö. 441/442	10 dr.	600 dr.	IG I^3 271. 2.26.
	M.Ö. 439/438	1000 dr.	10 talanton	IG I^3 273. 2.17.
	M.Ö. 435/434	1000 dr.	10 talanton	IG I^3 277. 4.20.
	M.Ö. 433/432	1000 dr.	10 talanton	IG I^3 279. 1.102.
	M.Ö. 432/431	— — 226C	----	IG I^3 280. 2.19.
	M.Ö. 418/417	[. . .]18 dr. 2 obol	----	IG I^3 287. 2.22.
8-Serrion Teikhos	M.Ö. 428/427	----	---	IG I^3 283. 2.19.
	M.Ö. 421/420	----	----	IG I^3 285. 2.87.
	M.Ö. 418/417	[. . . .]vvv	---	IG I^3 287. 2.18.
9-Tyrodiza	M.Ö. 452/451	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 261. 4.30.
	M.Ö. 446/445	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 266. 1.22.
	M.Ö. 445/444	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 267. 1.30.
10-Selymbria	M.Ö. 454/453	900 dr.	9 talanton	IG I^3 259.3.16.

	M.Ö. 451/450	900 dr.	9 talanton	IG I^3 262. 4.14.
	M.Ö. 450/449	600 dr.	6 talanton	IG I^3 263. 4.8.
	M.Ö. 448/447	600 dr.	6 talanton	IG I^3 264. 3.27.
	M.Ö. 447/446	600 dr.	6 talanton	IG I^3 265. 1.57.
	M.Ö. 444/443	----	----	IG I^3 268. 2.13.
	M.Ö. 443/442	500 dr.	5 talanton	IG I^3 269. 2.9.
	M.Ö. 442/441	500 dr.	5 talanton	IG I^3 270. 2.28.
	M.Ö. 441/442	500 dr.	5 talanton	IG I^3 271. 2.38.
	M.Ö. 439/438	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 273. 2.23.
	M.Ö. 435/434	15 dr.	900 dr.	IG I^3 277. 5.12.
	M.Ö. 433/432	15 dr.	900 dr.	IG I^3 279. 2.33.
	M.Ö. 432/431	15 dr.	900 dr.	IG I^3 280. 2.33.
	M.Ö. 430/429	900 dr.	900 dr.	IG I^3 281.3.19.
	M.Ö. 418/417	[. . . .]vvv	----	IG I^3 287. 2.17.
	Atina Vergi Listeleri'ndeki (ATL) Kayıtlara Göre Thrakia Khersonesos Bölgesinde Delos Birliği'ne Vergi Ödeyen Yerleşim Merkezleri			
11-Alopekonnesos	M.Ö. 452/451	----	---	IG I^3 261. 3.29.
	M.Ö. 450/449	54 dr.	3.240 dr.	IG I^3 263. 5.14.
	M.Ö. 446/445	----	---	IG I^3 266. 5.18.
	M.Ö. 445/44	----	----	IG I^3 257. 5.5.

	M.Ö. 443/444	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 269. 2.18.
	M.Ö. 442/441	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 270. 2.14.
	M.Ö. 441/440	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 271. 2.36.
	M.Ö. 440/439	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 272. 2.30.
	M.Ö. 435/434	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 277. 5.8.
	M.Ö. 433/432	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 279. 2.23.
	M.Ö. 432/431	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 280. 2.28.
	M.Ö. 430/429	[5— — —]	--	IG I^3 281. 3.32.
	M.Ö. 429/428	1 dr. 1 obol	70 dr.	IG I^3 282.3.55
12- Khersonesos/Agora	M.Ö. 454/453	1800 dr.	18 talanton	IG I^3 259. 2.28.
	M.Ö. 453/452	1800 dr.	18 talanton	IG I^3 260. 6.10.
	M.Ö. 452/451	1800 dr.	18 talanton	IG I^3 261. 2.31.
	M.Ö. 451/450	300 dr.	3 talanton	IG I^3 262. 1.16.
	M.Ö. 450/449	1380 dr. 4 obol	13, 5 talanton+1. 840 dr.	IG I^3 263. 5.12.
	M.Ö. 448/447	300 dr.	3 talanton	IG I^3 264. 1.16.
	M.Ö. 447/446	----		IG I^3 265. 1.91.
	M.Ö. 445/444	----		IG I^3 267. 5.4.
	M.Ö. 444/443	----		IG I^3 268. 2.7.
	M.Ö. 443/442	100 dr.	1 talanton	IG I^3 269. 2.17.
	M.Ö. 442/441	100 dr.	1 talanton	IG I^3 270. 2.13.
	M.Ö. 441/442 Χ[ερρονεσῖται] [ἀπ' Ἀγορᾶς]	100 dr.	1 talanton	IG I^3 271. 1.34-35.
	M.Ö. 440/439	100 dr.	1 talanton	IG I^3 272. 2.29.
			1 talanton	
	M.Ö. 435/434 Χερρονεσῖται : ἀπ' Ἀγορᾶς	100 dr.	1 talanton	IG I^3 277. 5.9-10.
	M.Ö. 433/432	300 dr.	3 talanton	IG I^3 279. 1.22.
	M.Ö. 432/431	300 dr.	3 talanton	IG I^3 280. 1.57.

	M.Ö. 430/429 [Χερρονεσῖται ἀπ' Ἀγορᾶς]	----		IG I^3 281. 3.68.
	M.Ö. 429/428 [Χερρονεσῖται ἀπ' Ἀγορᾶς]	----		IG I^3 282. 3.52-53.
	M.Ö. 428/427 Polikne'yle birlikte	150 dr.	1, 5 talanton	IG I^3 283. 3.30-32.
	M.Ö. 421/420	----		IG I^3 285. 2.75.
	M.Ö. 418/417 Χε[ρρονεσῖται] ἀπ' [Ἀγορᾶς]	166 dr. 4 obol	1,5 talanton+ 1000 dr.	IG I^3 287. 2.27.
	M.Ö. 425/424 Χε[ρρονεσῖται] ἀπ' [Ἀγορᾶς]	----		IG I^3 71. 3.73-74.
13- Elaious	M.Ö. 447/446	50	3000 dr.	IG I^3 265. 1.100.
	M.Ö. 446/445	50	3000 dr.	IG I^3 266. 5.20.
	M.Ö. 445/444	50	3000 dr.	IG I^3 267. 4.32.
	M.Ö. 444/443	50	3000 dr.	IG I^3 268. 2.11.
	M.Ö. 443/442	50	3000 dr.	IG I^3 269. 2.21.
	M.Ö. 442/441	50	3000 dr.	IG I^3 270. 2.15.
	M.Ö. 441/440	50	3000 dr.	IG I^3 271. 2.36.
	M.Ö. 440/441	50	3000 dr.	IG I^3 272. 2.34.
	M.Ö. 435/434	50	3000 dr.	IG I^3 277. 5.11.
	M.Ö. 433/432	50	3000 dr.	IG I^3 279. 2.22.
	M.Ö. 432/431	50	3000 dr.	IG I^3 280. 2.29.
	M.Ö. 430/429	18 dr.	1080 dr.	IG I^3 281. 3.15.
	M.Ö. 429/428	18 dr.	1080 dr.	IG I^3 282. 3.56.
	M.Ö. 421/420 [Ἐλαι]οσιοι ἐν Χε]ρρονέσοι	----		IG I^3 285. 2.81-82

	M.Ö. 425/424 [Ἐλαι]οσιοι ἐν Χε]ρρονέσοι	----		IG I^3 71. 3.78-79.
14- Limnai	M.Ö. 447/446	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 265. 1.97.
	M.Ö. 446/445	----		IG I^3 266. 5.23.
	M.Ö. 445/444	----		IG I^3 267. 5.2.
	M.Ö. 444/443	----		IG I^3 268. 2.12.
	M.Ö. 443/442	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 269. 2.15.
	M.Ö. 442/441	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 270. 2.11.
	M.Ö. 441/440	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 271. 2.35.
	M.Ö. 440/441	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 272. 2.33.
	M.Ö. 435/434	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 277. 5.6.
	M.Ö. 433/432	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 279. 2.25.
	M.Ö. 432/431	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 280. 2.32.
	M.Ö. 430/429 [Λιμναῖοι ἐν Χερρονέσοι]	----		IG I^3 281. 3.67.
	M.Ö. 429/428 Λιμναῖοι [ἐ]ν Χερρονήσο[ι]	[. .]I		IG I^3 282. 1B.13.
15- Madytos	M.Ö. 445/444	----		IG I^3 267. 5.3.
	M.Ö. 444/443	----		IG I^3 268. 2.10.
	M.Ö. 443/442	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 269. 2.16.
	M.Ö. 442/441	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 270. 2.12.
	M.Ö. 441/440	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 271. 2.34.
	M.Ö. 440/441	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 272. 2.32.
	M.Ö. 435/434	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 277. 5.5.
	M.Ö. 433/432	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 279. 2.24.
	M.Ö. 432/431	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 280. 2.31.
	M.Ö. 430/429	32 dr.	1.920 dr.	IG I^3 281. 3.52.

	M.Ö. 429/428	32 dr.	1.920 dr.	IG I^3 282. 1B.8.
	M.Ö. 421/420	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 285.2.79.
16- Sestos	M.Ö. 446/445	----		IG I^3 266. 5.24.
	M.Ö. 445/444	----		IG I^3 267. 4.33.
	M.Ö. 444/443	----		IG I^3 268. 2.9.
	M.Ö. 443/442	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 269. 2.14.
	M.Ö. 442/441	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 270. 2.10.
	M.Ö. 441/440	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 271. 2.33.
	M.Ö. 440/441	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 272. 2.31.
	M.Ö. 435/434	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 277. 5.7.
	M.Ö. 433/432	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 279. 2.8.
	M.Ö. 432/431	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 280. 2.30.
	M.Ö. 429/428	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 282. 1B.20.
	M.Ö. 421/420	----		IG I^3 285. 2.74.
	Atina Vergi Listeleri'ndeki (ATL) Kayıtlara Göre Propontos Kıyılarında Delos Birliği'ne Vergi Ödeyen Yerleşim Merkezleri			
17-Artaiou Teichos	M.Ö. 422/421	1000 dr.	10 talanton	IG I^3 77.4.4-5.
18- Artake	M.Ö. 454/453	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 259. 6.8.
	M.Ö. 452/451	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 261. 1.14.
	M.Ö. 450/449	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 263. 4.5.
	M.Ö. 446/445	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 266. 5.16.
	M.Ö. 444/443	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 268. 2.29.
	M.Ö. 443/442	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 269. 2.24.
	M.Ö. 442/441	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 270. 2.20.
	M.Ö. 441/440	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 271. 2.32.

	M.Ö. 439/438	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 273. 2.20.
	M.Ö. 435/434	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 277. 5.3.
	M.Ö. 433/432	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 279. 2.29.
	M.Ö. 432/431	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 280. 2.36.
	M.Ö. 430/429	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 281. 3.10.
	M.Ö. 429/428	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 282. 3.34.
	M.Ö. 421/420	----		IG I^3 285. 2.73.
	M.Ö. 418/417	66 dr. 4v obol	4000 dr.	IG I^3 287. 2.11.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71. 3.82.
19-Astakos	M.Ö. 454/453	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 259. 3.27.
	M.Ö. 453/452	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 260. 7.18.
	M.Ö. 450/449	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 263. 4.16.
	M.Ö. 445/444	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 267. 1.33.
	M.Ö. 444/443	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 268. 1.33.
20-Bysbikos	M.Ö. 434/433	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 278. 6.34.
	M.Ö. 430/429	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 281. 3.65.
	M.Ö. 429/428	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 282. 2.48.
	M.Ö. 418/417	[. . 5. .]vv		IG I^3 287.2.13.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71. 3.80.
21-Dareion	M.Ö. 425/424 Δαρεῖον παρὰ τὲμ Μυσίαν	[. . . . .]100 dr.		IG I^3 71. 3.109.
22-Daskyleion	M.Ö. 454/453 [Δ]ασκύλειον [ἐν] Προποντίδι	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 259. 6.16-17.

	M.Ö. 452/451 [Δασκύλειον] [ἐν τεῖ Προπον]τίδι	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 261. 3.24-25.
	M.Ö. 450/449 Δασκύλ[ει]ον : ἐν Προποντίδι	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 263. 4.12-13.
	M.Ö. 434/433	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 278. 4.7.
	M.Ö. 433/432	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 279. 2.11.
	M.Ö. 430/429	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 281. 3.23.
	M.Ö. 429/428	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 282. 3.37.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71. 3.75.
23- Didymon Teikhos	M.Ö. 454/453	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 259.4.17-18.
	M.Ö. 453/452	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 260.10.11.
	M.Ö. 450/449	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 263.4.2.
	M.Ö. 448/447	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 264.4.14.
	M.Ö. 447/446	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 265. 2.73.
	M.Ö. 446/445	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 266. 1.24.
	M.Ö. 443/442	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 269. 2.4.
	M.Ö. 442/441	16 dr.4 obol	1000 dr.	IG I^3 270. 1.37.
	M.Ö. 441/442	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 271. 2.28.
	M.Ö. 440/439	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 272. 2.39.
	M.Ö. 435/434	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 277. 4.22.
	M.Ö. 433/432	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 279. 1.103.
	M.Ö. 432/431	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 280. 2.20.
	M.Ö. 430/429	266 dr. 4 obol	2,5 talanton+1000 dr.	IG I^3 281.3.22.
	M.Ö. 428/427	----		IG I^3 283. 1.20.

	M.Ö. 421/420	---		IG I^3 285. 2.85.
	M.Ö. 418/417	[HHvv]vvv		IG I^3 287.2.19.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71. 3.95.
24- Harpagion	M.Ö. 448/447	5 dr.	300 dr.	IG I^3 264.3.37.
	M.Ö. 447/446	5 dr.	300 dr.	IG I^3 265. 1.71.
	M.Ö. 445/444	5 dr.	300 dr.	IG I^3 265. 1.23.
	M.Ö. 444/443	5 dr.	300 dr.	IG I^3 266.2.32.
	M.Ö. 443/442	5 dr.	300 dr.	IG I^3 269. 2.7.
	M.Ö. 442/441	5 dr.	300 dr.	IG I^3 270. 2.4.
	M.Ö. 441/442	5 dr.	300 dr.	IG I^3 271. 2.22.
	M.Ö. 440/439	5 dr.	300 dr.	IG I^3 272. 2.27.
	M.Ö. 439/438	5 dr.	300 dr.	IG I^3 273. 2.22.
	M.Ö. 435/434	5 dr.	300 dr.	IG I^3 277. 4.14.
	M.Ö. 433/432	5 dr.	300 dr.	IG I^3 279. 1.97.
	M.Ö. 432/431	5 dr.	300 dr.	IG I^3 280. 2.11.
	M.Ö. 430/429	5 dr.	300 dr.	IG I^3 281.3.29.
	M.Ö. 429/428	5 dr.	300 dr.	IG I^3 282.3.36.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.68.
25- Kalkhedon	M.Ö. 453/452	800 dr.	8 talanton	IG I^3 260.7.12.
	M.Ö. 452/451	750 dr. 1 obol	7, 5 talanton+ 10 dr.	IG I^3 261.5.19.
	M.Ö. 450/449	300 dr.	3 talanton	IG I^3 263.5.17.
	M.Ö. 448/447	900 dr.	9 talanton	IG I^3 264.3.26.
	M.Ö. 447/446	900 dr.	9 talanton	IG I^3 265. 1.56.
	M.Ö. 445/444	900 dr.	9 talanton	IG I^3 267. 2.2.

	M.Ö. 444/443	900 dr.	9 talanton	IG I^3 268. 2.6.
	M.Ö. 443/442	900 dr.	9 talanton	IG I^3 269. 2.13.
	M.Ö. 442/441	900 dr.	9 talanton	IG I^3 270. 2.9.
	M.Ö. 441/442	900 dr.	9 talanton	IG I^3 271. 2.30.
	M.Ö. 440/439	900 dr.	9 talanton	IG I^3 272. 2.36.
	M.Ö. 439/438	900 dr.	9 talanton	IG I^3 272. 2.16.
	M.Ö. 435/434	----		IG I^3 277. 4.23.
	M.Ö. 434/433	[600] — — — — dr.		IG I^3 278. 4.11-12.
	M.Ö. 433/432	600 dr.	6 talanton	IG I^3 279. 1.101.
	M.Ö. 432/431	600 dr.	6 talanton	IG I^3 280. 2.15.
	M.Ö. 430/429	585 dr.	5,5 talanton +2100 dr.	IG I^3 281.3.6.
	M.Ö. 429/428	585 dr.	5,5 talanton +2100 dr.	IG I^3 282.3.33.
	M.Ö. 421/420	---		IG I^3 285. 2.83.
	M.Ö. 418/417	[600vv]vvv		IG I^3 287.2.16.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71. 3.61.
26- Kallipolis	M.Ö. 434/433	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 278. 6.12.
	M.Ö. 433/432	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 279. 2.87.
	M.Ö. 432/431	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 280. 2.74.
	M.Ö. 430/429	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 281.3.56.
	M.Ö. 429/428	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 282.2.37.
	M.Ö. 418/417	[. . 5. .]vv		IG I^3 287.2.29.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71. 3.96.
27-Kios	M.Ö. 454/453	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 259.6.7.
	M.Ö. 448/447	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 264. 3.18.
	M.Ö. 447/446	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 265. 2.48.

	M.Ö. 445/444	16. dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 267. 1.27.
	M.Ö. 444/443	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 268. 2.30.
	M.Ö. 442/441	16. dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 270. 2.23.
	M.Ö. 440/439	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 272. 2.37.
	M.Ö. 435/434	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 277. 4.16.
	M.Ö. 433/432	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 279. 1.99.
	M.Ö. 432/431	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 280. 2.14.
	M.Ö. 430/429	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 281.3.7.
	M.Ö. 418/417	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 287.2.12.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.89.
28- Kyzikos	M.Ö. 452/451	----		IG I^3 261.5.30.
	M.Ö. 450/449	----		IG I^3 261.4.3.
	M.Ö. 447/446	72 dr.	4.320 dr.	IG I^3 265. 1.95.
	M.Ö. 443/442	900 dr.	9 talanton	IG I^3 269. 2.23.
	M.Ö. 442/441	900 dr.	9 talanton	IG I^3 270. 2.19.
	M.Ö. 441/440	900 dr	9 talanton	IG I^3 271.2.32.
	M.Ö. 439/438	900 dr.	9 talanton	IG I^3 273.2.19.
	M.Ö. 435/434	900 dr.	9 talanton	IG I^3 277. 4.30.
	M.Ö. 433/432	900 dr.	9 talanton	IG I^3 279. 2.30.
	M.Ö. 432/431	900 dr.	9 talanton	IG I^3 280. 2.34.
	M.Ö. 430/429	858 dr. 2 obol	8,5 talanton+ 500 dr.	IG I^3 281.3.9.

	M.Ö. 429/428	828 dr.	8 talanton +1.680 dr.	IG I^3 282.3.31.
	M.Ö. 421/420	----		IG I^3 285.2.72.
	M.Ö. 418/417	2000 dr.		IG I^3 287.2.10.
29-Lampsakos	M.Ö. 453/452	1200 dr.	12 talanton	IG I^3 260.5.17.
	M.Ö. 451/450	1200 dr.	12 talanton	IG I^3 262.4.5.
	M.Ö. 450/449	1200 dr.	12 talanton	IG I^3 261.4.10.
	M.Ö. 447/446	60 dr.	3.600 dr.	IG I^3 265. 2.59.
	M.Ö. 443/442	1200 dr.	12 talanton	IG I^3 269. 2.10.
	M.Ö. 442/441	1200 dr.	12 talanton	IG I^3 270. 2.6.
	M.Ö. 441/440	1200 dr	12 talanton	IG I^3 271.2.29.
	M.Ö. 435/434	----		IG I^3 277. 4.29.
	M.Ö. 433/432	----		IG I^3 279. 2.31.
	M.Ö. 430/429	1045 dr.	10 talanton+ 2.700 dr.	IG I^3 281.3.13.
	M.Ö. 429/428	136 dr.	1 talanton +2.160 dr.	IG I^3 282.3.35.
	M.Ö. 428/427	1380+--	13,5 talanton+ 1.800 +dr.	IG I^3 283.3.37.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.2.176.
30-Metropolis	M.Ö. 422/421 Μετρόπολις παρὰ Πρίαπον	1 talanton		IG I^3 77.4.8-9.
31- Myrleia (Bryleion)	M.Ö. 433/432	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 279. 2.18.
	M.Ö. 432/431	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 280. 2.18.
	M.Ö. 430/429	50	3000 dr.	IG I^3 281. 3.14.
	M.Ö. 418/417	[. . .]1 dr. 4v obol		IG I^3 287. 2.23.

32- Otlenoia	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.116.
	M.Ö. 422/421	2000 dr.		IG I^3 77.4.6.
	M.Ö. 415/414	----		IG I^3 290. 3.2.
33- Paisos	M.Ö. 453/452	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 260.8.5.
	M.Ö. 452/451	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 261. 5.21.
	M.Ö. 451/450	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 262.4.8.
	M.Ö. 448/447	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 264.4.26.
	M.Ö. 447/446	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 265. 1.83.
	M.Ö. 446/445	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 266. 1.27.
	M.Ö. 445/444	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 267. 1.20.
	M.Ö. 441/440	16 dr 4 obol	1000 dr.	IG I^3 271.2.28.
	M.Ö. 440/439	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 272. 2.32.
	M.Ö. 435/434	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 277. 4.27.
	M.Ö. 433/432	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 279. 2.16.
	M.Ö. 430/429	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 281.3.28.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.90.
34- Parion	M.Ö. 454/453	100 dr.	1000 dr.	IG I^3 259.6.15.
	M.Ö. 453/452	100 dr.	1000 dr.	IG I^3 260.10.4.
	M.Ö. 446/445	----		IG I^3 266. 5.21.
	M.Ö. 444/443	----		IG I^3 268. 2.2.
	M.Ö. 443/442	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 269. 2.19.
	M.Ö. 442/441	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 270.2.17.
	M.Ö. 441/430	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 271. 2.37.
	M.Ö. 440/439	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 272. 2.28.

	M.Ö. 435/434	100 dr.	1 talanton	IG I^3 277. 5.4.
	M.Ö. 433/432	100	1 talanton	IG I^3 279. 2.27.
	M.Ö. 432/431	100	1 talanton	IG I^3 280. 2.26.
	M.Ö. 430/429	35 dr.	2.100 dr.	IG I^3 281.3.24.
	M.Ö. 429/428	37 dr.	2.220 dr.	IG I^3 282.3.51.
	M.Ö. 418/417	[. . . .]1 dr. 4 obol		IG I^3 287.2.15.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.71.
35- Priapos	M.Ö. 454/453	Hvv]vv		IG I^3 259.2.13.
	M.Ö. 452/451	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 261.4.11.
	M.Ö. 448/447	8 dr. 4 obol	500 dr.	IG I^3 264. 3.5.
	M.Ö. 447/446	8 dr. 4 obol	500 dr.	IG I^3 265. 2.35.
	M.Ö. 446/445	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 266. 1.18.
	M.Ö. 442/441	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 270.2.27.
	M.Ö. 441/430	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 271. 2.30.
	M.Ö. 440/439	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 272. 2.34.
	M.Ö. 435/434	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 277. 4.17.
	M.Ö. 433/432	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 279. 1.96.
	M.Ö. 430/429	----		IG I^3 281.3.39.
	M.Ö. 428/427	8 dr. 2 obol Πρίαπος παρὰ Πάριον	500 dr.	IG I^3 283.2.17-18.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.97.
36- Prokonnesos	M.Ö. 452/451	----		IG I^3 261.4.17.
	M.Ö. 450/449	300 dr.	3 talanton	IG I^3 263.4.4.
	M.Ö. 446/445	300 dr.	3 talanton	IG I^3 266. 5.17.

	M.Ö. 444/443	300 dr.	3 talanton	IG I^3 268.2.3.
	M.Ö. 443/442	300 dr.	3 talanton	IG I^3 269.2.22.
	M.Ö. 442/441	300 dr.	3 talanton	IG I^3 270.2.18.
	M.Ö. 441/430	300 dr.	3 talanton	IG I^3 271. 1.33.
	M.Ö. 435/434	300 dr.	3 talanton	IG I^3 277. 4.31.
	M.Ö. 433/432	300 dr.	3 talanton	IG I^3 279. 2.28.
	M.Ö. 432/431	300 dr	3 talanton	IG I^3 280. 2.35.
	M.Ö. 430/429	300 dr.	3 talanton	IG I^3 281.3.8.
	M.Ö. 429/428	300 dr.	3 talanton	IG I^3 282.3.32.
	M.Ö. 421/420	----		IG I^3 285.2.70.
	M.Ö. 418/417	[300vv]vv		IG I^3 287.2.14.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.103.
37-Pythopolis	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.117.
	M.Ö. 422/421	100 dr.	1 talanton	IG I^3 77.4.7.
38-Sombia	M.Ö. 428/427	----		IG I^3 283.2.23.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.113.
	M.Ö. 422/421	4000 dr.		IG I^3 77.4.3.
	M.Ö. 421/420	66 dr. 4 obol	4.000 dr.	IG I^3 285.2.86.
	M.Ö. 418/417	66 dr. 4v obol	4.000 dr.	IG I^3 287.2.21.
39-Tereia	M.Ö. 425/424 [T]ερεία παρὰ [Βρ]ύλλειον	----		IG I^3 71.3.111-112.
	M.Ö. 422/421 [Τερεία παρὰ] [Βρύλλειον]	----		IG I^3 77.4.1-2.
40- Zeleia	M.Ö. 441/430	----		IG I^3 271. 2.38.

	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.102.
	Atina Vergi Listeleri'ndeki (ATL) Kayıtlara Göre Troas Bölgesinde Delos Birliği'ne Vergi Ödeyen Yerleşim Merkezleri			
41- Abydos	M.Ö. 454/453	437 dr. 4 obol	4 talanton+ 2260 dr.	IG I^3 259.2.29.
	M.Ö. 451/450	----		IG I^3 262.4.25.
	M.Ö. 450/449	100+--		IG I^3 263.5.3.
	M.Ö. 448/447	--dr. 4 obol		IG I^3 264.4.10.
	M.Ö. 447/446	[.]20 dr. 4 obol		IG I^3 265.1.98.
	M.Ö. 445/444	406C dr.		IG I^3 267. 2.3.
	M.Ö. 443/442	--22 dr. 2C obol		IG I^3 269. 2.12.
	M.Ö. 442/441	400 dr.	4 talanton	IG I^3 270.2.8.
	M.Ö. 441/430	400 dr.	4 talanton	IG I^3 271. 2.29.
	M.Ö. 440/439	400 dr.	4 talanton	IG I^3 272. 2.31.
	M.Ö. 435/434	----		IG I^3 277. 4.25.
	M.Ö. 434/433	----		IG I^3 278. 4.6.
	M.Ö. 433/432	600	6 talanton	IG I^3 279. 2.17.
	M.Ö. 432/431	--1 dr. 2 obol		IG I^3 280. 2.17.
	M.Ö. 430/429	554 dr. 2 obol		IG I^3 281.3.17.
	M.Ö. 429/428	[. .]2		IG I^3 282.4.B1.6.
	M.Ö. 418/417	----		IG I^3 287.2.25.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.62.
42- Arisbe	M.Ö. 453/452	200 dr.	2 talanton	IG I^3 260.4.16.
	M.Ö. 443/442	200 dr.	2 talanton	IG I^3 269. 2.2.
	M.Ö. 442/441	200 dr.	2 talanton	IG I^3 270.2.24.
	M.Ö. 441/430	200 dr.	2 talanton	IG I^3 271. 1.23.
	M.Ö. 430/429	----		IG I^3 281.3.38.

	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.63.
43- Assos (Ionia bölgesi)	M.Ö. 454/453	100 dr.	1 talanton	IG I^3 259.4.9.
	M.Ö. 451/450	100 dr.	1 talanton	IG I^3 262.4.21.
	M.Ö. 450/449	100 dr.	1 talanton	IG I^3 263.2.29.
	M.Ö. 448/447	100 dr.	1 talanton	IG I^3 264.4.28.
	M.Ö. 447/446	100 dr.	1 talanton	IG I^3 265.1.85.
	M.Ö. 446/445	100 dr.	1 talanton	IG I^3 266. 1.2.
	M.Ö. 428/427	100 dr.	1 talanton	IG I^3 283.3.1.6.
	M.Ö. 427/426 ya da 426/425	100 dr.	1 talanton	IG I^3 284.20.
44- Astyra (Ionia bölgesi)	M.Ö. 454/453	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 259.3.6.
	M.Ö. 453/452	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 260.7.15.
	M.Ö. 444/443 Ἀστυρενοὶ Μυσο[ί]	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 268.1.29.
	M.Ö. 443/442 Ἀστυρενοὶ Μυσο[ί]	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 269.1.18.
	M.Ö. 442/441 Ἀστυρενοὶ Μυσο[ί]	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 270.1.19.
			500 dr.	
	M.Ö. 440/439 Ἀστυρενοὶ Μυσο[ί]	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 272.2.9.
	M.Ö. 439/428 Ἀστυρ[ενοὶ Μυσοί]	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 273. 1.25.
	M.Ö. 438/428 Ἀστυρ[ενοὶ Μυσοί]	----		IG I^3 274. 3.3.
45- Astyra Troika	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.86.

46- Azeia	M.Ö. 452/451	6 dr. 4 obol	400 dr.	IG I^3 261.4.28.
	M.Ö. 451/450	6 dr. 4 obol	400 dr.	IG I^3 262.4.32.
	M.Ö. 442/441	6 dr. 4 obol	400 dr.	IG I^3 270.2.26.
	M.Ö. 435/434	6 dr. 4 obol	400 dr.	IG I^3 277. 4.18.
	M.Ö. 433/432	6 dr. 4 obol	400 dr.	IG I^3 279. 1.106.
	M.Ö. 418/417	----		IG I^3 287.2.25.
	M.Ö. 415/414	----		IG I^3 290.3.3.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.67.
47- Brytis	M.Ö. 454/453 Βερ[ύ]σιοι *h* υπὸ τεῖ Ἴδει	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 259.6.11-12.
	M.Ö. 452/451	16 dr.	1000 dr.	IG I^3 261.3.2.
	M.Ö. 450/449	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 263.3.28.
	M.Ö. 448/447	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 264.4.21.
	M.Ö. 447/446	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 265.1.78.
	M.Ö. 446/445	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 266. 1.25.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.91.
48- Dardanos	M.Ö. 451/450	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 262.4.10.
	M.Ö. 450/449	46 dr.	2.760 dr.	IG I^3 263.3.33.
	M.Ö. 448/447	46 dr.	2.760 dr.	IG I^3 264.4.17.
	M.Ö. 447/446	100 dr.	1 talanton	IG I^3 265.1.74.
	M.Ö. 445/444	100 dr.	1 talanton	IG I^3 267. 1.24.
	M.Ö. 444/443	100 dr.	1 talanton	IG I^3 268. 2.31.
	M.Ö. 443/442	100 dr.	1 talanton	IG I^3 269. 2.6.

	M.Ö. 442/441	100 dr.	1 talanton	IG I^3 270.2.3.
	M.Ö. 441/430	100 dr.	1 talanton	IG I^3 271. 2.24.
	M.Ö. 440/439	100 dr.	1 talanton	IG I^3 272. 2.40.
	M.Ö. 435/434	100 dr.	1 talanton	IG I^3 277. 4.19.
	M.Ö. 433/432	100 dr.	1 talanton	IG I^3 279. 2.105.
	M.Ö. 432/431	100 dr.	1 talanton	IG I^3 280. 2.16.
	M.Ö. 430/429	58 dr.	3.480 dr.	IG I^3 281.3.31.
	M.Ö. 429/428	36 dr.	2.160 dr.	IG I^3 282B.1.3.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.72.
49- Gargara (Ionia Bölgesi)	M.Ö. 452/451	75 dr.	4. 500 dr.	IG I^3 261.5.22.
	M.Ö. 448/447	75 dr.	4. 500 dr.	IG I^3 264.2.30.
	M.Ö. 447/446	75 dr.	4. 500 dr.	IG I^3 265.2.20.
	M.Ö. 443/442	77 dr. 4 obol	4.660 dr.	IG I^3 269. 1.26.
	M.Ö. 442/441	77 dr. 4 obol	4.660 dr.	IG I^3 270.1.34.
	M.Ö. 439/438	77 dr. 4 obol	4.660 dr.	IG I^3 273.1.20.
	M.Ö. 430/429	75 dr.	4. 500 dr.	IG I^3 281.1.53.
	M.Ö. 428/427	75 dr.	4. 500 dr.	IG I^3 283.3.22
	M.Ö. 410/409	----		IG I^3 100.2.6.
50- Gentinos	M.Ö. 452/451	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 261.1.8.
	M.Ö. 450/449	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 263.3.38.
	M.Ö. 448/447	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 264.1.4.
	M.Ö. 447/446	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 265.1.7.
	M.Ö. 446/445	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 266.1.20.

	M.Ö. 445/444	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 267. 1.18.
	M.Ö. 444/443	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 268. 1.31.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.64.
51-Hamaksitos	M.Ö. 425/424	4 talanton		IG I^3 71.3.124, 129.
	M.Ö. 422/421	----		IG I^3 77.4.14, 18.
52-Ilion	M.Ö. 425/424	2 talanton		IG I^3 71.3.124, 132.
	M.Ö. 422/421	----		IG I^3 77.4.14, 21.
53-Kebren	M.Ö. 454/453	300 dr.	3 talanton	IG I^3 259.4.26.
	M.Ö. 453/452	300 dr.	3 talanton	IG I^3 260.8.3.
	M.Ö. 450/449	145 dr.	1 talanton +2. 700 dr.	IG I^3 263.2.33.
	M.Ö. 448/447	300 dr.	3 talanton	IG I^3 264.2.20.
	M.Ö. 447/446	300 dr.	3 talanton	IG I^3 265.2.9.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.99.
54- Lamponeia	M.Ö. 454/453	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 259.4.11.
	M.Ö. 448/447	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 264.4.25.
	M.Ö. 447/446	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 265.1.82.
	M.Ö. 446/445	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 266.1.26.
	M.Ö. 445/444	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 267. 1.28.
	M.Ö. 444/443	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 268.3.34.
	M.Ö. 443/442	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 269. 2.5.
	M.Ö. 442/441	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 270.1.38.
	M.Ö. 441/430	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 271. 2.31.
	M.Ö. 440/439	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 272. 2.42.

	M.Ö. 434/433	23 dr. 2 obol	1400 dr.	IG I^3 278. 4.3.
	M.Ö. 433/432	23 dr. 2 obol	1400 dr.	IG I^3 279. 2.17.
	M.Ö. 430/429	23 dr. 2 obol	1400 dr.	IG I^3 281.3.16.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.85.
55- Larissa	M.Ö. 425/424	3 talanton		IG I^3 71.3.124, 130.
	M.Ö. 422/421	----		IG I^3 77.4.14, 19.
56- Neandreia	M.Ö. 454/453	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 259.4.10.
	M.Ö. 452/451	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 261.3.6.
	M.Ö. 451/450	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 262.4.22.
	M.Ö. 450/449	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 263.2.34.
	M.Ö. 446/445	33 dr. 4 obol	2020 dr.	IG I^3 266.1.28.
	M.Ö. 445/444	33 dr. 4 obol	2020 dr.	IG I^3 267. 1.19.
	M.Ö. 442/441	33 dr. 4 obol	2020 dr.	IG I^3 270.2.29.
	M.Ö. 441/430	33 dr. 4 obol	2020 dr.	IG I^3 271. 2.27.
	M.Ö. 440/439	33 dr. 4 obol	2020 dr.	IG I^3 272. 2.30.
	M.Ö. 433/432	33 dr. 4 obol	2020 dr.	IG I^3 279. 2.100.
	M.Ö. 432/431	33 dr. 4 obol	2020 dr.	IG I^3 280. 2.12.
	M.Ö. 430/429	----		IG I^3 281.3.37.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.81.
57- Palaiperkote	M.Ö. 451/450	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 262.2.14.
	M.Ö. 448/447	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 264.3.7.
	M.Ö. 447/446	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 265.2.39.
	M.Ö. 446/445	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 266.1.19.
	M.Ö. 445/444	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 267. 1.21.

	M.Ö. 444/443	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 268. 1.30.
	M.Ö. 443/442	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 269. 1.35.
	M.Ö. 442/441	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 270.2.30.
	M.Ö. 441/430	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 271. 2.26.
	M.Ö. 440/439	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 272. 2.28.
	M.Ö. 433/432 [Περκόσιοι καὶ] [Παλαιπερκόσιοι]	25 dr.	1.500 dr.	IG I^3 279. 2.19-20.
	M.Ö. 430/429	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 281.3.25.
	M.Ö. 429/428	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 282.3.58.
	M.Ö. 421/420	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 285.2.80.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.100.
58- Perkote	M.Ö. 454/453	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 259.2.17.
	M.Ö. 452/451	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 261.4.2.
	M.Ö. 451/450	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 262.4.9.
	M.Ö. 448/447	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 264.4.27.
	M.Ö. 447/446	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 265.1.84.
	M.Ö. 446/445	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 266.1.21.
	M.Ö. 445/444	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 267. 1.31.
	M.Ö. 444/443	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 268. 1.32.
	M.Ö. 443/442	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 267. 2.20.
	M.Ö. 442/441	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 270.2.16.
	M.Ö. 440/439	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 272. 1.33.
	M.Ö. 433/432 [Περκόσιοι καὶ] [Παλαιπερκόσιοι]	25 dr.	1.500 dr.	IG I^3 279. 2.19-20.
	M.Ö. 430/429	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 281.3.26.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.88.

59-Polikhna	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.76; ATL I, s. 541.
60-Rhoiteion	M.Ö. 425/424 Ἀκτα[ῖαι πόλες]	8 talanton		IG I^3 71.3.124, 126; Mitchell, 2004, s. 1014.
	M.Ö. 422/421 [Ἀκ]ταῖαι πόλες	----		IG I^3 77.4.14, 16; Mitchell, 2004, s. 1014.
61-Sigeion	M.Ö. 450/449	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 263.4.25.
	M.Ö. 448/447	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 264.3.36.
	M.Ö. 447/446	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 265.1.70.
	M.Ö. 445/444	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 267. 1.22.
	M.Ö. 443/442	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 269. 2.11.
	M.Ö. 442/441	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 270.2.7.
	M.Ö. 441/430	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 271. 2.25.
	M.Ö. 440/439	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 272. 2.35.
	M.Ö. 435/434	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 277. 4.15.
	M.Ö. 433/432	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 279. 1.98.
	M.Ö. 432/431	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 280. 2.13.
	M.Ö. 430/429	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 281.3.11.
	M.Ö. 429/428	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 282.3.39.
	M.Ö. 421/420	----		IG I^3 285.2.78.
	M.Ö. 418/417	100 dr.	1 talanton	IG I^3 287.2.9.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.93.
62-Skepsis	M.Ö. 453/452	100 dr.	1 talanton	IG I^3 260.8.4.
	M.Ö. 452/451	100 dr.	1 talanton	IG I^3 261.4.27.
	M.Ö. 441/440	100 dr.	1 talanton	IG I^3 271.2.31.

	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.3.65.
	M.Ö. 410/409	----		IG I^3 100.3.4.
63- Tenedos	M.Ö. 452/451	450 dr.	4,5 talanton	IG I^3 261.1.6.
	M.Ö. 450/449	288 dr.	2,5 talanton + 2.280 dr.	IG I^3 263.3.39.
	M.Ö. 448/447	[. . ?.]3 dr. 2 obol		IG I^3 264.1.3.
	M.Ö. 447/446 ἐσς Τένεδο[ν] ἐσς Τένεδον	36 dr. 36 dr.	2. 160 dr. 2. 160 dr.	IG I^3 265.2.108-109.
	M.Ö. 445/444	450 dr.	4,5 talanton	IG I^3 267. 1.29.
	M.Ö. 444/443	450 dr.	4,5 talanton	IG I^3 268. 2.4.
	M.Ö. 443/442	288 dr.		IG I^3 269.2.8.
	M.Ö. 442/441	288 dr.	2,5 talanton + 2.280 dr.	IG I^3 270.2.5.
	M.Ö. 441/430	288 dr.	2,5 talanton + 2.320 dr.	IG I^3 271. 2.24.
	M.Ö. 440/439	283 dr. 4 obol		IG I^3 272. 2.30.
	M.Ö. 435/434	288 dr.	2,5 talanton + 2.280 dr.	IG I^3 277. 4.24.
	M.Ö. 433/432	288 dr.	2,5 talanton + 2.280 dr.	IG I^3 279. 2.10.
	M.Ö. 432/431	288 dr.	2,5 talanton + 2.280 dr.	IG I^3 280. 2.10.
	M.Ö. 430/429	288 dr.	2,5 talanton + 2.280 dr.	IG I^3 281.3.12.
	M.Ö. 429/428	288 dr.	2,5 talanton + 2.280 dr.	IG I^3 282.3.30.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.2.180.

Tablo 11

Atina Vergi Listeleri'ndeki (ATL) Kayıtlara Göre Ionia ve Aiolia Bölgelerinde Delos Birliği'ne Vergi Ödeyen Yerleşim Merkezleri				
Yerleşim Merkezi	**Verginin Ödendiği Yıl**	**ATL'de Geçen Verginin 1/60'lık Oranı**	**Yıllık Vergi Oranı**	**Referans**
1-Hairai	M.Ö. 454/453	300 dr. (60x300 yıllık 3 Talanton).	3 talanton	IG I^3 259. 3. 25
	M.Ö. 453/452	300 dr.	3 talanton	IG I^3 260. 9. 2
	M.Ö. 450/449	300 dr.	3 talanton	IG I^3 263. 2. 5
	M.Ö. 448/447	300 dr.	3 talanton	IG I^3 264. 3. 23
	M.Ö. 447/446	300 dr.	3 talanton	IG I^3 265. 2. 52
	M.Ö. 446/445	100 dr.	1 talanton	IG I^3 266. 1. 12
	M.Ö. 443/442	100 dr.	1 talanton	IG I^3 269. 1. 1
	M.Ö. 442/441	100 dr.	1 talanton	IG I^3 270. 1. 13
	M.Ö. 440/439	100 dr.	1 talanton	IG I^3 272. 1. 7
	M.Ö. 439/438	100 dr.	1 talanton	IG I^3 273. 1. 13.
	M.Ö. 433/432	100 dr.	1 talanton	IG I^3 278. 1. 25
	M.Ö. 432/431	100 dr.	1 talanton	IG I^3 280. 1. 37
	M.Ö. 430/ 429	----		IG I^3 281. 1. 43
	M.Ö. 429/ 428	(100 dr.)	1 talanton	IG I^3 282. 4. 44
	M.Ö. 427/ 426 ya da 426/425	- ---		IG I^3 284. 1. 5
2- Erythrai	M.Ö. 450/449	855 dr.	8,5 talanton+300 dr.	IG I^3 263. 5. 13
	M.Ö. 448/447 (Erythrai'a bağlı diğer kentlerle birlikte)	900 dr.	9 talanton	IG I^3 264. 3. 28-32
	M.Ö. 447/446 (Erythrai'a bağlı diğer kentlerle birlikte)	876 dr. 4 obol	8,5 talanton + 1600 dr.	IG I^3 265. 1. 58-64
	M.Ö. 447/446	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 265. 2. 110.)

	M.Ö. 444/443	700 dr.	7 talanton	IG I^3 268. 2. 27.)
	M.Ö. 443/442	700 dr.	7 talanton	IG I^3 269.1. 20.
	M.Ö. 442/441	700 dr..	7 talanton	IG I^3 270. 1. 22
	M.Ö. 440/439	700 dr.	7 talanton	IG I^3 272. 2. 16
	M.Ö. 439-438	700 dr.	7 talanton	IG I^3 273. 1. 32
	M.Ö. 438/437	----		IG I^3 274. 3. 11
	M.Ö. 433/432	1015 dr.	10 talanton+ 900 dr.	IG I^3 279. 1. 48
	M.Ö. 432/431	1018 dr. 2 obol	10 talanton +1100 dr.	IG I^3 280. 1. 40
	M.Ö. 430/429 (Erythrai'a bağlı yerleşimlerle birlikte)	----		IG I^3 281. 1. 19-24
	M.Ö. 428/427	1200 dr.	12 talanton	IG I^3 283. 3. 28
	M.Ö. 416/415	----		IG I^3 289. 1. 45
	M.Ö. 415/414	----		IG I^3 290. 1. 29
3- Boutheia	M.Ö. 454/453	----		IG I^3 259. 5. 19
	M.Ö. 453/452	300 dr.	3 talanton	IG I^3 260. 10. 5
	M.Ö. 450/449 (Erythrai ve bağımlı yerleşimlerle birlikte)	----		IG I^3 263. 2. 17
	M.Ö. 448/447 ((Erythrai ve bağımlı yerleşimlerle birlikte)	900 dr.	9 talanton	IG I^3 264. 3. 30
	M.Ö. 447/446 (Erythrai ve bağımlı yerleşimlerle birlikte)	----		IG I^3 265. 1. 58-64
	M.Ö.443/442	16 dr. 4 obol (1000 dr)	1000 dr.	IG I^3 269. 1. 22
	M.Ö. 442/441	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 270. 1. 27
	M.Ö. 440/439	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 271. 1. 17
	M.Ö. 439/438	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 273. 2. 3
	M.Ö. 438/437	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 274. 3. 10
	M.Ö. 430/429 (Bouthei)es Eruthraion)	----		IG I^3 281. 1. 20

	M.Ö. 429/428	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 281. 4. 38
	M.Ö. 428/427	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 282. 3. 29
	M.Ö. 427/426 ya da 426/425	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 284. 1. 1
4- Dios Hieron	M.Ö. 454/453	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 259. 3. 23
	M.Ö. 453/452	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 260. 6. 12
	M.Ö. 450/449	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 263. 2. 30
	M.Ö. 448/447	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 264. 2. 23
	M.Ö. 447/446	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 265. 2. 13
	M.Ö. 443/442	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 269. 1.3
	M.Ö. 442/441	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 270. 1.4
	M.Ö. 440/439	8 dr. 2 obol + 5 obol zam (Διοσιρῖται ἐπιφο:	500+50 dr.	IG I^3 272. 2.7 IG I^3 272. 2.8
	M.Ö. 439/438	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 273. 1.4
	M.Ö. 433/432	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 279. 1.66
	M.Ö. 421/420	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 285. 1.96
	M.Ö. 420/419	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 286. 1.4
	M.Ö. 417/416	----		IG I^3 288. 1.2
	M.Ö. 416/418	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 289. 1.42
5- Elaioussa	M.Ö. 448/447 (Erythrai ve bağımlı kentlerle birlikte)	900 dr.	9 talanton	IG I^3 264. 3. 30
	M.Ö. 447/446 (Erythrai ve bağımlı kentlerle birlikte)	876 dr. 4 obol	8,5 talanton+ 1600 dr.	IG I^3 265. 1.58-64
	M.Ö. 444/443 (Ἐλαιό[σιοι Ἐρυ]θραί)	1 dr. 4 obol	100 dr.	IG I^3 267. 1. 28
	M.Ö. 443/442	1 dr. 4 obol	100 dr.	IG I^3 269. 1. 21
	M.Ö. 442/441	1 dr. 4 obol	100 dr.	IG I^3 270. 1. 23
	M.Ö. 441/440	1 dr. 4 obol	100 dr.	IG I^3 271. 1. 20
	M.Ö. 440/439	1 dr. 4 obol	100 dr.	IG I^3 272. 2. 21

	M.Ö. 439/438	1 dr. 4 obol	100 dr.	IG I^3 273. 2. 6
	M.Ö. 438/437	----		IG I^3 274. 3. 9
	M.Ö. 430/29	----		IG I^3 281. 1. 22
	M.Ö. 427/426 ya da 426/425	----		IG I^3 284. 1. 2
6- Ephesos	M.Ö. 454/453	750 dr.	7,5 talanton	IG I^3 259. 1. 22
	M.Ö. 453/452	750 dr.	7,5 talanton	IG I^3 260. 6. 13
	M.Ö. 452/451	750 dr.	7,5 talanton	IG I^3 261. 5. 13
	M.Ö. 450/449			
	M.Ö. 447/446	750 dr.	7,5 talanton	IG I^3 265. 1. 111
	M.Ö. 445/444	600 dr.	6 talanton	IG I^3 267. 5. 17
	M.Ö. 444/443	600 dr.	6 talanton	IG I^3 268. 1. 25
	M.Ö. 443/442	600 dr.	6 talanton	IG I^3 269. 1. 31
	M.Ö. 442/441	600 dr.	6 talanton	IG I^3 270. 1. 32
	M.Ö. 441/440	600 dr.	6 talanton	IG I^3 271. 1. 16
	M.Ö. 439/438	600 dr.	6 talanton	IG I^3 272. 2. 14
	M.Ö. 433/432	750 dr.	7,5 talanton	IG I^3 279. 1. 65
	M.Ö. 432/431	750 dr.	7,5 talanton	IG I^3 280. 1. 61
	M.Ö. 416/415	-----		IG I^3 289. 1. 43
	M.Ö. 415/414	----		IG I^3 290. 1. 26
7- İsinda	M.Ö. 445/444	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 267. 5. 16
	M.Ö.443/442	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 269. 1. 30
	M.Ö. 442/441	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 270. 1. 30
	M.Ö. 441/440	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 271. 1. 17
	M.Ö. 440/439	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 272. 2. 15
	M.Ö. 439/438	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 273. 1. 28

	M.Ö. 433/432	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 279. 1. 17
	M.Ö. 432/431	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 280. 1. 44
	M.Ö. 416/415	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 289. 1. 44
8- Klazomenai	M.Ö. 454/453	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 259. 4. 21
	M.Ö. 453/452	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 260. 8. 6
	M.Ö. 452/451	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 261. 1. 11
	M.Ö. 451/450	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 262. 2. 7
	M.Ö. 450/449	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 263. 4. 2
	M.Ö. 448/447	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 264. 2. 26
	M.Ö. 447/446	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 265. 2. 16
	M.Ö. 446/445	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 266. 1. 6
	M.Ö. 444/443	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 268. 1. 17
	M.Ö. 443/442	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 269. 1. 32
	M.Ö. 442/441	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 270. 1. 33
			1,5 talanton	
	M.Ö. 440/439	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 272. 1. 16
	M.Ö. 439/438	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 273. 1. 14
	M.Ö. 432/431	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 280. 1. 11
	M.Ö. 430/429	----		IG I^3 281. 1. 48
	M.Ö. 428/427	600 dr.	6 talanton	IG I^3 283. 3. 27
	M.Ö. 427/426 ya da 426/425	533 dr. 2 obol.	5 talanton+ 2000 dr.	IG I^3 284. 1. 6
	M.Ö. 416/415	1500 dr.	15 talanton	IG I^3 289. 1. 39
9-Kolophon	M.Ö. 454/453	300 dr.	3 talanton	IG I^3 259. 3. 21
	M.Ö. 453/452	300 dr.	3 talanton	IG I^3 260. 6. 10
	M.Ö. 452/451	300 dr.	3 talanton	IG I^3 261. 5. 10
	M.Ö. 451/450	300 dr.	3 talanton	IG I^3 262. 4. 11

	M.Ö. 446/445	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 266. 1. 10
	M.Ö. 445/444	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 267. 1. 16
	M.Ö. 443/442	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 269. 1. 10
	M.Ö. 442/441	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 270. 1. 11
	M.Ö. 441/440	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 271. 2. 11
	M.Ö. 440/439	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 272. 1. 14
	M.Ö. 439/438	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 273. 1. 10
	M.Ö. 433/432	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 279. 1. 26
	M.Ö. 432/431	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 280. 1. 38
	M.Ö. 428/427	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 283. 3. 24
	M.Ö. 421/420	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 285. 1. 94
	M.Ö. 416/415	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 289. 1. 40
10- Lebedos	M.Ö. 451/450	300 dr.	3 talanton	IG I^3 262. 2. 32
	M.Ö. 450/449	300 dr.	3 talanton	IG I^3 263. 2. 6
	M.Ö. 448/447	300 dr.	3 talanton	IG I^3 264. 1. 31
	M.Ö. 447/446	100 dr.	1 talanton	IG I^3 265. 1. 33
	M.Ö. 446/445	100 dr.	1 talanton	IG I^3 266. 1. 13
	M.Ö. 444/443	100 dr.	1 talanton	IG I^3 268. 1. 22
	M.Ö. 442/441	100 dr.	1 talanton	IG I^3 270. 1. 14
	M.Ö. 440/439	100 dr.	1 talanton	IG I^3 272. 1. 8
	M.Ö. 439/438	100 dr.	1 talanton	IG I^3 273. 1. 12
	M.Ö. 430/429	----		IG I^3 281. 1. 42
11- Marathesion	M.Ö. 443/442	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 269. 1. 5
	M.Ö. 442/441	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 270. 1. 6
	M.Ö. 439/438	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 273. 1. 6

	M.Ö. 433/432	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 279. 1. 16
	M.Ö. 432/431	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 280. 1. 35
	M.Ö. 429/428	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 282. 4. 46
	M.Ö. 415/414	----		IG I^3 290. 1. 28
12- Miletos, Leros, Teikhioussa	M.Ö.454/453	300 dr.	3 talanton	IG I^3 259. 6. 19-22
	M.Ö. 452/451	----		IG I^3 261. 2. 28
	M.Ö. 450/449	1000 dr.	10 talanton	IG I^3 263. 5. 18
	M.Ö. 447/446	1000 dr.	10 talanton	IG I^3 265. 1. 108
	M.Ö. 443/442	500 dr.	5 talanton	IG I^3 269. 1. 33
	M.Ö. 442/441	500 dr.	5 talanton	IG I^3 270. 1. 31
	M.Ö. 440/439	500 dr.	5 talanton	IG I^3 272. 2. 11
	M.Ö. 439/438	500 dr.	5 talanton	IG I^3 273. 1. 31
	438/437	----		IG I^3 274. 3. 4
	M.Ö. 433/432	---		IG I^3 279. 1. 64
	M.Ö. 430/429	----		IG I^3 281. 1. 14
	M.Ö. 427/426 ya da M.Ö. 426/425 Miletos, Leros, Teikhioussa	----		IG I^3 284. 1. 15-17
	M.Ö. 421/420 Miletos, Leros, Teikhioussa	1000 dr.	10 talanton	IG I^3 284. 1. 88-90
	M.Ö.416/415 Miletos, Leros Teikhioussa	1000 dr.	10 talanton	IG I^3 289. 1. 36-38
13-Myous (Themistokles)	M.Ö. 452/M.Ö.451	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 261. 2. 30
	M.Ö. 450/449	100 dr.	1 talanton	IG I^3 263. 5. 20
	M.Ö. 447/446	100 dr.	1 talanton	IG I^3 265. 2. 76
	M.Ö. 446/445	----		IG I^3 266. 5. 7

	M.Ö. 443/442	100 dr.	1 talanton	IG I^3 269. 1. 27
	M.Ö. 442/441	100 dr.	1 talanton	IG I^3 270. 1. 28
	M.Ö. 441/440	100 dr.	1 talanton	IG I^3 271. 1. 14
	M.Ö. 440/439	100 dr.	1 talanton	IG I^3 272. 2. 12
	M.Ö. 439/438	100 dr.	1 talanton	IG I^3 273. 1. 30
	M.Ö. 430/429	-----		IG I^3 281. 1. 15
14- Notion	M.Ö. 454/453	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 259. 3. 22
	M.Ö. 453/452	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 260. 6. 11
	M.Ö. 452/451	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 261. 5. 11
	M.Ö. 451/450	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 262. 4. 6
	M.Ö. 450/449	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 263. 2. 31
	M.Ö. 448/447	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 264. 2. 29
	M.Ö. 447/446	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 265. 2. 19
	M.Ö. 446/445	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 266. 1. 4
	M.Ö. 443/442	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 269. 1. 7
	M.Ö. 442/441	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 270. 1. 8
	M.Ö. 441/440	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 271. 1. 12
	M.Ö. 440/439	33 dr. 2 obol Ve 8 dr. ½ (Νοτιες ἐπιφορᾶς)		IG I^3 272. 1. 24 IG I^3 272. 1. 25
	M.Ö. 439/438	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 273. 1. 8
	M.Ö. 433/432	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 279. 1. 27
	M.Ö. 432/431	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 280. 1. 39
	M.Ö. 428/427	1 dr. 4 obol	100 dr.	IG I^3 283. 3. 23
	M.Ö. 421/420	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 285. 1. 95
	M.Ö. 416/415	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 289. 1. 41
15- Phokaia	M.Ö. 453/452	350 dr.	3,5 talanton	IG I^3 260. 8. 7-8, 9.

	M.Ö. 451/450	300 dr.	3 talanton	IG I^3 261. 5. 4.
	M.Ö. 448/447	300 dr.	3 talanton	IG I^3 264. 3. 9
	M.Ö. 447/446	300 dr.	3 talanton	IG I^3 265. 2. 38
	M.Ö. 446/445	187 dr. 3 obol	1,5 talanton+2250 dr.	IG I^3 266. 1. 11
	M.Ö. 444/443	187 dr. 3 obol	2 talanton	IG I^3 268. 1. 21
	M.Ö. 443/442	200 dr.	2 talanton	IG I^3 269. 1. 14
	M.Ö. 442/441	200 dr.	2 talanton	IG I^3 270. 1. 12
	M.Ö. 440/439	200 dr.	2 talanton	IG I^3 272. 1. 11
	M.Ö. 439/438	200 dr.	2 talanton	IG I^3 273. 1. 11
	M.Ö. 430/429	----		IG I^3 281. 1. 49
16- Polikhne	M.Ö. 450/449	----		IG I^3 263. 2. 14
	M.Ö. 448/447 Erytrai ve diğer bağımlı yerleşimlerle birlikte	900 dr.	9 talanton	IG I^3 264. 3. 28-32
	M.Ö. 447/446 Erytrai ve diğer bağımlı yerleşimlerle birlikte	876 dr. 4 obol	8, 5 talanton +1600 dr.	IG I^3 265. 1. 58-64
	M.Ö. 444/443	66 dr. 4 obol	4000 dr.	IG I^3 268. 1. 27
	M.Ö. 443/442	66 dr. 4 obol	4000 dr.	IG I^3 269. 1. 23
	M.Ö. 442/441	66 dr. 4 obol	4000 dr.	IG I^3 270. 1. 24
	M.Ö. 441/440	66 dr. 4 obol	4000 dr.	IG I^3 271. 1. 18
	M.Ö. 440/439	66 dr. 4 obol	4000 dr.	IG I^3 272. 2.19
	M.Ö. 439/438	66 dr. 4 obol	4000 dr.	IG I^3 273. 1. 33
	M.Ö. 438/437	----		IG I^3 274. 3. 6
	M.Ö. 430/429 [Πολιχνα]ῖοι Ἐρυθραίον	----		IG I^3 281. 1. 23
	M.Ö. 428/427	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 283. 3. 30
17-Priene	M.Ö. 454/453	----		IG I^3 259. 2. 11
	M.Ö. 453/452	100 dr.	1 talanton	IG I^3 260. 10. 8

	M.Ö. 450/449	100 dr.	1 talanton	IG I^3 263. 5. 22
	M.Ö. 448/447	100dr.	1 talanton	IG I^3 264. 4. 18
	M.Ö. 447/446	100 dr.	1 talanton	IG I^3 265. 1. 75
	M.Ö. 446/445	----		IG I^3 266. 5. 15
	M.Ö. 443/442	100 dr.	1 talanton	IG I^3 269. 1. 28
	M.Ö. 442/441	100 dr.	1 talanton	IG I^3 270. 1. 21
18- Pteleon	M.Ö. 450/449 Erythrai'a bağlı diğer yerleşimlerle birlikte	45 dr.	2.700 dr.	IG I^3 263. 2. 16
	M.Ö. 448/447 Erythrai'a bağlı diğer yerleşimlerle birlikte	900 dr.	9 talanton	IG I^3 264. 3. 28-32
	M.Ö. 447/446 Erythrai'a bağlı diğer yerleşimlerle birlikte	876 dr. 4 obol	8,5 talanton + 1600 dr.	IG I^3 265. 1. 58-64
	M.Ö. 443/442	1 dr. 4 obol	100 dr.	IG I^3 269. 1. 24
	M.Ö. 442/441	1 dr. 4 obol	100 dr.	IG I^3 270. 1. 25
	M.Ö. 440/439	1 dr. 4 obol	100 dr.	IG I^3 272. 1. 20
	M.Ö. 439/438	1 dr. 4 obol	100 dr.	IG I^3 273. 2. 5
	M.Ö. 438/437	----		IG I^3 274.3. 8
	M.Ö. 430/429 [Πτελεό]σιοι Ἐρυθραίον	----		IG I^3 281. 1. 21
19-Pygela	M.Ö. 446/445	100 dr.	1 talanton	IG I^3 266. 1. 7
	M.Ö. 444/443	100 dr.	1 talanton	IG I^3 268. 1. 18
	M.Ö. 443/442	100 dr.	1 talanton	IG I^3 269. 1. 29
	M.Ö. 442/441	100 dr.	1 talanton	IG I^3 270. 1. 29
	M.Ö. 441/440	100 dr.	1 talanton	IG I^3 271. 1. 15
	M.Ö. 440/439	100 dr.	1 talanton	IG I^3 272. 2. 13
	M.Ö. 439/438	100 dr.	1 talanton	IG I^3 273. 1. 29
	M.Ö. 433/432	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 279. 1. 62
	M.Ö. 432/431	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 280. 1. 47

	M.Ö. 430/429	----		IG I^3 281. 1. 45
	M.Ö. 415/414	----		IG I^3 290. 1. 24
20- Sidousa	M.Ö. 450/449 Erythrai ve bağımlı yerleşimlerle birlikte	45 dr.	2.700 dr.	IG I^3 263. 2. 15
	M.Ö. 448/447 Erythrai ve bağımlı yerleşimlerle birlikte	900 dr.	9 talanton	IG I^3 264. 3. 28-30a
	M.Ö. 447/446 Erythrai ve bağımlı yerleşimlerle birlikte	876 dr. 4 obol	8,5 talanton +1600 dr.	IG I^3 265. 1. 58-64
	M.Ö. 443/442	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 269. 1. 25
	M.Ö. 442/441	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 270. 1. 26
	M.Ö. 441/440	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 271. 1. 19
	M.Ö. 440/439	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 272. 1. 18
	M.Ö. 439/438	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 273. 2. 4
	M.Ö. 438/437	----		IG I^3 274. 3. 7
	M.Ö. 430/429 [Σιδόσιο]ι Ἐρυθραίον	----		IG I^3 281. 1. 24
21- Teos	M.Ö. 451/450	600 dr.	6 talanton	IG I^3 262. 2. 12
	M.Ö. 450/449	600 dr.	6 talanton	IG I^3 263. 2. 10
	M.Ö. 448/447	600 dr.	6 talanton	IG I^3 264. 4. 6
	M.Ö. 447/446	600 dr.	6 talanton	IG I^3 265. 2. 63
	M.Ö. 446/445	600 dr.	6 talanton	IG I^3 266. 1. 15
	M.Ö. 444/443	600 dr.	6 talanton	IG I^3 268. 1. 24
	M.Ö. 443/442	600 dr.	6 talanton	IG I^3 269. 1. 15
	M.Ö. 442/441	600 dr.	6 talanton	IG I^3 270. 1. 16
	M.Ö. 440/439	600 dr.	6 talanton	IG I^3 272. 1. 10
	M.Ö. 439/438	600 dr.	6 talanton	IG I^3 273. 1. 15
	M.Ö. 433/432	600 dr.	6 talanton	IG I^3 279. 1. 44
	M.Ö. 432/431	600 dr.	6 talanton	IG I^3 280. 1.9

	M.Ö. 430/429	----		IG I^3 281. 1. 50
22- Karene	M.Ö. 454/453			ATL. I., s. 495-496.
23- Elaia (Aiolia)	M.Ö. 454/453	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 259. 1. 16
	M.Ö. 452/451	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 261. 3. 4
	M.Ö. 451/450	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 262. 4. 7
	M.Ö. 446/445	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 261. 1. 17
	M.Ö. 444/443	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 268. 2. 28
	M.Ö. 443/442	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 269. 1. 17
	M.Ö. 442/441	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 270. 1. 18
	M.Ö. 441/440	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 271. 2.9
	M.Ö. 440/439	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 272. 1.12
	M.Ö. 439/438	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 273. 1. 16
	M.Ö. 433/432	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 279. 1. 32
	M.Ö. 432/431	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 280. 1.33
	M.Ö. 430/429	----		IG I^3 281. 1. 52
	M.Ö. 429/428	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 282. 4. 21
	M.Ö. 421/420	----		IG I^3 285. 2. 8-9
24- Kyme	M.Ö. 452/451	1200 dr.	12 talanton	IG I^3 261. 5. 2
	M.Ö. 451/450	1200 dr.	12 talanton	IG I^3 262. 2. 30
	M.Ö. 448/447	900 dr.	9 talanton	IG I^3 264.1.13
	M.Ö. 447/446	900 dr.	9 talanton	IG I^3 265.1.15
	M.Ö. 446/445	900 dr.	9 talanton	IG I^3 266.1.16
	M.Ö. 444/443	900 dr.	9 talanton	IG I^3 268.1.26
	M.Ö. 443/442	900 dr.	9 talanton	IG I^3 269.1.16
	M.Ö. 442/441	900 dr.	9 talanton	IG I^3 270.1.17

	M.Ö. 440/439	900 dr.	9 talanton	IG I^3 272.1.20
	M.Ö. 439/438	900 dr.	9 talanton	IG I^3 273.1.18
	M.Ö. 433/432	900 dr.	9 talanton	IG I^3 279.1.43
	M.Ö. 432/431	900 dr.	9 talanton	IG I^3 280.1.57
	M.Ö. 421/420	----		IG I^3 285.2.10
25- Myrina	M.Ö. 453/452	100 dr.	1 talanton	IG I^3 260.8.11
	M.Ö. 452/451	100 dr.	1 talanton	IG I^3 261.3.7
	M.Ö. 451/450	100 dr.	1 talanton	IG I^3 262.4.30
	M.Ö. 450/449	100 dr.	1 talanton	IG I^3 263.28
	M.Ö. 448/447	100 dr.	1 talanton	IG I^3 264.1.9
	M.Ö. 447/446	100 dr.	1 talanton	IG I^3 265.1.11
	M.Ö. 446/445	100 dr.	1 talanton	IG I^3 266.1.14
	M.Ö. 444/443	100 dr.	1 talanton	IG I^3 268.1.23
	M.Ö. 443/442	100 dr.	1 talanton	IG I^3 269.1.11
	M.Ö. 442/441	100 dr.	1 talanton	IG I^3 270.1.15
	M.Ö. 440/439	100 dr.	1 talanton	IG I^3 272.1.18
	M.Ö. 439/438	100 dr.	1 talanton	IG I^3 273.1.21
	M.Ö. 433/432	100 dr.	1 talanton	IG I^3 279.1.50
	M.Ö. 432/431	100 dr.	1 talanton	IG I^3 280.1.41
	M.Ö. 430/429	100 dr.	1 talanton	IG I^3 281.1.51
	M.Ö. 429/428	100 dr.	1 talanton	IG I^3 282.4.14
	M.Ö. 428/427	100 dr.	1 talanton	IG I^3 283.3.17
	M.Ö. 415/414	----		IG I^3 290.1.18
26- Pitane	M.Ö. 453/452	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 260.7.17
	M.Ö. 452/451	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 261.5.26
	M.Ö. 451/450	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 262.3.24

	M.Ö. 450/449	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 263.5.2
	M.Ö. 448/447	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 264.1.14
	M.Ö. 447/446	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 265.1.16
	M.Ö. 446/445	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 266.1.8
	M.Ö. 444/443	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 268.1.19
	M.Ö. 443/442	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 269.1.19
	M.Ö. 442/441	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 270.1.20
	M.Ö. 441/440	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 271.1.13
	M.Ö. 440/439	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 272.1.22
	M.Ö. 439/438	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 273.1.23
	M.Ö. 433/432	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 279.1.56
	M.Ö. 430/429	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 281.1.41
27- Gryneion (Grynia)	M.Ö. 453/452	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 260.7.16
	M.Ö. 452/451	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 261.5.27
	M.Ö. 448/447	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 264.1.15
	M.Ö. 447/446	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 265.1.17
	M.Ö. 446/445	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 266.1.3
	M.Ö. 443/442	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 269.1.6
	M.Ö. 442/441	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 270.1.7
	M.Ö. 441/440	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 271.2.10
	M.Ö. 440/439	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 272.1.13
	M.Ö. 439/438	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 273.1.7
	M.Ö. 433/432	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 279.1.59
	M.Ö. 432/431	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 280.1.43
	M.Ö. 428/427	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 283.3.18
28- Thermai	M.Ö. 452/451	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 261.5.6
	M.Ö. 451/450	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 262.2.2

	M.Ö. 450/449	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 263.2.36
	M.Ö. 448/447	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 264.1.27
	M.Ö. 447/446	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 265.1.29
	M.Ö. 443/442 Θερμαῖοι ἐχς Ἰ	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 269.1.4
	M.Ö. 442/441 Θερμαῖοι ἐχς Ἰ	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 270.1.5
	M.Ö. 441/440 [Θερ]μαῖοι [ἐ]ν Ἰκάροι	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 271.2.7
	M.Ö. 440/439 [Θερμαῖοι ⁝ ἐχς Ἰκάρο ⁝]	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 272.1.17
	M.Ö. 439/438 [Θερμαῖοι ⁝ ἐχς Ἰκάρο ⁝]	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 273.1.5
	M.Ö. 433/432	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 279.1.34
	M.Ö. 432/431	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 280.1.16
	M.Ö. 430/429 [Θερμαῖοι ἐχς Ἰ]κά[ρο]	----		IG I^3 281.1.9
	M.Ö. 429/428 [Θερμαῖοι ἐχς Ἰ]κά[ρο]	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 282.4.35
29- Maiandros	M.Ö. 454/453	66 dr. 4 obol	4000 dr.	IG I^3 259.3.29
	M.Ö. 452/451	66 dr.	4000 dr.	IG I^3 261.4.5
	M.Ö. 445/444	66 dr.	4000 dr.	IG I^3 267.5.19
30- Nisyros	M.Ö. 452/451	150 dr.	1, 5 talanton	IG I^3 261.4.4
	M.Ö. 446/445	----		IG I^3 266.1.5
	M.Ö. 443/442	100 dr.	1 talanton	IG I^3 269.1.8
	M.Ö. 442/441	100 dr.	1 talanton	IG I^3 270.1.9

	M.Ö. 440/439	100 dr.	1 talanton	IG I^3 272.1.9
	M.Ö. 439/438	100 dr.	1 talanton	IG I^3 273.1.9
	M.Ö. 433/432	100 dr.	1 talanton	IG I^3 279.1.47
	M.Ö. 429/428	100 dr.	1 talanton	IG I^3 282.3.20
	M.Ö. 428/427	----		IG I^3 283.1.30
31- Oine	M.Ö. 454/453 **[Οἰ]ναῖοι ἐν Ἰ-** **κάροι**	133 dr. 2 obol	1 talanton +2000 dr.	IG I^3 259.4.6-7
	M.Ö. 453/452 **[Οἰ]ναῖοι ἐν Ἰ-** **κάροι**	133 dr. 2 obol	1 talanton +2000 dr.	IG I^3 260.6.8-9
	M.Ö. 451/450 Οἰναῖοι ἐχς Ἰκάρο	133 dr. 2 obol	1 talanton +2000 dr.	IG I^3 262.2.9-10
	M.Ö. 450/449 **[Οἰ]ναῖοι ἐν Ἰ-** **κάροι**	100 dr.	1 talanton	IG I^3 263.2.2-3

Tablo 12

Atina Vergi Listeleri'ndeki (ATL) Kayıtlara Göre Karia Bölgesinde Delos Birliği'ne Vergi Ödeyen Yerleşim Merkezleri				
Yerleşim Merkezi	**Verginin Ödendiği Yıl**	**ATL'de Geçen Verginin 1/60'lık Oranı**	**Yıllık Vergi Oranı**	**Referans**
1. Kalynda	M.Ö. 444/443	----		IG I^3 268.5.8.
	M.Ö. 443/442	100 dr.	1 talanton	IG I^3 269.4.8.
	M.Ö. 442/441	100 dr.	1 talanton	IG I^3 270.4.9.
	M.Ö. 441/440	100 dr.	1 talanton	IG I^3 271.2.70.
	M.Ö. 440/439	100 dr.	1 talanton	IG I^3 272.2.90.
2. Oula	M.Ö. 453/452	17 dr. 1 obol	1030 dr.	IG I^3 260. 1.17.

3-Larymna	M.Ö. 428/427 Λερ[. . . .]ι	19 dr. 2,5 obol	1165 dr.	IG I^3 260. 1. 34.
4-Karbasyanda	M.Ö. 454/453	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 259. 4.23.
	M.Ö. 453/452	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 260.6.17.
	M.Ö. 452/451	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 261.5.14.
	M.Ö. 451/450	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 262.2.4.
	M.Ö. 450/449	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 263.1.5.
	M.Ö. 448/447	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 264.2.6.
	M.Ö. 447/446	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 265.1.48.
	M.Ö. 446/445	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 266.3.13.
	M.Ö. 444/443	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 268.3.20.
	M.Ö. 443/442	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 269.4.3.
	M.Ö. 442/441	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 270.4.4.
	M.Ö. 441/440 Καρβασυ[α]νδε̃ς παρὰ Καῦνον	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 271.2.68-69
	M.Ö. 440/439	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 272.1.74.
	M.Ö. 439/438 [Καρβασυ]α[νδ]ε̃ς π[αρὰ] Καῦνον	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 273.4.30.
	M.Ö. 433/432 [Καρβα]συανδε̃[ς] [παρὰ Κ]αῦνο[ν]	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 279.1.12-13.
	M.Ö. 432/431 Ḳ[αρβασυανδε̃ς] [παρὰ Καῦνον]	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 280.1.21-22.
	M.Ö. 430/429 [Καρβασυανδε̃ς ἀπὸ Κα]ύνο	----		IG I^3 281.1.29.
	M.Ö. 421/420 [Κα]ρβασυανδε̃ς	----		IG I^3 285.2.13-14.

	[πα]ρὰ Καῦγ[ον]			
5- Madnasa	M.Ö. 454/453	200 dr.	2 talanton	IG I^3 259. 1.26.
	M.Ö. 452/451	200 dr.	2 talanton	IG I^3 261.1.32.
	M.Ö. 450/449	100 dr.	1 talanton	IG I^3 262.5.27.
	M.Ö. 447/446	100 dr.	1 talanton	IG I^3 265.2.103.
	M.Ö. 445/444	100 dr.	1 talanton	IG I^3 267.5.23.
	M.Ö. 443/442	100 dr.	1 talanton	IG I^3 269. 5.4.
	M.Ö. 442/441	100 dr.	1 talanton	IG I^3 270.4.37.
	M.Ö. 441/440	100 dr.	1 talanton	IG I^3 271.2.81.
	M.Ö. 440/439	100 dr.	1 talanton	IG I^3 272.2.74.
	M.Ö. 433/432	100 dr.	1 talanton	IG I^3 279.1.70.
	M.Ö. 432/431	100 dr.	1 talanton	IG I^3 280.1.13.
6- Alinda	M.Ö. 453/452	150 dr. 4 obol	1,5 talanton + 40 dr.	IG I^3 260. 1. 3. ?
	M.Ö. 451/450	110—dr. Ve ? obol		IG I^3 262. 5. 21; Flensted-Jensen, 2004, s. 111 (1 talanton ve ? obol)
7- Amos	M.Ö. 428/427	37 dr. 3 obol	2250 dr.	IG I^3 283. 3. 33.
8- Amynanda	M.Ö. 453/452	50 dr. 5 obol	3050 dr.	IG I^3 260. 1. 15.
	M.Ö. 446/445	75 dr. Muhtemelen Syangela yerleşimiyle birlikte	4.500 dr.	IG I^3 266. 3. 21-22.
	M.Ö. 444/443	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 268. 4. 26.
	M.Ö. 443/442…			ATL. I, 468; Flensted-Jensen, 2004, s. 1111.

	Bundan sonra ödemeler muhtemelen Syengela yerleşimiyle birlikte yapılmıştır.			
9- Amyzon (Mydon)	M.Ö. 454/453	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 259. 6.6.
			1500 dr.	
	M.Ö. 452/451	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 261.1.5.
	M.Ö. 448/447	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 264.2.4.
	M.Ö. 447/446	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 265.1.45.
	M.Ö. 446/445	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 266.3.18.
	M.Ö. 444/443	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 268.4.30.
	M.Ö. 443/442	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 269. 4.27.
	M.Ö. 442/441	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 270.5.7.
	M.Ö. 441/440	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 271.2.72.
	M.Ö. 440/439	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 272.1.84.
10- Arlissos	M.Ö. 445/444	10 dr.	600 dr.	IG I^3 267.3.31; Flensted-Jensen, 2004, s. 1112.
11- Aula (Αὐλιᾶται Κᾶρες)	M.Ö. 454/453	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 259.6.13.
	M.Ö. 452/451	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 261.3.31.
	M.Ö. 451/450	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 262.2.6.
	M.Ö. 450/449	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 263.1.9.
	M.Ö. 448/447 (Οὐλιᾶται)	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 264.2.7.
	M.Ö. 447/446	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 265.1.49.
	M.Ö. 446/445	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 266.3.12.
	M.Ö. 444/443	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 268.3.19.
	M.Ö. 443/442	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 269.4.2.
	M.Ö. 442/441	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 270.4.3.

	M.Ö. 441/440	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 271.2.68.
	M.Ö. 440/439	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 272.1.75.
	M.Ö. 433/432	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 279.1.15.
	M.Ö. 415/414	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 290.1.3.
12- Bargasa (Pargaseus)	M.Ö. 450/449	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 263.3.36.
	M.Ö. 446/445	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 266.3.15.
	M.Ö. 445/444	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 267.3.33.
	M.Ö. 444/443	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 268.3.22.
13-Bargylia	M.Ö. 453/452	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 260.10.10.
	M.Ö. 451/450	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 262.3.25.
	M.Ö. 450/449	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 263.5.24.
	M.Ö. 448/447	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 264.3.11.
	M.Ö. 447/446	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 265.2.41.
	M.Ö. 445/444	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 267.3.27.
	M.Ö. 443/442	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 269.4.32.
	M.Ö. 441/440	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 271.2.85.
	M.Ö. 440/439	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 272.2.81.
14-Bolbai	M.Ö. 453/452	17 dr. 1 obol	1030 dr.	IG I^3 260.1.12.
	M.Ö. 446/445	----		IG I^3 266.5.13.
15- Khalketor	M.Ö. 451/450	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 262.5.24.
	M.Ö. 450/449	35 dr.	2100 dr.	IG I^3 263.2.38.

	M.Ö. 448/447	35 dr.	2100 dr.	IG I^3 264.2.24.
	M.Ö. 447/446	35 dr.	2100 dr.	IG I^3 265.2.14.
	M.Ö. 445/444	35 dr.	2100 dr.	IG I^3 267.5.30.
	M.Ö. 443/442	35 dr.	2100 dr.	IG I^3 269.4.30.
	M.Ö. 442/441	35 dr.	2100 dr.	IG I^3 270.4.30.
	M.Ö. 441/440	35 dr.	2100 dr.	IG I^3 271.1.82.
	M.Ö. 440/439	35 dr.	2100 dr.	IG I^3 272.2.75.
	M.Ö. 425/424	En az 2 talanton.		IG I^3 71.2.101; Flensted-Jenes, 2004, s. 1113.
16- Khersonesos	M.Ö. 452/451	300 dr.	3 talanton	IG I^3 261.4.9.
	M.Ö. 451/450	300 dr.	3 talanton	IG I^3 262.1.16.
	M.Ö. 450/450	300 dr.	3 talanton	IG I^3 263.1.2.
	M.Ö. 448/447	300 dr.	3 talanton	IG I^3 264.1.16.
	M.Ö. 447/446	300 dr.	3 talanton	IG I^3 265.1.18.
	M.Ö. 444/443	270 dr.	2,5 talanton + 1200 dr.	IG I^3 268.4.20.
	M.Ö. 443/442	270 dr.	2,5 talanton + 1200 dr.	IG I^3 269.3.35.
	M.Ö. 442/441	270 dr.	2,5 talanton + 1200 dr.	IG I^3 270.3.38.
	M.Ö. 441/440	270 dr.	2,5 talanton + 1200 dr.	IG I^3 271.1.79.
	M.Ö. 440/439	270 dr.	2,5 talanton + 1200 dr.	IG I^3 272.2.72.
	M.Ö. 433/432	300 dr.	3 talanton	IG I^3 279.1.22.
	M.Ö. 429/428	300 dr.	3 talanton	IG I^3 282.4.52.
	M.Ö. 428/427	----		IG I^3 283.3.31-32.

	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.1.137.
17-Khios (Χῖοι : Ḳ[ᾶ]ρ[ες)	M.Ö. 454/453	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 259.5.21.
	M.Ö. 448/447	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 264.1.21.
	M.Ö. 447/446	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 265.1.23.
	M.Ö. 425/424	En az 2 talanton		IG I^3 71.2.105.
18-Erine	M.Ö. 453/452	68 dr. 5 obol	4130 dr.	IG I^3 260.1.14.
	M.Ö. 450/449	54 dr.	3240 dr.	IG I^3 263.5.11.
	M.Ö. 446/445	66 dr. 4 obol	4000 dr.	IG I^3 266.3.24.
	M.Ö. 425/424	1 talanton		IG I^3 71.2.99.
19- Euromos	M.Ö. 450/449	41 dr. 4 obol	2500 dr.	IG I^3 263.5.30.
	M.Ö. 447/446	41 dr. 4 obol	2500 dr.	IG I^3 265.2.106.
	M.Ö. 445/444	41 dr. 4 obol	2500 dr.	IG I^3 267.5.21.
	M.Ö. 443/442	41 dr. 4 obol	2500 dr.	IG I^3 269.4.31.
	M.Ö. 442/441	41 dr. 4 obol	2500 dr.	IG I^3 270.4.31.
	M.Ö. 441/440	41 dr. 4 obol	2500 dr.	IG I^3 271.2.80.
	M.Ö. 440/439	41 dr. 4 obol	2500 dr.	IG I^3 272.2.71.
	M.Ö. 425/424 synela grubuyla (Edries, Hymisseis)	6 talanton		IG I^3 71.2.143-144.
	M.Ö. 425/424 tek başına	5 talanton		IG I^3 71.2.100.
20- Halikarnassos	M.Ö. 454/453	----		IG I^3 259.4.13.

	M.Ö. 452/451	166 dr. 4 obol	1,5 talanton +1000 dr.	IG I^3 261.3.8.
	M.Ö. 451/450	166 dr. 4 obol	1,5 talanton +1000 dr.	IG I^3 262.1.31.
	M.Ö. 450/449	200 dr.	2 talanton	IG I^3 263.2.41.
	M.Ö. 448/447	200 dr.	2 talanton	IG I^3 264.1.8.
	M.Ö. 447/446	200 dr.	2 talanton	IG I^3 265.1.10.
	M.Ö. 445/444	166 dr. 4 obol	1,5 talanton +1000 dr.	IG I^3 267.5.26.
	M.Ö. 444/443	166 dr. 4 obol	1,5 talanton +1000 dr.	IG I^3 268.4.18.
	M.Ö. 443/442	166 dr. 4 obol	1,5 talanton +1000 dr.	IG I^3 269.4.25.
	M.Ö. 442/441	166 dr. 4 obol	1,5 talanton +1000 dr.	IG I^3 270.4.26.
	M.Ö. 441/440	166 dr. 4 obol	1,5 talanton +1000 dr.	IG I^3 271.1.78.
	M.Ö. 440/439	166 dr. 4 obol	1,5 talanton +1000 dr.	IG I^3 272.2.83.
	M.Ö. 439/438	166 dr. 4 obol	1,5 talanton +1000 dr.	IG I^3 273.4.32.
	M.Ö. 433/432	166 dr. 4 obol	1,5 talanton +1000 dr.	IG I^3 279.1.67.
	M.Ö. 432/431	166 dr. 4 obol	1,5 talanton +1000 dr.	IG I^3 280.1.65.
	M.Ö. 429/428	166 dr. 4 obol	1,5 talanton +1000 dr.	IG I^3 282.4.15.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.1.144.
21- Hyblissos	M.Ö. 453/452	17 dr. 1 obol	1030 dr.	IG I^3 260.1.7.
	M.Ö. 451/450	17 dr. 4 obol	1030 dr.	IG I^3 262.5.26.
	M.Ö. 425/424	En az 2000 dr.		IG I^3 72.2.108; Flensted-Jensen, 2004, s. 1116.
22- Hydai/Kydai	M.Ö. 454/453	6 dr. 4. obol	400 dr.	IG I^3 259.2.12.

	M.Ö. 451/450	6 dr. 4. obol	400 dr.	IG I^3 262.5.25.
	M.Ö. 450/449	6 dr. 4. obol	400 dr.	IG I^3 263.2.40.
	M.Ö. 448/447	6 dr. 4. obol	400 dr.	IG I^3 264.2.22.
	M.Ö. 447/4446	6 dr. 4. obol	400 dr.	IG I^3 265.2.12.
	M.Ö. 425/424	2000 dr.		IG I^3 71.2.150.
23- Hydissos	M.Ö. 448/447	100 dr.	1 talanton	IG I^3 264.3.21.
	M.Ö. 447/446	100 dr.	1 talanton	IG I^3 265.2.51.
24- Hymessos	M.Ö. 451/450	20 dr.	1200 dr.	IG I^3 262.4.19.
	M.Ö. 448/447	20 dr.	1200 dr.	IG I^3 264.3.20.
	M.Ö. 447/446	20 dr.	1200 dr.	IG I^3 265.2.50.
	M.Ö. 425/424 Edries, Kyromeis'le birlikte	6 talanton		IG I^3 71.2.143-144; Flensted-Jensen, 2004, s. 1117.
25- Iasos	M.Ö. 450/449	100 dr.	1 talanton	IG I^3 263.5.21.
	M.Ö. 447/446	100 dr.	1 talanton	IG I^3 265.1.112.
	M.Ö. 446/445	100 dr.	1 talanton	IG I^3 266.5.11.
	M.Ö. 445/444	100 dr.	1 talanton	IG I^3 267.5.22.
	M.Ö. 443/442	100 dr.	1 talanton	IG I^3 269.4.29.
	M.Ö. 442/441	100 dr.	1 talanton	IG I^3 270.4.29.
	M.Ö. 441/440	100 dr.	1 talanton	IG I^3 271.2.79.
	M.Ö. 440/439	100 dr.	1 talanton	IG I^3 272.2.70.
	M.Ö. 433/432	100 dr.	1 talanton	IG I^3 279.1.69.
	M.Ö. 432/431	100 dr.	1 talanton	IG I^3 280.1.63.

	M.Ö. 430/429	----		IG I^3 281.1.16.
	M.Ö. 428/427	----		IG I^3 283.3.26.
	M.Ö. 427/426	-----		IG I^3 284. 1.4.
	M.Ö. 421/420	300 dr.	3 talanton	IG I^3 285.1.91.
	M.Ö. 415/414	----		IG I^3 290.1.12.
26- Edries (Idrias)	M.Ö. 425/424 Hymessos, Euromos (Kyromeis)'le birlikte	6 talanton		IG I^3 71.2.143-144; Flensted-Jensen, 2004, s. 1117.
27- Idyma	M.Ö. 453/452 Πακτύες Ἰδυμ[εύς]	114 dr. 5 obol	890 dr.	IG I^3 260.1.16.
	M.Ö. 448/447	86 dr. 4 obol	5.200 dr.	IG I^3 264.1.25.
	M.Ö. 447/446	----		IG I^3 265.27.1.
	M.Ö. 445/444	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 267.5.27.
	M.Ö. 442/441	----		IG I^3 270.5.13.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.1.140.
28- Karyanda	M.Ö. 452/451	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 261.1.31.
	M.Ö. 450/449	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 263.5.25.
	M.Ö. 447/446	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 265.2.107.
	M.Ö. 446/445	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 266.5.12.
	M.Ö. 444/443	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 268.4.27.
	M.Ö. 443/442	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 269.5.3.
	M.Ö. 442/441	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 270.4.36.

	M.Ö. 440/439	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 272.1.76.
	M.Ö. 432/431	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 280.1.12.
	M.Ö. 430/429	----		IG I^3 281.1.26.
	M.Ö. 425/424	1000 dr.		IG I^3 71.2.138.
	M.Ö. 415/414	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 290.1.7.
29- Kasolaba	M.Ö. 454/453	41 dr. 4 obol	2.500 dr.	IG I^3 259.4.27.
	M.Ö. 453/452	41 dr. 4 obol	2.500 dr.	IG I^3 260.8.15.
	M.Ö. 452/451	41 dr. 4 obol	2.500 dr.	IG I^3 261.4.24.
	M.Ö. 451/450	41 dr. 4 obol	2.500 dr.	IG I^3 262.1.12.
	M.Ö. 450/449	41 dr. 4 obol	2.500 dr.	IG I^3 263.2.32.
	M.Ö. 448/447	41 dr. 4 obol	2.500 dr.	IG I^3 264.4.32.
	M.Ö. 447/446	41 dr. 4 obol	2.500 dr.	IG I^3 265.1.44.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.1.172.
30-Kaunos	M.Ö. 453/452	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 260.7.8.
	M.Ö. 452/451	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 261.5.15.
	M.Ö. 451/450	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 262.1.18.
	M.Ö. 448/447	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 264.1.38.
	M.Ö. 447/446	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 265.1.40.
	M.Ö. 446/445	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 266.3.14.
	M.Ö. 444/443	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 268.3.21.
	M.Ö. 443/442	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 269.4.14.
	M.Ö. 442/441	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 270.4.14.
	M.Ö. 441/440	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 271.1-2.63.64.

	M.Ö. 440/439	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 272.1.70.
	M.Ö. 438/437	----		IG I^3 274.3.5.
	M.Ö. 433/432	----		IG I^3 279.1.9.
	M.Ö. 421/420			IG I^3 285.2.11.
	M.Ö. 425/424	10 talanton		IG I^3 71.2.98.
31- Kedreai	M.Ö. 454/453	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 259.5.17.
	M.Ö. 452/451	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 261.1.12.
	M.Ö. 451/450	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 262.1.14.
			3000 dr.	
	M.Ö. 448/447	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 264.2.36.
	M.Ö. 447/446	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 265.2.26.
	M.Ö. 446/445	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 266.3.22.
	M.Ö. 445/444	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 267.3.24.
	M.Ö. 444/443	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 268.4.32.
	M.Ö. 443/442	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 269.4.4.
	M.Ö. 442/441	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 270.4.5.
	M.Ö. 441/440	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 271.2.76.
	M.Ö. 440/439	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 272.2.36.
	M.Ö. 432/431	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 280.1.69.
	M.Ö. 430/429 [Κεδριᾶ]ται ἀπὸ Καρίας	----		IG I^3 281.1.18.
	M.Ö. 428/427	----		IG I^3 283.3.7.
	M.Ö. 415/414	----		IG I^3 290.1.20.

32- Keramos	M.Ö. 454/453	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 259.5.18.
	M.Ö. 452/451	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 261.1.4.
	M.Ö. 451/450	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 262.4.26.
	M.Ö. 448/447	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 264.1.6.
	M.Ö. 447/446	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 265.1.8.
	M.Ö. 445/444	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 267.5.25.
	M.Ö. 443/442	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 269.4.20.
	M.Ö. 442/441	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 270.4.20.
	M.Ö. 441/440	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 271.2.71.
	M.Ö. 440/439	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 272.1.82.
	M.Ö. 432/431	----		IG I^3 280.1.31.
	M.Ö. 415/414	----		IG I^3 290.1.25.
33-Killara	M.Ö. 451/450	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 262.5.28.
34- Kindye	M.Ö. 453/452	100 dr.	1 talanton	IG I^3 260.10.9.
	M.Ö. 450/449	100 dr.	1 talanton	IG I^3 263.5.23.
	M.Ö. 447/446	100 dr.	1 talanton	IG I^3 265.1.113.
	M.Ö. 443/442	100 dr.	1 talanton	IG I^3 269.4.16.
	M.Ö. 442/441	100 dr.	1 talanton	IG I^3 270.4.16.
	M.Ö. 440/439	100 dr.	1 talanton	IG I^3 272.1-2.69.
	M.Ö. 425/424	3 talanton		IG I^3 71.1.155-156.

	Κιν[δυεξ □σν] ἄρ[χει			
35- Knidos	M.Ö. 452/451	300 dr.	3 talanton	IG I^3 261.4.8.
	M.Ö. 451/450	300 dr.	3 talanton	IG I^3 262.1.15.
	M.Ö. 450/449	500 dr.	5 talanton	IG I^3 263.1.4.
	M.Ö. 448/447	500 dr.	5 talanton	IG I^3 264.2.33.
	M.Ö. 447/446	500 dr.	5 talanton	IG I^3 265.2.23.
	M.Ö. 444/443	300 dr.	3 talanton	IG I^3 268.4.19.
	M.Ö. 443/442	300 dr.	3 talanton	IG I^3 269.4.21.
	M.Ö. 442/441	300 dr.	3 talanton	IG I^3 270.4.21.
	M.Ö. 441/440	300 dr.	3 talanton	IG I^3 271.2.73.
	M.Ö. 440/439	300 dr.	3 talanton	IG I^3 272.1.86.
	M.Ö. 432/431	----		IG I^3 280.1.30.
	M.Ö. 428/427	200 dr.	2 talanton	IG I^3 283.3.20.
	M.Ö. 427/426	200 dr.	2 talanton	IG I^3 284.1.13.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.1.134.
36- Kodapa	M.Ö. 453/452	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 260.2.2.
	M.Ö. 451/450	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 262.1.29.
	M.Ö. 448/447	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 264.2.21.
	M.Ö. 447/446	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 265.2.11.
	M.Ö. 445/444	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 267.3.32.
	M.Ö. 425/424	En az 2000 dr.		IG I^3 71.2.103; Flensted-Jensen, 2004, s. 1125.

37- Krya	M.Ö. 453/452	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 260.7.10.
	M.Ö. 452/451	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 261.5.16.
	M.Ö. 451/450	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 262.2.5.
	M.Ö. 450/449	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 263.1.6.
	M.Ö. 448/447	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 264.2.8.
	M.Ö. 447/446	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 265.1.50.
	M.Ö. 446/445	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 266.3.23.
	M.Ö. 444/443	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 268.4.33.
	M.Ö. 443/442	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 269.4.5.
	M.Ö. 442/441	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 270.4.6.
	M.Ö. 441/440	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 271.2.65.
	M.Ö. 440/439	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 272.1.73.
	M.Ö. 433/432	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 279.1.14.
	M.Ö. 429/428 [Κρυεῖς ἀπὸ Καρία]ς	----		IG I^3 282.4.33.
	M.Ö. 428/427	----		IG I^3 283.2.28.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.2.155.
38- Kyllandos	M.Ö. 454/453	200 dr.	2 talanton	IG I^3 259.5.20.
	M.Ö. 452/451	200 dr.	2 talanton	IG I^3 261.3.9.
	M.Ö. 451/452	200 dr.	2 talanton	IG I^3 262.1.32.
	M.Ö. 448/447	200 dr.	2 talanton	IG I^3 264.1.19.
	M.Ö. 447/446	200 dr.	2 talanton	IG I^3 265.1.21.
	M.Ö. 425/424 Τυμν — — — Κυλλ[άνδιος] (Bölgenin yöneticisi)	----		IG I^3 71.1.142; Flensted-Jensen, 2004, s. 1126.

39- Lepsimandos	M.Ö. 453/452	17 dr. 1 obol	1030 dr.	IG I^3 260.1.13.
	M.Ö. 452/451	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 261.4.25.
	M.Ö. 451/450	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 262.1.13.
	M.Ö. 448/447	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 264.4.31.
	M.Ö. 447/446	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 265.1.42.
	M.Ö. 446/445	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 266.3.17.
	M.Ö. 445/444	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 267.3.28.
	M.Ö. 444/443	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 268.4.28.
	M.Ö. 443/442	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 269.5.2.
	M.Ö. 442/441	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 270.4.35.
	M.Ö. 441/440	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 271.1.83.
	M.Ö. 440/439	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 272.2.77.
	M.Ö. 425/424	2000 dr.		IG I^3 71.2.102.
	M.Ö. 410/409	----		IG I^3 100. 3.6.2.
40- Kyrbissos	M.Ö. 454/453	33 dr. 2 obol	2000dr.	IG I^3 259.4.16.
	M.Ö. 452/451	33 dr. 2 obol	2000dr.	IG I^3 261.3.10.
	M.Ö. 451/450	33 dr. 2 obol	2000dr.	IG I^3 262.1.33.
	M.Ö. 450/449	33 dr. 2 obol	2000dr.	IG I^3 263.2.9.
	M.Ö. 448/447	33 dr. 2 obol	2000dr.	IG I^3 264.1.20.
	M.Ö. 447/446	33 dr. 2 obol	2000dr.	IG I^3 265.1.22.
	M.Ö. 446/445	33 dr. 2 obol	2000dr.	IG I^3 266.3.25.
	M.Ö. 445/444	33 dr. 2 obol	2000dr.	IG I^3 267.5.28.
	M.Ö. 425/424	En az 2000 drahmi		IG I^3 71.2.106.
41- Latmos/ Herakleia	M.Ö. 453/452	100 dr.	1 talanton	IG I^3 260.10.3.
	M.Ö. 452/451	100 dr.	1 talanton	IG I^3 261.2.29.

	M.Ö. 451/450	100 dr.	1 talanton	IG I^3 262.2.16.
	M.Ö. 447/446	100 dr.	1 talanton	IG I^3 265.1.109.
	M.Ö. 446/445	100 dr.	1 talanton	IG I^3 266.5.8.
	M.Ö. 445/444	100 dr.	1 talanton	IG I^3 267.5.18.
	M.Ö. 444/443	100 dr.	1 talanton	IG I^3 268.4.29.
	M.Ö. 443/442	100 dr.	1 talanton	IG I^3 269.4.26.
	M.Ö. 442/441	100 dr.	1 talanton	IG I^3 270.4.27.
	M.Ö. 441/440	100 dr.	1 talanton	IG I^3 271.2.78.
	M.Ö. 440/439	100 dr.	1 talanton	IG I^3 272.2.86.
	M.Ö. 433/432	100 dr.	1 talanton	IG I^3 279.1.68.
	M.Ö. 432/431	100 dr.	1 talanton	IG I^3 280.1.64.
42- Medmasos	M.Ö. 454/453	200 dr.	2 talanton	IG I^3 259.1.26.
	M.Ö. 452/451	200 dr.	2 talanton	IG I^3 261.1.32.
	M.Ö. 450/449	100 dr.	1 talanton	IG I^3 263.5.27.
	M.Ö. 447/446	100 dr.	1 talanton	IG I^3 265.2.103.
	M.Ö. 445/444	100 dr.	1 talanton	IG I^3 267.5.23.
	M.Ö. 443/442	100 dr.	1 talanton	IG I^3 269.5.4.
	M.Ö. 442/441	100 dr.	1 talanton	IG I^3 270.4.37.
	M.Ö. 441/440	100 dr.	1 talanton	IG I^3 271.2.81.
	M.Ö. 440/439	100 dr.	1 talanton	IG I^3 272.2.74.
	M.Ö. 433/432	100 dr.	1 talanton	IG I^3 279.1.70.
	M.Ö. 432/431	100 dr.	1 talanton	IG I^3 280.1.13.
43- Mylasa	M.Ö. 450/449	100 dr.	1 talanton	IG I^3 263.1.12.

	M.Ö. 447/446	100 dr.	1 talanton	IG I^3 265.2.105.
	M.Ö. 446/445	86 dr. 4 obol	5200 dr.	IG I^3 266.5.10.
	M.Ö. 445/444	86 dr. 4 obol	5200 dr.	IG I^3 267.5.31.
	M.Ö. 443/442	86 dr. 4 obol	5200 dr.	IG I^3 269.4.34.
	M.Ö. 442/441	86 dr. 4 obol	5200 dr.	IG I^3 270.4.33.
	M.Ö. 441/440	86 dr. 4 obol	5200 dr.	IG I^3 271.2.82.
	M.Ö. 440/439	86 dr. 4 obol	5200 dr.	IG I^3 272.2.76.
44- Myndos	M.Ö. 453/452	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 260.6.16.
	M.Ö. 452/451	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 261.5.18.
	M.Ö. 451/450	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 262.3.26.
	M.Ö. 450/449 Μύνδιοι [vacat] παρὰ Τέρμερα	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 263.2.11-12.
	M.Ö. 448/447	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 264.2.10.
	M.Ö. 447/446	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 265.1.52.
	M.Ö. 446/445	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 266.3.11.
	M.Ö. 445/444	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 267.5.29.
	M.Ö. 444/443	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 268.3.18.
	M.Ö. 443/442	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 269.5.6.
	M.Ö. 442/441	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 270.5.4.
	M.Ö. 441/440	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 271.2.86.
	M.Ö. 440/439	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 272.2.88.
	M.Ö. 432/431	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 280.1.70.
	M.Ö. 430/429 [Μύνδ]ιοι παρὰ Τέρμερα	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 281.1.47.

	M.Ö. 428/427	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 283.2.32.
	M.Ö. 427/426	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 284.1.21.
	M.Ö. 425/424	1000 dr.		IG I^3 71.2.141-142.
	M.Ö. 421/420 Μύνδι[οι παρὰ] Τέρμερα	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 285.1.92-93.
45- Narisbara	M.Ö. 454/453	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 259.6.5.
	M.Ö. 451/450	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 262.4.28.
	M.Ö. 448/447	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 264.1.2.
	M.Ö. 447/446	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 265.1.4.
	M.Ö. 444/443	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 268.5.17.
	M.Ö. 442/441	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 270.5.8.
	M.Ö. 441/440	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 271.1.71.
	M.Ö. 440/439	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 272.1.81.
46- Naksia	M.Ö. 454/453	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 259.1.25.
	M.Ö. 452/451	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 261.5.8.
	M.Ö. 451/450	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 262.4.13.
	M.Ö. 448/447	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 264.2.2.
	M.Ö. 447/446	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 265.1.43.
	M.Ö. 445/444 Ναχσία παρὰ Μ[υδ](όνα)	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 267.3.29.
	M.Ö. 444/443	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 268.5.15.
	M.Ö. 443/442	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 269.4.23.
	M.Ö. 442/441	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 270.4.23.

	M.Ö. 441/440	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 271.1.73.
	M.Ö. 440/439	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 272.1.85.
	M.Ö. 433/432	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 279.1.24.
	M.Ö. 432/431	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 280.1.32.
47- Olaieis	M.Ö. 453/452	17 dr. 1 obol	1030 dr.	IG I^3 260.1.18.
48- Hylimos/ Olymos	M.Ö. 450/449	----		IG I^3 263.2.39.
	M.Ö. 448/447	----		IG I^3 264.4.29.
	M.Ö. 447/446	----		IG I^3 265.1.86.
49- Ouranion	M.Ö. 453/452	17 dr. 1 obol	1030 dr.	IG I^3 260.1.17.
	M.Ö. 451/450	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 262.5.27.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.1.117.
50- Parparon	M.Ö. 451/450	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 262.2.8.
	M.Ö. 450/449	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 263.2.8.
	M.Ö. 448/449	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 264.3.32.
	M.Ö. 447/446	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 265.1.66.
	M.Ö. 446/445	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 266.3.19.
	M.Ö. 445/444	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 267.5.20.
	M.Ö. 444/443	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 268.4.31.
	M.Ö. 443/442	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 269.4.28.
	M.Ö. 442/441	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 270.4.28.
	M.Ö. 441/440	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 271.1.86.
	M.Ö. 440/439	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 272.2.82.
51- Pasanda	M.Ö. 451/450	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 262.3.23.

	M.Ö. 450/449	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 263.1.8.
	M.Ö. 446/445	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 266.3.28.
	M.Ö. 444/443	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 268.5.7.
	M.Ö. 443/442	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 269.4.7.
	M.Ö. 442/441	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 270.4.8.
	M.Ö. 441/440	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 271.1.65.
	M.Ö. 440/439	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 272.1.72.
	M.Ö. 433/432	----		IG I^3 279.1.11.
	M.Ö. 430/429 [Πασανδ̣ε̣ξ ἀπὸ] Ḳ̣αύνο	----		IG I^3 281.1.28.
	M.Ö. 421/420	----		IG I^3 285.2.12.
52- Peleia	M.Ö. 453/452	66 dr. 4 obol	4000 dr.	IG I^3 260.10.2.
	M.Ö. 452/451	----		IG I^3 261.5.31.
	M.Ö. 450/449	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 263.5.28.
	M.Ö. 447/446	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 265.2.104.
	M.Ö. 446/445	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 266.5.14.
	M.Ö. 445/444	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 267.5.24.
	M.Ö. 444/443	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 268.5.14.
	M.Ö. 443/442	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 269.5.5.
	M.Ö. 442/441	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 270.5.3.
	M.Ö. 441/440	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 271.1.81.
	M.Ö. 440/439	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 272.2.73.
	M.Ö. 433/432	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 279.1.28.
	M.Ö. 432/431	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 280.1.68.

53- Pedasa (Pidasa)	M.Ö. 453/452	200 dr.	2 talanton	IG I^3 260.10.7.
	M.Ö. 451/450	200 dr.	2 talanton	IG I^3 262.1.30.
	M.Ö. 448/447	100 dr.	1 talanton	IG I^3 264.1.12.
	M.Ö. 447/446	100 dr.	1 talanton	IG I^3 265.1.14.
	M.Ö. 425/424	3000 dr.		IG I^3 271.2.149.
54- Pladasa	M.Ö. 448/447	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 264.1.11.
	M.Ö. 447/446	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 265.1.13.
	M.Ö. 443/442	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 269.4.24.
	M.Ö. 442/441	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 270.4.24.
	M.Ö. 440/439	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 272.1.89.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.1.150.
55- Pyrnos	M.Ö. 452/451	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 261.4.10.
	M.Ö. 451/450	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 262.1.17.
	M.Ö. 450/449	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 263.1.3.
	M.Ö. 448/447	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 264.1.17.
	M.Ö. 447/446	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 265.1.19.
	M.Ö. 446/445	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 266.3.16.
	M.Ö. 444/443	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 268.3.23.
	M.Ö. 443/442	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 269.4.33.
	M.Ö. 442/441	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 270.4.34.
	M.Ö. 441/440	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 271.1.80.
	M.Ö. 440/439	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 272.2.69.

	M.Ö. 433/432	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 279.1.23.
56- Siloi	M.Ö. 451/450	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 262.5.30.
57- Syangela	M.Ö. 454/453	100 dr.	1 talanton	IG I^3 259.5.16.
	M.Ö. 450/449 Συ[αγγελῆς] [ὃν Πίκρες ἄρχει] yönetici ismiyle	100 dr.	1 talanton	IG I^3 263.1.14-15.
	M.Ö. 448/447	100 dr.	1 talanton	IG I^3 264.1.23.
	M.Ö. 447/446	100 dr.	1 talanton	IG I^3 265.1.25.
	M.Ö. 446/445 Συαγγελ[ῆς] [vacat] καὶ Ἀμυνα[νδῆς]	75 dr.	4500 dr.	IG I^3 266.3.20-21.
	M.Ö. 445/444	100 dr.	1 talanton	IG I^3 267.3.30.
	M.Ö. 444/443 Amynanda'yla birlikte	100 dr.	1 talanton	IG I^3 268.4.25-26.
	M.Ö. 443/442	100 dr.	1 talanton	IG I^3 269.4.35.
	M.Ö. 442/441	100 dr.	1 talanton	IG I^3 270.5.12.
	M.Ö. 441/440	100 dr.	1 talanton	IG I^3 271.2.83.
	M.Ö. 440/439	100 dr.	1 talanton	IG I^3 272.2.78.
	M.Ö. 432/431 Πίγ[ρες] Συα[γγελ]εύς, yönetici ismiyle	100 dr.	1 talanton	IG I^3 280.1.66-67; Flensted-Jensen, 2004, s. 1133.
	M.Ö. 427/426 Συαγγελῆς οἳν ἄρχει Πίτρες, yönetici ismiyle	----		IG I^3 284.1. 7-8.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.1.111.
58- Taramptos	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.1.115.

59- Tarbana	M.Ö. 453/452	17 dr. 1 obol	1030 dr.	IG I^3 260.1.19.
	M.Ö. 442/441	----		IG I^3 270.5.11.
	M.Ö. 441/440	----		IG I^3 271.1.85.
	M.Ö. 440/439	----		IG I^3 272.2.87.
	M.Ö. 425/424	1000 dr.		IG I^3 71.2.140.
60- Telandros	M.Ö. 451/450	100 dr.	1 talanton	IG I^3 262.5.31.
	M.Ö. 448/447	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 264.2.5.
	M.Ö. 447/446	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 265.1.46.
	M.Ö. 444/443	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 268.5.13.
	M.Ö. 443/442	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 269.4.13.
	M.Ö. 442/441	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 270.4.13.
	M.Ö. 441/440	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 271.2.64.
	M.Ö. 440/439	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 272.1.71.
	M.Ö. 433/432	----		IG I^3 279.1.10.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.2.92.
61- Telmessos	M.Ö. 446/445	100 dr.	1 talanton	IG I^3 266.3.33.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.1.130.
62- Termera	M.Ö. 454/453	250 dr.	2,5 talanton	IG I^3 259.4.25.
	M.Ö. 452/451	250 dr.	2,5 talanton	IG I^3 261.5.9.
	M.Ö. 451/450	250 dr.	2,5 talanton	IG I^3 262.2.11.
	M.Ö. 450/449	250 dr.	2,5 talanton	IG I^3 263.3.35.
	M.Ö. 448/447	250 dr.	2,5 talanton	IG I^3 264.1.24.

	M.Ö. 447/446	250 dr.	2,5 talanton	IG I^3 265.1.26.
	M.Ö. 443/442	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 269.5.8.
	M.Ö. 442/441	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 270.5.6.
	M.Ö. 441/440	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 271.2.77.
	M.Ö. 440/439	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 272.2.84.
	M.Ö. 433/442	----		IG I^3 279.1.63.
	M.Ö. 415/414	----		IG I^3 290.1.22.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.1.154.
63- Thasthara	M.Ö. 451/450	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 262.4.29.
	M.Ö. 448/447	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 264.2.3.
	M.Ö. 447/446	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 265.1.41.
	M.Ö. 444/443	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 268.5.16.
	M.Ö. 442/441	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 270..5.9.
	M.Ö. 441/440	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 271.1.72.
	M.Ö. 440/439	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 272.1.83.
64-Thydonos	M.Ö. 451/450	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 262.5.29.
65- Amorgos Adası	M.Ö. 434/433	100 dr.	1 talanton	IG I^3 278.4.10.
	M.Ö. 433/432	100 dr.	1 talanton	IG I^3 279.2.80.
	M.Ö. 432/431	100 dr.	1 talanton	IG I^3 280.2.73.
	M.Ö. 430/429	100 dr.	1 talanton	IG I^3 281.3.58.
	M.Ö. 429/428	100 dr.	1 talanton	IG I^3 282.2.42.
66- Astypalaia	M.Ö. 453/452	200 dr.	2 talanton	IG I^3 260.4.10.

	M.Ö. 452/451	200 dr.	2 talanton	IG I^3 261.1.17.
	M.Ö. 448/447	200 dr.	2 talanton	IG I^3 264.2.38.
	M.Ö. 447/446	200 dr.	2 talanton	IG I^3 265.2.28.
	M.Ö. 444/443	200 dr.	2 talanton	IG I^3 268.4.24.
	M.Ö. 443/442	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 269.4.17.
	M.Ö. 442/441	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 270.4.17.
	M.Ö. 441/440	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 271.1.74.
	M.Ö. 440/439	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 272.1.68.
	M.Ö. 433/432	200 dr.	2 talanton	IG I^3 279.1.18.
	M.Ö. 432/431	200 dr.	2 talanton	IG I^3 280.1.29.
	M.Ö. 428/427	----		IG I^3 283.2.29.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.1.143.
67- Brykos	M.Ö. 448/447	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 264.3.17.
	M.Ö. 447/446	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 265.2.47.
	M.Ö. 429/428	---- ----		IG I^3 282.4.9-10.
	M.Ö. 425/424	500 dr.		IG I^3 71.2.139.
68- Anaphe	M.Ö. 429/428	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 282.2.31.
69- Diakria (Rhodos'ta)	M.Ö. 430/429	----		IG I^3 281.1.11.
	M.Ö. 427/426	200 dr.	2 talanton	IG I^3 284.22.3.
	M.Ö. 421/420	200 dr.	2 talanton	IG I^3 285.1.101-102.

	M.Ö. 418/417	200 dr.	2 talanton	IG I^3 287.1.16.
70- Arkesseia	M.Ö. 450/449	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 263.2.26-27.
	M.Ö. 448/447	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 264.3.19.
	M.Ö. 447/446	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 265.2.49.
	M.Ö. 443/442	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 269.4.22.
	M.Ö. 442/441	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 270.4.22.
	M.Ö. 441/440	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 271.1.66-67.
	M.Ö. 440/439	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 272.1.77.
	M.Ö. 432/431	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 280.1.45-46.
	M.Ö. 428/427	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 283.3.2-3.
71- Brikindra (Rhodos'ta)	M.Ö. 429/428	-----		IG I^3 282.4.13.
	M.Ö. 421/420	100 dr.		IG I^3 285.1.103-104.
	M.Ö. 418/417	----		IG I^3 287.1.15.
72- Ialysos (Rhodos'ta)	M.Ö. 452/451	1000 dr.	10 talanton	IG I^3 261.4.13.
	M.Ö. 451/450	1000 dr.	10 talanton	IG I^3 262.5.2.
	M.Ö. 450/449	1000 dr.	10 talanton	IG I^3 263.1.11.
	M.Ö. 448/447	1000 dr.	10 talanton	IG I^3 264.2.37.
	M.Ö. 447/446	1000 dr.	10 talanton	IG I^3 265.2.27.
	M.Ö. 444/443	----		IG I^3 268.5.10.
	M.Ö. 443/442	600 dr.	6 talanton	IG I^3 269.4.10.
	M.Ö. 442/441	600 dr.	6 talanton	IG I^3 270.4.11.
	M.Ö. 441/440	600 dr.	6 talanton	IG I^3 271.2.66.

	M.Ö. 440/439	600 dr.	6 talanton	IG I^3 272.2.89.
	M.Ö. 433/432	600 dr.	6 talanton	IG I^3 279.1.45.
	M.Ö. 432/431	600 dr.	6 talanton	IG I^3 280.1.49.
73- Karpathos	M.Ö. 445/444	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 267.3.23.
	M.Ö. 443/442	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 269.4.19.
	M.Ö. 442/441	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 270.4.19.
	M.Ö. 441/440	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 271.2.75.
	M.Ö. 440/439	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 272.2.88.
	M.Ö. 432/431	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 280.1.59.
	M.Ö. 430/429	----		IG I^3 281.1.13.
	M.Ö. 428/427	----		IG I^3 283.3.5.
	M.Ö. 418/417	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 287.1.5.
74- Kalydnos	M.Ö. 452/451	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 261.1.10.
	M.Ö. 451/450	150 dr.	1,5 talanton	IG I^3 262.2.31.
75- Eteokarpathos	M.Ö. 434/433	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 278.6.14.
	M.Ö. 433/432	16 dr. 4 obol	1000 dr	IG I^3 279.2.81-82.
	M.Ö. 432/431	16 dr. 4 obol	1000 dr	IG I^3 280.2.75.
	M.Ö. 428/427	16 dr. 4 obol	1000 dr	IG I^3 283.3.1.
	M.Ö. 418/417	----		IG I^3 287.1.23.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.2.130.
76- Kos	M.Ö. 451/450	500 dr.	5 talanton	IG I^3 262.4.15.

	M.Ö. 450/451 - -	 356 dr. 144 dr.	 -6,5 talanton+ 360 dr. -1 talanton+640 dr.	 IG I^3 263.1.7. IG I^3 263.5.40.
	M.Ö. 448/447	156 dr.	1,5 talanton + 360 dr.	IG I^3 264.3.10.
	M.Ö. 447/446 - - -	 ---- 156 dr. 36 dr.	 …… 1,5 talanton + 360 dr 2160 dr.	 IG I^3 265.1.92. IG I^3 265.2.37. IG I^3 265.2.102.
	M.Ö. 443/442	500 dr.	5 talanton	IG I^3 269.4.15.
	M.Ö. 442/441	500 dr.	5 talanton	IG I^3 270.4.15.
	M.Ö. 441/440	500 dr.	5 talanton	IG I^3 271.2.67.
	M.Ö. 440/439	500 dr.	5 talanton	IG I^3 272.1.79.
	M.Ö. 433/432	500 dr.	5 talanton	IG I^3 279.1.54.
	M.Ö. 432/431	374 dr. 2,5 obol	3,5 talanton +1. 440 dr.	IG I^3 280.1.36.
	M.Ö. 429/428	----		IG I^3 282.4.58.
	M.Ö. 427/426	----		IG I^3 284.1.18.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.1.132.
77- Oiai (Rhodos'ta)	M.Ö. 454/450	55 dr.	3.300 dr.	IG I^3 259.3.26.
	M.Ö. 452/451	55 dr.	3.300 dr.	IG I^3 261.3.13.
	M.Ö. 450/449			IG I^3 263.
78- Kameiros (Rhodos'ta)	M.Ö. 454/453	900 dr.	9 talanton	IG I^3 259.3.16.
	M.Ö. 452/451	900 dr.	9 talanton	IG I^3 261.4.12.

	M.Ö. 451/450	900 dr.	9 talanton	IG I^3 262.2.15.
	M.Ö. 450/449	900 dr.	9 talanton	IG I^3 263.1.13.
	M.Ö. 448/447	900 dr.	9 talanton	IG I^3 264.1.7.
	M.Ö. 447/446	900 dr.	9 talanton	IG I^3 265.1.9.
	M.Ö. 444/443	----		IG I^3 268.5.12.
	M.Ö. 443/442	600 dr.	6 talanton	IG I^3 269.4.11.
	M.Ö. 442/441	600 dr.	6 talanton	IG I^3 270.4.12.
	M.Ö. 441/440	600 dr.	6 talanton	IG I^3 271.2.69.
	M.Ö. 440/439	600 dr.	6 talanton	IG I^3 272.1.78.
	M.Ö. 433/432	600 dr.	6 talanton	IG I^3 279.1.41.
	M.Ö. 432/431	600 dr.	6 talanton	IG I^3 280.1.48.
	M.Ö. 427/426	----		IG I^3 284.1. 11.
	M.Ö. 420/419	1000 dr.	10 talanton	IG I^3 286.1. 9.
	M.Ö. 418/417	----		IG I^3 287.1. 10.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.1.123.
79- Lindos (Rhodos'ta)	M.Ö. 454/453 - -	 55 dr. 845 dr.	 3.300 dr. 8 talanton + 2.700 dr.	 IG I^3 259.3.26. IG I^3 259.4.6.
	M.Ö. 452/451 - -	 55 dr. 845 dr.	 3.300 dr. 8 talanton + 2.700 dr.	 IG I^3 261.3.28 IG I^3 261.4.14
	M.Ö. 448/447	100 dr.	1 talanton	IG I^3 264.2.11.
	M.Ö. 447/446	100 dr.	1 talanton	IG I^3 265.1.53.

	M.Ö. 445/444	600 dr.	6 talanton	IG I^3 267.3.21.
	M.Ö. 444/443	600 dr.	6 talanton	IG I^3 268.5.11.
	M.Ö. 443/442	600 dr.	6 talanton	IG I^3 269.4.12.
	M.Ö. 442/441	600 dr.	6 talanton	IG I^3 270.4.25.
	M.Ö. 441/440	600 dr.	6 talanton	IG I^3 271.2.74.
	M.Ö. 440/439	600 dr.	6 talanton	IG I^3 272.2.68.
	M.Ö. 433/432	1000 dr.	10 talanton	IG I^3 279.1.19.
	M.Ö. 432/431	1000 dr.	10 talanton	IG I^3 280.1.51.
	M.Ö. 427/426	----		IG I^3 284.1. 14.
	M.Ö. 421/420	1500 dr.	15 talanton	IG I^3 285.1. 97.
	M.Ö. 418/417	1500 dr.	15 talanton	IG I^3 287.1. 8.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.1.120.
80- Kasos	M.Ö. 434/433	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 278.4.11.
	M.Ö. 433/432	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 279.2.83.
	M.Ö. 432/431	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 280.2.72.
	M.Ö. 429/428	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 282.2.39.
	M.Ö. 428/427	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 283.3.4.
	M.Ö. 418/417	----		IG I^3 287.1.6..
81- Pedies (Rhodos'ta)	M.Ö. 448/447	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 264.2.12.
	M.Ö. 447/446	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 265.1.54.
	M.Ö. 445/444	1 dr. 4 obol	100 dr.	IG I^3 266.3.20.
	M.Ö. 443/442	1 dr. 4 obol	100 dr.	IG I^3 269.4.18.
	M.Ö. 442/441	1 dr. 4 obol	100 dr.	IG I^3 270.4.18.

	M.Ö. 441/440	1 dr. 4 obol	100 dr.	IG I^3 271.1.75-76.
	M.Ö. 440/439	1 dr. 4 obol	100 dr.	IG I^3 272.1.87.
	M.Ö. 433/432	83 dr. 2 obol	5000 dr.	IG I^3 279.1.20-21.
	M.Ö. 432/431	83 dr.2 obol	5000 dr.	IG I^3 280.1.52-53.
	M.Ö. 430/429	----		IG I^3 281.1.12.
	M.Ö. 427/426	----		IG I^3 284.1. 9.
	M.Ö. 421/420	100 dr.	1 talanton	IG I^3 285.1. 98-99.
	M.Ö. 418/417	----		IG I^3 287.1. 13.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.2.91.
82- Saros	M.Ö. 428/427	5 dr.	300 dr.	IG I^3 284.3. 27.
	M.Ö. 418/417	3 dr. 2 obol	200 dr.	IG I^3 287.1. 4.
83- Syme	M.Ö. 434/433	30 dr.	1800 dr.	IG I^3 278.6.28.
	M.Ö. 433/432	30 dr.	1800 dr.	IG I^3 279.2.96.
	M.Ö. 432/431	30 dr.	1800 dr.	IG I^3 280.2.82.
	M.Ö. 429/428	30 dr.	1800 dr.	IG I^3 282.2.45.
	M.Ö. 425/424	3000 dr.		IG I^3 71.2.148.
84-Thasthara	M.Ö. 451/450	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 262.4.29.
	M.Ö. 448/447	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 264.2.3.
	M.Ö. 447/446	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 265.1.41.
	M.Ö. 444/443	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 268.5.16.
	M.Ö. 442/441	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 270.5.9.

	M.Ö. 441/440	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 271.1.72.
	M.Ö. 440/439	8 dr. 2 obol	500 dr.	IG I^3 272.1.83.
85-Khalke	M.Ö. 450/449	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 263.1.10.
	M.Ö. 448/447	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 264.2.11.
	M.Ö. 447/446	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 265.1.31.
	M.Ö. 446/445	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 266.3.27.
	M.Ö. 445/444	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 267.3.22.
	M.Ö. 444/443	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 268.5.6.
	M.Ö. 443/442	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 269.4.6.
	M.Ö. 442/441	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 270.4.7.
	M.Ö. 441/440	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 271.1.77.
	M.Ö. 440/439	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 272.2.85.
	M.Ö. 433/432	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 279.1.42.
	M.Ö. 432/431	33 dr. 2 obol 5 dr. 3,5 obol	2000 dr. 335 dr.	IG I^3 280.1.54-56.
	M.Ö. 430/429	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 281.1.17.
	M.Ö. 428/427	----		IG I^3 283.3.6.
	M.Ö. 427/426	----		IG I^3 284.1. 9.
	M.Ö. 418/417	33 dr. 2 obol	2000 r.	IG I^3 287.1. 14.
	M.Ö. 425/424	2000+dr.		IG I^3 71.2.104.
86- Tymnes'in Yönettiği Karialılar	M.Ö. 445/444	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 267.3.25.
	M.Ö. 442/441	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 270.5.10.
	M.Ö. 441/440	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 271.1.84.
	M.Ö. 440/439	50 dr.	3000 dr.	IG I^3 272.2.79.

	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.1.113-114.
87-Tymnessos	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.1.141.
88- Sambaktys (Yerel Bey)	M.Ö. 454/453	106 dr. 4 obol	1 talanton +400 dr.	IG I^3 259.2.27.
	M.Ö. 452/451	100 dr.	1 talanton	IG I^3 261.5.12.
89- Mydon	M.Ö. 454/453	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 259.6.6.
	M.Ö. 452/451	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 261.1.5.
	M.Ö. 448/447	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 264.2.4.
	M.Ö. 447/446	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 265.1.45.
	M.Ö. 446/445	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 266.3.18.
	M.Ö. 444/443	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 268.4.30.
	M.Ö. 443/442	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 269.4.27.
	M.Ö. 442/441	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 270.5.7.
	M.Ö. 441/440	25 dr.	1500 dr.	IG I^3 271.2.72.
	M.Ö. 440/439	25 dr	1500 dr.	IG I^3 272.1.84.
90-Ityra	M.Ö. 425/424	4000 dr.		IG I^3 71.2.147.
91-Polikhna	M.Ö. 451/450	16 dr. 4 obol	1000 dr.	IG I^3 262.2.33.
92- Idyma	M.Ö. 453/452	114 dr. 5 obol	1 talanton +890 dr.	IG I^3 260.1.15.
	M.Ö. 451/450	----		IG I^3 262.4.20.
	M.Ö. 448/447	86 dr. 4 obol	5.200 dr.	IG I^3 264.1.25.
	M.Ö. 447/446	----		IG I^3 265.1.27.

	M.Ö. 445/444	33 dr. 2 obol	2000 dr.	IG I^3 267.5.27.
	M.Ö. 442/441	----		IG I^3 270.5.13.
	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71.1.140.

Tablo 13

Atina Vergi Listeleri'ndeki (ATL) Kayıtlara Göre Lykia ve Kilikia Bölgelerinde Delos Birliği'ne Vergi Ödeyen Yerleşim Merkezleri				
Yerleşim Merkezi	**Verginin Ödendiği Yıl**	**ATL'de Geçen Verginin 1/60'lık Oranı**	**Yıllık Vergi Oranı**	**Referans**
Lykia Bölgesi				
1. Phaselis	M.Ö. 454/453	600 dr.	6 talanton	IG I^3 259.4.24.
	M.Ö. 452/451	600 dr.	6 talanton	IG I^3 261. 1.7.
	M.Ö. 451/450	600 dr.	6 talanton	IG I^3 262. 1.2.
	M.Ö. 450/449	300 dr.	3 talanton	IG I^3 263. 2.35.
	M.Ö. 448/447	300 dr.	3 talanton	IG I^3 264.2.31.
	M.Ö. 447/446	300 dr.	3 talanton	IG I^3 265. 2.21.
	M.Ö. 445/444	300 dr.	3 talanton	IG I^3 267. 4.14.
	M.Ö. 444/443	300 dr.	3 talanton	IG I^3 267. 5.8.
	M.Ö. 443/442	300 dr.	3 talanton	IG I^3 269. 4.9.
	M.Ö. 442/441	300 dr.	3 talanton	IG I^3 270. 4.10.
	M.Ö. 441/442	300 dr.	3 talanton	IG I^3 271. 2.70.
	M.Ö. 440/439	300 dr.	3 talanton	IG I^3 272. 1.90.
	M.Ö. 433/432	600 dr.	6 talanton	IG I^3 279. 1.46.
	M.Ö. 432/431	600 dr.	6 talanton	IG I^3 280. 1.18.
	M.Ö. 415/414	600 dr.	6 talanton	IG I^3 290.1.17.

	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71. 1.129.
2- Lykia	M.Ö. 452/451 [Τελμέσσιοι] [καὶ Λ]ύ̣κιοι	----		IG I^3 261.1.29-30; Bean, 1978, s. 25; Keen, 1998, s. 40; Keen-Hansen, 2004, s. 1141.
	M.Ö. 451/450 [Τελμέσσιοι] [καὶ Λ]ύ̣κιοι	----		IG I^3 262.5. 32-33.
	M.Ö. 446/445 Λύκιοι : καὶ συν[τελ]	1000 dr.	10 talanton	IG I^3 266.3.34.
3- Perge	M.Ö. 425/424	----		IG I^3 71. 2. 113; Keen-Fischer-Hansen, 2004, s. 1216.
Kilikia Bölgesi				
4- Kelenderis	M.Ö. 425/424	2 talanton		IG I^3 71. 2. 146.

LEVHALAR

Levha I: Lydia ve Pers Kral Sikkeleri

1. Lydia (Kroisos) - Ön yüz: Aslan ve boğa protomları. **Arka yüz**: İki incuse/ altın stater/ M.Ö. 561-545. Bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 31, 353, Pl.4, No. 78.

2. Lydia (Kroisos) - Ön yüz: Aslan ve boğanın protomları. **Arka yüz**: İki incuse/ gümüş stater/ M.Ö. 561-545. Bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 31, 353, Pl.4, No. 79.

3. Pers Kral Sikkesi (Tip I)- Ön yüz: Sadece bedenin üst kısmı tasvir edilen ve mazgalı taç giymiş sakallı okçu Pers kralı /gümüş *siglos*. **Arka yüz**: İncus. Bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 32, 353, Pl. 4, No. 80; G.K. Jenkins, 1990, s. 21, Fig. 31.

4. Pers Kral Sikkesi (Tip II)- Ön yüz: Mazgalı taç giymiş, ayakta, sakallı ve ok atmaya hazır Pers kralı. **Arka yüz**: incuse/ gümüş *siglos*. Bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 32, 353, Pl. 4, No. 81; G.K. Jenkins, 1990, s. 21, Fig. 30.

5. Pers Kral Sikkesi (Tip III)- Ön yüz: Hareket halinde, yay ve mızrak taşıyan ve mazgalı taç giymiş sakallı okçu kral / altın *dareikos* **Arka yüz:** incus. Bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 32, 251, 353, Pl. 4, No. 82; G.K. Jenkins, 1990, s. 21, Fig. 32.

6. Pers Kral Sikkesi (Tip IV)- Ön yüz: Hareket halinde hançer tutan ve mazgalı taç giymiş okçu kral. **Arka yüz:** incus. Bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 32, 353, Pl. 4, No. 83; G.K. Jenkins, 1990, s. 22, Fig. 35.

Levha II

Themistokles Sikkeleri

7. Themistokles (Magnesia)- Ön yüz: Ayakta Apollon/ ΘΕΜΙΣΤ[ΟΚ]ΛΕΟΣ lejantı. **Arka yüz:** Kartal/ *MA* lejantı/ gümüş *didrahmi*/ yak. M.Ö. 465. Bkz. C.M. Kraay, 1976,

s. 244, 373 Pl. 53, No. 906. Krş. E. Babelon, Traité, II.2, No. 38, Pl. LXXXVIII, 1. ; L. Rubinstein, 2004, s. 1081.

8. **Themistokles (Magnesia)- Ön yüz:** Ayakta Apollon. **Arka yüz:** Kuş / *MA* lejantı / gümüş *didrahmi*/ yak. M.Ö. 465-459. Bkz. E. Babelon, Traité, II.2, No. 40, Pl. LXXXVIII, 3.

Levha III

Satrap Sikkeleri

9. Basileos grubu- Ön yüz: Tiara giymiş sakallı baş. **Arka yüz:** Mazgalı taç giyen, yay ve mızrağıyla koşan okçu/ solda kadırga/ ΒΑΣΙΛΕΩΣ lejantı/ gümüş *stater*/ 14.9 gr. Bkz. Babelon, Traité, Pl. LXXXVIII,10; C. M. Harrison, 1982, 98.

10. Basileos grubu- Ön yüz: Tiara giymiş sakallı baş. **Arka yüz:** yedi telli lir/ ΒΑΣΙΛ lejantı/ gümüş *stater*/ 15.3 gr. Bkz. Babelon, Traité, Pl. LXXXVIII, 25; C. M. Harrison, 1982, 107.

11. Basileos grubu-Ön yüz: Tiara giymiş sakallı baş. **Arka yüz:** Yay ve mızrağıyla koşan okçu / BA lejantı/ gümüş/ 1. 85 gr. Bkz. Babelon, Traité, Pl. LXXXVIII, 12; C. M. Harrison, 1982, 99.

Tissaphernes (M.Ö. 412-400)

12. Tissaphernes (Miletos?)- Ön yüz: Tissaphernes'in başı. **Arka yüz:** Baykuş/ ΒΑΣ lejantı / *tetradrahmi*/ yak. M.Ö. 412/411. Bkz. C. M. Kraay, 1976, s. 74, 356, Pl. 12, No. 206; M. Alram, 2012, 71-72, Fig. 4.14.

13. Tissaphernes (Kolophon)- Ön yüz: Tissaphernes'in başı. **Arka yüz**: lir/ ΒΑΣΙΛ lejantı / *tetradrahmi*/ yak. M.Ö. 400. Bkz. C. M. Kraay, 1976, s. 255, 374, Pl. 55, No. 949; M. Alram, 2012, 71-72, Fig. 4.15.

Tiribazos: M.Ö. 386-380

14. Tiribazos (Mallos)- Ön yüz: Baal; sağ elinde kartal, sol elinde asa ve sol omuzunda himation/ ΜΑΛ lejantı. **Arka yüz:** Sağ elinde halka tutan ve vücudunun üst yarısın aşağıya doğru bittiği yerde, kanatlı bir güneş diskiyle Ahuramazda/ gümüş *stater*/. 10.70 gr./ M.Ö. 386-380. Bkz. SNG Cop. Cilicia 165; krş. Babelon, Traité II, 2, No.580, Pl. CVII,18.

15. Tiribazos (Tarsus)- Ön yüz: Ayakta sağ eliyle kartal ve sol elinde asa tutan Baal/ ön tarafta ankh lejantı. **Arka yüz:** Dionysos'un sakallı başı/ gümüş *obol*/ 0. 75 gr./ M.Ö. 386-380. Bkz. SNG Cop. Cilicia 260.

16. Tiribazos (Issos)- Ön yüz: Bir asa ve kartal ile birlikte ayakta duran Baal/ ΙΣΣΙΚΟΝ lejantı / Arami alfabesiyle Tiribazos lejantı. **Arka yüz:** Vücudunun üst yarısının aşağıya doğru kanatlı bir güneş diskiyle sona eren Ahuramazda/ gümüş *stater*/ 10.44 gr/ M.Ö. 386-380. Bkz. SNG von Aulock 560; Head, HN, s. 722; J. C. Brindley, "Early Coinages Attributable to Issus", **The Numismatic Chronicle**, Vol. 153, The Royal Numismatic Society, London, 1993, s. 4; A. G. Keen-T. Fischer-Hansen, 2004, s. 1218. Ayrıca krş. E. Babelon, Traité, II. 2, No. 579, Pl. CVII. 17.

17. Tiribazos (Soloi)- Ön yüz: Herakles'in sakallı başı. **Arka yüz:** ΣΟΛΙΚΟΝ lejantı / Titibazos'un (?) tiara'lı ve sakallı başı/ gümüş *stater*/ 10. 10 gr/ Yak. M.Ö. 385. Bkz. E. Babelon, Traité, II.2, No. 564, Pl. CVII. 2; C. M. Harrison, 1982, s. 169, 198 dipnot 13.

Pharnabazos (Tarsus) (379-373)

18. Pharnabazos (Tarsus)- Ön yüz: Ön profilden kadın başı. **Arka yüz:** Atina kasketiyle Ares başı/ ankh/ Arami alfabesiyle Pharnabazu Khilik lejantı/ gümüş *stater*/ 10.72 gr./ M.Ö. 379-373. Bkz. SNG Cop. Cilicia 261.

19. Pharnabazos (Tarsus)- Ön yüz: benzer tip. **Arka yüz:** Atina kasketiyle Ares'in başı/ Ares'in kaskının önünde üç zeytin yaprağı/ M.Ö. 379-373. Bkz. SNG Cop. Cilicia 263; krş. BMC Cilicia, s. 165, 17, Pl. XXIX, 3.

20. Pharnabazos (Tarsus)- Ön yüz: benzer tip. **Arka yüz:** Atina başlığıyla Ares'in başı/ Arami alfabesiyle Pharnabazo lejantı / gümüş *stater*/ 10. 66 gr. / M.Ö. 379-373. Bkz. SNG Cop. Cilicia 265.

21. Pharnabazos (Tarsus)- Ön yüz: Aslan derisi içinde genç Herakles'in başı/ Arami alfabesiyle Khilik lejantı. **Arka yüz:** Atina kasketiyle Ares'in başı/ ön tarafta ΤΕΡΣΙΚΟΝ lejantı / gümüş *stater*/ 10. 79 gr./ M.Ö. 379-373. Bkz. SNG Cop. Cilicia 272; krş. BMC Cilicia, s. 166, 22, Pl. XXIX. 6.

22. Pharnabazos (Tarsus)- Ön yüz: Kadın başı. **Arka yüz:** Atina kasketiyle Ares'in başı/ gümüş *obol*/ 0.85 gr./ M.Ö. 379-373. Bkz. SNG Cop. Cilicia 273; krş. BMC Cilicia, s. 166, 23, Pl. XXIX. 7.

23. Pharnabazos (Tarsus)- Ön yüz: Oturan ve himation giyen Tarsus Baal'i/ Arami alfabesiyle b'ltrz (=Tarsus Baal'i) lejantı. **Arka yüz:** Greek başlığıyla sakalı bir savaşçı (Ares?)/ Arami alfabesiyle prnbzw (=Pharnabazo) ve klk (Kilikia) lejantları/ gümüş *stater*/ 10. 71 gr./ M.Ö. 379-373. Bkz. E. Babelon, Traité, II.2, No. 584, Pl. CVIII, 2; C.M. Harrison, 1982, s. 170-171.

24. Pharnabazos (Nagidos)- Ön yüz: Tahtta oturan bir kadın figürü/ Tahtın yanında oturan sfenks/ ΝΑΓΙΔΙΚΟΝ lejantı. **Arka yüz:** Greek başlığıyla sakalı bir savaşçı (Ares?)/ Arami alfabesiyle prnbzw (=Pharnabazos) ve klk (Kilikia) lejantları/ gümüş *stater*/ 9. 96 gr./ M.Ö. 396/395 ya da 394 ve sonrası. Bkz. E. Babelon, Traité, II.2, No. 599, Pl. CVIII, 5; C.M. Harrison, 1982, s.171.

25. Pharnabazos (Kyzikos)- Ön yüz: Tiara'lı, sakallı satrap başı/ ΦAP[N]ABA lejantı. **Arka yüz:** Gemi pruvası/ Uzanmış kuğu boynu/ her tarafta yunus balıkları/ gümüş *stater*/ 12. 85 gr. E. Babelon, Traité, II.2, No. 583, Pl. CVIII, 1; C.M. Harrison, 1982, s.189.

Datames/ Tarkumuwa ? (yak. M.Ö. 378-372)

26. Datames (Tarsus)- Ön yüz: Kadın başı. **Arka yüz:** Atina kasketiyle Ares başı/ ön tarafta Arami alfabesiyle *Tadanmu* lejantı / gümüş *stater*/ 10. 86 gr./ yak. M.Ö. 378-372. Bkz. SNG Cop. Cilicia 274; krş. BMC Cilicia, s. 167, 30, Pl. XXIX, 10.

27. Datames (Tarsus)- Ön yüz: Kadın başı. **Arka yüz:** Atina kasketiyle Ares başı/ bir salkım üzüm/ arami alfabesiyle Tadanmu lejantı/ gümüş *stater*/ 10. 79 gr. ./ yak. M.Ö. 378-372. Bkz. SNG Cop. Cilicia 281.

28. Datames (Tarsus)-Ön yüz: Oturmuş pozisyonda çıplak Baaltarz/ sağ elinde asa/üst tarafta kartal/ sol tarafta bir salkım üzüm/ thymiaterion/ Arami alfabesiyle Baaltarz *lejantı*. **Arka yüz:** Pers giysileri içinde oturmuş pozisyonda Satrap/ Satrap iki eliyle ok tutar/ önünde yay ve kanatlı güneş diski/ Arami alfabesiyle Tadanmu lejantı/ gümüş *stater*/ 10. 65 gr. ./ yak. M.Ö. 378-372. Bkz. SNG Cop. Cilicia 295.

29. Datames (Tarsus)-Ön yüz: Oturmuş pozisyonda çıplak Baaltarz/ sağ elinde asa/üst tarafta kartal/ sol tarafta bir salkım üzüm/ thymiaterion/ Arami alfabesiyle Baaltarz lejantı. **Arka yüz:** Sağ tarafta chiton ve himation giyen Datames ayakta durur/ Sol tarafta çıplak Ana, Datames'e doğru elini uzatır/ thymiaterion/ Arami alfabesiyle Tadanmu lejantı / gümüş *stater/* 10. 57 gr./ yak. M.Ö. 378-372. Bkz. SNG Cop. Cilicia 299.

30. Datames (Darphane bilinmemektedir)- Ön yüz: Arethusa'nın başı. **Arka yüz**: Grek başlığıyla sakallı satrap başı/ Arami alfabesiyle "t-d/r/k-d/r/k/n?-m-w" lejantı / 10. 88 gr./ yak. M.Ö. 378-374. Bkz. E. Babelon, Traité, II.2, No. 602, Pl. CVIII, 18; C.M. Harrison, 1982, s.172.

31. Datames (Sinope)- Ön yüz: Küpeli fakat kolyesi olmayan Sinope. **Arka yüz**: yunus balığı üzerinde kartal/ altta Δαταμασ lejantı/ gümüş *drahmi*/ 5. 72 gr./ yak. M.Ö. 370-362. SNG Cop. Paphlagonia 276.

32. Datames (Sinope)- Ön yüz: Küpesi ve kolyesiyle Sinope. **Arka yüz:** yunus balığı üzerinde kartal/ altta Δαταμα lejantı / gümüş *drahmi*/ 5. 89 gr./ yak. M.Ö. yak. M.Ö. 370-362 ya da 370-359/358. Bkz. E. Babelon, Traité, II.2, No. 623, Pl. CX, 1; C.M. Harrison, 1982, s.164.

Mazaios: (/M.Ö. 361-333)

33.Mazaios (Tarsus)- Ön yüz: Oturmuş pozisyonda çıplak Baaltarz (=Tarsus Baal'i)/ sağ elinde bir salkım üzüm/ sol elinde asa/ Arami alfabesiyle Baaltarz lejantı. **Arka yüz**: diz çökmüş bir geyiğe saldıran aslan/ Arami alfabesiyle Mazdai lejantı / gümüş *stater*/ 8. 49 gr. /M.Ö. 361-333. Bkz. SNG Cop. Cilicia 305.

34. Mazaios (Tarsus)- Ön yüz: Oturmuş pozisyonda çıplak Baaltarz/ sağ elinde bir salkım üzüm ve kartal / sol elinde asa/ Arami alfabesiyle Baaltarz lejantı. **Arka yüz**: Diz çökmüş bir boğaya saldıran aslan/ Arami alfabesiyle Mazdai lejantı / gümüş *stater*/ 10. 48 gr. /M.Ö. 361-333. Bkz. SNG Cop. Cilicia 308.

35. Mazaios (Tarsus)- Ön yüz: Oturmuş pozisyonda çıplak Baaltarz/ sağ elinde asa / sol elinde bir salkım üzüm/ Arami alfabesiyle Baaltarz lejantı./ tahtın altında Aramice lejantlar**. Arka yüz**: İki katlı taretli duvar dizisi üzerinde bir boğaya saldıran aslan/ Arami alfabesiyle *Mazda izi al Abarnahra u Khilik =Mazaios, Fırat ötesi ve Kilikia'nın yöneticisi* yazısı/ gümüş *stater/* 10. 87 gr. /M.Ö. 361-333. Bkz. SNG Cop. Cilicia 314; E. Babelon, Traité, II.2, No. 709, Pl. CXIII, 5; C.M. Harrison, 1982, s. 176-177.

36. **Mazaios (Tarsus)- Ön yüz**: Oturmuş pozisyonda çıplak Baaltarz/ sağ elinde bir salkım üzüm/ sol elinde asa/ **Arka yüz**: Kartal/ gümüş obol/ 0. 79 gr./M.Ö. 361-333. Bkz. SNG Cop. Cilicia 316.

37**. Mazaios (Tarsus)- Ön yüz:** Baaltarz'ın sakalı başı. **Arka yüz:** bir kurdun önden görünümü/ gümüş *hemiobol*/ 0.41 gr. /M.Ö. 361-333. Bkz. SNG Cop. Cilicia 319.

Orontes (yak. M.Ö. 362)

38. Orontes. (Kuzeybatı Anadolu)- Ön yüz: Satrap tiara'sı giymiş sakallı baş/ K yazısı. **Arka yüz:** Kanatlı domuz protomu/ OPO(NT)A lejantı. / Bronz/ 0. 93 gr. yak. M.Ö. 362. Bkz. SNG Cop. Ionia 26.

39. Orontes (Klazomenai)- Ön yüz: Başında Korinthos başlığı ve kalkanı ve mızrağıyla diz çökmüş hoplit/ T lejantı. **Arka yüz**: Kanatlı domuz/ OPONTA lejantı / 2. 78 gr./yak. M.Ö. 362. Bkz. E. Babelon, Traité, II.2, No. 63, Pl. LXXXVIII, 22; C.M. Harrison, 1982, s. 185.

Levha IV: Ionia *Polis*leri

40. Khios- Ön yüz: Sfenks. **Arka yüz**: İncus/ gümüş *didrahmi*/ yak. M.Ö. 495. Bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 242, 372, Pl. 52, 886.

41. Khios- Ön yüz: Sfenks/ asma. **Arka yüz**: İncus/ *elektron stater*/ yak. M.Ö. 478. Bkz. SNG Cop. Ionia 1539.

42. Khios- Ön yüz: Sfenks/amfora/ bir salkım üzüm. **Arka yüz**:İncus/ gümüş *tetrobol*/ Yak. M.Ö. 478-431(?). Bkz. SNG Cop. Ionia 1545.

43. Khios- Ön yüz: Sfenks/ Sfenks'in önünde şarap amforası. **Arka yüz**: İncuse/ gümüş *didrahmi*/ yak. M.Ö. 475. Bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 242, 372, Pl. 52, 887.

44. Khios- Ön yüz: Sfenks/ Sfenks'in önünde şarap amforası/ bir salkım üzüm. **Arka yüz**: İncus/ gümüş *didrahmi*/ yak. M.Ö. 460. Bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 242, 372, Pl. 52, 888.

45. **Khios- Ön yüz**: Bir pençesini kaldırmış Sfenks/amfora/ bir salkım üzüm. **Arka yüz**: İncuse/ elektron *stater*/ yak. M.Ö. 440. Bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 243, 372, Pl. 52, 889.

46. Khios- Ön yüz: Sfenks/ amfora. **Arka yüz**: İncus/ gümüş *tetradrahmi/* yak. M.Ö. 430. Bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 243, 372, Pl. 52, 890.

47. Khios- Ön yüz: Sfenks/ amfora/ bir salkım üzüm. **Arka yüz**: İncus/ gümüş *hemidrahmi*/ Yak. M.Ö. 431(?)-412. Bkz. SNG Cop. Ionia 1547.

Ephesos

48. Ephesos (ya da Halikarnassos)- Ön yüz: Başı aşağıya doğru eğik geyik/ *ΦAENOΣ EMI ΣHMA (=Ben Phanes'in armasıyım*). **Arka yüz**: Üç incus/ elektron *stater*. / Geç 7. yüzyıl-6. yüzyıl. Bkz. Head, HN, 571, Fig. 294; C. M. Kraay, 1976, s. 3, 6, 23, 351, Pl. 1, No.1.

49. Ephesos- Ön yüz: Arı/ Eφ yazısı. **Arka yüz**: Quadripartite kare incuse/ gümüş *didrahmi*/ M.Ö. 5. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Ionia 206.

50. Ephesos- Ön yüz: Arı/ Eφ lejantı**. Arka yüz**: Quadripartite kare incuse/ gümüş *hemidrahmi*/ M.Ö. 5. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Ionia 207.

51. Ephesos- Ön yüz: Arı/ Εφεσιον lejantı. **Arka yüz**: Quadripartite kare incuse/ gümüş *drahmi*/ M.Ö. 5. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Ionia 210.

52. Ephesos- Ön yüz: Arı. **Arka yüz**: Kartal başı/ E (φ)/ kare incuse/ gümüş *hemiobol*/ M.Ö. 5. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Ionia 211.

Erythrai

53. Erythrai- Ön yüz: Çıplak süvari. **Arka yüz**: Kare incuse/ gümüş *didrahmi*/ 7.01 gr./ M.Ö. 480'den önce. Bkz. SNG Cop. 554; krş. G.K. Jenkins, 1990, s. 18, Fig. 21.

54. Erythrai- Ön yüz: Atın yanında çıplak erkek. **Arka yüz**: Rosette/ EPYΘ/ gümüş *drahmi*/ 4. 69 gr./ M.Ö. 480-400. Bkz. SNG Cop. 555.

55. Erythrai- Ön yüz: Atın yanında çıplak erkek **Arka yüz**: Rosette/gümüş *obol*/ 0. 87 gr./ M.Ö. 480-400. Bkz. SNG Cop. 560.

56. Erythrai- Ön yüz: Pegasos. **Arka yüz**: Rosette/ EPYΘ/ gümüş *trihemiobol*/ 1.42 gr./ M.Ö. 480-400. Bkz. SNG Cop. 561.

57. Erythrai- Ön yüz: Boğa başı. **Arka yüz**: Rosette/ *Tetartemorion*/ 0.25 gr./ M.Ö. 480-400. Bkz. SNG Cop. 563.

Klazomenai

58. Klazomenai- Ön yüz: Kanatlı domuz protomu. **Arka yüz**: Dört bölümlü kare incus/ gümüş *didrahmi*/ 6. 96 gr/ yak. M.Ö. 500. Bkz. SNG Cop. Ionia 1; krş. G.K. Jenkins, 1990, s. 19, Fig. 22.

59. Klazomenai- Ön yüz: Kanatlı domuz protomu. **Arka yüz**: Dört bölümlü kare incus/gümüş *drahmi*/ 3.42 gr./ yak. M.Ö. 500. Bkz. SNG Cop. Ionia 3.

60. Klazomenai- Ön yüz: Kanatlı domuz protomu. **Arka yüz**: Dört bölümlü kare incus/ gümüş *diobol*/ 1. 37 gr/ yak. M.Ö. 500. Bkz. SNG Cop. Ionia 4.

61. Klazomenai- Ön yüz: Kanatlı domuz protomu. **Arka yüz**: Dört bölümlü kare incus/ gümüş *obol*/ 0.30 gr/ yak. M.Ö. 500. Bkz. SNG Cop. Ionia 4.

62. Klazomenai- Ön yüz: Kanatlı domuz protomu. **Arka yüz**: Dört bölümlü kare incus/ gümüş *diobol*/ 1. 10 gr/ yak. M.Ö. 5. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Ionia 6.

Kolophon

63. Kolophon- Ön yüz: Apollon başı. **Arka yüz**: Kare incus/ gümüş çeyrek *obol*/ 0. 25 gr./ yak. M.Ö. 525-490. Bkz. SNG Cop. Ionia 133.

64. Kolophon-Ön yüz: Artemis laureate (defneyaprağı)/ΚΟΛΦΩΝΙΟΝ lejantı. **Arka yüz:** Kare incuse içeresinde lir/ gümüş *drahmi*/ 5. 33 gr./ yak. M.Ö. 490-400. Bkz. SNG Cop. Ionia 135. Krş. C.M. Kraay, 1976, s. 244, Pl. 53, No. 896.

65. Kolophon- Ön yüz: Apollon laureate /ΚΟΛ(ΦΩΝΙΟΝ) lejantı. **Arka yüz:** kare incuse içeresinde lir/ gümüş *drahmi*/ 5. 22 gr./ yak. M.Ö. 490-400. Bkz. SNG Cop. Ionia 136.

66. Kolophon- Ön yüz: Artemis laureate /*KO* lejantı / **Arka yüz**: kare incuse içeresinde lir/ gümüş *trihemiobol*/ 1. 26 gr./ yak. M.Ö. 490-400. Bkz. SNG Cop. Ionia 138.

67. Kolophon- Ön yüz: Apollon laureate / **Arka yüz**: kare incus / gümüş çeyrek *obol* / 0.28 gr./ yak. M.Ö. 490-400. Bkz. SNG Cop. Ionia 140.

Miletos

68. Miletos- Ön yüz: Başını geriye doğru çevirmiş aslanın önden görünümü. **Arka yüz**: Quadripartite kare incus/ gümüş *satater*/ 11. 89 gr./ M.Ö. 7.-6. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Ionia 943.

69. Miletos- Ön yüz: Başını geriye doğru çevirmiş aslanın önden görünümü. **Arka yüz** Kare incus içinde çiçek deseni / gümüş *diobol*/ 1.24 gr./ M.Ö. 6.-5. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Ionia 944; krş. SNG Cop. Ionia 945-953.

70. Miletos- Ön yüz: Başını geriye doğru çevirmiş aslanın önden görünümü. **Arka yüz**: Kare incus içinde çiçek deseni / gümüş *trihemiobol*/ 0. 92 gr./ M.Ö. 6.-5. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Ionia 954; krş. SNG Cop. Ionia 955.

71. Miletos- Ön yüz: Aslan. **Arka yüz**: çiçek süsleme / gümüş *triobol*/ M.Ö. 5. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Ionia 956.

72. Phokaia- Ön yüz: Fok/ φ harfi. **Arka yüz**: İncus/ elektron *stater*/yak. M.Ö. 600 ve öncesi. Bkz. E. Babelon, Traité, Pl. IV. 3; Head, HN, s. 587; krş. E. Babelon, Traité, Pl. IV. 5.

73. Phokaia- Ön yüz: Boğa başı/fok. **Arka yüz**: Quadripartite kare incus/ elektron *hekte*/ 2.61 gr./ M.Ö. 6.-5. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Ionia 1023.

74. Phokaia- Ön yüz: Aslan başı/fok. **Arka yüz**: Quadripartite kare incus/ elektron *hekte*/ 2.58 gr./ M.Ö. 6.-5. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Ionia 1024.

75. Phokaia- Ön yüz: Sakallı Satyr (?) /fok. **Arka yüz**: Quadripartite kare incus/ elektron *hekte*/ 2.52 gr./ M.Ö. 6.-5. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Ionia 1025.

76. Phokaia- Ön yüz: Boynuzlu Pan /fok. **Arka yüz**: Quadripartite kare incus/ elektron *hekte*/ 2.56 gr./ M.Ö. 6.-5. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Ionia 1026.

77. Phokaia- Ön yüz: Kadın başı /fok. **Arka yüz**: Quadripartite kare incus/ elektron *hekte*/ 2.55 gr./ M.Ö. 6.-5. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Ionia 1027.

78. Phokaia- Ön yüz: Atina başlığı içinde Athena başı /fok**. Arka yüz**: Quadripartite kare incus/ elektron *hekte*/ 2.57 gr./ M.Ö. 6.-5. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Ionia 1028.

79. Phokaia- Ön yüz: Tanrıça başı/ gümüş *diobol*/ 1.37 gr./ yak. 520-500. Bkz. G.K. Jenkins, 1990, s. 18, Fig. 19.

Samos

80. Samos- Ön yüz: Tip yok. **Arka yüz**: İki incus/ elektron *stater*/ yak. M.Ö. 600. Bkz. C. M. Kraay, 1976, s. 26, 352, Pl. 3, No. 66.

81. Samos- Ön yüz: Panter başı. **Arka yüz**: İncus/ elektron yarım *stater/* yak. M.Ö. 575. Bkz. C. M. Kraay, 1976, s. 26, 352, Pl. 3, No. 67.

82. Samos- Ön yüz: Kanatlı domuz protomu. **Arka yüz**: Aslanın kafa derisi/ gümüş *drahmi*/ yak M.Ö. 525. Bkz. C. M. Kraay, 1976, s. 36, 353, Pl. 5, No. 96.

83. Samos- Ön yüz: Aslanın kafa derisi. **Arka yüz**: Boğa başı / gümüş *tetradrahmi*/ yak. M.Ö. 500. Bkz. C. M. Kraay, 1976, s. 37, 353, Pl. 5, No. 98.

84. Samos- Ön yüz: Kanatlı domuz protomu. **Arka yüz**: Aslanın kafa derisi / gümüş *drahmi*/ 3.37 gr./ yak. M.Ö. 479-439. Bkz. SNG Cop. Ionia 1673.

85. Samos- Ön yüz: Kanatlı domuz protomu. **Arka yüz**: Aslan başı / gümüş *triobol* / 1.63 gr./ yak. M.Ö. 479-439. Bkz. SNG Cop. Ionia 1675.

86. Samos- Ön yüz: Kanatlı domuz protomu. **Arka yüz**: Aslan başı / gümüş *diobol* / 1.24 gr./ yak. M.Ö. 479-439. Bkz. SNG Cop. Ionia 1677.

87. Samos- Ön yüz: Aslanın kafa derisi. **Arka yüz**: Boğanın başı ve boynu/ ΣA lejantı/ gümüş *tetradrahmi*/ 12. 99 gr./ yak. M.Ö. 479-439. Bkz. SNG Cop. Ionia 1678.

88. Samos- Ön yüz: Aslanın kafa derisi. **Arka yüz**: Boğa başı/ ΣA lejantı/ zeytin dalı/ gümüş *tetradrahmi*/ 12. 92 gr./ yak. M.Ö. 439-408. Bkz. SNG Cop. Ionia 1681.

89. Samos- Ön yüz: Aslanın başı. **Arka yüz**: Koç başı / ΣA lejantı / zeytin dalı/ gümüş *trihemiobol/* 1. 12 gr./ yak. M.Ö. 439-408. Bkz. SNG Cop. Ionia 1683.

90. Samos- Ön yüz: Aslanın başı. **Arka yüz**: Koç başı / ΣAMI lejantı / zeytin dalı/ gümüş *tetradrahmi/* 17. 07 gr./ yak. M.Ö. 439-408. Bkz. SNG Cop. Ionia 1685.

Teos

91. Teos- Ön yüz: Sfenks. **Arka yüz**: İncus/ gümüş *didrahmi*/ yak. M.Ö. 500. Bkz. C. M. Kraay, 1976, s. 35, 353, Pl. 5, No. 95.

92. Teos- Ön yüz: Sfenks. **Arka yüz**: İncus/ gümüş *stater*/ yak. M.Ö. 410. Bkz. C. M. Kraay, 1976, s. 243, 373, Pl. 53, No. 894.

93. Teos - Ön yüz: Sol ön pençesi havada Sfenks. **Arka yüz**: Quadripartite incuse/ gümüş *drahmi*/ 5. 90 gr./M.Ö. 6.-5. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Ionia 1433.

94. Teos - Ön yüz: Sol ön pençesi havada Sfenks. **Arka yüz**: Quadripartite incuse/ gümüş *hemidrahmi*/ 2.97 gr./ M.Ö. 6.-5. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Ionia 1434.

95. Teos- Ön yüz: Sol ön pençesi havada Sfenks. **Arka yüz**: Quadripartite incus/ gümüş t*rihemiobol*/ 1. 46 gr./ M.Ö. 6.-5. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Ionia 1435.

96. Teos- Ön yüz: Sol ön pençesi havada Sfenks/ ön tarafta sembol. **Arka yüz**: Quadripartite incus/ gümüş *stater*/ 11.42 gr/ M.Ö. 6.-5. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Ionia 1436.

97. Teos- Ön yüz: Sol ön pençesi havada Sfenks/ ön tarafta kaplumbağa/ Τηιον lejantı. **Arka yüz:** Quadripartite incus/ gümüş *stater*/ 11.75 / M.Ö. 6.-5. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Ionia 1438.

98. Teos - Ön yüz: Sol ön pençesi havada Sfenks/ ön tarafta kaplumbağa/ Τηιον lejantı. **Arka yüz**: Quadripartite incus/ gümüş *hemiobol/* 0.54 gr. / M.Ö. 6.-5. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Ionia 1442.

Levha V: Kuzeybatı Anadolu ve Karadeniz

99. Sinope- Ön yüz: Kartal başı/ altta yunus balığı. **Arka yüz**: Quadripartite incuse/gümüş *drahmi*/ 6.14 gr./ M.Ö. 6.-5. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Paphlagonia 272.

100. Sinope- Ön yüz: Kartal başı. **Arka yüz**: Quadripartite incuse/ gümüş *drahmi*/ 6. 33 gr./ M.Ö. 6.-5. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Paphlagonia 273.

101. Sinope- Ön yüz: Sinope. **Arka yüz**: Yunus balığı üzerinde deniz kartalı/ altta Σινω lejantı/ gümüş *drahmi/* 5.70 gr./ M.Ö. 400-370. Bkz. SNG Cop. Paphlagonia 274.

102. Sinope- Ön yüz: Küpe ve kolye takan Sinope. **Arka yüz**: Yunus balığı üzerinde deniz kartalı/ altta Σινω lejantı / *drahmi*/ 6 gr./ M.Ö. 400-370. Bkz. SNG Cop. Paphlagonia 275.

Kyzikos

103. Kyzikos- Ön yüz: Ton balığı. **Arka yüz**: İki incuse/ elektron *stater*/ yak M.Ö. 600. Bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 3, 27, 265, 353, Pl. 3, No. 71.

101. Kyzikos- Ön yüz: Ton balığı **Arka yüz**: Quadripartite incus/ elektron *stater*in 1/12'si/ 1.83 gr/ yak. M.Ö. 600-550. Bkz. SNG Cop. Mysia 35. Staterin 1/6 birimindeki benzer bir örnek için bkz. E. Babelon, Traité, II. I. s. 155, Pl. VI, Fig. 12.

102. Kyzikos- Ön yüz:Keçi başı/ Ton balığı **Arka yüz**: Quadripartite incus/ elektron *stater*in 1/12'si/ 1.34 gr/ yak. M.Ö.550-480. Bkz. SNG Cop. Mysia 36.

103. Kyzikos- Ön yüz: Aslan/ Ton balığı **Arka yüz**: Quadripartite incus/ elektron *stater*/ 16.06 gr/ yak. M.Ö.550-480. Bkz. SNG Cop. Mysia 37.

104. Kyzikos- Ön yüz: Diz çöken keçi/ Ton balığı **Arka yüz**: Quadripartite incuse/ elektron *stater*/ 16.01 gr/ yak. M.Ö.550-480. Bkz. SNG Cop. Mysia 38.

105. Kyzikos- Ön yüz: Tazı/ Ton balığı **Arka yüz**: Quadripartite incuse/ elektron *stater*in1/6'sı/ 2.64 gr/ yak. M.Ö.550-480. Bkz. SNG Cop. Mysia 39.

106. Kyzikos- Ön yüz: Sağ elinde ton balığı tutan ve diz çöken çıplak genç. **Arka yüz**: Quadripartite incuse/ elektron *stater*in 1/12'si/ 1. 31 gr/ yak. M.Ö.550-480. Bkz. SNG Cop. Mysia 40.

107. Kyzikos- Ön yüz: Sfenks/ Ton balığı **Arka yüz**: Quadripartite incuse/ elektron *stater*in 1/6'sı/ 2.26 gr/ M.Ö. 5. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Mysia 42.

108. Kyzikos- Ön yüz: Apollon/ laurate/ Ton balığı **Arka yüz**: Quadripartite incuse/ elektron *stater*/ 16.06 gr/Geç M.Ö. 5. yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Mysia 43.

109. Kyzikos- Ön yüz: Kartal/ Ton balığı. **Arka yüz**: Quadripartite incuse/ elektron *stater*/ 16.02 gr/yak. M.Ö. 410. Bkz. SNG Cop. Mysia 44.

110. Kyzikos- Ön yüz: Domuzun ön görünümü/ Ton balığı **Arka yüz:** Aslan başı/ gümüş *trihemiobol*/ 1. 17 gr/ 5. Yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Mysia 45.

111. Kyzikos- Ön yüz: Domuzun ön görünümü/ Ton balığı **Arka yüz**: Aslan başı/ gümüş *hemiobol*/ 0. 29 gr/ 5. Yüzyıl. Bkz. SNG Cop. Mysia 49.

112. Kyzikos- Ön yüz: Domuzun ön görünümü/ Ton balığı **Arka yüz**: Aslan başı/ üstte ters K/ gümüş *obol*/ 0. 83 gr/ 5. yüzyıl. SNG Cop. Mysia 50.

Lampsakos

113. Lampsakos- Ön yüz: Kadın başı. **Arka yüz:** Athena başı/ gümüş *drahmi*/ yak. M.Ö. 480. Bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 244, 373, Pl. 54, No. 913.

114. Lampsakos- Ön yüz: Kadın başı. **Arka yüz**: Athena başı/ gümüş *drahmi*/ yak. M.Ö. 460. Bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 245, 373, Pl. 54, No. 914.

115. Lampsakos- Ön yüz: Kadın başı. **Arka yüz**: Athena başı / E lejantı/ *hemidrahmi*/ yak. M.Ö. 450. Bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 245, 373, Pl. 54, No. 915.

116. Lampsakos- Ön yüz: Pegasos protomu / **Arka yüz**: İncuse / elektron *stater*/ yak. M.Ö. 450. Bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 245, 373, Pl. 54, No. 916.

Abydos

117. Abydos- Ön yüz: Kartal. **Arka yüz**: Qudripartite kare incuse/ gümüş/ birim bilinmemektedir/ 1. 42 gr./yak. M.Ö. 480 öncesi. Bkz. SNG Cop. Troas 1.

118. Abydos- Ön yüz: Kartal. **Arka yüz**: Gorgon başı/ gümüş *drahmi*/yak. M.Ö. 450. Bkz. C. M. Kraay, 1976, s. 245, 373, Pl. 53, No. 909.

119. Abydos- Ön yüz: Kartal/ ABYΔHNON lejantı**. Arka yüz**: Gorgoneion/ gümüş *drahmi*/ 5.03 gr./yak. M.Ö. 480-450. Bkz. SNG Cop. Troas 3.

120. Abydos- Ön yüz: Kartal/ ABY lejantı **Arka yüz**: Gorgoneion/ gümüş *obol*/ 0.84 gr./yak. M.Ö. 480-450. Bkz. SNG Cop. Troas 4.

121. Abydos- Ön yüz: Kartal/ ABY lejantı **Arka yüz**: Gorgoneion/ gümüş *tritemorion*/0.57 gr./yak. M.Ö. 480-450. Bkz. SNG Cop. Troas 5.

122. Abydos- Ön yüz: Koç kurban eden Nike. **Arka yüz**: Kartal/ altın *stater*/ yak. M.Ö. 380. Bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 251, 260, 265, 373, Pl. 53, No. 910.

Levha VI: Karia ve Rhodos Polisleri

Knidos

123. Knidos- Ön yüz: Aslan başı. **Arka yüz**: Aphrodite başı/ *drahmi*/ yak. M.Ö. 520. Bkz. C. M. Kraay, 1976, s. 38, 353, Pl. 5, No. 104.

124. Knidos- Ön yüz: Aslan başı. **Arka yüz**: Aphrodite başı/ *drahmi*/ yak. M.Ö. 500. Bkz. C. M. Kraay, 1976, s. 38, 353, Pl. 5, No. 105.

125. Knidos- Ön yüz: Aslanın protomu. **Arka yüz**: Aphrodite / Κνιδιον lejantı / gümüş *drahmi*/ 6.19 gr./ M.Ö. 478 öncesi. Bkz. SNG Cop. Caria 206.

Ialysos

126. Ialysos- Ön yüz: Kanatlı domuz protomu. **Arka yüz**: Kartal başı/ ΙΑΛΥΣΙΟΝ lejantı / *tetradrahmi*/ yak. M.Ö. 500. Bkz. C. M. Kraay, 1976, s. 35, 353, Pl. 4, No. 94.

Kamiros

127. Kamiros- Ön yüz: İncir yaprağı. **Arka yüz:** incuse/ *didrahmi*/ yak. M.Ö. 500. Bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 35, 353, Pl. 4, No. 92.

Lindos

128. Lindos- Ön yüz: Aslan başı. **Arka yüz**: İki incuse/ *tetradrahmi*/ yak. M.Ö. 500. Bkz. C.M. Kraay, 1976, s. 35, 353, Pl. 4, No. 93.

Levha VII: Kilikia Bölgesi

Tarsus

129. Tarsus- Ön yüz: Koşan atın sırtında Kilikia kralı (?)/ Pers başlığı (?)/ Arka yüz: Arami alfabesiyle *Tarz* lejantı/ kalkan ve mızrağıyla birlikte Korinthos başlığı giyen,

çıplak ve diz çökmüş Hoplit/ gümüş *stater*/ M.Ö. 450-380. Bkz. BMC Cilicia Pl. XXVIII.4; krş. SNG Cop. Cilicia 258; E. Babelon, Traité II, 504, Pl. CV, 1.

133. Tarsus- Yukarıdakiyle Benzer Tip/ *Tetrobol*/ M.Ö. 450-380. Bkz. BMC Cilicia Pl. XXVIII.5.

134. Tarsus- Ön yüz: Kral koşan atın sırtında ve sol eli dizginlerde. **Arka yüz:** Gorgoneion süslemeli kalkan ve mızrağıyla birlikte Korinthos başlığı giyen, çıplak ve diz çökmüş Hoplit/ Arami alfabesiyle *Tarz* lejantı/ gümüş *stater*/10. 55 gr./ M.Ö. 450-380. Bkz. SNG Cop. Cilicia 259.; krş. E. Babelon, Traité, II, II, 514, Pl. CV, 12-13.

135. Tarsus- Ön yüz: Satrap koşan atın üzerinde. **Arka yüz**: Korinthos başlığı, mızrak ve kalkanıyla birlikte diz çökmüş Hoplit./ Arami alfabesiyle *Tarz* lejantı / gümüş *stater*/ 10.09 gr. / yak. M.Ö. 425-400. Bkz. SNG von Aulock 5913; krş. Babelon, Traité II, Nr. 514, Pl. CV, 12.

Kelenderis

136. Kelenderis- Ön yüz: Çıplak süvari/ (ΚΕΛ) lejantı. **Arka yüz**: Başı geriye dönük diz çöken keçi/ Pers ağırlık sisteminde gümüş *stater/* 10.73 gr./ M.Ö. 450-400. Bkz. SNG Cop. Cilicia 76.

137. Kelenderis- Ön yüz: Çıplak süvari. **Arka yüz**: Başı geriye dönük diz çöken keçi/. ΚΕΛΕ lejantı/ Pers ağırlık sisteminde gümüş *stater*/ 10.39 gr./ M.Ö. 450-400. Bkz. SNG Cop. Cilicia 77.

138. Kelenderis- Ön yüz: Çıplak süvari. **Arka yüz**: Başı geriye dönük diz çöken keçi/. ΚΕΛΕΝ lejantı / gümüs *stater*/ 17 gr./ M.Ö. 450-400. Bkz. Head, HN, s. 718-19, Fig. 319.

139. Kelenderis- Ön yüz: Pegasos. **Arka yüz**: Keçi protomu/ ΚΕΛ lejantı / gümüş *obol*/ 0. 82 gr./ M.Ö. 450-400. Bkz. SNG Cop. Cilicia 79.

140. Kelenderis- Ön yüz: Gorgoneion. **Arka yüz**: Pegasos protomu / gümüş *obol*/ 0.75 gr./ M.Ö. 450-400. Bkz. SNG Cop. Cilicia 80.

141. Kelenderis- Ön yüz: Athena başı. **Arka yüz**: Pegasos/ gümüş/ 0. 88 gr./ M.Ö. 450-400. Bkz. SNG von Aulock 5614.

Mallos

142. Mallos- Ön yüz: Koşar pozisyonunda yarı çıplak ve elinde disk tutan kanatlı erkek figür. **Arka yüz**: Kuğu/ mısır tanesi/ MA[P] lejantı/ gümüş *stater*/ M.Ö. 425-385. Bkz. BMC Cilicia, Pl. XVI.8.

143. Mallos- Ön yüz: Disk tutan, koşar pozisyonunda, sakalsız ve kanatlı erkek figür/ Aramice harfler. **Arka yüz**: Kanat çırpan kuğu/ ΜΑΛΡ lejantı/ gümüş *stater*/ M.Ö. 425-385. Bkz. BMC Cilicia, Pl. XVI.13.

144. Mallos- Ön yüz: Koç üzerinde sakallı Hermes. **Arka yüz**: Disk taşıyan knieelauf pozisyonunda kanatlı erkek figür/ MAP lejantı/ gümüş *stater*/ 10.65 gr./ M.Ö. 425-385. Bkz. SNG von Aulock 5705.

Nagidos

145. Nagidos- Ön yüz: Tahtta oturan Aphrodite/ Onun yanında yukarıya doğru uzanan Eros. **Arka Yüz**: Ayakta duran çıplak Dionysos/ omuzlarında chlamys/ solunda thyrsos/ sağında kantharos/ üste sarmaşık yaprağı/ ΝΑΓΙΔΕωΝ Σ lejantı / gümüş *stater*/ 10. 52 gr./ yak. 420-400. Bkz. SNG von Aulock 5748.

146. Nagidos- Ön yüz: Sağ elinde patera tutan, Eros tarafından taç giydirilen ve tahtta oturan Aphrodite. **Arka yüz**: sol elinde thyrsos ve sağ elinde iki üzüm demeti tutan ve

ayakta duran sakalı Dionysos/ ΝΑΓΙΔΙΚΟΝ lejantı / gümüş *stater*/ 10.28 gr./ M.Ö. 410-390. Bkz. SNG Cop. Cilicia 174.

147. Nagidos- Ön yüz: Tahtta oturan Aphrodite/ sağda Phiale/ solda ayakta duran Eros. **Arka yüz:** Ayakta duran çıplak ve sakallı Dionysos/ omuzlarında chlamys/ sağda kantharos/ thrsos/ üstte asma yaprağı/ [ΝΑΓ]ΙΔΕΩ[Ν] lejantı / gümüş *stater/* M.Ö. 410-390. Bkz. BMC Cilicia Pl. XIX.1.

Soloi

148. Soloi- Ön yüz: Diz çöken, çıplak, sivri başlık giyen, iki elinde ok olan okçu/ sol tarafında ok kılıfı. **Arka yüz**: Bir salkım üzüm/ ΣΟ lejantı / gümüş *stater*/ 10.54 gr./M.Ö. 450-386. Bkz. SNG Cop. Cilicia 223; krş. BMC Cilicia, s. 144, I, Pl. XXV.1.

149. Soloi- Ön yüz: Diz çöken, çıplak, sivri başlık giyen, elinde yay olan okçu/ sol tarafında ok kılıfı. **Arka yüz**: Bir salkım üzüm/ ΣΟΛΕΩΝ lejantı / gümüş *stater*/ 1079 gr. /M.Ö. 450-386. Bkz. SNG Cop. Cilicia 224.

150. Soloi- Ön yüz: Athena başı**. Arka yüz**: Bir salkım üzüm / Σ lejantı / gümüş *stater*/ 9.45 gr. /M.Ö. 450-386. Bkz. SNG Cop. Cilicia 229.

151. Soloi- Ön yüz: Athena başı. **Arka yüz**: Bir salkım üzüm/ salkım yaprağı/ ΣΟΛΙΚΟ(Ν) lejantı/ /M.Ö. 450-386. Bkz. SNG Cop. Cilicia 230.

152. Soloi- Ön yüz: Ellerinde ok tutan ve diz çökmüş, sivri başlıklı Amazon/ yanında ok kılıfı. **Arka yüz:** Bir salkım üzüm/ çeşitli semboller/ ΣΟΛΕΩΝ lejantı / gümüş *stater*/ 10.39 gr. /M.Ö. 450-386. Bkz. SNG von Aulock 5857; krş. E. Babelon, Traité II, II, Nr. 535.

153. Soloi- Ön yüz: Okçu başı. **Arka yüz**: Bir salkım üzüm/ ΣΟ lejantı/ gümüş *obol*/ 0.76. /M.Ö. 450-386. Bkz. SNG Cop. Cilicia 226; krş. E. Babelon, Traité, II, II, 544, Pl. CVI, 21.

154. Soloi- Ön yüz: Okçu başı. **Arka yüz**: Bir salkım üzüm/ ΣΟΛΕ lejantı / gümüş *obol*/ 0.92 gr. /M.Ö. 450-386. Bkz. SNG Cop. Cilicia 227.

155. Soloi- Ön yüz: Okçu başı. **Arka yüz**: Bir salkım üzüm/ gümüş *hemiobol*/ 0.33 gr. /M.Ö. 450-386. Bkz. SNG Cop. Cilicia 228.

156. Soloi- Ön yüz: Athena başı. **Arka yüz**: Bir salkım üzüm/ ΣΟ lejantı / gümüş *obol*/ 0.64 gr. /M.Ö. 450-386. Bkz. SNG Cop. Cilicia 231.

157. Soloi- Ön yüz: Aynı tip. **Arka yüz**: Bir salkım üzüm/ ΣΟΛΕ lejantı / gümüş *obol*/ 0.72 gr. /M.Ö. 450-386. Bkz. SNG Cop. Cilicia 232.; krş. E. Babelon, Traité, II. II., 1432, Pl. CXXXIX, 3.

Levha VIII: Lykia Bölgesi

Hanedan sikkeleri

158. Lykia (Belirsiz hanedan)- Ön yüz: Aslan başı. **Arka yüz**: On iki parçalı incuse. Gümüş *stater*/ 9.00 gr./ Yak. M.Ö. 520-480. Bkz. SNG Von Aulock 4041.

159. Lykia (Belirsiz hanedan)- Ön yüz: Kanatlı domuz. **Arka yüz**: Sekiz parçalı incuse. Gümüş *stater*/ 9.62 gr./ yak. M.Ö. 520-480. Bkz. SNG Von Aulock 4048.

160. Lykia (Belirsiz hanedan)- Ön yüz: Domuz. **Arka yüz**: Parçalı incuse. Gümüş *trihemiobol*/ 1.20 gr./ yak. M.Ö. 520-480. Bkz. SNG Von Aulock 4047.

161. Lykia (Belirsiz hanedan)- Ön yüz: Domuz. **Arka yüz**: İncus'u çapraz bölen ili çizgi. Gümüş *tetrobol*/ 2.52 gr./ Yak. M.Ö. 520-480. Bkz. SNG Von Aulock 4051

162. Lykia (Belirsiz hanedan)- Ön yüz: Domuz. **Arka yüz**: Triskeles işareti. Gümüş *stater*/ 8.09 gr./ yak. M.Ö. 500-440. Bkz. SNG Von Aulock 4057.

163. Lykia (Belirsiz hanedan)- Ön yüz: Pegasos. **Arka yüz**: Boğa protomu. Gümüş *stater*/ 9. 41 gr./ yak. M.Ö. 500-440. Bkz. SNG Von Aulock 4080.

164. Lykia (Belirsiz hanedan)- Ön yüz: Domuz. **Arka yüz**: Girit labirenti/ Minotauros defnesinin başı. Gümüş *stater*/ 8. 80 gr. / yak. M.Ö. 470. Bkz. E. Babelon, Traité, II, II, No.136, Pl. XCII, 1.

165. Lykia (Belirsiz hanedan)- Ön yüz: Domuz. **Arka yüz**: Kaplumbağa. Gümüş *stater*/ 9. 31 gr. / yak. M.Ö. 470. Bkz. E. Babelon, Traité, II, II, No.137 Pl. XCII, 3.

166. Lykia (Belirsiz hanedan)- Ön yüz: Domuz. **Arka yüz**: Kaplumbağa. Gümüş *tetrobol/* 3. 08 gr./ M.Ö. yak. 470. Bkz. E. Babelon, Traité, II,II, No.142 Pl. XCII, 7.

167. Lykia (Belirsiz hanedan)- Ön yüz: Domuz. **Arka yüz**: Kaplumbağa. Gümüş *diobol*/ 1. 43 gr./ M.Ö. yak. 470. Bkz. E. Babelon, Traité, II,II, No.143 Pl. XCII, 8.

168. Lykia (Belirsiz hanedan)- **Ön yüz**: Domuz. **Arka yüz**: Triskeles işareti. Gümüş *obol*/ 0.67 gr./ M.Ö. yak. 470. Bkz. E. Babelon, Traité, II, II, No.145 Pl. XCII, 10.

169. Lykia (Ẽkuvemi)- **Ön yüz**: Domuz. **Arka yüz**: Lykia alfabesiyle *Ẽkuvemi* lejantı/ Triskele işareti. Gümüş *stater*/ 9.82 gr./ M.Ö. yak. 470. Bkz. E. Babelon, Traité, II, II, No.156, Pl. XCII, 17; A. G. Keen, 1998, s. 113-114.

170. Lykia (Mutlẽi)- Ön yüz: Griffin. **Arka yüz**: Lykia alfabesiyle *Mutlẽi* lejantı / Triskele/ Gümüş *stater/* 7. 17 gr./ Yak. M.Ö. 470. Bkz. E. Babelon, Traité, II, II, No.159, Pl. XCII, 20; A. G. Keen, 1998, s. 114.

171. **Lykia (Tẽnagure)- Ön yüz**: Kanatlı ve boynuzlu aslan/ Lykia alfabesiyle *Tẽnagure* lejantı. **Arka yüz**: Triskeles. Gümüş *stater*/ 8.58 gr./ yak. M.Ö. 470-460. Bkz. E. Babelon, Traité, II, II, No.186, Pl. XCIII, 23; A. G. Keen, 1998, s. 114.

172**. Lykia (Jaṅ)- Ön yüz**: Pegasos. **Arka yüz**: Triskeles/ Lykia alfabesiyle hanedanın ismi/ Gümüş *stater*/ 9. 67 gr./ yak. M.Ö. 460-420. Bkz. SNG Von Aulock 4103; A. G. Keen, 1998, s. 114.

173. Lykia (Ite)- Ön yüz: İki yunus balığı. **Arka yüz**: Triskeles/ Lykia alfabesiyle hanedanın ismi / Gümüş *stater*/ 9. 80 gr./ yak. M.Ö. 460-420. Bkz. SNG Von Aulock 4104; A. G. Keen, 1998, s. 114.

174. Lykia (Thiba)- Ön yüz: İki yunus balığı. **Arka yüz**: Tetraskeles/ Lykia alfabesiyle hanedanın ismi/ Gümüş *stater/* 9. 79 gr./ yak. M.Ö. 460-420. Bkz. SNG Von Aulock 4106.

175. Lykia (Aperlai?)- Ön yüz: İki yunus balığı. **Arka yüz**: Triskeles/ Lykia alfabesiyle hanedanın ismi/ Gümüş *stater*/ 9. 77 gr./ yak. M.Ö. 460-420. Bkz. SNG Von Aulock 4109.

176. Lykia (Inau ya da Uani)- Ön yüz: İki yunus balığı. **Arka yüz**: Triskeles/ Lykia alfabesiyle hanedanın ismi/Gümüş *stater*/ 8. 62 gr./ yak. M.Ö. 460-420. Bkz. SNG Von Aulock 4111.

177. Lykia (Thap)- Ön yüz: Küçük bir balık üzerinde yunus balığı. **Arka yüz**: Triskeles/ Lykia alfabesiyle hanedanın ismi/ Gümüş *stater/* 9. 70 gr./ yak. M.Ö. 460-420. Bkz. SNG Von Aulock 4112.

178. Lykia , .Ön yüz: İki yunus balığı. **Arka yüz:** Triskeles/ Lykia alfabesiyle hanedanın ismi/ Gümüş *stater/* 9. 85 gr./ yak. M.Ö. 460-420. Bkz. SNG Von Aulock 4114.

179. Lykia (Zet)- Ön yüz: Erkek keçi/ üzerinde *O* lejantı ya da simgesi. **Arka yüz**: Triskeles/ Lykia alfabesiyle hanedanın ismi/ Gümüş *stater/* 9. 32 gr./ yak. M.Ö. 460-420. Bkz. SNG Von Aulock 4117.

180. Lykia (Uvug)- Ön yüz: Kanatlı boğa protomu. **Arka yüz**: Erkek kafası/ Lykia alfabesiyle hanedanın ismi/ Gümüş *tetrobol*/ 2. 76 gr./ yak. M.Ö. 460-420. Bkz. SNG Von Aulock 4118.

181. Lykia (Puna)- Ön yüz: Boğa / Lykia alfabesiyle hanedanın ismi. **Arka yüz**: Triskeles. Gümüş *stater*/ 8. 45 gr. / yak. M.Ö. 460-420. Bkz. SNG Von Aulock 4125.

182. Lykia (Khinakha)- Ön yüz: At. **Arka yüz:** Triskeles/ Lykia alfabesiyle hanedanın ismi /Gümüş *stater*/ 8. 28 gr. / yak. M.Ö. 460-420. Bkz. SNG Von Aulock 4126.

183. Lykia (I.Wekhssere)- Ön yüz: Korinthos başlığıyla Athena başı. **Arka yüz**: Triskeles/ Lykia alfabesiyle hanedanın ismi/ Gümüş *stater*/ 8. 20 gr./ yak. M.Ö. 460-420. Bkz. SNG Von Aulock 4129; A. G. Keen, 1998, s. 114.

184. Lykia (Kuprlli)- Ön yüz: Pegasos. **Arka yüz:** Triskeles/ Lykia alfabesiyle hanedanın ismi/ Gümüş *stater*/ 9. 68 gr./ yak. M.Ö. 460-420. Bkz. SNG Von Aulock 4131; A. G. Keen, 1998, s. 112-113.

185. Lykia (Kuprlli)- Ön yüz: Diz çökmüş boğa **Arka yüz**: Triskeles/ Lykia alfabesiyle hanedanın ismi/ Gümüş *stater*/ 8. 32 gr./ yak. M.Ö. 460-420. Bkz. SNG Von Aulock 4146.

186. Lykia (Teththiveibi)- Ön yüz: Kanatlı aslan. **Arka yüz**: Tetraskel/ Lykia alfabesiyle hanedanın ismi/ Gümüş *stater*/ 8. 30 gr./ yak. M.Ö. 460-420. Bkz. SNG Von Aulock 4157; A. G. Keen, 1998, s. 114.

187. Lykia (Sppɲtaza)- Ön yüz: Bir tanrıça başı. **Arka yüz**: Tetraskeles/ Lykia alfabesiyle hanedanın ismi/ Gümüş *stater*/ 9. 90 gr./ yak. M.Ö. 460-420. Bkz. SNG Von Aulock 4163; A. G. Keen, 1998, s. 113-114.

188. Lykia (Kheriga)- Ön yüz: Bir tanrıça başı. **Arka yüz**: Tetraskeles/ Tetraskeles orta yuvarlağında baykuş/ *Kheriga* / Gümüş *stater*/ 9. 50 gr./ yak. M.Ö. 425-360. Bkz. SNG Von Aulock 4166.

189. Lykia (Kherei)- Ön yüz: Atina başlığıyla Athena başı. **Arka yüz**: Pers başlığı (tiara) içinde hanedan başı/ Lykia alfabesiyle hanedanın ismi / Gümüş *stater*/ 8. 28 gr./ yak. M.Ö. 425-360. Bkz. SNG Von Aulock 4172.

190. Lykia (Ddenevele)- Ön yüz: Pers başlığı (=tiara) içinde hanedan başı. **Arka yüz**: Atina başlığıyla Athena başı/ *Ddenevele* lejantı/ Gümüş *stater*/ 8. 34 gr./ yak. M.Ö. 425-360. Bkz. SNG Von Aulock 4180.

191. Lykia (Artumpara)- **Ön yüz**: Aslan protomu. **Arka yüz**: Atina başlığıyla Athena başı/ *Artumpara* lejantı/ Gümüş *stater*/ 8. 33 gr./ yak. M.Ö. 425-360. Bkz. SNG Von Aulock 4183.

LEVHALAR

1 2 3 4 5

6 7 8 9 10 11

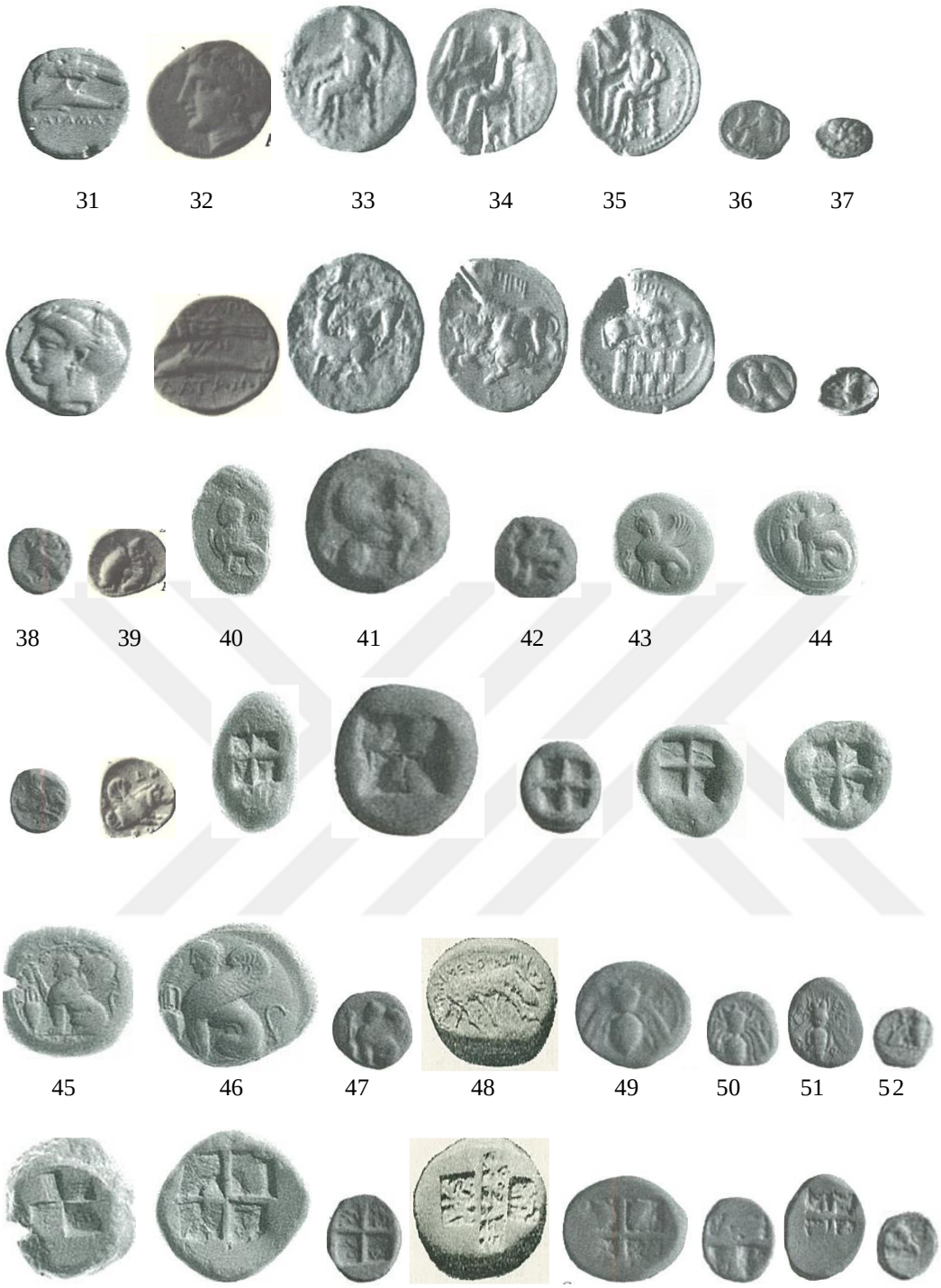

12 **13**

Levha I: 1-6 (Lydia ve Pers Kral Sikkeleri); Levha II: 7-8 (Themistokles); Levha III: 9-13 (Satrap Sikkeleri: Basileos Grubu, 9-11; Tissaphernes, 12-13).

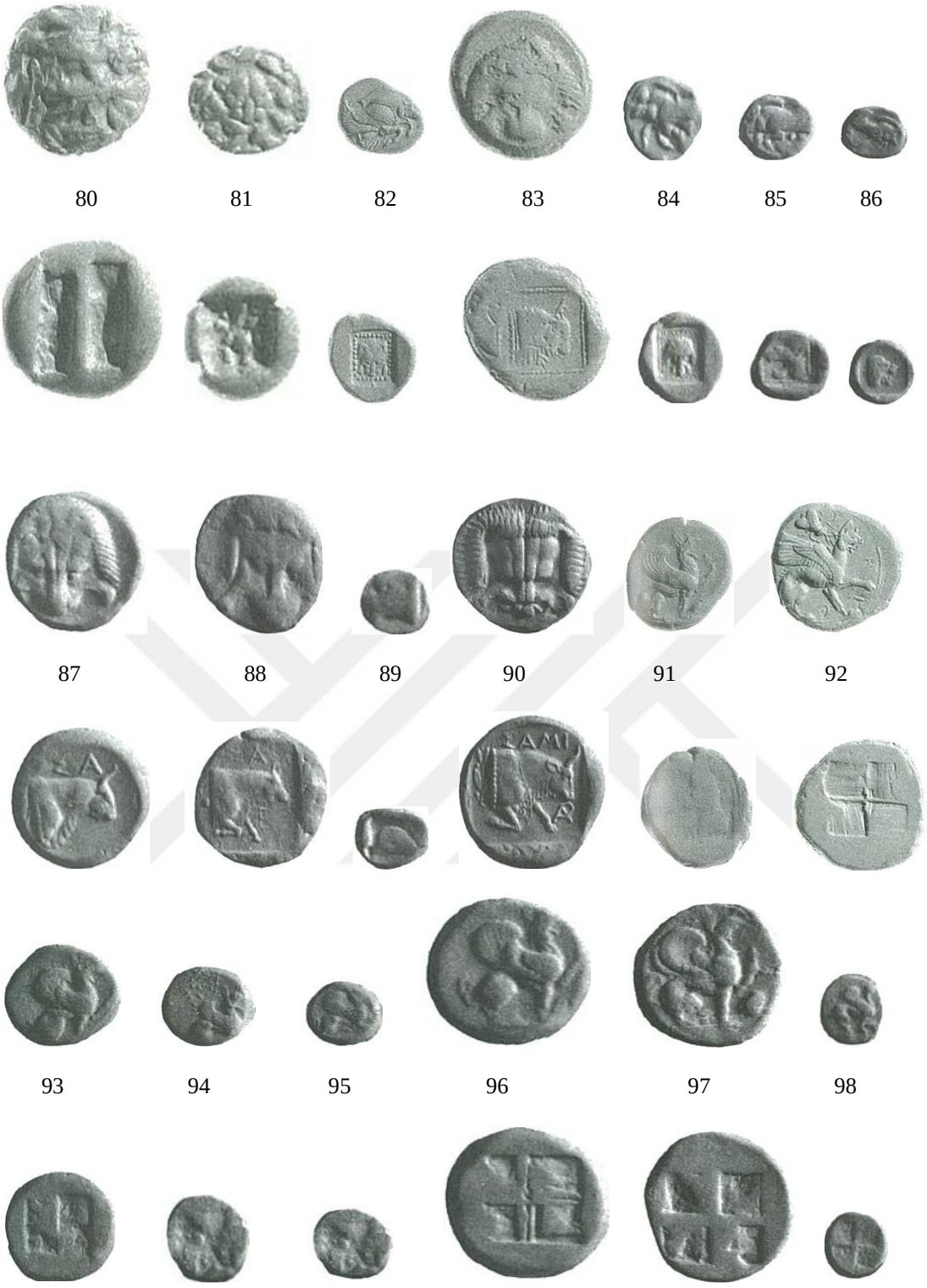
Levha III: 14- 30 (Satrap Sikkeleri: Tiribazos, 14-17; Pharnabazos, 18-25; Datames, 20-30).

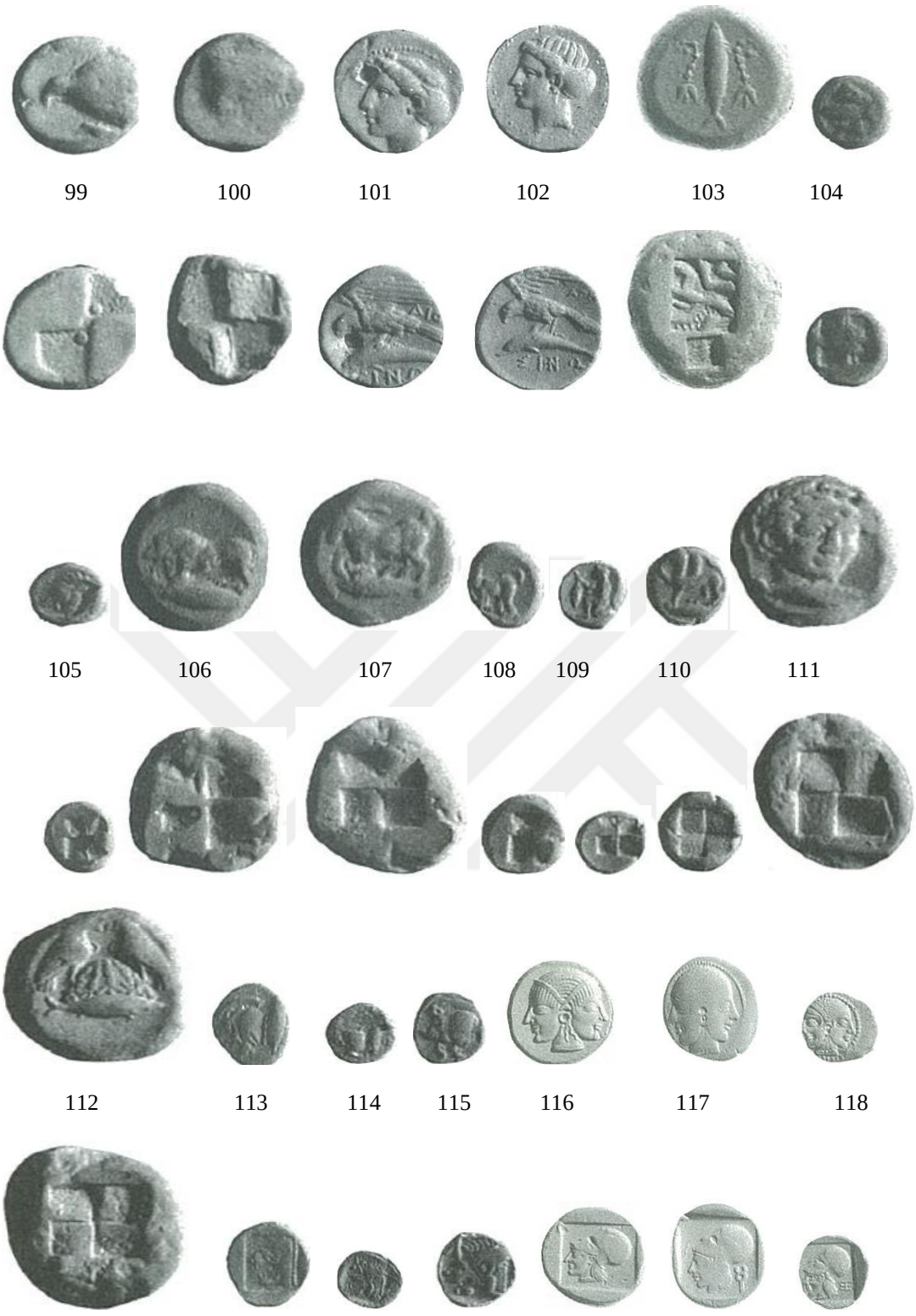
Levha III: 31-39 (Satrap Sikkeleri: Datames, 31-32; Mazaios, 33-37; Orontes, 38-39); **Levha IV: 40-52** (Khios, 40-47; Ephesos, 48-52).

Levha IV: 53-79 (Erythrai, 53-57; Klazomenai, 58-62; Kolphon, 63-67; Miletos, 68-71; Phokaia, 72-79).

Levha IV: 80-98 (Samos, 80-90; Teos, 91-98)

Levha V: 99-118 (Sinope, 99-102; Kyzikos, 103-115; Lampsakos, 116-118)

119 120 121 122 123 124 125

126 **127** **128** **129** **130** **131**

132 133 134 135 136 137

Levha V: 119-125 (Lampsakos, 119; Abydos, 120-125); **Levha VI: 126-131** (Knidos, 126-128; Ialysos, 129; Kamiros, 130; Lindos, 131); **Levha VII: 132-137** (Tarsus, 132-135; Kelenderis, 136-137).

138 139 140 141 142 143 144

145 146 147 148 149

150 151 152 153 154 155 156 157

Levha VII: 138-157 (Kelenderis, 138-141; Mallos, 142-144; Nagidos, 145-147; Soloi, 148-157)

158 159 160 161 162 163

164 165 166 167 168 169 170

171 172 173 174 175

Levha VIII: 158-175 (Lykia Hanedan Sikkeleri)

176 177 178 179 180

181 182 183 184 185 186

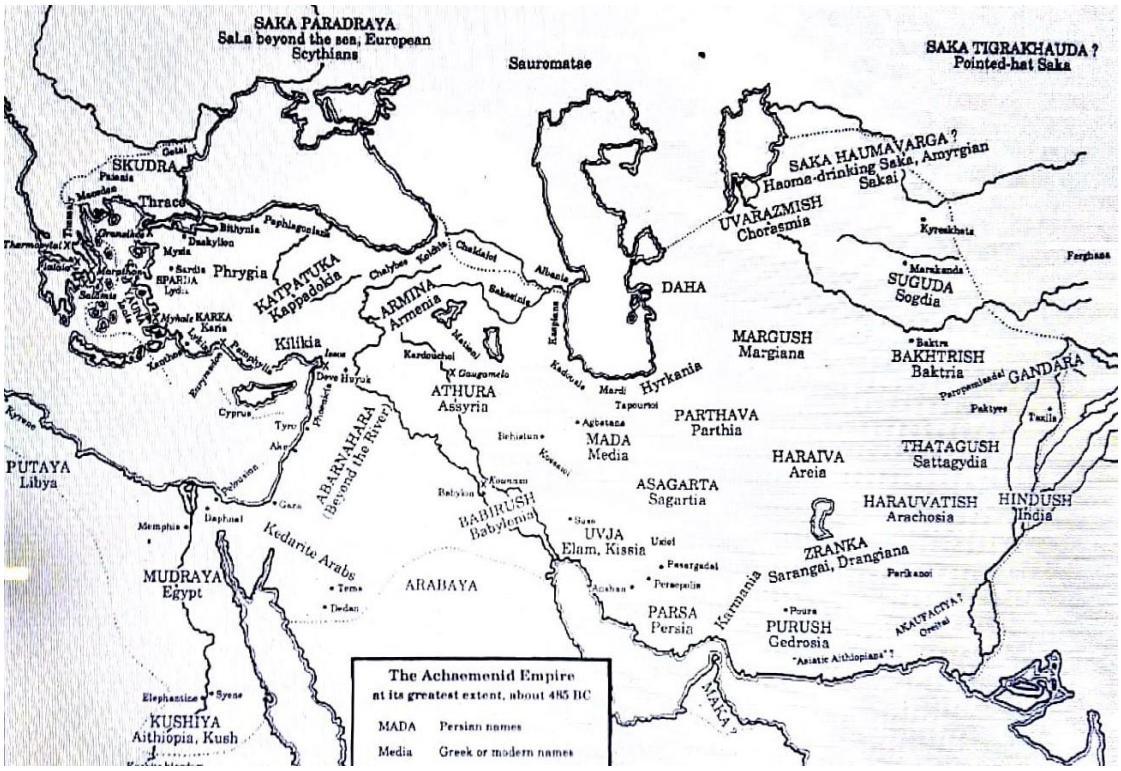

187 188 189 190 191

Levha VIII: 176-191 (Lykia Hanedan Sikkeleri)

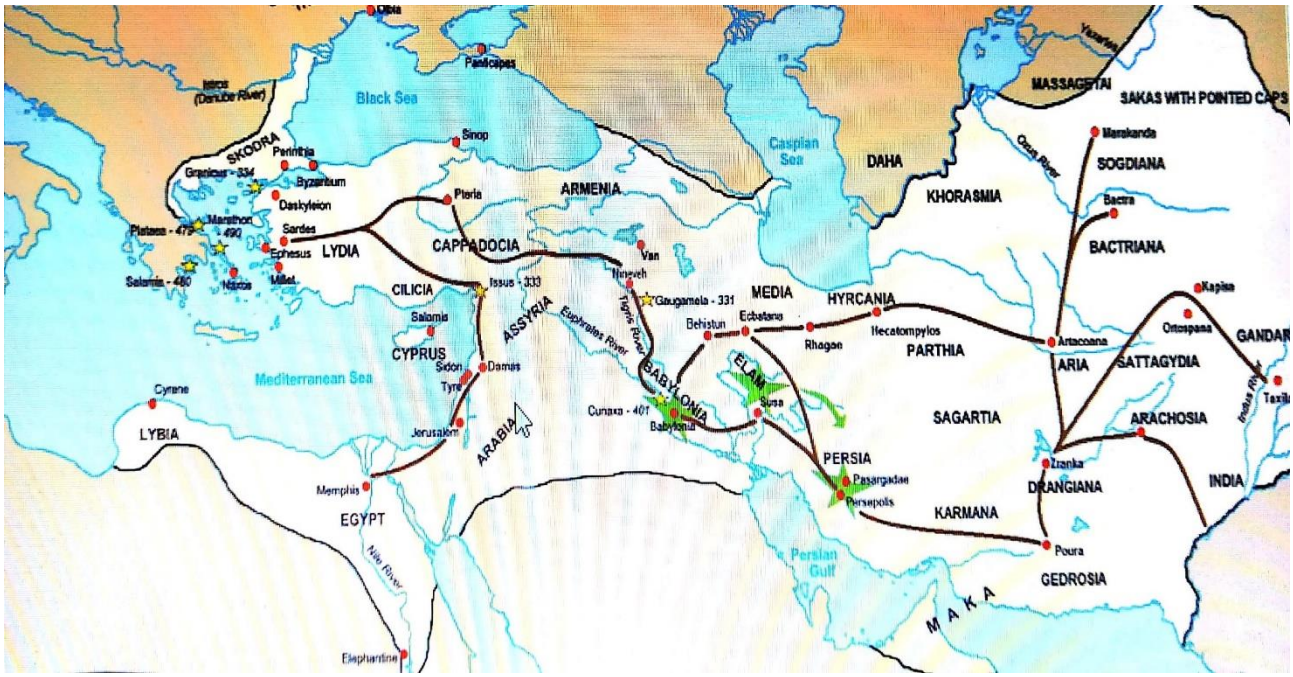
Harita 1: Achaemenid İmparatorluğu'nun En Geniş Sınırları (M.Ö. 485)

Bkz. Duncan, Head, 1992, s. 5.

Harita 2: Achaemenid Dönemi Anadolu Satraplık Bölgeleri

Bkz. Karagöz, Çiçek, içinde: Persler. Anadolu'da Kudret ve Görkem, K. İren- Ç. Karagöz-Ö. Kasar (eds.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. XVI.

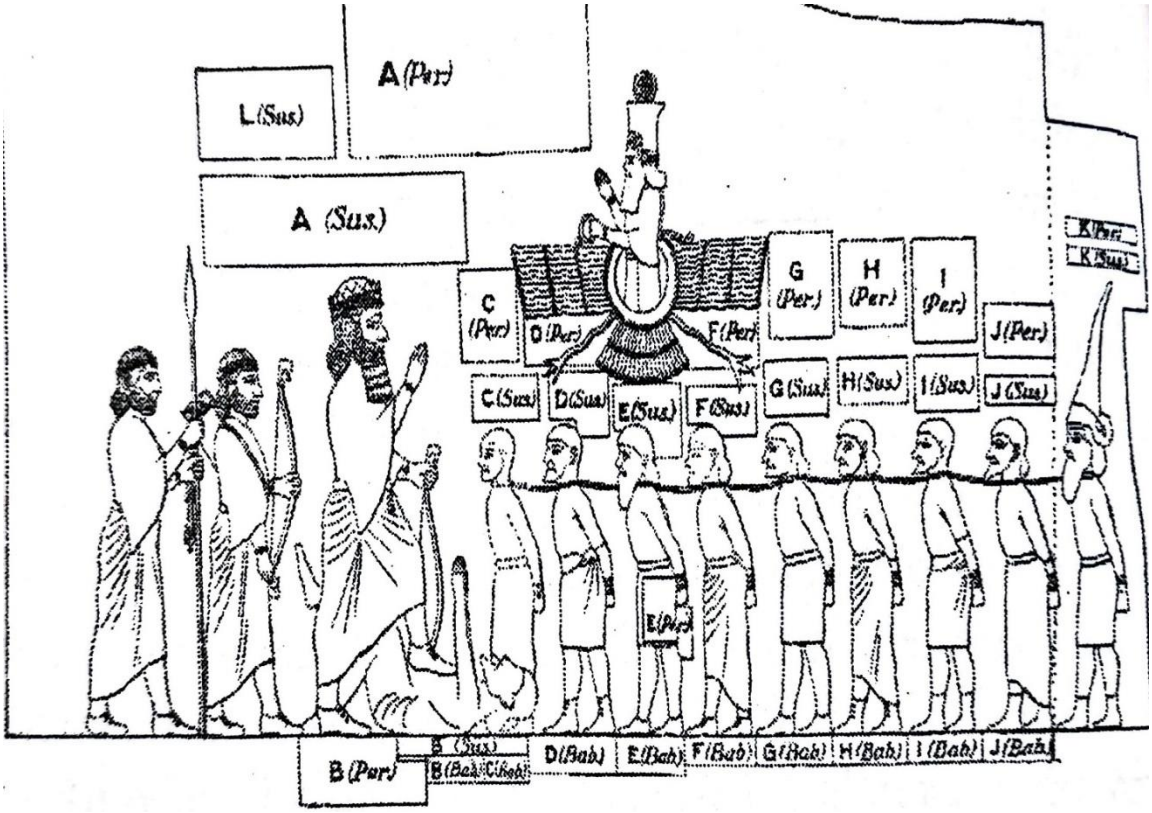
Harita 3: Pers Kral Yolları

Bkz. http://maxworldhistory.weebly.com/persia.html

Resim 1: Kyros'un Silindir Tableti

Bkz. Waters, Matt, 2014, s. 45.

Resim 2: I. Dareios'un Bisitun/Behistan Anıtı Üzerindeki Yazıt ve Rölyefin Çizimi

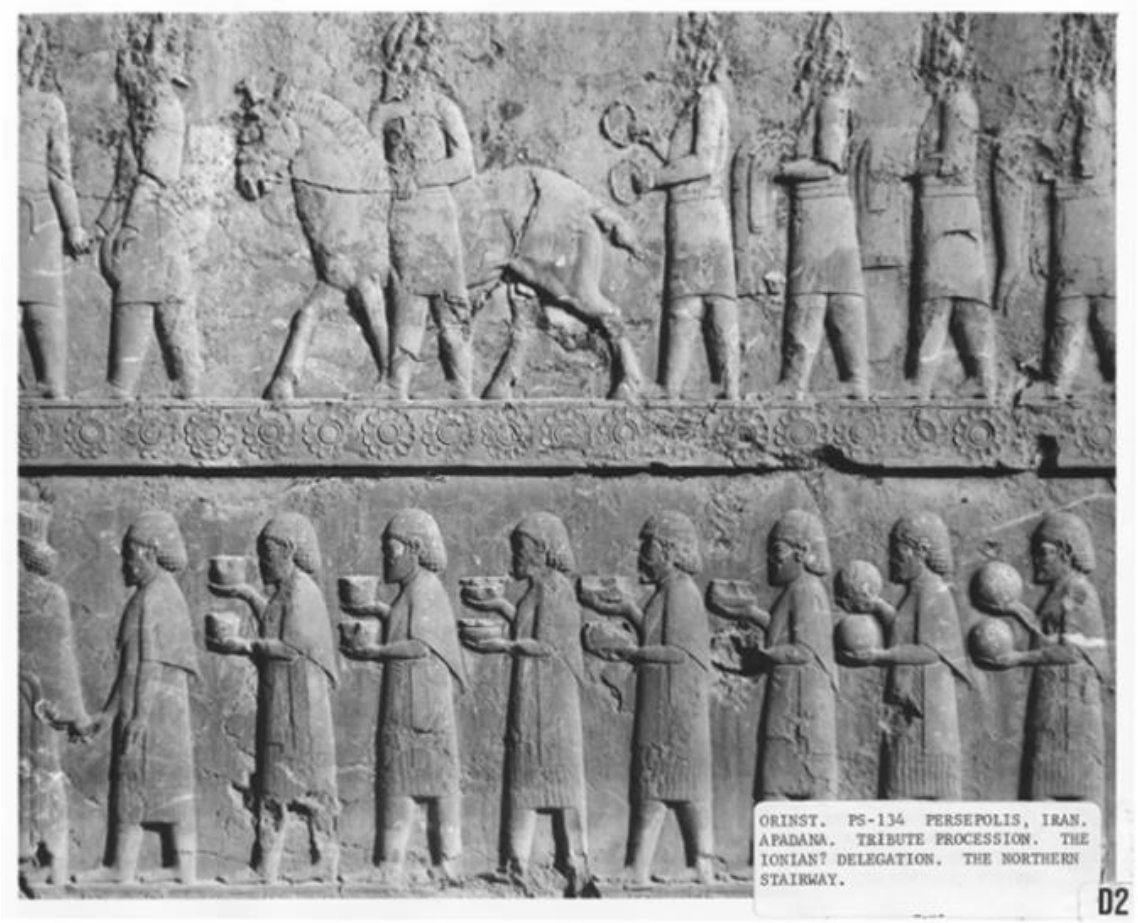
Sus.: Elamice yazıtın, Per.: Eski Persçe yazıtın ve Bab.: Babil ya da Akkadca yazıtın karşılığıdır.

Bkz. Wisehöfer, Josef, 2003, s. 38.

Resim 3: I. Dareios'un Naqš-i Rustam'daki Anıt Mezarı.

Bkz. https://www.ancient-origins.net/ancient-places-asia/naqsh-e-rustam-ancient-tombs-powerful-persian-kings-003231

Resim 3: Ionia delagasyonunun Pers kralına hediye ya da vergi götürdüğünü gösteren Persepolis'teki Apadana'nın kuzey tarafı.

Bkz. https://oi.uchicago.edu/gallery/apadana#1D2_72dpi.png